

KÖNYVTÁRI 2005 4 FIGYELEŐ

A TARTALOMBÓL:

KÖNYVTÁR SZAKOSOK PÁLYAMOTIVÁCIÓS VIZSGÁLATA

DIGITÁLIS ARCHÍVUM MŰKÖDTETÉSE ÉS AZ ELEKTRONIKUS
DOKUMENTUMOK FELDOLGOZÁSA A BUDAPESTI
CORVINUS EGYETEM KÖZPONTI KÖNYVTÁRÁBAN

HOL TARTUNK A HUMÁN SZAKIRODALMI ADATBÁZIS
MEGVALÓSÍTÁSÁBAN?

A FÖLDRAJZI NEVEK MINT AZ ADATBÁZISREKORDOK
HOZZÁFÉRÉSI PONTJAI (EGY KÖNYVTÁRI SZABÁLYZAT
ELVEI ÉS MEGOLDÁSAI)

A MAGYAR FÖLDRAJZINÉV-HASZNÁLAT

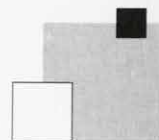
TÉMATÉRKÉP (TOPIC MAP) ALKALMAZÁSOK
AZ INTERNETEN

NORVÉGIA KÖNYVTÁRÜGYÉRŐL

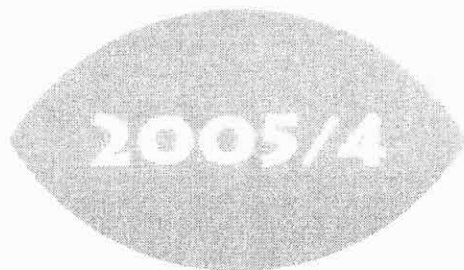
Ú J F O L Y A M

FROM THE CONTENTS

- ⑥ CAREER MOTIVATION OF HUNGARIAN LIBRARY STUDENTS: A QUICK SURVEY CONDUCTED AMONG THE FULL-TIME STUDENTS OF FOUR LIS DEPARTMENTS
- ⑥ DIGITAL ARCHIVES AND CATALOGUING ELECTRONIC DOCUMENTS AT THE CENTRAL LIBRARY OF THE CORVINUS UNIVERSITY OF BUDAPEST
- ⑥ PROGRESS REPORT ON THE HUMANITIES BIBLIOGRAPHICAL DATABASE PROJECT
- ⑥ GEOGRAPHICAL NAMES AS ACCESS POINTS FOR RETRIEVING DATABASE RECORDS (THEORY AND PRACTICES OF A LIBRARY REGULATION)
- ⑥ THE USE OF GEOGRAPHICAL NAMES IN THE HUNGARIAN LANGUAGE
- ⑥ TOPIC MAP APPLICATIONS ON THE INTERNET
- ⑥ THE USE OF LIBRARIES IN NORWAY

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

ÚJ FOLYAM 15. (51.) ÉVFOLYAM 2005. 4. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter * **FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES:** Kovács Katalin * **SZERKESZTŐK:** Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle), Feimer Ágnes és Novák István (Külföldi folyóirat-figyelő)

Tanácsadó testület: dr. Bényei Miklós, Bobokné dr. Belányi Beáta, Haraszi Pálné, dr. Jacsó Péter, dr. Katsányi Sándor, Moldován István, dr. Murányi Péter, dr. Pálvölgyi Mihály, Rácz Ágnes, Rády Ferenc * **Borítóterv:** Gerő Éva * **Műszaki szerkesztő:** Nagy László * **Szerkesztőség:** Könyvtári Intézet, Budapest, Budavári Palota F. épület * **Telefon:** 224-3795, 224-3796 * **Telefax:** 224-3795 * **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu, novak@oszk.hu * **Megjelenik:** Negyedévenként. Ára: 1000,-Ft+15% ÁFA és postaköltség. Éves előfizetési díj: 4000,-Ft+ÁFA és postaköltség. Számonként is megrendelhető. * Külföldi előfizetési ára: 100 EUR. * Terjeszti: Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető a szerkesztőség címén * Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Monok István. Készítette: AKAPRINT Nyomdaipari Kft. Budapest; Felelős vezető: Freier László. HU ISSN 0023-3773 INDEX 26408 (Nyomtatott), HU ISSN 1586-5193 (On-line)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

Bibliografia analityczna bibliotekoznawstwa i informacji naukowej
(a Przegląd Biblioteczny c. folyóirat melléklete)

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)

ISA (Information Science Abstracts)

Library Literature and Information Science (The Wilson Co.)

LISA (Library and Information Science Abstracts)

MANCI (Magyar és Nemzetközi Cikk) adatbázis

A folyóirat megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatja.

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ on-line változata a <http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html> címen érhető el.

A lapban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik; nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi és nem küldi vissza a kéziratokat.

2005/4

TARTALOM

Abstracts 700

TANULMÁNYOK

TÓTH Máté: A könyvtár szakosok pályamotivációs vizsgálata. *Pillanatfelvétel négy könyvtárosképző intézmény nappali tagozatos hallgatói körében* 705

TAKÁCS Istvánné: Digitális Archívum a Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtárában 735

SZŐNYI Éva: Elektronikus dokumentumok feldolgozása az online katalógus számára. *A Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtárának online katalógusa* 741

RÁCZ Ágnes: Hol tartunk a Humán Szakirodalmi Adatbázis megvalósításában? 751

DOKUMENTUMFELDOLGOZÁSI FÓRUM

BERKE Barnabásné: Egy új magyar szabályzat, és kitekintés a nemzetközi szabályzatalkotási munkálatokra 761

UNGVÁRY Rudolf – PÁSZTI László: A földrajzi nevek mint az adatbázisrekordok hozzáférési pontjai. *Egy könyvtári szabályzat elvei és megoldásai* 765

FARAGÓ Imre: A magyar földrajzinév-használat 791

KITEKINTÉS

PAJOR Enikő: Tématérkép (topic map) alkalmazások az interneten 817

AUDUNSON, Ragnar: Könyvtári szolgáltatások Norvégiában - a könyvtárhasználok tájékozódásának segítése a változó világban (Ford.: Szilárdi Edina) 831

KOLDERUP FLATEN, Trine: Hatnak-e a könyvtárak az emberek életére? (Ford.: Kőszegi Dóra) 839

BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Központban: az információ 847

BERNIER, Catherine: A talányos Lucien Herr. *Szabálytalan portré Szabó Ervin francia kortársáról* (Ford.: Haraszi Pálné) 857

Bekezdések az Európai Könyvtörténeti Gyűjtemény születéséről.
Új gyűjtemény létrehozása az Országos Széchényi Könyvtárban
(Németh Gabriella) 863

Az Európai Könyvtörténeti Gyűjtemény honlapja (Bíró Gyöngyi) 866

KÖNYVSZEMLE

Két külföldi könyvtártörténeti áttekintés

FUNKE, Fritz: Könyvismeret; **BARBIER, Frédéric:** A könyv története (Ism.: Bényei Miklós) 867

Kötelező olvasmány könyvgyűjtők számára

POGÁNY György: A magyar könyvgyűjtő kalauza. (Ism.: Galli Katalin) 872

Új monográfia született a főváros könyvtárának első negyven évéről

KATSÁNYI Sándor: A főváros könyvtárának története 1945-ig. (Ism.: Murányi Lajos) 883

A kommunikáció útjai

(Szerk. Ivaskó Ilona) (Ism.: Péterfi Rita) 887

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány	891
Könyvtár- és tájékoztatásügy	897
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	912
Munkafolyamatok és szolgáltatások	927
Tájékoztatási rendszerek	939
Vezetés, irányítás	943
Felhasználók és használat	950
Információ-előállítás, megjelenítés és terjesztés	958
Könyvtárgépesítés, könyvtárpépület	966
Kapcsolódó területek	973

A számot szerkesztette: Kovács Katalin és Feimer Ágnes

E számunk szerzői és közreműködői:

BARÁTNÉ HAJDU Ágnes (SZTE, Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar, Könyvtártudományi Tanszék, Szeged), BÉNYEI Miklós (a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár ny. igazgató-helyettese, Debrecen), BERKE Barnabásné (Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság, Bp.), BÍRÓ Gyöngyi (Könyvtári Intézet, Bp.), BOGNÁRNÉ LOVÁSZ Katalin (Berzsenyi Dániel Főiskola, Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Szombathely), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), FARAGÓ Imre (ELTE Térképtudományi Tanszék, Bp.), GALLI Katalin (Gutenberg János Könyvkereskedelmi Szakközépiskola, Bp.), HARASZTI Katalin (Országgyűlési Könyvtár, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KATSÁNYI Sándor (a FSZEK ny. főosztályvezetője, Bp.), KRÁNITZ Lászlóné (a Néprajzi Múzeum Könyvtárának ny. munkatársa, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (MTA Központi Könyvtár, Bp.), NÉMETH Gabriella (OSZK, Bp.), PAJOR Enikő (SZTE Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar, Könyvtártudományi Tanszék, Szeged), PAPP István (a FSZEK ny. főigazgató-helyettese, Bp.), PÁSZTI László (OSZK, Bp.), PÉTERFI Rita (Könyvtári Intézet, Bp.), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), RÁ CZ Ágnes (OSZK, Bp.), SZILÁRDI Edina (OSZK, Bp.), KŐSZE GI Dóra (Országos Idegennyelvű Könyvtár, Bp.), SZŐNYI Éva (Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtára), TAKÁCS Istvánné (Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtára), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp.), UNGVÁRY Rudolf (az OSZK. ny. tudományos munkatársa, Bp.), VAJDA Henrik (Könyvtári Intézet, Bp.), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (BME OMIKK, Bp.)

ABSTRACTS

STUDIES

Career motivation of Hungarian library school students: a quick survey conducted among the full-time students of four LIS departments.

TÓTH Máté

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 15. (51.) 2005. no. 4. pp. 705 – 733.

Making the image of librarianship more attractive constitutes one of the key objectives of the Hungarian library strategy for the period 2003–2007. The Hungarian Library Institute contributed to this goal with carrying out a survey among 160 first year and last year students of four LIS departments (Debrecen University, Eötvös Loránd University and College, Budapest, Berzsényi Dániel College, Szombathely). The questionnaire contained the following four main questions: 1) What motivates students to do LIS training; 2) Which subjects and jobs students get most interested in during their studies, 3) After graduating in LIS, would they like to work as librarians; 4) How does the training influence the students' original career plans?

The present study is a summary of the results and conclusions of the survey. Two important conclusions can be drawn: firstly, the first year and last year students demonstrate a different attitude towards librarianship as a career; secondly, it is shown how the training modified the ideas of students about the profession. First year students are oriented towards two typical roles of modern librarianship (information professional, social worker), while in the responses by last year students, emotional factors also appear (they like books and they like libraries). First year students are interested in information technology, whereas last year students prefer the sociology of reading, readers' service and reference work. Students do not have well-defined

ideas about the career when they start their studies. Students in their first year of studies do not seem to know librarianship at all, the number of those that do not wish to become librarians is slightly higher. Among last year students, the majority seemed determined to start their career as a librarian. In summary, the training positively influenced the students' commitment to the librarian profession. The differences of responses by students of two different years of studies would need further analysis, so the aim of this study is more to raise awareness and serve as a basis for subsequent research.

Digital archives at the Corvinus University of Budapest

TAKÁCS Istvánné

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 15. (51.) 2005. no. 4. pp. 735 – 740.

The theoretical and practical works of the early economic science literature have been subject to increasing demand by students and researchers. The most often requested publications included issues of such periodicals as the Review of National Economy, or the Review of Economy and Administration from their beginning, and works by Gergely Berzeviczy, Ágoston Karvassy, Domokos Bethlen. Making available the original copies to such a number of users became difficult, so the Library started to digitize these works. A total of 110 000 pages (668 journal articles and 13 books in full text) were scanned over the past few years out of additional state funding. In addition to this project, another digital database is being built in order to preserve the publications by university teaching staff. The digital library is accessible at: <http://www.lib.uni-corvinus.hu/elektronikus.html>

Cataloguing electronic documents in the online catalogue of the Central Library of the Corvinus University of Budapest

SZŐNYI Éva

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 15. (51.) 2005. no. 4. pp. 741 – 750.

The online catalogue of the Central Library of the Corvinus University of Budapest has been built since 1989. The retrospective cataloguing of the part of the collection acquired before 1989 also started. From the end of the 1990s, documents in electronic format (on CD-ROM, floppy disc, and finally online) were also incorporated in the collection and thus in the online catalogue. The cataloguing of e-documents is carried out in compliance with the relevant national regulation (KSZ/2

2000, Bibliographical description, Electronic documents). The metadata standard issued in 2004 (MSZ ISO 15836, Information and documentation, The Dublin Core metadata element set) makes it possible to use optional data elements that can be viewed in both html and xml formats. The library receives the PhD dissertations on floppy and after the dissertation is defended, the electronic format is attached to the bibliographical records of the work received in paper format. Other publications of the teaching staff as well as conference papers are usually received as e-documents. The processing of e-documents not stored on the local server is only a long-term plan, as the library has not elaborated yet its policy regarding the acquisition and cataloguing of these documents. The Library has joined the new project of the Hungarian National Shared Catalogue dealing with documents published before 1850 (MOKKA-R). 13 historical core economic books were scanned in the Digital Archive of the Library with additional state funding.

Progress report on the Humanities Bibliographical Database project

RÁCZ Ágnes

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 15. (51.) 2005. no. 4. pp. 751 – 760.

Cataloguing newspaper and journal articles is a core issue in document cataloguing. The idea of creating an online database of articles published in Hungarian periodicals appeared on the agenda in the 1990s, but it did not materialize (see VAJDA, Erik: Creating an online database of selected periodical articles with collaborative partners). In 2003, a feasibility study was carried out for the harmonization of the online cataloguing of periodical articles in various databases (Hungarian Periodical Article Bibliography, the Hungarica database and the MANCI Bibliographical Database of Articles from Hungarian and international LIS journals) but the project remained a plan. The termination of the Hungarian Periodical Article Bibliography in October 2002 was followed by lively professional debates, so the National Széchényi Library set up a plan for a new Humanities Bibliographical Database (HBD) to be based on the collaboration of various libraries. An expert committee was set up for preparing the feasibility study of the HBD, dealing with the collection interest, the range of publications to be catalogued, the structure of the database, the levels of cataloguing, hardware and software needs etc. According to the plan, the first level of the cataloguing will be a list of required periodicals with tables of content, while the bibliographical cataloguing of the publications belonging to the collection area will happen at the second level.

Linking to the full text of articles would be possible in both cases. Subject cataloguing would be in compliance with the thesaurus used at the National Library and public libraries, as well as on the basis of subject lists. Similarly to the old documents project of Hungarian National Shared Catalogue (MOKKA-R), the database contains a multifunctional software. The further steps include the design and testing of the database, establishing contact with the potential collaborative partners, concluding the consortial agreement, making an inventory of the resources from retrospective conversion, and securing funding for the initial phase of the development project.

Document cataloguing forum A new Hungarian regulation and outlook on the international regulating procedures

BERKE Barnabásné

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 15. (51.) 2005. no. 4. pp. 761 – 764.

The author as the head of the Hungarian library standardization committee, introduces two studies targeted for the participants of this forum, in order to explain the regulation KSZ/5 "Geographical names as access points to retrieving records" issued in July 2005. Then she reports on the new model of the IFLA UBCIM Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records (FRANAR), the draft paper called "Functional Requirements for Authority Records." This draft paper analyses the the entities of authority records, their qualities and relations. Furthermore it lists the qualities related to access points too. Another important chapter deals with the relations between authority data. The FRAR (earlier FRANAR) draft paper is still being fine-tuned, but apparently, it does not deal with subject authority data, e.g. geographical names, in connection with which Hungary was the first country to introduce a regulation. In order to enhance searching, the producers of the Hungarian regulation have also integrated the achievements of the use of national and international thesaurus standards.

Geographical names as access points for retrieving database records. Theory and practices of a library regulation

UNGVÁRY Rudolf – PÁSZTI László

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 15. (51.) 2005. no. 4. pp. 765 – 789.

Geographical names as access points for retrieving records play an important role in retrieving information. Although using these names seem a simple procedure, the system of their relations is very complicated. Firstly, there are a number of homonym geographical proper names (e.g. out of the seven most important cities called London, three are located in the U.S. and there is an island called London too.) Secondly, there is a great variety of types of geographical names (names of states, names of administrative units, city names, names of institutions, and geographical terms with a general meaning, such as mount, river, lake).

Thirdly, the same geographical place can have names in different languages, and this phenomenon is especially true on the European continent including Eastern Europe (see the variety of names for Vienna, or the names of Istanbul over different historical periods). Furthermore, administrative units can be merged or separated, or certain names can start to refer to a completely different unit. In comparison with authority data, the regulation of geographical names as access points for retrieving information started relatively late in the field of cataloguing. Even internationally, the rules are still not fully conciliated with the structures of thesauri that have been traditionally used for subject retrieval for decades. The regulation of Hungarian geographical names has been completed recently. Its authors tried to utilize the experiences resulting from the use of thesauri. This study presents the principles of the regulation, the methods used and also a few concrete solutions. The basic principles are summarized at the end of the second chapter.

The use of geographical names in the Hungarian language

FARACÓ Imre

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 15. (51.) 2005. no. 4. pp. 791 – 816.

The most important requirement for the use of Hungarian geographical names is that in texts written in Hungarian language, the Hungarian names of geographical objects should be used. Of course, if an object does not have a Hungarian name and no Hungarian name can be derived from the original name, then the foreign equiva-

lent should be used. Unfortunately, the Hungarian geographical and cartographic literature and the organs using geographical names (media, official communications, transportation) do not always take into consideration this requirement, consequently the use of Hungarian geographical names is inconsistent. This negligence unnecessarily limits the use of Hungarian names, or in the worst case, the Hungarian equivalents might fade into oblivion.

The use of Hungarian geographical names needs to be based on the Hungarian name area. Name areas always stretch over the appropriate ethnic area. In the case of Hungarian names, the name area and the ethnic area extend significantly beyond the national borders. For this reason, the use of Hungarian geographical names can be justified even in areas that are very far from the borders of the current state, and even if the existence of the Hungarian names might only be known to researchers and cartographers. This article deals with the conceptual and practical aspects of the use of Hungarian geographical names, and also presents the various parts of the Hungarian name area. The extent of the use of Hungarian geographical names can be connected to political periods. During several periods, the use was subject to the principle of state centralism. The second part of the study traces the correspondences between Hungarian cartographic names and the appropriate political trends from 1867 to date.

FROM ABROAD

Topic map applications on the Internet

PAJOR Enikő

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 15. (51.) 2005. no. 4. pp. 817 – 830.

With many references to valuable international sources, the author presents the applications based on XML and SGML developments. Topic maps can create a kind of index that make it possible to map the exact content of individual documents. The maps contain topics, associations and occurrences. The article deals with the difference between topic maps and conceptual maps, and presents two graphic search tools, such as Grotto and Kartoo.

About the Norwegian library system

AUDUNSON, Ragnar: The use of libraries in Norway: assisting users in getting information in a changing world (Translated by Edina Szilárdi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 15. (51.) 2005. no. 4. pp. 831 – 838.

After an overview of various models of LIS training in European countries, the author summarizes the Norwegian dilemma: should the training be practice-oriented or should it focus more on theory? Finally, a few recommendations are made regarding the reform of the training.

KOLDERUP FLATEN, Trine: Do libraries have an impact on the life of citizens?

Translated by Dóra Kőszegi

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 15. (51.) 2005. no. 4. pp. 839 – 845.

An overview of the Norwegian library field and the most important country-wide library developments.

BARÁTNÉ HAJDÚ Ágnes: Focus on the Information

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 15. (51.) 2005. no. 4. pp. 847 – 856.

The author is member of the IFLA Knowledge Management Section Standing Committee. In this article, she presents the main activities of the Knowledge Management Section, as well as emphasizes the importance of topic maps in connection with visualization and the use of Internet. A few personal experiences and ideas are also given related to Norwegian libraries.

BERNIER, Catherine: Lucien Herr. An irregular portrait of the French contemporary of Ervin Szabó

(Translated by Katalin Harasztli)

Könyvtári Figyelő (Library Review), 15. (51), 2005. no. 4. pp. 857 – 862.

Lucien Herr (1864-1926) was the chief librarian of the library of the Ecole Normale Supérieure. He was a committed professional with a great knowledge. At the turn of the 19th and 20th centuries, his attention was drawn to the same issues concerning the development of libraries as Ervin Szabó, the founder of the Hungarian public library network. The study presents Herr as a socialist intellectual, through his activities as a committed intellectual leader.

A short summary of the history of the European Book History Collection

Setting up a new collection of the National Széchényi Library

NÉMETH Gabriella

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 15. (51.) 2005. no. 4. pp. 863 – 865.

The National Széchényi Library established formal contact with the Italian Ministry of Culture in 1999 and collaborative projects of a wide spectrum have been developing since that date. The delegation of the Italian ministry visited the library in summer 2004 and on this occasion, they donated the library a special edition of Carafa's "De institutione vivendi" based on the digital version of the work. This was followed by an agreement of the two partners on the foundation of the European Book History Collection. Out of the national libraries of the region, the Hungarian one has the richest collection of book history literature. As the first step of the cooperation, the Italian partner donates various books to the collection. The value of the donation has been up to 5000 euros in 2005. The collection will comprise

documents and journals related to book history, primarily from the collection of the National Széchényi Library, but also as donations by international partners. The collection will be catalogued in a virtual shared catalogue. The official opening ceremony of the new collection is scheduled to October 2006.

The homepage of the European Book History Collection

BÍRÓ Gyöngyi

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 15. (51.) 2005. no. 4. pp. 866.

The website of the European Book History Collection, as part of the Library and Information Science Special Library of the Hungarian Library Institute is in progress. The collection will include documents related to the following subjects: writing, writing materials, manuscripts, book printing, book art, publishing, periodicals, censorship, book history, library history and history of reading.

BOOK REVIEWS

Two foreign reviews of book history:

FUNKE, Fritz: Buchkunde. Ein Überblick über die Geschichte des Buches; and BARBIER, : Histoire du livre.

(Reviewed by Bényei, Miklós)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 15. (51.) 2005. no. 4. pp. 867 – 871.

POGÁNY György: The Hungarian book collector's guide

(Reviewed by Galli, Katalin)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 15. (51.) 2005. no. 4. pp. 872 – 883.

KATSÁNYI Sándor: The history of the Ervin Szabó Metropolitan Library till 1945

(Reviewed by Murányi, Lajos)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 15. (51.) 2005. no. 4. pp. 883 – 886.

The channels of communication.

Edited by Ivaskó, Lívía

(Reviewed by Péterfi, Rita)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 15. (51.) 2005. no. 4. pp. 887 – 889.

FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCES JOURNALS (ABSTRACTS)

Könyvtár szakosok pályamotivációs vizsgálata

Pillanatfelvétel négy könyvtárosképző intézmény nappali tagozatos hallgatói körében

TÓTH Máté

Bevezetés

A 2003–2007 közötti időszak egyik kiemelt stratégiai céljaként fogalmazódott meg a könyvtáros életpálya vonzóbbá tétele, melynek legfőbb oka, hogy „Képzett és elkötelezett, a partnerséget, a könyvtárhaználókat szem előtt tartó könyvtárosok nélkül nem végezhető el a könyvtárügy korszerűsítése.”¹ A romló presztízs elleni fellépés, illetve a korszerűsítés egyik kulcsterülete a képzés,² melynek során meg lehet kedveltetni a könyvtárosságot, vonzó karrierlehetőséget kínálva a fiataloknak.

2004 tavaszán a Könyvtári Intézet kutatási és szervezetfejlesztési osztálya országos vizsgálatot indí-

tott útjára azzal a célkitűzéssel, hogy fényt derítsünk négy fő kérdésre:

- ☉ Mi vonzza jelenleg a fiatalokat a könyvtár szakra?
- ☉ Mely tantárgyakat, mely munkafolyamatokat kedvelik meg a hallgatók a képzés során?
- ☉ A képzés befejezését követően könyvtárosként szeretnének-e elhelyezkedni?
- ☉ A képzés milyen irányban befolyásolja karrier-elképzeléseiket?

A teljes felmérés a fentiekre kapott válaszok mellett bővebb tanulságokkal is szolgált, melyek ismeretése meghaladná e tanulmány kereteit.

A vizsgálat eredményeiből először egy minden adatot, illetve minden megkérdezett valamennyi választ tartalmazó kutatási jelentés készült. Ezt az anyagot külső szakértők, továbbá a Könyvtári Intézet oktatási, illetve kutatási és szervezetfejlesztési osztálya munkatársainak bevonásával a „*Könyvtáros pálya vonzóbbá tétele*” munkabizottság értékelte és a publikáláshoz sok esetben nélkülözhetetlen megjegyzéseket fűzött. Ezúton is megköszönöm valamennyi kollégának a vitában való részvételt és a kritikákat, amelyek nélkül csak szegényesebb formában láthatott volna napvilágot e tanulmány.³

A kutatás

Négy hazai könyvtárosképző intézmény első- és utolsó éves nappali tagozatos első alapképzésben résztvevő hallgatói körében végeztünk kérdőíves felmérést. A vizsgálatban a Debreceni Egyetem, az Eötvös Loránd Tudományegyetem főiskolai és egyetemi könyvtári tanszéke és a Berzsenyi Dániel Főiskola könyvtártudományi tanszéke vett részt. Teljességre törekvően igyekeztünk bevonni a vizsgálatba valamennyi nappali első alapképzésben résztvevő elsőéves és végzős hallgatót, de egyrészt a kérdőív kitöltésének önkéntessége, másrészt (különösen az egyetemi szintű képzésben résztvevők esetében) az óralátogatás esetlegessége miatt, sajnos nem sikerült valóban mindenkit elérni.

Az elsősokeket és a végzősokeket egyidejűen vizsgáltuk.

1. Ezzel egyrészt képet kaphattunk arról, hogy a képzésben eltöltött idő mennyire befolyásolja a hallgatók karrierelképzeléseit, amennyiben feltételezzük, hogy a két évfolyam beiskolázási ideje (4, illetve 5 év) alatt általánosságban nem változnak annyit a hallgatók elképzelései, hogy ne vonhatnánk le belőle következtetéseket és a kettő között kimutatható különbségeket a képzés hatásaként regisztrálhatjuk.

2. Amennyiben a két évfolyam megkérdezettjeire, mint két különböző háttérrel, elképzelésekkel a szakra érkező csoport képviselőire tekintünk (és sok tekintetben erre van is okunk), akkor a két minta közötti különbség okát külső körülményekben és nem a képzés befolyásában kereshetjük.
3. Számolnunk kell azzal a tényezővel is, hogy a könyvtár szakon tapasztalható nagymértékű „le-morzsolódás” miatt torzulnak az adatok, hiszen ilyenkor a minta összetétele jelentős mértékben megváltozhat.

A különbségek lehetséges okai közül az elsősök és a végzősök válaszai közötti eltérések értelmezéséhez a leginkább megfelelő kiválasztása a kutató felelőssége, és várhatóan termékeny vitákat eredményez majd. Az ún. követéses vizsgálat elvégzésére időhiány miatt nem volt lehetőség ebben a stratégiai ciklusban (2003–2007), bár ugyanezeket a kérdéseket négy, illetve öt év múlva a jelenlegi elsősöknek még fel lehet tenni és azokból a válaszokból nagy biztonsággal már csak a képzés hallgatókra tett befolyására lehet majd következtetni. A jelen vizsgálati adatok alapján levont következtetések csupán a témával kapcsolatos preconcepcióink megerősítései lehetnének, így semmiképpen nem lehetne azokat komolyan venni.⁴ A tanulmányt elsősorban gondolatébresztésnek és egy későbbi vizsgálat előkészítésének tekinthetjük.

Az elsőévesek kérdőívén 17, a végzősöken 20 kérdés szerepelt. Ezekből hármat csak a végzősöknek tettünk fel, kettő nem hozott értékelhető eredményt az elsőévesek körében, kettőt pedig különbözőképpen fogalmaztunk meg a két évfolyam számára.

A kérdőívben szereplő kérdések hét témakörre oszthatók:

- ☞ a hallgatók szociológiai összetétele,
- ☞ pályamotiváció,
- ☞ leginkább kedvelt tanegységek, munkafolyamatok,

- ☒ könyvtári gyakorlat,
- ☒ spontán érdeklődés,
- ☒ általános attitűd,
- ☒ elhelyezkedési tervek.

A kérdőív első hat kérdéséből a minta szociológiai összetételére kaptunk választ (nemi és életkori megoszlás; egy-, vagy kétszakos képzésben tanul-e; mi a másik szakja, amennyiben kétszakos; rendelkezik-e egyéb felsőfokú végzettséggel; amennyiben igen, milyen diplomája van). Ezt követte a pályamotiváció kérdése (miért döntött úgy, hogy a könyvtár szakra jelentkezik), majd a legkedveltebb

fogalmazhatták meg a következő kérdésre adott válaszban (elsőévesek 12., végzősök 15. kérdése). És végül, a végzés utáni elhelyezkedési terveikről, a kívánt foglalkozásról, munkahelyről, munkaköréről nyilatkozhattak. (elsősök 13–17., végzős hallgatók 16–20. kérdése)

A minta szociológiai összetétele

Összesen 160 kérdőív érkezett vissza, ebből 106 első-, 54 pedig végzős hallgatótól, intézményenként a következő megoszlásban:

Intézménytípus	Város	Elsőéves	Végzős	Összesen	
				Város	Intézménytípus
Főiskola	Budapest	10	11	21	104
	Szombathely	64	19	83	
Egyetem	Budapest	18	13	31	56
	Debrecen	14	11	25	
Összesen:		106	54	160	160

tanegységekre, munkafolyamatokeá (8. és 9. kérdés) kérdeztünk. A könyvtári gyakorlat fontos szegmense a képzésnek, erről szerzett tapasztalataikról kérdeztük a végzős hallgatókat a 10. kérdésben. A spontán érdeklődésre, a szakma iránti elkötelezettség mértékére következtethetünk a konferenciákon való részvételből, abból, hogy olvassa-e a kötelező irodalmon túl a könyvtáros szakmai folyóiratokat, jelent-e már meg szakirodalmi publikációja, illetve ismeri és használja-e a könyvtári munkával, könyvtártudománnyal kapcsolatos elektronikus forrásokat, adatbázisokat, honlapokat (elsőévesek 10–11., végzősök 11–14. kérdése). A könyvtárossággal, könyvtárosképzéssel szembeni általános attitűdöt

A táblázatból látható, hogy nagyobb számban vannak képviselve a mintában a főiskolások, az elsőévesek, városok szerint pedig a vidékiek és azon belül is kimagaslóan a szombathelyiek. Az első és végzős válaszadók száma közötti óriási különbségben a felsőoktatásnak a legutóbbi években zajló eltömegesedését szemlélhetjük.

A nemek arányával kapcsolatos következtetések levonásához célszerűbb lenne egy nagyobb (akár teljes) mintán elvégezni a kutatást, de a tények regisztrálása ezen 160 válaszadó alapján is érdekes lehet.

Nem	Intézmény-típus	Elsőéves	Végzős	Összesen	
				Intézmény-típus	Nem
Lány	Főiskola	52	19	71	116
	Egyetem	26	19	45	
Fiú	Főiskola	22	11	33	44
	Egyetem	6	5	11	
Összesen		106	54	160	160

A teljes mintában 27,5% a fiúk aránya. Az egyetemi képzésre jelentkezők között ennél kicsit alacsonyabb: kevesebb, mint 20%, a főiskolások között kicsit magasabb: 32%. Az elsőéveseknél 26%, a végzősöknél 30%.

Az elmúlt évtizedekben megfigyelhető volt a könyvtáros szakma elnőiesedése. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK) 1988-ban publikált szociológiai vizsgálata szerint a '80-as évek Magyarországon a könyvtárosok 87%-a volt nő és mindössze 13%-a férfi. Akkor további elnőiesedésre következtettek az egyes nemeken belüli korosztályi összetételből.⁵ A fenti számokat nézve következtethetnénk arra is, hogy a tendencia megfordult, ahogyan az számos nyugat-európai országban és az Egyesült Államokban is megfigyelhető volt az utóbbi években.⁶

Ha azonban a KMK felmérésében közölt iskolázottsági adatokat is hozzátesszük a fenti adatokhoz, akkor mindenképpen árnyaltabb véleményt kell, hogy kialakítsunk, ugyanis a 13%-ot kitevő könyvtárosi munkakörben dolgozó férfi 46%-ának volt egyetemi végzettsége, szemben a nők 19%-ával. Fő-

iskolai végzettség tekintetében már az 1980-as években is a nők vezettek (41%-uk végzett főiskolát, szemben a férfiak 32%-ával).⁷ Hogy jelenleg a két intézménytípus közül miért a magasabb szintű könyvtárosképzésben nagyobb a nők aránya, nehéz lenne megmondani. Újra jelzem, a minta kisebb annál, mint hogy messzemenő következtetéseket vonhatnánk le belőle a nemek arányával kapcsolatosan, ráadásul kérdéses, hogy a különböző nemű könyvtár szakosok azonos arányban lesznek ténylegesen könyvtárosokká vagy sem. Jelen vizsgálati eredményeket, melyek hallgatókra vonatkoznak hiba lenne összehasonlítani a gyakorló könyvtárosok körében végzett kutatások adataival, így fenti eszmefuttatásomat csupán gondolatébresztésnek szánom. A könyvtárosok körében tapasztalható nemi aránnyal kapcsolatos átfogó vizsgálat – bár az angolszász szakirodalomban nagy hagyományai vannak (gender studies) – Magyarországon még nem született.

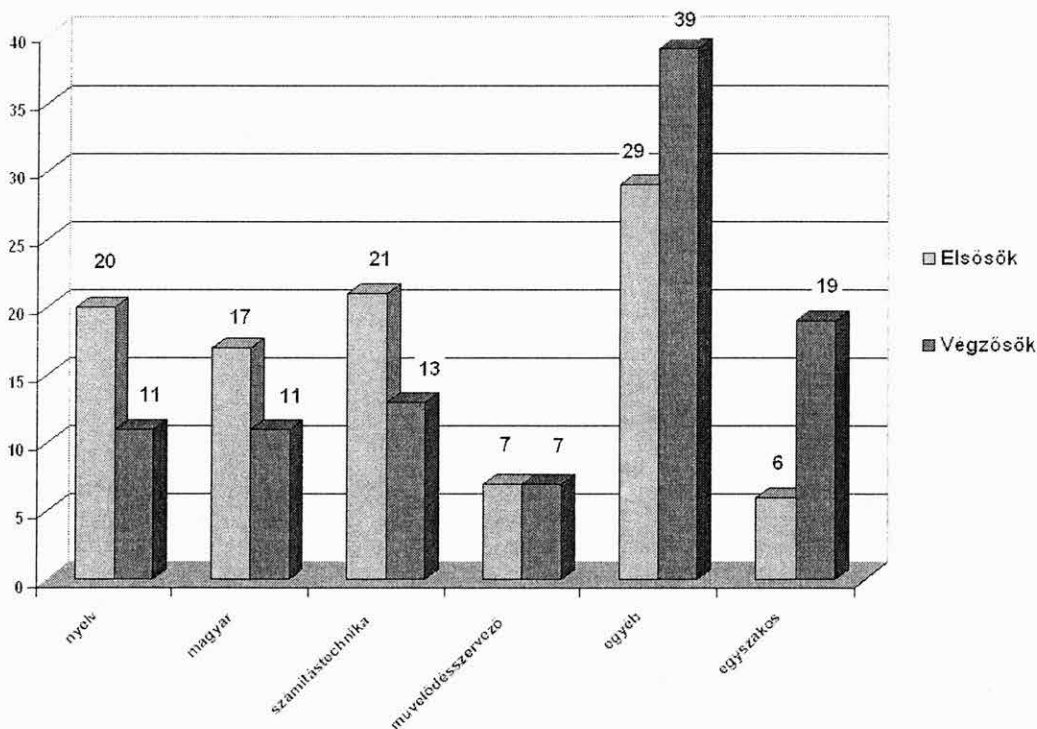
Az életkori összetétel szintén nem ad okot különösebb vizsgálódásra:

Intézmény-típus	Székhely	Átlagéletkor			
		Elsőévesek		Végzősök	
Főiskola	Budapest	20,8	20,5	25,1	23,5
	Szombathely	20,5		22,6	
Egyetem	Budapest	19,6	19,5	27	25,9
	Debrecen	19,4		24,5	
Összesen:		20,2		24,6	

Ahol magasabb az átlagéletkor, az rendszerint annak tudható be, hogy egy-egy hallgató sokkal (akár évtizedekkel) idősebb a többiekénél, ami sokat torzít a számtani közép megállapításakor.

Érdeemes hosszabban időzni a szakpárosítások eredményein, amely sokat elárul a diákok érdeklődési köréről. A minta valamennyi elsőéves hallgatóját informatikus-könyvtáros képzésre vették fel, szemben az utolsó évesekkel, akik közül csupán a debreceniek (11 fő) jártak ilyen típusú képzésre. A szak elnevezése – és vele együtt a képzés várható tartalma – jelentősen befolyásolhatja a hallgatók egyéb irányú érdeklődését, így nem meglepő, hogy mind a szakpárosítások, mind a pályaválasztás motivációjának vizsgálatakor számolni kell ezzel a tényezővel.

Pozitív változások tanúi lehetünk. A modern könyvtárosnak mind a hazai szakemberek körében készült nagyszabású vizsgálat,⁸ mind a külföldi szakirodalom alapos tanulmányozása szerint⁹ a globalizálódó világban felértékelődő új tudástartalmakkal, kompetenciákkal kell bírnia: a hagyományos könyvtárosi ismereteken túl beszélni valamely idegen nyelven és jártasnak lenni az információtechnológiában. Egyre kevesebben vannak az évtizedek óta tipikusnak nevezhető „magyar-könyvtár” szakosok, míg öröndetesen emelkedik a könyvtár mellett számítástechnikát (informatikát) és nyelvszakot választók aránya. A vizsgált minta alapján a művelődésszervezők aránya nem változott az elmúlt években. Az újonnan beiskolázott könyvtár szakosok nagyobb arányban fognak rendelkezni azokkal az új kompetenciákkal, melyek nélkülözhe-

1. ábra
Tipikus szakpárok változása (%)

teltenek a digitális kor által a szakmánk elé állított új követelmények szempontjából.¹⁰ Hogy teljes legyen a szakválasztásról alkotott képünk, a következő két táblázatban közlöm az elsőévesek és a végzősök által választott szakok teljes listáját.

zött, akik azt választották, hogy egyszakosok, minden bizonnyal hibásan töltötték ki a kérdőívet, ugyanis ez a jelenleg érvényben lévő képzési rendszerben nem lehetséges.

A nappali alapképzésben tanulmányokat folytató

Természettudomány	Földrajz	2	28	26%
	Számítástechnika - informatika	19		
	Matematika	7		
Bölcsészettudomány, Társadalomtudomány	Angol	17	73	69%
	Francia	1		
	Háztartásökönómia	3		
	Kommunikáció	1		
	Latin	1		
	Magyar	16		
	Művelődésszervező	10		
	Művészettörténet	1		
	Német	5		
	Olasz	1		
	Rajz	3		
	Szociológia	1		
	Történelem	10		
Nincs másik szakja		5	5	5%
Összesen:		106	106	100%

Az elsőévesek által választott szakok

A végzősök között nagyobb arányban vannak a természettudományos szakot választók, ami vélhetően annak az eredménye, hogy a kötelező kétszakos képzés bevezetése a vizsgált mintán belül elsősorban a bölcsészkarokat érintette. Az elsőévesek kö-

hallgatók közül összesen három rendelkezik már egy másik intézményben szerzett diplomával: egy tanító, egy művelődésszervező és egy gyermek és ifjúságvédelmi asszisztens található közöttük.

Természettudomány	Biológia	2	19	35%
	Fizika	2		
	Földrajz	3		
	Számítástechnika - informatika	4		
	Matematika	8		
Bölcsészettudomány	Magyar	7	25	46%
	Művelődésszervező	4		
	Történelem	5		
	Török filológia	1		
	Angol	5		
	Német	2		
Van másik szakja, de nem írta be:		1	1	2%
Nincs másik szakja:		9	9	17%
Összesen:		54	54	100%

A végzősök által választott szakok

Pályamotiváció

Fontos kérdés lehet a továbbiakban, hogy mi vonzza a hallgatókat a könyvtár szakra. Feltételeztük, hogy a végzősök emlékeznek még rá, hogy évekkkel ezelőtt milyen motivációs tényezők alapján döntöttek úgy, hogy erre a szakra jelentkezzenek, és az azóta eltelt időszak nem szépítette meg vagy tette esetleg „borúsabb színezetűvé” a múltat.

A kérdésre alternatív válaszlehetőségeket adtunk, melyek közül többet is meg lehetett jelölni okként, ekkor azonban be kellett számozni azokat fontossági sorrendben. Az alternatív válaszlehetőségeket egyrészt külföldi hasonló felmérésekből vettük át, másrészt saját tapasztalat alapján, az egyetemen az utóbbi években hallott mondatokat, hasonló kérdésekre adott válaszokat adtuk meg itt zárt válaszlehetőségek formájában. Amennyiben valaki többet húzott alá, de nem jelölte meg a sorrendet, úgy valamennyi választ első választásnak tekintettük. Ezzel

vállaltuk, hogy némileg torzulnak az adatok, ugyanakkor ezzel a megoldással egyetlen válaszadó véleménye sem veszett el, hiába nem az útmutatásnak megfelelően töltötte ki a kérdőívet. (Ennek a megoldásnak tudható be, hogy az első helyen megjelölt válaszok száma meghaladja a válaszadók létszámát.)

A válaszlehetőségeket csoportosítottuk. Az első csoportba kerültek azok a válaszok, melyek alapján az *érzelmi alapú motivációra* következtethetünk, amikor a hallgató szereti a könyveket, a könyvtár légkörét, és ezért döntött úgy, hogy könyvtár szakra jelentkezik. A második csoportba kerültek azok a válaszok, amelyek alapján arra következtettünk, hogy *nem tudatos pályaválasztás* eredményeként végzik jelenleg a könyvtár szakot: nem vették fel oda, ahova szeretett volna menni, kellett egy akármilyen második szak, vagy egy akármilyen diploma. A harmadik csoport válaszlehetőségei *tudatos pályaválasztásra* utalnak. A negyedik csoportban szerepel-

nek azok a válaszok, melyek valamilyen *előzményre utalnak*: korábban is dolgozott már könyvtárban, illetve valamelyik szülő könyvtáros. Végül, az ötödik csoport válaszlehetőségei az „*egyéb okok*” összefoglaló elnevezést kaphatná. Itt helyet kapott

egy válaszlehetőség, ami egy valótlan állítást tartalmaz (könnyen el lehet helyezkedni könyvtáros diplomával) és egy másik, ami adott esetben igaz lehet, más esetekben nem (a tanszék jó hírve miatt).

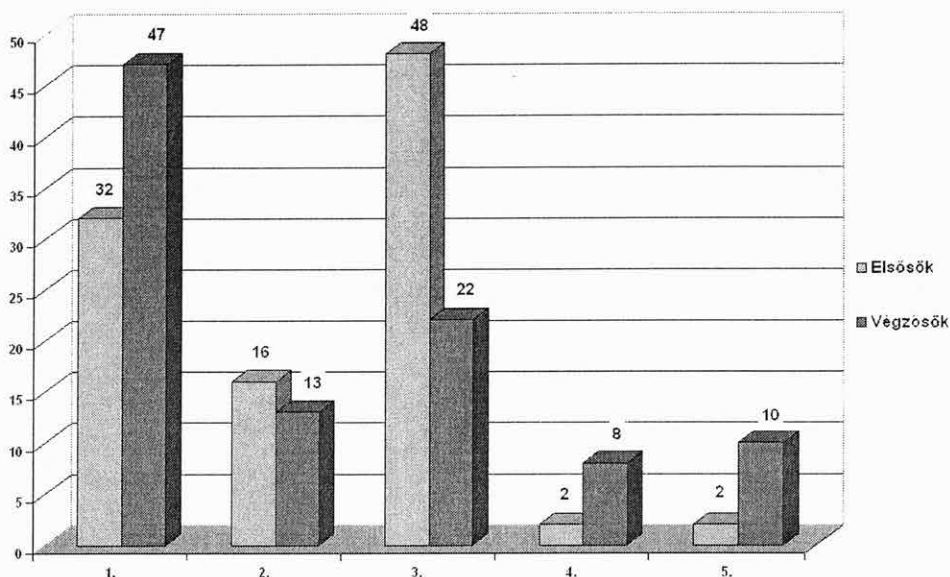
ELSŐÉVESEK		Első választás				Többi választás					
		db		%		100% -ban		db		%	
1.	Szeretem a könyveket	32	47	30	44	32	14	31	15	33	37
	Szeretem a könyvtár légkörét	15		14		17	18				
2.	Nem vettem fel arra a szakra, ahová elsősorban szerettem volna menni	8	23	8	22	16	1	17	1	18	21
	Kellett egy második szak	13		12		14	15				
	Kellett egy akármilyen diploma	2		2		2	2				
3.	Szeretnék könyvtárban dolgozni	10	70	9	67	48	8	27	8	27	33
	Informatikai érdeklődésem vezetett ide	33		32		7	7				
	Szeretnék emberekkel foglalkozni	21		20		7	7				
	Jó karrierlehetőséget látok a könyvtáros szakmában	6		6		5	5				
4.	Dolgoztam már korábban könyvtárban	0	3	0	3	2	0	2	0	2	2
	Valamelyik szülőm könyvtáros	3		3		2	2				
5.	Könyvtáros diplomával könnyen el lehet helyezkedni	0	3	0	3	2	2	6	2	6	7
	A tanszék jó hírve miatt jöttem	3		3		1	1				
	Egyéb	0		0		3	3				
Összesen:		146	146	139	139	100	83	83	86	86	100

Az elsőévesek pályaválasztási motivációi

VÉGZŐSÖK		Első választás				Többi választás					
		db		%		100% -ban	db		%		100% -ban
1.	Szeretem a könyveket	20	29	37	54	47	27	46	50	85	44
	Szeretem a könyvtár légkörét	9		17			19		35		
2.	Nem vettek fel arra a szakra, ahová elsősorban szerettem volna menni	1	8	2	15	13	2	10	4	19	10
	Kellett egy második szak	6		11			7		13		
	Kellett egy akármilyen diploma	1		2			1		2		
3.	Szeretnék könyvtárban dolgozni	5	14	9	25	22	9	27	17	50	26
	Informatikai érdeklődésem vezetett ide	4		7			5		9		
	Szeretnék emberekkel foglalkozni	4		7			7		13		
	Jó karrierlehetőséget látok a könyvtáros szakmában	1		2			6		11		
4.	Dolgoztam már korábban könyvtárban	2	5	4	10	8	6	11	11	20	10
	Valamelyik szülőm könyvtáros	3		6			5		9		
5.	Könyvtáros diplomával könnyen el lehet helyezkedni	1	6	2	12	10	1	10	2	18	10
	A tanszék jó hírneve miatt jöttem	3		6			5		9		
	Egyéb	2		4			4		7		
Összesen:		62	62	116	116	100	104	104	192	192	100

A végzősök által felidézett pályaválasztási szempontok

A konkrét választásokat követően nézzük meg az egyes kategóriákban született eredményeket elsőéves és utolsó éves hallgatónkénti bontásban:

2. ábra

A pályamotiváció összetevői évfolyamonkénti összehasonlításban az első választások %-os megoszlása alapján

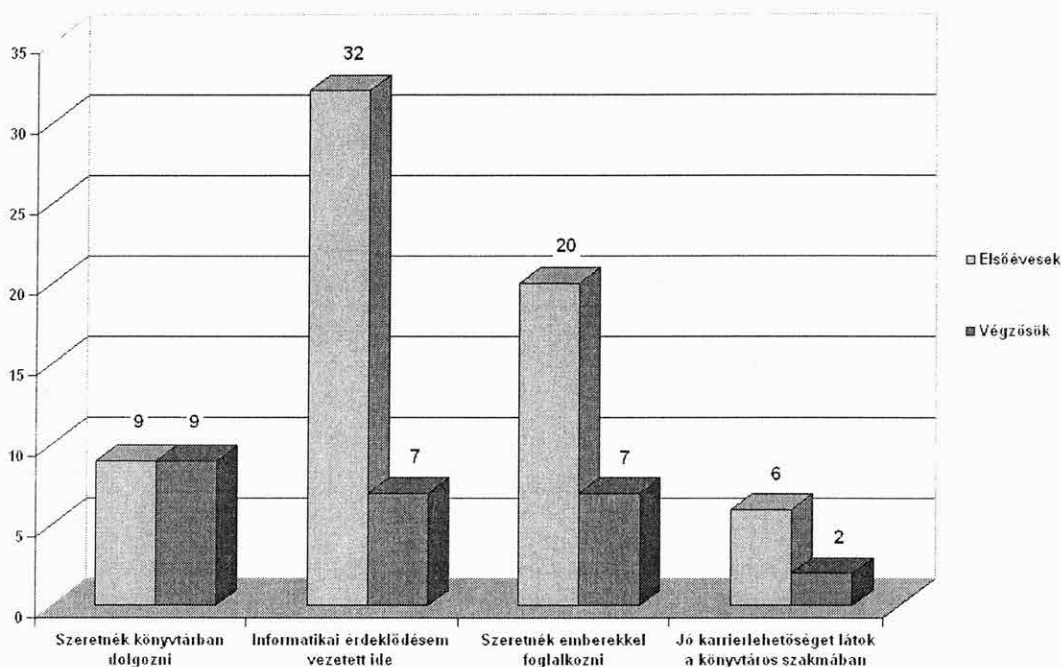
Az első választásokat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a két évfolyam válaszaik között óriási különbség van. Az eredmények azt sugallják, hogy az elsősök majdnem fele tudatos pályaválasztás eredményeként jelentkezett könyvtár szakra, szemben a végzsősök alig egynegyedével. Mivel azonban több „első választás”-t is megengedtünk a vizsgálatban, mindez azt jelenti, hogy az elsőévesek kétharmadánál tudatos pályaválasztásra utaló motívumok is szerepet játszottak a jelentkezéskor. A végzsősöknél ugyanez pontosan a minta felénél volt jelen.

Az érzelmi motiváltság dominanciáját több hasonló párhuzamos külföldi vizsgálat is kimutatta az Egyesült Államok gyakorló könyvtárosai,¹¹ szlovén egyetemi hallgatók¹² és brit posztgraduális tanulmányokat folytató szakemberek körében¹³ egyaránt.

Az érzelmi motiváltság szerepe csökkent a 4–5 évvel ezelőtt beiskolázott hallgatókhoz képest, míg sajnálatos módon a minden tudatosságot nélkülöző módon pályát választók aránya is nőtt. Az egyéb okok igen kevésbé játszanak szerepet a választás-

ban. A meghatározott kategóriák önkényességére hívom fel a figyelmet, mielőtt túlságosan merész következtetéseket vonnánk le a fenti adatokból. Ha az első- és utolsó évesek összes választait tartalmazó táblázatban elemezzük a 3. kategórián belül az első helyen választott motívumokat, akkor mindjárt közelebb kerülünk az igazsághoz.

A diagramból világosan kirajzolódik, hogy a 2004-ben beiskolázott elsőéves hallgatók esetében az informatikai érdeklődés és az emberekkel való foglalkozás igénye nő meg drasztikus mértékben. Ez összhangban van a szakirodalom által már sokszor megfogalmazott „jövő könyvtárosa” víziókkal. A két markáns szerep, amelyek szakmánknak a közeljövőben feltétlenül fel kell vállalni: a professzionális információs szakemberé és a szociális munkásé. Az első a növekvő és napról-napra bonyolultabbá váló információs labirintusban kalauzolja a felhasználókat, a második pedig a közkönyvtárat egy mindenki számára demokratikusan elérhető közösségi interakciós térré alakítja. A két kategória ter-

3. ábra
A tudatos pályaválasztás motivációs összetevői (%)

mésztesen erősen ki lett sarkítva, és a két vállaladó társadalmi szerep „szélsőértékeit” hivatott jelezni.

Az informatikai érdeklődés nagyobb hangsúllyal való jelenléte valószínűleg nagymértékben annak tudható be, hogy a két évfolyam beiskolázása között eltelt időszakban „informatikus-könyvtáros” szakká nevezték át a korábban csak „könyvtár” szakként meghirdetett programot. Bár az információtechnológia jelenléte a könyvtárakban és a szakemberképzésben már hosszú évek óta folyamatosan erősödik, feltételezhető, hogy az elnevezés megváltozása nyomán szívesebben választották a szakot informatika iránt fokozottabban érdeklődő diákok.

Legkedveltebb tárgyak, legvonzóbb munkafolyamatok

A két évfolyamnál kétféleképpen tettük fel ezeket a kérdéseket. A végzős hallgatók esetében arra kérdeztünk rá, hogy mennyire keltették fel az érdeklődésüket az egyes – a képzésben szereplő – tanegységek, illetve a gyakorlat során megismert könyvtári munkafolyamatok, míg az elsőéveseknek a várakozásaikról kellett nyilatkozniuk. Egytől ötig terjedő skálán kellett értékelni az egyes tárgyakat, munkafolyamatokat, illetve „x” jellel jelölni, ha semmilyen várakozása és végzősök esetében tapasztalata nincs az adott tanegységgel, munkafolyamattal kapcsolatosan. A két eredmény csak bizonyos korlátokon belül hasonlítható össze, hiszen míg az elsőéve-

seknek csak a tanegység címe, a végzősöknek a már megszerzett tapasztalatok is rendelkezésre álltak az értékeléshez.

Amennyiben a két évfolyamot két különböző háttérrel, elképzelésekkel a szakra érkező csoport képviselőinek tekintjük, úgy az utolsó oszlopban található változásokat az időben eltelt 4–5 évnek tulajdoníthatjuk, és a különbségekre való magyarázatot is külső hatásoknak tudhatjuk be.¹⁴ Amennyiben

feltételezzük, hogy a külső környezeti hatásoktól független a beiskolázott hallgatók érdeklődése (azaz 4–5 évvel ezelőtt ugyanolyan érdeklődésű hallgatókat vettek fel, mint a vizsgálat elvégzésekor), akkor a két évfolyam hallgatói által adott válaszokat a tanszéken eltöltött évek hatásaként kell regisztrálnunk. A különböző évfolyamokra járó hallgatók pályamotivációjának markáns különbözőségei szerint ez utóbbinak van kisebb létjogosultsága.

Tárgy	Elsőévesek			Végzősök			Változás	
	értékelés	„x”		értékelés	„x”		értékelés	„x” (%)
		db	%		db	%		
Bibliográfiai leírás és katalogizálás	3,09	8	8	2,96	-	0	-0,13	-8
Tájékoztatás, információforrások	3,7	1	1	4,2	-	0	+0,5	-1
Információs rendszerek	3,54	5	5	3,53	1	2	-0,01	-3
Osztályozás, információkereső nyelvek	3,29	6	6	3,06	-	0	-0,23	-6
Könyvtári és információmenedzsment	3,77	4	4	3,49	1	2	-0,28	-2
Olvasásszociológia	3,25	4	4	4,04	9	17	+0,79	+13
Olvasáspszichológia	3,45	3	3	3,98	13	24	+0,53	+21
Olvasáspedagógia	3,32	2	2	3,89	19	35	+0,57	+33
Könyv- és könyvtártörténet	3,66	1	1	3,31	-	0	-0,35	-1
Sajtótörténet	3,75	3	3	3,24	8	15	-0,51	+12
Nyomdászattörténet	3,26	6	6	3,44	6	11	+0,18	+5
Webszerkesztés	4,18	3	3	3,79	7	13	-0,39	+10
Üzleti- és céginformáció	3,51	10	9	3,34	22	41	-0,17	+32
Számítástechnikai ismeretek	4,09	4	4	3,91	-	0	-0,18	-4
Könyvtáros szaknyelv	3,26	8	8	3,19	17	31	-0,07	+23
Könyvtárgépesítés	3,44	10	9	3,66	16	30	+0,22	+21
Adatbázisépítés	3,36	6	4	3,32	1	2	-0,04	-2
Információs brókeri ismeretek	3,42	8	8	3,46	26	48	+0,04	+40
EU információ	3,71	4	4	3,75	26	48	+0,04	+44
Internetes keresési technikák	4,27	3	3	3,9	3	6	-0,37	+3
Kommunikációelmélet	3,63	3	3	3,31	9	17	-0,32	+14
Gyermekkönyvtári munka	3,71	3	3	3,88	20	37	+0,17	+34
Összesen (átlagértékek)	3,58	4,77	4,68	3,56	9,27	17,23	-0,02	+12,55

A legkevésbé népszerű tárgyak a táblázat alapján az elsősök körében (hangsúlyozom csak a cím alapján) a bibliográfiai leírás és katalogizálás, továbbá az olvasásszociológia. A végzősök szintén nem szeretik a könyvtári feldolgozó munkához kapcsolódó ismereteket, ugyanis a két legrosszabb átlag a bibliográfiai leírás és az osztályozás tantárgyak kapták. Ennél is érdekesebb lehet a legnépszerűbb tárgyak listája az egyes évfolyamokon. Míg az elsőévesek az informatikával kapcsolatos tárgyakat találták a legérdekesebbeknek, így az internetes keresési technikák, a webszerkesztés és a számítástechnika kapták a legmagasabb osztályzatokat, addig a végzősöknél csupán a tájékoztatás és az olvasásszociológia kaptak négyesnél erősebb osztályzatot, illetve az olvasáspszichológia jelentősen megközelítette azt alulról.

A képet nem módosítja teljes egészében, de egy kicsit árnyalja azon tárgyak listája, melyek megítélése a legnagyobb változáson ment át. Az olvasás-ku-

atáshoz köthető olvasásszociológia, -pszichológia, -pedagógia az a három tárgy, amelyet a végzősök szeretnek sokkal jobban, mint az elsősök. Fordítva ugyanezek a sajtótörténet, a webszerkesztés és az internetes keresési technikák tárgyak. Meglepő az előzmények ismeretében, hogy a sajtótörténet sokkal érdekesebbnek tűnik az elsősök szemében, mint a végzősöknél.

Érdekesség, hogy a két évfolyam által adott összes osztályzatok átlagértékeiben minimális (összesen 0,02) a különbség. Mindent egybevetve a legalacsonyabb osztályzatot a végzősök adták a bibliográfiai leírásnak (2,96), a legmagasabbat pedig az elsőévesek az internetes keresési technikáknak (4,27).

A leginkább kedvelt munkakörökre szintén zárt kérdések formájában kerestük a választ. Gyakorló könyvtárosokkal egyeztetve határoztuk meg a könyvtári munka munkafolyamatokra való ezen egyedi szegmentálását.

Munkafolyamat	Elsőévesek			Végzősök			Változás	
	Értékelés	„x”		Értékelés	„x”		Értékelés	„x”
		db	%		db	%		
Szerzeményezés, deziderálás	2,99	35	33	3,33	6	11	+0,34	+22
Szerzeményezés, ügyvitel	2,8	16	15	3,04	4	7	+0,24	-8
Formai feltárás	3,14	13	12	3,26	1	2	+0,12	-10
Feltárás elektronikus katalógusban	3,63	6	6	3,64	7	13	+0,01	+7
Tartalmi feltárás	3,58	9	8	3,44	6	11	-0,14	+3
Dokumentáció	3,3	7	7	3,27	13	24	-0,03	+17
Olvasószolgálat	3,66	3	3	4,65	3	6	+0,99	+3
Tájékoztatás	3,87	1	1	4,52	2	4	+0,65	+3
Könyvtárközi kölcsönzés	3,73	6	6	3,12	17	31	-0,61	+25
Összesen (átlagértékek):	3,44	10,67	10,11	3,61	6,56	12,11	+0,17	+2

A legnépszerűtlenebb munkafolyamatok az elsőéveseknél a szerzeményezés ügyviteli része, ezt követi a deziderálás, majd a formai feltárás. A végzősök szintén a szerzeményezés ügyviteli részét tartják a legkevésbé érdekfeszítő könyvtári munkának, ezt követi a könyvtárközi kölcsönzés és a formai feltárás. A legérdekesebbnek talált munkafolyamatok között is akad hasonlóság, ugyanis a tájékoztatás és az olvasószolgálat mindkét évfolyam esetében benne van a 3 leginkább kedvelt között, az elsősöknél a könyvtárközi kölcsönzés, a végzősöknél pedig az elektronikus katalógusban való feltárás „társaságában”.

A tízből mindössze három olyan munkafolyamat van, melyet az elsősök érdekesebbnek találnak, mint az utolsó évesek: a könyvtárközi kölcsönzés, a tartalmi feltárás és a dokumentáció. A végzősök sokkal érdekfeszítőbbnek találják az olvasószolgálatot, a tájékoztatást és a szerzeményezésből a dezideráták böngészését. Valamennyi értékelést összesítve a végzősök majdnem két tizeddel jobb osztályzatot adtak a könyvtári munkafolyamatoknak, mint a frissen beiskolázott társaik. Ennek magyarázatát abban kereshetjük, hogy a könyvtár szakra jelentkezőknek meglehetősen kevés ismeretük van magáról a könyvtári munka természetéről, munkafolyamatairól. Ezt támasztja alá az ismeretlenséget, a különösebb várakozások hiányát jelölő „x”-ek összesítése.

Az elsőévesek összességében sokkal bátrabban nyilatkoztak korábban a tantárgyokról, mint később a munkafolyamatokról. Könnyebben vállalták, hogy egy tárgyat, ismeretkört minősítsenek, mint egy munkafolyamatot. Azt gyaníthatjuk, hogy a könyvtáros munkafolyamatokról való minimális ismeretanyaggal, és nem elkötelezetten könyvtárosnak készülve jelentkeznek a diákok az egyetemeken, főiskolák könyvtár tanszékeire. A pályamotiváció kapcsán ismertetett tudatos választás inkább a tanulandó ismeretek köréig terjed, de nem foglalja magá-

ban a tényleges könyvtári munka irányába való orientációt.

Az ismeretkörök, melyek iránt érdeklődnek a diákok, és a leginkább kedvelt munkafolyamatok közötti összefüggés abban ragadható meg, hogy a bibliográfiai leírás (formai feltárás) mindkét vonatkozásban a legkevésbé népszerű. A leginkább kedvelt munkafolyamat és az ahhoz kapcsolódó tantárgy (tájékoztatás) szintén mindkét vonatkozásban az elsők között van.

Szakmai gyakorlat

Egyetlen vonatkozásban kértük a hallgatókat, hogy értékeljék a képzést, a gyakorlat oldaláról. Kérdésünket csak az utolsó éveseknek tettük fel a következő formában:

„10. Szakmai fejlődése szempontjából értékelje 5-ös skálán a főiskola/egyetem által szervezett szakmai gyakorlatot!

(5-öst adjon, ha nagyon hasznosnak találta, 1-est, ha egyáltalán nem tartotta hasznosnak! Válaszát indokolja néhány mondatban!)”

Az értékelések átlaga 4,07 lett, képzőintézményenként erős szórásban. Legmagasabbra a szombathelyi főiskolások értékelték a gyakorlatot, míg a legalacsonyabb osztályzatok a budapesti egyetemisták körében születtek.

A szöveges indoklásokból összegyűjtöttük valamennyi szereplő motívumot, azokat csoportosítottuk, a válaszokat tipizáltuk, majd a típusok mentén összegeztük az előfordulások számát intézménytípusonkénti és nemenkénti bontásban.

Tipikus válaszok	Főiskola		Egyetem		Össze- sen
	Fiú	Lány	Fiú	Lány	
Megismerhettük a szakma igazi oldalát	3	2	1	1	7
Ismeretségek köttettek	1	2	0	0	3
Az elmélet után végre gyakorlatban is kipróbálhattuk a könyvtárosságot	2	8	2	6	18
Eldönthettük, hogy tényleg szeretnénk-e könyvtárosok lenni	1	2	1	0	4
Pozitív általánosság	5	4	1	8	18
Nem minden munkafolyamatba nyertünk betekintést	0	2	0	7	9
Szervezési hiányosságok voltak	0	3	0	2	5
Negatív általánosság	0	2	0	4	6
Hiányzik az indoklás	1	0	1	2	4

Mind az osztályzatokból, mind a válaszokból azt lehet sejteni, hogy alapvetően pozitív élmények kötődnek a kötelező könyvtári gyakorlathoz, bár a konkrét válaszokat végigolvasva találunk igen markáns kritikákat is:

- „Igazán nem sokat tanultam belőle, főleg a rakárban rendeztem a könyveket, pecsételtem és ragasztottam.”
- „Nem tanultam semmit, de legalább unalmas volt.”
- „Egyhangú munka volt és túl hosszú időszakot ölelt fel. Hamar megtanultam mit kell csinálni, és a fennmaradó időben csak ingyen dolgoztam.”

Többen is kifogásolták, hogy nem minden munkafolyamatba nyertek betekintést, és néhányan szervezési hiányosságokat is tapasztaltak. Sok hallgató írta, hogy leginkább a gyakorlókönyvtártól függ, hogy milyen színvonalú ez a képzés.

- „Gond volt, hogy egy-egy könyvtárban csak rövid ideig voltam, nem tudtam belefolyjni a munkába, nem láttam át az egész intézményt. Volt

olyan hely, ahol szinte semmit nem kellett csinálni.”

- „Jó szakmai gyakorlatot szereztem, de főleg a könyvtárközi kölcsönzésben vettem részt és ez valójában engem nem érdekelt.”
- „Akár az ország legjobb könyvtáraiba is eljuthattunk, de volt rá példa, hogy az érkezésünkről nem is tudtak. Erre érdemes lenne odafigyelni.”

Többségben vannak ezekkel szemben a pozitív megnyilatkozások:

- „A gyakorlat révén szerettem meg a szakmát.”
- „Az elméletet legtöbbször a gyakorlat során érztem igazán „elsajátítottnak”. Érthetőbbé, szebbé vált a könyvtáros munka.”
- „Szinte minden lehetséges munkakört kipróbálhattunk. Nemcsak(!) könyvtári intézményben végeztük a gyakorlatot.”

A legtöbb vélemény azt emelte ki, hogy az elméletben megtanultakat ki lehetett próbálni a gyakorlatban, és ezáltal érthetőbbé vált a könyvtár működése, az egyes tárgyak értelmet nyertek néhány hét alatt.

- „A tanórán tanult információk jobb megértése és „élesben” alkalmazása sokat segített a tanulmányaimban.”
- „Az elméletben tanultakat ki lehetett próbálni gyakorlatban. Végre valami hasznos! Sokkal többet tudtam meg, mint a 4 év során, ráadásul a könyvtárak tényleges működését is megismerhettem.”
- „Rálátást kaptam az elmélet gyakorlatban való hasznosítására. A gyakorlati tapasztalatok segítettek az eddig tanultak egészben látásához. Érdekes tapasztalatokat szereztem.”

Egyesek számára ekkor vált nyilvánvalóvá, hogy valóban szeretnének-e könyvtárosok lenni, így a gyakorlat a tényleges pályaválasztásban is sokat segített.

- „Betekintést nyerhettünk a könyvtáros szakma valódi életébe. Megismertük a könyvtárak munkafolyamatait és ezáltal eldönthettük, hogy akarunk-e ezzel foglalkozni vagy sem.”
- „A gyakorlaton nyilvánvalóvá vált, hogy megtalálom a keresett könyveket, tudok (sokszor szakszerűbb) forrásokat adni, mint amit keresnek. Végül kiderült, hogy azok sem ellenszenvesek, akiknek szükségük van ezekre a forrásokra.”

Többen említették, hogy a gyakorlatok során szerzett ismeretségek segítenek az elhelyezkedésben.

- „Fontos, hogy elméleti ismereteinket gyakorlat során is alkalmazzuk. Fontos ismeretségek születhetnek.”
- „A szakmát igazán a gyakorlatok során lehet elsajátítani; Fontos, hogy ismeretségeket lehet szerezi a gyakorlatok során, amely később állásajánlatokhoz is vezethet.”

Az a tény, hogy az elsőévesek jórészt úgy érkeznek könyvtár szakra, hogy nagyon kevés fogalmuk van a szakmáról, a munka természetéről, illetve az, hogy a szakmai gyakorlat során többnyire pozitív impulzusokat kapnak azt sejteti, hogy a tanszékek által szervezett szakmai gyakorlat nagy szerepet ját-

szik a könyvtárosság iránti elkötelezettség kialakításában.

Spontán érdeklődés, önkéntes részvétel a szakmai közéletben

A konferenciákon való önkéntes részvétel, a szakajtó figyelemmel kísérése és a szaklapokban való publikálás jelzi, hogy a hallgató mennyire elkötelezett a könyvtárosság iránt, mennyire van meg benne a spontán érdeklődés a szakma irányában. A spontán érdeklődés kialakításában kétségtelenül nagy szerepe van a könyvtárosképző intézményeknek, a tanároknak is.

Az elsősöknek és az utolsó éveseknek is feltettük azt a kérdést, hogy vettek-e már részt könyvtáros konferencián, szakmai napon, egyéb szakmai rendezvényen; amennyiben igen, milyen rendezvényen, és honnan értesültek róla.

Az elsőévesek közül egyetlen hallgató válaszolt igenel, ő az édesanyjától hallott az adott rendezvényről. A végzős hallgatóknak, azonban több mint a fele nyilatkozott úgy, hogy vett már részt életében szakmai rendezvényen (57%), sőt sok esetben többen is. Meglepő módon ezek aránya az egyetemeken összesen 42%, míg a főiskolákon 70%, tehát vizsgált a főiskolákon különösen nagy hangsúlyt fektetnek a szakmai konferenciákon való részvételre, és ezáltal a szakmai közéletben való aktív részvételre buzdítanak. A következő táblázat adhatja meg a magyarázatot a jelenség miéértjére, mely azt szemlélteti, hogy a diákok milyen forrásokra támaszkodva értesülnek a különböző szakmai rendezvényekről.

Intézménytípus	Tanszék, tanárok	Könyvtár (külső)	Internet	Ismerős, barát, rokon stb.
Főiskola	40	1	1	-
Egyetem	3	2	2	3
Összesen	43	3	3	3

A főiskolákon a diákok jellemző módon a tanáraikra, és egyéb tanszéki forrásokra támaszkodnak,

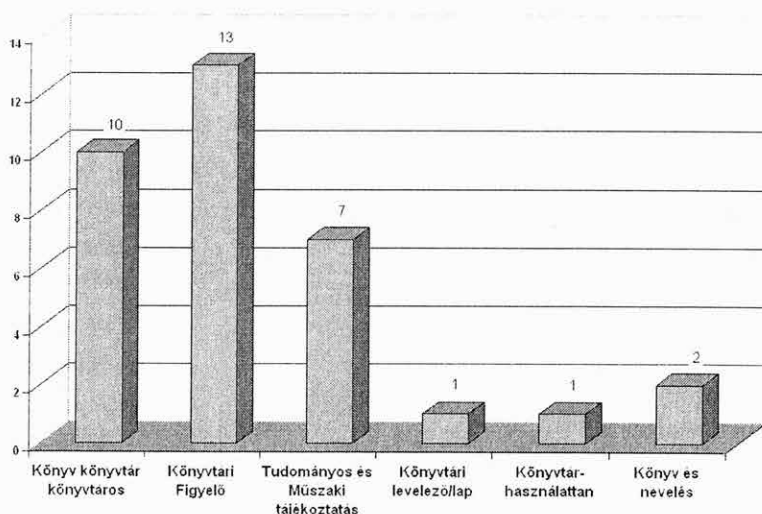
Szintén megkérdeztük (ezt kizárólag a végzősöktől), hogy szokták-e olvasni a könyvtáros szaklapo-

Intézménytípus	Székhely	Igen	Nem
Főiskola	Budapest	4	7
	Szombathely	9	10
Egyetem	Budapest	4	9
	Debrecen	3	8
Összesen		20	34

amikor részt vesznek egy rendezvényen, míg az egyetemisták döntően külső forrásból értesülnek a szakma eseményeiről. Azt feltételezhetjük, hogy az egyetemeken nem helyeznek akkora hangsúlyt a tanszékek tanárai arra, hogy szakmai rendezvényeken való részvételre buzdítsák hallgatóikat, akik viszont a főiskolásoknál nagyobb arányban keresik önállóan az utat, hogy megtegyék ezt.

kat a kötelező irodalmon felül, és amennyiben igen, mely lapokat forgatják előszeretettel. Az előző kérdéshez hasonlóan a főiskolások tűnnek aktívabbnak ezen a téren is, bár a „nem” válaszok aránya az ő esetükben is magasabb valamennyi képzőintézményben.

Az egyes lapok olvasottsága az igennel válaszoló végzős hallgatók körében a következőképpen alakult:

4. ábra
Az egyes könyvtári folyóiratok olvasottsága a végzős könyvtár szakosok körében

1996-ban nyíregyházi könyvtáros hallgatónak tették fel ugyanezt a kérdést, amire körülbelül hasonló válasz érkezett. Viszonylag kevés hallgató olvas szakirodalmat a kötelező olvasmányokon kívül, akik közül legtöbben a *Könyvtári Figyelőt* forgatják.¹⁵

A végzős hallgatóktól érdeklődtünk a szakirodalmi publikációikról is. Az 54 fős mintából mindössze

A kérdés után zárt válaszlehetőségeket kínáltunk fel a diákoknak, amelyek közül a rájuk leginkább jellemző választ kellett aláhúzniuk. A zárt válaszlehetőségek a könyvtáros hivatáshoz való vonzódás, illetve annak teljes elutasítása közötti fokozatokat jelenítette meg. A következő táblázat a két évfolyam összehasonlításában mutatja a válaszok százalékos megoszlását:

Hol szeretne elhelyezkedni?	Elsőévesek		Végzősök	
	Válaszok	%	Válaszok	%
Könyvtárban szeretnék dolgozni	15	14	23	43
Iskolai könyvtárban és mellette pedagógusként szeretnék dolgozni	19	18	12	22
Könyvtárban fogok dolgozni, ha nincs más lehetőség	12	11	9	17
Semmiképpen sem szeretnék könyvtárban dolgozni	6	6	2	3
Nem tudom, még nem döntöttem el	54	51	8	15
Összesen	106	100	54	100

négyen vannak, akik dicsekedhetnek valamilyen nyomtatásban megjelent írással, közülük hárman a szombathelyi főiskola információbróker szakirányára járnak, egy fő pedig az ELTE Bölcsészettudományi Karára. Valamennyi szombathelyi hallgató cikke az információbrókerség témakörében íródott.

Elhelyezkedés

A kutatás legérdekesebb kérdése volt talán, hogy a szak elvégzését követően könyvtárban kívánnak-e elhelyezkedni a diákok vagy sem. Az elsősöknek és a végzősöknek ugyanabban a formában tettük fel a következő kérdést:

A diploma megszerzését követően Ön könyvtárban szeretne-e elhelyezkedni?

Jelentős különbségek vannak a két évfolyam válaszai között. Mivel a külső körülményekben (mint például a könyvtáros szakma társadalmi megbecsültsége) jelentős változások nem történtek az elmúlt 5 évben, a különbségeket a képzés hatásaként regisztrálhatjuk. A számok azt sugallják, hogy a hallgatók nagyobbik része úgy érkezik a könyvtár szakra, hogy nem tudja eldönteni, hogy szeretne-e könyvtárban dolgozni. Azok között, akiknek már valamennyire kialakult elképzelésük van a jövőjük-ről, többségben vannak, akik könyvtárban, illetve könyvtárban és mellette pedagógusként szeretnének elhelyezkedni.

A végzősöknel csupán 15% azok aránya, akik nem döntöttek a jövőjük-ről, jelentős mértékben megnő viszont azoké, akik könyvtárban kívánnak elhelyezkedni. Csökken a könyvtáros hivatás lehetőségét is kizáró hallgatók aránya. Az optimistább magyarár-

zat szerint ez azt bizonyítja, hogy a képzés betölti azon funkcióját, hogy megszerettesse a könyvtáros szakmát a hallgatókkal. Feltételezhetjük azonban azt is, hogy mivel nem azonos mintán végeztük el a kutatást, a különbség a lemorzsolódásnak köszönhető, és a végzősök között már nem szerepelnek azok a hallgatók, akik elkezdték a könyvtár szakot, de abbahagyták tanulmányaikat. A dilemmára egy követéses vizsgálat adhatja meg a választ, addig egyik magyarázat mellett sem törhetünk lándzsát felelősséggel.

Ugyanezen problémával szembesülhettünk a következő kérdés kapcsán, melyet csak azoknak kellett kitölteni, akik elsősorban nem könyvtárban szeretnének elhelyezkedni. Erre az elsőéveseknek 78%-a, a végzősöknek pedig kevesebb mint a fele (44%) válaszolt. A kérdésben olyan egyéb alternatív karrierlehetőségeket adtunk meg zárt kérdések formájában, amelyek tipikusnak mondhatók könyvtáros diplomával.

Az elsőévesek sokkal nagyobb arányban gondolkodnak könyvtáros szakmán kívül eső karrierről. Azok viszont, akik nem könyvtárban képzelik el a jövőjüket, hasonló arányban oszlanak meg az elképzelt egyéb karriert illetően.

Végül, ejtsünk néhány szót az áhított munkakörökről. A hallgatókat megkérdeztük, hogy amennyiben könyvtárban kívánnak elhelyezkedni, milyen munkakörben dolgoznának a legszívesebben. A kérdőív zárt válaszlehetőségeket kínált fel, ezekből kellett választani, és végül megjelölni azt, amelyik a leginkább közel áll hozzájuk.

Ha nem könyvtárban kíván elhelyezkedni, akkor hol?	Elsőévesek		Végzősök	
	Válaszok	%	Válaszok	%
A másik szakomnak megfelelő állást szeretnék	34	41	11	46
Könyvkereskedésben, antikváriumban szeretnék dolgozni	3	3	-	0
Önálló információs szakemberként (információbrókerként) szeretnék elhelyezkedni	14	17	2	8
Egyéb könyvekkel, információval kapcsolatos munkát szeretnék	4	5	3	13
Egyéb	4	5	1	4
Még nem döntöttem el	24	29	7	29
Összesen	83	100	24	100

A leginkább áhított munkakör	Elsőévesek		Végzősök	
	Válaszok	%	Válaszok	%
Gyarápító	3	3	1	2
Feldolgozó	3	3	3	5
Olvasószolgálatos	23	25	22	41
Tájékoztató	4	4	11	20
Dokumentátor/bibliográfus	5	5	2	4
Hálózati könyvtárak koordinátora (módszertanos)	4	4	1	2
Rendszerkönyvtáros/informatikus	36	39	8	15
Könyvtármarketinges	14	16	5	9
Egyéb	1	1	1	2
Összesen	93	100	54	100

Ezt a kérdést csak azoknak tettük fel, akik szeretnének könyvtárban dolgozni. A végzősöknél ugyan egy kis hányada korábban azt nyilatkozta, hogy semmiképpen sem szeretne könyvtárban elhelyezkedni, mégis erre a kérdésre a végzősök közül mindenki válaszolt, míg az elsősök közül, az utasításnak megfelelően eljárva, 12% kihagyta ezt a kérdést.

A fentiek alapján újfent arra következtethetünk, hogy a képzés pozitívan befolyásolja a hallgatók könyvtáros szakmával szembeni attitűdjét, azonban ezen a ponton újra felmerülhet a kérdés: vajon nem a nagy arányú lemorzsolódás okozza-e, hogy a végzősök közül már csak nagyon kevesen utasítják el a könyvtárosságot, mint lehetséges életpályát? Erre szintén csak egy követéses vizsgálat adhatja meg a tényleges választ.

Amint a legnépszerűbb tanegységeknél és a gyakorlaton leginkább kedvelt munkafolyamatoknál is észrevehettük, a végzős hallgatóknál most is a tájékoztatás és az olvasószolgálat, azaz a hagyományos könyvtári tevékenységek bizonyultak a legnépszerűbbnek, ezt követi egy 15%-os réteg, akik informatikusként szeretnének elhelyezkedni. Az elsőéves válaszadóknak 39%-a szeretne informatikus lenni,

25% dolgozna szívesen olvasószolgálatosként, majd a könyvtármarketinges munkakört elsősorban óhajtók 16%-os csoportja következik. Mind az elsőévesek, mind a végzősök között nagyon népszerűtlen a gyűjteményszervezés és a feldolgozó munka.

A könyvtáros szakmával, és a szakkal szembeni általános attitűd

Bár az eddigiek alapján is következtethetünk a diákok könyvtáros szakmával szembeni általános attitűdjére, de a legárnyaltabb képet az „Ajánlaná-e másoknak is a könyvtár szakot?” kérdésre adott válaszok alapján rajzolhatunk. A kérdést a hallgatók kétféleképpen értelmezték. Sokan közülük a könyvtáros szakmára értette, mások a tanszéküket kívánták minősíteni vele. Az eldöntendő kérdésre adott választ követően ki kellett fejteniük azt is, hogy miért ajánlanák, illetve miért nem. Az igen-nem válaszok százalékos aránya a következőképpen alakult intézménytípusonkénti bontásban:

Ajánlaná-e másoknak is a könyvtár szakot? (%)	Elsőévesek			Végzősök		
	Igen	Nem	Nincs válasz	Igen	Nem	Nincs válasz
Főiskola	77	15	8	93	7	0
Egyetem	69	19	12	71	25	4

Az elsősök mind az egyetemeken, mind a főiskolákon hasonló attitűdökkel érkeznek a könyvtár szakra. A képzés végén azonban már markáns különbségeket találunk a két intézménytípus között. A főiskolákon kevesebb, mint felére csökken azok száma, akik nem ajánlanák másoknak is a szakot, az egyetemeken ezzel szemben arányuk határozottan nő.¹⁶ A válaszadóknak meg is kellett indokolniuk, hogy miért ajánlanák, illetve miért nem ajánlanák a szakot másoknak. Évfolyamonkénti bontásban idézek néhány jellemző példát mind az „igen”-ekre, mind a „nem”-ekre.

1. *Elsőéves – „igen”*: A legjellemzőbb indok az volt, hogy a könyvtár szakon a hagyományos műveltségi elemek mellett kifejezetten piacképes számítástechnikai ismereteket, informatikát is lehet tanulni.

- „A kulturális életben soha nem lesz elhanyagolható ez a tudás, amit itt lehet megszerezni. Első sorban(!) itt a könyvtártörténeti és ehhez kapcsolódó témákra gondolok. Ezen kívül az informatikai képzést igen hasznosnak találom.”
- „Széles körű tájékozottságot nyújt, hiszen mind a könyv- és könyvtárismeret, mind az informatika terén képzettséget biztosít, ez utóbbi pedig nagyon fontos a mai világban.”
- „A hagyományos könyvtári munkával kapcsolatos ismeretek mellett számítástechnikai ismereteket is szerezhetünk, így „igazi” pályaválasztáskor többféle lehetőség közül lehet választani.”

– „Igen, mert érdekes tantárgyaink vannak. Más területen is lehet hasznosítani.”

Többen kiemelték, hogy olyan érdekes dolgokat lehet tanulni a könyvtár szakon, amelyek miatt érdemes ide jelentkezni.

- „Nagyon érdekes és változatos a szak. Sok mindent megtudhatunk a könyvekről, az ókori kultúrákról és az emberek olvasási szokásairól.”
- „Azért ajánlom, mert érdekes dolgokat tanulhat meg az ember, fontos információkat tudunk meg. Leköti a figyelmet.”
- „Mert ha nem is ebben a munkakörben fognak elhelyezkedni, az órákon akkor is több olyan érdekes információt hallhat, ami nem válik kárára.”

Vannak, akik szerint az ott tanító tanárok, illetve a kis szak jellegéből adódó családias légkör miatt érdemes könyvtár szakra járni:

- „A tanszéken kellemes a légkör, a tanárok odafigyelnek a diákokra, problémák esetén segítséget nyújtanak. A leadott tananyagok érthetőek, világosak.”
- „Mivel kb egy-2 hete tanulok itt, ajánlani nem merném; annyit nem tudok róla. Az tetszik, hogy kevés hallgató van, jobb így a légkör, mintha lennének 100-an.”
- „Mert több idejáró diáktól hallottam, hogy az itt előadó tanárok korrektek (s ez nagyon fontos).”

Többen úgy adták meg a választ, hogy körülírták, milyen típusú embereknek ajánlanák. Ezzel a bennük élő „könyvtároskép”-be engedtek

betekintést. Bár e tanulmánynak nem tartozik szorosan a témájához, érdekességképpen talán érdemes néhány mondat erejéig megemlékezni ezen tapasztalatokról is. A leggyakoribb válaszok szerint a könyvtáros művelt és szeret olvasni, segít az embereknek, kellemes légkörben dolgozik, a humán érdeklődése mellett a technológiával is „barátságban” van. A könyvtáros az írott kultúra ápolója és továbbhagyományozója, így fontos szerepet tölt be a társadalomban.

- „Akinek érdeklődése van a könyvek iránt és szeret olvasni, ajánlanám a könyvtár szakot. Szerintem könyvtárban dolgozni érdekes munka lehet.”
- „Attól függ, az illető mennyire van barátságban a könyvtárban üldögéléssel, (mekkora az „ülőképessége”), mennyire elszánt és tudásvágyó.”
- „Mert szerintem ez egy olyan foglalkozás, amivel segíteni lehet a többi embernek, kommunikálni, információt szolgáltatni; és kellemes közösségben lehet dolgozni.”
- „Annak, aki szereti a csendes helyeket és szeret emberekkel foglalkozni.”
- „Igen, abban az esetben, ha humán érdeklődésű, de a számítógépekhez, informatikához elhivatottságot érez.”
- „Fontosnak tartom, hogy gyarapodjon a szakképzett kultúra ápolók tábora. A jövőnek szüksége van az írott kulturális örökségre.”

A mintának csak egy kis része volt, aki ilyen típusú válaszokkal burkoltan a benne élő könyvtárosképbe is betekintést engedett, így hiba lenne következtetések levonására vállalkozni. Azt mindenesetre megállapíthatjuk e néhány mondat alapján is, hogy az embereknek való segítségnyújtás, a kultúráközvetítés, az információk sűrűjében való eligazodás képessége a könyvtáros legfőbb attribútumai az elsőéves könyvtár szakos hallgatók szerint. Ez összhangban van

az eddigi hazai könyvtárszociológiai vizsgálatok eredményeivel.¹⁷

Többen hangot adtak azon tapasztalatuknak, hogy míg a könyvtáros szakmát a széles rétegek unalmas és elavult területnek tartják, a képzésben szerzett első tapasztalatok éppen ennek az ellenkezőjéről győzték meg őket.

- „4 heti óralátogatás után érdekesebbnek tartom, mint amilyenre számítottam. Bonyolultabb szakma ez, mint ahogyan a legtöbben azt gondolják. Úgy gondolom, hogy nagy jövője is van, mert információforrásra, könyvekre mindig szükség lesz és a könyvtári munka mindig fejlesztésre szorul majd, ez egy dinamikus terület.”
2. Elsőévesek – „nem”: Általánosan jellemző, hogy inkább a nemleges választ adóknál hiányzott az indoklás, így viszonylag kevésbé tudjuk pontosítani a képet, mint a pozitív viszonyulás esetében. Sőt sok esetben, ahol van is indoklás, azt üres szellemeskedésnek tekinthetjük:
- „Mert van jobb is. Olyan, amihez nem kell latin.”
  - „Nem szeretek embereket döntéseikben befolyásolni.”
- Három olyan indoklást fogalmaztak meg, amelyek valamiféle következtetéshez is vezethetnének. Ezekből egy a néhány hét alatt szerzett tapasztalatok alapján a tananyaggal szemben fogalmaz meg kritikát, kettő pedig a későbbi elhelyezkedési nehézségekre vonatkozik:
- „Túl sok dolgot akarnak megtanítani, ami szerintem felesleges.”
  - „Mert így is túlképzés van a szakmában.”
  - „Nem, mert elhappolják(!) az esetleges munkalehetőségeket a jövőben.”

3. Végzősök – „igen”: A pozitív attitűdökkel rendelkező végzős hallgatók sok tekintetben hasonló véleményeket fogalmaztak, mint elsőéves társaik, bár jellemzően sok évvel a hátuk mögött, sokkalta árnyaltabban. Az ő esetükben is jellem-

ző volt a szak piacképességének hangsúlyozása. Egyben, érthető módon, az ő figyelmük már sokkalta inkább a könyvtáros diplomával való elhelyezkedésre, a munkára irányul és nem a szakon eltöltött időre.

- „Mert jól használható a számítógépes és ehhez kapcsolódó képzése. Bölcsészkaron ez a legpiacképesebb szak, egész sok helyen elhelyezkedhet vele könyvtáron kívül is (!). A megújult könyvtáraknak (nagy) jövője van. Könnyű szak”
- „A tantárgyak – kevés kivétellel – érdekesek, s hasznukat lehet venni nemcsak könyvtáros, hanem más munkakörben is (HTML, adatbázis-építés). Tanári szak mellé azért kiváló párosítás, mert a könyvtár „megmentheti” a pedagógust a kiégéstől. A szak az információs brókeri ismeretek oktatásával piacképes és változatos elfoglaltságot, munkát kínálhat.”
- „Mert lehetőséget biztosít az elhelyezkedésre, hasznos információkat és készségeket ad, Az üzleti szféra felé történő nyitással jövedelmezővé fog válni.”
- „Sokoldalú ismeretszerzéshez nyújt lehetőséget a képzés, rálátást kapunk sokféle tudományterületre, megismerjük magával a tudománnyal kapcsolatos ismereteket. Kellemes munkahelyi környezetre és sok emberi kapcsolatra számíthatunk a későbbiekben. Van lehetőség a szakmai felemelkedésre is és a csendes, szorgalmas munkára is.”

Több végzős hallgató szerint a könyvtár szakon szerzett ismeretek a mindennapi életben való eligazodásban is nagy segítségére lehet az embernek, amivel elsősorban napjaink információs környezetében való könnyedebb eligazodásra utaltak.

- „Mert egy kettős érdeklődésű (informatikai és humán) személy egy ilyen jellegű szak elvégzése után hasznos ismereteket szerezhethet ah-

hoz, hogy később az élet számos területén „otthon legyen”.

- „Hasznosnak érzem azokat, amiket itt tanítanak. Azoknak is ajánlom, akik nem a szakmában akarnának dolgozni, mert bárki szeretne tudományos kutatást folytatni, jó ha tudja mit merre és hogyan talál meg.”
- „Az élet sok területén tudja hasznosítani a megszerzett ismereteket.”
- „Abszolút az információszerzési technikák, lehetőségek magasabb fokú tudásának elsajátítása érdekében.”

A szakon eltöltött évekről is kellemes emlékek maradtak egyesekben. Többen kiemelték a tanáraikkal való jó kapcsolatot, a kellemes légkört, az emberi kapcsolatokat.

- „A könyvtáros szak tanári kara kiváló, nagyon nagy tudású, kötelességtudó, emberséges. Vagyis csupa jó mondható el róluk.”
- „Nekem nagyon felkeltette az érdeklődésemet, jó irányban csalódtam. Nagyon sok tantárgyat tanulunk, melyeket a hétköznapi életben is jól tudunk hasznosítani. Nagyon jó a légkör a tanszéken, barátságosak, segítőkészek a tanárok.”
- „Ezen a szakon barátságos a légkör, a hallgatók ismerik egymást és a tanárok személyesebb viszonyban vannak a hallgatókkal.”
- „Én nagyon sokat tanultam oktatóimtól, nemcsak a szakmai ismeretek terén, hanem emberségből is.”

A végzősöknel is előtűnik a sorok közül néhány esetben a hallgató könyvtárosképe. Itt a mellett, hogy az elsősökéhez nagyon hasonló kép rajzolódik ki, hangsúlyossá válik a hivatástudat, a szakma iránti elkötelezettség motívuma, mint a jó könyvtáros fontos jellemzője. Néhány válaszadó a mellett, hogy ajánlaná a szakot (és a szakmát) néhány negatívumra is felhívna a figyelmet.

- „Magát a szakot ajánlom azoknak, akik szeretik a könyveket, a könyvtár légkörét, a nyugalmat. Ezen- kívül a tájékoztatási és más segédletekkel jobban boldogulhatnak az információk rengetegében.”
  - „Mert könnyű szaknak tartják, miközben nem az. De elsősorban azoknak ajánlanám, akik szeretnek könyvekkel és emberekkel foglalkozni.”
  - „Azoknak, akikben van elkötelezettség a szakma iránt. Ha nem akar ezen a területen dolgozni, akkor válasszon másik szakot.”
  - „De csak olyannak, akiben látok érdeklődést, ill. az ismeretség alapján alkalmasnak tartom ilyen munkavégzésre. Ajánlanám, mert én szeretem ezt a szakmát, szeretnék ezzel foglalkozni, nekem örömet jelent könyvtárosként dolgozni.”
  - „Erre a kérdésre nem lehet egy választ adni. Igen, ajánlanám, ha ilyen érdeklődésű az ember. De nem ajánlanám, ha az a szempont, hogy mennyit keres vele, vagy hogy milyen a szakma társadalmi megítélése.”
  - „Annak ajánlanám, aki szereti a könyveket és tud az emberekkel bántani. Megtanulhat gyorsan utánajárni számos információnak. Némi számítástechnikai tudásra is szert tehet.”
4. Végzősök – „nem”: Sajnos a végzősök nemleges válaszainál is a legtöbb esetben hiányzott az indoklás. Egyetlen esetben találkozhattunk azal, hogy a szakmában való elhelyezkedés nehézségei miatt nem ajánlaná valaki a szakot, a többi indoklás inkább az oktatást, illetve a saját tanszékét bírálta:
- „nehéz elhelyezkedni ebben a szakmában.”
  - „A tanszék irányítását, működését nem tartom bizalomgerjesztőnek. Az oktató tanároknak csak kis hányada tapasztalt, magas szakmai színvonalú. A szakirodalom, amit elvárnak a tanszéken nem található meg a könyv-

tárban, anyagilag nem megfelelő az ellátás. Informatikai oktatás terén is elég szervezetlen, bár ez fejlődik.”

- „Nem tartom elég színvonalasnak az oktatást és magát a tananyagot sem.”
- „Sok húzó a majdnem semmiért”... Sokkal több gyakorlat és sokkal kevesebb elmélet kéne, valamint hozzáértő tanárok.”

Mindenképpen örvendetes jelenségnek tarthatjuk, hogy a könyvtár szakon tanuló hallgatók többsége másoknak is szívesen ajánlaná a könyvtár szakot. A pozitív irányultságú diákok a szakot piacképesnek, változatosnak és érdekesnek találják mindkét évfolyamon. Az elsőévesek gondolkodása a legtöbb esetben csupán a képzési időig terjed, míg a végzősök már sokkal inkább a könyvtárosként (illetve a könyvtáros diplomával való) elhelyezkedésre koncentrálnak az indoklások megfogalmazásakor. A szakmához való pozitív viszonyulást takar az a tény is, hogy akik nem ajánlanák a szakot, azok is a legtöbb esetben az elhelyezkedési nehézségekre és a tanszéki tapasztalataikra, azaz a szakma lényegén kívül eső tényezőkre hivatkoznak. Aggodalommal egyedül az tölthet el bennünket, hogy a nemmel válaszolóak 56 %-át (14 fő a 25-ből) egyáltalán nem sikerült szóra bírni, így azt, hogy ők miért viseltetnek ellenérzéssel a szakma iránt, soha nem fogjuk megtudni.

Az elképzelt karrier

A kérdőívünk utolsó kérdésével arra kerestük a választ, hogy a hallgatók milyen karriert szánnának saját maguknak:

Milyen munkahelyen, munkakörben, pozícióban képzeled el magát húsz év múlva? (Fejtsd ki néhány mondatban!)

Értelemszerűen az elsőévesek kérdésében ehhez képest (rászámolva a képzésben eltöltött 4–5 évet) 25 év szerepelt. A kérdéssel vállaltuk annak kockázatát, hogy egymással jórészt összehasonlíthatatlan válaszok születnek, viszont a nyitott kérdés természetéből adódóan ekkor olyan terveket is elmondhattak, amelyekre a kérdőív szerkesztő korábban nem is gondolt. Szintén tanulságos volt, hogy milyen szempontok mentén gondolkodnak a jövőjük-ről a diákok.

A válaszadási hajlandóság csekélyebb volt, mint az előző kérdések esetében, ami betudható annak, hogy a nyitott kérdésekre való válasz megfogalma-

A kérdés három különböző szempontot vetett fel: munkahelyet, munkakört és pozíciót. A vágyott munkakörre vonatkozóan nem kaptunk értékelhető mennyiségű adatot, így ennek az ismertetésétől ezúton kénytelenek vagyunk eltekinteni. A következő táblázat a vágyott munkahelyeket tekinti át. Az adatok értékelésénél figyelembe kell venni, hogy nagyon differenciált és szubjektív szöveges válaszokból próbáltunk meg kategóriákba szorítható motívumokat kiemelni, és azokból objektíven értékelhető adattömeget alkotni, így azokat tájékoztató jellegűnek tekinthetjük csupán. A következő táblázat az egyes motívumok említésének gyakoriságát szemlélteti.

Munkahelyek	Elsőévesek			Végzősök		
	db	A teljes minta %-ában	Az erre a kérdésre választ adók %-ában	db	A teljes minta %-ában	Az erre a kérdésre választ adók %-ában
Könyvtárban	26	25	30	23	43	48
Könyvtár, mellette pedagógus	12	11	14	7	13	15
Pedagógus	16	15	19	9	17	19
Könyvszakma egyéb területén	5	5	6	1	2	2
Egyéb kulturális területen	10	9	12	1	2	2
Informatikai terület	15	14	17	3	6	6
Egyéb bölcsész munka	6	6	7	4	7	8
Egyéb munka	10	9	12	14	26	29

zása nagyobb szellemi erőfeszítést igényel, különösen egy öt oldalas kérdőív legvégén. Az elsőévesek 81%-a, a végzősök 89%-a válaszolt a kérdésre és fogalmazta meg a jövővel szembeni elvárásait.

A felsorolás egyértelművé tétele érdekében kiemeltek néhány olyan területet, amelyeket gyakran említettek. A könyvszakma egyéb területei közül jelen esetben a könyvkiadót és a könyvesboltot említett-

tek a leggyakrabban, mint lehetséges munkahelyet. Az informatikai területen számítástechnikával foglalkozó cégek, egyéb kulturális területen a művelődési házak, egyéb tipikus „bölcsész” foglalkozások közül pedig a kutatóműhelyek, fordítóirodák jönnek leggyakrabban számításba. Az „egyéb” kategóriában a legváltozatosabb lehetőségek merültek fel, melyek igen széles keretek között mozognak: rendezvényszervezés, reklámtervezés, stílustervezés, masszázsstúdió rendszerint saját vállalkozás keretében; ezen túl említették még a népművész, zenész, festőművész foglalkozásokat, de a nyugdíjas és a háztartásbeli is felmerült mint potenciális karrierlehetőség.

A válaszok nagyjából megfeleltek az eddigiek alapján kialakult várakozásainknak. A végzősöknek csaknem fele szeretné, de legalábbis nem zárja ki a könyvtári pályán való elhelyezkedés lehetőségét, amihez ha hozzávesszük azokat, akik iskolai könyvtárban, és mellette pedagógusként kívánnak dolgozni, elmondható, hogy a többségben megvan a szak-

könyvtár szakra, így megnő a szakma iránt elkötelezettség aránya a mintán belül.

Amint az szintén várható volt az előző kérdésekre adott válaszok alapján, az elsőévesek körében az informatikai érdeklődés fokozottabb, és így szívesen gondolkodnak a technológiához szorosabban kötődő munkahelyekben. Meglepő viszont, hogy a teljesség igénye nélkül felsorolt egyéb karrierlehetőségeket, melyek többségének semmiféle köze nincs a könyvtár szakon tanultakhoz, inkább a végzősök említették.

Bár a kérdésben azt is tudakoltuk a hallgatóktól, hogy milyen pozícióban képzelik el magukat 20, illetve 25 év múlva, a válaszadóknak csak egy töredékénél jelent meg ez is szempontként. Mivel a válaszoknak csak egy igen kis hányada adott pontos meghatározást arra vonatkozóan, hogy milyen szintű vezetőként kíván tevékenykedni a jövőben, a következő táblázatban, csak azt tudtuk összefoglalni, hogy a válaszadó vezetőként, vagy alkalmazottként képzelel el magát két, két és fél évtized távlatában.

	A szempont említése		Alkalmazott		Vezető	
	Válasz	A válaszadók %-ában	Válasz	A pozíciót szempontként említők %-ában	Válasz	A pozíciót szempontként említők %-ában
Elsőéves	23	27	10	43	13	57
Végzős	25	48	6	24	19	76

ma iránti elkötelezettség. Az elsőévesek közül 30% gondolkozik egyáltalán könyvtári karrierben és 14% lenne iskolai könyvtáros és mellette pedagógus. A könyvtári pálya iránti fokozott orientáció a képzés végére, feltehetően a tanulmányaik alatt szerzett tapasztalataiknak köszönhető. Felmerül természetesen a lemorzsolódás lehetősége is, miszerint, akik eredendően nem szeretnének könyvtárosok lenni, azok az utolsó évben már nem járnak a

A végzősök válaszaiban szerepel nagyobb súllyal a kérdés, hiszen 48%-uk tett valamilyen utalást a kívánt pozícióra vonatkozóan, szemben az elsőévesek mindössze 27%-ával. A pozíciót szempontként említők között is a végzősöknél nagyobb arányban vannak azok, akik inkább vezetőként szeretnének dolgozni.

Összegzés

A 106 elsőéves és 54 végzős hallgatóval készült kérdőíves vizsgálat eredményeiből kétféle következtést vonhatunk le. Egyrészt két különböző évfolyam könyvtáros szakma iránti két különböző attitűdjét vizsgálhatjuk, másrészt következtethetünk arra, hogy a képzés milyen irányban módosította a hallgatók karrier-elképzeléseit. Az adatok elemzésekor, a két évfolyam összehasonlításánál figyelembe kell vennünk a lemorzsolódás tényét is, hiszen ez a minta összetételében meghatározó változásokat eredményezhet. Biztos következtetések levonását, illetve a fenti bizonytalanság felszámolását csak egy követéses vizsgálat eredményei tennék lehetővé.

A könyvtár szak választásának motivációs összetevői szerint az elsőéves hallgatóknál erősödik a modern könyvtáros két jellemző szerepére (a professzionális információs szakember és a szociális munkás) való orientáltság, míg a végzősöknél inkább az érzelmi motiváltság dominál (szeretem a könyveket, a szeretem a könyvtár légkörét). Mivel a szakválasztás motivációjában nem játszik szerepet a képzés, az eredményekben két különböző érdeklődéssel, tervekkel a szakra érkező csoport könyvtárossággal szembeni különböző attitűdjét szemlélhettünk.

A tantárgyakkal szembeni várakozás, illetve a végzősök esetében a tapasztalatok alapján való értékelés arra mutatott rá, hogy az elsősöket az informatika, információtechnológia iránti fokozott érdeklődés jellemzi, a végzős hallgatókat pedig a tájékoztatás és az olvasáskutatás foglalkoztatja elsősorban. Ennek egyik oka lehet a könyvtár szak informatikus-könyvtáros szakká való átnevezése, mely a két évfolyam beiskolázása között zajlott le. Az érdeklődési kör ezen különbözősége szintén nem a képzés hatásának tulajdonítható, hanem annak, hogy kü-

lönböző érdeklődésű hallgatókat iskoláztak be a legutóbbi időszakban, mint néhány évvel korábban.

Az elsőévesek jelentős része nem kialakult karrier-elképzelésekkel érkezik a könyvtár szakra. Akik eldöntötték már, hogy hol szeretnének dolgozni a továbbiakban, azoknál azonban többségben vannak, akik könyvtárban kívánnak elhelyezkedni. Nagyobb arányban vannak az elsőévesek között azok, akik semmiképpen sem szeretnének könyvtárosok lenni. A végzősök nagyobbik része kifejezetten könyvtárban, vagy iskolai könyvtárban és mellette pedagógusként szeretne dolgozni. A könyvtáros szakmával szembeni ellenérzések leküzdésében már nagy szerepet játszhat a képzés.

Az elsőévesek és a végzős hallgatók azon területeken szeretnének elhelyezkedni, amely területet korábban is érdekesnek találták a képzés során. A végzősök körében a legnépszerűbb a tájékoztató és az olvasószolgálatos munka, az elsősöknél az informatikusi. Vágyott előrelépés tekintetében a végzősök optimistábbak, hiszen náluk nagyobb arányban szerepelt a pozíció mint szempont, illetve általában véve magasabb beosztásokat remélnék maguknak 20–25 év távlatában nézve a jövőjüket.

A képzés összességében pozitívan befolyásolja a hallgatók könyvtáros szakma iránti elkötelezettségét, attitűdjét, hiszen az utolsó évek – mind a nyitott mind a zárt kérdések esetében – sokkal inkább a könyvtáros pálya mellett foglaltak állást jövőjüket illetően. A jelenségre újabb magyarázattal szolgálhat a lemorzsolódás, melynek mértékét nem mértük, azonban lehetséges, hogy a végzős hallgatók válaszaiban kimutatható mélyebb elkötelezettség a szakma irányában csak annak tudható be, hogy csak azok jutottak el a képzés utolsó félévéig, akiknek terveik vannak egy ilyen típusú képzettség feloldása csak egy követéses vizsgálat által lenne lehetséges, melynek elvégzése a későbbiekben mindenképpen indokolt lenne.

A szakma vonzóbbá tételét célzó stratégiai cél megvalósítását szem előtt tartva szeretném végül felhív-

ni a figyelmet egy az 1990-es évek közepén lefolytatott nemzetközi vizsgálat eredményére, melyben a könyvtárosság alacsony presztízsének legfőbb okaként a szakma „láthatatlanságát” jelölték meg.¹⁸ Valamennyi kérdőív kiértékelését követően arra a megállapításra jutottam, hogy a könyvtár szakra felvételiző hallgatók jelentős része nagyon kevés ismerettel rendelkezik a szakmára vonatkozóan, így nem beszélhetünk tényleges, tudatos pályaválasztásról esetükben. (Mellékesen jegyzem meg, hogy ez már évtizedekkel ezelőtt is ugyanebben a formában felmerült problémaként Magyarországon.¹⁹ A kutatás alapján ez jelenti a legnagyobb problémát, melyre hatékony megoldás találása már a döntéshozók felelőssége.

Irodalom

BARTOS Éva: Küszöbön a magyar könyvtárosképzés átalakulása. In: *Könyv, könyvtár, könyvtáros*, 2004. (13.) 5. sz. 3–8. p.

CLARE, J. – GOULDING, A. Is the female of species less ambitious than the male, The career attitudes of students in departments of information and library studies. In: *Journal of Librarianship and Information Science*, 1999. (31.) 1. sz. 7–19. p.

GEREBEN Ferenc: *Könyv, könyvtár, közönség (A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében)* Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1998.

The Image of the Library and Information Profession. How we see Ourselves – An Investigation. A report of an empirical study undertaken on behalf of IFLA's Round Table for the Management of Library Association. Ed. by: Prins, Hans – De Gier, Wilco, München – New Providence – London – Paris, K. G. Saur, 1995. (IFLA Publications, 71.)

HILDENBRAND, Suzanne: Still Not Equal: Closing the Library Gender Gap. In: *Library Journal*, 1997. (122.) 5. sz. 44–46. p.

HOUGHTON, David James: Understanding Librarians in an IT age. In: *VINE*, 1999. (111.) 49–54. p.

JANZEKOVIC, N., ZUPANC, S., VOVK, D. and ŽUMER, M.: Student Today – What About Tomorrow? Attitudes and Expectations of Students of Department of Library and Information Science and Publishing in Ljubljana. In: *Human Beings and Information Specialists, Future Skills, Qualifications, Positioning: Proceedings of the 10th International BOBCATSSS Symposium on Library and Information Science*, January 28–30, 2002, Portorož: 241–253. p.

KOZMÁNÉ SIKE Emese: Könyvtárok(sokk) az ezredfordulón. In: *Könyv, könyvtár, könyvtáros*, 2002. (11.) 6. sz. 15–26. p. és 8. sz. 19–30. p.

LASKAY Erika: A könyvtár, ahogy a jövő szakemberei látják. In: *Könyvtári kis híradó*, 1996. (1.) 3. sz. 1–2. p.

SINGER Gordon, R. – NESBEIT, S. Who we are, where we are going: a report from the front. In: *Library Journal*, 1999. (124.) 9. sz. 36–39. p.

SKALICZKI Judit: Az információs esélyegyenlőség és a demokrácia helye: a könyvtár A könyvtári terület stratégiai céljai 2003–2007. In: *Tudományos és műszaki tájékoztatás*, 2003. (50.) 9–10. sz. 375–381. p.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3369&issue_id=444 (letöltve: 2004. november 24.)

TÓTH Máté: Attitudes and expectations of students toward librarianship in Hungary – Results of a National Survey = Librarianship in the Information Age, Proceedings of the XIII. International BOBCATSSS Symposium, Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanárképző Főiskolai Kar – Høgskolen i Oslo, 2005. 78–90. p.

TÓTH Máté: A könyvtáros szakma szerepváltása a digitális korban - Trendek a hazai és nemzetközi könyvtárügyben. In: *Tudományos és műszaki tájékoztatás*, 2004. (51.) 1. sz. 16–29. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3486&issue_id=447 (letöltve: 2004. november 24.)

VIDRA SZABÓ Ferenc: A könyvtárhasználati szokások változásai az utóbbi tíz évben. In: *Könyvtári Figyelő*, 1997. (43.) 1. sz. 59–71. p. <http://www.ki.oszk.hu/kf/1997/1/vidra.html> [letöltve 2005. február 15.]

VIDRA SZABÓ Ferenc: A könyvtáros pálya egy szociológiai vizsgálat tükrében. Budapest, OSZK-KMK, 1988. 11–2. p.

Jegyzetek

- SKALICZKI Judit: Az információ esélyegyenlőség és a demokrácia helye: a könyvtár. A könyvtári terület stratégiai céljai 2003–2007. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás, 2003. (50.) 9–10. sz. 375–381.p.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3369&issue_id=444 (letöltve: 2004. november 24.)
- BARTOS Éva: Küszöbön a magyar könyvtárosképzés átalakulása. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 2004. (13.) 5. sz. 3–8. p.
- A kutatás eredményei részben publikálásra kerültek a XIII. Nemzetközi BOBCATSSS szimpóziumon hasonló címen megtartott előadást követően: TÓTH Máté: Attitudes and expectations of students toward librarianship in Hungary – Results of a National Survey = Librarianship in the Information Age, Proceedings of the XIII. International BOBCATSSS Symposium, Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanárképző Főiskolai Kar – Högskolen i Oslo, 2005. 78–90. p.
- Ennek bizonyítékát szolgáltatták a témában érdekelt és a vizsgálati eredményeket ismerő egyetemi, főiskolai oktatókkal folytatott beszélgetéseim, illetve a fent említett munkabizottsági vita.
- VIDRA SZABÓ Ferenc: A könyvtáros pálya egy szociológiai vizsgálat tükrében. Budapest, OSZK-KMK, 1988. 11–12. p.
- Ld. pl.: HILDENBRAND, Suzanne: Still Not Equal: Closing the Library Gender Gap In: Library Journal, 1997./5. 45. p.
- VIDRA SZABÓ Ferenc, 1988. 16. p.
- KOZMÁNÉ SIKE Emese: Könyvtáro(sokk) az ezredfordulón. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 2002. (11.) 6. sz. 15–26. p.; 8. sz. 19–30. p.
- TÓTH Máté: A könyvtáros szakma szerepváltása a digitális korban - Trendek a hazai és nemzetközi könyvtárügyben. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás, 2004. (51.) 1. sz. 16–29. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3486&issue_id=447 (letöltve: 2004. november 24.)
- HOUGHTON, David James: Understanding Librarians in an IT age = VINE 1999. (111.) 49–54. p.
- SINGER, Gordon, R. and NESBEITT, S.: Who we are, where we are going: a report from the front. In: Library Journal. 1999. (124) 9. sz. 38. p.
- JANZEKOVIC, N., ZUPANC, S., VOVK, D. and ŽUMER, M.: Student Today – What About Tomorrow? Attitudes and Expectations of Students of Department of Library and Information Science and Publishing in Ljubljana. In: Human Beings and Information Specialists, Future Skills, Qualifications, Positioning: Proceedings of the 10th International BOBCATSSS Symposium on Library and Information Science, January 28–30, 2002, Portorož. 245. p.
- CLARE, J. – GOULDING, A.: Is the female of species less ambitious than the male, The career attitudes of students in departments of information and library studies. In: Journal of Librarianship and Information Science. 1999. (31.) 1. sz. 11. p.
- NAGY Attila a szakon tapasztalható lemorzsolódásra utalva a következő megjegyzést fűzte a táblázatokhoz: „a végzősök nem más generáció, hanem egy másik, szűrt, maradék, válogatott, elhivatott minta”. A jelen vizsgálat által feltárt tények sem az ő, sem az én magyarázatomat nem bizonyítják maradéktalanul, az értelmezésnél érdemes tehát erre is odafigyelni, mint lehetséges újabb szempontra.
- LASKAY Erika: A könyvtár, ahogy a jövő szakemberei látják. In: Könyvtári kis híradó, 1996. (1.) 3. sz. 1–2. p.
- A szöveges válaszokból kiderül, hogy a sok nemleges választ adó egyetemista a könyvtáros pályával szemben viselkedik ellenérzéssel, vagy a képzőintézményével szemben kritikus ilyen mértékben. Mivel a tanulmánynak nem célja az egyes képzőintézmények bármilyen minősítése, ezek ilyen szempontú elemzésétől ezúton eltekintek.
- V.ö.: VIDRA SZABÓ Ferenc: A könyvtárhasználati szokások változásai az utóbbi tíz évben. In: Könyvtári Figyelő, 1997. (43.) 1. sz. <http://www.ki.oszk.hu/kf/1997/1/vidra.html> [letöltve 2005. február 15.]; GEREBEN Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség (A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében) Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1998.
- The Image of the Library and Information Profession. How we see Ourselves – An Investigation. A report of an empirical study undertaken on behalf of IFLA's Round Table for the Management of Library Association. Ed. by: Prins, Hans – De Gier, Wilco, München – New Providence – London – Paris, K. G. Saur, 1995. (IFLA Publications, 71.)
- vö. VIDRA SZABÓ Ferenc, 1988. 21. p.

GYÁSZHÍREK

2005. november 16-án, életének 91. évében elhunyt

dr. Horváth Magda

az OSZK KMK ny. főmunkatársa, Szabó Ervin-díjas könyvtáros. Munkásságáról lapunk következő számában megemlékezünk. (A szerk.)

Gyászol a Pécsi Tudományegyetem Könyvtára
2005. november 29-én, életének 87. évében elhunyt

dr. Ruzsás Lajosné dr. Faluhelyi Veronika

a Pécsi Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának megalapítója, majd 28 éven keresztül igazgatója. 1960-ban látott hozzá a pécsi orvosi könyvtár, később a dunántúli régió egészségügyi könyvtári hálózatának megszervezéséhez, amellyel megalapozta a mai Orvostudományi és Egészségtudományi Centrum Könyvtárát.

Halála nagy veszteség a magyar és azon belül az orvosi könyvtári szakmának.

2005. december 17-én elhunyt

dr. Rózsa György,

a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának nyugalmazott főigazgatója.

Emléküket megőrizzük.

Digitális Archívum a Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtárában*

TAKÁCS Istvánné

„Európa kulturális és tudományos öröksége egyedi és jelentékeny közkinccset képvisel. Forrásait feltétlenül digitalizálni kell annak érdekében, hogy a polgárok jobban hozzájuk férhessenek, és hogy Európa közös kulturális örökségét (mind a múltbelit, mind a jövőbenit) meg lehessen őrizni.”
(Lundi Alapelvek)

A Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtára mint a legjelentősebb közgazdasági gyűjtemény őrzője, már a kezdetektől fontos célkitűzésének tekintette, hogy állományát a korszerű információs technológia eszközeivel szolgáltassa a szakma iránt érdeklődő olvasóknak, kutatóknak. A gyűjteményben megtalálhatók a nemzeti szakmai örökséghez tartozó muzeális dokumentumok és a legfrissebb hazai és külföldi – hagyományos és elektronikus hordozón meglévő – szakirodalom, amelyek a könyvtár korszerű szolgáltatásainak alapját képezik.

Az utóbbi években megnőtt az érdeklődés a közgazdaságtan korai elméleti és gyakorlati szerzőinek művei iránt. Az oktatási folyamatban kötelező irodalomként is megjelent a közgazdaságtan máig legrangosabb magyar nyelvű időszaki kiadványának – *Közgazdasági Szemle* és elődei – néhány cikke. A *Nemzetgazdasági Szemle* címen 1877-ben indult folyóiratot, amely a magyar tudományos örökség fontos részét képezi, 1. évfolyamától őrzi könyvtárunk. Mivel az eredeti dokumentumok tömeges használata nem lehetséges, ezért a könyvtár digitáli-

* Elhangzott az MKE Bibliográfiai Szekció 2005. október 19-i rendezvényén a Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtárában

zálási programjában meghatározó jelentőségű e művek elektronikus hordozón való rendelkezésre bocsátása.

Könyvtárunkban a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által meghirdetett, 2001-ben indult „Olvasás Éve” pályázaton elnyert támogatással kezdődtek meg a digitalizálási munkálatok. Az első két évben 7 kötet szkennelése készült el, egy saját fejlesztű szoftver segítségével, képi formátumban. A pályázatban vállaltakon felül, önálló adatbázisként is – Digitális Archívum címmel – megjelenítettük honlapunkon a digitalizált köteteket. (1. kép)

2003-ban szintén a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma pályázatán belül indult el az egyetem szakfolyóiratának, az AULA-nak a digitalizálása. Jelenleg a folyóirat 1992–1995-ig megjelent cikkei tanulmányozhatók teljes szöveggel a Digitális Archívumban.

2003-ban az Informatikai és Hírközlési Minisztérium „24. óra – Kulturális kincseink digitalizálása” című pályázaton nyert összegből folytathattuk a *Nemzetgazdasági Szemle* és további 13 muzeális értékű könyv digitalizálását. A pályázati kiírásnak megfelelően ezek a művek már képi és szöveges formátumban is elkészültek. Kivételt képeznek azok a könyvek, melyek betűtípusaik vagy nyelvezetük miatt nem alkalmasak szöveges feldolgozásra.

Nyitólap - Mozilla

http://scanopac.lib.uni-corvinus.hu/ScanOpac/

Nyitólap Kötetek Füzetek Cikkek Könyvek

DIGITÁLIS ARCHÍVUM

"A 'Nemzetgazdasági Szemle', nézetem szerint akkor fog megfelelni feladatának, ha mint tudományos szaklap ismertetni fogja a nemzetgazdaságtérén elért eredményeket, a külföldi irodalomban a tudomány e szakábrantapasztalt haladását, a vitás kérdéseknél mutatózó eredményeket; másrészt mint magyar nemzetgazdasági szemle, foglalkozni fog mindazonnevezetesebb kérdésekkel, melyek hazánk anyagi érdekei körébe esnek, melyek a magyar nemzet gazdagságának emelésére szolgálhatnak."

Gróf Lónyay Menyhért

Tisztelt Olvasó!

Ön most a Közgazdasági Szemle és jogelődjének, a Nemzetgazdasági Szemlének, és a Közgazdasági és Közigazgatási Szemlének digitalizált archívumában böngészhet, melynek alapjait a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által meghirdetett Telematikai pályázatok támogatásával raktuk le.

A könyvtár folyamatosan teszi hozzáférhetővé teljes gyűjteményét OPAC-jában, maximálisan figyelembe véve a felhasználók által leginkább keresett műveket. A cél, hogy mindenki számára elérhetővé tegyék a könyvtár állományában lévő dokumentumokat.

Könyvtárunk a 2002. év folyamán indította el a Közgazdasági Szemle- a szakterület máig legrangosabb időszaki kiadványa - digitalizálását, hogy nemzeti örökségünk részét képviselő folyóiratot eredeti formájában megőrizhessük, de ezzel egy időben a téma

1. kép

A Digitális Archívum nyitólapja

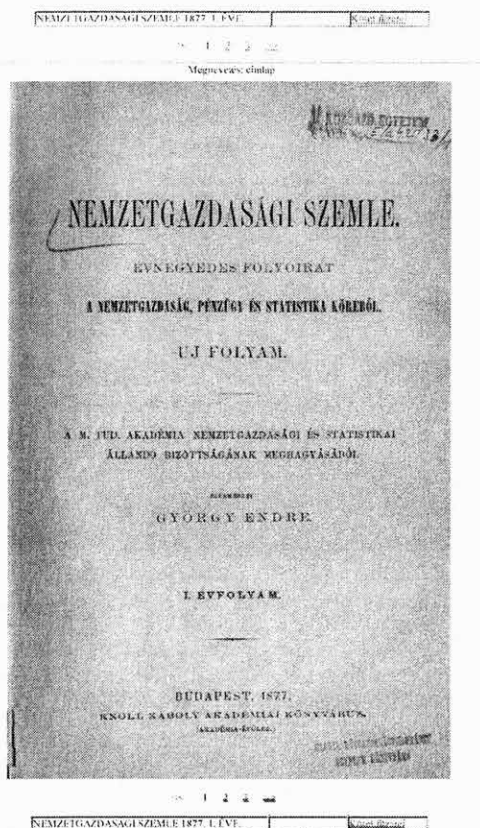
A négy pályázati periódus során összesen 110 000 oldal szkennelésére került sor. Ez 668 folyóiratcikk és 13 könyv teljes szövegű gyarapodását jelenti könyvtárunk adatbázisában.

Pályázaton kívül, saját erőforrásaink átcsoportosításával szintén 2003-tól építjük az időleges megőrzésű állományból feltárt, vagy könyvtárunk állományában nem szereplő, más forrásból kölcsönkapott oktatói publikációk digitális adatbázisát.

Jelenleg honlapunkon két menüpont alatt szolgáltatjuk a digitalizált műveket.

(<http://www.lib.uni-corvinus.hu/elektronikus.html>)

A Digitális Archívumban helyeztük el a képi fájlokat is (JPG, TIFF). (2. kép)

2. kép

Képi fájl a Digitális Archívumban

A folyóiratokat három szintre tagoltuk: kötet, füzet, cikk. A szintek között az átjárhatóság biztosítva van. A könyvek önálló menüben szerepelnek, jelenleg csak képi formátumban szolgáltatjuk.

A Digitális Archívum II menüpont alatt a folyóiratok szöveges formátumait találja az olvasó folyóirat, év, füzet, cikk szerinti bontásban. (3. kép)

A digitalizálásba bevont műveket a könyvtár elektronikus katalógusában is feldolgoztuk. Napjaink gyakorlatának megfelelően szabványos bibliográfiai leírások készültek a kötetekről, tárgyszavakkal el látva. A folyóirat főcímei alatt – a könyvtárunkban működő OLIB integrált könyvtári szoftver elvárásainak megfelelően – létre hoztuk a kötet, füzet rekordokat is. Az OPAC keresőfelületén visszakereshetők szerző, tárgyszó és cím szerint. A cikk bibliográfiai leírásánál, csatolt objektumként egy kattintással elérhető a dokumentum teljes szövege. (4. kép)

A jelentős tudományos értéket képviselő szakfolyóiratok és könyvek nyilvános elektronikus szolgáltatása nagymértékben megkönnyíti az egyetemi oktatók, kutatók és a társadalomtudományi képzésben részt vevő egyetemi hallgatók számára az eredeti források tanulmányozását. Szolgáltatásunk az információs társadalom követelményeihez igazodó módon térbeli és időbeli korlátoktól függetlenül vehető igénybe.

A könyvtár honlapjának frissítéséhez kapcsolódva már munkálkodunk az archívumok egységesítésén, korszerűsítésén.

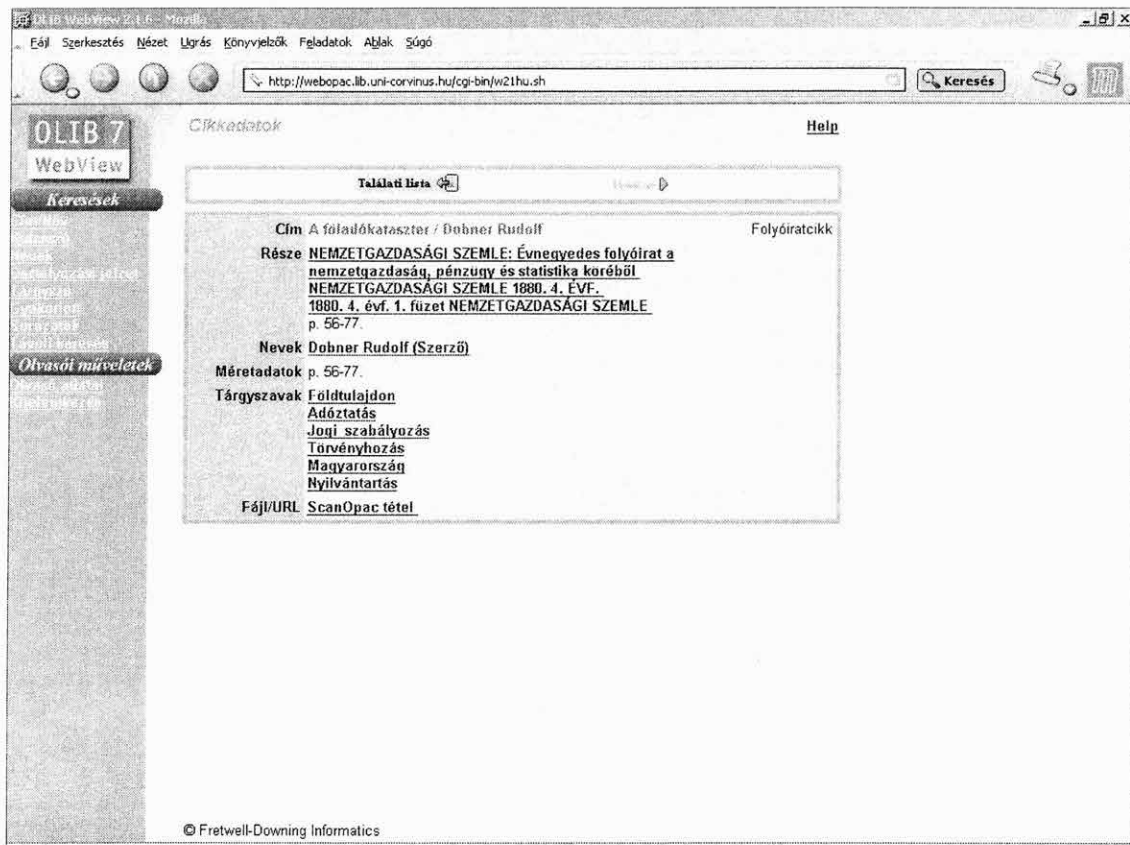
Terveink között szerepel további állományrészek feldolgozása könyvtárunk digitalizálási stratégiájában megfogalmazottak szerint:

- ☞ az egyetemen keletkezett tanulmányok, disszertációk és egyéb tudományos dokumentumok feldolgozása és azok teljes szövegű hozzáféréseinek biztosítása;
- ☞ a hazai társadalomtudományi, közgazdaság- és gazdálkodástudományi szakirodalmi örökség megőrzése és rendelkezésre bocsátása.

3. kép
Szövegfájl a Digitális Archívumban

Folytatni kívánjuk a már megkezdett egyetemi szakfolyóiratok teljes állományának feldolgozását. A digitalizált oktatói publikációkból épülő adatbázis szolgáltatásának beindítását (az egyetemi belső hálózat) ugyancsak a közeli jövő feladatai között tartjuk számon.

4. kép
Csatolt fájl a Digitális Archívumban

A digitalizált művek listája

RM 39	SCHWARTNER Márton: Statistik des Koenigreichs Ungarn. – Pest :Matthias Trattner, 1798.
RM 96	BÉL Mátyás: Compendium Hungariae... – Posenium : J.M. Landerer,1767.
RM 132	Magyarország, Törvények, Rendeletek Verbesserungsanstalten fuer das Koenigreichs Ungarn. – Wien, 1785.
RM 392	BALÁSHÁZY János: Az adó és még valami. – Pest : Trattner-Károlyi,1831.
RM 440	KARVASSY Ágoston: Népeszrű nemzetgazdászati tudomány. – Pest : Emich G., 1864.
RM 1143	BERZEVICZY Gergely: De commercio et industria Hungariae. – Leutschovia : Typ. M. Podhoránszki, 1797.
RM 1145	KARVASSY Ágoston: A political tudományok. Rendszeresen előadva... [1.köt.] magában foglaló Az alkotmányi politicát, az általános igazgatási politicát és apolicziatudományt. – Győr : Streibig K. ny., 1843.

RM 1146	KARVASSY Ágoston: A politicalai tudományok. Rendszeresen előadva... [2.köt.] magában foglaló Status gazdasági és a pénzügyi tudományt Győr. – Streibig K.ny., 1847.
RM 1178	BERZEVICZY Gergely: Ansicht des asiatisch-europaeiscen Welthandels... – Pesth : Eggenberger, 1808.
RM 1293	KAUTZ Gyula: Theorie und Geschichte der Nationaloekonomik. – Wien : Verl. Gerold, 1858.
RM 1332	LÓNYAY Menyhért: Közügyekről. Nemzetgazdasági újabb dolgozatok. – Pest : Osterlamm K. – Emich G., 1863.
RM 1354	BETHLEN Domokos, iktári, gróf: A' nemzeti jól-létről. – Béts : Haykul A. 1831.
RM 1432	DESSEWFFY Emil, gróf: A fenforgó Ausztriai pénzügyi kérdésekről. – Pest : Hartleben, 1856.
FO 5029	Nemzetgazdasági Szemle. – Budapest. – 1881-1890.
FO 5029	Közgazdasági és Közigazgatási Szemle. – Budapest. – 1893.
FO 5029	Közgazdasági Szemle. – Budapest. – 1906, 1908.
FO 5903	Aula. – Budapest. – 1992-1994.
FO 5903	Társadalom és Gazdaság Közép és Kelet-Európában = Society and Economy in Central and Eastern Europe. – Budapest. – 1995.

A Digitális Archívum olyan fontos és a jövőben feleszteni kívánt része állományunknak, amely a könyvtár hosszú távú szolgáltatási stratégiájába illeszkedően nagy mértékben megnöveli az információhoz való hozzájutás lehetőségét egyaránt szolgál-

va az oktatás, kutatás és az egész életen át tartó tanulás céljait.

Honlapunkon a <http://www.lib.uni-corvinus.hu/> címen tájékozódhatnak szolgáltatásainkról.

Látogassanak el hozzánk!

Az MKE Bibliográfiai Szekció vezetősége 2005. október 27-én megkoszorúzta a 160 éve született, 80 éve elhunyt Petrik Géza sírját. A posztumusz Magyar Örökség Díjával kitüntetett bibliográfus emlékéét Kégli Ferenc idézte fel.

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete 2005. november 25-én az Országház Kongresszusi termében rendezett, „A könyvtárak és könyvtárosok jövője” című konferencián ünnepelte hetvenéves fennállását. Az emlékülésen a hazai résztvevők és előadók mellett határon túli, és külföldi könyvtárosok is részt vettek.

Elektronikus dokumentumok feldolgozása az online katalógus számára

A Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtárának online katalógusa*

SZŐNYI Éva

Könyvtárunk 1989-ben kezdte építeni online katalógusát, s napjainkra a félmilliót meghaladó állománynak közel 2/3-a tükröződik integrált könyvtári rendszerben készült gépi rekordként. (Könyvtárunk állománya 2004. december 31-én 520 329 dokumentum volt, az online bibliográfiai rekordok száma 350 316, melyhez természetesen besorolási rekordok is kapcsolódnak.) A katalógusépítésben az új gyarapodás mellett nagy hangsúlyt fektettünk az 1989 előtt gyarapított állományok kölcsönzésbe bevont könyveinek retrospektív feldolgozására is.

A kilencvenes évek elején a régi könyvek katalógusadatainak adatbázisba vitelére úgy kül-, mint belsőleg kétféle megoldás körvonalazódott:

- ⊗ katalóguscédulák szkennelésével (digitalizálással);
- ⊗ rekatalógizálással.

Könyvtárunkban a feldolgozás a bibliográfiai pontosság érdekében ez utóbbit választotta¹ és napjainkra, a régi állományrészek visszamenőleges fel-

* Elhangzott az MKE Bibliográfiai Szekció 2005. október 19-i rendezvényén a Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtárában

dolgozásával, a használt állomány teljességgel tükröződik az online katalógusban.

Elektronikus dokumentumok az online katalógusban

Az online katalógus építésével szinte egy időben, állományunkba mind nagyobb mennyiségben kerültek be az elektronikus dokumentumok. Eleinte a fizikai hordozón megjelentetett, majd a kilencvenes évek második felétől az online hozzáférésű e-dokumentumok is.

- ☉ A fizikai hordozón megjelenő e-dokumentumok (CD, floppy, videó, multimédia);
- ☉ Online hozzáférésű elektronikus dokumentumok (PhD-disszertációk, elektronikus tanulmányok, könyvek, e-book-ok).

Az elektronikus gyűjtemény gyarapítása és nyilvántartása

A fizikai hordozón megjelenő e-dokumentumok gyarapítása és leltárba vétele azonos a hagyományos dokumentumokéval. Statisztikai számbavételük előbb a NKÖM, a 2002. tárgyévétől pedig a Könyvtári Intézet koncepciója szerint történik.

Az online hozzáférésű elektronikus dokumentumok közül

- a PhD-disszertációk, oktatók tanulmányai, taneszéki anyagok köteles példányként érkeznek, amelyeknek a jövőben statisztikai számbavételére is gondolni kell.
- Távoli elérésű online e-dokumentumok kezelésének legfőbb kérdése, hogy csak szolgáltatjuk, avagy gyarapítjuk is a címeteket.

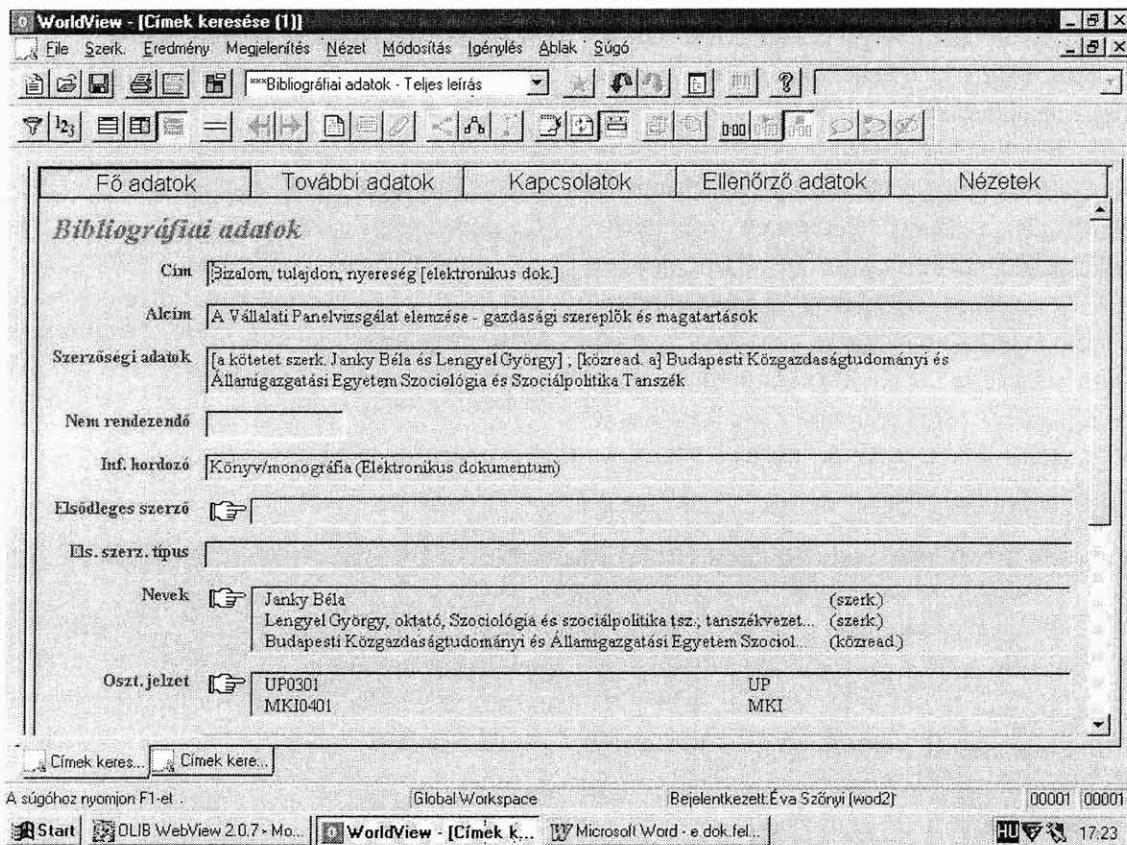
A gyarapítás lényegében a szöveg letöltését jelentené, ez esetben az esetlegesen aktualitását veszített szövegek törléséről is gondoskodni kell (ami csaknem olyan fontos megoldandó kérdés lesz, mint az örökbecsű tartalmak megőrzése.)

Az e-dokumentumok bibliográfiai feldolgozásának szabványai

☉ *Bibliográfiai leírás. Elektronikus dokumentumok*

Az elektronikus dokumentumok bibliográfiai leírása könyvtárunkban a *KSZ/2 (2000) Bibliográfiai leírás. Elektronikus dokumentumok c.* könyvtári és szakirodalmi tájékoztatási szabályzat alapján történik. A szabvány azonban csak a katalógus formátumot (ISBD) szabályozza, a leírási képernyő és az OPAC-megjelenítés számítógépes rendszer- és könyvtárspecifikus. A 2000-ben megjelent, de lényegében az 1990-es évek végén szerkesztett szabvány legfontosabb feladatának azt tartotta, hogy az elektronikus dokumentumok első látásra egyértelművé tegyék a felhasználó számára, hogy a keresett cím **nem** papírformátumban hozzáférhető. Így mindjárt a *Cím és szerzőségi közlés* addig sérthetetlen egységbe behelyezte, szögletes zárójelben az [elektronikus dok.] kifejezést. (1. kép)

A továbbiakban mindazt, amiben az e-dokumentum a hagyományostól különbözik, *A leírás 3. Adatcsoportja. A dokumentumtípus speciális adatai* között kell feltüntetni. Ez a szabvány szerkesztőinek szándékolt rugalmasságára utal, 1998-ban még korántsem lehetett biztos a mégoly hozzáértő szerkesztőbizottság abban, hogy az online hozzáférésű e-dokumentumok összes ismérvei számba vettek már.

1. kép

Szögletes zárójelben az elektronikus dok. kifejezés

☉ Dublin Core metaadat szabvány

2004 szeptemberében megjelent az e-dokumentumok ismérveihez már sokkal jobban igazodó metaadat szabvány, amely *MSZ ISO 15836 Magyar Szabvány. Információ és dokumentáció. A Dublin Core metaadat elemkészlete* címet viseli. A szabvány magyarítása *Berke Barnabásné* nevéhez fűződik. Az elektronikus dokumentumok avatott szakértője a szabvány bevezetőjében leírja annak eredetét, amely 1995-re nyúlik vissza. Akkoron könyvtárosok, elektronikus források szakértői, tartalomszolgáltatók gyűltek össze, hogy megállapodjanak

egy könnyen érthető és alkalmazható forrásleíró szabályzatban, bármely tudományágra vonatkozóan. Az érdeklődés folyamatosan nőtt a Dublin Core Metaadat Kezdeményezés (The Dublin Core Metadata Initiative) iránt és a 21. század első éveire több mint 20 nyelvre fordították le dokumentumait, amelyeket átvett a CEN/ISSS (Európai Szabványosítási Tanács/Információs Társadalom Szabványosítási Rendszere) és hivatalból foglalkozik vele a WWW Consortium és a Z39.50 szabvány. A Dublin Core-nak egyszerre vannak erősségei és gyenge pontjai. A metaadatok létrehozásának egyszerűsége csökkenti a költségeket és elősegíti az együttmű-

kódést, de nem jelent megoldást minden jelentésbeli és funkcionális követelmény kielégítésére. Ugyanakkor mindezekkel kiegészíthető és összeegyeztethető, azaz kiinduló alapként szolgál a teljesebb körű leírások elkészítéséhez. A metaadat elemek beilleszthetők a MARC formátumú rekordokba (HUNMARC, USMARC). A DC HTML-ben és XML-ben egyaránt **címkézhető** 15 adatalemet tartalmaz. Az elemek mindegyike szabadon választható és ismételhető, sorrendjük nem meghatározott, de az általános érthetőség céljából kötött szókészlet alkalmazása szükséges. Az elemek jelentését minősítőkkal lehet finomítani.²

Fizikai hordozón megjelenő elektronikus dokumentumok

Könyvtárunk a fizikai hordozón megjelentetett e-dokumentumok közül nagyobb mennyiségben CD-kiadványokat gyűjt, illetve adatbázisokat fizet elő. Az adatbázisok feldolgozása (gyarapítása és címléírása) a Folyóirat osztályon történik, a könyv jellegű tartalmakat hordozó CD-ROM kiadványok a könyvgyarapítás és bibliográfiai feltárás menetét követik. (2. kép)

(Az információhordozó típusának megnevezéseit, az elektronikus dokumentumok fokozott elterjedé-

OLIB 7
WebView

Keresés cím és név alapján
Keresés csak név alapján
Összetett keresés kulcs- és tárgyszavak alapján
Keresés tárgyszó

Találatok - Cím/Szerző : Angol-magyar bank

2 találat.

Szűrő Navigálás

ISBD Lista

No.	Cím	Elsődleges szerző	Információ hordozó típus
1.	Angol-magyar bank- és tözszdeszótár / Nagy Péter	Nagy Péter (Szerző)	Könyv Monográfia/ Book
2.	Angol-magyar bank- és tözszdeszótár [elektronikus dok.] / Nagy Péter szerk.	Nagy Péter (Szerkesztő)	CD-ROM mint Egyéb dokumentum

Szűrő Navigálás

Start OLIB WebView 2.0.7 ... WorldView - Címek keresé... Microsoft Word - e.dok.fel... HU 17:02

2. kép

Fizikai hordozón megjelenő elektronikus dokumentum

se miatt is, revízió alá vettük, az „*egyéb dokumentumok*” és „*egyéb*” vadhajtások, reményeink szerint a közeljövőben már nem rontják a(z OPAC) képet.)

Online hozzáférésű elektronikus dokumentumok gyarapításának és feldolgozásának gyakorlati teendői

Egyetemi online hozzáférésű elektronikus dokumentumok bevitele a katalógusba

📄 PhD-disszertációk

A Budapesti Corvinus Egyetem³ Doktori Iskolájával való egyezmény keretében a PhD-disszertációkat floppyn megkapja a Könyvtár. A szövegfájlok PDF-formátummá alakítva kerülnek a honlapszerkesztőhöz, aki értesíti e-mailben a címleírót. A címleíró kitölti a leírási adatlap mezőit (a cím után az [*elektronikus dok.*] kifejezéssel), majd e-mailt küld a szakreferensnek, aki behívja a cím alapján a rekordot és tárgyszava(ka)t ad a disszertációnak. A tárgyszavazás befejezésekor e-mailt küld a címleírónak, hogy a rekord kész. Ez a jelzés a statisztikai számbavételhez szükséges (az online e-dokumentu-

Cím Szocialis párbeszéd az Európai Unióban / Arató Krisztina Disszertáció

Nevek [Arató Krisztina \(Szerző\)](#)

Méretadatok 225 fol.; 30 cm

Kiadás

Tárgyszavak [Közpolitika](#)
[Nemzetközi együttműködés](#)
[Nemzetközi szervezetek](#)
[Munkaadók és munkavállalók kapcsolata](#)
[Érdekegyeztetés](#)
[ILO](#)
[Európai Unió](#)

Csatolt objektumok [Teljes szövegű elektronikus változat.](#)

Elérhetőség

Vonalkód	Lelőhely	Polc	Raktári jelzet	Állapot	Kategória
	BKÁE				

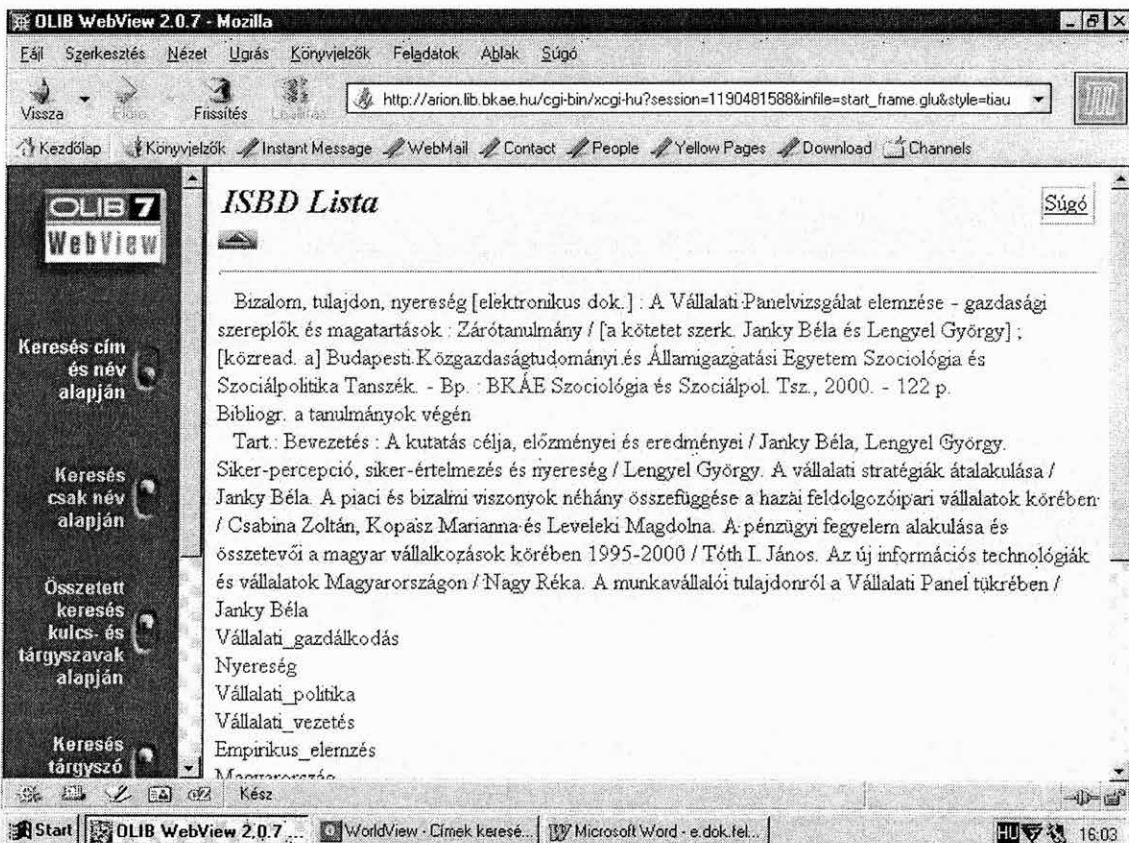
3. kép
PhD-disszertáció csatolt objektummal

mok csak a feldolgozási statisztikába kerülnek be, a leltári gyarapodásba – egyelőre – nem).

Esetenként a doktori disszertációknak csak a téziseit kapjuk meg kinyomtatva, a bírálásra beadott dolgozatok teljes kéziratát pedig floppyn. A védés után a papírformátumban beérkezett disszertáció bibliográfiai rekordjához csatolt objektumként jeleníthető meg a teljes szövegű elektronikus változat. (3. kép) A cím után akkor már nem jelezzük, hogy elektronikus dokumentumról van szó, mert a bekötött (papírformátumú) disszertációnak a csatolt objektumban az elektronikus változat csak egy *további példány*⁴.

☞ *Oktatók anyagai, tanulmányok, előadások elektronikus információhordozón*

Oktatóink a velük való folyamatos, ez irányú kapcsolattartás eredményeként egyre teljesebben bocsátják rendelkezésünkre külföldön (tehát elsődleges gyűjtőköri területünkön kívül) publikált tanulmányaikat, vagy nemzetközi konferenciákon tartott előadásait elektronikus információhordozón, ill. e-kézirat formájában. (4. kép) Előfordul, hogy valamilyen szakmai anyag nem kerül nyomtatott kiadásra, ez esetben azokat is floppyn, vagy CD lemezen kapjuk meg.

4. kép

Oktatók anyagai elektronikus információhordozón

Akár részdokumentumokat tartalmazó, nagyobb művek elektronikus verziói is megjelenhetnek. Az analitikát ugyanúgy feldolgozzuk, mint a papír formátumban kiadott műveknél. Az e-dokumentum analitikus tételeit a szakreferens jelöli ki és küldi vissza címléírásra. (5. kép)

🕒 **Oktatók szakmai anyagai papírformátumban**

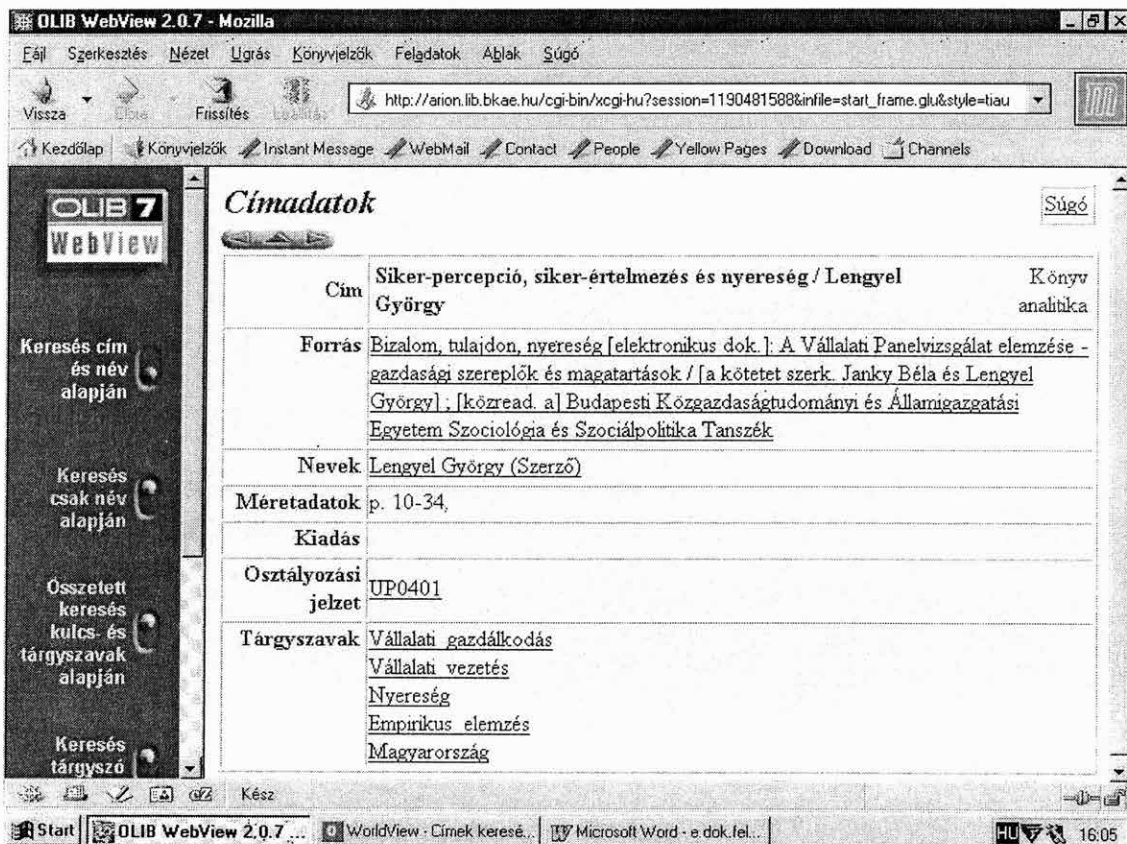
A papírformátumban átadott tanulmányok, előadások, vegyes szakmai anyagok először digitalizálásra kerülnek és a digitalizált verzióról készül címléírás. Majd a rekord folytatja útját a tárgyszavazástól az OPAC-ba. A bibliográfiai rekordban az információhordozó www.lap lesz. Az oktatók kívánságára kor-

látozottan hozzáférhető szöveg kinyomtatható. (6. kép)

Távoli elérésű elektronikus dokumentumok gyarapítása és feldolgozása

A távoli elérésű e-dokumentumok kezelésével egyelőre még csak perspektivikusan foglalkozunk. Két előfordulása feltétlenül fontos lehet könyvtárunk használói számára:

- A nyilvánosan hozzáférhető e-folyóiratokban megjelentetett oktatói publikáció, amelyet letöltünk és megőrzéséről folyamatosan gondoskodnunk kell.

5. kép
Elektronikus könyv analitikus feldolgozása

The screenshot shows a Mozilla browser window with the OLIB WebView 2.0.7 interface. The address bar contains the URL: http://arion.lib.bkae.hu/cgi-bin/xcgi-hu?session=184801905&infile=start_frame.glu&style=name. The main content area displays search results for a document. The results are organized into a table-like structure with the following fields:

Cím	Gender-specific division of labour in Hungary after the regime change [elektronikus dok.] / Katalin Koncz	Külnölenyomat
Nevek	Koncz Katalin (Szerző)	
Méretadatok	32 p.	
Kiadás	[S.1] : [s.n.], [1999]	
Osztályozási jelzet	UP0000	
Tárgyszavak	<p>Nők</p> <p>Foglalkoztatás</p> <p>Női munka</p> <p>Nemek közötti megkülönböztetés</p> <p>Átmenet a piacgazdaságba</p> <p>Magyarország</p>	

On the left side of the browser window, there is a vertical sidebar with search options:

- Keresés cím és név alapján
- Keresés csak név alapján
- Összetett keresés kulcs- és tárgyszavak alapján
- Keresés tárgyszó

The taskbar at the bottom shows several open applications: Start, Microsoft Word - e.dok.fel..., OLIB WebView 2.0.7..., roadshow - Beérkezett üz., and another roadshow - Beérkezett üz. The system clock shows 16:28.

6. kép

Oktatók szakmai anyagai digitalizálva

– Szakmai anyagok (Pl. a Nemzeti Bank honlapján), olyan közlemények, amelyek korábban papírfórmátumban jelentek meg (szürke irodalom), de a továbbiakban már csak e-verziójuk létezik. Mivel ezek kurrens információt adó e-mer anyagok, aktualitásukat veszítve törlik a honlapokról, így a bibliográfiai rekordokat az online katalógusból is törölni kell. Vagyis, az ilyen jellegű elektronikus közleményeket időleges megőrzésű (IM) dokumentumként gyarapítjuk, amelynek előfeltétele egy olyan keresőprogram, amely rendszeresen ellenőrzi a címleírási rekordhoz kapcsolt webcímekeket.

Régi könyvek az online katalógusban – Digitalizált tartalmak

Épül a MOKKA-R!

2004 kora őszén adta közre a régi könyveket gyűjtő könyvtárak körében Hegyi Ádám: „A magyar Országos Közös Katalógus – Régi Nyomatványok (MOKKA-R) adatbázis megvalósíthatósági tanulmányát”, amelyben 2008-ig vázolja a projekt menetét és szakaszait. A tanulmány egyebek között, még a *hardver* és *szoftver igény* megfogalmazását is tartalmazza.

Könyvtárunk online katalógusába immár évek óta bekerülnek a régi könyvek. Az új gyarapodás nagy része hagyatékokból származik, de a tanszéki letéti könyvtárak állományából a rendszeres állományrevízió keretében, szintén kiemeljük az 1850 előtt kiadott műveket. Ezek a Muzeális Értékű Dokumentumok különgyűjteményébe kerülnek elhelyezésre. Természetesen bibliográfiai leírás az online katalógusban készül róluk, de rekatalogizáltuk azokat a régi könyveket is, amelyeket – pályázat keretében – digitalizálásra küldhettünk.

Mit digitalizáljunk – a kiválasztás szempontjai

A szakmai diskurzus egyik visszatérő kérdése, hogy vajon milyen műveket, mely állományrészeket érdemes/szükséges e költséges eljárással megőrizni-szolgáltatni? A BCE könyvtárában megkönnyítette a kiválasztást az egyetemi kutatási irányok kiszolgálása. Könyvtárunk az egyetem Elmélettörténeti Tanszékével közösen évente, november táján, a tudomány napi programokhoz kapcsolódva, kiállítást és konferenciát szokott rendezni a közgazdasági eszmetörténet nagyjainak életművéből. 2001-ben került sor arra az elmélettörténeti kiállításra és konferenciára, amelynek anyagából azt a 13 könyvet küldtük digitalizálásra az IHM 2004. évi pályázatán, amelyeket immár a könyvtár Digitális Archívumában teljes szövegű hozzáféréssel szolgáltatunk.

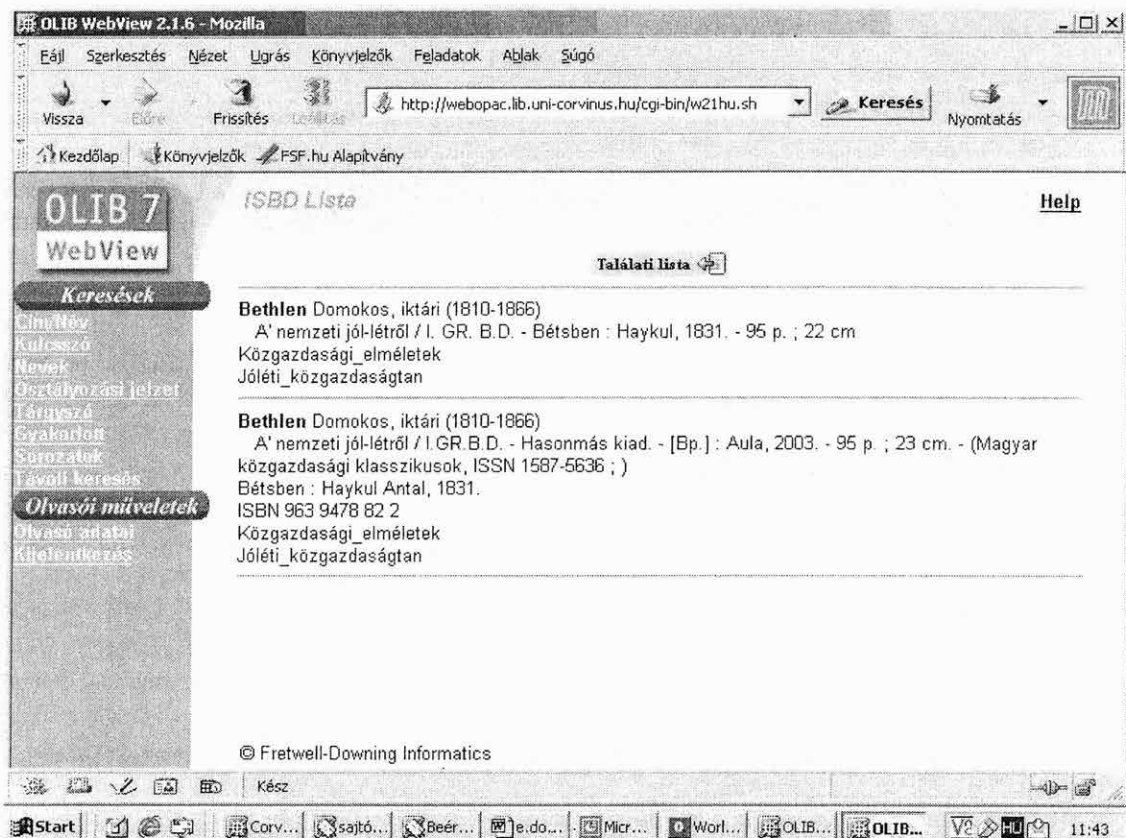
Hasonmás kiadás – digitalizált változat?

A digitalizálás másik visszatérő kérdése egy szűkebb, de profitorientált érdekeltségű körben szokott felmerülni arra vonatkozóan, hogy vajon a digitalizált könyv kiszoríthatja-e, vagy üzletileg hátrányosan befolyásolhatja-e a hasonmás kiadás forgalmazását? Az egyetem Aula Kiadójának tapasztalatai alapján a válasz egyértelmű **nem**, sőt csekély mértékben ugyan, de kimutathatóan nőtt a hagyományos megjelenésű művek forgalma is, legalábbis a 2003-ban kiadott hasonmás könyvek értékesítésében, amikor 2004-ben a teljes szövegű, digitalizált változat is megjelent, az eredeti mű rekordjához csatolt objektumként. (7. kép, ld. a következő oldalon)

Itt kétségkívül a katalógusba kívánczodik a rekatalogizált tétel és a hasonmás kiadás rekordja után, az elektronikus kiadás is! De számos eldöntendő kérdés marad még nyitva jó ideig – és több gyakorlati tapasztalat megéléséig – akár az e-dokumentumok statisztikai számbavételére, akár a távoli hozzáférésű elektronikus információhordozók gyarapítására gondolunk!

Fogadjuk tehát meg a nemzetgazdaság egyik legelső teoretikusának, iktári gróf *Bethlen Domokos*nak szavait *A' nemzeti jól-lét* egyik legfontosabb előfeltételéről:

„Egyesítsük tehát Kedves Hazánkfiaink erőinket és fogjunk kezét a' jóra, a praxison épült theorián tanulva!” (I. GR. B. D.)

7. kép

Az eredeti mű és a hasonmás kiadás rekordjai az OPAC-ban

Jegyzetek

1. A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára. In: Könyvtári Figyelő 1999. 3. sz., p. 577–579.
2. Ld. még: BERKE Barnabásné: A szabványosítással kapcsolatos előzetes munkálatok a NAVA projektben. In: Könyvtári Figyelő, 2003. 1.sz., p. 75–88.
3. A mégoly újszerű munkafolyamat, mint az e-dokumentumok feldolgozása is, az Egyetem névváltozásainak 3 korszakán ível át: az 1989-től Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, 2000-tól Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, majd 2004-től Budapesti Corvinus Egyetem.
4. Online katalógusunk szerkesztői ezzel nem kívánnak előre állást foglalni abban a szakmai – elvi – kérdésben, hogy az elektronikus változat csak egy további példány (mint a kötésváltozatok analógiája, miszerint a fűzött és kötött könyvek ISBN-jei megférnek egy tételben), avagy új mű (mint pl. a bibliofil, vagy hasonmás kiadás)!

Hol tartunk a Humán Szakirodalmi Adatbázis megvalósításában?*

RÁCZ Ágnes

A hírlap- és folyóiratcikkek, valamint egyéb időszaki kiadványok cikkeinek feltárása a magyar könyvtárügy évtizedeken – sőt, ha *Szinnyei József* repertóriumát tekintem: évszázadokon – átvélő kérdése. Nem kell e körben a cikkfeldolgozás történetét vázolni, hiszen a Bibliográfiai Szekció tagjai ezt valószínűleg jobban ismerik nálam. Én eddig egy kis szeletét – remélem, hogy a könyvtárosok számára fontos szeletét – ismertem mélyebben, a könyvtár-tudományi dokumentáció ügyét.

Néhány tény a közelmúltból

A magyar időszaki kiadványokban publikált cikkek online adatbázisának létrehozására irányuló fejlesztési elképzelések az 1990-es évek első felében kerültek napirendre. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium megvalósíthatósági tanulmányt készített, amely az OSZK számítógépes rendszerébe illeszkedve javasolta felállítani az adatbázist együttműködő partnerek bevonásával. Idézet *Vajda Erik* 1994-ben írott tanulmányából *„Jelenleg tehát az OSZK-nál létesülő, a munkamegosztás eredményeként létrejövő, egyetlen országos cikkbibliográfiai adatbázist javaslunk, az országos adatbázist a helyi*

* Elhangzott az MKE Bibliográfiai Szekció 2005. október 19-i rendezvényén a Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtárában

adatbázisok fenntartói által az együttműködés keretében készített és „szállított” rekordok tekintetében duplikáló és egyéb helyi célú adatbázisok mellett.”**

A terv azonban ez idáig csak terv maradt. Az OSZK-nak a 2002–2004. évre szóló stratégiai tervében felbukkant a feladat, de megvalósítására abban a formában nem került sor: „...*lehetőség nyílik az időszaki kiadványok válogatott cikkeinek online adatbázisban való továbbépítésére, együttműködve más könyvtárakkal, melyek az egyes szakterületek feldolgozásáért felelnek. Az együttműködés feltétele a megfelelő hálózati összeköttetés és az Amicus kliensek megléte... Eszköz: Egyetlen központi adatbázis, melyet több telephelyről építenek azonos szoftver használatával, azonos elvek alapján.*” (Az OSZK stratégiai céljai és cselekvési terve, 2002–2004. p. 27.)

2002 őszén a cikkfeldolgozásban érintett osztályok vezetői (Wolf Magda, Gál Julianna és Rác Ágnes) azt a felkérést kapták, hogy készítsenek megvalósíthatósági tanulmányt az OSZK-ban folyó cikkfeldolgozás egységesítésére, vagyis az IKER, a Hungarika bibliográfiai adatbázis, valamint a MANCI könyvtártudományi cikkadatbázis közös keretekben való folytatására, s ezzel együtt az IKER új profiljának, gyűjtőkörének kidolgozására.

A tanulmány *Javaulat az egységes folyóiratcikk-feldolgozásra az OSZK-ban* címmel 2003 januárjában elkészült, belső anyagként – publikálásra nem került. Ebben a tanulmányban az IKER új gyűjtőkörét – belátva, hogy egy általános tematikájú, humán tudományi cikkadatbázist az OSZK jelenlegi személyzeti ellátottságával egyedül nem tud naprakészen építeni – az OSZK szakkönyvtári feladatainak figyelembevételével a magyar irodalom és a magyar történettudomány területére korlátoztuk. A Hungarika adatbázis változatlan gyűjtőkörrel, a MANCI pedig a könyv- és könyvtártörténettel ret-

rospektív irányban is kibővített gyűjtőkörrel került volna a közös adatbázisba. Az adatbázist az OSZK Amicus-rendszerében képzeltük el, aminek meglett volna az az előnye, hogy a sokféle dokumentumtípus, illetve a részdokumentumok egyetlen rendszerben lettek volna kereshetők és szükség szerint rekordszinten kapcsolatba hozhatók egymással. A szoftverváltás azt eredményezte volna, hogy mindhárom műhely végre megszabadulhat a DOS alapú MikroISIS-től, amelyben adatbázisaink (az IKER-t kivéve) még jelenleg is épülnek.

Ez a terv sem valósult meg. 2002 októberében a Sajtórepertórium szerkesztőségét megszüntette az OSZK főigazgatója, személyzetét megosztotta a Hungarika Bibliográfiai Osztály és a Könyvtártudományi Szakkönyvtár (KSZK) között (a KSZK-ban ekkor tudunk újonnan kapott feladatunk ellátásának, a magyar könyv- és könyvtártörténeti irodalom retrospektív feltárásának nekifogni). 2003. január 1-jével megszűnt az IKER adatbázis kurrens építése. A Sajtórepertórium korábbi vezetője azt a feladatot kapta, hogy az adatbázist egészítse ki és zárja le a 2002-es tárgyévvél.

Közben a szakmai körökben, egyesületi rendezvényeken nagy vitát váltott ki a repertórium megszüntetése, és publikációk sora jelent meg e tárgyban a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, illetve a *Könyvtári Figyelő* hasábjain. Mindez oda vezetett, hogy az Országos Széchényi Könyvtár tervbe vette egy „*Humán (társadalomtudományi) Szakirodalmi Adatbázis*” (HSZA) könyvtárak együttműködésén alapuló létrehozását. Visszatérünk tehát a tíz évvel azelőtti, Vajda Erik-féle koncepcióhoz. 2004 szeptemberében az OSZK főigazgatója felkért egy szakértői bizottságot a megvalósíthatósági tanulmány kidolgozására. Bár a tanulmány végleges változata még nem készült el, a *Murányi Péter* által vezetett bizottság körvonalazta az adatbázis létrehozásának

** Vajda Erik: Időszaki kiadványok válogatott cikkeinek online adatbázisa kooperációs partnerek együttműködésével. 1994. p. 28.

fő elveit, meghatározta a gyűjtőkörét, számba vette a feldolgozandó magyarországi időszaki kiadványok körét (erről tételes jegyzék készült), és megfogalmazta elképzeléseit az adatbázis informatikai kialakításáról.

Mindez dióhéjban

Az adatbázis gyűjtőköre

A gyűjtőkör körülhatárolására az OECD és az EU által használt **Ortelius Thesaurus**-t használtuk fel, amelyet a BME-OMIKK Nemzeti Kutatás-nyilvántartási Rendszere is alkalmaz. Ebbe beletartozik a társadalomtudományok közé sorolt antropológia, földrajz és neveléstudomány is. A gyűjtőkör részletezése:

Művészet

Művészeti menedzsment, Divattanulmányok, Képzőművészet, Műkritika, Műtárgyvédelem, Restaurálás, Rajz, Festészet, Plasztikus művészetek (Szobrászat), Szcenográfia, Kézművészet (Agyagművészet, Metszetek), Textilművészet, Előadóművészetek (Táncművészet, Rendezés), Zene (Zeneművészet, Zenetudomány), Színháztudomány (Színművészet, Dramaturgia), Vizuális művészetek (Filmművészet, Grafikai művészetek, Fényképészet);

Történelem

Egyetemes történet, Egyháztörténet, Filozófiatörténet, A formatervezés története, Gazdaságtörténet, Genealógia, Heraldika, Jogtörténet, Művészettörténet, A mezőgazdaság története, Régészet, Színháztörténet (Táncművészet), Társadalomtudomány-történet (Helytörténet, Írástörténet, Numizmatika, Pecsétan, Politikátörténet, Társadalomtörténet, Zenetörténet), Tudománytörténet, Technikátörténet (Nyomdászat-történet);

Információs tudományok

Archivisztika, Oklevéltan, Dokumentáció, Információ-menedzsment, Adatkezelés, Információ-

feldolgozás (Információs rendszerek), Könyvtártudomány (Könyvtudomány, Bibliológia);

Nyelvtudomány

Alkalmazott nyelvészet (Tolmácsolás, Fordítás), Dialektológia, Egyes nyelvek, Filológia, Fonetika, Fonológia, Jelbeszéd, Lexikológia, Neurolingvisztika, Névtudomány, Nyelvészet, Nyelvtan (Szintaxis), Összehasonlító nyelvészet, Pszicholingvisztika, Retorika, Számítógépes nyelvészet, Szemantika, Szociolingvisztika, Történeti nyelvtudomány;

Irodalom, irodalomtudomány

Egyes nyelvek (nemzetek, népek) irodalma, Irodalomkritika, Irodalomtörténet, Irodalomelmélet, Kapcsolattörténet, Irodalomszociológia, Összehasonlító irodalomtudomány, Stilisztika, Fordítások;

Filozófia

Esztétika, Etika, Fenomenológia, Filozófiai antropológia, Ismeretelmélet, Jogfilozófia, Logika, Metafizika, Rendszeres filozófia, Szemiotika, Tudományfilozófia;

Vallástudomány

Bibliakutatás, Egyháztudomány, Keresztény egyházak, Lelkipásztori tanulmányok, Nem keresztény vallások, Összehasonlító vallástudomány, Teológia;

Antropológia

Kommunikációs antropológia, Kulturális antropológia (Folklór), Néprajz (Összehasonlító néprajz, Etnográfia);

Földrajz

Gazdasági földrajz, Humán földrajz, Regionális földrajz, Társadalomföldrajz, Térképészet, Történelmi földrajz;

Neveléstudomány

Oktatás (Alsófokú oktatás, Felnőttoktatás, Felsőoktatás, Folyamatos oktatás, Gyermeknevelési tanulmányok, Kísérleti oktatás, Középfokú oktatás, Nevelési irányelvek, Összehasonlító oktatás, Szociálpedagógia, Testnevelés, Sport), Ta-

nulásemélet, Kutatásmódszertan, Didaktika (Oktató játékok, Különleges oktatási módszerek, Gyógypedagógia), Számítógéppel támogatott oktatás.

Együttműködésen alapuló feldolgozás

Az adatbázis építését az Országos Széchényi Könyvtár – számos hazai könyvtárral való együttműködésben, illetve egyéb bibliográfiai műhelyek, lapkiadók bevonásával – úgy kívánja megszervezni, hogy a gyűjtőkörbe tartozó szakterületeken ne legyenek feldolgozatlan folyóiratok, fehér foltok, ugyanakkor a lehető legnagyobb mértékben kiküszöbölje a párhuzamos feldolgozást. Vagyis, ugyanazt a cikket ne dolgozza fel több könyvtár, illetve az egyszer feldolgozott cikket valamennyi könyvtár hasznosíthassa.

A fenti követelménynek úgy lehet megfelelni, ha adott folyóiratnak adott könyvtár (esetleg a folyóirat kiadója vagy egyéb bibliográfiai műhely) a gazdája, amely folyamatosan végzi a folyóirat teljes, lehetőség szerint a megjelenést követő azonnali feldolgozását.

A hungarikumok körébe tartozó cikkek terén nem lehet a feldolgozást előre rögzített folyóiratlistával megszervezni, ugyanis a potenciális források bázisa nagyon széles, tematikailag nem egynemű – vannak persze kizárólagosan hungarikum-lapok is (a határon túli magyar lapokra gondolok). Hasonló a helyzet a könyvtörténeti–könyvtártudományi szakbibliográfia terén is (és feltételezem, hogy hasonló lesz a csatlakozni kívánó szakadatbázisok esetében is): itt ugyanis a határterületi lapoknak, illetve a szórványcikkeknek is nagy jelentőségük van, és be kell kerülniük az adatbázisba. (Példa a MANCI gyakorlatából: Ha az Orvosi Hetilap egy cikke foglalkozik valamelyik kórházi könyvtárral, az az adatbázis gyűjtőkörébe tartozik, bár a cikk forrása nem humán tudományi lap.)

Az együttműködés előnyei főleg abban lesznek–lennének, hogy a már valaki által egyszer rögzített rekordot bármelyik együttműködő partner kiegészítheti (pl. újabb tárgyszavakkal); ha akarja, átveheti saját adatbázisába, szolgáltatásába, termékébe (pl. szak- vagy helyismereti bibliográfiájába).

A feldolgozás szintjei és a gyors hozzáférés biztosítása

A feldolgozást a bizottság két szinten javasolja megvalósítani:

- ☉ az első egy egyszerű tartalomjegyzék szintű feldolgozás valamennyi, a kötelezően feldolgozandó forrásdokumentumok körébe tartozó periodikumból (kivéve a napilapokat és a hetilapokat, pontosabban a tartalomjegyzék nélkülieket),
- ☉ a második szint az arra érdemes és a tényleges gyűjtőkörbe tartozó közlemények bibliográfiai szintű feldolgozása, ami a tárgy szerinti tájékozódást is biztosítja.

Már az első szinten lehetőség van a tartalomjegyzékekben szereplő cikkek teljes szövegéhez való hozzáférésre, ha azok az Interneten elérhetők, még inkább garantált a hozzáférés hosszú távon, ha a feldolgozott periodikumok elektronikus változatát az OSZK, illetve meghatározott esetekben más gyűjtemény archiválja. – Ez persze a második szinten is követelmény. (És itt kívánkozik egy kis kitérő: a könyvtártudományi dokumentáció, amely a külföldi, zömében nem hungarikum cikkekre is kiterjed, teljes egészében az új adatbázisban folytatódna – vagyis nem tervezzük a magyar és a külföldi cikkfeldolgozás szétválasztását. A külföldi cikkekhez tartozó referátumok, amely a MANCI jelenlegi webes változatában a rekordokhoz kapcsolódnak, szintén csatolva lesznek a bibliográfiai rekordokhoz.)

A kétszintű feldolgozás előnye, hogy az első szint nem igényel speciális ismereteket, pusztán jól szer-

vezett, egységes szabályokon alapuló adatrögzítést (a miskolci egyetemi könyvtár által gondozott MATARKA, *Magyar folyóiratok tartalomjegyzékének kereshető adatbázisa*), ugyanakkor a megjelenést követően lehetővé válik az azonnali keresés valamennyi, a forrásjegyzékben szereplő kiadvány cikkeinek szerzőire (a szerzők nevére), a cikkek címére, valamint az adott periodikumok egyes részegységeire. A tartalomjegyzékek rögzítésében a gazdakönyvtárakon kívül más könyvtárak, illetve az arra vállalkozó kiadók is részt vesznek/vehetnek. A tartalomjegyzék szinten feldolgozott cikkek rekordjaiból a HSZA gazdakönyvtárai kiválogatják a gyűjtőkörbe tartozókat (a tisztán szakterületekből természetesen valamennyi cikket, a vegyes tartalmúakból a relevánsakat), és elvégzik a szükséges adatkiegészítést, valamint a tartalmi feldolgozást.

Tartalmi feltárás

A *Humán Szakirodalmi Adatbázisba* kerülő bibliográfiai rekordok tartalmi jellemzésére *természetes nyelvű, szabályozott feltáró eszközt* – pontosabban: eszközöket – kívánunk alkalmazni.

A HSZA-ban az egységes tárgyszavazás érdekében célszerű az országos használatra alkalmas és az OSZK-ban és más hazai könyvtárakban már bevezetett, folyamatosan bővülő, bővíthető OSZK Tezaurusz/KÖZTAURUSZ, illetve egy szakcsoportok képzésére megfelelő szakjelzet-jegyzék alkalmazása. Az adatbázisban azonban lehetővé kívánjuk tenni azt is, hogy a résztvevő partnerek saját tezauruszukat, tárgyszójegyzékeiket is használhassák. Megint csak a MANCI példáján: a könyvtári cikkek tartalmi feltárására továbbra is a *Könyvtári és tájékoztatói tárgyszójegyzéket* fogja használni a KSKZ.

Mivel az OSZK Tezaurusz a HSZA gyűjtőkörébe tartozó tudományok, szakterületek fogalomrendszerét jelenleg nem azonos mélységben tartalmazza, gondoskodni kell továbbépítésének lehetőségéről, biz-

tosítva természetesen a tezaurusz egységességét és arányosságát.

Az adatbázis nyilvános keresőfelületén kívánatos lenne, hogy tegyük lehetővé a felhasználók számára a deskriptorcikkek megtekintését, hogy keresőkérdésüket pontosíthassák, tájékozódhassanak a kiválasztott tárgyszavak fogalmi kapcsolatairól, így lehetőségük legyen kérdésüket tartalmilag tágabban (főlrendelt, egésze), szűkebben (alárendelt, része), vagy árnyaltabban (okási, okozati, egyéb összefüggés) megfogalmazni. Ennek megvalósítására meg kell vizsgálni az adatbázisnak a MÁTRIKSZ-szal (Magyar Átfogó Tárgyi Információkereső-nyelvi Szótár, www.matriksz.hu) való összekapcsolás lehetőségét, illetve a deskriptorcikkek authority rekordjának elkészítési lehetőségét.

Alkalmazandó szoftverek

- a) A feldolgozás első szintjére a MATARKA (MySQL) rendszerének alkalmazását javasolta a bizottság. A MATARKA tartalomjegyzék-adatbázisából az új cikkek rekordjai meghatározott időközönként automatikusan – később kidolgozandó eljárással – kerülnének át a HSZA adatbázisba, ahol a mélyebb, tartalmi feltárás folyik.
- b) A HSZA közös adatbázis létrehozására olyan szoftvert célszerű választani, amellyel az együttműködő könyvtárak számára online feldolgozás oldható meg. Ugyanakkor lehetővé kell tenni, hogy azok a könyvtárak, amelyek erre műszakilag nincsenek felkészülve, rekordjaikat más módon (feltöltéssel vagy fizikai hordozón) juttathassák el az adatbázis üzemeltetőjéhez.

A humán szakirodalmi adatbázishoz azt a multifunkciós szoftvert fogjuk alkalmazni, amelyet pl. a MOKKA – régi könyves adatbázis, a MOKKA szege-di tükör, Lectio – Olvasmánytörténeti források és

egyéb szolgáltatások esetében működtet a Szegedi Egyetemi Könyvtár. A keretrendszer neve: Bodza.¹ Az Országos Széchényi Könyvtár és a Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár támogatásával készül. (A MOKKA-R elérhető a szegedi egyetemi könyvtár honlapjáról, illetve *Hegyi Ádám* cikke olvasható róla a *Könyvtári Figyelő* 2005/2-es számában.)

A szoftver XML szabvány szerint taggelt (az XML jelölő elemeivel ellátott) szövegekkel dolgozik, ennek következtében bármilyen szöveges objektumként felfogott *inputtal* képes dolgozni, legyen az Word szöveg, MARC21 szegmentálású szöveg, SGML/XML alkalmazás eredménye stb. A szövegek szegmentálása bármikor bővíthető a későbbi igényeknek megfelelően. Az összetettebb szövegek (azaz, ha a szöveg „jelentéséből” következnek a konverziós műveletek) input fájlja való alakítása természetesen nem teljes mértékben automatizálható, de a szoftver és környezete jelentősen segíti ezt a folyamatot. Más esetben (pl. MARC21 esetében) a folyamat tökéletesen automatizálható. Tetszőleges számú/jellegű szövegtípus tölthető ugyanabba az adatbázisba, amelyek ezután együtt kereshetők, szerkeszthetők.

A szoftver az egyes elemeket (*tag*eket) indexeli és teszi kereshetővé. Ugyanakkor a teljes szövegű keresés lehetőségét is felajánlja minden egyes alkalmazás esetében. Lehetséges a szoftver által támogatott szolgáltatások kereső felületeinek összekapcsolása is a legkisebb közös nevező elvének alkalmazásával. Szélsőséges esetben a szabadszöveges keresés mindig alkalmazható. (Egy újabb kitérő: ez a tulajdonsága – mármint a szolgáltatások összekapcsolásának lehetősége – nagyon fontos abból a szempontból is, hogy az OSZK-ban a közeljövőben meginduló retrospektív sajtóbibliográfiai munkálatok számára is a Bodza szoftver alkalmazását javasoljuk, s ezzel megoldható lenne a cikkeket feltáró Humán Szakirodalmi Adatbázis és a folyóiratokból készítendő sajtóbibliográfia összekapcsolása.)

A szoftver alkalmazásának két szintje:

1) *alapl műveletek*, mint

- a) nagyszámú tétel (eleinte csak katalógusszerű, később a betöltött dokumentumok nagyléptékű struktúráját is megőrző) tárolása szabadon választott szövegelemekre utaló indexekkel;
- b) ezek visszakeresése gazdag mintaillesztő készlet segítségével (teljes szövegű, vagy szemantikailag szűkített keresés; kulcsszavas, vagy reguláris kifejezések megfogalmazása; mindezek logikai kombinációi), egyidejűleg több belső és külső (Z39.50) forrás lekérdezése;
- c) a találati halmaz jól áttekinthető prezentációja (rendezve, csoportosítva, grafikonon ábrázolva) és navigációja;
- d) egy-egy tétel megjelenítése számos formátumban (esetenként igen komplex, heurisztikus konverziós szabályok eredményeként), hipertext kapcsolatok követése;
- e) interaktív szerkesztés a keresőrendszerbe szervesen illeszkedő szerkesztő komponenssel (XML vagy MARC nézet szerint);
- f) háttérben futó (automatizálható) import/export funkciók, Corvina és Orbis kapcsolódási pontok.

2) *összetett (az alapműveletekre épülő) eljárások*, mint

- a) besorolási adatokra utaló hivatkozások kezelése (authority control);
- b) speciális keresőfelületek (térkép, időskála);
- c) (akár több forrásból is táplálkozó) böngészőlisták összeállítása;
- d) tételek letöltése (bináris MARC, PDF stb. fájl-szerkezetben);
- e) speciális szerkesztőfelületek (úrlap, külső alkalmazás);

f) az import/export funkciókra támaszkodó adat-szinkronizáció különböző források felől/felé.

A felület egyik alapvető célkitűzése az az integrálóképesség, amellyel számos, rendszerint eltérő jellegű (akár témájában, szerkezetében, méretében vagy elérési módjában) adatbázist egyetlen koherens egységként jelenít meg, enged keresni és szerkeszteni. A rendszerbe bekerülő, szemantikai szerepüknek megfelelően összetartozó adatok gyűjteményekben csoportosulnak. Ezek a gyűjtemények a **források**, melyekből a keresőkifejezések segítségével merítjük a találati halmazokat. E gyűjteményekben három úton érkehetnek szövegek:

1. helyben keletkeznek valamilyen szerkesztési művelet eredményeként (online adatbevitel);
2. replikáció (tükrözés) útján bizonyos időközönként külső adatbázisból áttöltésre kerülnek (pl. betöltés a MATARKA-ból);
3. nem tárolódnak helyben, csak a keresés idejére érkeznek távoli adatbázisból.

Minden forrás külön is kereshető, a keresőfelület minden forrásra külön belépési ponttal (URL) rendelkezik: ezen keresztül érkezve az űrlap az adott gyűjtemény szemszögéből ugyan, de mindig a teljes (jogosultságoktól függően nyilvános) rendszert mutatja. Az aktuális forrás neve az űrlap fejlécében olvasható, míg a többi a keresőkifejezések után az *Összes kereshető forrás* címszó alatt érhető el.

Szerkesztő felület

A keretrendszert szerkesztő felület egészíti ki: ez interneten keresztül elérhető szerkesztő űrlapot jelent, amely hagyományos html űrlap formájában jelenik meg. A futtatásához böngésző és JAVA támogatás szükséges. Minden felhasználó egységesen ugyanazt a felületet látja, bármilyen műveletet végezzen is (új rekord létrehozása, módosítás, külső forrásokkal való kiegészítés). Használata csak azon könyvtárak számára szükséges, amelyek nem ren-

delkeznek könyvtári szoftverrel, illetve nem kívánják a saját rendszerükben cikkeket feltárni.

A hozzáférés különböző jogosultságokat nyújtó jelzőszavakkal történik, amely szabályozza, hogy ki melyik gyűjtemény rekordjait szerkesztheti, illetve milyen típusú feldolgozó munkát végezhet (új rekord létrehozása, módosítás, törlés, hozzáírás stb.) Legáltalabb háromszintű jogosultságot érdemes bevezetni, az ezekhez tartozó jogokat ki kell dolgozni a cikk-adatbázis számára.

A szerkesztő felületen alapállásban lehet az XML kódolású szövegeket (rekordokat) szerkeszteni, illetve adott esetben MARC21 taggelésű rekordokat. (A MOKKA-R projekt esetében az üzemeltetés egyik célja a közös katalogizálás megvalósítása, ezért a szerkesztő modulba különböző adatbázisokból [pl.: Hand Press Book Database, HAB, stb.] is be kell tudni rekordokat tölteni. Ez Z39.50 szabvány segítségével valósul meg. Ugyanígy azok a könyvtárak, amelyek saját katalógust építenek, át tudnak emelni bibliográfiai tételeket az adatbázisunkból.)

A szerkesztő felület mind online, mind offline összeköttetés esetén működik.

Erőforrás-szükséglet

A szoftver platformfüggetlen (hordozható), hálózati környezetbe illeszkedő szerver-kliens architektúra, mely explicit telepítés nélkül web-böngészővel elérhető és teljes értékűen használható. A szerkesztési műveletekhez a böngésző oldalán JAVA futtatási környezet (plugin) szükséges, de enélkül a (read-only) keresés/megjelenítés zavartalanul működik.

Hardver igény

A szerver tetszés szerint elhelyezhető. A jelenlegi rendszer az SZTE Egyetemi Könyvtár szerverein működik, de hosszabb távon célszerűnek tartanám a HSZA szerverét az OSZK-ba telepíteni.

Ha valaki kliens oldalról csak az OPAC-ot kívánja használni, annak elegendő egy ADSL vonal és egy átlagos PC (jelenleg: PII, 533 Mhz, 128 MB RAM, 10 GB HDD). Ugyanilyen feltételek kellene a szerkesztő felület futtatásához is.

Szoftver

Az adatbázis működtetéséhez kevés szoftverre van szükség. Az adatok kezelését egy adatbáziskezelő oldja meg. Az OPAC használható Mozilla 1.3 vagy Internet Explorer 6-os verzióval. A szerkesztő felülethez valamilyen böngésző programon kívül JAVA támogatás is szükséges.

Az adatok egy nagy szöveges fájlban vannak tárolva. Ehhez egy univerzális adattárolási szabványt, az XML-t választották. Ez olyan tárolási forma, amely sokkal könnyebben módosítható, mint bármilyen más integrált könyvtári rendszer. Megjelenítéshez az XHTML és CSS korszerű internetes szabványokat használjuk.

A cikkfeldolgozásban potenciálisan résztvevő könyvtárak és egyéb bibliográfiai műhelyek

Az együttműködésben résztvevő könyvtárak, illetve bibliográfiai műhelyek kiválasztásánál elsősorban az országos szakkönyvtárakra, a köteles példányban részesülő könyvtárakra, a hosszú ideje szakirodalmi adatbázist építő könyvtárakra, valamint a helyismereti, helytörténeti adatbázist építő könyvtárakra számítunk. Reméljük, hogy a *megyei könyvtárak* rávehetők az adott megyében megjelenő társadalomtudományi (humán) folyóiratok feltárására a projekten belül. A Pest Megyei Könyvtár esetében itt természetesen a Budapesten kívül, Pest megyében megjelenő folyóiratokról lehet szó. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy ezekben

az intézményekben nem *általános*, hanem speciális, *helyismereti* célú adatgyűjtésről van szó, részük-ről tehát igényként merül(het) fel, hogy a Humán Szakirodalmi Adatbázis az írárok *földrajzi* vonatkozásait a teljesség igényével tárják fel.

Az együttműködésbe kívánatos bevonni a feladatra vállalkozó *kutatóintézeteket, egyetemeket* is. Ezáltal ugyanis biztosítható lenne a kutatóhelyek publikációnak adatbázisba kerülése is.

Idáig jutott el a „Murányi-bizottság”.

Jedlik-pályázat

Közben, 2005 tavaszán halvány lehetőség nyílt egy pályázat benyújtására a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal Jedlik Ányos Programja keretében. Halványnak azért nevezem, mert első látásra sem láttam sok esélyt témánk kedvező elbírálására: 11 milliárd forint állt rendelkezésére max. 50 pályázónak, főként természettudományi alapkutatások elvégzésére. A Jedlik Program 6. alprogramja tartalmazott csak társadalomtudományi témákat, és azok is inkább elméleti tanulmányok, elemzések készítését tűzték ki célul.

Pályázatunkat az MTA Irodalomtudományi Intézetével és a Szegedi Egyetemi Könyvtárral közösen, konzorciumi formában, „kísérleti fejlesztésnek álcázva” adtuk be. A Murányi-bizottság munkamegbeszéléseinek *Berke Barnabásné* által összefoglalt nyersanyagát felhasználva, a témát kibővítettük konverziós modellek kidolgozásának, kikísérletezésének feladatával (különböző adatstruktúrájú és adatbázis-kezelőt használó cikkadatbázisok, illetve elektronikus szöveggént, valamint nyomtatott formában létező repertóriumok konvertálásának modellkísérletei). Pályázatunk kitért egy olyan kereső-szoftver megvásárlására is, amely együttesen lenne képes különböző nagy adatbázisokban keresni: alapvetően a HSZA-t (cikkék), a MOKKA-t (köny-

vek), illetve az Amicus-t (könyvek részdokumentumai) céloztuk meg. És persze a szükséges hardver (25 db PC) beszerzését is tartalmazta igényünk.

Sajnos, a pályázat eredményességével kapcsolatos „várakozásom” megalapozottnak bizonyult: pályázatunkat elutasították, a következő értékeléssel: „A projektjavaslat céljai nem esnek egybe a prioritásokkal. A projektjavaslat kidolgozottsága közepes, a költségterv és a feladatok bontása nincs összhangban. Helyesebb lett volna ezt a pályázatot az OSZK másik pályaművébe integrálni.” Megjegyzem, hogy az OSZK másik pályázata sem nyert. – És mentségemre legyen mondva, egy hét alatt kellett a pályázatot elkészítenünk konzorcium létrehozásával „súlyosbítva”.

Nemcsak a pályázatunk volt sikertelen, hanem a kötelező maradványképzés miatt az a szaktörvényi keret is elúszott, amelyből a munkát el lehetett volna indítani ebben az évben.

Mi történt a HSZA ügyében, mégis?

Az OSZK kiindulópontja az, hogy három cikkadatbázisát egységes eszként kívánja működtetni a jövőben, és a humán szakterület cikkanyagának feldolgozásába külső partnereket (könyvtárakat, kiadókat, szerkesztőségeket, a hungarikumok tekintetében még határon túliakat is) kíván bevonni. Ennek érdekében:

- A Hungarika Dokumentációs Osztály és a Sajtórepertórium munkatársaiból létrehozott új osztállyal (Humán Szakirodalmi Bibliográfiai Osztály) megbeszéltük a leendő feladatokat. A tervezés szakaszában két csoportot szeretnénk létrehozni: az egyik az új adatbázis struktúrájának kidolgozásával foglalkozik, a másik pedig a Hungarika bibliográfiában, illetve az IKER-ben alkalmazott tárgyszavazási gyakorlatot veti össze az OSZK tezaurusszal, kigyűjtve azokat a

tárgyszójavaslatokat, amelyekkel bővíteni kell az OSZK-tezaurust.

- A szegedi programozó – egyelőre „hozomra” – a meglévő három MikroISIS-es adatbázist (IKER, HUNI, MANCI) a Bodza keretrendszerben XML-es formátumúvá átalakítva kereshetővé teszi az év végére.² Ebből a változathól történik majd az adatbázis megtervezése után a rekordok megfelelő szegmentálása és indexelése.
- Fontos feladat lesz továbbá a három adatbázis egyesítésével keletkező duplumrekordok kiszűrése, illetve egyesítése. Duplumrekordok ugyanis vannak az Hungarika – MANCI, illetve az IKER – MANCI viszonylatban. Nem lehet azonban ezek közül a rekordok körül valamelyiket egyszerűen kidobni, hanem az eltérő tárgyszórendszerből származó tárgyszavakat egyesíteni kell a megmaradó rekordban, valamint biztosítani a rekordoknak a megfelelő „gyűjteményekbe” (szakterületi halmazokba) való bekerülését.

Milyen teendők várnak ránk jövőre?

- Ki kell alakítani az adatbázist az OSZK specifikációja alapján. A kísérleti üzem után elindulhat a kurrens feldolgozás, egyelőre az OSZK két műhelyében (HSZBO és KSZK);
- Ki kell dolgozni a MATARKA és a HSZA közötti adatforgalom mikéntjét;
- Fel kell venni a kapcsolatot a leendő feldolgozó partnerekkel, és velük a LibInfo mintájára konzorciumi szerződést kell kötni. Lehet, hogy némelyiket meg kell győzni a közös adatbázis építéséből fakadó előnyökről, és lehet, hogy a közös adatbázis építése esetleg eddig működő szolgáltatások átalakulásával jár majd;
- Számba kell venni azokat a forrásokat (adatbázisok, repertóriumok, nyomtatott cikkbibliográ-

fiák), amelyek retrospektív konverziójára szükség van;

- És nem utolsó sorban: pénzügyi forrást kell találni az adatbázis fejlesztésére és üzemeltetésére. Erre most az EU keretében látszik némi remény, ugyanis témákat gyűjtenek a bölcsész- és társadalomtudományok területén lévő európai kulturális örökség megőrzése tárgyában kiírandó pályázatokra, és bár a könyvtárakra elvben nem vonatkozik, az adatbázisokra igen. (Ez nem is a jövő év, hanem az idej feladata volt, az előzetes anyagot ugyanis november elején be kellett adni.)

Így állunk tehát a mai napon. Köszönöm a figyelmüket.

Jegyzetek

1. A Bodza leírását dr. Bakonyi Gézának a bizottság számára készített összefoglalója alapján tartalmazza a cikk.
2. Ez megtörtént, a kísérleti jelleggel működő adatbázis – egyelőre még a szükséges egységesítési eljárások nélküli változatban, „első olvasatban” – felkerült a Szegedi Egyetemi Könyvtár honlapjára.

Változás a fölöspéldány-szolgáltatásban – A Könyvtári Intézet által koordinált fölöspéldány-szolgáltatásban kisebb változtatás történt. A könyvtárak által felajánlott fölöspéldányok jegyzékéről – a jelenleg hatályos jogszabályokkal összhangban – először az OSZK gyarapítási osztálya fog válogatni, és csak azt követően kerülnek ki a jegyzékek az intézet honlapjára.

Ez a fölöspéldány-jegyzéket felajánló könyvtárak számára azt jelenti, hogy ugyanazt a jegyzéket nem szükséges az OSZK-nak külön (nyomtatásban) megküldeniük, de a fölöspéldányokra szánt válogatási határidőt legkevesebb három hétben kell megadni.

A jegyzéken a kiadványok egyértelmű azonosítására szolgáló adatok (könyvek esetében: szerző, cím, kiadó, kiadási év; folyóiratok esetében cím, évfolyam /szükség esetén év/, lapszám) feltüntetése is nélkülözhetetlen.
(*Hölgyesi Györgyi híréből, Katalist, 2005. okt. 17.*)

Ingyenesen igényelhető a német szociológiai irodalom bibliográfiájának négy kötete magyar (és a közép-európai) könyvtárak számára (a tárgyidőszak 1978-1995) az IZ Sozialwissenschaftentől.

További információ: www.gesis.org/Information/Forschungsuebersichten/

Bibliographie Soziologie/index.htm, illetve a
www.gesis.org/en/information/Research_Overviews/
Bibliographie Soziologie/index.htm címen.
(*Murányi Lajos híre, Katalist, 2005. szeptember 23.*)

Egy új magyar szabályzat, és kitekintés a nemzetközi szabályzatalkotási munkálatokra

Földrajzi nevek

A 2005 júliusában közzétett *KSZ/5 Földrajzi nevek mint adatbázisrekordok hozzáférési pontjai*¹ című szabályzat hosszadalmas és rendszeres szakértői tárgyalásai során merült fel az a gondolat, hogy a szaksajtóban időnként foglalkozunk a dokumentumfeldolgozás szerteágazó területein felvetődő kérdésekkel, amelyek megoldásához szakmai megegyezésre, egységes gyakorlat kialakítására van szükség. A *Könyvtári Figyelő* szerkesztősége fórumot kínál arra, hogy egyrészt a szabályzatokkal, szabványosítással foglalkozó munkatársak időnként beszéljenek a folyamatban lévő munkálatokról és az eredményekről, másrészt lehetőséget kíván nyújtani véleménynyilvánításra mindazoknak, akik a kérdéses területeken tevékenykednek, illetve érdekeltek.

A fórumon most két, a földrajzi nevekkal foglalkozó tanulmány jelenik meg.

Az első, *Pásztai László* és *Ungváry Rudolf* munkája az említett szabályzat kidolgozásának történetével,

időszerűségével, bevezetésének szükségességével, alkalmazásával, azaz a tárgyi hozzáférési pontok kiválasztásával és kezelésével foglalkozik, számtalan példát is felvonultatva a szabályzat előírásainak könnyebb megértésére és a gyakorlatban való bevezetésük segítésére.

A második, *Faragó Imre* tanulmánya a magyar földrajzinév-használatot tárgyalja, magyarázatot keresve a heterogenitásra, tisztázva a földrajzi nevekkal kapcsolatos alapvető fogalmakat, felsorolva a magyar névterületeket. Foglalkozik a magyar névterületen kívüli magyar földrajzi nevekkal, majd mindezeket részletesen bemutatja a térképészeti gyakorlatban, történeti korszakok és politikai irányzatok tükrében.

Az olvasók meggyőződhetnek arról, milyen nehéz feladatot kell megoldaniuk a dokumentumok feldolgozóinak, amikor az adatokat tartalmazó leírások (katalógustételek, adatbázisrekordok) tárgyi visszakereséséhez olyan földrajzinév-formákat kell a rekordokhoz hozzákapcsolniuk, amelyek a használók igényeinek megfeleljenek.

Nemzetközi szabályzatalkotási munkálatok

Mint arról korábbi cikkekben beszámoltunk², számos nemzetközi szervezet és fórum foglalkozik intenzíven a könyvtári, levéltári, múzeumi dokumentumok/objektumok számbavételéhez, azonosításához és megtalálásához szükséges és elégséges adatok szabályozásával. A szabályozás elméleti megalapozása, majd a részletes előírások kidolgozása valamennyi dokumentumtípusra azért elengedhetetlen, mert egyrészt az elektronikus környezetben, a weben hihetetlen gyorsasággal szaporodnak a dokumentumok, másrészt szintén a weben keresztül váltak hozzáférhetővé a hagyományos dokumentumokat feltáró online katalógusok és egyéb nyilvántartások. Ezzel együtt fény derült arra, hogy bár korábban is voltak szabványok, szabályzatok, előírások és útmutatók, amelyeket különböző szakmai szervezetek a világméretű egységes feldolgozás érdekében dolgoztak ki, mégis, mind a mai napig komoly eltérések mutatkoznak az egyes nemzetek gyakorlatában, s hogy az adatbázisokban kereső használók igényeit a jelenlegi módszerekkel nem lehet maradéktalanul kielégíteni. Hiába teszi lehetővé a technika, hogy egy országon, egy földrészen belül vagy akár az egész világon több száz adatbázisban együttesen keressen adatokat a használó – legyen az akár feldolgozó szakember, akár laikus kereső –, nem kaphat kielégítő választ, ha a keresőkérdésben szereplő keresőkifejezések az adatbázisokban különféle formában, különféle nyelven vagy írásrendszerben szerepelnek, és nem hoznak létre közöttük kapcsolatokat a kifejezések közötti kereső célú navigáció, s ezen keresztül a legáltalább keresőkifejezés megtalálása érdekében.

Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a dokumentumfeldolgozáshoz, bármely örökségintézményben – könyvtárban, levéltárban, múzeumban – vagy egyéb tevékenységi körben, pl. folyóirat- és könyvkereskedelemben kerül is sor, képzett szakemberek alkalmá-

zására van szükség. Ha ugyanazt a dokumentumot számos helyen dolgozzák fel párhuzamosan, még abban az esetben is eltérő adatfelvételre kerül sor, ha betartják a szabályokat. A költségek oldaláról nézve pedig könnyen belátható, hogy azok megsokszorozódnak, azaz ugyanarra a tevékenységre szám-talan helyen fordítanak szellemi energiát, fizetnek meg szakembereket. A probléma megoldására, a használói igények megfogalmazására és kielégítésének elérésére új modellek kidolgozására volt és van szükség.

Könyvtári oldalról az IFLA különböző munkacsoportjai folyamatosan dolgoztak és dolgoznak azokon az elméleti modelleken, amelyek eljövendő szabályzatok alapjául szolgálhatnak. Az adatfelvételi szabályzatok és a szabványos technológiák alkalmazása pedig alkalmat adhat a használói igények kielégítésére nagyfokú nemzeti és nemzetközi munkamegosztás és együttműködés megvalósításával.

Az IFLA UBCIM „Besorolási rekordok funkcionális követelményeit és számozását kidolgozó munkacsoportja”³ a fenti tevékenység keretében 2005. június 15-én hozzászólásra tette közzé a „Besorolási rekordok funkcionális követelményei”⁴ című modelljének tervezetét. A munkacsoport feladatai a következőkre terjedtek ki: <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr1.htm#3>

- 1) határozzák meg a besorolási rekordok funkcionális követelményeit,
- 2) tanulmányozzák az autorizált (szabványosított) besorolási adatok egységes számozásának⁵ megvalósíthatóságát,
- 3) működjenek együtt más, besorolásiadat állományok létrehozásában és használatában érdekelt szervezetekkel.⁶

A tervezetben a felsoroltak közül csak az első feladat megoldásával foglalkoznak.

Leírják a besorolási rekordba felvett adatok világosan meghatározott, strukturált keretrendszerét, különös tekintettel a rekordokat felhasználók szükségleteire; segítséget nyújtanak a besorolási adatok

nemzetközi megosztásában és használatában lévő lehetőség felbecsléséhez a könyvtári területen belül és azon túl. A keretrendszer kiterjed a besorolási rekordok valamennyi típusára és kapcsolataikra, a nevekre (személy-, család-, testületi, hely- és védjegy-) a címekre, a név-cím besorolási rekordokra, a tárgyi besorolási rekordokra (tárgyszavak, tezaurusz-kifejezések és osztályozási jelzetek), valamint különböző típusú azonosítók (szabványos számok, kódok stb.) besorolási rekordjaira.

A részletes vizsgálat a könyvtári besorolási rekordokban lévő entitásokra, ismérveikre és kapcsolataikra fókuszál, azok közül is a személyekhez, családokhoz, testületekhez kötődő nevekre és a név-cím, valamint a cím típusú besorolási adatokra, amelyek művekkel, kifejezési formákkal, megjelenési formákkal és példányokkal kapcsolatosak. Megadja az entitások meghatározását – részben korábban megjelent alapvető művek (FRBR³, GARR⁴), részben az IME ICC által javasolt módosítások alapján –, felsorolja és meghatározza az entitásokra jellemző ismérveket.

Rövid beszámolóink szempontjából az egyik lényeges fejezet az, amelyben felsorolják a hozzáférési pontokra vonatkozó ismérveket. Ezek: a hozzáférési pont típusa, státusa, rendeltetése (kitüntetett forma vagy névváltozat), megkülönböztető voltának mértéke, az alap-hozzáférési pont nyelve, a katalógizálás nyelve, írásrendszere, a transliterálási séma, a hozzáférési pont forrása, a lehetséges kiegészítő adatok stb. A másik lényeges fejezetben tárgyalják a besorolási adatok közötti kapcsolatokat a személy-, család-, testületi nevek, továbbá a művek címeinek besorolási adatai közötti kapcsolatokat, és ábrázolják a hozzáférési pontok közötti kapcsolatokat. Világossá válik, hogy közösen, együttműködéssel létrehozott besorolásiadat-állományokban, megfelelő összekapcsolási mechanizmusok révén, mind a rekordokat használó és létrehozó könyvtárosok, mind a laikus végfelhasználók megtalálják a keresőkérdésüknek megfelelő entitást vagy entitá-

sok csoportját (magyarán a megfelelő keresőkifejezéseket és csoportjait), az(oka)t azonosítani tudják, illetve meg tudják őket egymástól különböztetni, és annak dokumentálására is mód van, hogy a rekordot létrehozó személy mire alapozta adott névforma hozzáférési pontként való kiválasztását. Szó sincs már arról, hogy a különböző nemzetek katalógusaiban lévő rekordokhoz az egységesített hozzáférési pontokat (besorolási adatokat) az egész világon elfogadott, egyetlen formában lehetséges csak megadni. A modell épp azt hangsúlyozza, hogy a katalógus (adatbázis) használói által leginkább ismert forma legyen a katalógusrekordhoz fűzött kitüntetett alak. A variánsok a nemzetközi besorolási rekord-állományokban egymásra találhatnak és bárhol, bárki számára lehetővé teszik a releváns rekordok megtalálását. A besorolásiadat-rekordok fizikai cseréje helyett a létrehozásukhoz szükséges intellektuális munkamegosztás perspektíváját vetíti elénk a modell.⁹

Az itt dióhéjban ismertetett FRAR (korábban: FRANAR) tervezetet még finomítják, mielőtt véglegesnek tekinthetnénk, de fontos tudnunk, hogy nem foglalkozik részletesen a tárgyi besorolási adatokkal, azok közül a földrajzi nevekkel sem, melyekre vonatkozóan a KSZ/5-ben Magyarországon már kidolgozták a szabályozást. Mondhatjuk úgy is, hogy a KSZ/5 filozófiája összhangban van a FRAR-éval kidolgozottságában, a földrajzi neveket illetően azonban meg is előzi azt. Különösen vonatkozik ez a földrajzi nevek mint hozzáférési pontok közötti, a keresést támogató összefüggések megadására, melynek során a szabályzat készítői beépítették a hazai és nemzetközi tezauruszszabványok alkalmazásainak eredményeit. Maga a FRAR ugyanakkor alapvető munka a többi hozzáférési pontra vonatkozó szabályzat kidolgozásához, amire itthon is mihamarabb sort kell keríteni. Mindezek megerősítenek minket abban, hogy kiemelt feladatnak kell tekintenünk és kiemelt pénzügyi forrásokat kell moz-

gósítanunk saját nemzeti besorolásirekord-állományaink minél teljesebb létrehozására.

Érdekeségként megemlítjük, hogy mielőtt az IME ICC befejezte volna az egész világra kiterjedő tevékenységét annak érdekében, hogy megfogalmazza az egyetlen és egységes szabályzat kidolgozásához alkalmas ajánlásokat, megkezdődtek az AACR2 (Anglo-American Cataloguing Rules – Angol-amerikai katalogizálási szabályok) revíziós munkálatai. Az új amerikai szabályzat már nem AACR3 címen, hanem RDA – Resource Description and Access (Forrásleírás és hozzáférés) címen^{10,11} fog napvilágot látni, a tervek szerint 2008-ban. Az elkészült munkaanyagokat máris komoly kritika kíséri, mivel, bár meghirdette, hogy az FRBR-re és a FRAR-ra épít, mégse mondható el róla, nem elég modern, belemerevedett a korábbi AACR2-be mind szerkezetét, mind terminológiáját illetően. Legalábbis ilyen észrevételeket fogalmaztak meg a „DC Libraries Working Group” (Dublin Core Könyvtárak Munkacsoportja) 2005. szeptember 13-án tartott megbeszélésén.¹² Ezek után kíváncsian várjuk a fejleményeket.

Berke Barnabásné

Jegyzetek

1. http://www.ki.oszk.hu/szabalyzatok/foldrajzinevek_ksz5.pdf
2. BERKE Barnabásné: Párizstól Frankfurtig és tovább ... : beszámoló az IME ICC tevékenységéről. In: Könyvtári Figyelő 14=50. évf. 2004. 3. sz. p. 581–596.
BERKE Barnabásné: Mi újság a hazai könyvtári/közgyűjteményi szabványosításban. In: Könyvtári Figyelő 15=51. évf. 2005. 3. sz. p. 533–535., In: TMT 52. évf. 2005. 9. p. 428–429., In: Könyvtári Levelező/Lap 17. évf. 2005. 7. sz. p. 12.
3. Az IFLA UBCIM Working Group on Functional Requirement and Numbering of Authority Records (FRANAR) 1999-ben alakult meg, miután az FRBR munkacsoport alábbi tanulmánya 1998-ban megjelent: Functional Requirements for Bibliographic Records : Final Report / IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. München : K.G. Saur, 1998.
URL: <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.htm>
4. Functional Requirements for Authority Records: A Conceptual Model. Draft.
<http://www.ifla.org/VIIId4/FRANAR-Conceptual-M-Draft-e.pdf> Előzménye: <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr1.htm#3>
5. International Standard Authority Data Number (ISADN) – Besorolási adatok szabványos nemzetközi számozása
6. INDECS: Interoperability of Data in E-Commerce Systems (Adatok közös használata elektronikus kereskedelmi rendszerekben), ICA/CDS: International Council on Archive Committee on Descriptive Standards (Levéltárak Nemzetközi Tanácsa, Leíró Szabványok Bizottsága), CERL: Consortium of European Research Libraries (Európai Tudományos Könyvtárak Konzorciuma), stb.
7. Functional Requirements for Bibliographic Records : Final Report [Bibliográfiai rekordok funkcionális követelményei : Zárójelentés]. IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records, München : K.G. Saur, 1998.
URL: <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.htm>
8. Guidelines for Authority Records and References. Revised by the IFLA Working Group on GARE Revision. 2nd ed. URL: <http://www.ifla.org/VII/s13/garr/garr.pdf>
9. PATTON, Glenn E.: Extending FRBR Concept to Authority Data [Az FRBR koncepciójának kiterjesztése a besorolási adatokra] 71th IFLA General Conference and Council. August 14th-18th 2005, Oslo, <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/014e-Patton.pdf>
10. <http://www.collectionscanada.ca/js/rdapropectus.html>
11. A hazai terminológiában eddig nem vezettük be az angol „resource” tükörfordítását, helyette következetesen a „dokumentum” vagy az „információforrás” kifejezéseket használtuk.
12. <http://www.jiscmail.ac.uk/files/DC-LIBRARIES>

A földrajzi nevek mint az adatbázisrekordok hozzáférési pontjai

Egy könyvtári szabályzat elvei és megoldásai

UNGVÁRY Rudolf – PÁSZTI László

1. Tulajdonnevek és köznevek mint ismérvek

Az adatbázisokban tárolt rekordok szabályozott, illetve szabványosított hozzáférési pontjait a hagyományos könyvtári gyakorlatban keresési ismérveknek, a számítástechnikában kulcsoknak, kulcsszavaknak nevezik¹. A hozzáférési pontok nyelvtani szempontból lehetnek tulajdonnevek, köznevek (az utóbbiak többnyire szakkifejezések) és címek. E megkülönböztetésnek azért van jelentősége a katalo-

gizálásban és az információkeresésben, mert a kétféle típusba tartozó szavak eltérő szótári tulajdonságokkal rendelkeznek és ezért különböző formában kell megalkotni az egységesített besorolási adataikat, melyek a katalógusok hozzáférési pontjai lesznek.

Az eltérések alapja az, hogy szemben a köznevekkel, a tulajdonnevek mindig csak egyetlen konkrét, fizikailag létező (vagy valaha létezett) dologra vonatkoznak: személyre, testületre, nyelv- és népnévre, földrajzi helyre², mű címére. A köznevek ezzel

¹ Az információkereső nyelvek szavait részletesen tárgyalja Ungváry és Vajda [21].

² A földrajzi nevek nemcsak települések és igazgatási egységek, hanem konkrét természeti földrajzi jelenségek nevei is (Aggteleki cseppkőbarlang, Hármashatár-hegy, Rákospatak, Bakony, Bodrogló), de mert ezek mindegyike koordinátákkal azonosítható, ezért minden földrajzi objektum egyben valamilyen hely is. Ez értelemszerűen vonatkozik a csillagászati helyekre is. Így értelmezi ezt a National Geospatial-Intelligence Agency [15] és Faragó [1] is (utóbbi szerint: „Földrajzi névnek nevezünk minden olyan nyelvi alakulatot, amelyet a földfelszín természetes és mesterséges részleteinek azonosítására kisebb-nagyobb közösségek használnak. A földrajzi névvel jelölt részlet lehet a Föld vagy más égitest felszínén található objektum, terület.”)

szemben fogalmak megnevezései, egy fogalom pedig végtelenül sok, a terjedelmébe eső dologra vonatkozhat.

Ezért van, hogy a tulajdonnevek közötti *összefüggések* – hangsúlyozzuk, hogy csak a *tartalmi feldolgozás és információkeresés szempontjából* – sokkal szegényesebbek, jelentéktelenebbek, a köznevek – tehát a fogalmak – közötti értelmi, asszociatív összefüggésekre viszont a rendkívüli gazdagság és fontosság jellemző.

Ha például valaki a „forradalom” tárgyszóval keres információt, releváns lehet a „társadalmi változás, az „ellenforradalom”, az „ipari forradalom”, az „1848/49-es forradalom és szabadságharc”, az „1956-os forradalom”, de akár a „politikai feszültség”, a „forradalmár” vagy a „konfliktus” keresőszó is³. Ezzel szemben milyen más tulajdonnevek lehetnek még relevánsak, ha valaki a „Petőfi Sándor (1829–1849)” egységesített személynév besorolási adatával keresi Petőfi valamelyik művét? Ha érzékletesen akarjuk kifejezni magunkat, úgy is mondhatnánk, hogy a keresési körülmények között a tulajdonnevek (mint ismervek, rekord-hozzáférési pontok) sokkal határozottabb dolgok, mint a köznevek.

2. A szabályzat kidolgozásának története

Az Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK) Térképtára a kartográfiai dokumentumokat cédulakatalógus formájában tartotta nyilván, és a hazai könyvtári osztályozási hagyományt követve az osztályozáshoz az Egyetemes Tizedes Osztályozást (az ETO-t) használta – és használja

még ma is –, nem pedig olyan tárgyszórendszert, mely a földrajzi *nevekre* vonatkozó *szabványon* [14] alapul. Ebben a kartográfiai dokumentumok bibliográfiai leírási szabályzatának bevezetése (KSZ/1) [8] sem hozott változást 1999-ben, csak a könyvtár integrált számítógépes adatbázisához történő csatlakozás, 2001 januárjában. Természetes nyelven alapuló (deskriptoros vagy tárgyszavas) feldolgozásra ezután sem került sor; a szabványt csak a térképleírásoknál kötelező besorolási cím földrajzi név elemének létrehozásánál használták.⁴ A szabvány hibái már ekkor kiütköztek, elsősorban az, hogy nem szabályozta egyértelműen: mikor használandó a magyar és mikor a nem magyar név a földrajzi objektum megnevezésére. A besorolási címben megadott földrajzi névhez semmiféle utalót („lásd”, „lásd még”) nem lehetett kapcsolni, a címen belül megadható tematika (valójában a térkép típusa a rendeltetés szempontjából, pl. „hadtörténelmi térkép”) magában a mutatóban nem jelenhetett meg (a mai könyvtári rendszerekben a besorolási címen belüli adatok nem kerülnek a mutatóba), legfeljebb kulcsszavas kereséssel lehetett rá keresni. Ráadásul a KSZ/1 3.1.2.9. pontja azt írja elő, hogy cím hiányában az ábrázolt földrajzi terület nevéét (természetesen az aktuális földrajzi szabvány/szabályzat előírásainak megfelelően) kell főcímként (nem tévedés, ez áll a szabályzatban) felvenni. Így fordulhatna elő az az elméleti példa, hogy egy 1910-ben kiadott címnélküli Pozsony-térkép 1920-as új kiadása már a „Bratislava” főcímet kapná. A KSZ/1 használata során tisztázódott, hogy ez a szabályzat nem is vonatkozhat a besorolási címre.

³ A felsorolt kapcsolatokat a Köztársaság „forradalom” tezaurus cikkéből választottuk [16].

⁴ A besorolási cím a földrajzi helyet, a tematikát (a térkép tárgykörét) és a vonatkozási évet tartalmazza (pl. „Pest (környék)(hadtörténelmi térkép)(1820)”. Ezt a szabványelőírást ma már nem követjük, helyette a besorolási címen belül a „földrajzi hely” adatot, szükség esetén, a földrajzi hely pontosítására használjuk fel. Ilyenek: észak, dél, környéke stb. (pl. „Északkelet-Franciaország (általános térkép) (1702)”).

Ebben a helyzetben érte a Térképtárat az OSZK információs rendszerét, a NEKTÁR-t⁵ felügyelő alkalmazói tanács felkérése a 2003. október 7-i ülésen, hogy vállalja el a földrajzi nevek gondozását, illetve készítsen előterjesztést a földrajzi nevek használatára vonatkozó elképzeléseire, előkészítve ezzel egy döntvénytár összeállítását. A tanács soron következő, november 4-i ülésére el is készült az előterjesztés, a hasonló nagyságrendű külföldi társintézmények gyakorlatát is figyelembe véve.

A külföldi gyakorlatra elsősorban az anyanyelvi névanyag használata a jellemző. Néhány példa, összevetve az anyanyelvi névanyag külföldi és eddigi hazai használatát:

Lvov. Egykori lengyel város, ma Ukrajnához tartozik (ukránul Lviv), régi magyar neve Ilyvó, de ma már inkább az orosz Lvov a közismert, sokaknak a német Lemberg is ismerős. A Lengyel Nemzeti Könyvtárban természetesen a lengyel Lwów alakkal osztályozzák. (A most tárgyalt, új szabályzat a *Lvov* név használatát írja elő, de ha a térképen a *Lemberg* név szerepel, azaz olyan időszakban adták ki, amikor a város német neve használatban volt, akkor az utóbbival is lehet osztályozni, ekkor a korábbi meg a mai nevet a „lásd előtte/utána” magyarázatos utaló kapcsolja össze).

Bécs. Számos katalógusban a Vienna, Vienné stb. alak található meg deszkriptorként, csak az osztrák és német könyvtárak használják a Wien alakot. És a közelmúltig az OSZK! (Az új, itt tárgyalt szabályzat szerint a *Bécs* használandó.)

Győr-Sopron megye. Győr vármegye az egykori hivatalos osztrák iratokban Raaber Komitat, Sopron vármegye Oedenburger Komitat néven szerepelt. Győr-Sopron megye azonban 1945 utáni képződmény, sosem volt része az osztrák impériumnak, az Österreichische Nationalbibliothek osztályozói mégis a Raab-Ödenburger Komitat alakkal osztá-

lyozták! (Az új szabályzat szerint a *Győr-Sopron megye* használandó.)

Elsősorban azt az ellentmondást kellett kiküszöbölni, mely szerint a településneveket leszámítva, minden esetben a földrajzi hely magyar nevének használatát (Ausztrália, Jóreménység-fok, Magas-Tátra stb.) írta elő a korábbi szabályzat, a települések esetében viszont a mindenkor hivatalos nevet (Bruxelles, Prešov, La Habana stb.). A „hivatalos név” megállapítása amúgy is lehetetlen helyzet elé állította a feldolgozót, hiszen hivatalos névről legjobb esetben is csak a 19. század második felétől kezdve beszélhetünk – és ez a név is állandó változásoknak van kitéve.

Magyar viszonylatban azért is nehéz a hivatalos névhasználatot követni, mert 1844-ig a latin számított hivatalos nyelvnek, ezek szerint Székesfehérvár 1840. évi térképét Alba Regia tárgyszóval kéne osztályozni. Esetleg az Alba-Regiával, vagy az Albaregalissal, hiszen a forrásokban mindegyik előfordulhat. Melyik a hivatalos? És 1844-ben? Fehérvár, Székes-Fehérvár vagy Székesfehérvár?

Az új szabályzat nagyobb mozgásteret biztosít. A történelmi Magyarország települései esetén az 1913-ban törzskönyvezett településnév használandó (minden más esetben a magyar név, ha létezik), de ha szükséges, egyenrangú névként használható a korábbi vagy a későbbi településnév is a megfelelő („lásd előtte” vagy „lásd utána”) magyarázatos utalóval összekapcsolva. Más szóval a korábbi dokumentumok rekordjaihoz a korábbi, a későbbi dokumentumokhoz a későbbi név kapcsolható hozzáférési pontként (a kapcsolatot a magyarázatos utaló biztosítja).

Jelentősebb változtatásokról ekkor még nem esett szó; nem titok, hogy első olvasatra a tervezet így is nem kevés felzúdulást váltott ki a jelenlévő nem térképész résztvevőkből. A további teendőket külön

⁵ Nemzeti Könyvtár Átfogó Információs Rendszere, 1990-től az OSZK információs rendszerének neve. Integrált adatbázisrendszere 1992–2000 között a DOBIS/LIBIS, 2000 után az AMICUS. Ezen kívül még célrendszereket is tartalmaz [22].

bizottság vette át. A benyújtott munkaanyagból hamarosan egy új szabályzattervezet bontakozott ki, az új és új szempontok felmerülésével. Ebben nagy segítségünkre voltak a munkába bevont további kollégák (könyvtárosok, térképtárosok), illetve levéltárosok, muzeológusok, régészek. A szabályzat széles körű felhasználhatóságának előfeltétele volt, hogy sikerüljön a térképészeti, könyvtári, levéltári és muzeológiai szempontok igényeit összehangolni az információkereső nyelvek adta lehetőségekkel. A munka során szerencsésen találkozott a tezauruszkészítő ismeretanyaga és szemléletmódja a térképtári feldolgozás mindennapi tapasztalataival és igényeivel.

A szabályzat 2005 nyarára nyerte el mostani, a weben nyilvánosságra hozott formáját [10]. Alapelvei egészen általánosan a következők:

- ☞ Egy gyűjtőkörön belül választható, hogy a kitüntetett név a magyar név, ennek hiányában az idegen nyelvű név és az utóbbi(aka)t a „lásd” utaló kapcsolja a kitüntetett névhez (Kolozsvár, Cluj *lásd* Kolozsvár), Klausenburg *lásd* Kolozsvár), vagy
- ☞ a kitüntetett név mind a magyar, mind a korábbi vagy a későbbi idegen nyelvű név, és a kitüntetett neveket a magyarázatos „lásd előtte”, ill. „lásd utána” utaló kapcsolja össze (Kolozsvár *lásd előtte* Napoca, *lásd utána* Cluj, Cluj, *lásd előtte* Kolozsvár, Klausenburg *lásd* Kolozsvár vagy Cluj).
- ☞ Meghatározza az igazgatási nevek hierarchiáját (állam, körzet, megye... település, településrész...), és ennek alapján az azonos nevű, de különféle szintű igazgatási egységek neve közül elvileg mindig az alacsonyabb szintűhöz tartozik a megkülönböztetést biztosító kiegészítő adat [Salzburg *ez a kerület*], Salzburg (város)];
- ☞ Meghatározza a mai magyar állam területén levő igazgatási egységek hierarchikus elsőbbségét, és ennek alapján az azonos nevű magyaror-

szági név és nem magyarországi név közül a nem magyarországihoz tartozik a megkülönböztetést biztosító kiegészítő adat.

- ☞ Bevezeti a település és a település része közötti partitív hierarchiát. A településrész neve is kitüntetett alak lehet, és azonos nevek esetén mindig a településrészhez tartozik a megkülönböztetést biztosító kiegészítő adat [pl. Újlak *ez a Szerém vármegyei település*], Újlak (Budapest)]. Települést és részét az „egésze”, ill. a „része” magyarázatos utaló kapcsolja össze (pl. Ady-liget *egésze* Pesthidegkút), egyben szabályozza a településrészek írásmódját és kiegészítő adatainak felvételi formáját (pl. Budapest. 2. kerület).
- ☞ Szabályozza az azonos nevű földrajzi képződmények (hegyek, vizek stb.) megkülönböztetését biztosító kiegészítő adatok felvételi formáját [pl. Gellért-hegy (Budapest), Sajó (Szamos)].

A további fejezetekben a földrajzi nevek szabályzatát a fenti alapelvek alapján, azokat részletesen indokolva ismertetjük.

3. A földrajzi nevek közötti összefüggések

Noha a földrajzi nevek jellemző, hogy mindig csak egyetlen egy konkrét helyet vagy nagyobb objektumot (meghatározott természetföldrajzi helyet, igazgatási egységet, államot/országot, utcát, gátat, várat stb. – összefoglalóan földrajzi entitást vagy objektumot) azonosítanak, de szemben a többi tulajdonnévvel viszonylag gazdag nyelvi és értelmi, asszociatív összefüggésekkel kapcsolódnak egymáshoz (s olykor köznevekhez is), melyeknek a földrajzi helyek megtalálásában fontos szerepe van.

Óbuda például jelenleg budapesti városrész, része a III. kerületnek, az ókorban a helyén Aquincum volt, a koraközépkorban Kurszán vára, a tatárjárásig Buda volt a neve, később az 1876-os város-

egyesítésig Óbuda mezőváros. Mindezeket történeti névalakoknak nevezzük. Német neve Altofen, magyar nevét a 19. század végéig Ó-Buda alakban írták (azaz nevének egy nyelven belül is több – szinonim – változata volt, és volt más nyelvű változata is). Névtípusa, hogy település. Része a 3. kerületnek, rajta keresztül Buda városrésznak, rajta keresztül Budapestnek, Magyarországnak stb. Részei a Filatori-dűlő, Kaszásdűlő, Kiscell, az Óbudai-sziget stb., de részei az utcák és a terek, bizonyos földrajzi entitásként kezelhető létesítmények (pl. Óbudai amfiteátrum, Csillaghegy–Óbuda vasúti töltés) is. Határolja Csillaghegy stb. Határában fekszik a Hármashatár-hegy, határában folyik át az Aranyhegyipatak stb.

Mindezek az összefüggések fontosak lehetnek a földrajzi entitásokra (a föld- vagy más égitestfelszín természetes és mesterséges részleteire, ill. a világűr egyéb képződményeire) vonatkozó keresésekben. Gondoljunk csak végig, hogy a gyakorlatban sokszor olyan földrajzi entitást kell keresni, melynek nevét nem tudjuk pontosan (vagy rosszul tudjuk), vagy csak annyit tudunk róla, hogy mi fekszik a közelében, a területén vagy milyen nagyobb egységhez tartozik.

A földrajzi entitások információkeresés szempontjából fontos tulajdonsága, hogy mindegyikük típusba, azon belül altípusok láncolatába tartozik.

Például:

Filatori dűlő (típusa: ma lakott hely, nem önálló közigazgatási egység);

Budapest. 3. kerület (típusa: közigazgatási egység, ezen belül kerület);

Kiscelli út (típusa: közterület);

Budapest (típusa: település, ezen belül város, jelenleg főváros);

Magyarország (típusa: államigazgatási egység, azon belül államnén)

Európa (típusa: földrész);

Kékes (típusa: táj, hegy);

Kiskunság (típusa: táj).

Másik fontos tulajdonságuk, hogy a földrajzi helyek egymáshoz rész-egész (partitív) összefüggésekben kapcsolódnak. A hegyek hegységek részei, a hegységek, továbbá az álló- és folyóvizek, síkságok, domságok stb. a földrajzi tájak részei, a tájak nagytájak részei; a beltengerek tengerek, a tengerek – néhány kivételtől eltekintve – óceánok részei. A külterületi lakott helyek, a városi kerületek, a falu- és városrészek a települések részei, a kistelepülések, a falvak, a városok, államigazgatási egységek. Ezek a kapcsolatok partitív hierarchialáncokat alkotnak.

Például:

Filatori-dűlő – Óbuda – Budapest. 3. kerület – Buda – Budapest – Magyarország – Európa

Kékes – Mátra – Északi Középhegység – Északnyugati Kárpátok – Kárpátok – Kárpát-medence – Európa

Kiskunság – Duna-Tisza köze – Nagyalföld – Kárpát-medence – Európa

Paradicsompusztá – Tabód – Bonyhád – Baranya megye – Magyarország – Európa

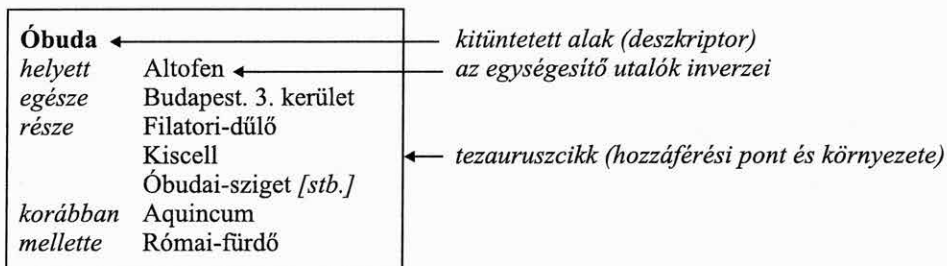
A földrajzi entitások végső soron a következő szempontok alapján azonosíthatók:

- a típus (pl. tenger, hegység, város, község);
- a térbeli helyzet (minek a része, milyen részrei vannak, mi mellett fekszik);
- a névváltozatok, ezen belül
  - az azonos időben élő névváltozat(ok);
  - a különböző időben létező névváltozatok (milyen történelmi névalakjai léteznek és azoknak mi volt a típusa és az egyes történelmi névalakoknak milyen nyelvi névváltozatai voltak).

Mindez, ha egyetlen leírásban kellene összefoglalni, nagyon összetett szöveget alkotna. A gyakorlatban az egyes szempontok mentén fölbontjuk a leírást, és az így kapott összetevőket relációtípusokkal kapcsoljuk össze. A földrajzi nevek használatá-

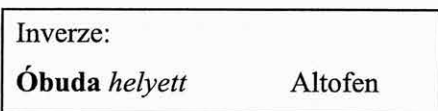
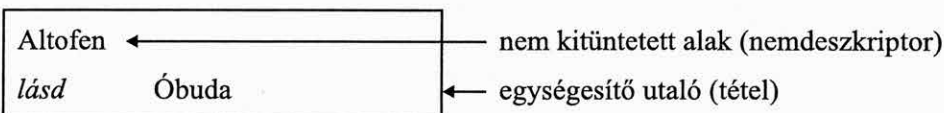
ban az új szabályzat biztosítja a földrajzi entitások közötti összefüggések megadását úgy, ahogy az a természetes nyelven alapuló információkereső nyelvek szótáraiban, a teauruszokban szokásos [5] [6] [13]. A földrajzi nevek mint hozzáférési pontok ugyanis az adott információ (könyvtári, levéltári, múzeumi stb.) rendszerben információkereső nyelv szavait alkotják, és ezért szükséges, hogy rájuk e nyelvek szabványai is vonatkozzanak.

A következő példán az Óbuda kapcsolatai láthatók abban a formában, ahogy azok az OSZK teauruszában szerepelnek [3], [16], [18]:

A fenti tételt nevezzük információkereső-nyelvi szócikknek. Ha teauruszban szerepel, teauruszcikk a neve. A szabályzatban az adatbázisok hozzáférési pontjaiként használt földrajzi nevek között a fenti szemlélet alapján szabályozzák az összefüggéseket és azok kimutatásának (tükrözésének) módját.

A hozzáférési pontok a felhasználó számára az online mutatók szavaiként jelennek meg (e mutató egy részlete látható az 1. ábrán). Hozzájuk kapcsolódnak a fenti teauruszcikk példája szerint más,

ugyancsak mutatószóként megjelenő hozzáférési pontok szerepét játszó szavak. Úgy is mondhatjuk, hogy a teauruszcikkek a hozzáférési pontok nyelvi környezetét képviselik. Az összefüggések nevének (*része, egésze, korábban, később*, stb.) megválasztásában az információkereső teauruszok szabványa a mérvadó, melyre a szabályzat 1.7 pontja utal [5][6][13].

A szabályzatban a szócikken belüli teljes összefüggést a hagyományos könyvtári gyakorlatot követve utalónak nevezik (a teauruszokban ezt a kifejezést nem használják, hanem mindig a konkrét relációra

– „egésze”, „korábban” stb. – hivatkoznak). Az utaló olyan tétel, mely a két egymással összekapcsolt kifejezést és a közöttük meghatározott relációt tartalmazza. A szabályzat két típusát különbözteti meg: – egységesítő utaló; – magyarázatos utaló.

Az egységesítő utaló a nem kitüntetett alak (nemdeszkriptor) és a kitüntetett alak közötti összefüggéseket képviseli. A szinonim névváltozatok és az idegen nyelvi ekvivalensek esetében használják. Például:

Az egységesítő utaló egyszerre több kitüntetett névalakra is vonatkozhat. Például (az inverzüket nem mutatjuk be):

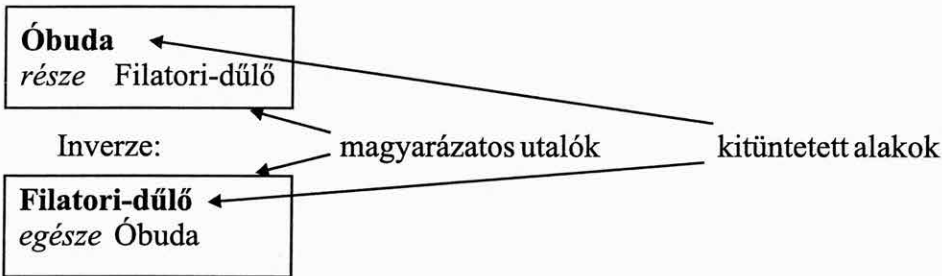
Szentjános <i>lásd vagy</i>	Kisszentjános Majkszentjános Mosonszentjános Nagyszentjános
---------------------------------------	--

A magyarázatos utaló a kitüntetett alakok (deskriptorok) közötti összefüggéseket képviseli. Például:

Ilyen magyarázatos utalóval kell a szabályzat szerint a földrajzi nevek kitüntetett alakjai közötti szükségesnek tekintett térbeli (*része, egésze, előtte stb.*) összefüggéseket megadni.

A könyvtári adatbázis-kezelő rendszerek mutató-megjelenítési képességei az elmúlt évtizedekben ugrásszerűen fejlődtek. Egyre inkább képesek eleget tenni a tezauruszokban megadott kapcsolatok megjelenítésének⁶. A szabályzat készítői az e téren bekövetkezett és még várható fejlődéssel vetettek számot, amikor a hozzáférési pontok kapcsolati környezetének megjelenítési lehetőségeit beépítették a szabályzatba.

A következő oldalon lévő ábrán bemutatunk egy online mutatót a hozzáférési pontok szerepét játszó mutatótételekkel.

⁶ A tezaurusok kezelésének kérdéseiről lásd Ungváry [20].

Böngészés adatbázisban

Új böngészés

Rekordok: 10 ▼ Lépcső: 0 ▼ Előző oldal

Rekordok:-- Besorolási adat

0--	obúpatio	X
0--	Óbuda	X
1--	Óbudai Csergyár Budapest	
1--	Óbudai Hajógyár Budapest	
1--	Óbudai Szentharomszög Egyházközség	
1--	Óbudai Szeszgyár Budapest	
1--	Óbudai-sziget	X
0--	Óbudavár	
0--	Obwalden félkanton	
3--	O'Casey, Sean	

Rekordok: 10 ▼ Lépcső: 0 ▼ Következő oldal

Szolgáltató: Országos Széchényi Könyvtár Partiumi szrevoitelek

Kereszthivatkozás

: Óbuda

Típus Besorolási adat

Lásd Altofén X

1. ábra.

Az Amicus⁷ mutatója a hozzáférési pontokat képviselő mutatótétellekkel.

Az X jelzi, ha a hozzáférési ponthoz tezaurszcikk (kapcsolatok más mutatószavakkal) tartozik. Rákattintva megjelenik a tezaurszcikk (jobb oldali kisebb ábra).

A szabályzat mind az egységesítő, mind a magyarázatos utalók szükségességét az „Utalók”, ill. „Utalók” kifejezéssel jelzi. Például:

Óbuda

Utalók: Altofén lásd Óbuda
 egésze: Budapest. 3. kerület

Szabványos tezaurszcikkek formájában ennek a következők felelnek meg:

Óbuda

helyettesített neve Altofén
 egésze Budapest. 3. kerület

Altofén

lásd Óbuda

Budapest. 3. kerület

része Óbuda

⁷ Az OSZK információs rendszerének (NEKTÁR) integrált könyvtári rendszere. Eredetileg a kanadai nemzeti könyvtár által megbízott CGI cég által készített integrált könyvtári rendszer, melyet később a DOBIS/LIBIS-t forgalmazó belgiumi ELIAS cég vett át és fejlesztett tovább ORACLE alapon elsősorban egyetemi könyvtári igényeket figyelembe véve [22].

4. A földrajzi nevek a magyar kulturális örökség szempontjából

Adott nyelven megnevezett földrajzi nevek által lefedett terület (a névterület) nem feltétlenül azonos az államterülettel. Nem feltétlenül azonos az államterülettel egy adott nemzet által lakott terület (a tágabb értelemben vett haza, vagy semlegesebb kifejezéssel a népterület) sem. Végül, nem feltétlenül azonos egymással a névterület és a népterület sem. A három terület (állam-, nép- és névterület) egymástól független kiterjedésű.

„A névterület az a terület, ahol egy adott nemzet, nép, népcsoport saját nyelvén maga alakított ki névhasználatot, amely névhasználat különböző szintű és eredetű lehet.”⁸

Ezzel kapcsolatban azt is szem előtt kell tartani, hogy szemben az államterületekkel sem a névterületek, sem a népterületek (a hazák) nem alkotnak egymástól független, elkülönülő egységeket. A magyar névterületet már a mai Magyarországon belül is kisebb-nagyobb mértékben átfedik más nyelvek névterületei (Budának például van német [Ofen] és szerb [Budin] neve). A magyar népterület (a tágabb magyar haza) egyes részei egyben ugyancsak más nép (nemzet) területe (hazája), de a népterület átfedése sokkal kisebb mérvű, mint a névterület átfedése.

A magyar névterület nemcsak a mai magyar állam, hanem még a történeti Magyarország területén is túlnyúlik. A Magyarországtól való távolság arányában egyre kisebb számban, de lényegében minden kontinensen léteznek magyar nyelvű földrajzi nevek. Ez a földrajzinév-állomány ugyanúgy a magyar nyelv alapszókincséhez tartozik, akár a köznevek. Használatuk, s ezen keresztül örökségük megóvása elemi kulturális érdekünk.

Mindez minden nyelvre érvényes. Döntő szempont a földrajzi nevek szabályozásában, hogy minden olyan nevet használjanak, amely az adott nyelven valamilyen formában dokumentálva lett. Nem arról van tehát szó, hogy mesterségesen kellene létrehozni például magyar földrajzi neveket, hanem arról, hogy azokat, amelyek történelmünk során jelentkeztek, használjuk.

A térképész szakma részéről ugyanakkor fennáll az az igény, hogy a természetföldrajzi neveket lehetőség szerint magyarítsák és a kartográfiai dokumentumokban ezeket a magyar neveket szerepeltessék; így ezek is fokozatosan átmennek a köznyelvi beszéltudatba.

Különös jelentősége van ebből a szempontból a településneveknek, melyek egyben a leggyakrabban használt földrajzi nevek. Ezeknek a neveknek a rendezése, szabványosítása – hivatali nyelven: törzskönyvezése – az államnevek és a közigazgatási egységek nevei mellett a legfejlettebb. A magyar településnevek törzskönyvezése már az első világháború előtt lényegében az egész történeti Magyarország területén megvalósult. Az 1898. évi IV: tc. kimondta, hogy Magyarország területén egy településnek csak egy törzskönyvezett magyar neve lehet és egy név az ország területén csak egy települést jelölhet. Ez egészült ki később azzal a speciálisan magyar megoldással, hogy minden településnevet szótagszámtól függetlenül egybe kell írni.

„A törzskönyvezés folyamata és hatalmas feltáró munkája magyar nyelvi és földrajzi szempontból, a hagyományok figyelembe vételével, rendszerbe foglalta a magyar helységneveket. Kijelölte azt az elvi irányt, amelyet azóta is követ a magyar helységnevéadás és helységnevéfejlődés. Mivel természetföldrajzi és magyar történeti szempontból a Kárpát-medencét egységes tájegységnek kell tekintenünk, ezt történeti-néprajzi kötődésünk is alátámasztja, szükséges,

⁸ A kérdést részletesen tárgyalja Faragó [1].

hogy a mára már politikailag széttagolt terület magyar településneveit ápoljuk és korrelációjukat a névhasználat során szem előtt tartva mindvégig megvalósítsuk.” [1]

Ezzel kapcsolatban tudni kell, hogy ez a folyamat minden korabeli nemzetállamban lejátszódott, és érvényesül ma is minden nemzetállamban, melyben csak egyetlen államalkotó nemzetet és egyetlen államnyelvet ismernek el. Ahogy a történeti Magyarország területén minden település törzskönyvezett nevének, függetlenül attól a nyelvtől, melyet az ott lakók beszéltek, magyarnak kellett lennie a 19. század végétől, úgy a mai szomszédállamok területén minden település törzskönyvezett nevének az államnyelven kell kifejeződnie, ugyancsak függetlenül attól, hogy az ott lakóknak mi az anyanyelve. Valójában természetes, hogy Magyarországon és Magyarországon kívül is, más államok területén fekvő magyar intézményekben, vagy ott, ahol magyarul beszélnek, azaz a teljes magyar névtérben meghonosodott földrajzi nevet használják egymás között mindazok, akik magyarul beszélnek. Ez nemcsak a magyar nyelvű dokumentumokban megnevezett földrajzi objektumokra vonatkozik, hanem ezek magyar nyelven folytatott tartalmi feltárására és visszakeresésére is.

Ebből természetszerűleg következik ennek a fordítottja is: Magyarországon a más nyelvet használók egymás között ugyanilyen alapon használhatják a saját földrajzi névtérük kifejezéseit. Erre az utóbbi használatra a jelenlegi szabályzat nem tér ki, itt csak azért említjük, mert ez a kölcsönösség elvileg következik a nyelvi örökség védelmezését vállaló minden szabályzatból.

Hangsúlyozzuk, hogy mindezt könyvtári és ezzel összefüggésben a webes (az interneten megvalósuló) dokumentumok összefüggésében fogalmaztuk meg. A jelenlegi szabályzat a dokumentumok magyar nyelvű tartalmi feltárására és keresésére, végső soron tehát az adatbázis katalógustételeinek (rekordjainak) hozzáférési pontjaiként alkalmazott

földrajzi nevekre érvényes. Külön kérdés, hogy magában a közigazgatásban, a közhivatalokban és a gazdasági életben hogyan használják a földrajzi neveket, noha elvárható, hogy a többnyelvűséget ezeken a területeken is elismerjék.

Szem előtt kell azonban tartani azt is, hogy léteznek olyan intézmények, melyekben a magyar földrajzi neveken kívül ugyanolyan súllyal esnek a latba egyrészt a dokumentumokban szereplő mindenkori, gyakran esetleges, helyi használatú, vagy ókori, középkori vagy újkori földrajzi névalakok, másrészt az idegen nyelvű, más államokban törzskönyvezett névalakok. Ilyen közművelődési intézmények a múzeumok, a levéltárak, ilyen szempontokat vesznek figyelembe bizonyos államigazgatási vagy gazdasági-kereskedelmi szervezetek, és ilyenek a más nemzetek kultúrájával foglalkozó magyarországi intézmények is. Mérhetetlen veszteség lett volna az olyan szabályzat kidolgozása, amely a névalakok kitétetett formájának használatát úgy szabályozta volna, hogy a szabályzatot ezekben az intézményekben nem lehetne használni.

Ezért a földrajzi nevek szabályozásának olyannak kellett lennie, hogy kitétetett névalakok formájában egyrészt biztosítsa a kulturális értéket képviselő magyar névtér örökségének megóvását (elvileg nem csak az ország határain belül, hanem azon kívül is minden, a magyar névtéren belüli intézményben is), másrészt ott, ahol erre igény van, biztosítsa mind a magyar, mind az idegen nyelvű névalakok használatát is, kitétetett névalakok formájában.

A fentiek figyelembevételével született meg a szabályozás (a 2.2.1 pont a történeti Magyarország területén belüli földrajzi nevekre, a 2.2.3 pedig az azon kívüliekre vonatkozik:

„2.2.1 *A kitétetett névforma a földrajzi hely nevének magyar nyelvű alakja (a kivételekre vonatkozóan → a 3.3.1 szakasz példájának lábjegyzetét); ennek hiányában a jelenkori*

térképészeti gyakorlatban vagy más szakirodalomban elfogadott név magyar nyelvű vagy eredeti nyelvű (helytélő) alakja. Az idegen névalak „lásd” utalóval kapcsolódik a kitüntetett alakhoz. (Az alternatív szabályozásra vonatkozóan → a 2.2.2 szakaszt.)

A történeti Magyarország mai országhatáron kívül eső területén található települések esetében a kitüntetett névforma az 1913-ban törzskönyvezett településnév (a helyesírással vonatkozóan → a 2.7 szakaszt).

- 2.2.3 A történeti Magyarország határain kívüli területek neve – használt magyar nyelvi alak hiányában (a kivételekre vonatkozóan → a 3.3.1 szakasz példájának lábjegyzetét) –, a mindenkori igazgatási gyakorlatban használt névalak. Több névalak esetén, a nevek között az „előtte/utána” magyarázatos vagy az egy időben használt több névváltozat esetében a „lásd” utalót kell (→ a 7.6 és 7.7 szakaszt) feltüntetni.”

A már említett településnév-törzskönyvezés végeredménye az 1913. évi hivatalos helységnévtárban jelent meg. Ez, bár tartalmaz hibákat (néhány esetben ugyanis maradtak homonimák, melyekkel a következőkben még foglalkozunk), mindmáig az egyetlen hivatalos helységnévtár, amely a történeti Magyarország helységneveire vonatkozik. Sem 1920, sem 1945 után nem vállalta fel senki, hogy az

elcsatolt területek helyneveit hivatalos formában nyomon kövesse, így ez volt az egyetlen kézzelfogható adatállomány, ezért választottuk a benne rögzített állapotot kiindulási alapként.

Annak érdekében pedig, hogy a levéltári, múzeumi és egyéb intézményekben a történeti Magyarország területén belül kitüntetett alakként ne csak az 1913-ban rögzített magyar nevet, hanem annak korábbi magyar és idegen nyelvű megfelelőjét is használni lehessen, a szabályzat lehetővé teszi mindkét alak kitüntetett névként való szereplését az „előtte”, ill. „utána” kapcsolat feltüntetésével. Az 1913-as kataszter szerint ugyanis minden korabeli magyarországi településnek volt magyar neve, és ezek közül azok, melyek a Trianoni békeszerződést követően a szomszéd országokhoz kerültek, „utána” mind idegen nyelvű névalakot kaptak, vagy a korábbi nem magyar névalakot újították fel.

„2.2.2 Ha az intézmény gyűjtőköre ezt indokolja, a történeti Magyarország határon túlra került településeinek két kitüntetett alakja lehet: az 1913-ban törzskönyvezett alak és a mai hivatalos idegen nyelvű név, és a kettő között az „előtte/utána” magyarázatos vagy „lásd még” utalót kell (→ a 7.6 és 7.7 szakaszt) feltüntetni.”

Néhány példa a Kárpát-medencén belül, a szabályzat 2.2.1 pontját alkalmazva (csak a magyar név a kitüntetett alak):

Komárom

[az 1920 utáni magyarországi Komárom]

Utaló: Komorn lásd Komárom

előtte Újszőny

Komárom (Komárom vármegye)

[az 1920 előtti és szlovákiai Komárom]

Utalók: Komarno lásd Komárom (Komárom vármegye)

Komorn lásd Komárom (Komárom vármegye)

Révkomárom lásd Komárom (Komárom vármegye)

Az előbbi példa a szabályzat 2.2.1 pontja szerinti megoldást képviseli. Eszerint az 1913-as magyar név a kitüntetett alak, későbbi szlovák neve „lásd” utalóval kapcsolódik a magyar névhez. De mert időközben a magyarországi oldalon Újszónyból Komárom város lett (azaz két, ugyan szomszédos város alakult ki a Duna északi, ill. déli partján), a Szlovákiában fekvő Komáromhoz kell a megkülönböztést biztosító kiegészítő adatot kapcsolni, mely a

magasabb hierarchiaszintű igazgatási egység neve. A történeti Magyarország területén fekvő települések esetében a kiegészítő adatként használt magasabb szintű igazgatási egység neve mindig a vármegye neve, mivel a magyar alapnévhez (példánkban Komárom) nem illenek a szlovák körzetnév (a helyzet hasonló az 5. fejezetben tárgyalt Földvár, ill. Feldioara esetéhez).

Csejke

Utaló: Eisenberg an der Pinka lásd Csejke

[az 1920 előtti magyarországi falu]

Németlövő

Utaló: Deutsch-Schützen lásd Németlövő

[az 1920 előtti magyarországi falu]

Deutsch-Schützen Eisenberg

Utalók: része: Csejke
Németlövő

[az 1960-as években egyesített Deutsch-Schützen és Eisenberg an der Pinka falvak]

Néhány példa a Kárpát-medencén belül, a szabályzat 2.2.2 pontját alkalmazva (mind a magyar, mind az idegen név a kitüntetett alak):

Komárom (Komárom vármegye)

Utalók: Komorn lásd Komárom (Komárom vármegye)
utána: Komarno

Komarno

Utalók: Komorn lásd Komarno
Révkomárom lásd Komarno
előtte: Komárom (Komárom vármegye)

Komárom

Utaló: előtte Újszóny

[az 1920 utáni magyarországi Komárom]

Csejke

Utaló: utána: Eisenberg an der Pinka

Eisenberg an der Pinka

Utaló: előtte: Csejke

Németlövő

Utaló: utána: Deutsch-Schützen

Deutsch-Schützen

Utaló: előtte: Németlövő

Deutsch-Schützen Eisenberg

Utalók: része: Eisenberg an der Pinka
Deutsch-Schützen

Néhány példa a Kárpát-medencén kívül:

Finnország

Utaló: Suomi lásd Finnország

Felső-Lotaringia

Utaló: Oberlothringen lásd Felső-Lotaringia

Oberfranken

[nincs magyar neve]

Pannonia Superior

[magyar neve – Felső-Pannónia – alig használatos]

Salzburgi Püspökség

Utaló: Bistum Salzburg lásd Salzburgi Püspökség

Ha a típust jelölő szónak létezik közkeletű magyar neve (körzet, kerület, terület, fejedelemség, hercegség, püspökség stb.), akkor a szabályzat 3.2.3 pontja szerint ezt magyarul adjuk meg. Mindez a történeti területek esetében is érvényes azzal a kiegészítéssel, hogy ha a maguk idejében önálló államiságuk volt, akkor a típus nevét nagybetűvel írjuk (pl. Galíciai Fejedelemség, Bajor Hercegség, Badeni Őrgrófság).

Olomouc

Utalók: Alamóc lásd Olomouc
korábban: Olmütz

[magyar neve elavult]

Prága

Utalók: Prag lásd Prága
Praha lásd Prága

Bécsi-erdő

Utaló: Wienerwald lásd Bécsi-erdő

Westerwald

Ötz-völgyi Alpok

Utaló: Ötztaler Alpen lásd Ötz-völgyi Alpok

Kahlenberg

Brenner-hágó

Utalók: Brenner-Paß lásd Brenner-hágó
Brennero lásd Brenner-hágó

Red River

[ennek nincs hagyományos magyar neve]

Vörös-folyó

[ennek van hagyományos magyar neve]

Utaló: Song Hong Ha lásd Vörös folyó

5. A homonim földrajzi nevek és a kiegészítő adat

Homonimának nevezzük az azonos névalakú, de különböző jelentésű kifejezéseket. A földrajzi nevek között sokkal több a homonima, mint a köznevek között. Ez a mindennapi nyelvhasználatban nem tűnik fel, mert az azonos nevű földrajzi entitások térben többnyire messze esnek egymástól és ezért nem nagyon kerül sor arra, hogy adott helyen használva a kifejezést mások egyszerre több földrajzi helyre is gondoljanak. Az adatbázisokban azonban összekerül(het)nek azok a dokumentumok, melyek azonos nevű földrajzi helyekre vonatkoznak. Ezért a földrajzinév-homonímia szabályozása elengedhetetlen feladat. A homonim neveket kiegészítő adattal kell ellátni, melyet a megjelenítése alapján hátravetett értelmezőnek neveznek, mivel az alapszó után, a szabályzat szerint kerek zárójel között kell feltüntetni. (A kiegészítő adatot a HUNMARC 655-ös mezőjének \$c almezőjében kell rögzíteni.)

svájci kantont, egy várost az Egyesült Államokban és egy folyóvizet.

A kiegészítő adatok meghatározásával összefüggésben a szabályzat megadja az igazgatási egységek típusainak egymásba épülő hierarchiáját (2.9 pont) (a félkövér és az aláhúzott megjelenítést lejjebb magyarázzuk meg):

Ha az azonos nevű települések megkülönböztetésére több kiegészítő adat szükséges, ezeket az egymásba épülő igazgatási hierarchia sorrendjében, az átfogóbból a részek felé tartó sorrendben kell megadni.

Több különböző hierarchiaszinthez tartozó azonos név esetén elvileg a legmagasabb hierarchiaszintűhöz nem kell kiegészítő adat. Valójában ez csak az állam, a szövetségi állam – bizonyos esetekben, mint Franciaország –, a tartomány/régió és a település hierarchiájára vonatkozik, amennyiben ezek közül kettőnek vagy többnek azonos a neve (példánkban a Brazília). Ezt jeleztük azzal, hogy a vonatkozó egységeket félkövéren, ill. aláhúzva jeleltettük meg.

1. állam	[pl. <i>Brazília, Egyesült Államok, Franciaország, Nagy-Britannia</i>]
2. szövetségi állam	[pl. <i>Anglia, Bajorország, Brazília szövetségi kerület, Ohio</i>]
3. tartomány/régió	[pl. <i>Délkelet-Anglia, Elzász, Nyugat-dunántúli régió</i>]
4. terület/megye/szék/vajdaság	[pl. <i>Alsó-Bajorország, Pest megye, Sussex (county), Felső-Rajna (departement)</i>]
5. járás/körzet/kistérség/fiókszék	[pl. <i>Rosenheim körzet; Szentendrei kistérség</i>]
6. település	[pl. <i>Brazília (város), Colmaar, Pomáz, Rosenheim</i>]
7. kerület	[pl. <i>Budapest. 3. kerület</i>]
8. településrész	[pl. <i>Óbuda, Kiscell</i>]

A leggyakoribb, hogy településeknek azonos a neve, de gyakori a folyó- és hegynevek névazonosság is. Előfordul azonban, hogy államnak, közigazgatási egységnek és településnek (sőt az is előfordulhat, hogy természetföldrajzi helynek is) azonos a neve. Bern például jelenti Svájc fővárosát, egy

Az összes többit ki kell egészíteni a megfelelő igazgatási egység típusának nevével vagy a név eleve tartalmazza a típusnevet. Az utóbbiakhoz tartoznak az osztrák és a német körzetek, a lengyel vajdaságok, az ukrainai, orosz kerületek stb., mivel túlnyomórészt városok nevéből képezték őket. Más

szóval velük szemben a településnek mindig elsőbbsége van. Például van Amstetten [ez a város neve], és van Amstetten kerület, van Krakko és van Krakói vajdaság.

Egyszerű eset, hogy, ha egy ország neve azonos egy településnévvel, a település nevét látjuk elkiegészítő adattal (3.2.2 szakasz). Például:

Salvador [a szövetségi állam]

Salvador (város)

Gyakori, hogy ugyanazon országon, sőt ugyanazon igazgatási egységen belül fordul elő több azonos nevű település. Ugyanakkor e homonim településnévvel azonos nevű természetföldrajzi név is létezhet. Minderről a szabályzat így rendelkezik:

„3.2.2 Ha az azonosíthatóság megkívánja, a kitüntetett név kiegészítő adataként a megfelelő ország nevét kell leírni. Ha az azonosíthatóság az országon kívül több igazgatási egység megadását igényli, ezek nevét a 2.9 szakaszban megadott hierarchia sorrendjében kell leírni.

4.4 Abban az esetben, amikor a természetföldrajzi hely neve egy helység vagy igazgatási egység nevével megegyezik, az előbbit a természetföldrajzi jelenség típusát képviselő fogalom magyar nyelvű nevével (hegység, folyó, tó stb.) kell kiegészíteni.

3.3.3 Ha a település azonosíthatósága megkívánja, a kitüntetett név kiegészítő adataként a nem Magyarországon található település esetében a megfelelő ország, tagállam vagy egyéb igazgatási terület nevét le kell írni. Ha az azonosíthatóság több igazgatási egység megadását igényli, ezek nevét a 2.9 szakaszban megadott hierarchia sorrendjében kell leírni. A történeti Magyarország helységei esetében a

megkülönböztetés során az országnevet elhagyjuk.

Ha a történeti Magyarországon fekvő település neve megegyezik valamely ugyancsak a történeti Magyarországon található település nevével, mindkét nevet kiegészítő adattal kell ellátni.”

Például:

Bern (kanton) [az igazgatási egység neve]

Bern (Svájc) [a svájci város neve]

Bern (Egyesült államok) [az amerikai város neve]

Bern (folyó) [Alaszka és Kanada határvidékén található folyóvíz neve]

Földvár⁹ (Brassó vármegye)

helyett Feldioara (Brassó vármegye)

Földvár¹⁰ (Fogaras vármegye)

helyett Feldioara (Fogaras vármegye)

Utóbbi esetben azért választottuk ezt az egyébként látszólag anakronisztikus megoldást, mert a „Földvár” településnév használata idején ez a település a megadott vidéken, illetve székben, majd vármegyében volt. A román névhez csatolt mai megyénév azonban nem segítené elő a megfelelő deskriptor kiválasztását (a helyzet hasonló a 4. fejezetben tárgyalt Komárom esetéhez).

Léteznek ennél bonyolultabb esetek is. Például:

Berlin (Egyesült Államok, Connecticut)

Berlin (Egyesült Államok, Illinois)

Berlin (Egyesült Államok, Maryland)

Berlin (Egyesült Államok, New Hampshire)

Berlin (Egyesült Államok, New York)

Berlin (Egyesült Államok, Oregon)

⁹ A név 1876–1920 között élt. E mezővároshoz tartozik az azonos nevű várom is.

¹⁰ 1876-ig Szeben székhez tartozott, 1920-ig Fogaras vármegyéhez.

- Berlin** (Egyesült Államok, Pennsylvania)
Berlin (Egyesült Államok, Vermont)
Berlin (Egyesült Államok, Wisconsin)
Berlin (Kelet-Berlin)
Berlin (Nyugat-Berlin)
Berlin (hegy)
Berlin (tározó)
Berlin [*a Német Birodalom és a mai Németország fővárosa*]

Speciális esete a homonimáknak, amikor a földrajzi név egy köznévvvel azonos. Ilyenkor a földrajzi nevet csupán a nagy kezdőbetű különbözteti meg.

Sikátor [*település a mai Veszprém megyében*]
sikátor

Kék [*település Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében*]

kék

Phoenix [*város az Egyesült Államokban*]
phoenix

6. A településrészek felvétele

A törzskönyvezett települések nem egyetlen egységből állnak, hagyományosan bel- és külterülettel rendelkeznek, de ezek is tovább oszthatók, aminek történelmi előzményei, a tájhasználatra vonatkozó hagyományai, néprajzi vonatkozásai stb. lehetnek. Az állandóan vagy ideiglenesen lakott településrészek szintén rendelkeznek törzskönyvezett névvel, ezek a mai és a korábbi hivatalos helynévtárakban visszakereshetők. Más a helyzet a nem lakott helyekkel; ezekhez egyéb földrajzinév-tárak adnak segítséget.

A település és része között rész-egész kapcsolatot tüntetünk fel. Gyakori eset, hogy a településrészek hosszú, egymásra épülő hierarchialáncot alkotnak, ilyenkor a kereső a teljes hierarchiát végigkövetheti, azaz kielégíthető az a természetes igény, hogy a felhasználó egy nagyobb egység részéről és azok részéről akar tájékozódni.

Sági-tanya
egésze Izbég

Izbég
egésze Szentendre

Szentendre
egésze Szentendrei kistérség

Szentendrei kistérség
egésze Pest megye

Pest megye
egésze Magyarország

Magyarország
egésze Kárpát-medence

Kárpát-medence
egésze Közép-Európa

Közép-Európa
egésze Európa

Léteznek önálló önkormányzattal rendelkező (pl. Budapest 3. kerület), továbbá ezeken belül önállóan jelölt településrészek (pl. Csúcshegy), ezeket formailag eltérő módon vesszük fel a szabályzat 3.3.2.2 pontja szerint. A sorszámmal rendelkező kerületek természetesen szintén rész-egész kapcsolatban kapcsolódnak a városhoz, melynek részei.

Budapest. 3. kerület¹¹
része Békásmegyery
 Csúcshegy [*a városrész neve*]
 Óbuda

¹¹ A kerületek római számmal jelölt neveiben a római számot arab számra kell átírni. Ennek oka, hogy a gépi kezelő rendszerek nem tudják a római számokat számként rendezni.

A kerületek kivétel nélkül önálló települések vagy városrészek voltak korábban is, illetve önmaguk is több városrészt foglalhatnak magukba, ezért komplexebb utalásokra is szükség van. Nemcsak azért mert pl. Budapest III. kerülete korábban Óbuda néven önálló település volt vagy mert a kerület az egykori Óbudán kívül még több városrészt is magába foglal, hanem mert 1950-ben, Nagy-Budapest létrehozásakor a fővárosi kerületeket újraszámolták. Ezzel tovább bővült az időben előtte-utána kapcsolattérrendszer. Mivel azonban formai eltérés nincsen a régi és az új kerületek névalakja között, szükség volt olyan kiegészítő adatra, amely egyértelműen azonosítja, hogy melyik kerületről van szó. A szabályzat logikája következtében csak egy felette álló igazgatási egység jöhetne szóba, esetünkben azonban sem a Budapest, sem a Pest megye (stb.) használatának nem lenne értelme. Ezért választottuk, kizárólag ebben az esetben, a jóval informatívabb kronologikus kiegészítőt.

Például 1950-ig a „4. kerület” név a belváros kis-körúton belüli részét, utána pedig lényegében a Nagy-Budapestbe beolvasztott Újpestet azonosította. Ha az adott gyűjtőkörben mindkét kerületet kitüntetett alakként kell használni, akkor a megoldás az alábbi:

Budapest. 4. kerület (1876–1950)

Budapest. 4. kerület (1950 után)

Homonimák esetén szükség van a településrészek megkülönböztetésére. A szabályzat értelmében mindig az egész-települést adjuk meg kiegészítő adatként.

Kápolna	<i>[a Heves megyei város]</i>
Kápolna (Csepreg)	<i>[településrész]</i>
Kápolna (Csongrád)	<i>[településrész]</i>
Kápolna (Nyíri)	<i>[településrész]</i>
Kápolna (Nyírtass)	<i>[településrész]</i>
Kápolna (Zaláta)	<i>[településrész]</i>

Olykor nagy tömegben van homonima:

Újmajor (Ács)
Újmajor (Beremend)
Újmajor (Besnyő)
Újmajor (Csót)
Újmajor (Dávod)
Újmajor (Dunabogdány)
Újmajor (Gutorföldre)
Újmajor (Győrvar)
Újmajor (Héhalom)
Újmajor (Heréd)
Újmajor (Kemendolár)
 stb. 21 db!

7. A természetföldrajzi nevek

A természetföldrajzi nevek ugyanolyan gazdag összefüggésekkel rendelkeznek, mint az eddigi – igazgatási célból létrehozott – földrajzi nevek. Egy természetföldrajzi helynek ugyanúgy lehetnek részei, mint ahogy maga része lehet egy nagyobb egységnek, lehet, hogy területe egy település területére esik, de az is gyakori, hogy területén több település is megtalálható, sőt több igazgatási egység, esetleg állam osztozik rajta. Ugyanazon a földrajzi területen több típusú földrajzi képződmény is előfordulhat, igen gyakran azonos néven, nagyszámú homonimát képezve. Kézenfekvőnek tűnt, hogy ezekben az esetekben a földrajzi hely egészét adjuk meg kiegészítő adatként, de egyes esetekben olyan előfordulási gyakoriságról beszélhetünk, (pl. Vár-hegy), amikor ugyanabban a hegységben fordul elő több azonos hegynev. Ezért a szabályzat azt írja elő, hogy a homonim hegyneveket annak a településnek a nevével kell kiegészíteni, melynek területére a hegy esik. Ennek eldöntése persze nem mindig könnyű, általános elv lehet, hogy a hegycsúcs alapján jelöljük ki a megfelelő települést. Ha a hegycsúcs két település közös határvonalára esik, azt a

településnevet kell kiegészítő adatként választani, amely a betűrendben előbb van.

Például a három mai magyarországi Galya-tető közül a Mátrában fekvő Mátraszentimre és Szuha határán helyezkedik el:

Galya-tető (Jósvafő)

Galya-tető (Mátraszentimre)

Galya-tető (Miskolc-Tapolca)

Az egymás mellett fekvő földrajzi képződményeket szükség esetén a „lásd még” utalóval lehet összekapcsolni. A települések, hegyek, tavak, mocsarak célszerűen összefoghatók típusnevekkel (Pest megyei település, Pest megyei hegy, Baranya megyei tó, Békés megyei tájnév stb.)

Például: a Budapest területén fekvő János-hegy német neve Johannisberg, része a Budai-hegységnek és a 12. kerületnek, határos a Budakeszi-erdővel, a Széchenyi-heggyel és a Szépjuhászné (korábban egy ideig Ságvári-liget) tájnévvel.

János-hegy (Budapest)

helyettesített neve Johannisberg (Buda)

típusa budapesti hegy

egésze Budai hegység

Budapest. 12. kerület

lásd még Budakeszi-erdő

Széchenyi-hegy

Szépjuhászné

További János-hegyek:

János-hegy (Alsószőlőnk)

János-hegy (Bánomhegy)

János-hegy (Buzsák)

János-hegy (Egeracsa)

János-hegy (Felsőmocsolád)

János-hegy (Kismaros)

János-hegy (Lovasberény)

János-hegy (Szentmargitfalva)

Az imént említett Vár-hegy esetében a következő példa jól szemlélteti a helyzet bonyolultságát: szinte minden településen található Vár-hegy, többek közt Budapesten a II. kerületben. Ez jóllehet Széchalom városrészben emelkedik, amely része Pesthidegkút városnegyednek, ami pedig a II. kerület különleges státuszú vidéke; mindeközben a Budai-hegység egyik hegye. Ilyen kapcsolatlánc a tezaurusz szócikkei között létrehozható, de megjegyzésként túlzó volna. Nem sokat segítene rajtunk a Budai-hegység mint kiegészítés, hiszen a másik, közismertebb Vár-hegy, ahol a budai vár is található, szintén a Budai-hegység része. A település sem eleendő önmagában, ezért megadtuk a kerületet is.

Vár-hegy (Budapest. 1. kerület)

Vár-hegy (Budapest. 2. kerület)

egésze Széchalom

A homonimák megkülönböztetése sokszor csak összetett kiegészítő adatok megadásával lehetséges, megadva a földrajzi hely típusát is. Vízfolyások esetében, mivel ezek a legritkább esetben kezdődnek és érnek véget egyetlen település területén, azt a vízfolyást adtuk meg, amelybe torkollik.

Beszterce [*város Beszterce-Naszód vármegyében*]

Beszterce (Bákó megye)

Beszterce (patak) (Zsil)

Beszterce (patak) (Sajó, Szamos)

Beszterce (patak) (Szeret)

Beszterce (patak) (Olt)

8. A történeti névalakok

A történelem során a földrajzi nevek is folyamatosan változnak, akár új népcsoport megjelenése, akár határváltozás következtében. Természetesen nem lehet a legapróbb változásokat tezaurusokban nyomon követni, nem is célunk! Igyekeztünk

általános alakokat meghatározni, és köztük, ha kellett „előtte/utána” kapcsolatot hoztunk létre.

Elsősorban országok szétválása, egyesülése/összeolvadása, államjogi változások következtében alakulnak át földrajzi nevek. Azon országok esetében könnyebb volt a helyzet, melyek ún. közkeletű rövid névvel rendelkeznek, így nem a hivatalos (pontosabban hivatalosként elfogadott, leginkább a történettudományi szakirodalom által használt) nevek között kellett az „előtte/utána” kapcsolatlancolatot létrehozni, hanem a kitüntetett alak kapott „helyett” utalókat.

Magyarország

helyett Magyar Köztársaság
Magyar Népköztársaság
Magyar Királyság

lásd még Osztrák-Magyar Monarchia

Osztrák-Magyar Monarchia

előtte Osztrák Császárság
utána Ausztria
Csehszlovákia
Magyarország

lásd még Jugoszlávia
Lengyelország
Románia
Olaszország

Frank Birodalom

utána Francia Királyság
Német-római Birodalom
előtte Frank királyság
Keleti-Gót Királyság
része Braszlav hercegsége
stb.

A többszörös változás példája a mai Auton francia város, mely eredetileg Bibracte kelta, majd Augustodorum római település volt:

Bibracte

utána Augustodorum

Augustodorum

előtte Bibracte
utána Autun

Autun

előtte Augustodorum

Az időben változó igazgatási és településnevek használata különösen a muzeológiai és levéltári környezetben jelentős. Előfordulnak sokszoros változásokat tükröző „előtte/utána” összefüggések is.

Óegyiptomi Birodalom

utána Aigiptos satrapia

Aigiptos satrapia

előtte Óegyiptomi Birodalom
utána Ptolemaida Birodalom

Ptolemaida Birodalom

előtte Aigiptos satrapia
utána Aegyptus provincia

Aegyptus provincia

előtte Ptolemaida Birodalom
utána Aegyptus dioecesis

Aegyptos dioecesis

előtte Aegyptus provincia
utána Ajjubida Szultánság

Ajjubida Szultánság

előtte Aegyptus dioecesis
utána Mameluk Birodalom

Mameluk Birodalom

előtte Ajjubida Szultánság
utána Egyiptomi Török Kormányzóság

Egyiptomi Török Kormányzóság

előtte Mameluk Birodalom
utána Egyiptomi Brit Protektorátus

Egyiptomi Brit Protektorátus

előtte Egyiptomi Török Kormányzóság
utána Egyiptom

Egyiptom

előtte Egyiptomi Brit Protektorátus

Előfordul, hogy az ókori név ma is él, ebben az esetben természetesen nincs két névalak. Klasszikus példája az egyiptomi Alexandria.

A mai települések középkori latin nevei azonban nem tekinthetők olyan történelmi neveknek, melyek a mai település hivatalos nevének történelmi előzményei lennének. Ezek csupán latin nyelvű megfelelői a település nemzeti nyelven kifejezett nevének, azaz szinonimák, és ezért róluk „lásd” utalással kell utalni a kitüntetett alakra. Például:

Apulum [római név]

utána Gyulafehérvár

Alba Julia [középkori latin név]

lásd Gyulafehérvár

Alba Carolina [latin név]

lásd Gyulafehérvár

Gyulafehérvár

helyett Alba Julia

Alba Carolina [18. sz-i latin név]

Alba Iulia [mai román név]

előtte Apulum

Ugyancsak nem célszerű összeolvasztani egyetlen kitüntetett alakba a legújabbkori történelmi változások következtében megváltozott városneveket. Königsberg nem azonos Kaliningráddal, Posen Poznannal, Caricin Volgográddal. Ezek között a kitüntetett alakok között is az „előtte/utána” kapcsolatot célszerű megadni.

Königsberg

utána Kaliningrád

Kaliningrád

előtte Königsberg

Hívójel és indikátor	Almező	Tartalma	Szabványos jele	Felhasználóbarát változat
680##	i	Általános megjegyzés, magyarázat	M:	Magyarázat:
687##	a	Megjegyzés a használatról	H:	Használata:
678##	a	Történeti megjegyzés	T:	Története:
688##	a	Megjegyzés az alkalmazás történetéről	Vált.:	Változások:
667##	a	Belső megjegyzés	B:	Belső megjegyzés:
670##	a	Megjegyzés a forrásról	Forrás:	Forrás:

Megjegyzések és jelölésük HUNMARC azonosítókkal

9. A megjegyzések kérdése

Vannak esetek, amikor semmiféle „utalóval” vagy relációjellel nem fejezhető ki az a változás, mely adott települést a története során jellemzett.

A deskriptorok közötti kapcsolatok feladata ugyanis elsősorban a hozzáférési pontok közötti navigálás, a legáltalóbb kifejezés viszonylag gyors megtalálás érdekében afféle kereső célú „ugrálás-ra” („linkelésre”) alakították ki őket. A földrajzi nevekkel összefüggő részletesebb információkat a hozzáférési pontokhoz kapcsolható magyarázatok és megjegyzések hivatottak biztosítani. Ezek szolgáltatják a felhasználó számára megszokott, köznyelvi formában a hozzáférési pont értelmezését, „tartalmát”, ha az nem annyira nyilvánvalóan következik a megnevezésből és a kapcsolatokból.

Például a mai Pest megyei Verőce 1965-ig Nógrádverőce volt, 1974-90 között Verőcemasar néven Kismarossal összevonták, utána a két község megint különvált. Ilyen esetekben kell felhasználni a HUNMARC besorolási adatokra vonatkozó adatsere-formátumának alábbi megjegyzés-almazóit. A megjegyzés nem része a lexikai egységnek. Az előző oldalon lévő táblázat tartalmazza a lehetséges megjegyzéseket és jelöléseiket HUNMARC¹² azonosítóikkal együtt.

Verőce

T: 1965-ig Nógrádverőce, 1974–90 között Verőcemasar néven Kismarossal összevonva, utána a két község megint különvált

Svábhegy

M: Korábban Svábhegy, 1949 után Szabadsághegy, újabban megint Svábhegy

Bosznia

M: A történelmi, ill. földrajzi Bosznia

H: Bosznia térben és időben átfogó tárgyalása (pl. történelme, földrajza, néprajza, geológiája) esetén használandó. 1878–1918, továbbá 1918 után a „Jugoszlávia”, ill. a „Bosznia-Hercegovina” használandó

Bosznia-Hercegovina

H: Az 1878 utáni politikai alakulatok történelme, politikai és etnikai helyzete stb. esetén használandó.

Bosznia térben és időben átfogó tárgyalása (pl. történelme, földrajza, néprajza, geológiája) esetén a „Bosznia” használandó

T: 1878–1918 között „Bosznia és Hercegovina” néven osztrák tartomány, 1918–1992 között Jugoszlávia része, utána független állam (Bosznia-hercegovinai Köztársaság)

Szerb Vajdaság és Temesi Bánság

M: 1849–1860 között létezett közigazgatási egység Bács-Bodrog, Torontál, Temes, Krassó vármegye és Szerém vármegye két járása területén

lásd még Bácska
Bánság
Magyarország 1723–1876 között
nem azonos Vajdaság

Vajdaság

M: Jugoszlávia, majd Szerbia hol autonómiával rendelkező, hol autonómia nélküli igazgatási egysége, Szerbia bácskai, szerémségi és bánati része

egésze Szerbia
nem azonos Szerb Vajdaság és Temesi Bánság

Bánság

M: Történelmi-földrajzi tájegység a történelmi Magyarország déli részén. A Duna, a Maros, a Tisza és az erdélyi hegyek által közrefogott vidék közkeletű elnevezése

T: 1849-1860 között a területén levő Torontál, Temes, Krassó vármegyék, továbbá Bács-Bodrog vármegye és Szerém vármegye két járása alkotta a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság területét

lásd még Bánság
Magyarország 1723–1876 között

¹² A bibliográfiai adatok magyar adatsere-formátuma lényegében az amerikai USMARC formátummal kompatibilis. A HUNMARC első változata 1993-ban készült el az OSZK-ban, összeállítója Sipos Márta [9].

A fenti példákban, ha van előtte, ill. utána kitüntetett alak, akkor ezeket egyben az „előtte”, ill. „utána” magyarázatos utaló is összekapcsolja. Ezt tüntettük fel Danzig szabad vároresetében.

Danzig szabadváros

M: 1919–1945 között

H: az 1919 előtti és 1945 utáni Danzig,, Gdansk esetén a „Gdansk” használandó

utána Gdańsk

A szabályzat mindezt nem tárgyalja, de utalni kell arra, hogy bonyolult összefüggések esetében a megjegyzések használhatók, mindenképpen segítenék az ezért hálás felhasználót. Annál is inkább, mivel a jövő korszerű kezelőrendszerei az online mutatókban ugyanúgy lehetőséget biztosítanak majd a megjegyzések és magyarázatok megjelenítésére, ahogy ma már számos rendszerben lehetőség van legalább a „lásd” és a „lásd még” utalások és egyéb relációk megjelenítésére.

10. Érdekességek a térképtári gyakorlatból

Azt tudnunk kell, hogy nem létezik olyan szabályozás, amely minden földrajzi terület pontos meghatározására képes lenne. Előfordulnak olyan térképkivágatok, melyek több földrajzi névvel sem írhatók le pontosan. Gyakori példa, hogy az adott

kivágat közigazgatási egység (többnyire vármegye) valamekkora részlete, több természetföldrajzi táj metszésében található, de egyikre sem terjed ki egészében, ugyanakkor több, akár tucatnyi, helységet is ábrázol, melyek egyenkénti felvétele nem lenne szerencsés egy leírásban.

Ilyen példa az a kéziratos térkép, mely az 1820. évi Pest mellett lefolytatott katonai hadgyakorlat eseményeit ábrázolja. Maga a gyakorlat Pesttől nem messze, lényegében a Pest–Soroksár–Kőbánya által határolt területen zajlott le, de a térkép ennél jóval nagyobb területet tartalmaz: a Budai-hegység, a Pesti-síkság és a Gödöllői-dombság egy-egy részét, mely Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területe része.

Osztályozáskor a Pest deszkriptort választottuk (végül is Pest határában zajlott az esemény), a már említett besorolási címben igyekeztünk pontosítani a földrajzi helyet: Pest (környék) és ugyanígy tudtunk eljárni a jóval kötöttebb ETO-t használva. Annak érdekében, hogy a használt ne tévesszük meg, illetve tájékoztassuk arról, hogy Pesten kívül még mit ábrázol a kartográfiai dokumentum, megjegyzést készítettünk a címről, azt a négy települést megadva, melyek lényegében határolják a kérdéses földrajzi területet.

Mindez HUNMAC hívójelekkel és almező-azonosítókkal kifejezve, a címmel együtt:

080	\$a912(439.151 és környéke)"1820"
080	\$a355.52(439.151 és környéke)"1820"
130 00	\$aPest (környék)\$ghadtörténelmi térkép\$f1820
245 10	\$aUmgebungen von Pesth zum Lager im Jahre 1820
500	\$aAz ábrázolt terület: Óbuda, Promontor, Kerepes és Vecsés által lehatárolt négyszög
651 4	\$aPest
260	\$a[S.1] : [s. n.], [1825–1828]
300	\$a1 térk. (9 szelv.)\$bkönyomat, kézi szín.\$c47x70,5, 47x35,2 cm

Sorfolytonos bibliográfiai leírással:

Pest (környék) (hadtörténelmi térkép)(1820)

Umgebungen von Pesth zum Lager im Jahre 1820. [S. l.] : [s. n.], [1825–1828]. 1 térk. (9 szelv.) könyomat, kézi szín. 47x70,5, 47x35,2 cm

Az ábrázolt terület: Óbuda Promontor, Kerepes és Vecsés által lehatárolt négyszög.

Főcím a borítótokon.

Domborzat csíkozással és névírással. Települések vázlatos alaprajzban, névvel. Az 1820. évi hadgyakorlat eseményei kézzel ábrázolva. A tüzérségi lögyakorlat részletes bemutatása külön lapon.

Kiadási év Pest város fejlődése alapján.

ETO-jelzet: 6; 912(439.151 és környéke)"1820"; 355.52(439.151 és környéke)"1820"

Tárgyszavak: Pest, hadgyakorlati térkép

A térképek igen gyakran kötődnek háborús eseményekhez, természeti katasztrófákhoz. Mindkét típusú esemény hatásai túlterjedhetnek egy-egy természetföldrajzi vagy az ember által meghúzott határnál. Míg egy árvíz, mely a folyótól nagyon is távoli területeket is érinthet, osztályozható a folyóval, egy háborús hadszíntér már nehezebben. A török elleni háború dunai hadszíntere kiterjedt egész Magyarországra, Erdélyre, Horvátországra és a Balkán északi részére, a spanyol örökösödési háború rajnai-hadszíntere pedig csaknem Nyugat-Európa teljes középső részére. Az utóbbi hadszíntér térképének már a megfogalmazása is kacifántos! Az alábbiakban bemutatjuk az osztályozást és a teljes sorfolytonos bibliográfiai leírást.

Az ETO-val végzett osztályozáskor 10 jelzetre volt szükség a terület hozzátvetőleges leírására; a besorolási címek tovább tájékoztatják az olvasót. A deskriptoros osztályozáskor már az egyszerűsítésre törekedtünk a Nyugat-Európa deskriptor használatával; az OSZK gyakorlatában kizárólag a kontinensek esetében engedjük meg olyan égtájjelölések használatát, melyek nem szerves részei a földrajzi névnek (pl. Északkelet-Franciaországot deskriptorként nem engedjük meg, mivel az ilyen égtájak szerinti szóképzések száma rendkívül nagy deskriptorállományt alkotna).

080	\$a912(282.243.1)"1702"	[= <i>Rajna</i>]
080	\$a912(434.1)"1702"	[= <i>Hessen</i>]
080	\$a912(434.2)"1702"	[= <i>Rheinprovinz</i>]
080	\$a912(434.3)"1702"	[= <i>Pfalz</i>]
080	\$a912(434.45)"1702"	[= <i>Elzász</i>]
080	\$a912(434.5)"1702"	[= <i>Lotaringia</i>]
080	\$a912(434.6)"1702"	[= <i>Baden</i>]
080	\$a912(44-11)"1702"	[= <i>Kelet-Franciaország</i>]
080	\$a912(492-13)"1702"	[= <i>Dél-Hollandia</i>]
080	\$a912(493-11)"1702"	[= <i>Kelet-Belgium</i>]
130 00	\$aRajna-völgy\$gáltalános térkép\$f1702	
245 10	\$aTheatrum belli Rhenani...	
651	\$aRajna	
651	\$aNyugat-Európa	
300	\$a 1 térkl.\$brézmetszet, kézi szín.\$c110x161,6 cm	

Sorfolytonos bibliográfiai leírással az összes adat (félkövéren a tételfejben az egységesített címek és szerzőnevek szerepelnek):

Rajna-völgy (általános térkép) (1702)
 Északkelet-Franciaország (általános térkép) (1702)
 Németalföld (általános térkép) (1702)
 Osztrák Németalföld (általános térkép) (1702)
 Oettinger, Johann Friedrich (-1765) (kész.)
 Seutter, Georg Matthäus id. (1678–1757) (közread.)
 Lotter, Tobias Conrad (1717–1777) (metsző)

Theatrum belli serenissimae domus Austriacae, contra Gallos confine limitibus Sacri Romani Imperii et Belgii seu tabula geographica cursus Rheni ab urbe silverstri Lauffenburgo usque ad ejus ostium provincias trans Rhenanas comitatum Feretanum et Burgundicum Alsatiam superiorem et inferior., Lotharingiam, Campaniam, insulae Gallicae & Picardiae, partem Palatinatus ad Rhenum, electorat. episcopatuq... = Neuester Schauplaz des Krieges an dem Ober Rhein und in denen Niederlanden, oder Lauff des Rheins von denen Waldstaedten an bis zu dessen Ausfluss so wohl die an diesem Flusse ligende Provintzien als auch einen grosen Theil von Frankreich vorstellend – [Augsburg] : edita Matthaues Seutter, [1740-1757]. – 1 térkl. rézmetszet, kézi szín. 110x161,6 cm

[1:400 000] 6 mill. Germ. [= 110 mm]

Nyugati tájolóással. Falitérkép.

Sandler, p. 12.: 374–379.

Települések nagyság szerint jel., névvel. Domborzat csíkozással. Tartományok határaikkal, névírással.

Privilegium-felirat a cím végén: Cum Priv. Summ. Vicariat. in partibus. Rheni Suevic. et Franc. juris.

Díszes címkeretekkel.

M. Seutter császári geográfusi rangja a címfelirat végén: Sac. Caes. Maj. Varoli, CI. Glor. Mem. Quondam Geographicus Aug. Vindel.

J. Fr. Oettinger szakjai megnevezése a címfeliratban: Sacrae Regiae Majestatis Daniae & Norvegiae Artis Muniendi Centurionis.

Proven.: Széchényi F. 696 (OSZK Térképtár TR 2 907).

Teljes méret 113,3x165 cm.

ETO-jelzet: 912(434.1/4)"1740/1757"; 912(434.6/7)"1740/1748"; 912(435.6)"1740/1757"; 912(441.6/8)"1740/1757"; 912(492/493)"1740/1757"; 912(435.9)"1740/1757"; 912(282.243.14/.16)"1740/1757"

Tárgyszavak: Rajna; Nyugat-Európa; általános térkép

Irodalom

- [1] FARAGÓ Imre: A magyar földrajzinév-használat. In: Könyvtári Figyelő, Új folyam, 15. (51.) évf., 2005. 4. sz. 791–816.p.
- [2] FÖLDI Ervin: Az ENSZ földrajzinév-egységesítési tevékenysége In: Névtani értesítő, 14. 1992.
- [3] Geotaurusz és geohistaurusz. Földrajzi és humángéográfiai nevek tezaurusza. 3.1 változat. Főszerk. Ungváry Rudolf. [közr. a] Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Országos Széchényi Könyvtár. Budapest, MKE, OSZK, 2004. XXIX, 285 p.
- [4] HAJDÚ-MOHAROS József: Magyar településtár. – Budapest: Kárpát-Pannon K., cop. 2000. – XXVIII, 788 p.

- [5] ISO/DP 5954-1985 Guidelines for the establishment and development of multilingual scientific and technical thesauri for information retrieval.
- [6] ISO/IS 2788-1986 Guidelines for the establishment and development of monolingual scientific and technical thesauri for information retrieval.
- [7] IFLA. Names of states: an authority list of language forms for catalogue entries. London, 1981, IFLA International Office for UBC.
- [8] KSZ/1 Bibliográfiai leírás. Kartográfiai dokumentumok. Közreadja a Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság. Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár, Budapest. A jóváhagyás időpontja: 1999.
- [9] KSZ/4.1 HUNMARC, a bibliográfiai rekordok adatsere formátuma. Közreadja a Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság. Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár, Budapest. A jóváhagyás időpontja: 2002. március.
<http://www.ki.oszk.hu/szabalyzatok/hunmarc.pdf>
 HUNMARC, a besorolási rekordok adatsere formátuma. Összeáll. Sipos Márta. 1998. március, 61 p.
- [10] KSZ/5. Földrajzi nevek mint adatbázisrekordok tárgyi hozzáférési pontjai. Közreadja a Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság. Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár, Budapest. A jóváhagyás időpontja: 2005. június.
http://www.ki.oszk.hu/szabalyzatok/foldrajzinevek_ksz5.pdf
- [11] LELKES György: Magyar helységnév-azonosító szótár. Második, bőv. és jav. kiad. Baja: Talma Könyvkiadó, 1998. 930 lap, 4 tábla, 64 térkép.
- [12] MEZŐ András: A magyar hivatalos helységnévadás. Nyelvészeti tanulmányok 22. Budapest: Akadémiai kiadó, 1982. 407 p.
- [13] MSZ 3418-87 Magyar nyelvű információkereső tezaurszok. Szerkezete, részei és formái. Budapest: Magyar Szabványügyi Hivatal, 1987. 8 p.
- [14] MSZ 3440/5-79 A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Földrajzi nevek. Budapest: Magyar Szabványügyi Hivatal, 1979. 15 p. Visszavonva: 2005. 04. 01.
- [15] National Geospatial-Intelligence Agency. GNS Search.
<http://gnswww.nima.mil/geonames/GNS/index.jsp>
- [16] OSZK tezaursz/Köztarsuz. Az Országos Széchényi Könyvtár és a közművelődési könyvtárak átfogó tezaursza. 3.1 változat / főszerkesztő Ungváry Rudolf ; [közr. a] Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Országos Széchényi Könyvtár. Budapest: MKE, OSZK, 2004. Társadalomtudományi rész. XXVIII, 339 p. Természettudományi rész. 604 p. http://www.oszk.hu/frame_hu.htm?hun/szakmai/tezaursz/tezaursz_index_hu.htm
- [17] Technical terminology employed in the standardization of geographical names. Glossary No.330/Rev. 2. United Nations Secretariat Departement of Conference Services Translation Division. New York, 24 July 1987. – kézirat
- [18] UNGVÁRY Rudolf: Az OSZK tezaursz és a KÖZTAURUSZ. In: Könyvtári Figyelő, Új folyam 11. (47.) évf. 2001. 1. szám. p. 11–40. <http://primula.oszk.hu/kiadvany/kf/2001/1/ungvary.html>
- [19] UNGVÁRY Rudolf: Tezaurszkezelő programok és a RELEX. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 48. évf. 2001. 1. sz. p. 3–16.
<http://ontologia.hu/Members/ungvary/tezaurszbibliografia/articlereference.2004-12-25.1608756848>
- [20] UNGVÁRY Rudolf: A tezaursz a felhasználói felületen. Az optimális tezaursz megjelenítés problémái. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 48. évf. 2001. 3. sz. p. 99–108.
<http://tmt.omikk.bme.hu/archiv.html>
- [21] UNGVÁRY Rudolf – VAJDA Erik: Az információkeresés szavai. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 50. évf. 2003. 12. sz. p. 1–27.
<http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b153/ch-8.html#ftn.d4e3240>
- [22] UNGVÁRY Rudolf: A Nemzeti Könyvtár számítógépesítésének története 1969-től az ezredfordulóig. In: Könyvtári Figyelő, Új folyam 13. (49.) évf. 2003. 1. sz. p. 11–66.
<http://www.ki.oszk.hu/kf/2003/1/ungvary.html>

MANCI

Könyvtáros kollégáink figyelmébe ajánljuk **MANCI** nevű könyvtártudományi folyóiratcikk-adatbázisunkat.

Üzemeltetéséhez szükséges a MicroSIS program min. 3.0 változata.

A kurrens anyag éves előfizetési díja 5800.- Ft + ÁFA. Az aktualizálást lemezen vagy az interneten szállítjuk negyedévenként.

Lehetőség van az adatbázis visszamenőleges megrendelésére 1986-ig, évenként 3000.- Ft + ÁFA térítés ellenében.

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Az adatbázis megrendelőinek az időközben kifejlesztett új funkciókat (on-line help, találatválogató program) térítésmentesen átadjuk: a tárgyi keresést megkönnyítő online teaurusz ára:

8000.- Ft + ÁFA

A **MANCI** 2000. január óta az interneten is rendelkezésre áll az Országos Széchényi Könyvtár honlapjának (www.oszk.hu) On-line szolgáltatások c. kínálatában. Közvetlen elérése: w3.oszk.hu/manci.htm.

Az előfizetést azoknak a könyvtáraknak ajánljuk, amelyek az adatbázisból saját igényeikhez szabott szolgáltatásokat szeretnének kifejleszteni.

További információkért forduljon a **MANCI** szerkesztőjéhez a 224-3796-os telefonon, vagy a novak@oszk.hu e-posta címen.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KI Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota F. épület

A magyar földrajzinév-használat

FARAGÓ Imre

1. Földrajzinév-használatunk el- lentmondásai

Miközben magától értetődik, hogy a gondolatainkat magyar nyelvi környezetben magyarul fogalmazzuk meg, a földrajzi nevek használatában nem ilyen egyértelmű, sőt ellentmondásos a gyakorlat. A magyar földrajzinév-használat a különböző korokban és irodalmi, történelmi, kartográfiai (stb.) műhelyekben gyakran nem teljes körű. A földrajzi nevekkkel „dolgozó” szakírók, térképészek, illetve az azokat a kommunikációban használók hajlamosak a nem Magyarországhoz tartozó távolabbi területek magyar földrajzi neveit csak részben vagy egyáltalán nem használni. Ez a jelenség nyelvünket indokolatlanul csorbítja és megítélése a szakemberek körében is ellentmondásos. Ahhoz, hogy az ellentmondások a szakirodalmi és a térképészeti nyelvhasználatban megszűnjenek, s ezen keresztül a köz-

nyelvben is általános legyen a magyarul is létező földrajzi nevek használata, szükség van e használat elveinek pontosabb kifejtésére; az sem ártana, ha ezeket az elveket a megegyezés érdekében az érintett szakmai közönség megvitatná.

Komolyabb vizsgálatnak alávetve a magyar földrajzinév-használatot, érzékelhető, hogy mind a közbeszédben, mind a kartográfiai dokumentumokban gyakran eltérő módon használják a településneveket, ill. a többi földrajzi nevet. Az utóbbiak esetében a magyar névhasználatot általában elfogadják, például *Kárpátok*, *Rajna*, *Atlanti-óceán*, *Sziklás-hegység* stb. A településnevek esetében viszont sokan a magyar névhasználatot a magyar etnikai jelenléthez kötik. Ezt nevezem *etnikai csapdának*. Akik ebbe beleestek, azok szerint magyar településnév csak azoknak a településeknek az esetében használható, ahol ma számottevő magyar nyelvű népesség él. Ez a felfogás különösen a Kárpátok tér-

ségében és a szomszéd országokban található települések esetében érvényesül, a történeti Magyarország területétől távolabb eső települések esetében ritkábban fordul elő. Ezen az alapon nevezik meg magyarul a minimális magyar etnikummal rendelkező *Párizs* vagy *Prága* településeket, de a Kárpáton belül fekvő, pl. szintén minimális magyar lakossággal rendelkező *Garamszentkereszt* (szlovákul *Žiar nad Hronom*), *Felsőbánya* (románul *Baia Sprie*) vagy *Felsőőr* (németül *Oberwart*) nevének térképészeti felvételében, sőt köznyelvi használatában már nem érvényesül egyértelműen a magyar név. A névhasználat területenként eltérő ilyen diszkriminációja érthetetlen és következetlen, hiszen *egy nép etnikai jelenléte adott területen idővel jelentősen megváltozhat, a névhasználat viszont általában folyamatos, és csak nagyon lassan változik.* A jelenség csapda jellegét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az etnikai jelenléthez kötött magyar névhasználat esetén még Magyarország területén is találunk olyan területeket, ahol magyar név nem volna használható, hiszen vannak olyan településeink, amelyek nemzetiségi összetételében a magyar lakosság részaránya elenyésző (*Alsószentmárton* [*Sânmartu de Jos*], Baranya megye, 100% roma lakosságú, *Tótszerdahely* [*Serdahel*], Zala megye, 86%-ban horvát lakosságú). Ki kell emelnünk, hogy a fenti magyar „név-nemhasználati” jelenséget sokszor nem is az etnicitáshoz kötés okozza. A gyakrabban használt távoli városneveket a megszokás jobban őrzi. A ritkán használt nevek esetében az államiság és a hivatalos névalakok a befolyásoló tényezők, tehát éppen nem az etnikai jellemzők, hanem a nemzet és állam téves összekapcsolódásának, félelmetes azonosításának a tényezője jelentkezik.

A magyarországi névhasználat másik furcsa jelensége, hogy olykor *a neveket írásos formában inkább idegen alakban* használják. Ez nemcsak a szakirodalomban és térképeken fordul elő, hanem mindez már a XIX. század második felében elke-

dődött, és sorvasztja a magyar nyelvű földrajzi-név-szókincset. A magyar lakosság (a határokon túli magyarság is) „természetes igénye” hogy olyan tárgyakat és jelenségeket, amelyeknek egyébként jól kiejthető, magyar megnevezése van, inkább idegen névvel illet. Ez a névhasználati jelenség részben jellemző a tudományos életre is, ahol ugyan szükséges az idegen eredetű szakkifejezések használata, de különösen jellemző a köznyelvi használatra: a gazdasági szervezetek cégbíróságon sokszor kiejthetetlenül idegen és torz szóösszetételeket tartalmazó megnevezéseket jegyeztetnek be. Hasonló a helyzet a földrajzi tulajdonnevek terén is, bár biztató jelenség, hogy a tömegtájékoztató nagy része odafigyel a magyar nevek következetes használatára. Ez utóbbi ellenére számos magyar földrajzi név háttérbe szorul az idegen alakhoz képest. Sok magyar állampolgár szívesebben utazik *Wiener Neustadt*-ba, mint *Bécsújhelyre*, vagy inkább emlegeti *Eisenstadt*-ot, mint *Kismartont*. További példaként mondhatjuk, hogy Magyarországon az örvidéki (burgenlandi) neveket inkább német, a Székelyföldön a csángóföldi neveket inkább román alakjukban használják. A jelenség érdekessége, hogy vannak különleges, talán jobban ismert nevek, amelyeket szóban csak magyar alakjukban használunk, ugyanakkor írásban már sok honfitársunkban felmerül, hogy a szóban *Bécsnek* mondott várost inkább *Wiennek* írja le. A jelenség bizonyára összefügg a magyarhoz képest nyugati nyelvek tiszteletével. Ez nemcsak a földrajzi, hanem általában a köznevi szóhasználatra is jellemző: angol és német szavak szorítják háttérbe a magyart. A földrajzi nevek körében a magyartól keletre fekvő nyelvek neveinek használatát a magyar nevek helyett inkább a magyar névalakok ismeretének hiánya, semmint az idegen nyelv túlzott tisztelete okozza.

A harmadik negatív névhasználati jelenség elsősorban a településneveket érinti, de sokszor más névtípusok esetében is fennáll. Sokszor hallani, hogy a magyarul megemlített földrajzi nevet azzal egé-
szí-

tik ki: „*most úgy hívják, hogy...*”. Rosszabb esetben a magyar név helyett eleve a „most úgy hívják”-ra hivatkozva az idegen nevet használják. Megkérdőjelezzük az egyébként közkeletű, minden vitán felül álló és általánosan használt magyar név megletének jogosságát, sokszor nem is szándékosan. A jelenség magyarázata lehet, hogy a laikus és a szakmai közvélemény adott földrajzi részlet jelölésére *egyetlen, mindenki által érthető nevet* szeretne használni, vagyis felmerül az igény, hogy *egy földrajzi részletet kizárólag egyetlen név jelöljön*. Ez még a számítógépekkel kezelt dokumentációs adatbázisokban sincs így (a szinonim kifejezéseket azok is tartalmazzák), hát még a köznyelvben! A legtermészetesebb jelenség minden kultúrkörben, hogy a földrajzi részeket jelölésére különböző nyelvek más és más nyelvi összetételeket használnak. Nem egy esetben mondanak ilyesmit: „tegnap *Pozsonyban* – most úgy hívják *Bratislava* – voltam...”. A mondatban benne rejlik, hogy a *Pozsony* nevet – bár ismeri a beszélő – nem tekinti (általában szintén nem szándékosan) ugyanolyan magyar földrajzi névnek, mint pl. a *Győr* nevet, pusztán azért mert a hely, amelyet a *Pozsony* név jelöl, nem a magyar állam területén fekszik. Másik példa: „A múlt héten *Passauban* jártam. A *Dunát*, amit itt *Donau*-nak hívnak, már teljesen beszabályozták...”. Lehet, hogy az adatközlő csak „precíz” akar lenni, de: *a Fekete-erdőben eredő és a Fekete-tengerbe torkolló folyó, amelynek középső szakasza Magyarországot is érinti, az eredetétől a torkolatig magyar szövegkörnyezetben a Duna nevet kell, hogy viselje. E folyamat nem csak magyarországi, hanem minden más szakaszán magyarul Dunának, németül Donau-nak, szlovákul Dunaj-nak, szerbül Dunav-nak, románul Dunărea-nak hívják*. Mindegyik névalak a saját nyelvének szövegkörnyezetében élvez elsőbbséget és ez az elsőbbség nem az államhatárok által felosztott Duna-szakaszokra, hanem az egész földrajzi objektumra érvényes. A folyót magyar nyelven minden érintett ország terü-

letén a Duna földrajzi név jelöli. Tudatosítani kell, hogy az írott szövegekben, különösen pedig a térképeken minden olyan földrajzi objektum esetében, amelynek élő magyar neve van, következetesen ezt a névalakot kell használnunk, ellenkező esetben a név a használatból kikerül, archaikummá válik. Ahhoz, hogy a földrajzi neveket foglalkozó szakemberek a fenti kérdésekben világosan lássanak, és a magyar földrajzi nevek használatának elveit megismerjék, tekintsünk át néhány fontos fogalmat.

2. Földrajzinév-használati fogalmak

☞ Földrajzi név

Földrajzi névnek nevezünk minden olyan nyelvi alakulatot, amelyet a földfelszín természetes és mesterséges részleteinek azonosítására kisebb-nagyobb közösségek használnak. A földrajzi névvel jelölt részlet lehet a Föld vagy más égitest felszínén található objektum, terület.

☞ Az államterület és az államnyelv

Az államterület egy (vagy több) nemzet, nép, népcsoport által lakott olyan terület, amelyen szervezett államalakulat működik, és ennek az államalakulatnak a politikai vezetése az adott (egy vagy több) nemzet, nép, népcsoport kezében van. Tehát kimondhatjuk, hogy a Föld minden országa egy-egy államterület. Az államterületen az uralkodó nemzet(-ek) politikai hatalmuknál fogva legtöbbször egy hivatalos, ún. államnyelvet ad(-nak) meg, amely nyelv legtöbb esetben ennek az uralkodó nemzet(-ek)nek a nyelve. Sok állam esetében több államnyelv is létezik, ennek egyik oka lehet a többségi nemzet toleranciája az államban élő kisebbséggel szemben, így az uralkodó többségi nemzet más, az állam területén élő nemzet, vagy nem-

zetrész nyelvét is hivatalos szintre emelte (pl.: Finnország finn és svéd hivatalos nyelvvel stb.). Más többnyelvű ország esetében a többnyelvűséget az ország területén élő több nemzet jelenléte miatt kellett megvalósítani, ezek az országok többnemzetű államok (pl.: Svájc a német-francia-olasz-ladin nyelvvel, vagy Kanada az angol és francia nyelvvel, India a hindi és az angol nyelvvel, Írország a gael és angol nyelvvel stb.). Névhasználati szempontból a szakírókat vagy térképészt kötelezi az államnyelv megléte, hiszen a közigazgatáshoz kötődő névtípusok (település-, igazgatási nevek) államnyelvi alakjukban dokumentált hivatalos nevek, amelyek használata a legtöbb kiadványban, főképpen térképen követelmény. A hivatalos többnyelvűség elsősorban a kartográfust kötelezi, hiszen az ily módon, törvényileg deklarált többnyelvű államok bemutatásánál a térképi névrajz, az előbbi nevek tekintetében, többnyelvű kell, hogy legyen. Ugyanakkor a hivatalosan egynyelvű államok sora valójában többnyelvű államalakulat, gondoljunk csak a Magyarországgal szomszédos államokra. A hivatalosan nem többnyelvű országok közigazgatása nem veszi tudomásul az állam területén élő más nyelvű állampolgárok földrajzinév-használatáról, és e felfogás az, ami névhasználatilag is kisebbséggé tesz egy nemzetet, nemzetrészt vagy népcsoportot. Ezzel párhuzamosan azt is meg kell állapítani, hogy ha a Föld összes államalakulata hivatalosan is tolerálná a területén élő kisebb népcsoportok, nemzetrészek nyelvhasználatát, akkor is maradnának olyan területek, ahol a többes névhasználat a többes etnikai jelenlét hiánya esetén is indokolt. Ez azt jelenti, hogy egy nyelv földrajzi neveinek használata nem függhet csak az adott nyelvet beszélő nép kiterjedési területétől, azon jóval túlmutathat.

☉ *A népterület és a szórványterület*

A népterület, egy nemzet, nép, népcsoport által lakott olyan terület, ahol az illető nemzet, nép, népcsoport hozzávetőleges etnikai többségben van. Az egyes népterületek átfedhetik egymást, tehát ugyanazon terület több etnikum népterülete is lehet. A népterületnek részét képezi az adott nemzet, nép, népcsoport szempontjából a szórványterület. A szórványterület a népterület részét képező olyan terület, ahol az adott nemzet, nép, népcsoport hozzávetőleges kisebbségben él (pl.: Magyarországon a Vend-vidék szlovén, Ausztriában a Felsőőrség magyar, Szlovákiában a Szepesség német szórványterületek stb.).

☉ *A névterület*

A névterület az a terület, ahol egy adott nemzet, nép, népcsoport saját nyelvén maga alakított ki névhasználatot, amely névhasználat különböző szintű és eredetű lehet. A nevek jelenléte az adott nyelven lehet egy évszázadok alatt kialakult és részben ma is alakuló, „természetes fejlődés” eredménye, mondhatnánk úgy is egy „alulról építkező” folyamat eredménye, és lehet mesterséges, „felülről jövő” vagyis állami beavatkozás kialakította állapot. A természetesen keletkezett, a „nép által adott” alak meglétét okozhatta, hogy az illető nép vagy ma is ott él, vagy a közelmúltban ott élt a területen (pl.: Koszovó területe albán népességű, bár nem albán fennhatóságú, ettől függetlenül a terület az albán névterület része is). A mesterséges eredetű nevek általában valamely nemzet államterületéhez tartozásából fakadhatnak (pl.: a szerb nép, amely fokozatosan szorul ki Koszovó területéről, államilag részben uralja a területet, ennek következtében névterülete is kiterjed rá. Neveinek egy része természetes (hiszen századokkal ezelőtt még etnikailag is jelen volt a szerbség) más része mesterséges eredetű. Mindkét módon létrejött nevek az adott nyelv névkincsének részét képezik, ezért szerves

tartozékai a névterületnek. A névterület minden nép esetében jelentősen túlnyúlhat a népterületen.

A magyar földrajzosok és térképészek egy része (és a közvélemény egy része is) azon a véleményen van, hogy a mesterséges eredetű nevek – főképpen a településnevek körében – nem képezik az illető nyelv névkincsét, ezért használatuk és térképi ábrázolásuk nem célszerű. Ennek a véleménynek mond ellent az a tény, hogy e nevek jelentős része természetes módon kialakult elemeket is tartalmaz és csak a modern fejlődés követelményeként volt szükséges mesterséges elemekkel ellátni őket. Annak kimutatása, hogy az ilyen nevek közül melyik a valóban tisztán mesterséges és melyik nem, nagyon nehéz feladat. Ezért alapvető szempontnak kell lennie a névhasználatnál, hogy minden olyan nevet, amely az adott nyelven valamilyen formában dokumentálva lett, használjunk. A mesterséges eredetű nevek jelenléte miatt gondolják sokan úgy, hogy a névhasználatot az etnikai jelenléthez kössük, de ennek az elméletnek a már említett okok miatt nem lehet létjogosultsága. Több kárt okoz egy nyelv kincseiben az utóbbi álláspont, mint az, hogy néhány „műnév” kerül be a köztudatba. *Mind a népterület, mind a szórványterület és mind a névterület az államterülettől független nagyságú (annál kisebb vagy nagyobb) lehet.*

3. A magyar névterület

A fentieket a magyar névanyag szempontjából vizsgálva az alábbi következtetéseket szűrhetjük le. Vagyis a magyar földrajzinév-használat területi vonatkozásait vizsgálva, eljutunk a magyar névterület fizikai kiterjedésének meghatározásához.

A 15 milliós magyarság 90%-a a Kárpát-medence lakója. Ebből a mai magyar államterületen kívül, de a Kárpát-medencében él 3,3 millió magyar. Ha ehhez a Kárpátokon túl élő, nyelvében már részben

románná vált csángókat is hozzászámítjuk az érték 3,5 millió lesz. A magyar államterület mai kiterjedésében a magyar nép által lakott területeknek csak mintegy felét tartalmazza, ha ehhez még a szórványterületeket is hozzávesszük, akkor ez az érték még kevesebb. A magyar népterület tehát jóval túlnyúlik az államterületen. Nem ritka más nemzetek körében sem az effajta különbözőség, de a magyar nemzet esetében történelmi sorsunk következtében jóval nagyobb a különbség a népterület és az államterület között, mint más nemzeteknél. A névterület viszonya az előző kettőhöz képest még nagyobb eltérést mutat. A mai államterületnél mintegy 3,5-4-szeres nagyságú a névterület. Határozott értéket azért nem mondhatunk, mert egy nyelv névterülete sem egységes, kompakt terület. A névterület a perifériák felé fokozatosan gyérül, már csak az illető nép szempontjából fontos, kiemelkedő történeti-néprajzi jelentőségű névtípusokra terjed ki. *A névterület kompaktnak tekinthető addig, amíg legalább község és folyó, pataknev szintig az adott nép 80-85%-ában saját nyelvén nevezi a terület földrajzi objektumait, jelenségeit.* Ezután már átmeneti névterületről beszélhetünk, ahol csak a nagyobb vízfolyásoknak, tájaknak és településeknek van az illető nép nyelvén saját névalakja.

A kompakt magyar névterület magyar névkincse minden névtípus (tájak, jellemző domborzati pontok, vizek, települések, határrészek) esetében eredendően természetesnek mondható. E nevek közül a mesterséges eredetűek legnagyobb számban a településnevek körében fordulnak elő, ez nagyrészt az 1898 és 1912 között folyó helységnév-rendezés eredménye, kisebb számban a természetföldrajzi tájak nevei közül kerülnek ki. A kompakt magyar névterület lakosságának mintegy fele magyar nemzetiségű, ez az arány a nagy számban szórványként élő magyarság miatt viszonylag alacsony. Így az egységesnek mondható, összefüggő magyar névterület az alábbi kisebb területekre bontható.

- (1) *Magyarország teljes területe*: a legteljesebb és minden névtípus tekintetében legösszefüggőbb terület. Egyes részein határnevekben szigetszerűen hiányos. Ezt a nemzetiségi lakosság jelenléte okozza.
- (2) *A Felvidék, vagyis Szlovákia teljes területe*: déli részén abszolút teljes magyar névanyag, amely észak felé fokozatosan a határnevek és jellemző földrajzi pontok tekintetében gyérül. A magyar településnevek egy része mesterséges eredetű.
- (3) *Kárpátalja (Ukrajna Kárpátontúli területe)*: ugyanaz jellemző e területre, mint a Felvidékre, a magyarországi határ menti terület magyar népessége következtében teljes névanyag, amely a Kárpátok felé határnevek és jellemző földrajzi pontok neveit tekintve gyérül.
- (4) *Máramaros (Románia területén)*: a magyar névanyag határ- és jellemző földrajzi pontok neveiben erősen hiányos, ez a terület túlnyomóan román etnikai viszonyai miatt van.
- (5) *Körös-vidék (Románia területén)*: a névanyag minden tekintetben teljesnek mondható, de hozzá kell tenni, mivel a terület egyes részein újonnan betelepült, főleg román etnikum él, az újabb névadás a régi magyar névanyagot lefedi. E területeken a magyar határnevek csak kutatás után tűnhetnek elő.
- (6) *A történeti Erdély (Románia területén)*: minden tekintetben teljes magyar névanyag, amely határnevek, jellemző földrajzi pontok nevei és kis számban víznevek tekintetében nem teljes, főleg az eredetileg szász népesség által lakott déli területen. Az Erdélyi-medence középső részén a múlt századra szórványosodott magyarság honfoglalás-kori neveit az új keletű román nevek a határnevek tekintetében elfedték. Ezek kutatással nyomon követhetőek.
- (7) *Moldva és a Csángóföld (Románia területén)*: a magyar névanyag csak település-, folyó- és tájnevek tekintetében mondható többé-kevésbé teljesnek. A csángók által lakott települések ha-

tárnevei részben magyarok, erős román hatással. A terület névrajzi szempontból még mindig a Kárpát-térség legmostohábban kezelt része. Mivel az itt meglévő magyar névanyagot a magyar térképek jelentős része nem ábrázolja, a névpusztulás felmérhetetlen méreteket öltött. Következetes névhasználatlaltal e terület magyar nevei még menthetőek, de alapanyag, főleg a nagyobb méretarányokhoz kötődő határnevek esetében kevés van. A másik gond a névábrázolásban, hogy mivel e terület nem esett bele semmilyen magyar névrendezésbe és névgyűjtésbe, sok objektumnak több magyar neve is létezik. A dilemma az, hogy e nevek közül melyiket ábrázoljuk. Pl.: *Piatra Neamț* város magyar neve *Karácsonkő*, de *Németkő* alakban is előfordul, *Târgu Frumoș* városnak három magyar neve is van: *Szépvásár*, *Szépváros* és *Szépvárassz*. Hasonló párhuzamok vannak a víznevek esetében. A terület a magyar állam tartozéka volt a középkorban, ezért sok név középkori eredetű és ezekkel párhuzamosan alakult ki a románból visszamagyarosodott név, amelyet az ott élők sokszor ma is használnak. Ennek a problémának feloldására hozott valamilyen szakmai meg-egyezés még várat magára.

- (8) *Havasalföld (Románia területén)*: a magyar névanyag Moldvához képest gyérebb, a terület már a névterület szórványához is sorolható. A magyar térképi névhasználat másik rendkívül mostohán kezelt területe, pedig a mindennap használatos Bukarest és a Kárpátokon áttörő nagy folyók nevein kívül számos folyónak és nagyobb településnek van magyar neve. Mind a Havasalföldön, mind Moldvában számos mai romániai megyének van magyar névalakja, sőt némelyik román név a magyarból származik. Ezeket minden esetben célszerű használni.
- (9) *Bánság (Románia és Szerbia-Montenegró területén)*: a magyar névanyag település-, víz- és tájnevekben teljes, határ- és jellemző földrajzi pon-

tok nevei tekintetében nemzetiségtől függő. Mivel a középkorban magyar lakosságú terület a török hódoltság alatt itt szenvedte el a legnagyobb (gyakorlatilag teljes) pusztulást, az újonnan betelepült nemzetiségek nevei teljesen, sokszor visszanyomozhatatlanul elfedték az e típusba tartozó magyar neveket.

- (10) *Bácska déli része, a Vajdaság (Szerbia-Montenegró területén)*: a magyar névanyag minden tekintetben teljes. A terület jelentős része területi kiterjedését tekintve ma is mindenütt tartalmaz magyar lakosságot.
- (11) *Szerémség (Horvátország és Szerbia-Montenegró területén)*: a magyar névanyag minden névtípus esetében csonka. A terület a középkorban teljesen magyar népessége a török idők alatt elpusztult. A még nyomozható nevek jelentős része túl történelmi, a mai magyar névhasználatba már nem hozható vissza. A névpusztulás folyamata a Szerémségben már teljesen végbement. A nevek a múlt században még visszagyökeresedhettek volna, de a magyar térképészet ezek ábrázolását nem vállalta föl.
- (12) *Szlavónia (Horvátország területén)*: a terület keleti részén hasonló, talán kicsit jobb a helyzet, mint a Szerémségben. Ha a terület magyar neveit következetesen használjuk, akkor azok még menthetőek. Szlavónia nyugati részén a névpusztulás a XX. század elejére befejeződött, ez a Szerémségnél már említett okokra vezethető vissza. Ma csak nagyobb településeknek, folyóknak és néhány tájnak él magyar névalakja.
- (13) *Muraköz (Horvátország területén)*: a magyar névanyag határneveket leszámítva teljes. A terület kis részben még ma is magyar lakosságú.
- (14) *Mura-vidék (Szlóvenia területén)*: hasonló a helyzet a Muraközhez, de itt népesebb magyar falvak találhatók.

(15) A történelmi Horvátország (Zágráb-Károlyváros környéke): nagyobb települések (Koprivnica-Kapronca, Varaždin-Varasd, Zagreb-Zágráb stb.), folyónevek (Kulpa, Száva, Lónya stb.), tájnevek (Monoszló-hg., Bródi-hg. stb.) reprezentálják a magyar névanyagot.

(16) *Őrvidék (Ausztria Burgenland tartománya)*: település-, víz és tájnevekben teljes magyar névanyag. A határnevek és jellemző földrajzi pontok nevei csak a Felsőőr környéki magyar nyelvszigetben teljesekek. A településnevek tekintetében a volt magyar államterület ma is legmostoháiban kezelt része. Az őrvidéki (burgenlandi) magyar településnevekről sem a tömegtájékoztató, sem a térképészeti jelentős része nem hajlandó tudomást venni.

A névterület szempontjából szórványterületek azok, ahol már csak szigetszerűen egy-egy név fordul elő az illető nyelven. Ezek a nevek történelmi eredetűek vagy valamilyen mesterséges folyamat eredményei. A magyar nyelv esetében ilyen folyamat a nyelvújítás volt. Európa történelmileg kialakult magyar nevekben rendkívül gazdag. Azonban e nevek legnagyobb része, mintegy 90%-a a XX. század elejére, a mostohán kezelt térképi használat miatt kikopott a magyar szóhasználatból és csak töredékesen maradt a köztudatban. Az idegen területek nemzeti földrajzi neveinek ilyen nagymérvű pusztulására más nemzetek esetében nem találunk példát. Ennek megváltoztatására 1943-ban a Honvéd Térképészeti Intézetben belül történt névgyűjtés, amely az oklevelekben, irodalmi alkotásokban fellelt magyar neveket fogta egybe és egy belső ajánlás formájában közölte. E felsorolásban ma már meglehetősen tűnő magyar településnevek is szerepelnek, de jelentős részük a magyar névkincs részét képezik. A mai magyar térképi névhasználatba és ezen keresztül a mindennapi szóhasználatba visszahozásuk – mint szokatlan nevek – erős szakmai és társadalmi ellenállásba ütközik, így magyar

névterület szórványait az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- (1) *Morvaország (Csehország területén)*: városnevek (Uherské Hradište – Magyarhradis, Olomouc – Alamóc – Olmüc stb.) és nagyobb folyók nevei (Odra – Odera, Morava – Morva, stb.) jelentik a magyar névanyagot.
- (2) *Galiczia (Lengyelország területén)*: néhány város magyar neve (Nowy Sącz – Újszandec, Stary Sącz – Ószandec, Kraków – Krakó, stb.), valamint a Kárpátok külső oldalának tájnevei (Beszkidek, Besszádok stb.) adják a magyar névanyagot.
- (3) *Lengyelország további területei*: néhány városnév (Wrocław – Boroszló, Warszawa – Varsó, Gdańsk – Dancka stb.) és a Visztula folyó jelentik a magyar névanyagot.
- (4) *Ó-Szerbia északi pereme (Szerbia-Montenegró területén)*: néhány városnév reprezentálja a magyar névanyagot (Sabač-Szabács, Beograd-Belgrád, Smederevo-Szendrő stb.).
- (5) *Dalmácia (Horvátország területén)*: városnevek adják a szórvány magyar névanyagot (Zadar-Zára, Dubrovnik-Ragúza stb.).
- (6) *Szlovénia területén* – a Mura-vidéket leszámítva – csak egy település Celje – Cilli neve ad magyar alakot.
- (7) *Bosznia területén (Bosznia-Hercegovina területén)*: városnevek adják a szórvány magyar névanyagot (Tuzla-Só stb.).
- (8) *Ausztria területén* – az Őrvidéket leszámítva – számos tájnév magyar alakja (Alsó-Ausztria, Stájerország stb.) és városok magyar nevei alakultak ki (Graz-Grác-Gréc, Wien-Bécs stb.).

Ezen kívül Európa más részein vannak ma is használatban magyar nevek. Ezek folyókra (*Rajna, Majna, Elba* stb.), településekre (*Prága, Drezda, Bréma, Velence* stb.), területekre, tájakra (*Szilézia, Kasztília, Anglia, Cseh-erdő, Kasztíliai-választóheység* stb.) vonatkoznak. Egy részük idegen név ma-

gyarosodott formája, de ettől függetlenül a magyar nyelv részét képezik. Fontos típus az európai nagyvárosok nyelvújításkor keletkezett magyar nevei (*Koppenhága, Lisszabon, Brüsszel* stb.). Ezen kívül mindenképpen meg kell említeni a törökországi *Tekirdag* magyar nevét *Rodostót*.

4. Magyar földrajzi nevek a névterületen kívül

A Kárpát-medence az a terület, amelynek központi, kis része ma a magyar államterület, egyben a kompakt magyar névterület része is. Ennek a területnek, a történelmileg kialakult, mindennapi életünkhöz szervesen kötődő magyar névanyagát a magyar névkincs részének tekintjük, semmi nem indokolhatja e nevek mindennapi használatból (tömegkommunikáció, térképek, szakkönyvek) való kiiktatását. Ennek a magyar névanyagának a használatában csak szemléletmódbeli különbségek következtében vannak eltérések (pl. csángóföldi magyar településnevek használata stb.). Az előbbieket folytán a közvetlenül a népterület és az államterület „bővítményeként” szereplő névterület megléte és a társadalom általi „elismertsége” javarészt megvan, a magyar nyelvű sajtó, írott és elektronikus média, térképészet, illetve különböző tudományok által művelt szakirodalom csak akkor nem használja a magyar névanyagot, amikor a kommunikációban részt vevő egyén felkészültsége folytán nem ismeri a magyar neveket, ezáltal nem képes anyanyelvén megnevezni az egyes földrajzi objektumokat. Ezzel szemben a Kárpát-medencétől és a történelmileg kialakult magyar névterülettől távolodva, az idegen nyelvű földrajzi nevek „területén” is előtérbe kerülhet a magyar névalakok és változatok használata. Ezek a magyar és magyaros nevek már nem képezik a magyar névterület részét, létrejöttük főképpen a földrajztudomány és a térképészet, illetve nemegy-

szer az irodalom, az újságírók, utazók műve. Alkalmazásuk folyamatosan, főképpen kartográfiai és földrajzi szakmai viták, de társadalmi viták tárgyát is képezik. Az idegen nevek magyar és magyaros alakjának létrehozása már a korai századokban is jelenlévő igénye volt a magyar nyelvnek, de érezhető ez a törekvés más nyelvek saját névanyagának kialakításában is. Joggal mondhatjuk, hogy számos olyan magyar név, amely nem a magyar nyelvterületen lévő földrajzi objektum jelölésére alakult ki, fordítás vagy magyaros kiejtés alapján került a használatba és csak régisége okán soroljuk ma a magyar névterülethez (*Bécs, Prága, Krakkó*). Ezek a nevek azonban a magyar nyelvterület közeli szomszédságában lévő földrajzi részleteket jelölnék. Velük párhuzamosan léteznek nagyon távoli földrajzi részleteket jelölő, teljesen vagy részben magyar nevek, olyanok, amelyek nyelvünk részét képezik, mindennaposan használatban vannak (*Szikkás-hegység, Felső-tó, Tűzföld, Sárga-folyó, Fokváros* stb.). Ezek létrejötte és használata a nemzetközi ajánlások alapján nem célszerű, ugyanakkor a mindennapi nyelv és az irodalom igényli jelenlétüket, használatuk könnyebben érthetővé és otthonosabbá teszi e területek megismerését. Gondoljunk csak gyermekkorunk indiántörténeteire, az ifjúsági regényekre, Verne könyvekre. Az irodalommal minden magyar olvasó kisiskolás korától „magába szívja” a távoli tájak „magyar neveit”, azok nem magyar voltára talán csak iskoláinak végén ébred rá. Így a földrajzi nevekkkel „dolgozó” szakterületek (térképszerkesztők, földrajzosok, könyvtárosok stb.) körében „problémát” jelentenek ezek a nevek. A társadalom igényli meglétüket, a nemzetközi szakmai fórumok nem tartják előnyösnek használatukat, de ez utóbbi ellenére a magyar irodalomban és sajtóban legtöbbször használatban vannak. A térképészek körében erre a problémára szokások, már-már hagyománynak tekinthető, sokszor át nem gondolt megoldások jöttek létre. Az idegen nevek magyaros alakjának használatára, minden eré-

nyével és hibájával, az 1954-től az 1990-es évek elejéig egyetlen magyar nyelvű világatlaszt tekintették mérvadónak. „Egy térképen csak azok a nevek szerepelhetnek magyarul, amelyek a Világatlaszban is magyarul vannak” hangzott és hangzik el sokszor a különböző kiadók szerkesztőségeiben. Ezt a megoldást vallják legtöbbször azok is, akik az 1990-es évektől térképkészítéssel foglalkoznak. Pedig a különböző útikönyvek, értékes földrajzi leírások és szakkönyvek sokszor jóval túllépnek a szóban forgó Világatlasz adta kereteken és számos idegen név magyar fordítását és magyaros formáját közlik, legtöbbször a jobb érthetőség kedvéért. És ezt tekinthetjük kulcsszónak: a *jobb érthetőség*. Amikor egy szépirodalmi műben vagy egy útleírásban a szerző magyaros alakkal helyettesít egy idegen földrajzi nevet, az olvasót akarja közelebb hozni a táj megismeréséhez. Az idegen nevek magyar vagy magyaros formában való használatának ellenzői az adott objektum fellelhetőségét tartják nehezebbnek vagy megvalósíthatatlannak, ha a forrás (újságcikk, szakkönyv, térkép) nem az aktuális idegen nevet közli. Így a mindennapi kommunikációs gyakorlatban már korántsem áll elő a távoli területek magyar névhasználatának kérdésében az a többé-kevésbé létrejött névhasználati egyetértés, amelyet a magyar névterület neveinek alkalmazásakor tapasztalhattunk. Az alábbiakban azoknak a magyar földrajzi neveknek a csoportjait tekintem át, amelyek származásuk tekintetében, eredendően idegen nevek. Ezek magyar névalakja nem minden esetben hozható létre és megalkotásuk egyes névcsoportok, illetve típusok esetében nem is ajánlatos.

A magyar névterületen kívüli magyar földrajzi nevek alaptulajdonságai

- (1) Magyar szóalkotással létrehozott nevek, ezért a magyar helyesírás szabályai vonatkoznak rájuk.

- (2) Az ide tartozó nevek idegen eredetűek, létrehozásuk sokszor a térképszerkesztő szubjektív megítélésének függvénye.
- (3) Megalkotásuk és használatuk célszerűsége vitatott.
- (4) A magyar névalak létrehozása növeli a magyar olvasóban az otthonosság érzetét, ugyanakkor a nemzetközi tájékozódásban az eredeti idegen név ismeretének hiánya hátrányt jelent.
- (5) Közvetlen terepi tájékozódást segítő térképeken létrehozásukat mennyiségi szempontból megfontolás tárgyává kell tenni.

Az idegen nevekből alkotott magyar földrajzi nevek létrehozásának alapelvei

☞ Részben fordított nevek

A név egy részének fordításán azt értjük, hogy a földrajzi köznevet fordítjuk le. Ez egyrészt azt jelenti, hogy idegen eredetű köznevet magyar név váltja fel, másrészt, hogy a tulajdonnevet a magyar helyesírás szabályai szerint, de mint idegenből alkotott nevet kapcsoljuk a köznévhöz. Az idegen településnévből, vagy történeti névből képzett magyar névalkotáskor az idegen név ragozatlan formájához a magyar -i képző járul. Pl.: *Třeboni-medence* (Třebon városából) *Adriai-tenger* (Adria városából), *Felső-Guineai-hátság* (Guinea történeti-földrajzi névből), *Mexikói-öböl* (Mexikó történeti-földrajzi, ill. államnénvből), *Madagaszkári-medence* (Madagaszkár sziget nevéből), *Hunter-szigeti-hátság* (Hunter-sziget nevéből). Amikor a részfordításban személynév, illetve más, ma nem élő földrajzi névből eredő tulajdonnév áll, akkor a képzésben részt vevő név írásmódja nem változtatható és nem fordítható. Pl.: *Andaman-szigetek*. (Andaman nép nevéből), *Appalache-hegység*. (Apalchen indián település nevéből), *Seychelles-szigetek* (Moreau de Seychelles tengerésziszt nevéből) stb.

☞ Teljesen lefordított és magyarrá vált nevek

Az idegen névből, annak tulajdonnévi és köznévi fordításával új magyar nevet alkotunk. Általában a magyar szakirodalom e típust említi, mondhatnánk megtűri, pedig jelenlétük nem egy távoli terület földrajzi neveinek eredetét teszi érthetővé. E névtípusok teljes értékű magyar földrajzi névnek tekintendők. Idegen név magyaros átvételekor a név alaptagját vesszük át, ez egészül ki magyar többes számmal ill. magyaros írásmóddal. Pl.: *Alpok* (Alpes »» Alpok), *Andok* (Andes »» Andok), *Baleárok* (Balears »» Baleárok), *Antillák* (Antillas »» Antillák), *Pontuszi-hg.* (A Fekete-tenger partvidéke latinul Pontus) stb.

Amikor az idegen név tulajdonnévi része melléknév vagy közszó akkor azt magyarra fordítva kapcsoljuk a magyar köznévhöz. Pl.: *Sziklás-hg.* (Rocky Mountains »» Sziklás-hg.), *Nagy-Rabszolga-tó* (Great Slave Lake »» Nagy-Rabszolga-tó), *Parti-hg.* (Coast Mountains »» Parti-hg.), *Arany-part* (Gold Coast »» Arany-part), *Elefántcsont-part* (Ivory Coast »» Elefántcsont-part), *Sárkány-hegység* (Drakensberge »» Sárkány-hegység), *Keserűgyökér-hegység* (Bitterroot Mountains »» Keserűgyökér-hegység) stb.

A földrajzi nevek magyar alakjainak használata és létrehozása az egyes névkategóriák esetében:

(1) Településnevek:

- A településnevek államnyelvi alakját minden esetben hivatalos névnek¹ kell tekintenünk.
- A Föld bármely településének magyar névalakját pusztán fordítás vagy magyaros átírás alapján létrehozni nem megengedhető. Kivételt képeznek a sajtó által a magyar névhasználathoz igazított nevek, ezek mindennapi nevek lévén, térképi használata indokolt.²

- A helységnévtárakban, szakirodalomban, irodalmi művekben, publikus³ formában megjelenő magyar településneveket a magyar földrajzinévkincs részének tekintem, ezek használatát az egész Föld esetében indokoltnak tartom az alábbi megszorításokkal.
- A magyar településnév-anyag szétválasztható egy ma használatban lévő és egy elfeledett, a használatból kikerült ún. középkori csoportra⁴. A mindennapi használat az utóbbi csoport esetében nem indokolt, illetve külön vizsgálat és mérlegelés tárgyát képezheti a használat.⁵
- A nem latin betűkkel író európai nyelvek településneveit, ha nincs egyéb magyar névalakja magyar átírással kell közölni.
- A nem latin betűkkel író keleti nyelvek településneveit, ha nincs egyéb magyar névalakja a „keleti nevek magyar helyesírása” által megadott átírási formában kell használni.

(2) *Közterületek nevei (utcanevek):*

- A közterületek neveinek államnyelvi alakját minden esetben hivatalos névnek kell tekintenünk.
- Azokon a településeken, ahol hivatalosan kettős közterületnév-használat van, mindkét nyelv neveinek használata indokolt (pl. térképen), de magyar nyelvű szövegben a magyar név használata elegendő.

- Pusztán fordítás útján létrehozott / létrejött, de nem hivatalos közterületnevek használata nem indokolt, de megengedhető.⁶

(3) *Igazgatási nevek:*

- Az igazgatási nevek államnyelvi alakját minden esetben hivatalos névnek kell tekintenünk.
- Az államnevek (országnevek) magyar névalakja a Magyar Tudományos Akadémia által megadott alakban kell használni.⁷
- A közigazgatási egységek neveiben minden egyes esetben a köznévi tag fordítása szükséges.
- Azokban az országokban, ahol a közigazgatási egységek neveinek tulajdonnévi része közzsói (égtájak, viszonysszavak) tagot tartalmaz a név egészének magyar formáját kell felvenni. (*Észak-Csehország*⁸, *Alsó-Ausztria*⁹, *Új-Dél-Wales*¹⁰, *Központi tartomány*¹¹)
- Abban az esetben, ha az adott ország közigazgatási egységének államnyelvi névalakja magyar névalakkal rendelkező település, víz vagy táj nevéből képződött, a magyar nevet a névadó objektum magyar nevének alkalmazásával kell létrehozni. (*Pozsonyi körzet*¹², *Kárpátontúli terület*¹³, *Szilágy megye*¹⁴, *Dél-Morvaország*¹⁵, *Észak-Rajna-Vesztfália*¹⁶, *Felső-Ausztria*¹⁷, *Katalónia*¹⁸, *Egyenlítői-körzet*¹⁹).
- A védett területek neveinek esetében a köznévi tagok (nemzeti park, tájvédelmi körzet, természetvédelmi terület) fordítása elengedhetetlen.

¹ Hivatalos név: a közigazgatásban, közlekedésben, postai szolgálatban stb. alkalmazott, törvényben, rendeletben meghatározott név.

² Pl. Mexikóváros, Kuwaitváros, Brazíliaváros, Nyugat-Berlin, Kelet-Jeruzsálem, Észak-Nicosia, Majnafrankfurt, illetve Mosztár, Szarajevó, Tetovó stb.

³ Nagyobb példányszámban, nyomtatásban megjelent vagy egyéb publikációban, de szakmailag elfogadott formában közzétett.

⁴ Pl. Ágosta (Augsburg), Boroszló (Wrocław), Dancka (Gdańsk), Ilyvó (Lviv), Nándorfehérvár (Belgrád) stb.

⁵ Példának lásd: „A Föld világtalasz” [AGÁT–Nyír-Karta–Szarvas, 1999] „Történeti magyar helységnév” jelkulcsi kategória.

⁶ Pl. a prágai Vencel tér, moszkvai Vörös tér

⁷ Megjegyzendő, hogy több állam magyar neve lehetne „magyarabb” (Moldova-Moldávia, Botswana-Becsuanálföld, Lesotho-Bászutóföld stb.)

⁸ Kraj Severočeský (Csehország)

⁹ Niederösterreich (Ausztria)

¹⁰ New South Wales (Ausztrália)

¹¹ Central (Zambia)

– Abban az esetben, ha a védett terület államnyelvi névalakja magyar névalakkal rendelkező település, víz vagy táj nevéből képződött, a magyar nevet a névadó objektum magyar nevének alkalmazásával tartom célszerűnek létrehozni. (*Kis-Fáttra* Tájvédelmi körzet²⁰, *Óriás-hegység* Nemzeti Park²¹)

(4) *Víznevek, a jellegzetes földrajzi pontok nevei és a tájnevek magyar névalakjának általános létrehozási elvei:*

– Magyar szövegekörnyezetben, illetve magyar nyelvű kommunikáció esetén fontos alaptétel, hogy minden természetes eredetű és megjelenésű objektum nevének esetében törekedjünk az objektum magyar nevének használatára, ha ilyen nincs a magyaros névalak létrehozására. A fent leírt törekvés fő célja nem a minden áron történő magyarosítás, hanem annak a hagyománynak a folytatása és kiterjesztése, amely azt célozza, hogy azok a földrajzi nevek, amelyek adott nyelven konkrét jelentéssel bírnak, a magyar olvasó számára is konkrétumot jelentsenek. Cél legyen, az előbbieken túl, hogy rendszeresebb, áttekinthetőbb, logikusabb legyen az a térképi névanyag, amelynek a köznapi szóhasználatban és az írott szakirodalomban általában magya-

ros formájú neveit (is) alkalmazzuk. A továbbiakban ismertetésre kerülő elvek alkalmazása egy megalapozott rendszerbe illeszkedő névanyagot hoz létre, így teljesebbé, jobban érthetővé válik mind földrajzi, mind történelmi értelemben a magyar olvasónak készülő, távoli világokat is bemutató területek természeti névanyaga.

- A földrajzi nevek köznévi tagjai a latin írásjeleket használó nyelvek köznévi tagjai esetében legtöbb esetben következetesen lefordíthatók. Hasonló a helyzet a cirill írást használó szláv nyelvek esetében is. (*Orlice-hegység*²², *Cserszkij-hegység*²³, *Bajor-erdő*²⁴)
- Külön elbírálás alá esnek a nem latin betűs távoli nyelvek (türk nyelvek, kínai, koreai, japán stb.). Ezek közszoói tagjai a magyar nyelvben általában jól kiejthető és sok földrajzi objektum nevében – magyar fülnek – a tulajdonnévvel összeforrottan jelentkeznek²⁵. Ezek fordítása nem javasolt, ugyanakkor a közsavak következetes adott nyelvi (magyar átírásban való) felvétele indokolt.²⁶ Ezeknek a földrajzi közneveknek magyar átírással írt alakját a földrajzi összetételben minden esetben kis kezdőbetűvel, a tulajdonnévhez kötőjellel kapcsolva kell írni.

¹² Bratislavský kraj (Szlovákia)

¹³ Zakarpatszka oblaszty (Ukrajna)

¹⁴ Județul Sălaj (Románia)

¹⁵ Jihomoravský kraj (Csehország)

¹⁶ Nordrhein-Westfalen (Németország)

¹⁷ Oberösterreich (Ausztria)

¹⁸ Cataluña (Spanyolország)

¹⁹ Équateur (Kongói Demokratikus Köztársaság)

²⁰ Chránená krajinná oblast' Mala Fatra (Szlovákia)

²¹ Krkonošský Národní Park (Csehország)

²² Orlické hory (cseh)

²³ Cserszkij hrebet (orosz)

²⁴ Bayerwald (német)

²⁵ pl. Tien-san (kínai), Csilien-san (kínai), Kuznyecki-alatau (hakas), Ulahan-bom (jakut), Kara-kum (türkmén)

²⁶ pl. Csilien-san és nem Csilien-hegység. Magyar célközönség esetén nem helyes e névcsoport tekintetében a nemzetközi átírások alkalmazása. Tehát nem Quilian-san vagy Quilian-hegység.

- Az előbbihez hasonló megoldást, tehát kis kezdőbetűvel való írást alkalmazunk az idegenből magyarrá vált közszoí névtagok helyesírására is (*kordillera, kordillerák, plató, fjord, fjell*).
  - A földrajzi nevek melléknévi és köznévi eredetű tulajdonnévi részeit abban az esetben, ha azok ma is az adott nyelvben konkrét jelentéssel bírnak, lefordíthatjuk.²⁷ Kivélt képeznek a személynévből és tulajdonnévből (pl. hajó, expedíció nevéből) származó névtagok. (*Sziklás-hegység*²⁸, *Róka-szigetek*²⁹, *Kúszósül-folyó*³⁰, *Isteni kegyelem-öböl*³¹, *Két testvér-hegység*³²)
  - Hasonlóan kivételt képezzenek a távol-keleti nyelvek földrajzi összetételei. Ezek esetében – a köznévi tagokhoz hasonlóan – a magyaros átírás elegendő. A közvetlen magyar fordítás csak akkor célszerű, ha az más latin betűs nyelvek esetében jelentkezik.
  - Önmagukban konkrét jelentéssel bíró idegen neveket nem fordíthatunk. Ezek olyan nevek, amelyek egyrészt már önmagukban állva nem tartalmaznak köznevet, illetve minden tagjuknak az adott nyelven konkrét jelentése van. E földrajzi nevekhez nem kapcsolhatunk magyar (vagy más) köznevet sem, mivel ekkor a szóismétlés (pleonazmus) hibáját követjük el.³³
  - A személynévi eredetű földrajzi nevek közül a szentek és az uralkodók neveiből képzett formák következetesen lefordíthatók.³⁴
  - Az emlékeztető és beszélő nevek nem fordíthatók. Ezek olyan nevek, amelyek valamilyen eseményhez kötődnek, vagy az eseményben részt vett személy, eszköz nevéből váltak földrajzi névvé.
- Legtöbbjük tengerfenék, domborzati nevek esetében fordul elő.³⁵
- Amikor a név betűszót tartalmaz, a betűszó nem oldható fel és nem fordítható.³⁶
  - Azok az idegen eredetű nevek, amelyek már önmagukban is idegen eredetűek és más nyelvben értelmet nyertek nem fordíthatók.³⁷
  - Nem alkalmazható a magyar névalak abban az esetben, ha az idegen név – bár a fenti esetek valamelyike érvényes lenne rá – teljes mértékben beleyökeresedett a mindennapi köztudatba és a mindennapok kommunikációjában folyamatosan, társadalmi és szakmai megosztottság nélkül élő név.³⁸
  - A magyar névalakok létrehozásához mindenképpen szükség van az idegen név minimális etimológiai vizsgálatára. Ezzel tisztázható a név eredete és a fordíthatóság helyessége.

²⁷ Tájak, csúcsok, hágók és vizek esetében legnagyobb részük az európaiak által új névadásban részesített Észak-és Dél-Amerika területén fordulnak elő.

²⁸ Rocky Mountains (angol)

²⁹ Fox Islands (angol)

³⁰ Porcupine River (angol)

³¹ Bay of Goods Mercy (angol)

³² Sierra Dois Irmãos (portugál)

³³ Pl.: *Kara-kum* (= Fekete-sivatag), *Kizil-kum* (= Vörös-sivatag), *Gobi* (= Sivatag), *Kara-tau* (= Fekete-hegység), *Isszik köl* (= Isszik-tó) stb.

³⁴ Ide tartozik nagyon sok fok neve.

³⁵ Pl.: *Atlantis Seamount* »» *Atlantis-fenekhegy* (Atlantis hajó nevéből), *Northwind Ridge* »» *Northwind-hátság* (Northwind »Északi szél« hajó nevéből), *Northern Holiday seamount* »» *Northern Holiday-fenekhegy* (Northern Holiday expedíció nevéből) stb..

³⁶ Pl.: *Arlis Spur* »» *Arlis-nyúlvány* (Arctic Research Laboratory Island névből), *Kotlovina Szevernij Polus* »» *Szp-medence* stb.

³⁷ Pl.: *Man-sziget*. (Man' kelta szó, = kicsi, kicsiny), *Yellowstone* (a minnataree indiánok nyelvén mitsiadazi = sárga kő), *Niagara-vízesés* (Ongniaahra irokéz szó = kettévágott föld) stb.

³⁸ Pl. Mont Blanc, Sierra Nevada, Kara-kum, Kizil-kum, Góbi,

5. A kompakt magyar névterület neveinek megjelenése különböző korok térképein (A magyar névhasználatra jelentősen ható politikai irányzatok áttekintése)

A következőkben a modern kartográfia³⁹ által készített, a kompakt magyar névterületet, vagyis Magyarországot és annak táji keretét, a Kárpát-medencét, valamint környezetét ábrázoló térképek magyar földrajzinév-anyagának jelentősebb változásait mutatom be. A magyar nyelvű térképek körében a földrajzi nevek közlésében, az immáron több mint 120 éves múlt, sok érdekességet és tanulságot mutat, azzal együtt, hogy a magyar nyelvű földrajzinév-használat politikai korszakokhoz és ideológiai irányzatokhoz egyértelműen hozzákapcsolható. A magyar nyelv névkincséhez szervesen hozzátartozó földrajzi nevek használata számos olyan változáson ment keresztül, amely az adott korban követelményként jelentkezett, de későbbi korok megítélésében a változtatás már elmaradottságot sugallt. Ennek a bonyolult, a szakmai vitákat és érzelmeket sokszor felkorbácsoló változáshalmaznak az egyes szakaszait és mozzanatait kívánom megvilágítani. Írásom a kis méretarányú általános térképek⁴⁰ magyar névhasználatát tekinti át.

A Monarchia térképészeinek magyar névhasználat (1880–1920)

A XIX. század vége és a XX. század 10-es éveinek nagyközönségnek szóló térképkészítése elsősorban

az oktatási célú atlaszok és falitérképek korszaka. Az ország vezetése és lakossága a dualizmus előnyeit érzékelve és kihasználva a teljes bel- és kultúrpolitikai autonómia kiépítésén fáradozott. Ez a földrajz és a történelem oktatásában is érvényesült⁴¹. A kultúrpolitika részletes tananyagot dolgozott ki a Magyar Szent Korona országainak földrajzoktatásához, valamint a magyar nemzet történetének elsajátíttatásához. Ennek megfelelően a két térképigényes tantárgy követelményeihez igazítva sorra jelentek meg az iskolai atlaszok és térképek. Ezek a magyar névterület és az államterület hozzávetőleges egybeesése⁴² következtében a magyar/nem magyar névanyag felvétele vagy elhagyása nem merült fel kérdésként. Gyakorlatilag nem vizsgálták és szabályozták a névhasználatot, az a térképek szerkesztőinek földrajzi név ismereteit tükrözte. Nem számítjuk a névhasználati változtatások körébe a településnevek 1898 és 1912 között folyó rendezését⁴³. Az ekkor létrejött névváltoztatások állami szinten folytak, használatuk a térképeken nem képezhetette vita tárgyát. 1920 előtt általános szemléletmódként tapasztalható a térképeken, főképpen a településnevek esetében, a hivatalos/nem hivatalos nyelvek alapján történő név előtérbe helyezés, illetve névdizkrimináció. Ez a jelenség a kartográfiában az államközpontúság elvének alkalmazása. *Az államközpontúság elvén azt a nemzeti nyelv szempontjából diszkriminatív felvételi megoldást értjük, amikor a térképen az olvasó nyelvétől függetlenül, elsősorban az államnyelvi névalakokat helyezik előtérbe, tehát túlnyomóan hivatalosnak tekintett neveket jelenítenek meg.* Ennek következményeként az egyébként a Magyar Királyság határain túlnyúló magyar név-

³⁹ A magyarországi térkép-sokszorosításban a síknyomtatás nagyobb arányú térhódításától.

⁴⁰ Leginkább az atlaszokban szereplő igazgatási- és általános földrajzi térképek.

⁴¹ Törvény a népiskolai oktatásról. (1868. XXXVIII. tc.)

⁴² Egybeesést említünk, de a névterület – ha szórványosan is – főképpen keleti és déli irányban jelentősen túlnyúlt és túlnyúlik a Kárpátok és a Száva vonalán.

⁴³ Törvény a helységnevek rendezéséről (1898. IV. tc.), az ún. törzskönyvezés folyamatának elindítója.

terület névanyaga a térképeken csonkult. Jól érzékelhetően ekkor kerültek le a térképlapokról Horvátország, Szlavónia, Moldva és a Havasalföld középkorból gyökerező magyar nevei. Ennek a felfogásnak máig ható súlyosan negatív kulturális hatása van: a magyar nyelvű olvasóközönség és sajnos a térképész-földrajzos szakma egy része is, idegenkedik a fent említett területek magyar névanyagától, pedig e területeken nem csak a magyar nevek, hanem a még szórványban jelenlévő, bár az asszimiláció végső határára jutott magyar etnikum⁴⁴ is jelen van. Ennek a kartográfiai szemléletmódnak tulajdonítható, hogy a közép-európai magyar földrajzinév-anyag egy része archaikussá, történelmivé vált, hiszen a magyar térképészek „leszoktatták” a magyar olvasót e nevek használatáról. A térképész szakma ezzel az időszerűnek hitt lépésével befejezte a „magyar végvidékek”, magyar etnikumát jórészt elvesztett területeinek kulturális pusztítását, végeredményben ezzel a török hódoltság „művét” beteljesítve. A térképeken⁴⁵ a településnevek közlésénél a Magyar Királyság határain kívül (legtöbbször Horvát-Szlovónországban is) egyértelműen az államközpontúság érvényesül: *Osijek, Wien, Bacău, Dresden*⁴⁶ stb. nevek szerepelnek. Ugyanakkor a vizek, jellegzetes földrajzi pontok⁴⁷ és tájak nevei nagyobb részt magyar vagy magyaros alakjukkal kerültek fel.

A dualizmus Magyarországon a földtudományok rohamos fejlődése következett be. Az ország gazdasági erőforrásainak minél hatékonyabb kiaknázásának megteremtéséhez szükség volt a földtani, természetföldrajzi kutatások minél gyorsabb és pontosabb elvégzésére. Ennek a programnak szükséges velejárója volt, hogy természetföldrajzi értelemben

rendszerbe foglalják az ország természeti képződményeit. Ennek következtében sorra jelentek meg publikációk a Magyar Szent Korona országainak hegységeiről. Tudományos támogatottságot nyert a magyar népi tájszemlélet, amely a Kárpátok övezte medenceség középpontjából, a „medence aljából” szemléli a környezetet. Részletes geológiai és morfológiai alapú felosztások születtek az ország hegyvidékeiről. Ezeknek a munkáknak a nevekre is hatása volt, de konkrét – mai értelemben vett hierarchikus – tájbeosztásról még nem beszélhetünk. Csak kis számban vált szükségessé műnevek létrehozása, a tudomány átvette az ország területén élő népek névadását. A „hivatalos” földrajztudomány leginkább csak az országhatárokon belül fekvő természetföldrajzzal foglalkozott. Ennek következtében e területen is beállt az államközpontúság: a térképek névanyaga a Kárpátokon kívül, az előtérben hézagossá, elnagyolttá vált. Ez a jelenség gyakorlatilag a XX. század végéig végigkíséri a magyar térképek jelentős részét.

A trianoni sokk, „válaszlépés” a térképeken (1920–1945)

Trianon után a névterület és az államterület helyzete alapvetően megváltozott. A kompakt névterület alig harmada maradt az államterületen belül. Ennek az anomáliának már önmagában is az államközpontúság elvének feladására kellett, hogy késztesse a térképi névrajz megalkotóit. Ez végeredményben megtörtént, tehát a térképszerkesztők – ha nem is tudatosan – átléptek a korlátot szabó államközpontú felfogáson. Azonban ez a megoldás nem az észszerű belátás és a tudományos gondol-

⁴⁴ Moldvai magyarok (Csángóföld) és a magyar nyelvszigetek Szlavóniában.

⁴⁵ Pl.: Földrajzi iskolai atlasz (tervezte: Kogutowicz Manó, 1896), Kozma–Kőrösi Rendszeres földrajzi atlasz (szerk.: Kozma Gyula és Kőrösi Albin) [Singer és Wolfner kiadása Budapest, 1907]

⁴⁶ Eszék (Osijek), Bécs (Wien), Bákó (Bacău), Drezda (Dresden)

⁴⁷ Hegycsúcsok, hágók, szorosok, fokok.

ködés alapjain állt. A nemzet a megalázó és az államát megcsonkító diktátum adta állapotban, egyfajta védekezésként, egységesen a teljes revízió követelésének a realitásokkal dacoló talajára állott. Ennek megfelelően a térképi névhasználatnak is ennek az ideológiai követelménynek kellett megfelelnie és a teljes revíziót sugallnia. A teljes revízió szolgálata azonban egyfajta sajátos államközpontúságot eredményezett: nem a trianoni országhatár, hanem továbbra is a Magyar Királyság 1918 előtti területe maradt – névrajzi szempontból – a magyar államterület, azzal a hatalmas különbséggel, hogy a horvát–magyar kiegyezés⁴⁸ óta mostohán kezelt szlavóniai–horvátországi–dalmáciai magyar neveket némely térképlapok ismét használják. Az ebben a korban született térképek sok tekintetben ellentmondásos névrajzot tartalmaznak. Az 1922-ben megjelent Kogutowicz⁴⁹ földrajzi iskolai atlasz Kárpát-medencét bemutató⁵⁰ térképlapján a történelmi határon belül teljesen és kizárólagosan magyar névanyagot közöl. Ugyanakkor a Kárpátok külső oldalán már csak a hegyláncon belül eredő vizek nevei magyarok (pl. *Tatros, Bodza*), a kívül eredőké államnyelvi (pl. *Dniestr, Oder, March*⁵¹). Természetföldrajzi szempontból jelentős, hogy megjelennek a kárpáti nagytájak nevei⁵², viszont megint az államközpontúság jelenlétét mutatja, hogy hegységkereten kívül a tájak államnyelvi alakjukkal szerepelnek: *Wienerwald, Marchfeld, Mars Gebirge, Karawanken*.⁵³ A területi revízió tömegekbe sulykolásának bizonyítéka, hogy az 1922-es kiadású atlasz az „Magyar Szent Korona országainak politikai térkép-

pe” címmel közli a Monarchián belüli Magyar Királyság térképét. Tehát egy régi állapotú térkép (mondhatnánk történelmi térkép) szerepel egy földrajzi atlaszban. Ennek magyar névhasználatát megint csak ellentmondásos: Horvátországban csak magyar nevek, Moldvában és a Havasalföldön csak román nevek szerepelnek. Növeli az ellentmondást, hogy Ausztriában a *Wien/Bécs, Wiener Neustadt/Bécsújhely* kettős megírás jelentkezik.

Ahogy az ország egyre inkább kilépett a politikai és gazdasági elszigeteltségből és találta meg kapcsolatát Nyugat-Európa felé, úgy oldódott az „államközpontú görcs” a térképeken is. A rendszertelen magyar névalkalmazás és a diszkrimináció egyes területek esetében továbbra is jelen van, de a magyar névhasználat a Kárpátokon kívül egyre szélesedik és csiszolódik. Ez elsősorban a tájak neveinél érezhető: az 1929-es kiadású „Dr. Kogutowicz Károly iskolai atlasza II.” c. munka megfelelő térképlapja⁵⁴ a történelmi határokon túl magyar tájneveket használ (*Bécsi-erdő, Bécsi-medence, Cseh–Morva-hegyvidék, Stájer-Alpok, Mars-hegység, Karavankák*). Ugyanezt a megoldást alkalmazza az 1936-os kiadású „Földrajzi atlasz a római katolikus népiskolák számára” c. munka, az előzőhöz hasonló kivágatú lapja: *Bécsi-erdő, Morvamező, Mars-hg., Stájer-Alpok stb.* Ez a térkép szerepelteti a Kárpátok nagytájneveit is. A korszak egyik legelismerőbb és legteljesebb atlaszműve, az ÁTI-Kisatlasz⁵⁵ szintén igyekszik a lehető legnagyobb teljességgel használni a Kárpát-térség⁵⁶ magyar névalakjait. Ez a táj-, víz- és jellegzetes földrajzi pontok neveinél

⁴⁸ Törvény a magyar-horvát kiegyezésről. (1868. XXX. tc.)

⁴⁹ Szerkesztette: Dr. Kogutowicz Károly

⁵⁰ Magyarország hegy- és vízrajzi térképe

⁵¹ Dnyeszter (Dniestr), Odera (Oder), Morva (March).

⁵² Északnyugati-, Északkeleti-, Keleti-, Déli-Kárpátok.

⁵³ Bécsi-erdő (Wienerwald), Morvamező (Marchfeld), Mars-hegység (Mars Gebirge), Karavankák (Karawanken).

⁵⁴ Magyarország hegy- és vízrajzi térképe

⁵⁵ Az Állami Térképészeti Intézet kisatlasza. Első kiadása az 1930-as évek közepén, ezt még három követte a Honvédtérképészeti Intézet kiadásában 1943-ig.

következetesnek mondható. (Bár *Wiener Wald*⁵⁷ szerepel). Érdekes, hogy ebben az atlaszban jelenik meg először az *Eperjes–Tokaji-hegyvidék*⁵⁸ nevének megváltozása. A hegysor teljes területére a népi eredetű *Sátor-hegység*⁵⁹ névalak vonatkozik. Szintén elsőként e munkában jelentkező változás a Bihar-hegység *Vlegyása* csúcsának (1838 m) magyar alakja a *Vigyázó*. Ez a két név, a használat tekintetében, a mai napig megosztja a magyarországi és a határokon túli kartográfiai szakmai véleményt. Az atlasz a történeti határokon túli települések magyar neveit szinte következetesen nem közli. Mentés e megoldásra, hogy a névmutató közöl minden Kárpátokon kívüli magyar névalakot, a tipikusan középkori neveket is.⁶⁰ A munka nagyon ellentmondásos megoldása, hogy a „Csonkamagyarország” c. lapon Horvát-Szlavónország területén egyetlen magyar településnév sincs. Az ÁTI-Kisatlaszban – ha kicsit eltávolodunk vizsgált területünkől – látható, hogy a Kárpát-medencén kívüli területek magyar névanyaga is érdekesen alakult: az atlasz a magyar településneveket mostohán, illetve minden rendszert nélkülözve kezeli. Ugyanakkor a természetföldrajzi és történeti-földrajzi tájak nevei inkább magyarul vannak megírva. A víznevek esetében változó a kép. Az „Ausztria és a Keleti-Alpok” c. lapon: *Wien (Bécs), Eisenstadt*⁶¹, szerepel, ugyanakkor az Alpok részei magyar nevükön, kiegészülve a *Magyar-Alpok*⁶² alakkal, a tartományok nevei szintén magyarul jelentkeznek. Az „Olaszország” c. térképen: *Napoli, Roma*⁶³ településnevek, ugyanakkor

Nápolyi-Appenninek és Római-Appenninek tájnevek szerepelnek. Ez a megoldás megint a kartográfiai névtípus-diszkrimináció vállalását mutatja még a következetlenségek árán is. A „Franciaország, Belgium és Luxemburg:” c. lapon pl. *Paris, Massif Central, Seine, Pas de Calais*⁶⁴ és *Rajna, Csatornaszigetek* nevek szerepelnek. Tehát minél távolabb kerülünk a Kárpátoktól a következtelen magyar földrajzinév-használat egyre erősödik.

Az 1940-es évek törekvése volt a magyar földrajzi nevek kiteljesítésének, régi magyar névalakok fellelítésének és újbóli használatba vételének a próbálkozása. Idő hiányában az összegyűjtött anyag már nem került térképekre, de az ajánlás, amely a Honvédtérképészeti Intézet térképein való névhasználatot javasolja, kéziratos formában könyvtárakban fellelhető. Az ajánlás – bár készítőjének neve nem tisztázott – a Kárpát-medencén kívüli európai és távoli földrészek magyar település- és kis részben természetföldrajzi neveinek javaslatát tartalmazza. Egyes vélemények szerint ez már az erős jobbratolódás egyik eredménye és a munka értéktelen, de tény, hogy olyan gyűjteménnyel állunk szemben, amely felkutatatta és megpróbálta rendszerbe foglalni a feledésbe merült magyar neveket. Egyik legnagyobb értéke a szlávóniai magyar településnevek összegyűjtése.

A természetföldrajzi szemléletben is jelentős változásoknak lehetünk tanúi az 1940-es években. Prinz Gyula, Cholnoky Jenő, Teleki Pál és Bartucz Lajos megírták a Kárpát-medence mindeddig legátfo-

⁵⁶ A Magyarország 1914-ben és a Csonkamagyarország c. térképeken.

⁵⁷ Bécsi-erdő

⁵⁸ Eperjes városától Tokaj városáig húzódó vulkáni kúpok sorozata. Az Északnyugati-Kárpátok külső vulkáni vonulatának tagja.

⁵⁹ A Sátor-hegység névalak a Sátoraljaiújhely fölött emelkedő Sátor-hegy és a körülötte fekvő (Vár-hegy, Kecse-hát, Magas-hegy) jellegzetes sátor alakú vulkáni kúp-csoport elnevezésének kiterjesztéséből ered.

⁶⁰ pl.: Fürstenfeld–Föllöstöm, Lwów (Lvov, Lviv)–Lemberg–Ilyvó, Iași–Jászvásár, Turnu-Severin–Szörényvár

⁶¹ Kismarton (1921 előtt Sopron vármegyében.)

⁶² A történeti nyugati határ menti Alpok-nyúlványok elnevezése. Része a Soproni-hegység, Kőszegi-hegység és a Borostyánkő-hegység.

⁶³ Nápoly (Napoli), Róma (Roma)

⁶⁴ Párizs (Paris), Francia-középhegység (Massif Central), Szajna (Seine), Doveri-szoros (Pas de Calais).

góbb elemző földrajzát, amely „*Magyar föld, magyar faj*” címmel jelent meg. Ennek első kötete a „Magyarország tájrajza” címet viseli.⁶⁵ Ebben „A magyar tájak rendszeres szemlélete” c. fejezet már a tájbeosztások irányába mutató rendszerbe állítással írja körül a Kárpát-medence és környezete tájait. Ebben jelenik meg az első olyan összefogott részletezés, amely a nevek tekintetében is figyelemmel van a természetföldrajzi tájakra, bár a rendszer még nem mutatja azt a szoros hierarchikus felépítést, amely az 1960-as évektől majd jelentkezik, a nevek és a névadás problémája már jelentősen felmerül. Prinz Gyula elsősorban a középtájak és nagyptájak névadásának problémájával foglalkozik. Ekkortól érezhető az az igény, hogy a Kárpátokon belüli, de nem magyar etnikai területek tájnévanyaga addigi, részben magyaros jellege helyett, inkább teljesen magyar legyen. Tisztán magyar névalakok létrehozása indul meg, és az ekkor születő nevek egy része a következő időszakban nyelvünk élő részévé válik. E változások leginkább a trianoni határhoz közeli tájak, illetve az 1938–1941 közötti államterületi változásokhoz kötődő új határvonalak környezetében jelentkeznek. Így változik át a *Ptácsnik* és lesz *Madaras*⁶⁶, a *Vihorlát* és lesz *Viharlátó*⁶⁷, a *Szinyák* és lesz *Kéklő*⁶⁸, a *Szvidovec Fagyalos*⁶⁹, a *Gutin-hegység* és lesz *Ezüstös*⁷⁰, a *Cibles* pedig lesz *Széplés*⁷¹. Ekkor jellemző más hegycsúcsok nevének magyarosabb felvételi módja is: a *Toroiaiga Toronyága* (1939 m), a *Pop Iván Iván-havas* (1940 m)⁷² változatban szerepel. Ideológiai változtatás 1940-től Hovlerla nevének *Horthy Miklós-csúcs*-ra való változta-

tása. Ezeknek a neveknek egy része (*Madaras, Iván-havas*) ma is használatban van, más részük ingadozó (*Kéklő, Fagyalos, Széplés, Toronyága*), illetve nem került bele (*Ezüstös*) a mindennapi névhasználatba. Ugyanakkor a fenti változásoknak és elveknek a térképeken való visszatükröződésére már nem maradt idő. A 40-es évek politikai hangulata, majd a háborúba sodródó és abban a megsemmisülés határára kerülő országnak nem maradt energiája arra, hogy a változások a mindennapok térképein is jelentkezzenek. Erre már csak a háború után nyílt, ha rövid időre is, lehetőség.

A koalíciós idők névhasználatára (1945–1949)

Az elvesztett háború és az idegen hadseregek jelenléte nem kedvezett a térképkiadásnak. Ugyanakkor az oktatás 1945 tavaszától megindult, ehhez viszont térképekre volt szükség. A térképi névrajz felvételében nem állt be számottevő változás, de az új politikai légkörben és az „idegen felügyelet” következtében a területi revíziós célok eltűntek, a magyar névterület kiterjesztését célzó törekvések is megálltak. Ezt úgy is jellemezhetjük, hogy a térképi névhasználat már-már egészséges formát öltött. A kialakult helyzet „ideiglenességét” és a légkör felfokozottságát mégis jelzi, hogy már megjelennek olyan „furcsaságok” a kartográfiában, amelyek majd csak az 50-es évek után lesznek igazán jellemzőek. Az oktatás segédanyagaként ideiglenes földrajzi térképfüzet⁷³ jelenik meg. A békeszerződéssel szembe-

⁶⁵ Magyar föld magyar faj. Prinz Gyula: Magyarország tájrajza. [Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest, évsz.nélk.] A magyar tájak rendszeres szemlélete (263. old.)

⁶⁶ Az Északnyugati-Kárpátok külső vulkáni vonulatának tagja. Szlovák neve *Vtáčnik*

⁶⁷ Az Északkeleti-Kárpátok vulkáni vonulatának tagja. Szlovák neve *Vihorlat*.

⁶⁸ Az Északkeleti-Kárpátok vulkáni vonulatának tagja. Ukrán neve *Szinyák*.

⁶⁹ Az Északkeleti-Kárpátok flisvonulatának tagja. Ukrán neve: *Szvidovec*

⁷⁰ Az Északkeleti-Kárpátok vulkáni vonulatának tagja. Román neve. *Munții Gutâi*.

⁷¹ A Keleti-Kárpátok vulkáni vonulatának tagja. Román neve *Tibles*.

⁷² Mindekettő a Máramarosi-masszívum kiemelkedése.

ni várakozásokat mutatja, hogy az egész atlaszban nincsenek országhatárok. Nem szerepelnek benne a Kárpát-medence egészét ábrázoló kivágatok és kerülnek a Kárpát-medence név akár címben, akár más formában történő alkalmazását is. A térséget több, egymással hatalmas átfedésben lévő térkép mutatja be: „A Kárpátok helyzete” és a „A Dunántúl, a Nagy- és a Kisalföld” kivágatokon kevés a névanyag, de a Kárpátokon kívül is főképp magyar táj- és víznevek találhatók. Ugyanakkor a Moldva folyó csak idegen néven (*Vltava*) szerepel. A Települések idegen/magyar névalakkal kerültek felvételre, de Románia fővárosa csak államnyelven (*București*) van megírva. A Kárpátok nagytájainak nevei megírásra kerültek. Eltűntek a trianoni határon kívülre került vármegyék és települések nevéből képzett tájnevek: a *Gömör-Szepesi-érhegység*⁷⁴ csak *Érhegység*, az *Eperjes-Tokaji-hegyvidék* az ÁTI-kisatlaszhoz nagyon hasonlóan, de *Sátorhegy*⁷⁵ alakkal szerepel. A Gömör-Tornai-karszt és környezete egyedülálló módon *Galaság*⁷⁶ névvel szerepel. Ugyanakkor a 40-es évek elejének magyarosító törekvéseiből néhány a térképlapokra kerül: a *Vihorlát Viharlátó*, a *Szinyák Kéklő* névvel lett megírva. Különlegesség az *Osztrovszki-hegység*⁷⁷ *Osztoró* alakban való magyarosabb formája. A Bihar-hegység 1838 m-es csúcsa nem *Vlegyásza*⁷⁸ és nem *Vigyázó*⁷⁹, hanem *Kalota*⁸⁰ néven szerepel.

A magyar kartográfiaának az 1947-es párizsi békeszerződés aláírása után már nem maradt ideje

arra, hogy elfogultságoktól mentesen, az ideiglenesnek szánt térképfüzet véglegesebb változatát elkészítse. Az elkövetkezendő idők gyökeres változásai ezt megakadályozták, a térképszerkesztőknek új szemléletmóddal új utakra kellett lépniük.

Az egypártrendszerű Magyarország névhasználata (1949–1989)

A baloldali hatalomátvétel (1948), és az egypártrendszer megteremtése után a térképkészítés és -kiadás is teljesen központi szabályozás alapján működött. Az új ideológiai megközelítés következményeként, az állandó gyanakvás légkörében, az ország lakossága hermetikusan el lett zárva a szomszédos területektől. Ennek a vetületei az oktatásban és ennek következtében az ekkor már leginkább csak oktatási céllal megjelenő térképkiadványokban is jelentkeztek. Eltűntek az atlaszokból a Kárpát-medencét ábrázoló kivágatok, csak Magyarország, a szomszéd országok és utána Európa következett. Ezzel lehetetlenné vált a Kárpátok és a medencék egységének, a belső területek és a kerethegységek kapcsolatának ábrázolása a megfelelő méretarányban. Ezzel párhuzamosan a földrajztudomány és az oktatás „Kárpátok-centrikussága” is megszűnt. A Magyarország domborzatát bemutató kivágatokon a határokon túli névanyag – főleg a tájnevek száma – drasztikusan csökkent, felvételük rendszertelenné vált. A természetföldrajzi tájszemlélet egész ed-

⁷³ Dr. Irmédi-Molnár László és Tolnay Dezső: Ideiglenes földrajzi térképfüzet az alsó és középfokú iskolák részére (1947)

⁷⁴ A Gömör és Szepes vármegye határan húzódó vulkanikus hegyvidék. Az Északnyugati-Kárpátok belső vonulatának tagja. (Veporidák csoportja).

⁷⁵ A Sátoraljaújhely fölött emelkedő Sátor-hegy nevéből származtatott név. Így, egyes számban való kiterjesztése furcsa, hiszen tájnévként nem egy hegyről van szó.

⁷⁶ Galaság vagy Galyaság az egykori Torna és Gömör vármegye Borsod vármegyével határos részének néprajzi tája a Bódvától nyugatra, Aggtelek és Rudabánya között. A karsztvidéknek csak kis része tartozik hozzá, tehát névkiterjesztéssel állunk szemben.

⁷⁷ Az Északnyugati-Kárpátok külső vulkáni vonulatának tagja. Egyes felosztásokban a Jávoros keleti része.

⁷⁸ A csúcs román nevének (Vlădeasa) magyaros írású formája.

⁷⁹ Az 1940-es évek elejétől megjelenő magyarosítás.

⁸⁰ Középkori eredetű elnevezés a Bihar-hegység központi részére (Kalota-havas). A hajdani egységes Kalotavidék havasi része. Nagyvárad mellett Kiskalota, a Sebes-Körös bihari völgye Középkalota és a Körös és Kalota-patakok köze Kalotaszeg. Ma Kalotaszegen a Bánffyhyunad központtal, Kolozsvár és a havasok között elterülő mintegy 40 magyarlakta községet értjük.

digi rendszere elkezdett átalakulni. A földrajzi tér szemlélete, a viszonyítás és az ezt szervesen alátámasztó magyar névanyag sorozatosan megbomlott, ideológiai indítékú, máig ható negatív beavatkozások folyamata indult be. A térképi magyar névhasználat minden névcsoport területén az országhatárokon túl egyre jobban visszaszorult. A magyar nevek jelentős megszürése és ritkítése estek át, az atlaszok is csak a fontosabbnak ítélt település-, víz-, és tájneveket vették fel magyarul. Összegezve: végeredményben az államközpontúság tért vissza, a trianoni határok közé.

Az 50-es évek első felében az iskolai célú térképeken kívül más kartográfiailag igényes munka nem született. A térképek és adatok titkos kezelése lehetlenné tette, hogy polgári felhasználásra az előbbieken kívül más munka jöjjön létre. Az iskolai térképek köréből a Kárpát-medence kivágatok eltűntek, vizsgált térségünket, illetve egy részét, csak a Magyarország és a jóval kisebb méretarányban jelentkező szomszéd országokat bemutató, valamint az Európa kivágatok mutatták be. Ebben az új szellemben szerkesztett első középiskolai atlasz⁸¹ 1955-ben jelent meg. Ebből a színvonalas, kartográfiai értelemben kiváló munkából szintén hiányzik a Kár-

pát-medence kivágat. A „Magyarország domborzata és vizei” c. térképen a *Gömör–Tornai-karszt Aggteleki-hegység*⁸² néven szerepel. Itt jelenik meg először az *Eperjes–Tokaji-hegyvidék*, illetve a *Sátor-hegység* nevet felváltó *Zempléni-hegység*⁸³ név is. Ez utóbbi bevezetésével szükségessé vált a kristályos magvú *Zempléni-szigethegység*⁸⁴ nevének *Vilyvitányi-rögök*⁸⁵-re való változtatása. Más tekintetben jelentős változások még nincsenek. A tájak átfutnak az országhatáron, de újdonságként megjelenik a *Dunántúli-középhegység*⁸⁶ és az *Északi-középhegység*⁸⁷ nagytájnev is. A szomszéd országokat bemutató térképlapok a településneveket államnyelven közlik, csak a fontosabb városok magyar neve szerepel (országoként kb. 4–15 település). A vizek magyar, a tájak nevei többnyire magyar nyelvűek, de utóbbiak között a *Tribecs*, a *Madaras*, a *Zólyomi-Polyána*, *Sztrázso-hegység*⁸⁸ szlovák alakokkal, az *Északkeleti-Kárpátok* Szovjetunió-beli része *Ukrán-Kárpátok*⁸⁹ névvel, a *Retyezát*⁹⁰ román helyesírással lett felvéve. A *Gömör–Szepesi-érchegység* új, *Szlovák-érchegység*⁹¹ elnevezéssel szerepel. *Bécs* német / magyar alakokkal került fel, szerepel a *Morva-mező* név, de ezzel szemben már *Wiener Wald* került fel. Az első világtasz, majdnem 15 évvel az

⁸¹ Földrajzi atlasz a középiskolák számára [Kartográfiai Vállalat Budapest, 1955]

⁸² A Gömör és Torna vármegyék nevét kiiktatandó, a karsztvidék legfontosabb magyarországi településének nevéből képzett név. Kiterjesztése tekintetében teljesen felváltotta a Gömör–Tornai-karszt nevet, tehát (egyelőre) az országhatár mindkét oldalára kiterjed.

⁸³ *Eperjes–Tokaji-hegyvidék* » *Zempléni-hg.*: névcserre előbb az egész hegyvidék, később a táj magyarországi részére. A változtatás következtetését mutatja, hogy az *Eperjes–Tokaji-hegyvidék* Magyarországon maradt részének, a *Tokaji-hegység*nek kelet, a Bodrog felé lealacsonyodó átmeneti tája, „alja”, a híres borvidék: *Tokajhegyalja*. Így az az anomália alakult ki, hogy a *Zempléni-hegység* „alja”: *Tokajhegyalja*. A név történeti-földrajzi szempontból sem helytálló, hiszen a hegyvidék nyugati oldala Abaúj, keleti pedig Zemplén megye része volt.

⁸⁴ Neve Zemplén vármegye nevéből származik.

⁸⁵ Neve a területén fekvő település nevéből képzett.

⁸⁶ A térképeken nem, de a földrajzi szakirodalomban, mint nagytáj, már korábban is megjelenik, neve ekkor még *Nyugati-középhegység*.

⁸⁷ Az Északnyugati-Kárpátok belső vulkáni vonulatának része. Külön nagytájként csak 1950 után jelenik meg, ezt egyértelműen az országhatárhoz kötött tájlehatárolás szükségeltette.

⁸⁸ Tribecs (Tribeč), Madaras (Vtáčnik), Zólyomi-Polyána (Poľana), Sztrázso-hg. (Strážovské vrchy)

⁸⁹ Tiszán politikai szempontú kiterjesztés és elnevezés, mindenféle morfológiai vagy geológiai alátámasztás nélkül.

⁹⁰ Retyezát (Retezat)

⁹¹ *Gömör–Szepesi-érchegység* » *Szlovák-érchegység* (névcserre). A *Slovenské rudohorie* név fordítása és magyarra adaptálása. Az eredeti névalak a „Gömör és Szepes vármegye határán húzódó érces hegység” elv alapján keletkezett. Az 1945 után megjelent magyar térképeken 1955-ig *Érchegység* néven szerepel.

ÁTI-Kisatlasz utolsó kiadásának megjelenése után, 1959-ban látott napvilágot⁹². Ebben Kárpát-medence kivágatú térkép nincs. A Magyarországot részletesen ábrázoló térképlapok közül a „Magyarország domborzata és vizei” című, a tájak tekintetében magyar névalakokat közöl, a tájak átfutnak az országhatáron, a víznevek magyar alakjukkal szerepelnek, a településnevek kettős névrájzúak. Itt is jelentkezik az *Eperjes-Tokaji-hegyvidék* nevet felváltó *Zempléni-hegység* alak, de már csak a hegyvidék magyarországi részére. E térképen még szerepel a későbbiekben végleg lecserélt *Gömör-Tornai-karszt* név, de a terület magyarországi részét már *Észak-borsodi-karsztként* vették fel.⁹³ A *Nógrádi-medence* név valós vonatkozással, de leszűkített kiterjesztéssel került a térképre. Az atlasz Magyarország területéről részletes közigazgatási térképeket közöl. Ezekon, a határokon túli területeken, csak a 10 000 lakosnál népesebb települések magyar neve van feltüntetve. Ellentmondásos megoldás, hogy amíg a *Kisalföld* tájunk neve valós kiterjedésében jelentkezik a „Magyarország domborzata és vizei” c. térképen, addig a megfelelő közigazgatási részlettérké-

pen már csak a magyarországi részre vonatkozó név⁹⁴. Az atlasz az Európa országait bemutató térképlapokon a szomszédos országok esetében csak minimálisan használja⁹⁵ a magyar településneveket és a tájnevek egy része csak államnyelvi alakokkal szerepel⁹⁶. A „Lengyelország, Csehszlovákia” c. lapon a *Gömör-Szepesi-érchegység* már itt is *Szlovák-érchegység*. Az atlasz az ekkor még létező romániai Magyar autonóm tartomány⁹⁷ területéről nagyobb méretarányú túlnyomóan magyar névrájzú térképet közöl. Ennek az autonóm tartományon kívüli területén államnyelvi névalakok szerepelnek. A fentiekben említett középiskolai földrajzi atlasz ötödik kiadásában⁹⁸ újabb változások következnek be a vizsgált térség névrájzában. A tájnevek tekintetében számos új megoldás mutatkozik: a *Kisalföld*⁹⁹, és a *Nógrádi-medence*¹⁰⁰ nevek már csak Magyarország területére terjednek ki. Megjelenik a Kisalföld északi félmedencéjére a *Szlovák-alföld*¹⁰¹ elnevezés. A Magyarországot bemutató térképlapok határokon túli névanyaga tovább csökken, de a megmaradt nevek túlnyomóan magyar nyelvűek. Érdekes ellentmondás, hogy az 1967-ben megjelent első

⁹² Világatlasz (szerk.biz.elnök: Radó Sándor) [Kartográfiai Vállalat Budapest, 1959]

⁹³ Az új résztáj felvétele ilyen formán már tipikusan országhatárokhöz kötött lehatárolású. Az elnevezés nem helytálló, mert a karsztvidéknek ez a része a történelmi Gömör megye területére esett. 1950-től a táj Borsod-Abauj-Zemplén megye északi részén helyezkedik el. Innen, a megyénév „rövidítésből” jött létre az új név.

⁹⁴ A Kisalföld északi félmedencéje a szlovák tájszemléletben a Dunamenti-alföld (Podunajská nížina) elnevezést kapta. E térképen ez az alak (magyar nyelven) szerepel a Kisalföld párjaként.

⁹⁵ Csehszlovákia területén az 50000-nél népesebb, a többi szomszédos ország területén a fontosabbnak ítélt 10000 lakos fölötti települések esetében.

⁹⁶ Tribecs (Tribec), Madaras (Vtáčnik), Polyána (Pol'ana), Inóc (Inovec), Jávoros (Javorníky).

⁹⁷ Az 1952-ben létrehozott Magyar Autonóm tartomány a Székelyföldön alakult meg. 1961-ben elcsatolták területétől Háromszéket és hozzácsatolták a szomszédos mezőségi és Kükküllömenti vegyes lakosságú területeket, nevét ekkor Maros-Magyar Autonóm tartományra változtatták. A tartomány 1968-ban végleg megszűnt.

⁹⁸ Földrajzi atlasz a középiskolák számára (szerk.biz.elnök: Dr. Radó Sándor) [Kartográfiai Vállalat Budapest, 1964]

⁹⁹ Területének csak mintegy fele tartozik Magyarországhoz. Északi félmedencéje Szlovákia (akkor Csehszlovákia) területére esik.

¹⁰⁰ Az Ipoly mindkét oldalára kiterjedő medence két része a Balassagyarmati- és Losonci-medence. Ebből az előbbinek kb. 2/3-a tartozik Magyarországhoz. A névszűkítés tehát a Balassagyarmati-medence magyarországi részére vonatkozott. A változtatás érthetetlen, hiszen még a szlovák beosztásokban is jelentkezik a Nógrádi-medence megjelölés. Ott a *Balassagyarmati- és Losonci-medence, Dolnonovohradská kotlina és Hornonovohradská kotlina* néven szerepel, vagyis magyarul: *Alsó-Nógrádi-medence és Felső-Nógrádi-medence*.

¹⁰¹ *Kisalföld északi medencéje* » *Szlovák-alföld*. (névszűkítés, névcserével). A név nem fordításból keletkezett, hiszen a Kisalföld északi medencéje a szlovák beosztásokban *Podunajská nížina*, vagyis *Dunamenti-alföld*. A *Szlovák-alföld* elnevezés etnikai szempontból is hibás, hiszen a terület magyar népességű.

„Magyarország nemzeti atlasza”¹⁰² című kiadvány domborzati térképén más a szemlélet. Nincs *Szlovák-alföld*, a *Kisalföld* északi félmedencéjének neve a szlovák név fordítása: *Duna menti alföld*. A *Madaras* szlovák alakkal szerepel. Fent van a *Gömör–Tornai-karszt*. Az *Alföld* szlovákiai része szintén a szlovák név fordításával *Tisza menti alföld*-ként van megírva. Ebben az atlaszban szerepel először természetföldrajzi tájbeosztást bemutató térkép, bár ennek részletessége még csak középtáji szintű.

A fentiekből érezhető, hogy a változási folyamat nem állt meg az 50-es években, 1967-ig újabb nevek kerültek valamilyen formában megváltoztatásra, illetve visszaváltoztatásra. A szemléletmód minden térképen és atlaszban ugyanaz: államközpontúság a trianoni határokra vonatkoztatva, minimális engedelmekkel. Az iskolai atlaszok és falitérképek „engedékenyebbek”. Legtöbbjükön a környezetünket ábrázoló területeken a magyar település-, víz- és tájnévanyag szelektálva, de szerepel. A magyar névanyag szerepeltetésének szándéka tehát megvan, de nem akar túllépni egy elvi határon. Pedig ennek a társadalomra gyakorolt hatását már a 60-as években lehet érzékelni: az 1945 óta felnövő nemzedék egyre inkább nem ismeri az ország környezetében lévő kisebb alakulatok magyar földrajzi neveit. Nincs olyan alap amelyen a Kárpát-medence Magyarországon kívüli területén kisebb vizek, tájak, települések magyar neveit az érdeklődő megtalálja. Azon a „bizonyos határon túl” nincs lehetőség a kutatásra. Számptalan, a történelmünkéből, néprajzból, irodalomból visszacsengő helység, táj neve nem derül ki az egyetlen, folyamatosan bővülő és több kiadást megérő világtalaszból. Az időközben megjelenő, az atlaszlapoknál nagyobb méretarányú, tehát részletesebb autótérképek államnyelvi

alakokkal dolgoznak. Óriási földrajzi névi információhiány keletkezik Magyarországon. A lakosság elkezd „leszokni” a magyar nevek használatáról, csak a nagyobb objektumok, fontosabbnak ítélt egységek magyar nevei maradnak a köztudatban, a kisebb, finomabb részletek nevei eltűnedeznek. A magyar nyelvi kultúra újabb választóvonal elé érkezik: félő, hogy megismétlődik a magyar földrajzi nevek egy részével az, ami az 1870-es évektől Szlovániában, Horvátországban, Moldvában és a Havasalföldön bekövetkezett; a trianoni határokon túli magyar földrajzi nevek jelentős része archaikussá válhat.

A 60-as években megjelentek a tájak rendszertani felosztását célzó munkák, és bár ezek az országhatárokhoz igazítottak és az elnevezések egy része nem vette figyelembe a történeti névformákat, megjelenésük mindenképpen óriási fejlődésnek számít. A természetföldrajzi nevek körében történt beavatkozások akkor érik el csúcspontjukat, amikor 1982-ben megjelenik a „Magyarország földrajzi név-tára I.” (továbbiakban FNT I.) c. térképszerkesztési segédanyag. Ez a 60-as évekből gyökerező tájbeosztások összegző, a névhasználatot szabályozó térképes formája. Megjelenésétől kezdve a polgári térképészet minden kiadványa, Magyarország területének ábrázolásánál, az ebben közölt tájnévanyaggal dolgozik. Ha kitekintünk az országhatárokon túlra, a kiadványok vizsgálatánál látható, hogy a változások a 70-es évek végére érik el csúcspontjukat. 1979-ben jelenik meg az 1958-ban első kiadást megért világtalasz új, bővített, hetedik kiadása¹⁰³. Ennek megfelelő lapjain a tájnevek tekintetében megint új megoldás mutatkozik: az *Alföld*¹⁰⁴ név csak Magyarország területére terjed ki. Így a *Kisalföld* és a *Nógrádi-medence* mellett, a legnagyobb síksági nagytájunk neve is leszűkül. E

¹⁰² Magyarország nemzeti atlasza (főszerk.: Dr. Radó Sándor) [Kartográfiai Vállalt Budapest, 1967]

¹⁰³ Képes politikai és gazdasági világtalasz (szerk.biz.elnök: Dr.h.c.dr.Radó Sándor) [Kartográfiai Vállalat, 1979]

¹⁰⁴ Területének kb. kétharmada tartozik Magyarországhoz. Északkeleti része Szlovákia (akkor Csehszlovákia) és Ukrajna (akkor Szovjetunió), keleti pereme Románia, déli része Jugoszlávia területére esik.

munkában is jelen van Kisalföld északi félmedencéjére a *Szlovák-alföld* elnevezés. A *Gömör–Szepesi-érchegység* itt közölt neve továbbra is *Szlovák-érchegység*, a *Gömör–Tornai-karszt* pedig a szlovák név magyar fordításával *Szlovák-karszt*¹⁰⁵ néven jelentkezik. Ennek magyarországi része már nem az *Észak-borsodi-karszt*, hanem az, *Aggteleki-karszt*¹⁰⁶ nevet viseli. Teljesen meggyökeresedik és a köztudatba is bekerül a *Zempléni-hegység* névváltozat, ezzel az *Eperjes–Tokaji-hegyvidék* név a közvélemény szemében is archaikummá válik. Az atlasz a határon túli településnevek magyar neveinek használatában is nagy hiányosságokat mutat. Csak egy számadat: a „Magyarország északnyugati része” c., 1:550 000-es méretarányú térképen, Csehszlovákia területén a kivágatban összesen 9 db magyar településnév szerepel. Minden más helység csak államnnyelvi alakjával került föl. Mindezek ellenére az atlasz a víznevek csoportját magyar nyelven közli.

A nyolcvanas évek közepén egyre szaporodik a magas színvonalú, polgári felhasználásra készülő térképek száma. Készül az új világatlasz, az iskolai atlaszok új lapokkal jelennek meg, új autótérképek, turisztatérképek, várostérképek látnak napvilágot. Ugyanakkor semmi nem mutat arra, hogy a tájrendszer és a tájnévanyag „eredeti” szemléletének és állapotának visszaállítása irányába történének lépések. A jelek azt mutatják, nincs annyi erő a magyar földrajztudományban és kartográfiában, hogy a névanyag tekintetében felvállalja a múltat és ez a térképlapokon is megjelenjen. Apró változások azért bekövetkeznek: az 1986-ban megjelenő új világatlasz¹⁰⁷ megfelelő térképlapjain fellelhetők

olyan változások, amelyek már jelzik, a szemlélet és a magyar névhasználat ellenkező irányban elmozdult a holtpontról. Bár Kárpát-medence térképlap továbbra sincs az atlaszban, a leginkább jellemző helytelenségek (*Kisalföld*, *Alföld*, *Nógrádi-medence* csak magyarországi megjelenése, a *Szlovák-érchegység*, *Zempléni-hegység* névalakok) még nem változnak, eltűnik a *Szlovák-alföld* név és felkerül az eddig hiányzó *Madaras* hegységnevé. A Magyarország részlettérképeken már a 2500-nál népesebb települések magyar nevei is fent vannak.

Az 1980-as évek második felére véglegesen kialakultnak tűnik Magyarország „új” természetföldrajzi rendszere. A 1960-as évekből gyökerező, az országhatárokhöz igazított rendszertani besorolás első, részletes (kistáj-szintű) tájhatárokat is közlő nyilvános publikációja 1989-ben jelenik meg. Ez a munka a második Magyarország nemzeti atlasza¹⁰⁸ (továbbiakban MNA) címet viselő mű. Hatalmas előrelépése, hogy 44 év után – először magyarországi kiadású kartográfiai munkában – Kárpát-medence kivágat jelenik meg. Bár e térképlap címe – „Magyarország és szomszédsága” – nem vállalja fel a Kárpát-medence megjelölést, a kivágat mindenképpen „magáért beszél”. E térképen a természetföldrajzi nevek többnyire magyar nyelvűek, a településnevek kettős névrajzzal jelentkeznek. Itt szembe-sült először a térképész szakma azokkal a súlyos problémákkal, amelyet a tájrendszeri szemléletváltás okozott: a *Kisalföld* név csak Magyarország területére vonatkozik, a szlovákiai oldalon e térképen nincs neve. Az *Eperjes–Tokaji-hegyvidék* név „megszüntetése” miatt, a magyarországi *Zempléni-hegy-*

¹⁰⁵ *Gömör–Tornai-karszt* » *Szlovák-karszt* (névcsera a táj szlovákiai részére). A *Slovenský kras* név fordítása.

¹⁰⁶ *Gömör–Tornai-karszt* » *Aggteleki-karszt* (névcsera a táj magyarországi részére). A karsztvidék országhatárnál történő „elvághása” tette szükségessé a merőben új név létrehozását. A „Gömör és Torna vármegye határán húzódó karsztos hegység” jellemzőből keletkezett az elnevezés. Ennek 1920 után Magyarországon maradt részére 1950-től az Észak-borsodi-karszt nevet használták, majd a 1960-as évektől a turisztikailag legfontosabb település nevének felhasználásával született az új elnevezés. Tipikus példája az országhatárokhöz kötött természeti táj lehatárolásnak.

¹⁰⁷ Nagy Világatlasz (szerkesztőbizottság) [Kartográfiai Vállalat, 1985/86]

¹⁰⁸ Magyarország nemzeti atlasza (szerk.biz.elnök.: Pécsi Márton) [Kartográfiai Vállalat, 1989]

ség szlovákiai folytatására nem találtak magyar névalakot. A térképen *Slaneci-hegység*¹⁰⁹, földrajzi, történelmi, nyelvtani, nyelvi szempontból hibás megoldás szerepel. A *Gömör-Tornai-karszt* nem jelentkezik, a karsztvidéknek csak a magyarországi oldala „nevesített”. A víznevek közül az új alakítású víztárolók magyar névalakja nem szerepel. A településnevek kétnyelvűsége a Kárpát-medencén belül is csorbul. Egyes helységek magyar neve nincs a térképen.

Az ország lakosságát ebben a „névhasználati állapotban” éri a rendszerváltás. Súlyos kulturális probléma, hogy a lakosság művelt rétegének nagy része nem ismeri kellő részletességgel az ország határokön túli magyar földrajzinév-anyagát. A forgalomban lévő térképek szakmailag értékes munkák, de magyar nevek szempontjából információ-hiányosak. Ebben az állapotban indulnak be az állami kézben lévő térképkiadás mellett a térképészeti kisvállalkozások. A következő évtizedben a magyar kartográfia szétdarabolódása és új szemlélet kialakítása következik.

A magyar földrajzi nevek teljes rehabilitációja, a kettős tájszemlélet kialakulása (1989 után)

Az 1989-ben bekövetkezett társadalmi és gazdasági fordulat lehetővé tette, hogy már nem csak állami vállalati keretek között, hanem kisebb vállalkozások munkájaként is készüljenek kartográfiai termékek. Új térképészítő műhelyek alakulnak, mellettük külföldi kiadók jelennek meg a térképkiadásban. A térképészítés szabályozottsága megszűnik. Ennek nagyon hamar a fény- és árnyoldalai is mutatkozni kezdenek. Pozitívumnak tekinthetjük, hogy a rendszerváltás előtti viszonylag merev kere-

tek megszűntek, a térképészek felkészültségüktől és gondolkodásmódjuktól függően új szellemiséget tudtak bevinni az ábrázolásmódba és nem utolsósorban a névrajz szerkesztési elvei közé. Negatív hatás, hogy olyanok is készíthettek térképet, akiknek nem volt meg a kellő szakmai felkészültsége, ezáltal a piacon jelentős számú, szakmai értelemben csökkent értékű mű jelentkezett. A felszabadult helyzetben egyedül a pénzhiány, a szakma erős alulfinanszírozottsága szab korlátokat. Ennek ellenére néhány év alatt rengeteg házagptóló, az ábrázolt terület és a méretarány szempontjából is új kiadvány születik. A Kárpát-medence környezetéről is sok új mű kerül a piacra. Már 1989-ben autótérkép készül, a méretarányához képest teljes magyar névanyag alkalmazásával Kárpátalja, 1991-ben Erdély, 1992-ben Szlovákia területéről. Új autótatlaszok és autótérképek születnek Magyarországról, ezek egy része a határokon túli magyar névanyag ábrázolásán túl a magyarországi nemzetiségi településnév-anyagot is szerepelteti. Külföldi kiadó, magyar térképészek szerkesztésével többek között új Magyarország és magyar nyelvű Szlovákia falitérkép jelent meg, valamint 1994-ben új iskolai földrajzi atlasz születik. Részletes térkép készül a Székelyföldről (1996), és 1995-től megindul az erdélyi tájak magyar nyelvű turistatérképeinek készítése. Néhány év alatt óriási mennyiségű új kiadvány születik. Ezek legtöbbje a magyar olvasó igényeinek kielégítését célozta, tehát névrajzuk magyar szemléletű anyagot vonultat fel. Ugyanakkor jelentős visszalépések is történnek: megjelennek olyan külföldi atlaszok magyar adaptációi, amelyek a térképlapokat nem igazítják a magyar olvasó igényeihez, sem az ábrázolt kivágatok, sem a névrajz tekintetében. Ilyen munka az *Officina képes világtatlasz*¹¹⁰. Ebben részletes Magyarország térkép sincs. Vizsgált térségünket a Közép-Európát bemutató lapok ábrázol-

¹⁰⁹„Slaneci-hg.” a név a szlovák *Slanské vrchy* helytelen magyaros formában való közlése. A szlovák alak Nagyszalánc település szlovák nevéből (Slanec) képzett név. A hibás hegység név a szlovák nyelvű településnév és a magyar földrajzi köznévként keverékből keletkezett. A névtanilag helyes megoldás a Szalánci-hegység alak lett volna.

ják. Kivágati megoldása következtében a Kárpát-medence egésze nem került rá egy térképlapra, így az összefüggések nehezen láthatók. Az atlasz magyar névhasználata minden eddigi atlaszhoz képest hézagos, tájszemlélete minden esetben államhatárokhöz kötött. Magyarország területén kívül csak néhány település, az országok és egy-két fontosnak ítélt táj magyar neve szerepel. Ez is mutatja, mennyire nem szerencsések a külföldi atlaszok nyelvi adaptációi, akár a kivágati, akár a névhasználati szempontokat vizsgáljuk. Mindezekkel párhuzamosan sorra jelennek meg a Kárpát-medencét egy kivágatban bemutató térképek is. MNA után az első ilyen kiadvány az 1994-ben született új iskolai atlasz¹¹¹ Kárpát-medence térképlapja. Ennek névrajza teljes mértékben a magyar névanyag rehabilitálására törekszik. Szemlélete nem tér vissza az 50-es évek előtti megoldásokhoz, csak annyiban, hogy tájszemléleti alapja országhatároktól független. E munka beépíti névrajzába mindazokat az új tájszemléleti megoldásokat, amelyek 1989 után láttak napvilágot. Azon túl, hogy a legteljesebb magyar névanyag felvonultatása a célja, a magyar kartográfiaiban először, általános térképen rendszerezetten ábrázolja a magyar történeti-földrajzi és néprajzi tájakat és kísérletet tesz az archaikussá vált középkori magyar település- és víznevek rehabilitációjára. Ezen elvek szerint a Kárpát-medencét ábrázoló falitérképek is elkészülnek.¹¹² Az új névrajzi és főképpen tájszemléleti megoldások megjelenése azonban megosztja a térképészeket és földrajzosokat. Egyesek üdvözlik az új próbálkozást, vannak földrajztanárok, akik ezek szellemében készült kiadványal

kívánnak dolgozni, mások elítélik, szakmailag értéktelennek tartják. A térképész társadalom egyik fele FNT I.-MNA szemléletmóddal dolgozik, másik része az „új” megoldást követi. Ez az „új” az 1992-től szakmai körökben megjelenő, számos térképen alkalmazott, de nyilvános publikációban csak 1996-ban napvilágot látott munka, amely Magyarország természetföldrajzi tájainak felosztását egyértelműen a Kárpát-medence térségébe illesztve mutatja be. Ez a munka a Kárpát-Pannon térség természeti tájbeosztása (a továbbiakban KPTTB).¹¹³ Azt hangsúlyozni kell, hogy FNT I.- MNA beosztás és KPTTB magyarországi vonatkozásai alapvető különbséget nem mutatnak. Az eltérések – bár tájhatárok tekintetében is fellelhetők – főképpen az elnevezések és természetesen a határokon túli kapcsolatokban rejlenek. KPTTB figyelembe vette a szomszédos nemzetek (és országok hivatalos) tájszemléletét, felkutatta az időközben elfeledett vagy más névvel felcserélt magyar neveket, és mindezeket beépítette rendszerébe.

Közben figyelemre méltó alkotások látnak napvilágot FNT I.-MNA alapon is: 1992-ben új világtatlasz¹¹⁴ jelenik meg, amely az 1985 óta több kiadást megélt munka bővített és átdolgozott változata. Ennek második kiadása¹¹⁵ már Kárpát-medence kivágattal jelentkezik. Ez néhány korrekción (Kisalföld valós kiterjesztésben, településnevek teljes kétnyelvűsége) kívül névrajzilag MNA „Magyarország szomszédsága” c. térképével azonos. Ugyanez a Kárpát-medence kivágat jelenik meg némi változtatással (pl. településnevek csak magyar alakkkal) a német közreműködéssel szerkesztett új, középisiko-

¹¹⁰Officina képes világtatlasz a Föld és a természet [Officina Nova Budapest, évsz.nélk.] (Az RV Reise- und Verkehrsverlag GmbH 1992-es kiadású atlaszának magyar változata)

¹¹¹Földrajzi atlasz [Stiefel Falitérkép Kiadó Kft. Budapest, évsz.nélk.]

¹¹²az AGÁT Térképészeti Kft. 1999-es és a Stiefel Eurocart Kft. 2000-es kiadványai

¹¹³Első publikációja: Pannon enciklopédia, Magyarország földje kitekintéssel a Kárpát-medencére (főszerk. Dr. Karátsón Dávid) [Kertek 2000 Kiadó, 1996]

¹¹⁴Földrajzi világtatlasz (szerk.biz.elnök: Dr.Papp-Váry Árpád) [Kartográfiai Vállalat Budapest, 1992]

¹¹⁵Cartographia Világtatlasz (szerk.biz.elnök: Dr. Papp-Váry Árpád) [Cartographia Kft. Budapest, 1995/96]

lásoknak szánt atlaszban¹¹⁶ is. 1999-ben Magyarország atlasza¹¹⁷ címmel általános és tematikus térképeket is felvonultató összefoglaló munka jelenik meg az országról. Ebben szintén szerepel Kárpát-medence kivágat, amelynek névrajza nagyrészt kiküszöböli a világtaszban még bennmaradt elmentmondásokat (pl. *Slaneci-hg.*), ugyanakkor külön térképen jelentkezik az MNA-ban már közölt, országhatárokhoz kötött természetföldrajzi tájbeosztás is. A világtasz és a Magyarország atlasz településnév-kezelésére jellemző, hogy továbbra sem vállalja fel a határokon túli teljes kétnyelvűséget. A 2500 lakosnál kisebb települések csak államnyelvi nevekkkel szerepelnek. Az MNA-alapú tájszemlélettel készült munkák mindegyikére jellemző, hogy nem vesz tudomást a Kárpátoktól keletre és délre lévő magyar településnév-anyagról, csak államnyelvi alakokat közöl, így a magyar névterület teljes egésze e kiadványokban továbbra sem tükröződik. KPTTB-alapon 1999-ben látott napvilágot először világtasz.¹¹⁸ Ebben Kárpát-medence térkép teljes

magyar névrajzzal, Magyarország kivágatok (közigazgatási és általános földrajzi), valamint Magyarország részlettérképek is közlésre kerülnek. Utóbbiak teljes kivágatán minden önálló település szerepel, a határokon túl teljes kétnyelvűséggel. Napjainkban jelent meg a szerző és munkatársai szerkesztésében újabb világtasz¹¹⁹, amelynek névrajzi szerkesztési elvei szintén a teljes magyar földrajzi név-használat alapjain állnak.

Összegezve az 1989-óta eltelt több mint 15 esztendő, jól látható, hogy némi kivétellel a magyar térképészek mindegyike egyetért abban, hogy a magyar névanyag rehabilitálására szükség van, munkáikban ez jelentkezik is. Ugyanakkor a névanyag eltérő mennyiségi, területi és tájsemleleti tényezői azok, amelyek a vitákat okozzák. Tehát a különböző álláspontok következtében Magyarországon kettős tájsemleleti rendszer alakult ki. Ez a kettősség egymással párhuzamosan él a térképeken és a tankönyvek anyagát vizsgálva látható, hogy jelen van az oktatásban is.

¹¹⁶Földrajzi atlasz [Cartographia–Westermann Budapest, 1994]

¹¹⁷Magyarország atlasza (szerk.biz.elnök: Dr. Papp-Váry Árpád) [Cartographia Kft. Budapest, 1999]

¹¹⁸A Föld Világtasz (felelős szerk.: Faragó Imre, vezető szerk.: Sasi Attila) [AGÁT térképészeti Kft.–Nyír-Karta Bt. –Szarvas András, 1999] (azóta különböző címekkel több kiadás)

¹¹⁹Családi világtasz (felelős szerk.: Faragó Imre, vezető szerk.: Havasi Attila, Szeitz Tamás) [Térkép-Faragó Bt.-Hibernia Nova Kft.-Pannon-Literatura Kft.-Szarvas András-Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., 2005]

S
E
T
Z
I
Y
E
T
I
Y

Tématérkép (topic map) alkalmazások az interneten

PAJOR Enikő

„Az adat nem információ, az információ nem ismeret, az ismeret nem tudás...”

Az utóbbi évtizedekben fejlesztett rendszerek és az internetes tájékoztatás napjainkban leggyakrabban előforduló nagy problémaköre az információkeresés és -szolgáltatás köré fonódik, melynek elindítója *Vannevar Bush* hatvan évvel ezelőtt írott, azóta híressé vált és az utóbbi időben oly sokat idézett cikke volt.¹

Az információt szolgáltatók és az információt felhasználók számára a hangsúly egyre inkább erre a területre toódik. Évekkel ezelőtt a felhasználó fő kérdése az volt: van-e X témában irodalom? Míg ma: a rengeteg találatból, melyek a legjobbak, a legrelevánsabbak, a számomra leghasznosabbak? És általában: hogyan található meg ez az információ? A hagyományos, elektronikus, digitális könyvtárak OPAC-jaiban², vagy a témakatalógusok, portálok³, tárgyköri zsilipek⁴, keresők és ágensek⁵ felhasználásával? Megoldást jelenthetnek-e, hiszen közös, általános problémájuk, hogy az online katalógusok, amelyek ugyan bárholnnan elérhetőek és bármi kereshető bennük, zömében MARC⁶ formátumokra épülnek. A MARC formátum pedig alkalmas ugyan a hierarchikus kapcsolatrendszerek leképezésére, de a hipertext struktúrájú web környezethez kevésbé illeszthető.⁷

Szakirodalmi adatok sora igazolja⁸ hogy manapság a szörfözők többségében két módszert választanak egy weboldal keresésekor: vagy a keresőmotorokat használják, vagy a portálokat/vertálokat. A tartalomszol-

gálatóknak és a webkiadóknak tehát alkalmazkodniuk kell az olvasók igényeihez, noha mindegyik megoldásnak vannak hátulütői. Ez többek között a weben való keresés problematikájából ered. A tartalmi, formai és etikai különbségek, az ellenőrzés hiánya és a folyamatos technikai fejlődés különféle csoportokba rendezi a felhasználókat is, akik a keresők találataitól az alábbiakat várják: megbízhatóság, gyorsaság, érthetőség, anyanyelvi keresési lehetőség, a weboldal világos szerkezete, a probléma megoldásához való könnyű és gyors hozzáférés, külső segítség nélkül való boldogulás. Ezeket az alapvető elvárásokat mindegyik, a passzív⁹, az aktív¹⁰ és a dinamikus¹¹ felhasználói típusba tartozók egyaránt hangsúlyozták – ez olvasható ki abból az európai uniós felmérés sorozatból, amelyet több száz fiatal felnőttel végeztek a Manchesteri Egyetemen, Görögországban és Barcelonában 2002–2004-ben.¹²

A vizsgálatban résztvevőknek volt egy közös jellemzőjük: a felkínált találatokból általában csak egy helyet nyitottak ki, néhányan három felkínált webhelyet is kibontottak, de nyolcnál többet senki sem! Elképesztő arány ez, ha arra gondolunk, hogy egy kereső több száz, több ezer találattal, de összetett keresésnél is több tucatnyi találattal halmozza el a felhasználót.

Mindez, valamint a szakirodalmi eredmények és tapasztalatok azt sugallják, hogy a jó eredmény, a gyors keresés és a minőségi információ megtalálása érdekében célszerű speciális keresőt/keresőket választani.¹³ Az internet használatának vizsgálatával megbízott és erre a célra felállított szakcsoportok adatai már 2000-ben azt hangsúlyozták, hogy addigra a keresők szinte mindegyike rendelkezett annyi információval saját adatbázisában, hogy kellő számú találatot tudjon adni az egyes keresésekre. Ugyanakkor számos teszt mutatja, hogy egy-egy kérdést egy keresőmotor kevésbé fed le, tehát érdemes ugyanazt a keresést egyszerre több keresőmotorral lefolytatni.

A felhasználók vágya, hogy csak egy keresővel dolgozzanak, amely könnyedén kiszolgálja őket, a fejlesztőknek pedig céljuk, hogy kielégítsék ezt az igényt és kitalálják a leggyorsabb és legtöbbet tudó keresőt. A kísérletezések végeláthatatlanok. Mindig van újítás, újdonság vagy divathullám. Az internet technikai fejlődésével az XML¹⁴ fejlesztéseknek köszönhetően az utóbbi évek egyik látványos eredménye a tématerképek megjelenése. Ezek vizualizálják az információkat és alkalmazásuk a teauruszoktól kezdődően a grafikus keresőkig sok területen felbukkan.

A tématerkép jelentősége

A web jelene és jövője a HTML¹⁵-ről már most érezhetően áttevődik az SGML¹⁶ struktúrán alapuló XML fejlesztések felé.

Az XML alkalmazásnak általában kettős célja van: az egyik az, hogy a dokumentumokat jól lehessen strukturálni és így a tartalmat megfelelően leképezni – mert amíg a HTML a formát, addig az XML a tartalmat jelöli –, valamint arra, hogy az így készült applikációkat teljes egészében egy másik rendszer is képes legyen alkalmazni. Ez a két lehetőség viszont nem az információ megtalálását segíti elő. Ami az XML és az információ kapcsolatát illeti, egyértelmű, hogy az adatok könnyebben ellenőrizhetővé válnak és ennek következtében nagyobb arányban automatizálhatóak, mint azelőtt. Alkalmasként egy rendszeren belül a külső-belső kommunikációra. De mindez nem segíti hozzá a felhasználót, hogy választ kapjon a kérdésére. És itt, ebben a fázisban kapcsolható be a tématerkép a rendszerbe. Mert a segítségével olyan indexszerűséget képezhetünk, amely behívja a kívánt dokumentumot az SGML/XML „tag”-ekkel leírt dokumentumstruktúra alapján a saját URL-jével¹⁷ együtt. Egyedül ez a tématerképnek nevezett „eszköz” az, ami az egyes dokumentum pontos tartalmát tartalmazza. Ezzel

ugyanis a szemantikai kapcsolatokat és a teljes hierarchiát fel lehet építeni, csakúgy, mint a benne szereplők egymással alkotott viszonyát, összefüggéseit. Egy ilyen formula, amely szerint „X részét képezi Z-nek” jóval gyorsabb információt ad, mint bármi más, mert a felhasználó azonnal el tudja dönteni, hogy erre az összefüggésre szüksége van-e. „Így az ember inkább az erdőt látja, mint az egyes fákat” – fogalmazta meg véleményét a „topic map” rendszerekről *Elliotte Rusty Harold*¹⁸, aki maga is lelkes híve a tématerképnek. Az ilyen, összefüggéseket felmutató rendszerek használata sokkal egyszerűbb, logikusabb és kézenfekvőbb, mint amikor ezrével kapja a hagyományos méret, idő, terjedlem stb. szerint csoportosított információkat, s azokat kell végigböngésznie. Amire viszont, – ahogy azt a már említett felmérés kimutatta, – soha nem kerül sor.

A tématerkép jellemző tulajdonságai

Minden tématerkép három részből áll: a témák (topics), az asszociációk (associations) és az előfordulások (occurrences) részből. Mindegyik sajátos és fontos szerepet tölt be.

A tématerkép lényegét, szívéét a témakörök alkotják.

Például a „digitális könyvtár” ilyen *témákat* ölelhet fel: Neumann-ház, Digitális Irodalmi Akadémia, Bibliotheca Hungarica Internetiana, digitális könyvtári project, Perseus Digitális Könyvtár, Alexandriai Digitális Könyvtári Project, D-Lib Magazine, Berkeley Digitális Könyvtár, Gallica stb.

Mindegyiknek megvan a maga fontos szerepe a tématerképben, hiszen mindegyik magához viszonyítja a többi, míg maga is valamiféle módon viszonyul hozzájuk. Például: a Bibliotheca Hungarica Internetiana egy olyan témakör, amely a jelentős magyar klasszikus írók műveinek kritikai kiadásának

digitalizált változatát tartalmazza. A visszafelé viszonyuló kapcsolatok: Bessenyei György, Ady Endre, Jókai Mór azok a szerzők, akik művei benne találhatóak a Bibliotheca Hungarica Internetianában. De ide tartozhat pl. az Argumentum Kiadó, amely a fent említett szerzők kritikai kiadását elkészítette és a munkát felajánlotta a digitális könyvtár részére. Vagy ugyanígy ide tartozhat Kovács Sándor Iván professzor is, aki kitalálta ezt a latin címet és ezzel névadója lett ennek a digitális gyűjteménynek. Így tehát ezek a fogalmak ugyanazon témába tartoznak, „ugyanazt” jelentik. Mindezek gyengébben vagy erősebben kapcsolódó szálak, az ún. *asszociációk* (associations).

A tématerképek harmadik igen fontos jellemzője az, amit a szakirodalom *előfordulásnak* (occurrence) nevez. Ez alatt annak az információnak a forrását kell értenünk, amely egy adott témához köthető. Az előző példánál maradván pl. az Ady kritikai kiadás előfordulása, azaz forrása a Bibliotheca Hungarica Internetiana éppúgy lehet, mint az Argumentum Kiadó honlapja, vagy az Irodalomtörténeti Közleményeké, ahol ismertették a köteteket. Ebből következik, hogy bárki bármilyen témát, bármilyen módon, bármilyen dokumentumtípussal, bármilyen írásformával és technikai jellemzőkkel feldolgozhat, hiszen a tartalom és a forma az előfordulás, a forráson keresztül összekapcsolható.

Tehát a tématerkép tartalmazza magát az információt azért, hogy a weboldal, adatbázis stb. tartalma benne foglaltatik. Ugyanakkor maga a tématerkép az, amely biztosítja a struktúrát. Ez a megoldás tökéletes mindenféle index, portál, katalógus interneten történő megjelenítéséhez és internetes létrehozásához. Mivel a tématerkép „mindent” tartalmaz, ezért alkalmas az információ vezérlésére.¹⁹ Ezért tartják ezt a modellt kitágíthatónak és alkalmazhatónak bármilyen típusú információhoz.

A tématerkép alkalmazásának első magyar fejlesztésű modellje

Magyarországon az első tématerkép-fejlesztések egyikét a Neumann-ház munkatársai hozták létre 2002-ben. Mivel a Neumann-ház által használt integrált könyvtári rendszer nem tudott minden, a tezaurusokra jellemző relációt kezelni és ez nehézséggé tette a használatát, a Neumann-ház 2000 lexikai egységből álló tezaurusát egy intelligens tárgyszórendszerrel alakították át. Azonban nem álltak meg itt. Belső fejlesztéssel kialakították a tárgyszórendszer tématerképes megjelenítését is. Ahogy a szerző, Ignézi Lilla írja: „... mivel időközben megváltoztak az internet-felhasználók szokásai... és előnyben részesítik a vizuális élményeket, egy olyan fejlesztésre adtuk be és nyertünk is rá pályázati támogatást, amely a már meglévő tárgyszórendszer relációit vizuálisan jeleníti meg... Az adatok grafikus ábrázolása, az összefüggések térbeli megjelenítése egyre fontosabb, hiszen ezek segítségével könnyebb az egyes elemek közötti kapcsolatokat megérteni...”²⁰

Nagy eredmény ez, mert addig előttük csak külföldi cégek²¹ foglalkoztak ezzel a témával és megfizethetetlen árat kértek volna a gyakorlati megvalósításáért.²²

Fogalmi térkép vagy tématerkép? Conceptual map vagy topic map?

A kérdést azért kell feltennünk, mert évtizedekkel az internet megjelenése és elterjedése előtt megjelent egy olyan eszköz, amely ugyancsak az ismeretek vizualizálására volt alkalmas és használatos. Ez volt a fogalmi térkép, a conceptual map, amely a járatlanabbak számára vizuális elemei miatt könnyen összetéveszthető a tématerképpel.

Aki ugyanis a grafikus „egyszerűbb” tématerkép megjelenítésekre ránéz, első pillanatban az a benyomása, hogy ilyennel már találkozott. Találkozott, csak nem ezzel, hanem a fogalmi térképpel. A tréningeken alkalmazott személyiségpiramisok, az információkeresésnél használt Boole-algebra elemeinek rajzai, a Venn-diagramok, a minőségbiztosításnál használt halszálka modell mindenki számára ismerős. Ezek a fogalmi térképek. Mindez és ezek sokkal részletesebb változatai a tanuláspszichológiából már az 1960-as évektől ismertek. A rendszer *Joseph D. Novak*²³ és *David Paul Ausubel*²⁴ pszichológusok nevéhez köthető. Mára már annyira kiforrottá és nagy jelentőségűvé vált, hogy 2004 tavaszán a spanyolországi Pamplomában megrendezésre került az első Fogalmi Térkép Világkongresszus.²⁵

Novak professzor a gyermek tanuláslélektanát vizsgálva Ausubel teóriájára alapozta a fogalmi térkép szükségességét, melyet úgy tekintett, mint egy eszközt arra, hogy mondandóját szemléletesebbé, könnyebben megérthetővé tegye. Mert a fentebb említett diagramok mindegyike csak egy stratégia része, eszköz arra, hogy az ismereteket rajzos kivitelezésben, összefüggéseikkel együtt bemutassa és így könnyebben tegye megtanulhatóvá, memorizálhatóvá. A fogalmi térkép a gondolatok belső szerveződését, összefüggéseit, egymásra építettségét tükrözi és az ismeretek bővülésével kinövi kereteit, míg végül más formát vesz fel.

A fogalmi térkép csirái jóval az internet előtt, már az 1960-as években léteztek és az a tény, hogy sokszor összetévesztik a tématerképpel abból a valós tényből eredeztethető, hogy az e-book kezdeti lépéseinél, az e-book szerkezetének megvalósításánál, illetve a könyvek e változatának összesített e-indexkésztésnél támaszkodtak a fogalmi térkép gyakorlati tapasztalataira.

A kettő azonban élesen elkülönül egymástól. Nézzük, miben!

	Fogalmi térkép (Conceptual map)	Tématerkép (Topic map)
Alkotó	Joseph D. Novak professzor Institut for Human and Machine Cognition (IHMC)	W3 Consortium
Meghatározás Mi ez?	Tanulási technika, amelynek az a célja, hogy különféle grafikus ábrázolások segítségével hozzásegítsen az ismeret megértéséhez (Egyik legközismertebb példája a Venn-diagram).	ISO/IEC 13250 SGML/XML-en alapuló szabvány, amely az információ strukturájának és összefüggéseinek a megismerését célozza meg.
Megalkotásának dátuma	Novak professzor több évtizedes munkája után, ezzel kapcsolatos átörökös műve 1984-ben jelent meg: Novak, J. D. - Gowin, D. B.: How to Learn. New York, Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1984. Ennek továbbfejlesztett változata: Ausubel, D. P. - Novak, J. D. - Hanesian, H.: Psicologia educativa. Mexico : Trillas, 1989.	1993-tól folyamatosan megjelenő ajánlások egy olyan szabvány megalkotására, amely lehetővé teszi a nyomtatott könyvek indexeinek összekapcsolását. A kezdeményező az e-book kiadással foglalkozó Davenport Group nevéhez kötődő, majd a W3C vállalta magára a munka további lépéseit.
Célja	Hogy megkönnyítse és fejlessze a tanulási technikákat, illetve az összefüggések megértését és felidézését.	Az információtárolás és az információkeresés megkönnyítése a tartalmi összefüggések egymáshoz láncolásával, amely formailag ugyanakkor strukturált szerkezetet képez. A strukturált szerkezet sokféle alkalmazás számára felhasználható adatvesztés és módosítás nélkül.
Szerkezeti elemei	Fogalom (concept) Összeláncolt/összekapcsolt szavak (linking phrases) Fogalmakon belüli összekapcsolás (linking into concept)	Témák (topics) Asszociációk (Associations) Előfordulások/források (occurrences, resources)
A kapcsolatok jellemzői	Bidirekcionális, vagyis oda-vissza érvényes, értelmezhető (ld. Bibliotheca Hungarica Internetiana - Ady kapcsolat)	Bidirekcionális, vagyis oda-vissza érvényes, értelmezhető (ld. Bibliotheca Hungarica Internetiana - Ady kapcsolat)
Kivitelezése	Az értelmezni kívánt ismeretek fogalmainak típusától függően rajzos, grafikus alkalmazások, sémák, amelyek alkalmasak arra, hogy az előre megrajzolt diagramokat csak kiegészítse a felhasználó az összefüggéseknek megfelelően.	Az ismeretanyag vizualizálása összefüggéseik és alá-fölérendeltségi viszonyaik megtartásával, bizonyos típusoknál (pl. teaurusz) oda-vissza utalásokkal.

1. ábra

A fogalmi térkép és a tématerkép különbségei

Információkeresés a tématerképet alkalmazó grafikus keresőkkel

A tématerképek kategóriájában a grafikus keresők, mint a Touch Graph²⁸, Vivísimo²⁹ stb. megjelenése

megbontotta a keresők addigi statikus rendszerét. Olyan új távlatokat nyitottak, amelyek úgy tűnik, a végtelenségig fejleszthetőek lesznek. Számuk napról napra nő, egyre bonyolultabbak és egyre több vizuális elemet tartalmaznak.

Ezek a keresők már mind alkalmasak arra, hogy a hagyományos HTML formában írott dokumentumokon kívül más típust is megtaláljanak.

Közülük néhány bemutatására³⁰ vállalkozunk az alábbiakban a következő szempontok figyelembevételével:

- Mi célból született a keresőmotor?
- Milyen információkat nyújt (általános, szak, egyszerű, összetett stb.) és ezeket milyen formában kínálja? Rendezetlenül, relevancia szerint, összefüggéseik szerint csoportosítva stb.?
- A megjelenített találatok mennyire fedik le a kérdés szintjét?
- Javasol-e egyéb találatokat, egyéb keresési útírányt?
- A vizuális megjelenítés nem von-e el sok időt a keresés során? Nem lassítja-e a keresést?
- A megjelenített információkhoz alkalmazott színek és formák könnyen értelmezhetőek-e?
- A vizualitás nem vonja – el a figyelmet a tényleges tartalomról?

GROKKER

<http://www.grokker.com>

Maga a szó az amerikai *grok*³¹ szóból ered. 1961-ben Robert A. Heinlein: *A Stranger* (Az idegen) c. novellájára rímel.

Néhány évvel ezelőtt a Google azért született, mert az akkori piacvezető keresők, mint az Alta Vista, nagyon sok nem releváns találatot adtak. Ezek a találatok vagy tartalmuknál fogva nem illettek a keresőkérdéshez, vagy halott linkek voltak. Napjainkra azonban a Google ugyancsak olyan óriásira nőtt, hogy hasonló veszély fenyegeti, mint elődeit. Relevancia kezelő algoritmus a híres Page Rank na-

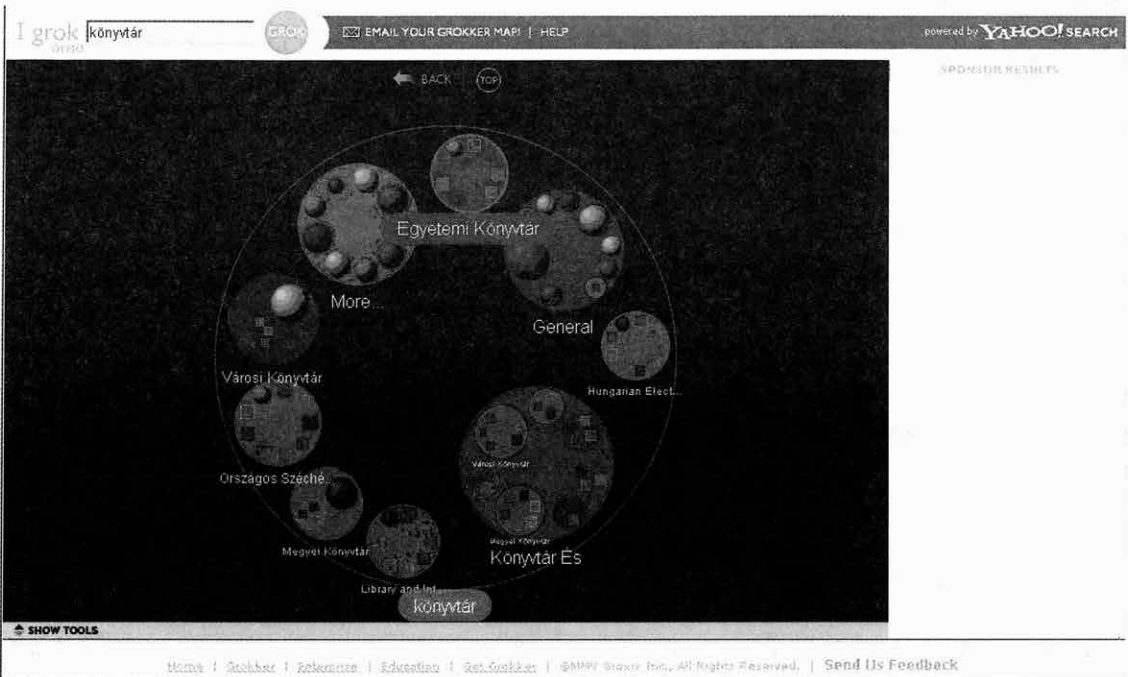
gyon jó ugyan, de teljesen mégsem tudja beváltani a hozzá fűzött reményeket. A Google gyengeségeit észrevevő és árgus szemekkel figyelő cégek töretlen erővel dobják piacra egymás után újabb és újabb keresőiket. A Groxis cég ugyanezt teszi.

2004. február 17-én a Groxis Incorporation, az információkeresés vizuális technikájának első rangú vállalkozása szerződést kötött a Google-lal, amelyben egy általános irodai és személyes használatra szánt lehetőséget, egy újfajta keresőt, a Grokker béta verzióját kínálta fel. A felhasználók a Google-ban keresett találatokat ezzel az új keresővel, a Grokkerrel vizuálisan megjeleníthették, amely így nemcsak látványossá, hanem könnyen áttekinthetővé is tette az eredmények értékelését.³²

A vállalat nem titkolt célja, hogy a Google egyeduralmát megtörje. Ezért egy olyan keresőt fejlesztettek ki, amely az eddigi hagyományos és kartografikus keresők, valamint a témakatalógusok pozitív tulajdonságait magába olvasztja.

Keresés és megjelenítés

A Grokker egy globális grafikus metakereső, amely a Yahoo, MSN, Fast, Altavista, Wisenut, Teoma stb. adatbázisaiban keres, attól függően, hogy mely adatbázisokat választja ki a felhasználó. A kliens oldali keresők csoportjába sorolhatjuk, hiszen optimális működéséhez lehet és érdemes is a felhasználó gépére installálni. Ily módon információt nemcsak az interneten, hanem a saját gépünk merevlemezén tárolt mappákban, fájlokban szintén kereshetünk vele.³³ Eredetisége a megtalált információk megjelenítésében, vizualizálásában rejlik. A Grokker ugyanis minden találati eredményt egyenként analizál, majd ezeket csoportokba rendezi. Ezeket a csoportokat vizualizálja.

1. kép

A Grokker, ahogy különféle nagyságú gömbökkel szimbolizálja a megtalált információt

2. kép

A kiválasztott témakör részleteinek megjelenítése

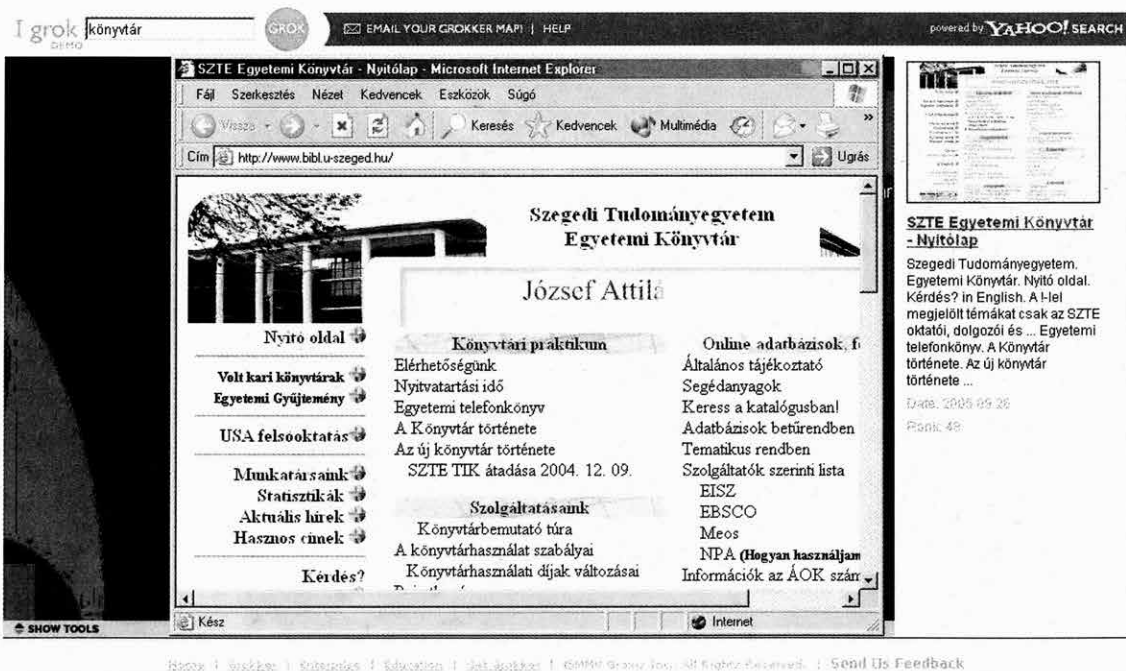
A képernyő két részre, bal és jobb oldali részre oszlik. A bal oldali négyzet fogja a keresés eredményeit csoportokban mutatni, a jobb oldali négyzet pedig a keresőknél megszokott relevancia szerinti felsorolásban lineárisan közli a találatokat, amelyeket a weben megszokott módon bonthatunk ki a rájuk történő kattintással. Itt a találatokat igény szerint a megjelenési idő, méret, domain stb. szerint rendezhetjük a géppel.

A tetszés szerint beállítható vagy választható négyzetes vagy kör alakú grafikus csoportok (kusterek) a kereső kérdésekhez kapcsolható témákat jelölik úgy, hogy amíg a gép keres és rendez, állandó mozgásban vannak, folyamatosan dagadnak, majd osztódnak újabb és újabb kis gömböcskékre, négyzetekre, vagyis újabb témákra, altémákra és azok alcsoportjaira, miközben a képernyő felső részén látható számláló mozgása mutatja a weben átnézett és megtalált információ mennyiségét. Még a szám-

láló működése közben bármelyik körre/témacsoportra való kattintás elindítja a zoom (nagyítás) funkciót. Így a kiválasztott témakör mélységében megvizsgálható.

Ezt segíti az is, hogy az altémák felett megálló kurzor jeladó információvá alakul át és a kiválasztott hely legjellemzőbb sajátosságait (URL, cím, tartalom, rövid leírás) sorolja fel. Miután a felhasználó előzetesen így tájékozik a kapott találatokról, az őt ténylegesen érintő webhelyekre kattintva annak részletes és szokásos webes arculatát láthatja, használhatja a képernyő jobb oldalán. (ld. 3. kép)

A fejlett tématerképekhez hasonlóan, a színeknek ez esetben is nagy szerepük van. A képernyő alján felkínált színskála három-három színből álló egységből bármelyik választható (kékes, zöldes, pirosas árnyalat). Az eredményeket reprezentáló gömbök vagy négyzetek e színeket veszik fel, a felhasználó pedig e színek alapján már láthatja, melyik a legfris-

3. kép

Az egyes találatok hagyományos kibontása megtalálható a Grogkernél is

sebb, a régebbi és a legrégebbi információ. A fekete szín jelzi, hogy semmi olyan információt nem talált a gép, amelyik lefedné a keresőkérdést. A kék a legrégebbi dokumentumokat, a zöld a friss információkat és az ezen belül megjelenő piros gömböcskék/négyzetek a friss információk közül is a legfrissebbeket jelölik. Itt tehát az idő szintén vizuálisan jelenik meg ezzel is elősegítve a választást.

Az eddigi metakeresők közül a Grokker sajátos funkciója, hogy a színek átválthatók pénzbeli értékre valamely tárgy árának meghatározására. Ez a tárgy nem más, mint könyv lehet. A Grokker ugyanis kapcsolatban áll a világ híres online könyv-áruházával, az amazon.com-mal. Ha könyvre keresünk rá, a színekkel a könyvek árait hasonlíthatjuk össze a legolcsóbbtól a legdrágábig. Ehhez azonban, illetve a Google találatainak kategorizálásához meg kell vásárolni az ehhez kialakított plug in-eket³⁴.

Egyéb lehetőségek

A Grokkernek számos más, egyéb hasznos funkciója van, melyek közül néhányat érdemes megemlíteni:

- A számlálót nem kötelező kivárni, le lehet állítani és csak a végeredményt megjeleníteni;
- A témacsoportba sorolt válaszok között válogatni lehet. Teljesen vagy részlegesen kitörölni, vagy kiemelni valamelyik alcsoportot, új főcsoportot létre lehet hozni.

A Grokker jellemzője, hogy az alább ismertetésre kerülő Kartoo néhány érdekes vizualizálási technikáját is magában foglalja. Amíg viszont ez utóbbiban a mentést vagy az e-mailben való továbbítást a Kartoo szerverén történik, a Grokkerben mindent átmenthetünk a saját merevlemezünkre, amelyből ő tízezer dokumentumot képes feldolgozni.

KARTOO

<http://www.kartoo.com>

Az eddig hét nyelven (angol, francia, német, olasz, spanyol, portugál, brazil) hozzáférhető Kartoo – egy kis áthallással –, már a nevében is viseli főjellegzetességét: a talált eredményeket pókhálószerűen elrendezett kartografikus módon jeleníti meg, amely az alkalmazott flash technológiának köszönhetően egyben animált és interaktív, mozgásban van.³⁵

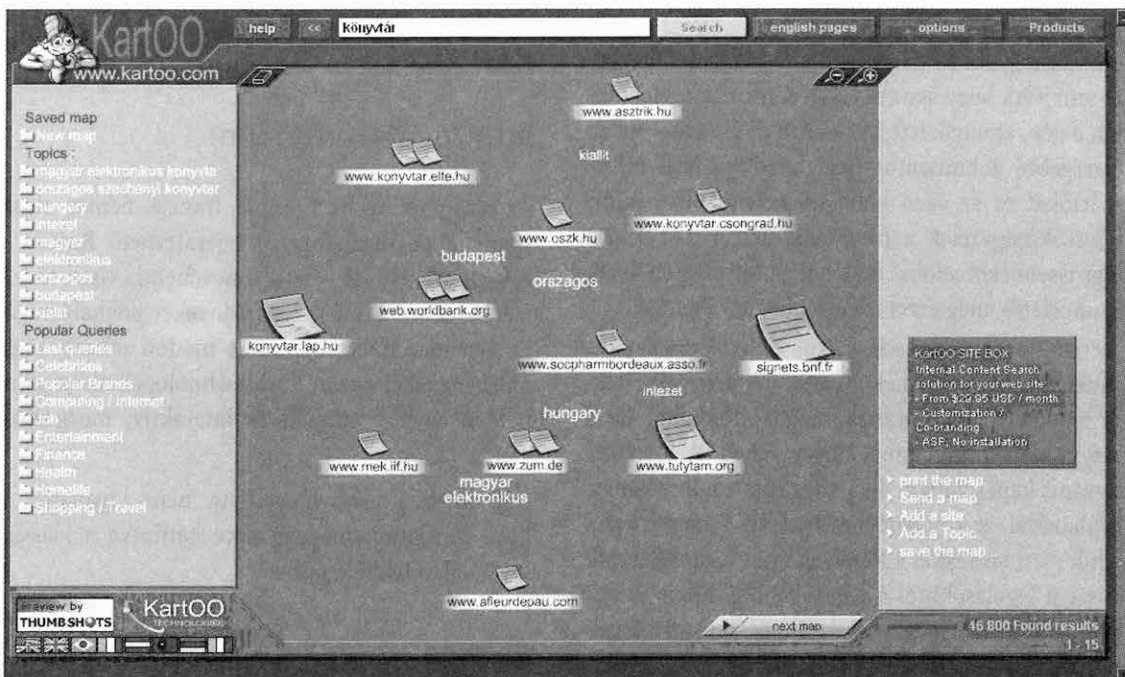
Amennyiben ezek használata nem kívánatos, a html formátum megjegyzésre kattintva a klasszikus találati listát kapjuk.

Keresés

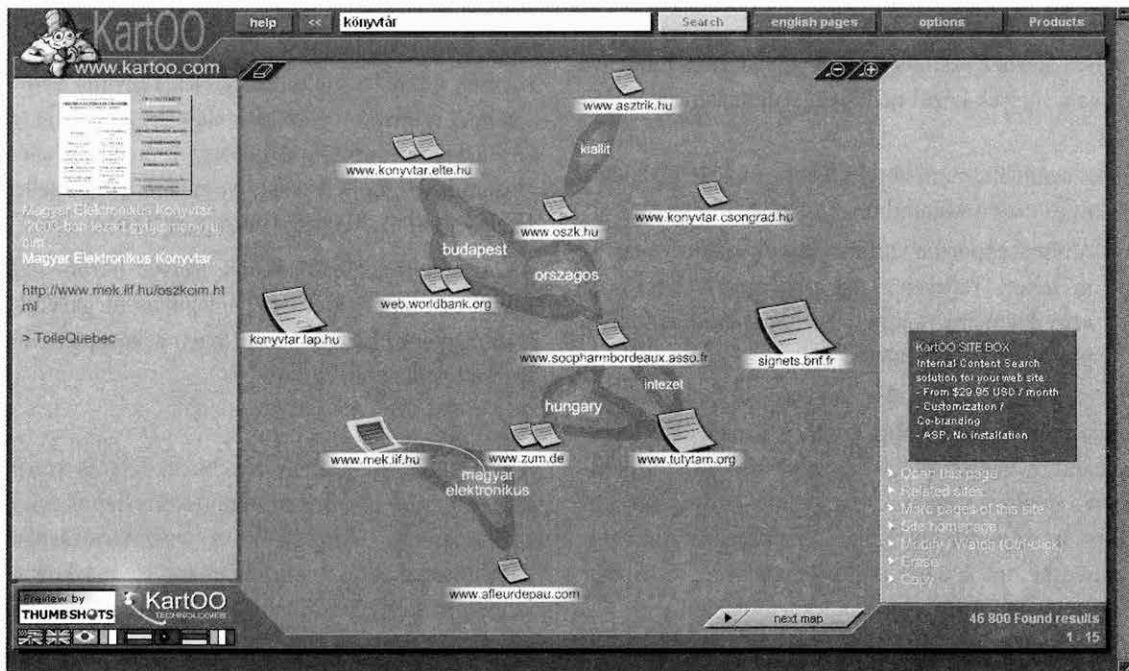
A keresés az ismert módon történik: a „search” mező lehetőséget ad az egyszerű és az összetett keresésre egyaránt. (témakör, cím, domain stb.) Mivel a Kartoo metakereső, kiválasztható, hogy mely keresők adatbázisainak találataira vagyunk kíváncsiak. A rendszer 14 kereső találatait használja fel. (Alltheweb, MSN, Altavista, Voila, Yahoo, Wisenut, Hotbot, Lycos, Nomade, ToileQuebec, Exalead, Dmoz, Teoma, Exactseek) (lásd 1. ábra)

A találatok vizualizálásakor a Kartoo három nagy részre tagolja a képernyőt. A vizuális megjelenítés a legnagyobb, hangsúlyánál fogva a középén elhelyezkedő ablakban látható.

A kék háttéren – amely egyébként tetszés szerint módosítható –, a fehéren nyitott könyvlapok mindegyike egy-egy weboldalt jelez. Összetartozásukat, hasonlóságukat és hierarchiájukat egymáshoz viszonyított helyzetükön túl a kék háttéren sötétén

4. kép
A találatok

5. kép
A három részre tagolt képernyő

megjelenő, őket összekötő „pókhálók”, „utcák” szövedéke mutatja.

A bal oldali keret/frame a témához kapcsolódó tárgyszavakat, míg a jobb oldali a szponzorált linkeket, a weboldalak számát, a felhasznált keresőket és a felkínált egyéb lehetőségeket tartalmazza. (linkhozzáadás, nyomtatás, küldés, mentés másként, stb.)

Túl általános, nagy találati halmazzt adó kérdés esetén a találatokat lehetetlen egyetlen térképen megrajzolni. Ilyenkor a lényeges, a legfontosabb kulcsszavak kiviláglanak a grafikából és a képernyő bal oldalán a választott nyelven rövid leírás látható az adott webhelyről. Ezen kívül lapozhatunk az egymás után következő térképekben, amelyek mindegyike adott számú témakör/website összefüggéseit mutatja. (lásd 3. ábra)

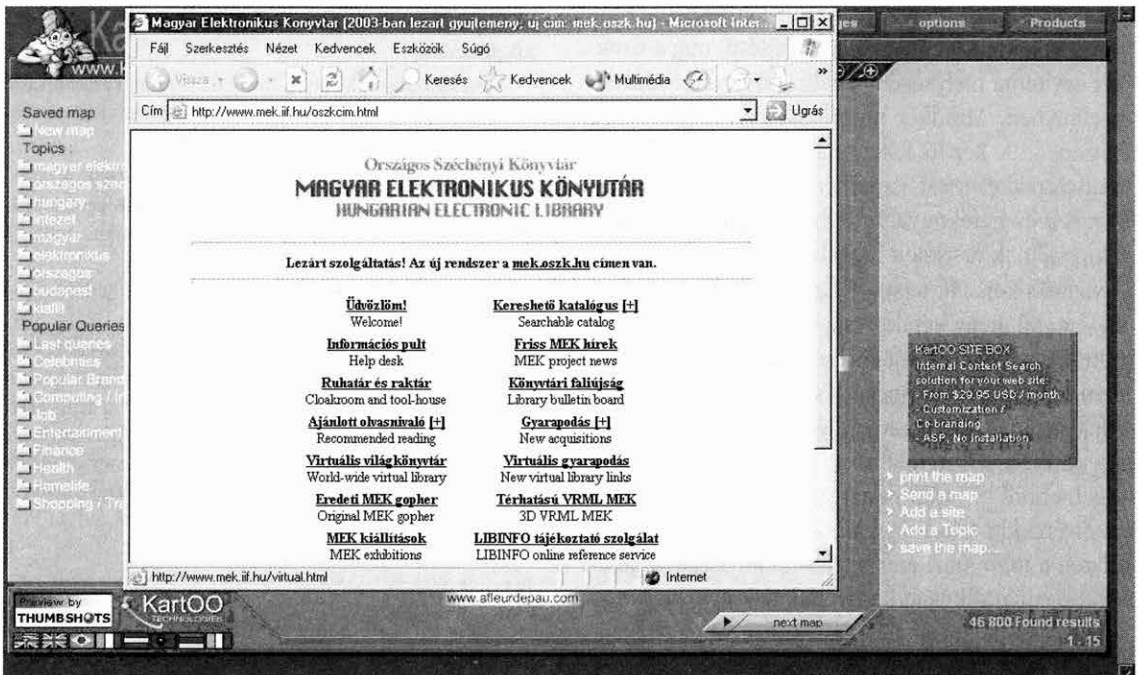
A képernyőnek ez a része mindvégig fontos szerepet kap. Itt sorjázik egymás után a kulcsszavak összessége, amelyekre kattintva a jobb oldali részben megjelenik a rá vonatkozó grafika. Az ugyan-

csak itt található szemantikai kapcsolatok a Boole-operátoroknak megfelelő kérdéseket fedik le és így továbbviszik a felhasználót a kérdés pontosításában. Az egyéb segédletek, mint például az oldalak meglátogatása után megjelenő számláló, vagy a website kinyitásakor feltűnő betűjelek a dokumentum típusára utalnak (.xls, word stb), hiszen a Kartoo is alkalmas a különféle dokumentumtípusok megtalálására.

MAPSTANSEARCH

<http://search.mapstan.net>

A francia–brit provenienciájú metakereső keresési technikájában és elméleti megoldásában az előző metakeresőkhöz hasonló.³⁶ Természetes ez, hiszen a szoftverfejlesztők mindegyikének egy a célja: olyan keresőt kifejleszteni, amelyik képes a releváns információ megtalálására és vizuális megjelenítésére. Az így fejlesztett technológiák kereskedel-

6. kép

A témakörök, a kulcsszavak és a részletek megjelenítése

mi célú kialakítása alakította ki ezt a tématerkép-ként ismert eljárást, melynek természetes velejárója a vizualizálás.

A Mapstansearch a keresési eredményeket egy színes „várostérképen” ábrázolja. Az azonos logikai csoportokhoz tartozó ismeretek egy-egy téren helyezkednek el és a hasonló webhelyek csomópontjaival ún. „utcak” kötik őket össze ezzel is kiemelve hasonlóságukat.

A piros, a zöld, kék, sárga csomópontok és rajzolatok sajátos jelentéssel bírnak. A piros szín a keresést, a kék a releváns információkat, a sárga a nagy, összetartozó egységeket, míg a zöld az aláírássokat jelöli. A kapott információkat megszüri a rendszer, így a találatok között nincsenek ismétlések. A képernyő felső részén helyezkedik el a képen rajzolt információ, a kiválasztott website szövege pedig az alsó részben olvasható.

Összegzés

Jól érzékelhető, hogy ugyanazon kérdésnél a Kartoo horizontális vizuális megjelenítésű, míg a Grokker egy téma mélységében való előrejutását részesíti előnyben. Mindkét megoldásnak van előnye és hátránya. A kezdő felhasználónak, a vizuális TM rendszerekkel most ismerkedőknek a Kartoo egyszerűbb és hatékonyabb segítség, mint a navigálás alkímiajának részleteit magába olvasztó Grokkeré.

A vizuális keresők tehát – legyen az bármelyik típusú –, azzal, hogy képileg csoportokba rendezik a kapott találatokat, nem a keresést könnyítik meg, hanem az eredmények megértését. Az időt ezzel nyeri a felhasználó. Vizuálisan maga előtt látja, egyszerűen áttekintheti, felmérheti a kapott információmennyiséget, ebből ki tudja választani és el tudja menteni az őt érdeklő teljes vagy részleges találati halmazt. Hiszen a több száz, ezer tételes mennyiséget a keresők egyedi grafikus térképpé alakítják úgy, hogy szöveges összefüggéseik tetszés szerinti megjelenítésűekké és így könnyebben értelmezhetőbbé válnak.

A tématerkép megjelenítésű keresők mindegyike tud valami érdekeset, újat, akár mehökkentőt mu-

tatni. Érdekességük mellett azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni azokat a technikai problémákat, amelyekkel nem tudnak megbirkózni. A tanulmány következő része ezt veszi górcső alá.³⁷

Bibliográfia

Könyv

PARK, Jacques – HUNTING, Sam: XML Topic Maps: Creating and using Topic Maps for the web. Boston : Addison-Wesley, 2003. XXIX, 603 p.

Internetes források:

Elméleti ismeretek:

Általános ismeretek és a TM hivatalos honlapja:

<http://www.topicmaps.org>

Szabványosítási kérdések:

<http://www.y12.doe.gov/sgml/sc34/document/0323>

Nemzetközi konferencia e témában 2005. október 5-6-án Németországban (Lipcse):

<http://www.informatik.uni-leipzig.de/~tmra05>

Alkalmazások:

Levelezőlista archívuma, amely fel nem iratkozott olvasók számára is hozzáférhető. Kezdő és gyakorlott felhasználóknak egyaránt sok információt nyújthat:

<http://www.infoloom.com/mailman/listinfo/topicmapmail>

TM technológiák és projectek, valamint gazdag TM bibliográfia (BibMap) Lutz Maicher informatikus munkája eredményeként:

<http://www.informatik.uni.leipzig.de/~maicherbibliography.html>

TM technológiát alkalmazó elektronikus szövegarchívum, amely gyűjteményének könyveit, könyvrészleteit, azok illusztrációit számos új technológia mellett a tématerkép rendszerével dolgozzák fel 2005 májusától. Jelenleg 46 807 téma, 192 492 asszociáció és 43 942 forrás van az adatbázisban.³⁸ A keresések megjelenítésénél jól érzékelhető ez a tématerkép struktúra. Érdemes kipróbálni.

<http://www.nzetc.org>

TM szerkesztés Javával:

<http://tm4j.org/tmnav.html>

Struktúrált és nem struktúrált adatok megjelenítésére, interaktív vizualizálására alkalmas eszköz, amely a tématerkép és a fogalmi térkép köztes megoldásaként is alkalmazható. <http://prefuse.sourceforge.net>

Jegyzetek

1. BUSH, Vannevar: Út az új gondolkodás felé. Ford. Ivacs Ágnes. Eredeti változat: As we may think. In: Atlantic Monthly, 176. 1945. júl. pp. 101--108. A fordítás olvasható a MEK-ben: <http://mek.iif.hu/porta/szint/muszaki/szaamtech/multimed/memex.hu> [2005-02-07]
[A régi MEK szolgáltatást időközben lezárták, az újban pedig még nem került feldolgozásra.]
2. Online Acces Public Catalog – online elérésű nyilvános katalógus. Az integrált könyvtári rendszerek katalogizáló moduljának az a felülete, amelyet az olvasó könnyen tud értelmezni, mert nem a feldolgozó könyvtáros által használt űrlap jelenik meg előtte annak sajátos mezőivel, kódjaival, hanem a katalógushasználat során már megszokott szerzőségi, kiadási stb. adatok ismert formátuma.
3. A portál olyan weboldal „webkapu”, amelyen belépünk egy általában általános információt tartalmazó és általában független weboldalra, ahol számos link, híryanagy és egyéb kínálat fogadja a látogatót. Hogy a webhely a felhasználó számára szinte „nélkülözhetetlen” váljon, az információkon túl keresőszolgáltatást is felkínálnak. A későbbiekben ebből a típusból fejlődött ki az egyazon honlapon található témakörök (pl. üzlet, könyv, vásárlás, sport, zene stb.) információit összegyűjtő és portálszolgáltatásokat nyújtó ún. vertikális portál vagy vertál. Az egyik első ilyen a Vertical Etreprise Portal (VEP), amely nevével is jól érzékelteti, hogy itt nem általános információt gyűjtöttek össze. A portál/vortal fogalom párhuzamosan és sokszor összemossa jelenik meg a hétköznapi használatban.
4. A gateway vagy „átjáró” (zsilip) különböző típusú hálózatok összekötésére alkalmazott bonyolult rendszer.
5. Az ágensek a mesterséges és a robottechnika segítségével kialakított olyan intelligens számítógépes rendszerek, amelyek saját nyelv kifejlesztésére képesek és így alkalmasak a teljesen önálló kommunikációra, együttműködésre más rendszerekkel. Az intelligens keresőrendszerek képesek például a felhasználó, a kérdést feltevő szokásait értelmezni, analizálni és ennek megfelelően reagálni rá. Például: a találati halmaz egyes tételeit az egyén keresési sajátosságaihoz legjobban illő tételekből állítják össze stb. Egyik ilyen kereső a Copernic agens. <http://www.copernic.com> [2005-03-11]. Működésük megértéséhez segítséget adhat a témát széleskörűen átfogó magyar-angol nyelvű agens portál: <http://www.agent.ai> [2005-03-11] vagy bevezető olvasmányként: CAWSEY, Alison: Mesterséges intelligencia : alapismeretek. Ford. Rózsa Tamás. Bp.: Panem, 2002. 207. p. és BRIGHTON, Henry - SELINA, Howard: Mesterséges intelligencia másképp. Ford. Kovács Kristóf. Bp.: Edge, 2000, 2004. 177 p. és Futó Iván szerk.: Mesterséges intelligencia. Bp.: Aula, 1999, 986, XIX p.
6. MARC: Machine Readable Cataloging – géppel olvasható katalógus formátum
7. Teljes szövegű (full text) megjelenítéshez például nem elegendő, linkek nem helyezhetők el a rekordban stb. Ezért folynak a kísérletek az SGML-en alapuló formátumok kialakítására és elterjesztésére, ill. a már meglévők konvertálására. Ezek közül ismert az OCLC MARC-SGML konvertáló szoftvere, vagy az XML alkalmazások, amelyekkel a weboldal szemantikai struktúrája is már leírható.
8. A The Journal of Electronic Publishing a témával többször foglalkozik.
<http://www.press.umich.edu/jep/05-02/sowards.html> [online] [2005-02-07]
9. A „passzív felhasználó” jellemzői: minden esetben kizárólagosan természetes nyelven, a saját anyanyelvén kíván keresni, csakis a direkt információ jó neki, mert azt tudja valamilyen szinten értelmezni, ha konkrét kérdésre azonnal nem találja meg a konkrét választ, úgy véli, nincs is az interneten és a keresést abbahagyja, vagy másra bízta.
10. Az „aktív vagy szelektáló felhasználó” jellemzői: rendelkezik átlagos internetes és számítógépes gyakorlattal, melyek segítségével az interneten a már jól bevált helyeket keresi fel először. Elsősorban keresőrobotokat használ és ezek közül is olyat választ, amely valószínűleg komplexen lefedi témáját. Ők szintén még azok, akik a Google-ot, Alta Vistát, Yahoo-t részesítik előnyben és a felkínált találatok közül választanak.
11. A „dinamikus felhasználó” jellemzői: nemcsak robotokkal, hanem változatos keresési technikákkal változatos helyeken keresnek. Saját tapasztalataikat kiegészítik a másoktól hallott, vagy a szakirodalomban olvasottakkal és a számukra új technikákat kipróbálják. Ennek következtében hatékonyan keresnek, amely újabb ismeretek megszerzésére sarkallja őket.
12. A kutatás: „Socrates Minerva: Adult learners”, ill. „Seeks: Adult learner’s information seeking strategies in the Information Society.” Project No: 90039-CP-12001-1-MINERVA-M. Dr. Mario Barajas és munkatársai szíves közlése, melyet ezúton is köszönök. A program egyes elemei bővebben olvashatóak: <http://www.ub.es> [2005-02-13.]
13. A minőségi információ és a mély web forrásainak feltérképezéséhez kiváló indulási alapul szolgál COOKE, Alison: A guide to finding quality information ont he internet : selection and evaluation strategies. 2. ed. London : Library Association Publishing, 2001. 216 p., valamint Chris Shermann és Danny Sullivan honlapja, amelyen a legjobb keresőket sorolják fel <http://www.searchenginewach.com> [2005.02.01.] – A vizsgálatokhoz: v.ö. <http://www.searchengineshowdown.com/stats/> [2005-02-13.], valamint Les chercheurs et la documentation numérique : Nouveaux services et usages / sous la dir. de Ghislaine Chartron. Paris : Electre Éditions Du Cercle de La Libraire, 2002. (Bibliothèques) pp. 200-203. és az egész kötet 268, [2] p.
14. XML= eXtensible Markup Language. A HTML nyelv (lásd 15. jegyzet) korlátainak megszüntetésére létrehozott

- jelölő nyelv. Még mindig csak korlátozott számú web böngésző képes értelmezni. Minden további hálózati fogalom meghatározásához lásd: DRÓTOS László: Hálózati értelmező szótár. http://www.iif.hu/dokumentumok/niif_fuzetek/szotar/h.html [2005-02-07]
15. HTML = Hypertext Markup Language. A www számára létrehozott leíró nyelv, amelyben speciális karakterek közé (<>) zárt szöveges címkék, ún. tag-ek jelzik a dokumentum szerkezetét, formai megjelenítését, a színeket, a hiperkapcsolatokat stb. Lásd: Drótos László i. m.
  16. SGML = Standard Generalized Markup Language. Szabványos jelölő nyelv a dokumentumok belső szerkezetének leírására. Segítségével bármely típusú dokumentum leírható, függetlenül az őt tároló és megjelenítő számítógépes környezettől. Lásd: Drótos László i. m.
  17. URL = Uniform Resource Locator. Az Interneten található különféle dokumentumok típusának és helyének egyedi meghatározására szolgáló szabvány a <http://www....> vagy a <ftp://....> vagy az <news://....> stb. formátumban. Lásd: Drótos László i. m.
  18. Elliotte Rusty Harold professzor a brooklyni Polytechnic University Informatikai Tanszékén. Java programozással és XML applikációkkal foglalkozik. E témakörben majd húsz sikerkönyv, tankönyv szerzője. Könyveinek részletes bemutatása: <http://www.ibiblio.org/xml/books/> [2005-08-08]; Személyi honlapja: <http://www.elharo.com> [2005-08-08]
  19. Ezt a lehetőségét használta ki Marc de Graauw, aki B2B (business to business) típusú kereskedelmi alkalmazását tématerkép szerint építette fel. V. ö.: GRAAUW, Marc de: Business maps: topic Maps go B2B. <http://www.techquila.com/topicmaps/tmworld/12120.html> [2005-03-11] és <http://www.marcdegrauw.com/itm/> [2005-03-11]
  20. IGNÉCZI Lilla: A tartalmi összefüggések vizuális ábrázolása webes környezetben : A webkat.hu tezaurusának tématerképe <http://newweb.neuman-haz.hu/tei/eloadasaink/> 2004 [2005-08-08]; A tématerkép megtekinthető és használható: <http://www.webkat.hu/scripts/webkat> [2005-08-08].
  21. Tématerkép fejlesztéssel foglalkozó cégek: Mondeca-Franciaország: <http://www.mondeca.com/fr/> [2005-08-08]; Ontopia – Norvégia: <http://www.ontopia.net> [2005-08-08]; Empolis – Németország: <http://www.empolis.de> [2005-08-08], de ő a magyarországi szakértő is.
  22. A Topic Map gyakorlati előállítására a W3C SGML-XML alapú ajánlásain és az ugyancsak SGML alapú, már 2000-tól létező ISO/IEC 13250-es szabványon nyugszik. Az adatok összeláncolásához a HyTime-t (HyTM) használják. A Topic Map Organisation 2001 elején kifejlesztette a saját XML-en alapuló TM 1.0 TM specifikációját, amelyet XTM-re kereszteltek.
  23. Joseph D. NOVAK angol nyelvű személyi honlapja: http://www.csi.unian.it/educa/curriculum/vita_jdn.html [2005-03-08].
  24. Az Encarta spanyol nyelvű interaktív szócikke David Paul AUSUBELRŐL: http://es.encarta.msn.com/encyclopedia_202600993/David_Paul_Ausubel.html [2005-03-08].
  25. A program és az előadások szövege megtekinthető: <http://cmc.ihmc.us/myreviewCMC2004/SubmitAbstract.php> [2005-03-08]. A második ilyenre 2006. szeptemberében kerül sor a Costa Rica-i San Joséban.
  26. V. ö.: Seven minutes with a web standards: http://www.seminars.seyboldreports.com/2000_boston/files/20/20_transcript.doc [2005-03-08].
  27. Ennek közérthető és szemléletes bemutatása, kész sémák „(stori)” térkép, cselekvési térkép, Venn-diagram stb.): http://www.everythingesl.net/inserVICES/graphic_organizers.php [2005-03-08]
  28. A Touch Graph egy Javában megírt plug in a Google számára, amely minden logikai kapcsolatot grafikus formában mutat. <http://www.touchgraph.com/TGGoogleBrowser.html> [2005-03-08]
  29. Vivísimo: <http://www.vivísimo.com>
  30. E cikk elsősorban csak három vizuális kereső bemutatásra vállalkozik. A vizuális keresők tipizálásával, csoportosításával és értékelésével a cikk folytatásában, a következő tanulmányban foglalkozom.
  31. Az Amerikai Értelmező Szótár szerint a grok jelentése: intuíció, beleérzés útján megérteni valamit.
  32. Arizona Államban, Scottsdale-ben volt az első bemutató <http://www.meaningfulmachines.com/press/EDN%20-%20Spring%20training.htm> [2005-08-08]
  33. Fájlkezelésében a Fractal PC / Fractal Edge működésére hasonlít. <http://www.fractaledge.com> [2005-08-08]
  34. A plug-in olyan, a webböngészőket kiegészítő szoftver, amely speciális fájltypusok megjelenítésére alkalmas. Ezeket azonnal vagy beépítik a böngészőbe, vagy külön kell őket letölteni és telepíteni. Lásd Drótos László i. m.
  35. A Flash Player installálását a gyakorlatnak megfelelően a nyitó weboldal ebben az esetben is felkínálja.
  36. Előfordul, hogy a Mapstansearch kereső bizonyos időközönként nem működik. Ennek általában két oka van: vagy szerver oldali (átalakítás, módosítás stb.), vagy a felhasználó gépén futó web böngésző nem értelmezi a JAVA appleteket (azokat a Java nyelven megírt kis programokat, amelyek a weboldal dinamikusságát, ez esetben az „utcahálózat” megjelenítését végzik). Általában a web kliensek ezeket automatikusan letöltik, ha nem, akkor a <http://www.ava.com> [2005-08-08] címről kell megtenni.
  37. Köszönöm Drótos László lektori munkáját és tanácsait. Ugyancsak köszönöm Vincze Andrea kollégának a témáról folytatott írásos beszélgetéseinket, mert a cikk végleges változatának kialakításához e beszélgetések jelentősen hozzájárultak.
A tanulmány a Networkshop 2005-ös konferencia meghirdetett, de meg nem tartott előadásának írásos változata.
  38. Conal Tuohy informatikus szíves közlése. Köszönöm információt.

„Elhozzuk a 2005. évi IFLA Világkonferencia szervezőit Magyarországra!”
 – olvashattuk a 70 éve alapított Magyar Könyvtárosok Egyesületének
 2005. június 24-i, „Norvég nap”-ra invitáló meghívóján.
 Az alábbiakban Ragnar Audunson, Kolderup Flaten Trine és
 Barátné Hajdu Ágnes előadásait adjuk közre.

Könyvtári szolgáltatások Norvégiában

A könyvtárhasználók tájékozódásának segítése a változó világban*

AUDUNSON, Ragnar

Magyarország, a magyar könyvtárügy és a magyar könyvtárosok immár több mint húsz éve fontos szerepet játszanak az életben.

A magyar és norvég könyvtárügyet vizsgálva, olyan párhuzamos fejlődési szakaszokra és kapcsolatokra mutathatunk rá, melyeket a múlt század elejéig – a modern közkönyvtárak létrejöttének koráig – lehet visszavezetni. *Szabó Ervin*, a modern magyar közkönyvtári hálózat megszervezője, Håkon Nyhus pedig a modern norvég közkönyvtárak megteremtője, tudomásom szerint soha nem álltak kapcsolat-

ban egymással, ám szembeötlő, hogy nagyjából ugyanabban az időben támadtak mindkettőjüknek reformgondolataik, s mindketten a modern közkönyvtári rendszer megteremtésének úttörői voltak.

A magyar és norvég könyvtárügy egymásra hatására később is akad példa. A Telemarki Megyei Könyvtár például irodalmi táborokat szervezett a fiatalok számára, melyhez az ötletet egy magyar rendezvény szolgáltatta. Vagy amikor a nyolcvanas évek elején Else Granheim könyvtárigazgató töltöt-

* Elhangzott az MKE 2005. június 24-i rendezvényén az Országos Széchényi Könyvtárban.

te be az IFLA elnöki posztját, s elnöksége alatt szoros kapcsolatokat ápolta a magyar könyvtáros kollégákkal. Az 1980-as évek második, és a 90-es évek első felében az Eötvös Loránd Tudományegyetem és az oslói Állami Könyvtári Főiskola között olyan diákcsera-egyezmény volt érvényben, mely több száz norvég és magyar könyvtáros hallgatónak nyújtott hasznos tapasztalatot és hagyott kellemes emlékeket.

Mai szakmai napunk témáját én az oktatás és kutatás oldaláról közelítém meg, és arra kívánok rávilágítani, hogy a norvég könyvtárosképzés és a kutatás hogyan válaszolt a szakma előtt álló kihívásokra. Kitérek a multikulturális és digitális társadalom kialakulása során felmerült új tendenciákra.

Először is helyezzük el a norvég és skandináv könyvtárosképzést az európai országok képzési gyakorlatának összefüggésében.

Az európai országokban folyó könyvtárosképzés igen változatos képet mutat:

☉ Néhány országban a képzés szorosan az egyetemi képzéshez kötődik. Az északi országok közül Finnország követi ezt a gyakorlatot, mely egyébként Nagy-Britanniára és Magyarországra is jellemző. Más országokban a könyvtárosképzés főiskolai kereteken belül folyik. Norvégia ez utóbbi gyakorlatot követi a két másik skandináv országgal, Dániával és Svédországgal együtt.

☉ Az utóbbi két-három évben a könyvtárosképzés az elmélet felé tolódott el. Ez a változás a norvég képzésben is megfigyelhető. A változások mélysége és intenzitása azonban eltérő az egyes országokban. Egyelőre Norvégiában a többi országhoz képest még nagyobb hangsúlyt kap a gyakorlat.

☉ A könyvtárosképzés fejlődésének formája is eltérő lehet. Két fő modellt különíthetünk el. Az egyik esetben arra fektetik a hangsúlyt, hogy más tudományterületekhez (pl. szociológia, nyelvészet, fizika) hasonlóan a könyvtártudományt is elsősorban elméleti tudományként közelítsék meg. Számos egyetemen a képzés elne-

vezése könyvtáros-és információsképzésről információs képzésre változott, vagyis a hangsúly az információk megtalálására (IR) és az információkeresésre helyeződött, közben pedig gyengült a gyakorlati oldallal való kapcsolat. Az északi országok közül Finnország képviseli ezt a gyakorlatot. A másik modell esetében a könyvtárosképzést egy kutatásokon nyugvó, interdiszciplináris és gyakorlatorientált stúdium irányába próbálják fejleszteni az orvostudományhoz hasonlóan. A képzés részének tekintenek minden olyan tárgyat, mely szükséges lehet egy könyvtár működtetéséhez köztük az ismeretrendszerézt, ismeretátadást, szervezési és vezetési ismereteket. Ezt a modellt Norvégiában, Dániában és Svédországban követik.

☉ Nagy-Britanniában (és az Egyesült Államokban is) az egyetemi könyvtárosi diplomát (Master) egy másik, nem könyvtári szakon szerzett főiskolai fokozatra (Bachelor) építik. Más országokban, például Norvégiában és Dániában, az egyetemi könyvtárosképzést főiskolai könyvtáros végzettséghez kötik. Svédország a brit példát követi.

☉ A képzések abban is különböznek egymástól, hogy milyen mértékben építenek társadalomtudományi, műszaki vagy természettudományos, illetve bölcsész tudományi alapokra. A három fő norvégiai képzőhely (Trondheim, Tromsø és Osló) közül Trondheimben inkább műszaki, Tromsøben inkább bölcsész tudományi hagyományokra épül, az Oslói Főiskolán pedig – mely a legnagyobb könyvtárosképző intézmény –, olyan interdiszciplináris szakmai képzést próbálnak megvalósítani, mely a műszaki, a társadalomtudományi és a bölcsész tudományi ismereteket egyaránt magába olvasztja.

Az utóbbi évtizedben a norvégiai és skandináv könyvtárosképzés robbanásszerű fejlődésnek indult:

☉ A skandináv országokban 1995-ig csupán egy-egy intézményben folyt könyvtárosképzés. Nor-

végiában ez az intézmény az Állami Könyvtáros Főiskola volt, mely 1994-ig önálló intézményként működött, 1995-től pedig az Oslói Főiskola részévé vált. Ma Norvégiában három felsőoktatási intézményben lehet főiskolai, egyetemi és doktori szinten könyvtáros végzettséget szerezni: az Oslói Főiskolán, illetve a Tromsøi és Trondheimi Egyetemen. Ezenkívül Bergenben és Agderben is kínálnak könyvtárosképzést, ám csupán főiskolai szinten.

- ☉ Tíz évvel ezelőtt Norvégiában a könyvtárosképzés még nem követte a tudományos fokozatok rendszerét. Három évi tanulás után könyvtáros végzettséget lehetett szerezni, ami nem járt tudományos fokozattal. A norvég könyvtárosképzésben 2003-ban vezették be a bolognai rendszert a 3+2+3 modellel: 3 év után Bachelor, újabb két év után Master, majd újabb 3 év után PhD-fokozatot lehet szerezni.
- ☉ Tíz évvel ezelőtt még nem volt kutatóképzés a könyvtártudomány területén. 1995-ben azonban a norvég Kutatói Tanács határozata alapján olyan könyvtártudományi kutatóprogram indult, melynek fő célja a kutatóképzés megteremtése volt. A 2001 végén lezárult program pozitív eredményeket hozott. Pl. 1996-ban az Oslói Főiskola könyvtári tanszékén dolgozó 25 oktató közül egyiknek sem volt doktori fokozata, mára heten rendelkeznek doktori fokozattal és egy éven belül ez a szám 11-re emelkedik.

A három norvégiai képzőhely közül vitathatatlanul az Oslói Főiskola a legnagyobb. Főiskolánkon 25 oktatónk van és éves szinten 120–130 hallgatót veszünk fel a Bachelor képzésre. A Master programot mintegy 20 hallgató kezdi el évente. A Tromsøi Egyetemen évente 20–30 hallgató kezdi el a könyvtár szakot, míg a Trondheimi Egyetemen, ahol a könyvtárosképzés műszaki irányultságú, csupán Master képzés indul.

Ahhoz, hogy valaki egy települési könyvtárat vezessen, Bachelor fokozat megszerzése szükséges. Az

itt kínált képzés áll legközelebb a „könyvtáros” fogalmához. A várakozásoknak megfelelően folyamatosan egyre többen szereznek majd Master fokozatot. Az Oslói Főiskola három éves Bachelor-képzésén a tárgyak 75%-a kötelező, 25%-a szabadon választott. Az első két évben minden tantárgy közös. A képzésnek ebben a részében a tárgyak fele az ismeretrendszerelés és -átadás területeivel, másik fele pedig a könyvtárvezetéssel, illetve a könyvtárak társadalmi szerepével foglalkozik. A harmadik évben a hallgatók nagyrészt szabadon választott tárgyakat tanulnak. Mindenkinek 15 kreditpontot kell szereznie könyvtárszervezés és -vezetésből, de abban önállóan választhatnak a diákok, hogy a közkönyvtárak vagy a szakkönyvtárak szervezését és vezetését tanulmányozzák-e. Ezen kívül a hallgatók dönthetik el, hogy az ismeretrendszerelés és -átadást vagy az irodalom- és kultúráközvetítés szakirányt választják-e. Mindkét szakirány 15 kreditpontból áll. A hallgatóknak választaniuk kell egy harmadik 15 pontos képzést is a könyvtáros szakma különböző területeiről (pl. az iskolai könyvtárak, levéltári tudnivalók vagy honlapfejlesztés) és egy ugyancsak 15 kreditpontot érő szakdolgozatot kell leadniuk. A Master képzés során nyolc, egyenként 15 kreditpontos modul közül négyet kell a hallgatóknak elvégezni. A nyolc modulból négy az ismeretrendszereléssel és -átadással foglalkozik (digitális dokumentumok, információkeresés és két modul az adatbázisok és programozás területéről), három a könyvtár és társadalom kapcsolatával (információs- és kultúrpolitika, információs és kulturális gazdaságtan és ismeretgondozás vagy knowledge management), és végül az irodalomközvetítéssel is foglalkozik egy modul. A hallgatóknak kötelezően el kell végezniük egy tudományelméleti és módszertani kurzust. A záródolgozat 45 kreditpontot ér.

Napjaink társadalmában a könyvtári szektor olyan kihívásokkal kerül szembe, melyek szükségessé teszik az elméleti képzés előtérbe kerülését, amit a

változás gyorsuló üteme is indokol. Ha a könyvtárak továbbra is őrizni kívánják jelentőségüket, a jelenlegi gyakorlat folyamatos változására, fejlődésre és meghaladására van szükség, mely egyfajta kritikai hozzáállást tesz szükségessé. Napjaink norvég és magyar könyvtárainak alkalmazkodniuk kell a kutatáson, ill. a kutatásorientált képzésen alapuló fejlődési tendenciákhoz.

Az egyik fejlődési irányvonal a multikulturális társadalom kialakulásához kapcsolódik. Oslóban a lakosság csaknem 20%-a nem-nyugati nyelvi és kulturális háttérrel rendelkezik. A szomáliai, etiópiai, eritreai, marokkói és egyéb afrikai, valamint a török, az ázsiai (pakisztáni, sri lankai és vietnámi) bevándorlók száma igen nagy. A kisebbségi anyanyelvű diákok száma az általános iskolákban jelentősen megnőtt, arányuk 36%-ra tehető. Néhány városrészben ez az arány megközelíti a 70%-ot, sőt, egyes iskolában akár a 90%-ot is elérheti. A multikulturális társadalom irányába történő fejlődés új feladatok elé állítja a könyvtárakat, hiszen a könyvtár lehetőséget ad a bevándorlóknak arra, hogy egyrészt saját hazájuk kultúráját gyakorolhassák, másrészt arra, hogy ismereteket és információkat szerezzenek a norvég társadalomról. Az oktatási szférával együttműködve számos könyvtár bővítette szolgáltatásait azzal a céllal, hogy a bevándorlók norvég nyelvtudását fejlesszék. A bevándorlók egyre növekvő csoportja speciális kihívások elé állítja a könyvtárakat. Tapasztalható, hogy a könyvtárak szolgáltatásait számos bevándorló családból származó gyermek igénybe veszi, még a muszlim származású lányok is. Nyilvánvaló, hogy a muszlim szülők számára a könyvtár biztonságos nyilvános hely, melynek látogatását engedélyezik gyermekeik számára, ellentétben például az ifjúsági klubokkal. Ezáltal a könyvtár fontos eszközévé vált a velük való kapcsolatteremtésnek. Ahhoz, hogy a könyvtárak a multikulturális társadalom igényeinek megfelelően fejleszthessék szolgáltatásaikat, elengedhetetlen a kutatás, illetve a képzés fejlesztése, melynek

eredményeképpen fejlődik a könyvtárosok multikulturális kompetenciája is.

A társadalmat, melyben ma élünk, előszeretettel nevezzük információs társadalomnak. Ebben a társadalomban meg kell teremteni az élethosszig tartó tanulás feltételeit. Egy paradoxon áll azonban előttünk. Az iskolákban uralkodó nevelési módszer a tanulást társadalmi folyamatként állítja be. Ám azok, akik az életen át tartó tanulás híveinek vallják magukat, gyakran a hivatalos oktatási intézményeken kívül képzik magukat. Az ember általában szívesen tanul oly módon, ahogy és amikor az leginkább összeegyeztethető az életével. Ezért találunk oly sok példát az autodidakta tanulásra. De miképpen lehet az iskolák által képviselt tanulási környezet hiányát kompenzálni? Biztosíthat-e a könyvtár olyan tanulási környezetet az élethosszig tartó tanulás előterbe helyező politika fényében, mely kompenzálni tudja az iskolai rendszerű tanulási környezet hiányát? Lehet-e a könyvtár maga egy nem hivatalos osztályterem? Ha a könyvtáraknak ezt a funkciót is be kell tölteniük, a könyvtárosoknak másfajta kompetenciára is szükségük lesz és erre a könyvtárosképzésnek is fel kell készülnie.

A globalizáció és a multikulturális társadalom által felvetett kérdések megoldása mellett a digitalizálás jelenti azt a másik fontos fejlődési irányvonalat, melyhez a mai könyvtárosoknak, és ezzel együtt a könyvtárosképzésnek is alkalmazkodnia kell. A könyvtáros szakma magában foglalja azt az alapkészséget, amely szükséges az emberek tájékozódásának segítéséhez, és a megfelelő ismeretek megszerzéséhez a digitális világban. Új szakmák és fogalmak jönnek létre a digitális információk rendszerezésével és keresésével kapcsolatban. Ezek olyan követelmények, melyeknek a korszerű könyvtárosképzésnek meg kell felelnie. Az ismeretrendszerezés és -átadás olyan hagyományos könyvtáros ismeret, mely megfelelő alapul szolgál az információépítés elsajátításához. Itt elsősorban nem a könyvtáros szakma saját érdekeiről van szó, hanem arról, hogy a lehető legjobban tudjunk felelni

a digitalizálás következményeként fellépő társadalmi elvárásokra.

A digitalizálás és az információs társadalom létrejötte egyéb követelményeket is támasztott, melyeket digitális készségek vagy informatikai kompetencia néven foglalhatunk össze. Norvégiában 2001-ben a lakosság mintegy 70%-a rendelkezett otthonában számítógéppel. Legtöbbjüknek internet-hozzáférése is volt otthon vagy a munkahelyen. A digitális készség problémája tehát elsősorban nem a hozzáférés hiányával függ össze, hanem azzal, hogy mire használjuk a technológiát, illetve, hogy milyen kompetenciával rendelkezünk a használatához. A dán társadalomtudós, *Lars Qvortrup* olyan társadalomként definiálta az információs társadalmat, mely tagjai számának hatványozott növekedéséhez vezet. Ezt kiegészíthetjük azzal, hogy nem csupán a tagok száma, hanem az információ- és ismeretforrások száma is ugyanilyen mértékben nő. Ám ennek létrejötte nem automatikus, hiszen mint mondtunk, a különbségek nem a hozzáférés lehetőségében rejlenek, hanem a felhasználás céljában. Néhányan a digitális technológiát a saját társadalmi és tudáshorizontjuk kiszélesítésére használják. A korábbi hálózatokhoz újakat építhetünk, könnyen hozzáférhetünk a napilapokhoz és folyóiratokhoz, könyvekhez és egyéb ismeretforrásokhoz, függetlenül a nyelvtől és földrajzi határoktól. Vannak, akik a digitális technológiát csupán a játékokra szűkítik. Ilyen módon a technológia egyrészt elmélyíti a meglévő szociális készségeket, másrészt segít újakat szerezni. A könyvtár fontos eszköz lehet ennek megállításában az információs kompetencia fejlesztésével.

Tudjuk, hogy az IFLA elnöke, *Kay Raseroka* az információs kompetencia fejlesztését tekinti fő programjának. Az információs kompetencia összetett fogalom, az alábbi négy fő elemből tevődik össze:

- ☉ Az információs szükséglet felismerésének képessége;
- ☉ A releváns információ megtalálásának képessége;

- ☉ Az információ feldolgozásának képessége;
- ☉ Az információ használatának képessége – vagyis az információ ismeretté való alakításának képessége.

A könyvtárosok fő kompetenciáját gyakran definiálják az ismeretek rendszerezésének és megtalálásának képességeként. Ám amennyiben követjük az IFLA-elnökének elképzelését, és a könyvtárosságot olyan szakmává kívánjuk tenni, mely elősegíti az információs kompetencia megszerzését és fejlesztését, el kell sajátítanunk mind a négy elemet az információs szükséglet felismerésétől az információ használatáig, és képesnek kell lennünk arra, hogy az információs kompetenciával kapcsolatos problémákat felismerjük mind az egyes embereknél, mind pedig a különböző társadalmi csoportok esetében. Ez a könyvtárosok alap kompetenciájánál mélyebb ismereteket igényel. Egy könyvtárosnak, aki a könyvtárhasználók információs kompetenciáját fejleszti, magának is igen magas digitális szaktudással kell rendelkeznie. Ez erősíti a könyvtár mint tanulási színtér szerepét, és a könyvtárosok kompetenciájának pedagógiai dimenzióit is, újabb követelményeket állítva a könyvtárosképzés elé.

Foglaljuk össze a multikulturális és digitális társadalom által támasztott követelményeket és azok következményeit a könyvtárakra és a könyvtárosok felkészültségére vonatkozóan: Álláspontom szerint a multikulturális és digitális társadalom olyan kihívások elé állít minket, melynek eredményeképpen a könyvtár szerepe mint *hely*, mint fizikai találkozóhely a helyi társadalom számára paradox módon erősödik. Azon helyek szüksége, melyeket az alábbiakban alacsony intenzitású találkozóhelynek nevezek, különösen fontossá válik a jövőben:

A multikulturális társadalomban különleges követelmény olyan helyek létrehozása, ahol a különböző hovatartozású emberek találkozhatnak egymással és a közösség és közös cselekvés azon szintjét fejleszthetik, mely a *társadalom* előfeltételének tekinthető. Életünket és egyéniségünk megvalósításának néhány színterét magas intenzitásúként jellemezhetjük. A munkahely, a kedvenc focicsapatunk

rajongói klubja, egy etnikai vagy vallási csoport, politikai szervezet, egy azonos érdeklődésűeket összefogó internetoldal jó példa a magas intenzitású találkozóhelyekre. Az egyén életében ezek meghatározóak a vélemény és a tartalom tekintetében. A társadalom számára is fontosak, hiszen valamilyen irányba elkötelezetté teszik az embereket. Ám nemigen találkozunk muszlimmal egy keresztény közösségben, tőzsdeügynökkel az Attackban, vagy idős emberrel az oslói Rockefeller rock klubban. Saját információs és kulturális univerzumunkat úgy is felépíthetjük, hogy nem ismerünk a miénktől eltérő értékrendet, és nem találkozunk olyan emberekkel, akik nem hasonlítanak ránk. Lakóhelyünket, kedvenc kávézóinkat vagy internetoldalunkat, rádiócsatornáinkat stb. megválaszthatjuk úgy is, hogy csak olyan emberekkel kerüljünk kapcsolatba, akik hozzánk hasonló értékrenddel és kulturális háttérrel rendelkeznek. Akit például a rockzene érdekel, nem kell végighallgatnia zsoltárokat vagy klasszikus zenei műveket, mielőtt saját kedvenc zenéje következne (nem úgy, mint néhány évtizede, mikor még csak egyetlen rádió-, vagy tévécsatorna létezett). Az embereknek szükségük van olyan találkozóhelyekre, ahol összejöhetnek eltérő érdeklődésű és értékrendű emberekkel, és el kell fogadniuk őket. Egy multikulturális *társadalom* nem létezhet olyan helyek nélkül, ahol az emberek találkozhatnak és minimális kapcsolatot létesíthetnek más kultúrájú, értékrendű és érdeklődésű emberekkel. A könyvtárakat a társadalom minden csoportja látogatja, megfelelő a multikulturális társadalom felé vezető interkulturális kommunikációhoz szükséges feltételnek. Egy konkrét példa: az oslói Deichman Könyvtár Majorstua Fiókkönyvtárában néhány évvel ezelőtt spontán kapcsolat és együttműködés alakult ki külvárosi fiatalok (akik a könyvtárt jó informatikai felszereltsége miatt rendszeresen látogatták) és a Majorstua városrész idős lakói között, akik egy időseknek szóló internet-tanfolyamon vettek részt. Eleinte ez a két eltérő kultúrájú, korú, szociális és földrajzi helyzetű csoport versengett a gépekhez való hozzáférést. Ám bizonyos idő eltel-

tével ez a versengés átalakult együttműködéssé: a külvárosi fiatalok segítették és tanították a jómódú polgári Majorstua idős lakóit. Ebben az esetben eltérő szociális háttérű és korú emberek találkoztak egymással. Létezik-e más olyan intézmény, mely lehetőséget teremt és teret ad az ilyen típusú kommunikációnak? Látható tehát, hogy a könyvtárnak mint fizikai találkozóhelynek egészen más a jelentősége ma, mint az érvényben levő könyvtári törvény fő vonalait meghatározó, kulturálisan sokkal homogénebb és áttekinthetőbb társadalomban. Ahhoz, hogy a könyvtárosok ezt a lehetőséget ki tudják aknázni, természetesen magas követelményeket kell támasztani a könyvtárosok szakmai kompetenciáját illetően, melyek meghaladják a hagyományos értelemben vett könyvtárosi kompetenciát.

Ez új kiindulópontot ad a könyvtár mint a demokrácia egyik eszközeként való meghatározásra, mely a mai társadalom előtt álló valós és különleges kihívásoknak is meg tud felelni. Az amerikai könyvtártörténész, *Micheal Harris* azt mutatta be, hogyan élesztették fel a 30-as évek demokráciaellenes törekvései a teljes merevség és bürokratikuság felé tartó közkönyvtári rendszert. Az információhoz és ismeretekhez való hozzáférés joga alapvető demokratikus jog, és ennek biztosítása továbbra is a könyvtárak alapfeladatai közé tartozik. Ám mára új dimenziók is nyíltak: ma már úgy szolgáljuk legjobban a demokráciát, ha olyan alacsony intenzitású találkozóhelyet biztosítunk, amely lehetővé teszi az eltérő kulturális hovatartozású emberek közti kapcsolatot és kommunikációt. Demokráciánk és politikai rendszerünk földrajzi tagolódású, tehát az önkormányzatoktól a megyéken és régiókon át jutunk el az országos, majd továbblepve az európai szintre, és ez a földrajzi tagolódás a jövőben is megmarad. Az *internetes társadalomban* azonban nincsenek ilyen határok. Ebben a világba egy internetes oldal fontosabb találkozóhely lehet, mint egy helyi társadalmi szervezet. A politikai rendszer földrajzi kötöttsége azt eredményezheti, hogy az emberek csupán földrajzilag behatárolt találkozóhelyeket tekintenek relevánsnak és fontosnak. Ám ez

nem feltétlenül igaz minden esetben. A könyvtár olyan információs és kulturális intézmény, mely egyszerre tekinthető földrajzilag behatároltnak, ugyanakkor nyitottnak a digitális és virtuális világ felé. Így válhat a könyvtár egyfajta híddá a helyi/helyhez kötött és a virtuális világ között, híddá, mely segíthet megoldani a politikai intézmények által meghatározott, földrajzilag behatárolt helyi társadalom, és az egyre növekvő internetes társadalom között potenciálisan fellépő konfliktust.

Befejezésüként szeretnék ismertetni néhány gondolatot a könyvtárakról, a gyakorlatorientált információs szak és az információtudomány mint elméleti terület összehasonlításáról.

Egy évvel ezelőtt részt vehettem a könyvtárosképzés megreformálására létrehozott bizottság munkájában. A bizottságnak először természetesen meg kellett határozni, hogy pontosan mit vizsgál, vagyis, hogy a könyvtárosképzésnek pontosan milyen elemekből kell állnia. A következő négy fő alkotóelemet különítettük el:

- ⑤ *Az ismeretek rendszerezése és előkeresése.* Ez mindig is a könyvtárosok hagyományos kompetenciájához tartozott, és az információs társadalomban valószínűleg még inkább aktuális lesz. Amint azt már korábban is említettük, a jövő könyvtárosai egyben információépítők is lesznek. Ez magában foglalja azt is, hogy olyan ismeretrendszerezési megoldásokat kell találni, melyek megfelelnek majd a különböző felhasználó csoportoknak és kontextusoknak. Ezért fontosabbá válik az ismeretszervezési rendszerek mögött rejlő elvek ismerete, mint az univerzális rendszerek (pl. a Dewey) használatában való jártasság.
- ⑤ *Ismeretelmélet.* Az ismeretek rendszerezésének mindig bizonyos tudományelméleti követelményeket kell követnie. Ahhoz, hogy a könyvtáros a gyakorlatból következtetéseket tudjon levonni, elengedhetetlen az ismeretelméletben való jártasság.
- ⑤ *A rendszerezendő és átadandó információk tartalmának* (pl. irodalomtudomány) *ismerete.*

Enélkül az ismeretek közvetítése reménytelen. Korábban már említettem, hogy az információ megítélésének képessége az információs kompetencia integrált része. Ez pedig a tartalom ismeretét feltételezi.

- ⑤ *A könyvtár és az információs szektor társadalmi szerepe.* Ahhoz, hogy a könyvtárakat olyan intézményekké fejlesszük, melyek relevánsak és fontosak a minket körülvevő társadalomban, a könyvtárosnak tudnia kell reflektálni a könyvtárak társadalomban betöltendő szerepére.

E négy pont segítségével felvázolható egy olyan szakmai képzés, mely:

- ⑤ a gyakorlati igényekből indul ki (milyen ismeretekre van szüksége annak, aki könyvtárosként fog dolgozni);
- ⑤ olyan szakembereket képez, akik reflektálnak a gyakorlati tapasztalatokra, és akik kritikus szemmel tudják szemlélni a jelenlegi gyakorlatot, azt tovább is tudják fejleszteni, túl tudnak lépni rajta;
- ⑤ több (tudomány)terület ismereteit egyesíti egy interdiszciplináris projektben.

A könyvtári és információs szakot ilyen szakmai szempontok alapján kívánnám megvalósítani, szemben a gyakorlattól elszakadó elméleti diszciplína – információs tanulmányok – felé vezető fejlődéssel. Amint azt már a bevezetőben említettem, Norvégiában és Dániában a könyvtárosképzést ilyen professzionális perspektívára építik, ám ez a tendencia is ellenállásba ütközik. Nemzetközi viszonylatban a képzés kialakításában az elméleti diszciplína felé való fejlesztés volt az uralkodó az utóbbi évtizedekben, és egyre több képzőhely változtatta meg nevét könyvtári és információs tudományok iskolájáról információs tudományok iskolájára. Úgy vélem azonban, hogy a norvég és dán képzés által alkalmazott professzionális megközelítés olyan értéket képvisel, melyet érdemes megővni.

A legfontosabb ok, amiért a gyakorlat- és szakmaorientált megközelítést fontosnak tartom, a következő:

A professzionális megközelítés tulajdonképpen egy alternatív megoldást képvisel az elméleti perspektívával összevetve. Más típusú képességek generalizációját teszi lehetővé. Ennek oka a szakmai és elméleti kutatás gyakorlathoz való viszonyában keresendő. Néhány évvel ezelőtt részt vettem egy kultúrszociológiával foglalkozó konferencián Bergenben. Szembeötlő volt, hogy a résztvevő kutatók mennyire távol kerültek a gyakorlattól. A tényt, hogy az általuk végzett kutatás hasznos volt a gyakorlat számára, pozitívnak tekintették, de nem ez volt számukra a központi kérdés. Egy orvostudományi területen tevékenykedő kutató számára elképzelhetetlen ez a hozzáállás. A szívbetegségek kutatásakor nem érdektelen, sokadrangú kérdés, hogy a kutatás eredményei végül hasznosíthatók-e a gyógyászatban vagy sem. Pontosan ezért létezik a kutatás, és ez vonatkozik a mi területünkre is. Egy szociológus vagy politológus, aki például a nyilvánosság elvével foglalkozik, a könyvtárat, mint empirikus területet felhasználhatja elméletei megvitatására. Egy szakmaorientált könyvtártudományi kutató szintén választhat ilyen elméleti kiindulópontot munkájához, ám számára fontos szempont, hogy hozzájáruljon a könyvtári terület eszköztárának bővítéséhez. A gyakorlatorientált látásmód által eredményezett ismeretek kiegészítik az elméleti kutatásból nyert ismereteket. Számomra ez egy fontos érv a szakmai megközelítés megőrzése mellett a képzés és a kutatás területén.

A könyvtárszakmai képzés sok területet érint. Ismeretrendszeres és -keresésen, irodalmon és tájékoztatáson kívül a különböző társadalomtudományok is szerepet kapnak a könyvtárosképzésben. Örök vita folyik arról Norvégiában és nemzetközi viszonylatban is arról, hogy mi is alkotja tulajdonképpen a könyvtáros és információs szakmáját? A válasz gyakran: az ismeretek rendszerezése. Ez igaz arra az intézményre is, ahol tanítok, hiszen a képzés első két évében a képzés felét ez a tárgy teszi ki. Időközben megfordult a fejében, hogy ered-

ményre vezet-e a szakma „magjának” keresése. Ha orvoshoz megyünk, nem biológushoz megyünk, sem fiziológushoz, sem pedig pszichológushoz. Egy orvos kompetenciáját nem lehet egyszerűen leszűkíteni mondjuk a biológia területére, annak ellenére, hogy enélkül a szakismeret nélkül nem lenne orvos. Egy gyakorló orvostól elvárjuk, hogy tudományterületek egész sorából aktivizálja ismereteit a biológiától a fiziológián át például a pszichológiáig és orvosszociológiáig. Ugyanez vonatkozik a könyvtárosokra is. Kompetenciájuk nem korlátozódhat csupán is ismeretek rendszerezésére annak ellenére, hogy e képesség nélkül nem létezhetnek. Amikor a könyvtárhatalmú egy könyvtáros segítségét kéri, elvárják, hogy a könyvtáros integrált módon használjon például ismeretrendszeres, információkeresési, irodalmi és egyéb ismereteket.

Létezik-e közös európai alap a könyvtár- és információtudományi képzések fejlesztésére? Ezt a kérdést vizsgálja a Dán Könyvtárosiskola és az EUCLID (a könyvtár- és információtudományi kutatások európai szervezete) egy az EU SOCRATES programja által finanszírozott projekt keretében. 12 virtuális vitacsoportot állítottak fel a könyvtár- és információtudomány különböző területein belül, egész Európából származó tagokkal. A program célja, hogy megvitassák egy közös európai penzum alapjait. Augusztus 11–12-én minden csoportból 3–4 tag Koppenhágában gyűlik össze, hogy megvitassák egy közös európai platform létrejöttének lehetőségeit. További információkat az alábbi honlapon olvashatnak: <http://www.db.dk/LIS-EU/>. Az információs társadalomban egyre fontosabbá válik az emberek segítése a megfelelő információk és ismeretek elérésében. Ahogy azt a Norvég Könyvtárosok Egyesülete oktatáspolitikai kiáltványában megfogalmaztuk: az ismereteken alapuló társadalomban az egész világ könyvtárrá válik. A könyvtár- és információtudomány pedig segít eligazodni ebben a világban.

Fordította: Szilárdi Edina

Hatnak-e a könyvtárak az emberek életére?*

KOLDERUP FLATEN, Trine

Néhány tájékoztató Bergenről és a Bergeni Városi Könyvtárról

- ☉ Bergen: 238 000 lakosával Norvégia második legnagyobb városa;
- ☉ a Bergeni Városi Könyvtár: központi könyvtárral, 6 fiókkönyvtárral, bibliobusz-szolgálattal, börtönkönyvtári ellátással, a Hordaland megyei könyvtár kezelője;
- ☉ Egy lakosra jutó kölcsönzések száma: 7,2;
- ☉ Egy lakosra jutó látogatások száma: 6,9;
- ☉ Alkalmazottak száma: 110 fő (89,5 emberév);
- ☉ A könyvtári dolgozók bérére és szerzeményezésre fordított költségek egy lakosra vetítve: 178 korona.

Az 1960-as években, fiatal könyvtárosként kerültem Norvégia hegyes-fjordos nyugati megyéjében lévő Bergenbe, ahol akkor kezdték tervezni a megyei könyvtár építését a közkönyvtárakhoz kapcsolódva.

A település gyorsan fejlődött, sok fiatal családos ember költözött oda és az iskolai médiaközpont is mágnesként vonzotta a környék 16–19 éves korú fiataljait. A könyvtár lett az a „hely”, ahová nap közben betérhettek az anyák a kisgyerekeikkel, ahol újságot olvashattak a középkorú férfiak, ahová beugorhattak olvasni a könyvmolyok és azok, akik csak böngészni akartak, de mindenekelőtt a fiatalok. A könyvtárban olvastak és tanultak és ott találkoztak egymással is, közben pedig barátságok és szerelmek szövődtek. Az akkori fiatalokból mára felnőttek lettek, sokan el is költöztek a városból, de ha néhányukkal később találkoztam, szívesen beszéltek arról, mit jelentett nekik a könyvtár: „Egyszerűen csak jól éreztük ott magunkat, mert olyan volt, mintha csak értünk lett volna. Annyi érdekest tudtak nekünk mutatni, hogy kedvet kaptunk, még többet tudni.”

* Elhangzott a Norvég nap a 70 éve alapított Magyar Könyvtárosok Egyesületénél c. rendezvényen 2005. június 24-én

Én meg azt fűzhettem volna hozzá: „Láttam, ahogy a könyvtárban találkoztatok a barátaitokkal, ahogy új ismeretségeket kötöttetek, ahogy segítettétek egymást és ahogyan dolgoztatok. Láttam, milyen hatással voltatok egymásra és hogyan tanultatok egymástól...”

Az eltelt idő és a technikai fejlődés hatására sokat változtak a könyvtárak, de népszerűségük gyökere ma is ugyanaz maradt, mert a lényeg, a találkozóhely mivoltuk meglelte, s ez az, ami többé teszi a közkönyvtárat, mint dokumentumok rendezett gyűjteménye. A könyvtár olyan közösségi tér, ahol az ember „olvasó” és nem „fogyasztó”, ahol maga határozza meg, hogy milyen mértékben és mit vesz igénybe azokból a szolgáltatásokból, amelyet neki szerveznek vagy kínálnak. A könyvtár egyike – ha nem az egyetlen – azon kötetlen találkozóhelyeknek, ahol az eltérő kultúrájú, eltérő nemzetiségű, nemű és különböző szociális helyzetű emberek összejöhettek, és ahol mindannyiuknak ugyanolyan joga van ott tartózkodni és a szolgáltatásokat igénybe venni.

Sokat tudunk arról, hogy miként használják az emberek a könyvtárakat, milyen dokumentumokat keresnek, miről kérdeznek. Kérdőívekkel és statisztikákkal sok mindent alaposan dokumentálni is tudunk. A kvantitatív vizsgálatokat idővel kvalitatív kutatásokkal is kiegészítették és mélyrehatóbban vizsgálták meg az egyes kérdéseket.

A könyvtárak mint a demokrácia alapintézményei válnak fontossá az egész társadalom számára. A norvég könyvtári statisztikában kimutatható a könyvtárak találkozóhelyként betöltött szerepe. A norvégiai közkönyvtáraknak magas a látogatottsága, de alacsonyabbak a kölcsönzési mutatóik, mint a többi északi (és más európai) országnak. Ebben valószínűleg szerepet játszik a vidéki norvég társadalom hatása is, melyre jellemző volt, hogy a könyvekből szerzett tudással szemben kicsit tartózkodóak, szemben pl. a finnekkel, akik a könyvekből

megszerezhető tudást nagyon tisztelik, és az iskolák és a könyvtáraik is magas színvonalúak.

Gyorsfénykép a norvég könyvtárakról

Norvégiában az iskolai és közkönyvtárak gyökerei a tradicionális népműveléshez és az ország irodalmi hagyományaihoz, elsősorban a „nemzetépítés” idejéhez, az 1800-as évek második feléhez nyúlnak vissza.

A könyvtárak nagysága, kínálata, szolgáltatási színvonala természetesen nagyon változatos. Általánosságban elmondható, hogy dacára annak, hogy a technikai újításokat csak későn kezdték el bevezetni a könyvtárakban, mára a norvég közkönyvtárak többsége technikailag jól felszerelt. Az azonos típusú könyvtárak közötti együttműködésnek is komoly hagyományai vannak, mivel így kompenzálni lehet a hátrányosabb adottságú kiskönyvtárak helyzetét.

A norvég könyvtári törvény alapvető célja, hogy az ország minden lakosa számára biztosítsa az ingyenes, magas színvonalú könyvtári szolgáltatásokat, lakóhelytől és anyagi forrásoktól függetlenül. Törvény rögzíti azt is, hogy a könyvtárak egy országos, közös virtuális hálózat részei, s e hálózat működtetése a könyvtárosok együttműködésére épül.

Norvégiának 4,6 millió lakosa van, közülük 77% él városokban és községekben. Az ország közigazgatási szempontból három szintű irányítás alatt áll: egy viszonylag erős, központi irányító kormányzat mellett 19 megye és 434 helyi önkormányzat működik. (241 településen a lakosság lélekszáma 5000 főnél kevesebb, csupán 11 településen él 50 000-nél több lakos.)

A kormány jelentős közigazgatási összevonások végrehajtását tervezi, ami egyelőre nagy helyi ellenállásba ütközik. Kisebb ellenérzések kísérik a regionális szintek összevonását, amely során a megyék

száma a mostani 19-ről 5-re vagy 10-re zsugorodna. A változtatás megvalósítását a kormány négyöt év alatt tervezi végrehajtani.

Mindegyik önkormányzathoz tartozik közművelődési könyvtár, esetenként fiókkönyvtárakkal is kiegészülve. Jelenleg 892 közművelődési könyvtári egység működik, miután sok kisméretű fiókot bezártak az utóbbi években. A központi könyvtári szolgáltatások a 19 megyében működő megyei könyvtárakra épülnek.

A szakkönyvtárak köréhez – a közelmúltban egy részüket bezárták – jelenleg 336 könyvtár tartozik.

Közvetlenül kulturális kormányzati irányítás alatt áll az Országos Levéltári, Könyvtári és Múzeumi Központ (Statens senter for Arkiv, bibliotek og museer) és a Norvég Nemzeti Könyvtár.

A Norvég Könyvtárosegyesület szervezi a könyvtáros-társadalom nagy részét, és politikai és stratégiai feladatokat is betölt.

☉ Közkönyvtárak (Folkebibliotek)

Norvégiában több mint 200 éve létezik a közkönyvtári rendszer, amelyet angolszász mintára szerveztek meg. Az egyetemi és szakkönyvtári hálózat inkább a közép-európai hagyományok szerint épült ki. Ezzel magyarázható, hogy az egyes könyvtártípusok közötti együttműködésnek nincsenek kialakult hagyományai. A használók viszont úgy veszik igénybe a könyvtári szolgáltatásokat, függetlenül azok hovatartozásától és hagyományaitól, ahogy nekik a legmegfelelőbb.

A norvég könyvtári törvény minden önkormányzat számára előírja, hogy szakképzett könyvtárvezetőt állítson a könyvtárak élére.

A könyvtárhasználati mutatók (a látogatások és kölcsönzések száma) az elmúlt időben nőttek, annak ellenére, hogy a dokumentumvásárlásra és a könyvtárosok bérezésére fordítható összegek csökkentek. Az informatikai fejlesztések hatékonyabbá tették a könyvtári munkahelyeket és az olvasóknak is olyan praktikus szolgáltatásokat kínálnak, mint pl. az internetes előjegyzés és hosszabbítás.

☉ Iskolai könyvtárak (Skolebibliotek)

Norvégiában 1827 óta törvény teszi kötelezővé általános iskolai könyvtári gyűjtemények létrehozását az olvasás gyakorlására és ismeretszerzés céljára.

Manapság a hangsúlyt arra helyezik, hogy az iskolai könyvtár legyen integráns része az iskolai pedagógiai munkának. 1985-től kezdve a középiskolai diákok számára is törvény biztosítja a könyvtári szolgáltatások igénybevételét. Vannak olyan települések, ahol komplex, iskolai és közkönyvtári funkciót egyesítő könyvtárakat hoznak létre.

☉ Megyei könyvtárak (Fylkesbibliotek)

A megyei könyvtárak olyan központi intézmények, melyek alapvető feladata, hogy saját régióján belül tanácsadással, segítségnyújtással erősítse az önkormányzati könyvtárak szakmai munkáját. Törvényi kötelezettségük a könyvtárközi kölcsönzési feladatok ellátása is. Vannak olyan megyei könyvtárak, amelyek mozgókönyvtári ellátást szerveznek saját körzetükön belül buszon vagy hajóval. A közigazgatás tervezett átalakítása ennek a szolgáltatásnak a szerepét is befolyásolni fogja.

Tudományos és szakkönyvtárak (Fag- og forskningsbibliotek)

Elsődleges feladatuk a fenntartó anyaintézmény munkatársainak szakinformációval való ellátása. Az utóbbi években sok kisebb szakkönyvtár – magán és állami tulajdonban lévő egyaránt – szűnt meg, vagy olvadt bele nagyobb intézményekbe.

A könyvtárak a beszerzési keretükből egyre többet fordítanak adatbázisok, folyóiratok előfizetésére, digitális anyagok beszerzésére. A távolról is elérhető adatbázisok használata sokat javított a könyvtári szolgáltatásokon, ugyanakkor problémákat is felvetett pl.: informatikai kompetencia, archiválási kérdések, alternatív publikálási formák, szerzői jogok és licenelési kérdések.

☉ A Norvég Nemzeti Könyvtár (Nasjonalbibliotek)

Norvégjáról való ismereteink elsődleges forrásai a nemzeti könyvtárban lévő dokumentumok. Mint minden nemzeti könyvtár, a norvég is, gondoskodik a nemzeti impresszum regisztrálásáról, őrzéséről, hozzáférhetővé tételéről.

A nemzeti könyvtár az Oslói Egyetemi Könyvtárból fejlődött ki. Az észak-norvégiai részlege pl. kizárólag digitalizálásra és állományvédelemre rendezkedett be. A nemzeti tárolókönyvtárban a norvég könyvtárakban ritkán használt dokumentumokat is el lehet helyezni.

A norvég kötelezpéldány törvény a hagyományos dokumentumtípusok mellett kiterjed az interneten elérhető dokumentumokra és a sugárzott információkra (tévé, rádióprogramok, zenei, videó, film stb.) is.

A nemzeti könyvtár épületét 2002–2005 között átépítették, felújították. Az épület átadására az augusztusi Oslóban megrendezendő IFLA-konferencián kerül sor.

☉ Hangoskönyvtár vakok számára

A csökkentlátók és vakok központi ellátását a Norsk lyd- og blindeskriftbibliotek végzi. Hangzó anyagokat készítenek és Braille-írású szép-és szakirodalmi műveket adnak ki, melyeket állományukból kölcsönözni is lehet. Az utóbbi időben egyre több diszlexiás is igénybe veszi a szolgáltatásaikat.

☉ Országos Levéltári, Könyvtári és Múzeumi Központ (ABM)

A központ fenntartója a Kulturális és Egyházügyi Minisztérium, de a fejlesztési tervekbe más minisztériumok is bekapcsolódtak. A központ feladatait egy 1999-es kormányjavaslat fogalmazta meg, meghatározva az állam elvárásait ezeken a területeken. A fejlesztések célja a digitális szolgáltatások létrehozása az intézményekben rendelkezésre álló források közös használatával. Könyvtári szempontból az a jelentősége a fejlesztéseknek, hogy mind a köz-

könyvtárakra, mind pedig a szakkönyvtárakra kiterjed.

☉ Norvég Könyvtárosegyesület (Norsk bibliotekforening)

Az egyesületet 1913-ban hozták létre, s változó intenzitással, de napjainkig jelentős szerepet tölt be a norvég a könyvtárpolitika alakításában. Részt vesz a BIBSYS-adatbázis munkálataiban is.

Fejlesztési tervek

☉ Egységes könyvtári szolgáltatások kiépítése

A már említett 1999-es kormányjavaslatban „egységes szolgáltatások” néven olyan elképzelést fogalmaztak meg, amelynek lényege, hogy a használó a könyvtári rendszer bármelyik pontján lépjen be, ugyanazokat és ugyanolyan színvonalú szolgáltatásokat kapja. Ennek érdekében erősíteni kell az együttműködést, az integrált szolgáltatásokat, az ABM-központ támogatásával.

Az Országos Levéltári, Könyvtári és Múzeumi Központ 2006-ra országos könyvtári stratégiai terven dolgozik. Megvizsgálják egy új könyvtári törvény megalkotásának szükségességét is. Sokan egyetértenek Ragnar Audunsonnak, az oslói könyvtáros főiskola professzorának, egy 2002-es, az Állami Könyvtári Felügyelőség számára készített javaslatával, egy közös, valamennyi könyvtártípusra érvényes törvényi szabályozás szükségességéről, ami hatékonyabb szolgáltatásokat eredményezne a diákoknak, könyvtárosoknak egyaránt, segítve ezzel az élethosszig tartó tanulást.

A vizsgálat ajánlásai részét képezhetik a további kormányzati munkáknak.

☉ Kísérleti projektek

Az utóbbi időben megkezdődött a tudományos és szakkönyvtárakban folyó fejlesztési munkák összehangolása a könyvtári terület fejlesztési tervében megfogalmazott feladatokkal.

A legfontosabb tennivaló az egységes könyvtári szolgáltatások kifejlesztése. Mintaértékű például az Ostfoldi könyvtári projekt, mely jelentős regionális és állami támogatást is kapott a fejlesztésekhez. Ostfoldban a megyei könyvtár irányítása alá tartozó köz- és iskolai könyvtárakban jól szervezett együttműködési hálózat jött létre, s a megyében élők mindenhol ugyanazokat a színvonalas szolgáltatásokat vehetik igénybe.

A projekt keretében a könyvtárak közösen vezetnek be a „piacra” új szolgáltatásaikat, s egységes formában, „Ostfold-könyvtár”-ként jelennek meg a használók előtt. Közös szállítási rendszert vezettek be, s most tesztelik a közös kölcsönzőjegy bevezetését. A megyei könyvtárhasználói e közös rendszerben több és hatékonyabb szolgáltatásokhoz jutottak, mintha a fejlesztési támogatást külön-külön kapták volna meg a kiskönyvtárak.

☞ Norvég Digitális Könyvtári projekt (Norsk digital bibliotek, NDB)

A projekt az ABM ötéves nagyberuházása olyan infrastrukturális fejlesztésekhez, amelyek egy virtuális könyvtári rendszer kialakításához szükségesek. A közkönyvtárak mellett a szakkönyvtárak is csatlakoztak a programhoz.

A Norvég Digitális Könyvtár célja, hogy legyőzze a technikai, szervezési, kereskedelmi akadályokat, s elérhetővé tegye színvonalas munkák távoli hozzáférést is egy közös felhasználói felületen. A projekt támogatja a keresést, a tartalom szervezését, a belépéseket és a rendszer használatát.

A könyvtár közvetlen hozzáférést biztosít a dokumentumokhoz, képekhez, hangzó anyagokhoz stb. Lehetővé teszi nem digitális tartalmak kölcsönzésben való elérhetőségét, de fontosnak tartják minél több digitális tartalom létrehozását.

Pl. a Grieg-kutatók számára értékes digitális tartalom a Bergeni Városi Könyvtár által készített „Grieg a neten” gyűjtemény. A projekt során a könyvtár Grieg-gyűjteményének 25 ezer oldal terjedelmű eredeti dokumentumait (kéziratokat, levele-

ket, fotókat, kottaanyagot) digitalizáltak. A kottákhoz hangminták is csatlakoznak. Jó a honlap keresőrendszere, s a világ Grieg-kutatói számára alapvető forrás lehet e digitalizált állomány.

Néhány éve tárgyalások kezdődtek bizonyos dokumentumok digitalizálási jogáról. A konzorciumi megállapodások célja, hogy az ABM-fejlesztések során minél alacsonyabb árakat tegyen lehetővé a konzorciumba belépő könyvtárak számára. Nemcsak a közkönyvtárak, hanem a szakkönyvtárak is élnek hasonló konzorciumok alakításával az adatbázis-forgalmazókkal szemben.

☞ „Könyvtárválasz” – kérdezd a könyvtárat!

Dán mintára két különböző „Kérdezd a könyvtárat” típusú szolgáltatást is kipróbáltak Norvégiában. Lényege, hogy chat és sms-formájában. 2004 őszétől 32 nagyobb közkönyvtár előre meghatározott ügyeleti rend szerint ingyenesen válaszol a beérkező kérdésekre. Idén már néhány szakkönyvtár is bekapcsolódott az együttműködésbe. A norvég lakosok az ún. „Könyvtárválasz” vonalakon keresztül kapnak választ, link-ajánlatot, adatbázisok elérhetőségéről információkat stb.

A projekt sok pozitív visszajelzést kapott, különösen a kistelepüléseken és a ritkán lakott területeken élőkől. Maguk a könyvtárosok is sokat tanultak a program során, s külön erőssége a projektnek, hogy kialakult egy együttműködésre épülő könyvtári kör. A szolgáltatásban tisztán mérhető az egyes emberek „befektetése”, s hatására nő a szolgáltatások színvonala, minősége is.

☞ Zene a neten (Zenekölcsönzés projekt)

A „Zenekölcsönzés” projekt norvég zenei állományok könyvtárakon keresztül megvalósuló alternatív hozzáférési módja.

A program 2001-ben „Phonophile” programként indult, a szélessávú telekommunikációs rendszer közkönyvtári bevezetésével párhuzamosan. A Bergeni Városi Könyvtár a norvég zeneműkiadóval, a Phonophile-lel lépett együttműködésbe egy digitális, virtuális zenei archívum létrehozása érde-

kében. A projekt legelőször rendezte a szerzői jogi kérdéseket. A szolgáltatás a szokásos keresési és hallgatófunkciók mellett lehetővé tette zenei fájlok letöltését is a könyvtár helyi állomására, s CD-ROM elállítását a kölcsönzéshez. A projekt első szakaszában a Phonophile feladata a technikai fejlesztés volt, a könyvtár pedig a tesztelés.

A 2004 és 2005 közötti második fejlesztési szakaszban indult meg a zenei anyagok virtuális kölcsönzése, a csúcstechnológia segítségével. A projekt könyvtári résztvevője a Deichmanske Könyvtár és a Bergeni Városi Könyvtár voltak, a zenei kiadókat a Phonophile képviselte. A szolgáltatást kizárólag a két könyvtár beiratkozott olvasói vehették igénybe, s ezzel jogot nyertek jogtiszta zenék internetes hallgatására. A Phonophile gyűjteményéből 52 ezer felvétel hallgatható.

Minden különösebb marketingfogas nélkül, gyorsan népszerű lett a szolgáltatás. Eddig 8900 használat 65800 alkalommal, összesen 35 ezer zenei felvétel hallgatott meg. A szolgáltatás jelentősége, hogy olyan norvég zenei állományok hallgatását tette lehetővé, amelyeket nehéz elérni a kistelepüléseken is fogható kereskedelmi adókon.

A projektet az országhatáron kívül is nagy érdeklődést kísérté mind médiapolitikai, mind könyvtárszakmai szempontból. Már tervezik, hogy állandó jelleggel, valamennyi csatlakozó könyvtár számára lehetővé teszik a használatot. Felvetődött az is, hogy ha a zenei program ilyen sikeres, vizsgálják meg a képi anyagok könyvtári közvetítését is, de természetesen legelőször a jogi kérdéseket kell tisztázni.

📖 Olvasásra ösztönzés

Egy olyan kis nyelvi közösség esetében, mint a norvég, nagyon fontos egy életerős irodalmi közeg fenntartása. Az állam komoly programokkal támogatja mind a kultúrát, mind olvasásra ösztönzést. Például azzal, hogy megvásárolja a színvonalas felnőtt szépirodalom, később a gyermek- és ifjúsági irodalom 1000 példányát. 2005-ben már a felnőtt-

tek számára összeállított ismeretterjesztő művek is bekerültek a programba. Az állam által megvásárolt könyvek a könyvtárakba kerülnek, s így jutnak el a lakossághoz.

A legtöbb norvég közkönyvtár tudatosan terjeszti a nemzeti szépirodalmat, mind internetes, mind napi kölcsönzések formájában. A könyvtárak rendszeresen élnek az irodalompropaganda hagyományos formáival, író-olvasó találkozókkal, konferenciákkal, fesztiválokkal. A Stavangeri Könyvtár első sorban a gyerekirodalom támogatásában játszik kiemelkedő szerepet, a Bergeni Városi Könyvtár inkább a felnőtt irodalom népszerűsítésében játszik szerepet. Népszerű program a fiatalok körében „versértési estek” rendezése, amikor egy-egy fiatal író vagy költő vezetésével próbálják közelebb hozni a fiatalokhoz a versolvasást.

📖 Országos olvasási programok

Mind a nemzeti, mind a nemzetközi olvasási vizsgálatok szerint rosszak a norvég gyerekek olvasási (szövegértési) mutatói. Különösen a fiúk mutatói gyengék, ők lényegesen kevesebbet olvasnak, mint a lányok. A norvég kormány ötéves tervet dolgozott ki a fiatalok olvasási, szövegértési képességeinek fejlesztésére. Ennek keretében indultak olyan programok mint az „Adj helyet az olvasásnak!”, a „Kulturális iskolatáska” vagy az „Olvas!” elnevezésű ösztönző programok. Az iskolákban olvasástani stratégiát dolgoztak ki, s ebben a közkönyvtárakra támaszkodtak. A „Kulturális iskolatáska” c. program pl. állami kezdeményezés a művészet és kultúra iskolai népszerűsítésére. Erre a célra 20 millió eurót fordítanak.

A különböző nemzeti kezdeményezések hatásosak voltak, s érezhetően felkeltették a fiatalok olvasás iránti érdeklődését, de szükséges még az olvasási kedvet megtartó, fenntartó könyvtári ösztönzés is. Még megoldásra vár egy nemzeti olvasási stratégiai terv kidolgozása.

☞ Könyvtárhasználat

Egy nagy központi vizsgálatot végeztek a 11-17 évesek könyvtárhasználati szokásainak feltérképezésére az ország négy nagyvárosának közkönyvtárában és négy kisebb vidéki közkönyvtárban.

Egyértelmű volt, hogy a jól felszerelt nagykönyvtárak erősen vonzzák a fiatalokat, még a fiúkat is. A 15–17 éves korú lakosság 61%-a kölcsönzött 2004-ben a könyvtárakból, de kölcsönzés nélkül is szívesen megfordultak a nagyvárosi könyvtárakban.

A szerényebb felszereltségű vidéki könyvtárak kevésbé népszerűek, szemben a nagyvárosi könyvtárakkal. A kiskönyvtárak és az iskolai könyvtárak nem tudják kielégíteni a fiatalok érdeklődését. Meglepő volt, hogy az ifjúsági regények sem a városi, sem a vidéki könyvtárakban nem voltak népszerűek.

☞ Nemzetközi szakmai együttműködési fórumok

Az Északi Fórum összejövetelei eddig is fontos alkalmat jelentettek, s továbbra is jelentősek maradnak a norvég könyvtárosok számára, ugyanis az északi országok közel azonos adottságaik miatt szoros szakmai kapcsolatban állnak egymással. Norvégia könyvtári társadalmi kicsi, ezért különösen fontos, hogy jó szakmai kapcsolatot ápoljon olyan jelentős nemzetközi szervezetekkel, mint az IFLA, vagy más európai országok szakmai szervezetei és intézményei. Bár Norvégia nem EU-tagállam, de az Európai Gazdasági Térség (EEA) tagsága révén partnerként számos európai könyvtári, kulturális, képzési és tanulmányi projektben vesz részt. A szakkönyvtárak számára szintén fontos a határok nélküli európai hálózatokban és projektekben való részvétel.

Fordította: Kőszegi Dóra

2005. október 13-14-én tizedik alkalommal került megrendezésre a Civiliaða c. kiállítás és szakmai programsorozat a budapesti Millenaris Parkban.

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete 2003-tól rendszeres résztvevője az Európa Ház által 1996-ban indított rendezvénynek, mely fórumot teremt arra, hogy a magyarországi civil társadalom (egyesületek, alapítványok) szereplői évente találkozzanak egymással, lehetőségük legyen a nyilvánosság előtti bemutatkozásra, eszmecserére. Az elmúlt tíz év alatt több száz szervezet, civil kezdeményezés élt a megjelenés, eszmecsere és kiadványaik bemutatásának lehetőségével.

További információ: www.dkvk.c3.hu/pub/civiliaða

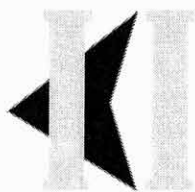
(Preysing Frigyes beszámolója, Katalist, 2005. okt. 17.)

Elkészült a könyvtárosképzés támogatására és Kovács Máté szellemi hagyatékának ápolására létrehozott Kovács Máté Alapítvány honlapja, mely a Könyvtári Intézet honlapján keresztül érhető el.

Címe: <http://www.ki.oszk.hu/kma/>

(Hangodi Ágnes kuratóriumi titkár, Katalist, 2005. okt. 17.)

Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Budapest, I. Budavári Palota F épület, VIII. emelet
Levél cím: 1827 Budapest, Telefon: 224-3793, Fax: 224-3795,
E-posta: kszk@oszk.hu

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

– 2005. december –

(az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet honlapja:

<http://www.ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/>

online katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

gyarapodási jegyzékünk:

<http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/gyarap>

könyvtárközi kölcsönzés, elektronikus dokumentumszolgáltatás:

kszk@oszk.hu

adatbázisok (MANCI és THES):

<http://w3.oszk.hu/manci.htm>

(a LISA-t könyvtárunkban helyben szolgáltatjuk)

Könyvtári Figyelő:

<http://www.ki.oszk.hu/kf>

magyar könyvtári lapok tartalomjegyzéke:

<http://www.oszk.hu/konyvtar/tartj/tartjegy.html>

online tájékoztatás a LibInfo keretében:

<http://libinfo.oszk.hu>

Központban az információ*

BARÁTNÉ HAJDU Ágnes

Bevezetés

A konferencia felhívásában megfogalmazott szempontok összehangolására teszek kísérletet a következőkben. Vagyis: elhozzuk a 2005. évi IFLA világkonferencia szervezőit Magyarországra, valamint a norvég könyvtárügy – személyes benyomásaimra épülő, általam rajongással szeretett – szeletének fellillantására.

Mi az, amely e két nagyon is közvetlen kapcsolatban álló területet összekapcsolja? Mivel a 71. IFLA konferencián mint a Knowledge Management (Tudásmenedzsment) Szekció vezetőségi tagja veszek részt, természetesen adódik, hogy az összekötő kapocs az információ és ennek egy fontos vetülete, az információk megjelenítésének problémája legyen.

Az IFLA és a Tudásmenedzsment Szekció

Az 1927-ben alapított IFLA, a Könyvtári Egyesületek és Intézmények Nemzetközi Szövetsége, a könyvtári érdekeket képviselő szervezetek vezető nemzetközi testülete, melynek jelenleg 1700 tagja van, a világ 150 országából.¹

Az IFLA szerepvállalásának eredményeit mindannyian ismerjük. Gondoljunk pl. a következőkre:

- ☉ Az IFLA és az UNESCO közös kiáltványa a közművelődési könyvtárakról, amelyben a szervezetek kinyilvánítják meggyőződésüket, hogy a közművelődési könyvtárak alapvető szerepet töltenek be a nevelés és a kulturális fejlődés támogatásában és elősegítik, hogy az emberek hozzájussanak az ismeretekhez és információkhoz.

* Elhangzott az MKE 2005. június 24–i rendezvényén az Országos Széchényi Könyvtárban

- ⊗ A könyvtárak és a szellemi szabadság témakörében az IFLA az ENSZ Emberi Szabadságjogok Egyetemes Nyilatkozatában foglaltaknak megfelelően felszólítja a könyvtárakat és a könyvtárosokat, hogy ragaszkodjanak a szellemi szabadság elveihez, biztosítsanak akadálymentes hozzáférést az információhoz, tegyék lehetővé a szabad véleménynyilvánítást, valamint legyenek tekintettel a könyvtárhasználó személyiségi jogaira.
- ⊗ Az IFLA és az UNESCO közös iskolai könyvtári nyilatkozatát, mely szerint az iskolai könyvtár feladatai sikeres ellátásához biztosítja az információra és tudásra alapozott világban való eligazodáshoz szükséges alapvető információt.
- ⊗ Az IFLA állásfoglalását a tudományos szakirodalomhoz, valamint a kutatási dokumentációhoz való szabad hozzáférésről, amelyben az IFLA elkötelezi magát az információhoz való széles körű hozzáférés mellett, beleértve a tudományos intézményekben és a felsőoktatási kutatásokban megjelenő különböző dokumentumtípusokban (preprintek, technikai beszámolók, kutatási jelentések, stb.) foglaltakat is.

Az IFLA Szakmai Bizottsága irányítja és koordinálja az összes IFLA egységben folyó tevékenységet, célkitűzéseket fogalmaz meg, programokat szervez. A munka olyan nemzetközi alaptevékenységek mellett folyik, mint pl.:

- ⊗ **ALP**² 1984-ben elindított program, mely a könyvtártudomány haladását tűzte ki célul, 2004-től átalakult és az Action for Development through Libraries Programme Core Activity nevet kapta, mely azonban így is megőrizte az eredeti mozaikszó alakját. Az ALP célkitűzése az, hogy támogassa a könyvtáros szakmát, a könyvtári intézményeket, valamint a könyvtári és információs szolgáltatások képviselőit az afrikai, ázsiai, óceániai, latin-amerikai és karibi térségek fejlődő országaiban. Az ALP projekten belül kiemelt feladatként kezelik a folyamatos okta-

tást és képzést; támogatják a könyvtári egyesületek fejlesztését; népszerűsítik a könyvtári és információs szolgáltatásokat; valamint az információs technika kialakítását és tökéletesítését a felhasználók körében, beleértve az írni-olvasni tudás és a műveltség egyre magasabb fokú előmozdítását is. Az ALP a katalizátor szerepét kívánja betölteni az IFLA tevékenységei és a harmadik világ országai között.

- ⊗ **CLM** (Committee on Copyright and other Legal Matters – Szerzői jogi és egyéb jogi kérdések bizottsága), tevékenységét a nyitott hozzáférésű könyvtári szolgáltatások és a jogi környezet elvárásainak összehangolása terén fejti ki. Méréseket és megfigyeléseket végez, ajánlásokat fogalmaz meg, módszereket dolgoz ki, mely a digitális könyvtári környezetben is biztosítja a jogszerű használatot. Oslóban többek között az e-learning és a szerzői jog összefüggéseit vizsgálják.
- ⊗ **FAIFE** (Committee on Free Access to Information and Freedom of Expression – Szabad hozzáférés az információhoz és a véleménynyilvánítás szabadsága bizottság) Az IFLA 1997-ben indított programja, melyet a nemzetközi szövetség általános alapelveihez illeszkedve, dolgozta ki „A könyvtárak és a szellemi szabadság”³ c. nyilatkozatot, melyet az IFLA Végrehajtó bizottsága 1999. március 25-én hagyott jóvá Hágában. Az IFLA és az IFLA/FAIFE támogatja a hasonló célkitűzésekkel rendelkező nemzetközi testületekkel való kapcsolatot és együttműködést, mint például az UNESCO, PEN International, Article XIX, Index on Censorship, IFEX és Amnesty International. A bizottság vizsgálatokban vesz részt, felhívásokat fogalmaz meg, akciókat indít az információs szabadság témakörében. Ismert, hogy egy igen részletes vizsgálatot folytattak az ALA-val (American Library Association) közösen az információ és a könyvtárak helyzetéről Kubában 2001-ben. Jelentésük-

ből árnyalt képet kaphatunk az aktuális kubai állapotokról és az összeállítás végén egy hat pontos javaslatot fogalmaztak meg⁴. 2005. április 29-én jelent meg az IFLA tiltakozása a türkménisztáni könyvtárbezárások és az emberi jogok megsértése miatt.⁵ 2005. júliusában a kínai internet-hozzáféréssel kapcsolatosan jelent meg számos közlemény és alakult ki élénk vita a levelező listákon.⁶

☉ **ICABS** (IFLA – CDNL Alliance for Bibliographic Standards – IFLA szövetség a bibliográfiai szabványokért) program célkitűzése többek között az ISBD, valamint az FRBR fenntartása, revíziója és fejlesztése; a FRANAR projekt támogatása; az UNIMARC, a MARC 21 és ennek XML változata népszerűsítése; a Z39.50, Z39.50-International, és az újabb generációt képviselő ZING továbbfejlesztése stb. Ugyancsak ennek a szövetségnek a feladata a VIAF (Virtual International Authority File – Virtuális nemzetközi egységesített adatállományok) bevezetése; a metaadatok és az XML alapú metaadat sémák vizsgálata; valamint módszerek és szabványok kidolgozása az elektronikus források és a digitális anyagok hosszú távú archiválására. Feladatai végrehajtásában természetesen szorosan együttműködik az IFLA szekcióival és bizottságaival, valamint az egyes könyvtárakkal: Die Deutsche Bibliothek, British Library, Library of Congress, Biblioteca Nacional de Portugal, OCLC, Koninklijke Bibliotheek stb. A napokban jelent meg több bizottság együttes munkálkodása eredményeképpen a FRAR – Functional Requirements for Authority Records – vitaanyag az IFLA honlapján <http://www.ifla.org/VII/d4/wg-franar.htm>.

☉ **PAC** (Preservation and Conservation – Megőrzés és állományvédelem) program legfontosabb célja, hogy biztosítsa az értékes publikált és nem publikált könyvtári, valamint levéltári anyagok hosszú távú megőrzését és hozzáférését tekintet nélkül a formátumukra.

☉ **UNIMARC (IFLA UNIMARC)** aktuális célkitűzései között szerepelt az UNIMARC kézikönyv XML formátumú megjelenítése, mely hozzáférhető a <http://www.bookmarc.pt/unimarc> címen. Ugyancsak a 2004–2005 közötti időszak feladata az osztályozási kérdések áttekintése és az ETO csoporttal való egyeztetés.

Az IFLA új szekciója

Az IFLA 8 főosztályban végzi munkáját (általános kutató könyvtárak; szakkönyvtárak; közkönyvtárak; bibliográfiai számbavétel; gyűjtemények és szolgáltatások; menedzsment és technológia; képzés és kutatás, regionális tevékenység (Afrika; Ázsia és Óceánia; Latin-Amerika és a Karibi térség).

A főosztályok tevékenységei szekciókra és vitacsoportokra bomlanak. A vitacsoportok – pl. e-learning, jogi könyvtárak stb. – a formálódóban lévő szakmai csoportok fórumai, melyek komoly akkreditációs tevékenység után válhatnak szekcióvá. Egy ilyen hosszú eljárás és lobbizási tevékenység előzte meg a *Knowledge Management Szekció* (Tudásmenedzsment Szekció) 2004. évi megalakulását az IFLA 47. szekciójaként. A szekció a 4. főosztály egységeként szerveződött.

A Tudásmenedzsment Szekció

Az első hivatalos találkozás a tavaly augusztusi IFLA konferencián volt Buenos Airesben, ahol 44 taggal 25 ország képviselőjében elindult a szekció önálló munkája és megtartották az első nyílt ülést. Itt először, a szakmai előadások mellett, áttekintették a vitacsoport 2001 és 2003 közötti munkáját, az alapítás körülményeit. Az elnök *Irene Wormell*, az alelnök *Ian Johnson* lett, akiknek elismert és kitarató erőfeszítése nélkül nem jöhetett volna létre az önálló szekció. Kibocsátottak egy rölapot, amely-

nek a tájékoztatáson kívül a tagtoborzás is a feladata volt. Felülvizsgálták a taglétszámot, kialakították ennek elektronikus adatbázisát. Megbeszélték a küldetésnyilatkozat fő pontjait, melynek véglegesítése a későbbi levelezések nyomán nyerte el végleges formáját. Elhatározták, hogy a képzés és továbbképzés érdekében egy road show-t indítanak el, melynek első állomása 2005-ben Törökország lesz.

Eldöntötték a következő IFLA konferenciák szekcióinak témáit is:

- ☉ Oslo 2005: Tudásmenedzsmenttel a külső szervezeti tudás érdekében: esély a könyvtárak számára.
- ☉ Szóul 2006: A tudományos gyakorlatra alapozott megoldások a tudásmenedzsmentben, melyet közösen szerveznek a Statisztikai és Kiértékelési Szekcióval.

A Tudásmenedzsment (TM) Szekció küldetésnyilatkozata

A szekció célja, hogy támogassa a TM kultúra megvalósítását a könyvtárakban és más információs környezetben. A szekció megteremti a szakemberek kommunikációjának nemzetközi platformját és

annak a lehetőségét, hogy a tudásmenedzsment jelentőségét megértve a szakemberek ezen eszközöket is használják a könyvtáraikban. A szekció célkitűzése, hogy kövesse a TM területén lévő fejlesztéseket és előmozdítsa ezek gyakorlati bevezetését az IFLA közösségében.

A szekció stratégiai terve 2004–2005-re

A küldetésnyilatkozat céljainak elérése a következő pontok alapján:

- ☉ A TM tudatosabb alkalmazása a könyvtárak, könyvtárosok és az intézmények körében;
- ☉ Képzés és továbbképzés,
- ☉ A legjobb gyakorlati alkalmazások bemutatása,
- ☉ A tudományos gyakorlatra épülő TM megoldások elősegítése és ösztönzése,
- ☉ A TM kutatások eredményeinek terjesztése,
- ☉ Partnerségi viszony kialakítása az IFLA más szekciói és főosztályai között a TM ismeretek beépítése érdekében,
- ☉ Virtuális vitaforumok, a szekció honlapja, és az adatbázisok kiépítése.

A megfogalmazott célok elérése érdekében részletes akcióttervet dolgozott ki a szekció.

Tudásmenedzsment és a hozzáférés alapja az információk megfelelő megjelenítése

Irene Wormell meghatározása szerint: az információmenedzsment célja „*az információs erőforrások hatékony menedzselése és a szervezet képessé tétele arra, hogy gondoskodni tudjon mindarról, amire szüksége van az információs rendszerek alkalmazása, az információhoz való hozzáférés és a végfelhasználók megfelelő segítése tekintetében.*”

Az információhoz való hozzáférés, ennek értelmezése és értelmezhetősége tehát alapvető. Az ismeret-szervezés így mind elméleti, mind gyakorlati szinten kapcsolódik az érzékeléshez. A percepció jellemzők megfelelő ismerete és használata segítheti mind az információkeresés hatékonyságát, mind az információk tudássá történő alakulását/alakítását is.

A vizualizáció jelentősége

Az internet terjedésével, az információkeresésben egyre meghatározóbbá, általánosabbá válásával a felhasználók jelentékeny része webes felületeken érintkezik a feltáró rendszerekkel. A keresők számának ugrásszerű növekedése, és e réteg jelentős részének tapasztalatlansága, ösztönös keresési módszerei új problémákat vetnek fel, melyek szoros kapcsolatban állnak többek között az érzékeléssel is.

A tartalomfeltárás hagyományos eszközeinek internetes megjelenítése, az OPAC környezetben való átranszformálása felveti a klasszikus eszközök ábrázolásának és ábrázolhatóságának kérdését is. Ez természetesen nem lehet öncélú, hiszen a visszakereshetőségnek egy hiperstruktúrált térben lényegesen más lehetőségei vannak. Szükség van értékeink, minőséget felmutató szabványos feltáró rendszereink és a segítségükkel feltárt információk megőrzésére és használatára.

Attól, hogy az információkeresés új felhasználói felületeken, nagyobb tartalmi és formai gazdagságban jelenik meg, még nem változik a tartalomfeltárás egyik alaptétele. Az, hogy *több rendszer, többcélú megvalósítás, egymást átfedő és kiegészítő megoldások együttese adhat csak megfelelő színvonalú rendszert a feltárásban.*

A fogalomalkotás és az érzékelés

Alapkérdés, hogy a percepció és a fogalomalkotás mennyiben függenek egymástól, mennyire része,

előfeltétele az érzékelés a fogalomalkotásnak. A problémát filozófiai, pszichológiai, nyelvészeti oldalról is sokan vizsgálták és abban legtöbbször egyetértenek, hogy az észlelés egyfajta kiindulópontja a fogalomalkotásnak; a további folyamatok, az információfeldolgozás, értelmezés azonban több felfogásban, különbözőképpen is megjelenik.

Az érzékelésen alapuló és nyelvi szimbólumok használatában alapvető elméleti és gyakorlati különbségek vannak a reprezentáció tekintetében. Míg az érzékelésen alapuló perceptuális szimbólumokat a reprezentáció közvetlenül, azonnal érzékeli, addig a nyelvi szimbólumok feldolgozása közvetített. A tartalomfeltárás hagyományosan nyelvi szimbólumokat használ.

A érzékelésre alapuló szimbólumok, rendszerek használatának előnyei	A nyelvi szimbólumok használatának előnyei
Homogén reprezentációk már a kezdeti szakasztól is.	Közös, ismert és értelmezhető szimbólumok.
Logikus és tiszta képkalkotás.	Minden kognitív folyamatban azonos jelentéssel bírnak.
Magas szintű adatfeldolgozási szabványosítási lehetőségek.	Közvetlenül kommunikálható tartalom.

A tudomány és a megjelenítés

Az internethasználattal nyilvánvalóan nő az információkhoz kapcsolt perceptuális jellemzők szerepe. Hogyan képesek ezek, az előbbieken jellemzett szimbólumok, a fentiekén túl még olyan feladatokat is ellátni, melyek elsősorban a nyelvi rendszerekre jellemzőek, pl. absztrakt és tudományos fogalmak reprezentációja, a rendszerezés, a mérhetőség, a komplexitás, az egyenletes teljesítmény stb.,

hisz az érzékelésen alapuló szimbólumok kialakításának legfontosabb alapja a szelekció?

A köznapi vélekedés hajlamos a tudományt a szöveges reprezentációkkal, leírásokkal és érvelésekkel azonosítani. A tudományos művek és előadások, illetve a különféle tudományos módszerek a nyelvi megfogalmazás lineáris és szekvenciális rendjét vagy logikáját követik.⁸

Milyen szerepet tölthetnek be a tudományban a képek? Van-e más feladatuk, mint a klasszikusan is jelentkező illusztrálás?

Az új kommunikációs technikáknak köszönhetően megnőtt a képek szerepe a kommunikáció folyamataiban, így a képek a tudomány terén is új feladatokat láthatnak el. Ismert, hogy a képek már régóta részei az egyes tudományterületek eredményeit reprezentáló dokumentumoknak, mégis a képek most tapasztalható térnyerése felvett néhány alaproblémát.

Rudolf Arnheim szerint „a képek lényege az a képességük, hogy jelentést tudnak közvetíteni érzéki tapasztalat útján. A jelek és a nyelv rögzített fogalmi meghatározások, és ezek csak a tulajdonképpeni jelentés külső héjai. [...] Forma nélkül egy kép a tudat számára semmilyen vizuális ismeretet nem közvetíthet. Ez azt jelenti, hogy a rendezett formák hordozzák a vizuális fogalmakat, amelyek olvashatóvá tesznek egy képet, és nem a konvencionálisan meghatározott jelek.” A kép így a tudományos munka fontos eszköze lehet. Arnheim nevéhez fűződik az absztrakt témák és kapcsolatok, a gondolkodás vizuális megjelenítésének eszköze, a „MindMapping” (tématérkép) technika.

A megjelenítések mai helyzetére és elterjedtségére jellemző, hogy képes az egyes tudományágak, a szórakoztató ipar és az élet minden területén komoly átalakulást felmutatni, de az új képkalkotó technikák segítségével óriási mértékben megnövelte az emberi szem által befogadható információk mennyiségét is. Az információ mennyisége azonban nem csupán lehetőség, hanem egy korunkat megha-

tározó környezeti jellemzővé változott. Már teljesen elfogadott, hogy a gyermekek oktatásában az internet által kínált lehetőségek nem csak a szokásos fenyegető alakban jelennek meg, nem is csupán az információk mennyiségének kimeríthetetlen tárházát adják, sőt nem is kizárólag egy együttműködési lehetőség és módszert rejtenek magukban, hanem elsősorban a kreativitást alkotó módon megtermékenyítő képzeletési, szimbólum feldolgozási rendszer elemei azok, melyek egy új generáció legfontosabb jellemzői lehetnek.

A képkalkotás és az internet

Andrew Shapiro szerint az internet hatása egyértelmű: a döntéseket, kompetenciákat az egyén szintjére „hozza vissza” azáltal, hogy az információ mindenki számára hozzáférhetővé válik. Ilyen módon a tartalomfeltárás eszközeinek internetes megjelenítése felveti ezen eszközök ábrázolásának és ábrázolhatóságának kérdését is, annál is inkább, mert egyre több tapasztalat és tanulmány mutat rá, hogy gond van a csupán nyelvi szinten megjelenő kereséssel.

Tématérkép

A strukturált információkereső rendszerek egyik internetes megjelenítési lehetősége a tématerkép. Ilyen térképet csatolt a *WebKat.hu* Internetes katalógusához a Neumann-ház 2004 elején. A képi megjelenítés előretörésével az addigi kereső felületek mellé tavaly a tématerkép lehetőséget is kifejlesztették a Neumann-ház munkatársai.

A WebKat.hu tématerképének felépítése

Az előző információkereső rendszerből megtartottak öt fazettát, amelyek emlékeztetnek az ETO általános közös alosztályainak egy részére, valamint

Yahoo hierarchikus rendszerét, valamint a National Geographic honlapjának felosztását használták fel. A felosztást a topic map („tématerkép”) alapú, egyre népszerűbb szabványos szoftver jeleníti meg a keresőfelületen.¹⁰

A WebKat tárgykörei

a nyelvészeti iskola képviselői által használt deskriptorokra utalnak: *tárgyszó, nép/nemzetiség, idő, földrajzi hely, műfaj*. A tárgyszavak fogalmából kiindulva kilenc, általános, gyakorlati szempontú, az állományhoz illeszkedő osztályt határoztak meg: egészség, gazdaság, kommunikáció, kormányzat, kultúra, műszaki tudomány, művészet, társadalomtudomány, természettudomány. Forrásként a Köztársaszt/OSZK tezauszt, az AltaVizslá-t és a

A TOTALZOOM technika

A TOTALZOOM módszere nem a tématerkép szabványon alapul. Ők az igen látványos és lényegesen több felosztási lehetőséget felmutató Flash memórián alapuló megoldást dolgoztak ki. Bár a szoftver nem a tématerképek létrehozására született, de azok megjelenítésére, akár csak bármilyen más strukturált rendszer vizualizálására is tökéletesen alkalmas.

A technológiának a komplex információs tér leképezési lehetőségén kívül létezik egy járulékos tulajdonsága, nevezetesen, hogy alkalmas több objektum kooperációjára alapuló rendszer működését modellezni. Egy ilyen, „sokobjektumos”, időben életjelenségeket mutató rendszernek a demonstrálását, mivel a rendszer egy mozgó gömb segítségével navigálható, csak egy film tudná megfelelően szemléltetni. Ezek a gömbök egy ún. információs gúla éleit kötik össze, melyben a komplexitás lehetőségei is érzékelhetők.

A TOTALZOOM Technológia az emberi agy információrendszerezési módszerét modellezi. Fő jellegzetessége, hogy flexibilisen leképezi a tetszőleges számú és esetleges hierarchiába rendezett információs objektumokat.

A TOTALZOOM Technológia és az ETO összekapcsolása egy kézenfekvő lehetőség, mivel az ETO struktúráját hatékonyan képes követni a kifejlesztett eljárás. Ennek következtében az ETO felhasználásának új lehetőségei nyílnak meg. Ezt a felületet használva nemcsak a szakemberek tudnák kezelni a jelzeteket, hanem bárki, aki az új felületen nem is feltétlen találkozik az ETO jelzetekkel, csupán az ETO fogalmait értelmezi, ami alapján egyértelműen be tud navigálni az információs tér számára megfelelően szűk szegmensébe. Azt a könyvtárosi szakértelmet pedig, ami a jelzetekben jelenik meg, a szoftver a háttérben alkalmazza, a navigáció támogatására. Ilyen módon az ETO-ban rejlő tartalmi keresési lehetőség hozzáférhetővé válik minden

olvasni tudó ember számára. Ebben a megoldásban funkcionálisan működővé válik az ETO teljesség igényével készült kategorizálási potenciálja, s lehetővé teszi egy olyan központilag működtetett hatalmas adatbázis kezelését, melyben minden emberi ismeret elfér, ugyanakkor a bőség ellenére sem átláthatatlan, hanem mindenki számára könnyen feltárható. Ezzel és az ehhez hasonló megoldásokkal válik lehetővé az a régen megfogalmazott óhaj, hogy a strukturált rendszerek kiépítésben rejlő, mással nem pótolható tudást redundancia és zaj nélkül lehessen használni az elektronikus környezetben.

Könyvtárak Norvégiában

Végezetül két norvég könyvtárat szeretnék megmutatni a szívemnek oly sok kedves közül.

Tønsberg

A Tønsberg és Nøtterøy Könyvtárat 1909-ben alapították, mely kölcsönző könyvtárként működött a kezdetektől fogva. 1992-ben a könyvtár új helyre és egy gyönyörű épületbe költözött. Érdekessége az új épületnek, hogy a St Olav' kolostorra épült, és a kolostor romjai megjelennek az épület belsejében. A kolostor romjai két viking hajóra emlékeztető komoly, fenséges megjelenést adnak az épületnek

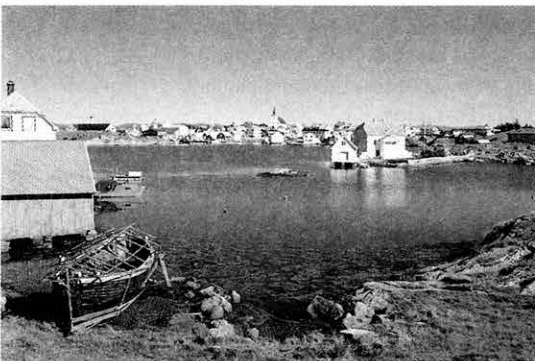

melyen a modern építőművészet a mai anyagokkal kombinálódik.

Szép gyűjtemény (könyv, folyóirat, újságok, CD, hangskönyv, videókazetta stb.), tanulásra alkalmas kisebb termek, kávéház jellemzi a könyvtárat. Hazai és nemzetközi adatbázisok állnak a felhasználók rendelkezésére. Jellemző a rendezvények: író-olvasó találkozók, koncertek, szemináriumok, tanfolyamok, mese órák, bábszínház stb. magas száma, változatossága és kiemelkedő minősége.

Fedje

125 szigetecskéből és kiálló sziklából áll Fedje Kommune, mely Fedje nevű települése Norvégia legnyugatibb pontján van. Varázslatos környék. A szigetek együttesen kb. 700 ember él összesen. Fedjén alig 100 ember. Itt, ezen a mesészerűen kicsiny szigeten természetesen működik könyvtár, amely a hét négy napján összesen 12 órát van nyitva. A kis település, együttműködve a járási könyvtárral, bármely dokumentumot képes szolgáltatni a csupán hajóval megközelíthető könyvtárban. Az információ itt kézzelfoghatóan és valóban a legkisebb településen is rendelkezésére áll az embereknek. Adatbázisok, lexikonok, különböző dokumentum típusok között válogathatnak. Mikor ott voltam a kért

videókat és CD-ket hozta épp a könyvtárosnak a járási könyvtár munkatársa.¹¹

Tudásvadászat. Könyvtárak Észak-Hordlandban

Azt, hogy a tudás, és a könyvtárak milyen szorosan kapcsolódnak világosan szemlélteti mind a norvég gyerekek, mind a mi számunkra a következő társasjáték, ahol nem is olyan nagyon kell keresni az előző pontban bemutatott szigeteket.

Csak azt kívánhatom magunknak, hogy váljon számunkra is evidenciává ez játékos, bár komoly üzenet. Így valóban központba kerülhet az információ.

Jegyzetek:

1. <http://www.ifla.org/III/members/index.htm>
2. <http://www.ifla.org/VI/1/alp.htm>
3. http://www.ifla.org/faife/policy/iflastat/iflastat_hu.htm
4. <http://www.ifla.org/faife/faife/cubareport2001.htm>
5. <http://www.ifla.org/V/press/pr29-04-2005.htm>
6. IFLA calls on the Chinese government to end censorship of Internet access and allow freedom of expression online [IFLA-L Wed, 13 Jul 2005 15:52:51] Amnesty International: People's Republic of China – Controls tighten as Internet activism grows: <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGASA170012004?open&of=ENG-315>

Amnesty International: 2005 Report

<http://web.amnesty.org/report2005/chn-summary-eng>

Human Rights Watch: 2004 Overview of human rights:

<http://hrw.org/english/docs/2005/01/13/china9809.htm>

IFEX: China tightens grip on the Internet

<http://www.ifex.org/en/content/view/full/67344/>

IFEX: International Press Institute concerned over EU's failure to criticise

China for its gross violations of press freedom and freedom of expression

<http://www.ifex.org/en/content/view/full/67443/>

Open Net Initiative: Internet filtering in China in 2004-2005

<http://www.opennetinitiative.net/studies/china/>

The Register: Microsoft deletes 'freedom' and 'democracy' in China

http://www.theregister.co.uk/2005/06/13/ms_ban_freedom/

The Register: Campaigners quiz Google on China play

http://www.theregister.co.uk/2005/05/19/rsf_google_china/

Reporters Without Borders: The Internet under surveillance – China:

http://www.rsf.org/article.php3?id_article=10749&Validator=OK

Reporters Without Borders: Authorities declare war on unregistered blogs and websites

http://www.rsf.org/article.php3?id_article=14010

Reporters Without Borders: Microsoft censors its blog tool

http://www.rsf.org/article.php3?id_article=14069

Reporters Without Borders: Reporters Without Borders challenges 14 major

Internet and computer firms about their activity in China

http://www.rsf.org/article.php3?id_article=8668

8. MITCHELL 1994 11.p.

9. ARNHEIM 1979

10. IGNÉCZI 2004

11. http://www.fedje.kommune.no/default2.asp?Wca_CategoryID=1049&Wmd_ID=4373&

Felhasznált irodalom

ARNHEIM, Rudolf: A vizuális élmény. Az alkotó látás pszichológiája. Új változat. Ford. Szili József és Tellér Gyula. B.: Gondolat, 1979. 558 p.

FODOR, Jerry A.: Összefoglalás az elme modularitásához. In: Kognitív tudomány. (ed. Pléh Csaba), Bp.: Osiris, 1996. p. 197–206.

FRANZ, Marie-Louise von: Az individualizáció folyamata <http://radnoti.vac.hu/munkak/pszi/individ.htm>

GREY, Denham: That KM thing again

http://denham.typepad.com/km/2004/09/that_km_thing_a.html [2005. március 8.]

HAJDU BARÁT, Ágnes: Knowledge organization of the Universal Decimal Classification – new solutions, user-friendly methods from Hungary = Knowledge Organization and the Global Information Society/Ed. Ia C.McIlwaine. Würzburg, Ergon Verlag, 2004. p.173-178.

IGNÉCZI Lilla: Tématérkép belső fejlesztéssel – Vizuális teaurusz a magyar internet katalógusában In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2004. 4.sz.

http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3649&issue_id=452 [2005. március 8.]

LEHMANN Miklós: Fogalom, jelentés, percepció. 1999.

<http://kincsem.tofk.elte.hu/tarstud/lehmann/> [2005. március 8.]

LEHMANN Miklós: http://www.tofk.elte.hu/tarstud/lehmann/filmvutort_2001/lehmann.htm

A képek szerepe a tudományban. In: Filozófia- művelődés-történet. Bp.: Trezor, 2001. p.25-36., online publikáció

http://www.tofk.elte.hu/tarstud/filmvutort_2001/lehmann.htm [2005. március 8.]

LEHMANN Miklós: Virtuális igazságok. In: Médiakönyv 2003. 1.vol. Bp.: Enamiké, 2003. p.533-540.

<http://www.mediahajo.hu/index.php?task=hirek&hirid=609> [2005. március 8.]

MEADOW, Charles T.- BOYCE, Bert R.- KRAFT, Donald H.: Text Information Retrieval Systems. Second edition. San Diego: Academic Press, 2000. 364 p.

MITCHELL, William J. T.: Picture Theory. Essays on verbal and visual representation. London: University of Chicago Press, 1994.

Ormay Tom: Biológiai Pszichoanalízis és Álom. Elhangzott a Magyar Alvásdiagnosztikai Társaság II. Alváskonferenciáján 2002. november 7-8. Budapest.

<http://www.mentalport.hu/foru11b.htm> [2005. március 8.]

SÜTŐ Zoltán: TOTALZOOM technológia ismertetése. Kézirat. Bp., 2004.

WORMELL, Irene: Térítéses információ szolgáltatás: a siker titka. Ford. Téglási Ágnes. Bp.: Informatikai és Könyvtári Szövetség, 1998, 134 p.

A talányos Lucien Herr

Szabálytalan portré Szabó Ervin francia kortársáról

BERNIER Catherine

Az esszé fiatal szerzője, Catherine Bernier francia anyanyelvű könyvtáros. Kanada Québec tartományában született, jelenleg a Montreáli Egyetem Központi Könyvtárának társadalmtudományi részlegében dolgozik. Írását lapunk tanácsadó testülete útján kaptuk. A fordítást Haraszi Pálné készítette.

A québeci információs szakemberek közül kevesen dicsekedhetnek azzal, hogy tudják, kicsoda *Lucien Herr* (1864–1926). Pedig egyike volt azoknak a szellemi vezéralakoknak, akik Franciaországban a 19. század végén és a 20. század elején, a társadalmi és kulturális eszmék áradásának időszakában jelentős hatással bírtak. A visszahúzó, rejtőzködő személyiségű Herr, aki nem hagyott maga után életművet, akinek a párizsi Ulm utcai irodája¹ adott keretet ahhoz, hogy a maga módján részt vegyen hazája társadalmi és politikai jövőjének alakításában, és aki míg mások nagy erőfeszítéssel igyekeznek magukat ismertté tenni, háttérbe húzódnak², úgy és annyira, hogy létezésének kereteit ma, majdnem nyolcvan évvel a halála után is nehéz megrajzolni.

1864-ben született Elzászban, tanító apja kispolgári kereskedő és iparoscsaládból származott. Lucien Herr a feltörekvő francia elit körében találja magát, amikor az *École Normale Supérieure*³ diákja lesz, ahol 1886-ban kitüntetéssel szerzi meg filozófiatandári képesítést. Németországi tanulmányút után 1888-ban nyeri el azt az állást, ami után már néhány éve hevesen vágyik: az *École Normale Supérieure* vezető könyvtárosa lesz. Itt is marad egészen 1926-ban bekövetkezett haláláig.

A könyvtáros

A szenvedélyes óhaj, hogy inkább könyvtárossá, mint tanárrá, politikussá vagy íróvá váljon⁴, elké-

peszti a hozzá közel állókat: hogy az ördögbe lehet, hogy valaki, aki ilyen tehetséges és intelligens, könyvtáros akarjon lenni? Egy ilyen kérdésfelvetés bizonyára irritálhat bennünket, információs szakembereket – és sejteti egy nem mai eredetű foglalkozás értékeinek félreismerését.

„Hogyne csodálkoznánk azon, hogy a szárnyaló tehetségű Lucien Herr ilyen makacsul keressen egy alárendeltnek látszó pozíciót? Mivel magyarázható, hogy ez a kiváló elme, Hegel és Platon kiváló ismerője, aki egyetemi érvényesülést is ambicionálhatna, elszántan könyvtáros akar lenni egy olyan képzőintézményben, ahol – elbizakodottság nélkül – a legmagasabb posztokat is betölthetné?” – teszi fel az igen csak reális kérdést Charles Andler, a Herr életéről írott művében.⁵

Könyvtárossá lenni, még hozzá ilyen szellemi adottságokkal: a kérdést talányként kezelik az erről a sehová sem besorolható intellektüelről szóló írások. Mindenesetre, azzal a bizonyos misztériummal ellentétben, amely a Herr által a környezetére gyakorolt befolyásban nyilvánul meg (erről később még beszélünk), foglalkozásának megválasztása csak félig ad választ a kérdésre. Aki könyvtáros, különösen egy felsőoktatási intézményben, az tudja, hogy ez ideális hely az intellektuális kíváncsiság kielégítése mellett arra, hogy gondolatait a tanultakkal összevesse. Lucien Herr sem tévedett, mikor meglátta ennek a tekintélyes főiskolának a könyvtárosi posztjában azt a tökéletes terepet, amire azért vágyott, hogy a kor társadalmi és szellemi áramlatainak közepébe kerüljön.⁶ A kételkedők számára ezzel egyszer és mindenkorra kijelentve: könyvtárosnak lenni annyit jelent, mint benne lenni a fősodorban!

A könyvespolcokkal zsúfolt munkahelyére immár hivatalosan is »beiktatva«, Lucien Herr ettől fogva olyan gondot visel az Ulm utcai gyűjtemény fejlesztésére, hogy az „a magas kultúra leghatékonyabb eszközévé” váljon, a legkülönbébb, amilyen Franciaországban valaha is volt. Ennek érdekében készen állt arra is, hogy eltűrje azokat a szemrehá-

nyásokat, amelyeket a beszerzésre fordítható költségvetés gyakori túllépéséért kapott.⁷ Charles Andler, egyike legközelebbi barátainak, a következőképpen magyarázta ezt az idealista kulturális látásmódot, amelyet egyébként osztott Herr-rel, és amely ma is borzongásra készítetne nem egy hatalmaságot: „Amikor egy magas kultúrához tartozó mű veszélybe kerül, szóba se jöhet, hogy a költségvetéséből néhány millió frank hiányzik: akkor adósságot kell csinálni.”⁸ A Herr által követett gyűjteményfejlesztési elvek lényege, hogy gyarapítást a felhasználói igényekre alapozzák, egyúttal ezeken az igényeken túl is mutattak, állandó pedagógiai gondossággal megelőzve az észrevételeiket is. Lucien Herr a gondolkodás befolyásolására törekedett, de nem csupán úgy, hogy a kutatást az élő vitákban kifejtett nézetekkel irányítsa, hanem a könyvtárba behozott művek által is.

„Úgy tekintetem ezt a könyvtárat, mint egy élő szervezetet, amelyet módszeresen erősíteni és fejleszteni kell. Mindig úgy gondoltam, hogy a (könyvtárat) irányadó, felvilágosító és ösztönző és nem csupán követő szerep fűzi a (főiskolai) munkához. A hallgatók munkájának új irányai, tudományos érdeklődésük kiszélesedése, a történeti munkák, különös tekintettel a kortárs történelemre,⁹ a filozófiára, a szociológiára, amelyek mostanáig a Főiskola büszkeségei voltak – mindezekre a munkákra lehetetlen lett volna vállalkozni, ha nincsenek azok a források, amelyeket a könyvtárunk tizenöt éve rendelkezésre bocsát; ebben találok meg erőfeszítésemnek egyfajta elismerését és jutalmát.”¹⁰

Charles Andler és a főiskola más régi hallgatói szerint¹¹ Lucien Herrnek a „kisujjában volt” a könyvtári gyűjtemény, úgy értve ezt, hogy mindig mindenről referálni tudott a hallgatónak a tárgy fontosságától függetlenül, legyen egy frissen kiadott könyvnek adott fejezete vagy egy folyóiratcikk. Az információs szakembereknek egyik tipikus „jelki kényszere”, nevezetesen mindent elsőként megismerni, belőle sem hiányzik. Lucien Herr tudásában egye-

sülmi látszik az 'információs bulémia' és az informáltak kevélysége: „Ő is ellenállhatatlan szükségletet érzett arra – ne titkoljuk ezt a jellemvonást –, hogy valamilyen tudást elsőként vagy egyetlenként birtokoljon, megelőzhetetlenül gyors legyen minden fontos tudományág információinak feltárásában. Nem viseli el, ha hozzá képest valaki többet tud vagy előbb értesül valamiről.”

A szocialista értelmiségi

Ha megrajzolnánk a 20. század elejének intellektuális térképét, Lucien Herr az egyik központi helyet foglalná el Marcel Mauss, Émile Durkheim, Jean Jaurès, Léon Blum, Charles Péguy és Charles Andler oldalán – jóllehet életművet nem hagyott az utókorra és a könyvtárin kívül nem viselt más hivatalt. Lucien Herr őstípusa az elkötelezett gondolkodónak, aki szellemi síkon és gyakorlati akciókban is kivette a részét, ott volt az egyetemi szocialista mozgalom eredeténél.¹²

Húszas éveinek derekán, a főiskola könyvtárában nemrégén elfoglalt posztján az önkényuralom-ellenes és a korporatív testületek iránti érdeklődése arra sarkallják, hogy állást foglaljon Jean Allemane-ra tekintettel és csatlakozzék a forradalmi szocialista Munkáspárthoz.¹³ Teszi ezt 1894-ben, olyan zavaros társadalmi légkörben, amelyben a munkásmozgalmak a xenofóbia és a növekvő antiszemitizmus mentén haladnak, Dreyfus kapitányt a németekkel való titkos kapcsolatfelvétel vádjával illetik, majd a Haditanács hamis tanúvallomás alapján elítéli. Jóval azelőtt, hogy Zola megjelenteti a L'Aurore-ben a „J'accuse”-t, Herr kiáll Dreyfus mellett. Néhány vele azonos oldalon álló értelmiségit összegyűjt és módszeresen szervezi a perújrafelvételért indított mozgalmat. Az „Ügy” lehetőséget ad Herr számára, hogy meggyőző képességét teljesen kibontakoztassa, megnyerve őket egy becsületes, az egyetemes igazság értékeit jelképező ügynek, amelyet ettől

kezdve az elkötelezett értelmiségiek új generációja védelmez. Bár látszatra egyszerű politikai konfliktus van szó, a Dreyfus-ügy egyben az értékek összecsapása is, „ahol az igazság, az igazságosság és az emberi jogok védelme kerül szembe az államérdekkel és az elfogult hazaszeretettel: a Dreyfus-pártiak (értelmiségiek, radikálisok, szocialisták, zsidók, egyházellenesek) szemben a Dreyfus-ellenesekkel (hadsereg, igazságszolgáltatás, katolikusok, nacionalisták, antiszemiták)”.¹⁴ A Dreyfus-pártiak táborra a szenvedélyesen elkötelezett Herrt hatalmas munkára sarkallja: miután mozgósítja az író Charles Péguy-t, azután meggyőzi az addig semlegességet hirdető szocialista Jaurès-t, hogy csatlakozzon az ügghöz. A gondolkodásban és harcos aktivitásban edzett szocialista, „a tudósok folyamatos konspirációjában a titoktartó munkában szakértő”¹⁵ Herr ettől kezdve teljes tudását – nevezetesen a filozófiai, a germanisztikai, a történeti és a pedagógiai – kortársai, barátai, a hallgatók vagy a politikusok szolgálatába állítja.

Herr szellemi elkötelezettsége egyaránt megnyilvánul több folyóirathoz kötődő kitaró közreműködésben: először a *Le Parti ouvrier*-ba ír Pierre Breton álnéven, majd vegyesen a *La Revue de Paris*-ba, a *La Revue critique*-be, a *L'Année sociologique*-ba, a *L'Histoire socialiste*-ba és abba a *L'Humanité*-ba¹⁶, amelyet Jaurès-zel közösen alapít 1904-ben. Más oldalról közreműködik olyan széleslátókörű kiadványokban, mint amilyenek a *L'Histoire de la France contemporaine* és a *L'Histoire socialiste*, és amelyre a „közreműködés” szerény kifejezés a Főiskola Pedagógiai Múzeumának korábbi igazgatóhelyettese szerint¹⁷:

„[Herr] vérbeli szerzőnek bizonyul a *L'Histoire socialiste*-nak mindabban a tizenhárom kötetében, amelyet Jaurès irányítása alatt jelentettek meg. Herr »házhöz szállította« az anyagot, a szocialista népvézernek csak fel kellett használnia.”

Lehet igaz a feltevés vagy nem, az egyformán gondolkodók kicsiny és zárt csoportjában Lucien Herr

joggal testesíti meg a múlt század eleji Franciaországban megújuló szocializmust. Herr pályáíve alkalmas az 1870–1914-es történelmi időszak, a francia szocialista mozgalom, e szocializmusnak a munkásság és egész Franciaország szempontjából vizsgált szellemi hozadéka áttekintésére.

A szellemi irányító

Főiskolájának falaitól indulva, ahol befolyása volt az intézmény munkájára csakúgy, mint a tanszékvezetői kinevezésekre, eljuthatunk a politikai színterekig, ahol lendületesen játssza a befolyásos döntéshozók tanácsadójának szerepét, a mi könyvtárosunk szürke eminenciásnak látszik. Az, akiben egyesek a huszadik századi kommunista értelmiségiek elődjét¹⁸, Jaurès megtérítőjét, Dreyfus kapitány egyik legelső védelmezőjét látják, ez a majdnem mítikus személyiség mégis – úgy látszik – önkéntesen háttérbe húzódó volt, aki a könyvtári polcok védőpajzsát jobban szerette, mint a küzdőtéri mozgást, jobban a földalatti akciókat, mint a nyílt ütközetet. Lucien Herr paradox módon „igen tartózkodó ember. Soha nem beszél magáról: tanítványai húsz éven át találgatták, vajon zsidó-e vagy protestáns, elzászi-e vagy francia – de sosem tudták meg. Nagyon félénk, nagyon megbízható, igen hűségese ember hírében áll.”¹⁹ Hogyan lehetséges mégis, hogy egy ilyen zárkózott személyiség érzékelhető hatást tudott gyakorolni a környezetére?

A felfedéstől való irtózás egy fajtájában lehet talán megtalálni Herr kortársaira gyakorolt befolyásának okát: a szégyenlősségből adódó egyfajta feszélyezettséget, lecsupaszítva minden szentimentalizmust és moralizmust, a vitapartneri számára felhozott érvelésben erősebben kellett adagolni a logika és a módszertan eszköztárát, a pátosz hiányát pedig ésszel pótolni. A hégeli filozófiát követve, amelynek specialistája volt, Herr az alapos tudást és a tények szisztematikus vizsgálatát használja az

elmék nevelésére, a gondolatok csirázásra alkalmas magként való elvetésére :

„Herr hisz bizonyos emberek hajtómű szerepében, akik a hagyományos dogmáktól és az irracionális hittől mentesen, az új eszméket úgy plántálják másokba, mint világító központokat, feszültségpontokat, amelyek körül az érzelmek és az eszmék összegyűlnek és fokozatosan megszerveződnek.”²⁰

Látható, Herrnek módjában áll mások erejének irányítására, a belátások felszínre hozására és letisztítására. Leon Blum írja erről a képességről a Dreyfus-ügyről szóló visszaemlékezéseiben²¹: *„benne a meggyőződés bizonyossággá vált”*. Egy ilyen képesség a megítélés átforgalmazására mégis meglepő egy olyan embernél, akit kétely látszik megrohanni, amint saját véleményével vagy személyes gondolataival áll elő.²² Különleges érzékenység megnyilvánulásával találkozunk itt, vagy éppen ellenkezőleg, a kishitűséggel? Lucien Herrben egy bölcsen tartózkodó vagy a hírbehozás minden formájától rettegő embert kell lássunk? Az igazság kétségkívül, mint szinte mindig, e két szélsőség elegyéből áll. Mindenesetre nem térünk hamis vágányra, ha Élie Halévy véleményét követjük, amely szerint Lucien Herr a közszereplés helyett a tanácsadás és a baráti segítség rejtett cselekvését kedvelte inkább, amelyek megóvták minden ütközéstől és súrlódástól.²³

Az Ulm utcai irodában, amelyért annyit harcolt, Herr a könyvtáros, akiben megfér a szocialista értelmiségi és a szellemi irányító. Megítélése szerint munkahelye „egyike a szellemi irányítás legnagyobb posztjainak, amelyet Franciaország valaha is ismert.”²⁴ Szilárdan visszautasított minden olyan lehetőséget, amely a forradalmi szocialista Munkáspárt általi kiemelkedő érvényesülést jelenthette volna.

Herr ma úgy tűnhet, mint a könyvtáros és az elkötelezett értelmiségi ideális megtestesülése: egyszerre odaadó a felelősségteljes könyvtáros pályával szemben, gondolatait ugyanakkor lekötik korának politikai problémái. Tudásának legjavát használja

és ezzel látenszen, könyvtárán keresztül a gondolkodásban, a véleményekben, a vitákban olyan átalakítást hajt végre, amely mozgásba hozza a világot. Mindemellett Lucien Herr néhány száz év múlva is olyan minta lesz, amelyhez mindannyiunknak igazodni kell az általános állampolgári elkötelezettség korában, azért, hogy vele együtt találjuk meg „a kornak megfelelő időt az életre, a tájékozódásra, az elmélkedésre, az eseményekre való válaszadásra, emberien, becsületesen, szenvedélyesen.”²⁵

Jegyzetek

1. Város Németország délnyugati részén. 1805-ben Napóleon serege fontos stratégiai győzelmet aratott az ulmi csatában az osztrákok fölött. Az École Normale Supérieure és könyvtára ebben az utcában található.
2. Charles Andler. 1977 (c1932) *La vie de Lucien Herr*. Paris : Maspéro, p.29
3. Bentlakásos felsőfokú tanárképző főiskola Párizsban, 1903-ban a Sorbonne-hoz csatolták. Ma az állam- és közgazgatás felsővezetőinek egyik legrangosabb képzőintézménye.
4. Idézet Lucien Herr-nek az École Normale Supérieure igazgatójához 1887-ben írott leveléből, amelyben kifejti a könyvtárosi állás elnyerése iránti heves vágyakozását: „Ön tud már erről. Több mint fél éve megírtam Önnek. Minden álmom és törekvésem a főiskola könyvtára. [...] Ez az egyetlen dolog, amire vágyom, évek óta erről álmodom és évek óta ezt szeretném elérni. [...] Nincs az az ár, amit meg nem adnék ezért. Hónapok és évek óta ebben a reményben élek.” (Alain Peyrefitte (éd.) c1994. *Rue d’Ulm : chroniques de la vie normalienne*. [Paris] : Fayard, p. 199-200
5. Charles Andler. *Ibid.* p.9
6. *Ibid.* p.106
7. *Ibid.* p. 104
8. *Ibid.* p.107
9. Ma politológiának nevezzük .....
10. Charles Andler idézi Herr-t, *ibid.* p.109
11. A „La vie de Lucien Herr” c. munkán kívül a témához kutatási alapot nyújt a már szintén hivatkozott „Rue d’Ulm : chroniques de la vie normalienne”.
12. Daniel Lindberg. c1996. „Herr, Lucien”, *Dictionnaire des intellectuels français : les personnes, les lieux, les moments*, Paris : Seuil, p. 591
13. Charles Andler et Lucien Herr. 1992. *Correspondence entre Charles Andler et Lucien Herr, 1891-1926* (éd. Antoinette Blum). Paris : Presses de l’École normale supérieure, p.11
14. Jean-Pierre Peter. c2004. „Affaire Dreyus : prise de vue”. *Encyclopædia Universalis*. Paris : Universalis. [<http://www.universalis-edu.com/>]
15. A Herr által hátrahagyott írások jól mutatják kultúrájának és érdeklődésének kiterjedtségét: Schiller et Goethe, *Le Progres intellectuel et l’affranchissement, De la transcription des noms slaves, Une délirante mystique, Légende de Sainte Anne, L’idéalisme en Angleterre au XVIIIème siècle*, etc. (Lucien Herr. 1994. *Choix d’écrits II*. Paris : L’Harmattan (Les Introuvables), p. VII.
16. Francia szocialista napilap, a tours-i szocialista kongresszus (1920) után többségbe kerülő kommunisták irányítása alá került, és a Francia Kommunista Párt központi lapja lett.
17. Papier Albert Houtin (Bibliothèque nationale de France) 1992. *Correspondence entre Charles Andler et Lucien Herr, 1891-1926* (éd. Antoinette Blum). Paris : Presses de l’École normale supérieure, p.17
18. Daniel Lindberg, *Ibid.* p. 592
19. Papiers Albert Houtin (Bibliothèque nationale de France) 1992. *Correspondence entre Charles Andler et Lucien Herr, 1891-1926* (éd. Antoinette Blum). Paris : Presses de l’École normale supérieure, p.14
20. Antoinette Blum. 1983. „L’ascendant intellectuel et moral de Lucien Herr sur les dreyfusiards”, *Les écrivains et l’Affaire Dreyfus : actes de colloque organisé par le Centre Charles Péguy et l’Université d’Orléans, 29-31 octobre 1981* (éd. Géraldi Leroy), Paris : PUF, 1983. p. 160
21. Léon Blum. 1935. *Souvenir sur l’Affaire*. Paris : Gallimard, p.29
22. Halévy idézet Antoinette Blum művében, *Ibid.* p. 160

23. Halévy idézet Antoinette Blumnál, Ibid. p. 160
24. Hubert Bourgin idézet Antoinette Blumnál, Ibid. p. 161
25. Maurice Genevoix idézet Antoinette Blumnál, Ibid. p. 166
26. Québec lakosságának többsége francia származású. A kanadai franciák nemzeti önazonosságáért kibontakozó 20. századi mozgalma kulturális és politikai harc formájában nyilvánul meg.

Bibliográfia

Andler, Charles. 1977 (c1932). *La vie de Lucien Herr*. Paris : Maspéro, 352 p. (Magyarországi lelőhely: FSZEK)

Andler, Charles et Lucien Herr. 1992. *Correspondance entre Charles Andler et Lucien Herr, 1891-1926* (éd. Antoinette Blum). Paris : Presses de l'École normale supérieure, 298 p. (Magyarországi lelőhely: MTA Könyvtára)

Blum, Antoinette. 1983. «L'ascendant intellectuel et moral de Lucien Herr sur les dreyfusards» dans *Les écrivains et l'Affaire Dreyfus : actes du colloque organisé par le Centre Charles Péguy et l'Université d'Orléans, 29-31 octobre 1981* (éd. Géraldi Leroy). Paris : PUF, pp. 159-166.

Blum, Antoinette. 1989-1990. «Portrait of an Intellectual : Lucien Herr and the Dreyfuss Affair» dans *Nineteenth Century French Studies*, vol. 18, nos 1-2 (automne-hiver), pp. 196-211.

Blum, Léon. 1935. *Souvenirs sur l'Affaire*. Paris : Gallimard, 152 p.

Centre d'histoire de l'Europe du vingtième siècle. 2004. *Fonds Lucien Herr*. Paris : Centre d'histoire de l'Europe du vingtième siècle.

[http://chevs.sciences-po.fr/archives/fonds/lucien_herr.html]

Herr, Lucien. 1994. *Choix d'écrits*. Paris : l'Harmattan (2 vol.), 282 p. et 292 p.

Herr, Lucien (tr. et éd.). [1923]. *Correspondance entre Schiller et Goethe, 1794-1805* / traduite d'après l'édition définitive allemande et précédée d'une introduction par Lucien Herr. Paris : Plon (4 vol.).

Lefranc, Georges. [c1968]. *Jaurès et le socialisme des intellectuels*. Paris : Aubier-Montaigne, 232 p.

Lefranc, Georges. c1977. *Le mouvement socialiste sous la troisième République* (nouvelle édition revue et augmentée). Paris : Payot, 218 p.

Leroy, Géraldi. 1995. «Andler, Jaurès, Herr, Péguy en 1913 : la polémique sur la social-démocratie» dans *L'Amitié Charles Péguy*, vol. 18, no 70 (avril-juin), pp. 66-78.

Lindenberg, Daniel. C 1996. «Herr, Lucien» dans *Dictionnaire des intellectuels français : les personnes, les lieux, les moments*. Paris : Seuil, pp. 591-593.

Lindenberg, Daniel et Pierre-André Meyer. C1977. *Lucien Herr, le socialisme et son destin*. Paris : Calmann-Lévy, 320 p. (Magyarországi lelőhely: FSZEK)

Peyrefitte, Alain (éd.). 1994. *Rue d'Ulm : chroniques de la vie normalienne*. [Paris] : Fayard, 651 p.

Schoyer, George P. 1975. «Lucien Herr, Librarian and Socialist» dans *The Journal of Library History*, vol. 10, no 1 (janvier), pp. 52-56.

Érdekes linkek

http://chevs.sciences-po.fr/archives/fonds/lucien_herr.html

http://www.parti-socialiste.fr/centenaire/article.php?id_article=283

http://www.re-so.net/article.php?id_article=1005

Bekezdések az Európai Könyvtörténeti Gyűjtemény születéséről

Új gyűjtemény létrehozása az Országos Széchényi Könyvtárban

Földrajzi és történelmi adottságainak köszönhetően Magyarország és Budapest nem először játszik kivételes közvetítő szerepet kontinensünk kulturális és szellemi életében. Ennek mindenkori bizonyítékai nemzeti könyvtárunk gyűjtemény-együttesében kötelező érvénnyel vannak jelen. Észak és Dél, Kelet és Nyugat e különleges, mindannyiunk által ismert, folyamatosan változó történetű találkozási pontjában nem csak az eszmék és gondolatok találhatnak és hatnak egymásra. Az Országos Széchényi Könyvtárban nem csak e közös gondolatkörhöz tartozó, a kéziratokban, ősnymtatványokban, nyomtatott könyvekben, színházi- és zeneművekben, térképekben, aprónymtatványokban, napilapokban, folyóiratokban, valamint a mai világ különböző adathordozóin testet öltött felbecsülhetetlen értékű dokumentumokat őrizzük. Birtokában vagyunk egy tartalmában és mennyiségében legalább ilyen fontos, ám mégsem hiánytalan dokumentumcso-

portnak is, amelynek darabjai a könyvtörténet tükrében engednek teljesebb képet nyerni az európai történelem és kultúra alakulásáról.

Az olasz–magyar kulturális kapcsolatok

Az Országos Széchényi Könyvtár 1999-ben vette fel a kapcsolatot az Olasz Kulturális Minisztérium Könyvtári és Kulturális Intézeteket Felügyelő Főigazgatóságával, amellyel azóta is szoros együttműködésben ápolja és fejleszti folyamatosan bővülő, a lehető legszélesebb skálán mozgó közös munkáját az olasz állami könyvtárakkal és intézményekkel, melyek tevékenységi köre bármilyen könyvtári dokumentumtípushoz kapcsolható.

A kapcsolatfelvétel megteremtésében *Giorgio Pressburger* professzor, a Budapesti Olasz Kultúrintézet

magyar származású akkori igazgatója volt segítségünkre, akinek a közös ügy iránt folyamatosan tanúsított elkötelezettségéért ezúton is szeretnénk köszönetünket kifejezni.

A két nemzet közötti kapcsolatok több mint ezer éve fennálló folyamatossága magyarázza, hogy a kapcsolatok szerteágazó dokumentumai nagy mennyiségben találhatók meg mind az Országos Széchényi Könyvtár, mind pedig az olasz állami könyvtárak állományában. A kapcsolatok bizonyítékai a 2000 óta évente megrendezett olasz-magyar könyvtáros találkozók tudományos előadásai, a közösen rendezett különböző kiállítások és az együttműködést a jövőendő kutatás számára is vitathatatlan érvénnyel dokumentáló publikációk.

Az Európai Unió „Kultúra 2000” programja keretében *Europa Humanistica: Bibliotheca Corviniana Digitalis* címmel könyvtárunk az olasz partnerekkel közösen, Ausztria, Franciaország és Németország társszervezőként történő bevonásával 2002 óta folyamatosan pályázott a Corvina könyvtár kódexanyagának nemzetközi szintű megismertetésére. A programot – mellyel kulturális örökségünk széles körben való hozzáférését kívántuk az uniós támogatás révén elősegíteni – tanulmányokkal, naprakész bibliográfiákkal, a kódexek digitalizált változatának felhasználótól függően más-más szinten biztosított hozzáférési jogú internetes, ill. a digitalizált változatokból nyomtatott példányok, CD-ROM-on és DVD-n történő közreadásával kívántuk megvalósítani.

Az Európai Könyvtörténeti Gyűjtemény létrehozásának terve

2004 júniusában könyvtárunkba látogatott az Olasz Kulturális Minisztérium Könyvtári és Kulturális Intézeteket Felügyelő Főigazgatóságának delegációja. A látogatás alkalmából az Országos Széchényi Könyvtárnak ajándékozták Diomede Carafa: *De*

institutione vivendi. Aragóniai Beatrixhoz, Mátyás király feleségéhez írt feljegyzései c. mű digitális változatából nyomtatott díszkiadását (amelynek eredeti példányát a Biblioteca Palatina di Parma őrzi) és az ugyancsak digitalizált változatból nyomtatott (a Biblioteca Estense Universitaria di Modena birtokában lévő) Offiziolo Alfonsino (*Libro d'ore di Alfonso I d'Este*) hasonmás kiadásának egy példányát.

E donációk, a kétoldalú könyvtáros találkozók és a szakmai tárgyalások egyik meghatározó része már egy távolabbi cél felé is mutatott, amely az Országos Széchényi Könyvtár és az Olasz Kulturális Minisztérium Könyvtári és Kulturális Intézeteket Felügyelő Főigazgatósága között a már meglévő együttműködési szerződés mellett egy új megállapodás aláírására vonatkozott.

Az „Olasz–magyar megállapodás az Európai Könyvtörténeti Gyűjtemény megalakításáról” címet viselő dokumentumot 2004. június 6-án olasz részről Francesco Sicila professzor, a Direzione Generale per i Beni librari e gli Istituti culturali főigazgatója, magyar részről pedig Monok István, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója írta alá.

Hogy ez a gyűjtemény éppen Magyarországon és az Országos Széchényi Könyvtárban alakul meg, az hazánk mindenkori kulturális közvetítő szerepének és e szerepből következően a könyvtárunkban őrzött dokumentumok minőségének és gazdagságának, tehát elődeink elkötelezetten végzett munkájának köszönhető. Rajtunk kívül nincs még egy olyan könyvtár e térségben, ahol – évszázadokra visszamenően is, és a 2. világháborút követő időszakra vonatkozóan, a vasfüggöny mindkét oldaláról ugyanúgy – ilyen teljességben volnának meg a könyvtártörténettel foglalkozó művek. Gyűjteményünk ismeretében az Olasz Kulturális Minisztérium képviselői úgy döntöttek: támogatják e gyűjtemény lehető legteljesebbé tételét és egy könyvtörténeti kutatóközpont létrehozását.

Az együttműködés első lépéseként az olasz fél könyvadományokkal gazdagította a gyűjteményt,

2005-ben 5000 euró értékben. A következő lépésben ajánlati listák alapján választjuk ki azt az 50.000 euró értékű könyvanyagot, amely a könyvtörténeti gyűjtemény 2006 októberére tervezett megnyitásáig még várható. A gyűjtemény „alapító okirataként” említett „Megállapodás” rögzíti az olasz fél részéről évente megújuló támogatás biztosítását, az OSZK feladataként pedig a többi európai ország fokozatos bevonását.

Az Európai Könyvtörténeti Gyűjtemény gondozója a Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Az Európai Könyvtörténeti Gyűjtemény (EKGY) az Országos Széchényi Könyvtár egyik igazgatóságán belül, a Könyvtári Intézet Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtárában kapott helyet. Az OSZK különgyűjteményeibe (Kézirattár, Régi nyomtatványok tára, Színháztörténeti tár, Zeneműtár, Térképtár, Kisnyomtatványok tára) tartozó könyvtörténeti vonatkozású kéziratok, zenei stb. munkák továbbra is az adott táruk állományában maradnak, s ilyen vonatkozású jövőbeli gyarapodásuk is az adott különgyűjteménybe kerül.

A Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtár olvasótermében kialakított szabadpolcos

részbe kizárólag ilyen könyvtörténeti könyv- és folyóiratállomány kerül. Folyamatosan készül a gyűjtemény virtuális katalógusa, amely a művek elhelyezésétől, lelőhelyétől függetlenül egy közös virtuális gyűjteményben egyesíti a műveket. Az EKGY-gyűjtemény kezelésével, feltáráásával, szolgáltatásával a szakkönyvtár két munkatársa foglalkozik. A 2006. október elejére tervezett megnyitóra már több mint 40 000 kötetes könyvtörténeti állomány várja majd a kutatókat.

Szerkesztés alatt áll a gyűjteményre vonatkozó információkat, a virtuális katalógust és a könyvtörténeti linkgyűjteményt tartalmazó honlap, mely az OSZK URL-címén közvetlenül lesz elérhető.

Az Olasz Kulturális Minisztérium Könyvtári és Kulturális Intézeteket Felügyelő Főigazgatósága megbízásából 2005 november elején könyvtárunkban járt *dr. Ernesto Milano* úr, akinek megmutattuk az eddig elvégzett munkákat, ismertettük az EKGY szabadpolcos szakrendjét, és egyeztettük az olasz féllel a jövőben közösen, illetve az OSZK által önállóan teljesítendő feladatokat.

Az Európai Könyvtörténeti Gyűjtemény alakulásáról folyamatosan tájékoztatjuk a Könyvtári Figyelő olvasóit. A 2006 októberére tervezett hivatalos megnyitó előtt, a jövő év tavaszán egy olasz közjogi méltóságokból és szakemberekből álló delegációnak mutatjuk majd be a gyűjteményt.

Németh Gabriella
olasz referens, programkoordinátor

Az Európai Könyvtörténeti Gyűjtemény szerkesztés alatt álló honlapjának bevezetője

„Az Országos Széchényi Könyvtár tudományos kutató tevékenységében kiemelt helyen áll állományának tudományos feltárása, illetve az ezzel kapcsolatos könyvtörténeti kutatómunka.

A könyvtár tervbe vette egy Európai Könyvtörténeti Központ megalapítását, amelynek legfontosabb céljai: a magyar és európai könyvtörténeti kutatások végzése és koordinálása, összehasonlító könyvtörténeti kutatásokban való részvétel, valamint bibliográfiai és állományfeltáró tevékenység. Céljainak megvalósítása érdekében együttműködést tervez más magyarországi és európai könyvtártörténeti műhelyekkel, szakmai közösségekkel.

A nemzeti könyvtár és az Európai Könyvtörténeti Központ szakmai terveinek támogatására, könyv- és könyvtártörténeti szakirodalommal való ellátására speciális gyűjteményt alakítottunk ki a Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtár gyűjtőkörének és szabadpolcos állományának kibővítésével.

Az Európai Könyvtörténeti Gyűjtemény a Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtár már meglévő állományából, valamint az OSZK állományának idevágó részéből épül fel. A gyűjteményt kiegészíti a különgyűjteményi táruk kézikönyvtáraiban elhelyezett szakirodalmi állomány. Külön értéket ad a gyűjteménynek az, hogy a közép- és kelet-európai országokkal fenntartott szoros kapcsolatok révén e térség könyvtörténeti szakirodalma nagyobb mértékben összegyűlt a magyar nemzeti könyvtárban, mint a hasonló nyugat-európai gyűjteményekben. Ez különösen alkalmassá teszi az összehasonlító kutatások támogatására.

Gyarapodásának legjelentősebb forrását azok az adományok jelentik, amelyeket a nagyvonalú kül-

földi partnereinktől kapunk. Elsőként az Olasz Köztársaságot kell említeni, ahonnan eddig is nagy számban kaptunk az itáliai könyvtörténetre vonatkozó kiadványokat. Más európai országok pl. Belgium, Észtország, Finnország, Franciaország, Hollandia, Németország) hivatalai, kiadói és könyvtárai is nagy mennyiségű könyvet ajánlottak fel a gyűjtemény gyarapítására. A gyűjteményt vásárlás útján is bővítjük, a nemzeti könyvtár anyagi lehetőségeitől függően.

Az EKGY gyűjtőköre felöli a tág értelemben vett könyvtörténetet. Bele tartozik az írásbeliség, a könyves kultúra története, a könyvtár- és könyvtárügy története:

- ☉ Írás, paleográfia, írástörténet
- ☉ Az íróanyagok, a papír, a papírgyártás története
- ☉ A kéziratos könyv, a kódex története
- ☉ Könyvnyomtatás, nyomdásztörténet
- ☉ Könyvművészet, illusztráció, könyvkötés és történetük
- ☉ Könyvkiadás, könyvkereskedelem és történetük
- ☉ Időszaki sajtó és története, újságírás
- ☉ Cenzúra és története
- ☉ Könyvtártörténet
- ☉ A könyvtárügy és a könyvtártudomány története
- ☉ Olvasástörténet

A gyűjtőkörbe tartozó kiadványoknak csak egy része kerül az EKGY szabadpolcos állományába. A teljes gyűjteményről való tájékozódás a nemzeti könyvtár online katalógusán belül kialakított virtuális katalógusban történik, amelyben önálló adatbázisként kiválasztható a NEKTÁR (LibriVision) adatbázisai közül.”

*Bíró Gyöngyi
a Könyvtörténeti és Könyvtártudományi
Szakkönyvtár EKGY referense*

Két külföldi könyvtörténeti áttekintés

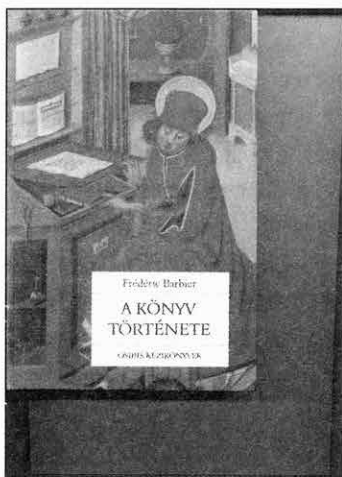
Örvedetesen megszorodott az utóbbi években az írásbeliség múltjával foglalkozó magyar nyelvű könyvek száma. Már a harmadik évezredben megjelent összefoglaló jellegű munkák száma is meghaladja az egy tucatnyit. Új szempontú megközelítéseivel komoly szakmai visszhangot váltott ki és termékenyítően hatott a hazai könyvtörténet-írásra és -oktatásra a Guglielmo Cavallo és Roger Chartier által szerkesztett *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban* (Balassi Kiadó, 2000) című tanulmánykötet. Az érdeklődő szélesebb közönség soraiban is tetszést aratott Alberto Manguel *Az olvasás története* (Park Könyvkiadó, 2001) című, gazdagon illusztrált esszéje. Végre, közel negyven esztendő múltán magyarul is napvilágot látott Marshall McLuhan korszakos jelentőségű, a könyvnyomtatásról és az írásbeli közlésről folyó gondolkodást mindmáig lényegesen befolyásoló *A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötte* (Trezor Kiadó, 2001) című műve. Az ismeretterjesztés hatékony eszköze lehet, ám a professzionisták számára is elgondolkodtató észrevételeket tartalmaz Andrew Robinson *Az írás története* (Jószöveg Műhely Kiadó, 2003) című, több mint négyszáz képet felsorakoztató kötete. Méltó, bár szerényebb kivitelű társa Lacza Tihamér Dunaszerdahelyen közreadott ókori

FUNKE, Fritz

Könyvismeret : könyvtörténeti áttekintés / Fritz Funke ; ford. Magyar István. – Bp. : Osiris, 2004. 487 p. – (Osiris kézikönyvtár ; ISSN 1416 6321)

ISBN 963 389 642 8

BARBIER, Frédéric

A könyv története / Frédéric Barbier ; ford. Balázs Péter. – Bp. : Osiris, 2005. 400 p. – (Osiris kézikönyvek ; ISSN 1616-6321)

ISBN 963 389 723 8

írástörténete: *Az ókor emlékezete. A sziklarajzoktól az ábécéig* (Lilium Aurum, 2004).

Egyébként jóleső érzéssel állapíthatjuk meg, hogy a magyarországi szerzők szintén jeleskedtek. Második, javított és bővített kiadásban, némileg módosított címmel került a hallgatók és más olvasók kezébe Madas Edit és Monok István *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig* (Balassi Kiadó, 2003) című tankönyve. Noha még a múlt század végén született, mégsem hagyható ki a felsorolásból V. Ecsedy Judit adatgazdag, az összes korabeli műhely sorsát ismertető munkája: *A könyvnyomtatás Magyarországon a kéziszajtó korában 1473–1800* (Balassi Kiadó, 1999). Szellemtörténeti eseménynek tekinthető Várkonyi Nándor félbemaradt, de töredékesen is rendkívüli teljesítményt tanúsító monográfiájának poszthumusz kiadása: *Az írás és a könyv története* (Széphalom Könyvműhely, 2001). A maga nemében hézagpótló Pogány György nemrég közrebocsátott munkája, *A magyar könyvgyűjtő kalauza* (Kiss József Könyvkiadó, 2005). Ő írta a Hatágú Síp Alapítvány 2004-ben igen biztatóan indult sorozatának, *A könyves szakképzés füzetei*-nek első két darabját is: *Bibliofília és könyvművészet*, *A magyar könyvkereskedelem rövid története*. A harmadikat Galli Katalin: *A könyv története I. A kezdetektől a 15. század végéig* (ennek nyilván lesz folytatása). Talán megemlíthető az e sorok írója által összeállított *Egyetemes könyv- és könyvtártörténet 19-20. század* (Debreceni Egyetem Matematikai és Informatikai Intézete, 2001) című egyetemi-főiskolai szöveggyűjtemény is. Korábban a folyóirat hasábjain is sajnálkoztunk azon, hogy a *Könyvtárosok kézikönyve* öt kötetében nem kapott helyet egy átfogó könyvtártörténeti áttekintés; ennek hiányát csak részben pótolhatta a harmadik kötet elején Tóth Gyula kiváló, korszerű szemlélettel fogalmazott eszme-futtatása, *A könyvtár történelmi szerepváltásai* címmel (Osiris Kiadó, 2001. 15-38. p.).

A könyv- és könyvtárkultúra ügye mellett módfelett elkötelezett Osiris Kiadó jóvoltából és a külföldi, főleg nyugat-európai könyvtörténeti kutatások eredményeinek itthoni megismertetésében tetemes részt vállaló Monok István közbenjárásával az elmúlt hónapokban három fontos összefoglalás került forgalomba, mégpedig rangos helyen, az Osiris kézikönyvek sorozatában. Egyikükről, Frédéric Barbier és Catherine Bertho Lavenir *A média története Diderot-tól az internetig* (2004) című kötetéről a Könyvtári Figyelő már beszámolt. Ezúttal a másik két, tartalmában rokon kiadványra szeretnénk felhívni a figyelmet.

Könyvismeret

Fritz Funke német tudós. Nemrég, 2004 késő tavaszán *Könyvismeret. Könyvtörténeti áttekintés* címmel magyarul is közzétett tankönyve először 1959-ben látott napvilágot; Magyar István fordítása már a hatodik, többszörösen átdolgozott kiadás alapján készült. Tehát német földön tartósan népszerű oktatási segédlet, és nyilván a művelődéstörténet ezen ága iránt vonzódó olvasók közül is sokan megvásárolták. A szerző sikerének egyik titka alighanem a tárgyalásmód. Ez nevezhető hagyományosnak, netán klasszikusnak, még inkább rendszeresnek. Mondanivalóját öt fő fejezetre tagolja, és ezeken belül igyekszik a kronologikus gondolatmenetet követni, ám itt-ott szükségszerűen eltér attól. Bár erről sehol sem esik szó, a belső arányokat látva az öt rész akár úgy is felfogható, mint öt vagy hat egyetemi, főiskolai szemeszter tananyaga.

Először az írás keletkezéséről, az alfabétumok kialakulásáról, a latin írás fejlődéséről, majd a nyomdabetűk fajtáiról, továbbá az íráshordozókról, mindekenélőtt a papír történetéről és előállításáról esik szó. A második szakasz az írott könyv három megjelenési formáját, az agyagtáblát, a tekercset és a kódexet mutatja be, és hosszan időzik a kódexfestészet stíluskorszakainál, földrajzi különbségeinél. A harmadik fejezet a legterjedelmesebb: a mintegy 430 szövegoldal több mint egy harmadát (156 oldal) teszi ki; voltaképpen itt olvashatunk a könyvnyomtatás fejlődéstörténetéről. Előbb az előzményekről, Gutenberg életművéről, találmányának lényegéről, jelentőségéről és gyors elterjedésének okairól, az őnyomtatványok katalogizálásáról és kutatásáról, aztán a nyomdászat 15. és 16-18. századi jellemzőiről, végül a könyvgyártás iparosodásáról, amikor is aprólékos részletességgel ismerteti az ipari nyomdatechnika eljárásait. Ugyanakkor feltűnő, hogy a könyvelőállítás friss fejleményeinek, egyebek között a számítógép behatolásának milyen kevés teret szentel, éppen csak érinti ezt a nagy horderejű problémát; az e-bookról meg egyáltalán

nem ír. (Mellesleg: ez a kérdés az írástörténetből szintén kimaradt.) Háttérbe szorul a könyvkultúra két meghatározó ága, a könyvkiadás és a könyvkereskedelem is. A negyedik és az ötödik rész önmagában is megállná a helyét. Különösen igaz ez az állítás az előbbire, amely a könyvművészet mibenlétéről, múltjáról és kiemelkedő irányzatairól, művelőiről szól. Ezen belül, újra kezdve az időrendi tárgyalást, a szerző behatóan, közel kilencven oldalon keresztül, rengeteg szemléltető ábrával foglalkozik a könyvillusztráció történetével, főként a német- és franciaországi alkotókkal. Az utolsó téma a könyvkötés, illetve a könyvkötőművészet fejlődése.

Fritz Funke kézikönyvéből nagyon sok mindent meg lehet tudni az írás, a könyvelőállítás és a számára különösen kedves könyvművészet történetének tényeiről; ráadásul meglehetősen sok kép segíti a helyes értelmezést. Érthető tehát németországi és megjósolható hazai népszerűsége. A kiadó kitűnő, összevont név-, tárgy- és címmutatóval könnyíti meg a tájékozódást. Hasonló céllal közölték a bő bibliográfiai függelék, amely a magyar nyelvű címekkel kiegészítve – ha jól számoltuk – kerekén 360 tételre rúg. Mindazonáltal a már említett aránytalanságok és hiányosságok mellett nem hallgathatók el egyéb fenntartásaink sem. Egyértelmű az Európa-centrikus nézőpont; például a kínai és indiai írásról semmi sem olvasható, és a papír kínai feltalálásáról is csupán néhány sor, akárcsak a híres kínai táblanyomatos könyvekről. Hiába keresnénk az észak-amerikai és a múlt században előre törő japán könyvkultúra adatait. Szembeötlő a németországi fejlemények domináns jelenléte; kirívó példa a betűöntés 19-20. századi alakulása, ahol kizárólag német műhelyekről és mesterekről esik szó. Németországnak a nyomdászat fejlődésében játszott úttörő és kimagasló szerepe bizonyos fokig indokolná az erőteljesebb hangsúlyokat, de az itt tapasztalt túlzó mértékben semmiképpen sem. Ide kívánczik az a megjegyzés is, hogy kevesellhetjük a magyarországi információkat; talán csak a huszadik századi könyvművészeti törekvések kapnak kellő

súlyt. Ugyanakkor a 17. századi történések roppant vázlatos bemutatásából is kimaradt Misztótfalusi Kis Miklós (viszont róla korábban, mint amszterdami betűmetszőről méltányos értékelést találunk). A szerző főként a kézzel írott könyv és a tipográfia fejlődésének technikai és művészeti vonatkozásaira koncentrált, olykor az esztétikai motívumokat is kiemeli. Kevés figyelmet fordít viszont a könyv múltjának társadalmi és gazdasági összefüggéseire.

A könyv története

A másik, Balázs Péter fordításában 2005 tavaszán megjelent kötet francia szerzője éppen a társadalomtörténeti megközelítést helyezi előtérbe. Frédéric Barbier egyik úttörője és kétségtelenül világszerte ismert, sűrűn idézett képviselője ennek a kutatási irányoknak. Emellett, illetve ettől elválaszthatatlanul hasonló elánnal folytatja a könyv és általában a média gazdaságtörténeti vizsgálatát. E kettős erény tükröződik a most magyar nyelven is hozzáférhetővé vált *A könyv története* című, szintetizáló igényű munkájában. A tartalomjegyzék alapján ennek a műnek a kronologikus vonalvezetése még világosabbnak látszik, mint az előbbinek. Valójában a lineáris gondolatmenet lépten-nyomon megtörik, gyakori a visszautalás, az újrakezdés. A história tulajdonképpen keret, lehetőség, a szerző innen meríti azokat az információkat, amelyek birtokában a könyv, tágabban az írásos és nyomtatásos közlés-mód egyes társadalmi-gazdasági folyamatairól, fontosabb jelenségeiről elmélkedik, nemegyszer évtizedeket, sőt évszázadokat ugorva át. A 17. századtól, még inkább a 18. század közepétől meghatározó szerepet tulajdonít az időszaki sajtónak és a vele szorosan összefonódó, a 19. század második felére kiteljesedő mediatiszációnak. Felfogása szerint a szűken értelmezett könyv csak egyik alkotóeleme a médiának (a nyilvánosságnak szánt dokumentumoknak), és a polgárosodás, az iparosodás, legutóbb a globalizáció a média forradalmainak sodrában formálta újra és újra a könyvet is, eljutva az elektronikus adathordozókig.

Frédéric Barbier könyvének tartalma a fentiekből következően eléggé sokrétű. A bevezetőben főleg definíciókat közöl (leginkább a könyv fogalmát igyekszik körbejárni), és tömören vázolja a könyvtörténet addigi historiográfiájának fő vonulatait, illetve perspektíváit. Az első rész tárgya a kéziratos könyv. Mindössze öt oldalt szánt az írástörténetnek, az ókori könyvek közül is csupán a tekerccsel (a volumennel) foglalkozik, vagyis a görög-római kultúra emlékeivel, jellegzetességeivel. A kódexekről két fejezetben ír. Előbb a Karoling-renaisszánszig halad; itt érintőlegesen kitér a Földközi-tenger medencéjének másik két kultúrkörére, a bizáncira és az iszlámra is. Majd csaknem kizárólag a római kereszténység könyveire figyel, a XV. század első felével bezárólag (ebben a könyvben, eltérően az előzőtől, a római számokat használták az évszázadok jelölésére). A következő részben a „gutenbergi forradalom” társadalmi, kulturális, ideológiai és földrajzi okait, valamint az állami és egyházi felügyelet kezdeteit elemzi. A harmadik nagy téma a franciáiban ancien régime-nek nevezett, nagyjából az 1520-as és az 1770-es évek közé eső korszak új elemeinek, könyv- és sajtótörténeti folyamatainak áttekintése, számbavétele. Elgondolkodtató tényeket és megállapításokat olvashatunk az egyházak és a könyv, az államhatalom és a könyv viszonyáról, a közvélemény és az olvasóközönség kialakulásáról, a felvilágosodás hatásáról, továbbá – szintén szélesebb összefüggés-rendszerbe ágyazva – a nyomtatványok korabeli formai sajátosságairól. Összhangban egyéb kutatásaival (például a C. B. Lavenirral közösen publikált, most már magyarul is tanulmányozható mediatisztikával, amellyel egyébként számos párhuzamosságot mutat), az utolsó, negyedik rész az 1760–1914 közötti időszakról szól. Fontos eltérés a megszokott periodizációtól, hogy ő „a könyv második forradalmát” a XVIII. század derekától datálja, és ekkortól tekinti egyre jelentősebb gazdasági tényezőnek a könyvkiadást, könyvkereskedelmet, a sajtót és a lapterjesztést. (Vagyis a francia forradalom nem a kezdet ezen az

úton, hanem csak egy állomás.) Sokat medítál a politika és a piac kapcsolatáról, a nemzeti gondolat szerepéről, aztán az ipar technikai fejlődése nyomán keletkezett nyomdai újításokról, a könyv- és sajtóipari termelés struktúrájának változásairól, a termékinnovációról, a piacok egységesüléséről. Feltűnő, hogy az első világháború utáni történések alig hús oldalra tömörítve, saját szavával élve: epilógusként tárgyalja. Ennél feltétlenül többet várt volna az érdeklődő, hiszen a ma emberéhez legközelebb álló, voltaképpen a mába és a közeli jövőbe hajló fejleményekről van szó. Azért itt is rábukkanhatunk néhány érdekes, sőt izgalmas kérdésfelvetésre: pl. van-e és ha igen, mit eredményez a túltermelés a könyvpiacra; mi lesz, lehet a nyomtatott közlésmód jövője az elektronika világában. Mind-egyik fejezetéhez kötetvégi jegyzetek kapcsolódnak, és azokban – a bibliográfiai hivatkozásokon kívül – szintén lényeges adatok, észrevételek találhatók.

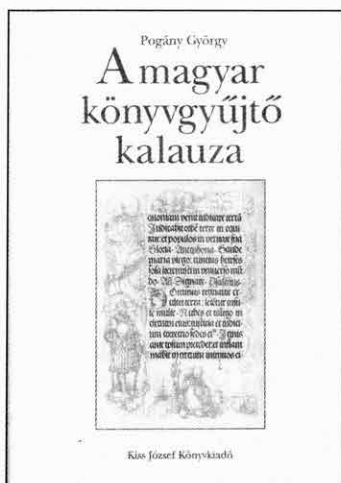
A francia történész az összehasonlító könyvtörténet híve, annak megalapozásán munkálkodik. A komparatív szemlélet érvényesítésére e kötetében is határozottan törekszik, de ő sem tud igazán elszakadni a nemzeti kötöttségektől, a nemzeti látószögtől. Fejtegetéseinek kiindulópontja nagyon gyakran, főként a középkorban és a XVII. századtól Franciaország, ezekben a fejezetekben a példanyag többsége is innen származik. Az európai és amerikai kapitalista fejlődés ágazati sajátosságait, a könyv- és sajtópiac mindenkori jellemzőit sikerül megragadnia, ugyanakkor a szocialista kísérletről és a gyarmati sorból felszabadult országok problémáiról hallgat. Alig-alig esik szó az európai kontinens perifériájára szorult államokról, köztük hazánkról. Valószínűleg figyelmen kívül hagyja a lektori tevékenység gyengeségeiből fakadóan kisebb-nagyobb hibák is terhelik a szöveget: pl. kódeket nemcsak pergamenre írtak; a kínai Gyémánt Sutra esetében betűket és nem jeleket említ; a göttingeni egyetemet ténylegesen 1737-ben alapították; az első kéziratos hírlevelek nem a XVI. század második felében keletkeztek, hanem három

századdal korábban; a Magyar Tudós Társaság könyvtára nem Széchenyi István, hanem Teleki József adományából jött létre. Természetes vejejárója egy ilyen terjedelmű, rendkívül gondolatgazdag értekezésnek, hogy jó néhány vitatható sora is akad: így az antik írásos örökség pusztulásának okai között nem szerepel az ideológiai és a politikai indíték; az illusztrációk ősei között nem nevezi meg az egyiptomi képes ábrázolásokat; a táblanyomat helyett a kevésbé kifejező fametszet szót használja; a magyar nyelvű könyvkiadás reformkori újraéledését tévedés a főnemesség szerepvállalására visszavezetni stb. Más természetű gond, hogy ehhez a kiadványhoz nem készült mutató, holott legalább a földrajzi és személynév index igencsak hasznos lett volna. Az Osiris Kiadó másik termékéhez viszonyítva szerény, alig három és fél oldalnyi a bibliográfia, és nem egészült ki a magyarországi válogatással.

Mind Funke, mind Barbier kézikönyvének megvan a vitathatatlan értékei, és magától értetődően a hibái, hiányosságai is. Némi túlzással az mondható, hogy szinte kiegészítik egymást, részben tartalmilag, részben – és főleg – szemléletileg. Még a német, illetve a francia fejlődés középpontba állítása is kiegyensúlyozódhat. A hazai könyvtáros-képzésben, az egyetemi és főiskolai kurzusokon nélkülözhetetlen segédletek lesznek, nyilvánvalóan a kötelező irodalom szűk listáira is rákerülnek. Remélhetőleg ösztönzően hatnak majd a magyarországi könyvtörténeti kutatásokra. Fritz Funke precizitása elsősorban az ismét terjedő neopozitivisták tényfeltárára adhat követendő példát, és tanulságosak a könyvművészeti stílusokkal és törekvésekkel kapcsolatos meglátásai is. Frédéric Barbier az itthoni könyv- és sajtótörténet-írásban még kissé idegen ökonómiai megközelítés meghonosítását mozdíthatja elő, és erősítheti a társadalomtörténeti irányt. S lendületet adhat az összehasonlító vizsgálatok bátrabb kibontakozásának.

Bényei Miklós

POGÁNY György: A magyar könyvgyűjtő kalauza / Pogány György. – Bp. : Kiss József Könyvkiadó, 2005. 137. p. ISBN 963 85500 31

Kötelező olvasmány könyvgyűjtők számára

Kezembe veszem Pogány György nemrég megjelent könyvét, *A magyar könyvgyűjtő kalauzát*. Máris elbűvöl a mű külleme és színvonalas belső kivitelezése, mely ifj. Sós Attila munkáját és a kiadót, Kiss Józsefet dicséri.

A kiadást a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatta. Köszönjük nekik is a támogatást a „könyvesek” nevében, akik a mindennapi munkájuk során gyakran fogják használni, forgatni ezt az igényes, szép könyvet.

Könyvgyűjtéssel, bibliofiliával foglalkozó magyar nyelvű könyv több is megjelent az elmúlt másfél évszázadban, de a szakkönyvek a könyvgyűjtés fogalmán belül a bibliofil könyvgyűjtés lényegét különböző módon értelmezték, vagy egyáltalán nem határolták körül. Az utóbbi évtizedekben megjelent tanulmányok többnyire a szerzők szakterülete szerint foglalták össze a könyvek leglényegesebb bibliofil jellemzőit: ha a szerző nyomdai szakember volt, akkor főleg a könyv tipográfiai értékeit tartotta a bibliofilia legfontosabb kritériumának; ha könyvtörténész, főként a könyv korát és ritkaságjellegét helyezte előtérbe; ha irodalmár, akkor az első kiadásokat és a dedikált műveket tartotta a legértékesebb bibliofil műveknek. Ha a bibliofiliát a gyűjtés szempontjából nézzük, ki kell terjeszteni fogalmát a könyv, illetve az íráshordozók minden területére, hiszen a bibliofil – amelynek fogalmát Pogány György pontosan meghatározza – mindent gyűjthet.

Ki is a bibliofil gyűjtő? Mindannyian tudjuk, akik könyvekkel foglalkozunk, hogy a bibliofil szó könyvszerető embert jelent, de hogy miként válhat egy könyvszerető ember igényes, bibliofil gyűjtővé, azt a *Kalauzból* pontosan megtudhatjuk. A szerző a saját meghatározása szerint, „arra tesz kísérletet, hogy a bibliofilia szerteágazó tudnivalóit összefoglalva bevezesse a kezdő, a gyűjtéssel most ismerkedő könyvbarátot a szükséges alapismeretekbe”. Természetesen nagyon régi és kiművelt gyűjtőnek kell lennie annak, akinek ez a könyv nem tud újat mondani.

A könyvgyűjtéssel kapcsolatos legfontosabb fogalmakat a szerző már az előszóban tisztázza. Pontosan megtudjuk, ki bibliofil gyűjtő, ki nem az. A könyvszerető és könyvet gyűjtő emberek közül „bibliofil az a könyvkedvelő személy, akinek nemcsak a tartalom fontos, hanem az azt hordozó, kézzel írt vagy valamilyen eljárással többszörözött könyvtest különlegessége, egyedisége, művészi megformálása, ritkasága is” – írja Pogány György. Különbséget tesz az ún. munkakönyvtárak, illetve tudományos gyűjtemények és a bibliofil jellegű könyvtárak között.

Már a történeti korok könyvkedvelői közül is megemlíti azokat, akik bibliofil szempontok szerint gyűjtötték a könyveket, természetesen nem lebecsülve a tudományos céllal könyvtárat alapító személyeket sem. A két fogalom ugyanis nem azonos. A bibliofil gyűjtő nem biztos, hogy olvasási célból vásárolja meg a műveket, nála elsőrendű szempont a könyv külleme, míg a tudós könyvtárak létrehozói számára a tartalom a fontos és a külső gyakran háttérbe szorul. Szent Jeromosról például kiderül, hogy lelkes könyvgyűjtő volt, de csak a tartalom érdekelte, a könyvek küllemére mit sem adott, sőt vallási okokból helytelenítette a túl díszes könyvek kedvelését, amely elvonja az ember figyelmét a mondanivalóról. Ha valaki minden felkészültség nélkül vásárol könyvet, az nem bibliofil, de még nem is igazán könyvgyűjtő. Ugyancsak nem tekinthető a szó szoros értelmében bibliofilnek az sem, aki teaurálási, vagyis pénzbefektetési szándékból hoz létre magántékát. Némi malíciával jegyzi meg azt is, hogy létezik a bibliománia, vagyis a könyvgyűjtésnek olyan kóros változata, amikor valaki tízezerszám vásárolja a könyveket, de még a csomagból sem veszi ki őket, vagy akinél az egyes könyvek megszerzése olyasféle mániává válik, hogy még bűn elkövetésre is hajlandó miatta. Az előszóból tudhatjuk meg azt is, hogy a *Kalauz* főleg a hazai kéziratok és nyomtatott könyvek gyűjtéséhez szükséges ismeretekkel foglalkozik, és csak érintőle-

gesen tárgyalja az újságok, kisnyomtatványok, térképek, metszetek beszerzéséhez fontos tudnivalókat.

A szerző a 317 oldalas művének közel a felét, 151 oldalt szánt arra, hogy bemutassa a könyvszerető, könyvgyűjtő embert az ókortól napjainkig. A mű második része az elmúlt százhuszonöt év modern magyar könyvművészetével és bibliofil intézményrendszerével foglalkozik, majd a harmadik részben az egyes gyűjtési területeket és azok specifikus jellemzőit tárgyalja, élvezetes stílusban és sok gyakorlati tanáccsal fűszerezve mondanivalóját.

A Könyvtári Figyelő 2005. 1. számában *Kenyeri Kornélia* tollából megjelent egy recenzió *Egy figyelemre méltó sorozat indulása – A könyves szakképzés füzetei* címmel. Ebben a recenzióban a cikk szerzője Pogány György e sorozatban megjelent *Bibliofilia és könyvművészet* című, 161 oldalas munkáját méltatja, amely szintén a bibliofiliával és a bibliofil gyűjtőkkel foglalkozik. A mostani mű annak jelentősen kibővített, átdolgozott változata. A 2004-es kötetből teljesen hiányzott a könyvgyűjtés története, ezért ezt a részét a *Kalauznak* egy kicsit részletesebben ismertetjük, mint a többi.

A történeti részt két nagy fejezetre bontja a szerző, amelyben rövidebben tárgyalja az egyetemes és hosszabban a magyar könyvgyűjtés történetét.

Tehát az első, történeti részben, melynek címe *A bibliofilia egyetemes fejlődéstörténetének vázlata* a szerző pontos forrásmegjelöléssel tárja elének a philoblon, bibliofil, bibliománia, amateur kifejezések eredetét és értelmezését a történelem különböző korszakaiban.

A könyvtörténettel, a könyvtártörténettel és a könyvkötéstörténettel foglalkozó munkákban gyakran találkozunk könyvgyűjtésre vonatkozó adatokkal, de ez a mű kifejezetten az egyes személyek, uralkodók és magánemberek gyűjtési szokásaival, könyvszeretetével ismerteti meg az olvasót. A kötet bőven hivatkozik eredeti forrásokból vett idézetekre, amelyek az egyes történeti korok gyűjtőinek vé-

leményét tükrözik a könyvről, az olvasásáról és a könyv kedveléséről.

A kötet sorra veszi Assur-Ban-Aplitól kezdve, az egyiptomi fáraókon át az ókori görög és római könyvgyűjtőket, idéz írásaikból, vagy más szakírók munkáival fűszerezi történetét.

A keresztény koraközépkorból élénk tárul a főpapok szakrális könyvszeretete, majd a 14. században megszületik az első szakkönyv, a Richard de Bury püspök által írt *Philobiblon* című mű, amelynek gondolatai már a mai értelemben vett könyvszeretetet fogalmazzák meg, pontosabban vetítik előre.

A humanisták gyűjtési szenvedélyéről és hatalmas gyűjteményeiről sokat olvashatunk a különböző szakkönyvekben, de Pogány György könyvében a nagy bibliotékák leírásán túl érdekes információkkal találkozhatunk a kor bibliofiliájával kapcsolatos filozófiai gondolkodásról, sőt arról is, hogy hogyan vélekedtek a híres gyűjtők és tudósok kortársaik – esetleg vetélytársaik – könyvtáiraikról.

A reneszánsz korban megjelent a könyvnyomtatás. Az ezzel kapcsolatos könyvgyűjtői véleményeket egy csokorba szedi a szerző, ugyanakkor végigkíséri azt az utat, amely végén a kódex helyett – vagy mellett – a nyomtatott könyv is elfoglalja helyét a bibliofil gyűjteményekben.

Könyvében felbukkan a mai gyűjtők egyik kedvelt témája, a fametszet, méghozzá Miksa császár könyvgyűjtési szenvedélye kapcsán, aki sokra értékelt a nyomtatott könyvet és sokat áldozott annak művészi megformálására. (A kötet borítóján Miksa császár híres imakönyvének Dürer által díszített egyik lapja látható.)

A bibliofil és tudóskönyvtárak szétválása bizonyos mértékig már az ókorban is tapasztalható, de az elkülönülés igazából a könyvnyomtatás feltalálásával kezdődött meg.

A könyvnyomtatás idejének korai bibliofil gyűjtői könyveiket saját maguk által tervezett kötésbe kötve, és tulajdonosi bélyegzőjükkel ellátva annyira egyedivé tették, hogy semmilyen más, ugyanabból

a kiadásból származó darabbal össze nem lehetett téveszteni. Más gyűjtők viszont ex libris beragasztásával, vagy possessor bejegyzésekkel jelezték hogy a könyv egyedi értéke pont az, hogy ők a tulajdonosok.

A könyvek gyűjtése a barokk korban vált egységes egészé azzal, hogy a könyvtár helyiségét a könyvgyűjtemény céljainak megfelelően alakították ki, és így a berendezés is szerves részét képezte a gyűjteménynek. Ebben a korban a bibliofil könyveket már az egyéb műtárgyakkal együtt (festmények, fegyverek stb.) tartották számon.

A bibliofil könyvgyűjtés egyetemes történetének tárgyalása során végigkíséri a szerző a gyűjtési területek kialakulását, azt, hogy hogyan válik külön gyűjtőterületté a régi könyvekkel kapcsolatos szenvedély és mit tekintettek régi könyvnek a különböző korokban, aztán a 18. század végén a gyűjtés különböző ágainak elválását, mint pl. kéziratok, metszetek, térképek, zeneművek.

Külön figyelmet szentel a könyvgyűjtést kiszolgáló intézményrendszer kialakulásának, azaz a könyvkereskedelem, az aukciók, a nyomtatott katalógusok megjelenésének. Érdekes esetként említi, hogy a Mária Terézia által alapított Theresianum oktatási anyagában már szerepelt egy „Könyvismeret” című tantárgy, amely a főrangú fiatalok könyvtár-alapításához nyújtott segítséget. Ugyanakkor a 18. század a nagy közkönyvtárak megalakulásának ideje is.

A 19. században a bibliofiliát az intézményesülés jellemezte. Különböző egyesületek, klubok, társaságok alakultak, sőt a gyűjtés támogatására elméleti és gyakorlati szakkönyvek, segédletek, bibliográfiák készültek és megindult a könyvekkel foglalkozó folyóiratok kiadása is. A legfontosabb szakkönyvekről és bibliográfiákról, azoknak használatáról fontos információkat szerezhetnek a kezdő gyűjtők a *Kalauz*ból. Ez az évszázad volt a könyvnyomtatás nagyiparivá válásának időszaka is, ennek kapcsán említi meg a szerző az angliai preraffaeliták mozgal-

mát, majd annak hatását a kontinens különböző országaiban.

A századvég és a 20. század már a modern bibliofília kialakulásának korszaka. A korábbi kedvelt könyvgyűjtési területek mellé felsorakoznak a modern, exkluzív könyvművészeti alkotások is.

A magyarországi bibliofília rövid története című rész első fejezetében Pogány György a középkori, pontosabban az 1526-ig terjedő időszak könyvgyűjteményeivel ismerteti meg olvasóit. Ebben az időben a magyarországi könyvtulajdonosok létszámát – a legutóbbi kutatások alapján – 400 főre teszi, amelyben benne vannak a reneszánsz kor híres kódexgyűjteményeinek birtokosai és a nyomtatott könyveket gyűjtők nevei is. E korban a legtöbb gyűjtő egyházi személy volt és a könyvek is nagyrészt egyházi jellegűek voltak. Nem akarja Pogány György mind a 400 könyvgyűjtővel kapcsolatos adatokat, kutatásokat e könyvnek a keretén belül közölni, de a legjelentősebbekről – érdekes történetekkel fűszerezve mondanivalóját – mégis megemlékezik.

Az Árpád-kor könyvtulajdonosai között szó esik Szent Gellértről, Anonymusról, Könyves Kálmánról, László esztergomi prépostról, Muthmer szepeesi prépostról és még számos, történetileg ismert vagy kevésbé ismert gyűjtőről. A női possessorokról sem feledkeznek meg, pl. Salome lengyel származású Árpád-házi hercegnő, Árpád-házi Mária nápolyi királyné, Árpád-házi Szent Erzsébet, vagy Szent Margit könyveinek sorsát ismerhetjük meg röviden.

Külön fejlődési szakaszként foglalkozik a szerző az 1301 és 1450 közötti korszak magyarországi gyűjtőinek sorával, miután az európai egyetemek fejlődésével és a királyi könyvtárak szaporodásával a könyvgyűjtés külföldön és nálunk is nagyobb szerephez jutott. Ennek példaként említi meg a szerző – az ismert Anjou királyi gyűjteményen kívül – egy-két híres kódextulajdonost és kódexeiket, mint pl. Nagy Lajos öccsének, Endrének Bibliáját, Nek-

cei Demeter tárnokmester díszes Szentírását, vagy a királyi család nőtagjainak könyveiről fennmaradt tudósításokat. A királyi és főpapi tulajdonú kódexeken kívül ebben az időben jelennek meg az oktatáshoz kapcsolódó írásos emlékek is, amelyeknek egy része fizikai formájában is ránk maradt, másik részének létezéséről viszont csak levéltári adatok adnak hírt. Ezen adatok alapján kiderül, hogy a possessorok között immár világi személyek is előfordulnak, mint pl. iskolamesterek, azaz tanárok, városi jegyzők stb. A 13–14. században az európai gyűjteményekben már bőségesen találkozunk nemzeti nyelvű és világi tárgyú irodalommal, ami nálunk teljesen hiányzik.

A magyarországi könyvtulajdonosokról szóló történeti rész következő fejezetében már igazi humanista bibliofil gyűjtőket sorol fel. Elsők között említi meg Vitéz Jánost és híres könyvtárát, majd Janus Pannonius gyűjteményét. A híres humanista költőről megtudjuk, hogy inkább tudományos gyűjtő volt, mint bibliofil, és könyvtárának nagy része a Bibliotheca Corvinianába került. Legnagyobb terjedelemben természetesen Mátyást, mint királyi bibliofil gyűjtőt tárgyalja, akinek könyvtáráról és kódexekének sorsáról a legfontosabb ismereteken kívül számos érdekes, apró információra bukkanhatunk.

Ugyanezen korból több humanista műveltségű bibliofil főpap is szóba kerül, mint pl. Handó György pécsi prépost, Báthory Miklós váci püspök, Garáda Péter esztergomi kanonok, Filipec János váradi püspök, Nagylucsei Orbán győri püspök és sokan mások, akiknek gyűjteményéről és a könyveik későbbi sorsáról sok különleges adattal szolgál a könyv. Érdekesen mutatja be a gyűjtők érdeklődésének változását ebben a korban: a hazai bibliofilek is felfedezték a nyomtatott könyvet. Thurzó Zsigmond Aldus Manutiushoz írt leveléből idéz egy részletet, amelyből megtudhatjuk, hogy a levélíró szerint mennyivel kényelmesebb olvasni a kisalakú, nyomtatott könyveket, mint a kódexeket. Érdekes esetként említi meg egy szerény jövedelmű bibliofil

gyűjtőt is, Blutfogel Boldizsár bártfai prédikátort, akinek ma 21 olyan ősymotatványát ismerjük, amelyeket a prédikátor saját kezével díszített, ezzel téve egyedivé könyveit. Végül rátér a szerző a humanista korból származó csekélyszámú magyar nyelvű könyvre is, kiemelve azok közül Kinizsi Pálné Magyar Benigna óráskönyvét, a ma Festetics-kódexként emlegetett kéziratos imakönyvet.

A történeti rész egyik legizgalmasabb fejezete az 1526 és 1750 közötti korszak könyvgyűjtési szokásait tartalmazó összefoglaló. A magyar történelemnek talán ez a legdrámaibb és mégis a legdicsőségebb korszaka, művelődésünk, nyelvünk, kultúránk megmaradásának nagy erőpróbája. Ebben az erőpróbában igen nagy szerepe volt az írásbeliségnek, a magyar nyelvű könyveknek, a nyomdászat elterjedésének.

Nagyon érzékletesen mutatja be a szerző a nyomtatott könyvek terjedésének, és a kódexek pusztulásának időszakát. Míg Európában a reformáció kapcsán mentek veszendőbe értékes, egyházi tartalmú kódexek, nálunk – a reformáció mellett – a török támadások miatt is sok írásos anyag semmisült meg. Az új vallásban feleslegessé vált kódexek pergamen lapjait – szerencsés esetben – könyvkötők használták fel.

Hazánkban, az ország három részre szakadása miatt a kultúraszervezői szerepet nem tudta a királyi udvar betölteni, ezért több kisebb művelődési központ alakult, ahol ugyan jelentős könyvgyűjteményekkel találkozunk, de ezek egyike sem volt országos kisugárzású. Olyan mintaértékű, nagy, barokk gyűjtemények nem tudtak létrejönni, mint Európában, de a Nádasdyak, Batthyányak, Rákócziak, Esterházyak tékája, vagy Bethlen gyulafehérvári könyvtára mégis jelzik az igény jelenlétét.

A Mohácsot követő két évszázadban a könyv rendszeres használata és gyűjtése már eljutott a városi polgárságig. Az utóbbi évtizedekben a *Monok István* vezetésével folyó kutatások kapcsán több száz kisebb-nagyobb magánkönyvtár adatai láttak nap-

világot. Ezeket felhasználva tárja elénk a szerző, társadalmi csoportokra bontva a jelentősebb bibliotékák jellegét, tulajdonosaik könyvgyűjtési módszereit és a gyűjtemények sorsát. Ismertetését a polgári és értelmiségi könyvtárakkal kezdi, majd a papok és lelkészek gyűjteményeivel folytatja, ezután tér rá a főnemesi és nemesi könyvtárak taglalására, míg végül a magyarországi tudósoknyvtárak bemutatásával zárja a gyűjtemények sorát.

A 18. század első felére, a törökök kiűzését követően a korábbinál kedvezőbb körülmények között fejlődhettek a magánkönyvtárak is. Számos ma is tiszteletet kiváltó téka keletkezett ekkor, ezeket mutatja be egy alfejezetben a szerző. Megtudhatjuk milyen gyűjtő volt Bél Mátyás és mi történt könyvtárával, majd a híres Ráday gyűjteményről olvashatunk érdekes részleteket. A korszak jeles tékájáról, Árva Bethlen Kata gyűjteményéről tágabb összefüggésben beszél, feltárva, hogy miként állt Bethlen Kata rokonságban másik két híres bibliofil családdal, a Telekiekkel és a Rádayakkal.

A magyar felvilágosodás-kori bibliofília bemutatásánál tisztázza a szerző az előző korszak, a barokk idők könyvgyűjtési szokásai és az új bibliofília filozófiája közötti különbségeket. A 18. századi kastélykönyvtárak tulajdonosai már nem a raritások, azaz régi, ritka, értékes könyvek gyűjtésére törekedtek, hanem enciklopédikus jelleggel, a korabeli tudományosság teljes ismeretanyagát akarták integrálni gyűjteményükbe, ezért minden alapművet igyekeztek beszerezni. Ugyanez a cél vezérelte az egyházi bibliotékák tulajdonosait is.

A szerző több híres egyházi, főúri és polgári könyvtárat mutat be, alapítóinak életét és gyűjtési szokásait részletezve, amelynek révén érdekes dolgokat tudhatunk meg a bécsi könyvárverésekről, hazai és külföldi könyvkereskedőkről, közvetítőkről, ágensokról.

Az egyes könyvgyűjtemények részletes ismertetését három csoportba osztva tárgyalja a *Kalauz*: a főpapi könyvtárak, főnemesi és nemesi gyűjtemények

és végül polgári és értelmiségi könyvtárak. Az egyes gyűjtemények megalapítóinak életéből olvasmányos, apró részletekkel tarkított eseményeket idéz fel, amelyek érzékletesen tárják eléink az adott bibliofil személyiségét, könyvszeretetét, a könyvgyűjtés során adódott problémáit és tékájának sorsát. A tárgyalt tékákkal és tulajdonosaikkal kapcsolatos leírásokból csak párat emelünk ki: a pécsi Klimó, az egri Eszterházy, a kalocsai Patachich vagy a gyulafehérvári Batthyány könyvgyűjteményeket, a világiak közül a keszthelyi Festetics könyvtárat, az erdélyi szász Brukenthal gyűjteményt, Ráday Gedeon, Teleki Sámuel és Széchényi Ferenc híres bibliotékáját. A szerző érzékletesen mutatja be, hogy a kor legjelentősebb bibliofiljei számára a könyvgyűjtés nem öncélú passzió volt, hanem a nemzeti kultúra támogatásának egyik, a kor felfogásából is következő formája.

A szakkönyvekben kevesebb szó esik egy érdekes bibliofil házaspárról, Csáky Istvánról és feleségéről, Erdődy Juliannáról, akik csak francia nyelvű könyvekből állították össze gyűjteményüket, amelyet homonnai kastélyukban helyeztek el. A híres gróf Apponyi család korai könyvgyűjtő tagjairól is ejt szót a szerző, nevezetesen gróf Apponyi Antal Györgyről, majd enciklopédikus bibliotékájának továbbfejlesztőjéről Apponyi Antalról. A tudós bibliofil Reviczky gróf tékájáról már jegyzék is készült. Az ismert, nagynevű gyűjtemények mellett felsorolja egy adott főúri család más bibliofiljeit is, mint pl. Teleki Sámuel kapcsán a família más híres könyvgyűjteményeit is bemutatja, többek között az MTA könyvtárának alapját képező Teleki József-féle kollektívát. Érdekes részleteket tudunk meg Jankovich Miklós tékájáról is, amelynek nagyobbik része a Nemzeti Könyvtárba került.

A 18. század polgári bibliotékáiról kevesebbet olvashatunk a szakkönyvekben. Kazzay Sámuel debreceni patikus a könyvek mellett egyéb régiségeket is gyűjtött, de 2500 kötetes tékájában 36 kódex és 159 ősnymotatvány is volt. Gyűjteménye a debrece-

ni kollégiumba került. Más polgári bibliofilek könyvtárainak sorsáról is érdekes történeteket tudhatunk meg, mint pl. Sinai Miklós református egyháztörténész professzor, Cornides Dániel történész, Sándor István író és bibliográfus, Kresznerics Ferenc paptanár, nyelvész és még mások gyűjteményeiről. Külön érdekességként említjük meg a szerzőnek Kazinczy Ferencről írt sorait, amiből kiderül, hogy a sokoldalú tudós, író milyen igényes bibliofil volt.

Az 1825 és 1867 közötti időszak hazánkban az országos jelentőségű gyűjtemények létrejöttének korszaka. A könyvgyűjtők között egyre több polgári származású bibliofil is található, akik helyi intézményeknek vagy országos közgyűjteményeknek adományozták könyvtárukat. Érdekesen meséli el a szerző Frank Ignác jogászprofesszor gyűjteményének kalandos útját az Egyetemi Könyvtárig, de megemlíti olyan eseteket is, ahol az önzetlenül felajánlott magángyűjteményekkel nem a tulajdonosok végakarata szerint bántak az intézmények, sőt meg sem őrizték, hanem elárverezték azokat, mint pl. a Kultsár István-féle gyűjteményt. Részletesen foglalkozik egy különleges könyvgyűjtő és történet-tudós alakjával, gróf Kemény Józseffel, aki az Erdélyre vonatkozó kéziratok és nyomtatott anyagot gyűjtötte.

Ebben az időszakban már olyan gyűjtőkkel is találkozunk, akik anyagi haszonszerzés céljából, de nagy szaktudással gyűjtik a könyveket. Ezek közé tartozik Farkas Lajos, akiről azt írja Pogány György, hogy átmenetet képez a „bibliofil és a könyvkereskedő között”. Az ő hagyatékát is a Széchényi Könyvtár vette meg, nem úgy, mint a hungaricumok gyűjtőjének, Nagy Istvánnak tékáját, amely az Akadémiai Könyvtár érdektelensége miatt külföldön került eladásra. Az említett érdekes esetek mellett több, valamilyen szempontból érdekes korabeli gyűjtemény sorsát is felvázolja a szerző. Fáy András író, Horvát István történetíró, Almási Balogh Pál orvos, Lugossy József debreceni

professzor, Ghyczy Ignác jogász és mezőgazda, Gyurikovits György pozsonyi táblabíró bibliotékáinak sorsáról kapunk érdekes információkat.

A nagyipari könyvtermeléssel a bibliofil gyűjtés arculata is megváltozott. Az 1867 és 1945 közti időszakot két részre bontja a szerző. Az első világháború végéig terjedő korszak magánkönyvtárainak történetére (1920-ig), majd a két világháború közötti korszak gyűjtőire (1945-ig). A modern hazai bibliofília kibontakozását egy konkrét eseményhez köti, az 1882-ben, Ráth György által szervezett könyvkiállításhoz, amelynek az Iparművészeti Múzeum adott otthont. Ezen a kiállításon első alkalommal kerültek a közönség elé magángyűjtők tékáiból származó gyönyörű kötetek. Ugyanakkor György Aladár könyvstatistikus 1885-ben 964 magánkönyvtár adatait gyűjtötte össze, amely jól jelzi a hazai bibliofil törekvések fellendülését. A szerző részletesen felsorolja az 1920-ig működő tudományos és bibliofil szempontból jelentősebb magánkönyvtárakat, megemlíti történetük fontosabb eseményeit, gyűjteményük jellegét és legértékesebb példányaikat. Az értékes magánkönyvtárak nagy része közgyűjteményekbe került, pl. Ballagi Aladárnak és testvérének Ballagi Gézának, valamint Zichy Jenőnek és Vámbéry Árminnak tudományos tékája a Fővárosi Könyvtár állományát gazdagította, a budapesti Egyetemi Könyvtárba került Bászeli Aurél klasszika filológiai gyűjteménye. Az Országos Széchényi Könyvtár őrzi Bayer József színház- és Hajnik Imre jogtörténeti anyagát. Ezen kívül a kevésbé ismert, értékes és speciális gyűjteményekről is szó esik, mint pl. Kálmán Farkas irodalomtörténeti, Kiss Áron neveléstörténeti és a magyar irodalom első kiadásainak példányaiban gazdagon bővelkedő gyűjteményéről.

A 19. századi, modern értelemben vett bibliofil gyűjtés kezdete a századvég egyik jelentős művelődésszervezőjének, Szana Tamásnak a nevéhez fűződik. A bibliofil gyűjtőknek hosszú sorát lehetne felsorolni ezekből az évekből, köztük olyan közismert

személyeket, mint Szűry Dénes, Keglevich István gróf, Lanfranconi vagy Némethy Lajos. A világiak mellett számtalan egyházi bibliofilról is szó esik, köztük a történetkutató Ipolyi Arnold nagyváradi és Pauer János székesfehérvári püspökről, Haynald Lajos tudós botanikus bíborosról, röplapokat és aprónyomatványokat gyűjtő Majer István címzetes püspökről vagy Kauffmann Dávid, a budapesti országos rabbiképző intézet tanárának híres judaika gyűjteményéről. Megemlíti ifj. Emich Gusztávot, a könyvkiadó fiát, a 20. század elejének híres műgyűjtőjét, Ernst Lajost, aki a Nagymező utcai palotájában múzeumot nyitott, ott mutatva be gyűjteményét. Az Iparművészeti Múzeum igazgatója Ráth György ugyancsak a neves bibliofilek közé tartozott. Jeles könyvgyűjtő volt gróf Vigyázó Ferenc, aki tékáját az Akadémiai Könyvtárnak adományozta. Az utókor sokat emlegeti a Todoroszku-gyűjteményt, amely ma a Széchényi Könyvtárban található. Todoroszku Gyuláról és könyvszerető feleségéről, Horváth Arankáról sok érdekes részlettel szolgál a *Kalauz*. Végül nagy tisztelettel emlékezik meg a szerző hazánk legnagyobb bibliofiljéről, Apponyi Sándorról, akinek híres hungarika-gyűjteményét és könyvtárának berendezését a Széchényi Könyvtár egyik reprezentatív terme foglalja magába.

A régi nyomtatványok és kéziratok gyűjtői az első világháború után megfogyatkoztak. A gyűjtők figyelme a modern bibliofília felé fordult, majd az 1920-ban megalakult a Magyar Bibliophil Társaság köré csoportosultak. Több olyan gyűjtőt említ meg, akik valamilyen részterületre szakosodva abban színt a teljességre törekedtek. Horánszky Lajos a magyar szépirodalom első kiadásait, valamint a Budára és Pestre vonatkozó metszeteket gyűjtötte. Ugyancsak az editio princepsokból állított össze kollektív Alszeghy Zsolt, Bogner Mihály, báró Hatvany Lajos és még sokan mások. Elek Artúr kritikus érdeklődése több témára kiterjedt, de egyedülállónak számít hazánkban Stendhal-gyűjteménye,

amelyben az íróra vonatkozó dokumentumokat is felkutatta. Ugyancsak különlegesség Szentkúty (Drescher) Pál régi magyar gyermekkönyveket tartalmazó tékája. 1945 után a klasszikus értelemben vett magyarországi magángyűjtemények gyakorlatilag megsemmisültek, ezért ennél a dátumnál a szerző be is fejezi a hazai bibliofília történetét.

A modern magyar könyvművészet és bibliofília intézményrendszere 1880-tól napjainkig című fejezet során a kezdő könyvgyűjtő fogalmat alkothat arról, hogy a kiegyezés utáni polgárosodó, magyar könyvvásárló közönség milyen típusú kiadványokat vásárolt szívesen és ez hogyan alakította a nagy vállalatok kiadáspolitikáját. Megtudjuk, hogy kik voltak a kor híres grafikusai, mely műveket díszítettek neves művészek, hogyan jelentkeztek a korszak stílusirányzatai a könyv tipográfiájában és küllemében. Ez a korszak a magyar könyvillusztráció kiemelkedő időszaka volt, de a szerző figyelmeztet arra is, hogy a szépen illusztrált könyv még nem biztos, hogy bibliofil értékű kiadvány.

A következő, a magyarországi könyvművészeti mozgalmakat felvázoló részből megtudhatjuk, hogy mely kiadók nevezhetők ebben az időszakban valóban bibliofil igénnyel működő műhelyeknek. Az elsők között említi a könyvszakmai körökben jól ismert Kner és Tevan kiadókat, bemutatva legközelebbi munkatársaikat és méltatva legszebb kiadványaikat. A ő kísérletező kedvük, sikereik és kudarcaik kapcsán megérthetik a könyvkedvelők, hogy miért fordulnak a gyűjtők olyan nagy érdeklődéssel a Kner és Tevan kiadványok felé, és miért hajlandók néha hatalmas összegekért megvásárolni még a ritka, de bibliofil szempontból nem túl jelentős műveiket is. Az ismert két vidéki könyvművészeti műhely mellett vázolja a két világháború között működő egyéb, bibliofil jellegű kiadók tevékenységét is, mint pl. az Amicus kiadó, a Hungária Nyomda, Egyetemi Nyomda, Erdélyi Szépművészeti Céh. Az említett kiadók munkáit is a bibliofil szempontok szerint értékeli.

A *Kalauz* végigkíséri a magyar műpártolás folytán kialakult szervezetek megalapítását, és az ezek keretében megszülető könyvművészeti lapok létrejöttét. A legtöbb figyelmet az 1920-ban megalapított Magyar Bibliophil Társaság történetének, kiadói működésének, kiállításainak és az általa rendezett könyvművészeti versenyek ismertetésének szenteli. Végül röviden beszél egy másik könyvművészeti szerveződéstről, amely a Társaság mellett jött létre 1937-ben Magyar Bibliofilek Szövetsége néven.

Az 1945 utáni válságos évekről, a könyvszakmai szervezetek széteséséről, majd a lassan kibontakozó új mozgalmakról is átfogó képet kaphatunk. Érdekes és tanulságos a fiatal könyvkedvelők számára az a gondolatmenet, ahogy a szerző tárgyalja a könyvgyűjtés, vagy bármilyen műgyűjtés egyéni motiváltságát, a ritka, értékes tárgyak birtoklási vágyát, individualizmusát a kor szocialistának mondott filozófiájával ellentétben. Ennek kapcsán rögtön érthetővé válik, hogy az igazi bibliofil gyűjtőnek miért nem volt helye a kor művelődéspolitikájában.

A könyvművészeti és bibliofil szemlélet lassan kialakuló változásainak sorában nagy jelentőséget tulajdonít a szerző a Magyar Helikon Kiadó megalakulásának, Haiman György, Szántó Tibor, Lengyel Lajos működésének. Az 1960-ban újra megalakult, de politikai okokból csak néhány évig működő Magyar Bibliofil Társaság létezése is már a változást jelezte.

Számtalan igényes, szép könyvet és faksimile sorozatot indítottak a kiadók az 1960-as években. A régi, ritka könyvek gyűjtőinek számára az 1969-ben meginduló könyvaukciók jelentettek örömteli változást. Az elmúlt három évtized bibliofil törekvéséről már a szemtanú elevenségével ad hírt a szerző. Az események részesei még többnyire köztünk vannak, a szerző számtalan megesett történetet saját élményeként, vagy a résztvevők elbeszéléseivel pontosítva tár elénk. Érdekes, és a korra jellemző eseteket ír le aukciókról, a Borda Antikvárium meg-

alapításáról, a Magyar Bibliofil Társaság újraelakításának első üléséről, majd a Társaság működéséről. A hazai bibliofília történetét egészen napjainkig nyomon kísérhetjük művében.

A kezdő könyvgyűjtők számára talán a mű harmadik része a legizgalmasabb. A fejezet címe – *A gyakorlat* – is jelzi, hogy itt azokról a mindennapi tudnivalókról lesz szó, amelyeket lexikonokban, enciklopédiákban, könyvtörténeti összefoglaló munkákból csak nagy nehézségek árán gyűjthetnénk össze.

Ebben a részben a szerző sorra veszi, hogy mit, milyen célból és hogyan érdemes gyűjteni. Ad egy általános érvényű meghatározást is a gyűjtés tárgyát illetően. Ezt írja: „*Felfogásunk szerint a bibliofil a kultúra és a tudomány szabad szemmel olvasható vagy értelmezhető, elsősorban a gyűjtő számára ön-maga értékén túlmutató, de valamilyen szempontból jelentősnek tekinthető kéziratok vagy sokszorosított írásos illetve írásos és képi emlékeit gyűjti.*” A definíció a lehetőségekhez mérten korrekt, ugyanakkor azonban azonnal kiegészítésre szorul, mivel ki kell zárni a bibliofília gyűjtési területei közül az epigráfiai és numizmatikai emlékeket valamint a papírpénzeket, bélyegeket, értékpapírokat, részvényeket stb. A képi anyag köréből a festmények, fényképek és a nem nyomtatott termékhez kapcsolódó metszetek szintén nem tartoznak a bibliofil gyűjtési területéhez. Elfogadhatjuk a szerző megállapítását, miszerint a bibliofília fogalmát és gyűjtési területeit nem lehet, és nem is szabad mereven meghatározni, mivel a gyűjtés érzelmi motiváltságot is feltételez, amelynek alapján a gyűjtő olyan emlékeket szintén elhelyezhet kollekciójában, amelyek nem kifejezetten a bibliofil gyűjtés tárgyai, de kapcsolatba hozhatók a könyvekkel, vagy más írásos dokumentumokkal. A szerző meglátása nagyon is gyakorlati, hiszen magam is ismerek olyan gyűjtőt, aki a Kner-kiadványok mellett a kiadóhoz kapcsolódó mindenfajta fotós is felkutat, legyen az személyekről vagy épületekről készített kép. Az illető egyébként egyáltalán nem foglalkozik fényképek-

kel, de ezekkel a fotókkal a Kner-kollekciója még teljesebb és értékesebb lett.

A gyűjtési területek felosztását Pogány György négy szempont szerint tartja lehetségesnek, vagyis a dokumentumok előállítási módja szerint (ide tartoznak a kéziratok vagy nyomtatott könyvek); a szellemi alkotások egyes darabjainak formai jegyei szerint (a könyvek típusa, műfaja, nyelve, keletkezési ideje alapján); úgy is dönthet a gyűjtő, hogy nem a formai jegyek figyelembevételével állítja össze kollekcióját, hanem a tartami összetartozás jellemzi majd gyűjteményét; végül a bibliofil létrehozhat olyan gyűjteményt, ahol az egyes művek egyedi, csak arra a példányra jellemző tulajdonságokkal bírnak.

Ezután a szerző a két legfontosabb érdeklődési területet taglalja tovább: a kéziratok és a nyomtatott könyvek gyűjtését, amelyek kapcsán a kezdő bibliofil gyűjtő a *Kalauz*ból fontos információkhoz juthat.

A kéziratok, azaz manuscriptumok egyedi példányok, a szerző nagyon találóan ereklye illetve relikvia jellegűeknek nevezi őket. A manuscriptumok azonban tudományosan is jelentős dokumentumok, a kutatók számára fontos forrásanyagok lehetnek. A kéziratok körébe tartoznak az oklevelek és a kódexek, az egyes nyomtatásban megjelent művek eredeti, kézzel vagy géppel írt kéziratai, az egyes irodalmi vagy tudományos jellegű magánfeljegyzések, töredékek (analecta), a nyomtatás korában készült, de nyilvános olvasásra nem szánt feljegyzések, azaz naplók, emlékkönyvek, receptkönyvek, könyvjegyzékek, egyetemi jegyzetek, beszédgyűjtemények, ismert emberek magánlevelezése, és ugyancsak ismert emberek személyi iratai, okmányai.

A kéziratok anyagoknál állandóan felmerülő probléma a hitelesség megállapítása. A szerző figyelmeztet arra a tényre, hogy az egyes kéziratokról, oklevelekről akár pár évtized múlva már keletkezhetnek másolatok, amelyek összetéveszthetők az eredeti

példányokkal, miután a szövegük pontosan megegyezik az eredetivel és küllemük is korabelinek tűnhet. Természetesen ezek nem a csalás szándékával jöttek létre, hanem a kor szokása szerint hivatalosan készült másolatok, vagy esetleg magánmásolatok egy olyan iratról vagy műről, amely másként nem kerülhetett egy korabeli gyűjtő birtokába. Ugyanakkor hamisítványok is készültek, amelyekkel kapcsolatban érdekes és figyelmeztető eseteket tár elénk a szerző.

Az utóbbi időben divatossá vált a levéltári anyagok közül az oklevelek, nemesi címerek stb. gyűjtése, ezért szán egy rövid fejezetet Pogány György az oklevélgyűjtésnek. Meghatározza a diploma fogalmát, de csak a középkoriakkal foglalkozik, mivel az újkori akták általában nem képezik a gyűjtés tárgyát.

Röviden foglalkozik a bibliofiliának egy sajátos területével, a kódexekkel is. Ma már elképzelhetetlen akár a hazai, akár a külföldi gyakorlatban, hogy valaki komoly kódexgyűjtemény megalapítására adja a fejét, de egy-egy értékes kódexet most is találunk magánszemélyek gyűjteményeiben. Az alig három oldalas fejezetben minden fontos információt megtalálhat a kezdő bibliofil gyűjtő azokról a legfontosabb tudnivalókról, amelyeket a kódexek külleméről, formájáról, anyagáról, díszítéséről és egyéb jellemzőiről egy könyvgyűjtőnek illik tudni.

Sokkal terjedelmesebb a következő fejezet, amely a nyomtatott könyvekkel foglalkozik, azon belül is a régi és ritka kiadványokkal. Ezek már valójában gyakran képezik a mai bibliofil gyűjtésének tárgyát.

A kezdő könyvbarát számára elsősorban azt tisztázza mit jelent egy nyomtatott könyv esetében a régi és ritka kifejezés. Ennek a fogalomnak a tisztázása valóban kulcskérdése a könyvgyűjtésnek. Lehet egy könyv régi, mégsem ritka és lehet egy kiadvány ritka és közel sem olyan régi. Mindannyiunknak, akik régi könyvekkel foglalkozunk, volt már olyan élménye, hogy valaki egy könyvet ritka régiségként

dédelgetett, de amikor megmutatta, kiderült, hogy alig száz éve jelent meg, és egyáltalán nem különlegesség, sőt esetleg annyira gyakori, hogy az antikváriumok meg sem veszik. Ugyanennek a nem könyvgyűjtő, de könyvkedvelő embernek a polcán heverhet olyan két háború közti, vagy még fiatalabb kiadvány, amely kevésbé régi, mégis ritka és bibliofil szempontból értékes példány. Itt vannak a kezdő könyvgyűjtő számára az első buktatók.

A szerző pontosan elénk tárja azokat az időhatárokat, amelyeket a hazai és a nemzetközi gyakorlat is követ a régi nyomtatványok meghatározásánál. A kezdő könyvgyűjtőnek a pontos időhatárok jó kapaszkodót jelentenek, rögtön tájékozódni tud egy könyv kapcsán, hogy az a könyvnyomtatás kézműipari korszakában keletkezett-e, és azon belül ősnymtatványról van-e szó, vagy antikváról (vetustissimáról), vagy későbbi, de 1800 előtti kiadványról. A hazai vonatkozású nyomtatványok esetében külön beszél az ún. RMK kiadványokról, és azok gyűjtéséről. A bibliofilek közül azoknak, akik régi, ritka könyveket, pl. ősnymtatványokat vagy RMK köteteket gyűjtenek, nem kell megfogalmazniuk szakterületük részleteit, mivel a pontos időhatárok miatt nem kérdéses, hogy mi tartozik abba. Számukra a gyűjtés inkább anyagi kérdés. Bár a régi, komoly kollekcióval rendelkező, igényes possessorok már válogathatnak az azonos kiadású könyvek egyes példányai között, szempontjaikat a mű ritkása mellett sokszor a kiadvány bibliofil értéke is befolyásolja.

A régi könyvek jellemzőit Borsa Gedeon és V. Ecsedy Judit szakmai megállapításai alapján, a kezdő könyvgyűjtő számára megemészthető formában és stílusban tárja az érdeklődők elé a szerző; a *Kalauz* nem próbál felkészíteni olyan esetekre, amelyek tisztázásához különleges felkészültség és tapasztalat szükséges, pl. egy töredék azonosításához szakember megkeresését ajánlja.

A régi könyvekkel kapcsolatos információk megszerzése nagyon fontos a könyvgyűjtő számára.

Ezeknek egy részét azonban magában a könyvben is megtalálhatjuk, bár nem mindig egyszerű rájuk lelni. Először a könyv címlapján található azonosító elemekre hívja fel a figyelmet, majd a további azonosítási lehetőségekre (kollacionálásra), azaz a könyv terjedelmének és formátumának megállapítására. Miután a könyvgyűjtő mindezeket elvégezte és tisztázta, hogy a mű melyik kiadásáról van szó, különféle egyéb segédletekből esetleg még anyagi értékét is megbecsülheti.

A *Kalauz*ból cím szerint megtudhatja a kezdő könyvgyűjtő, hogy kézikönyvtárában milyen bibliográfiákat, katalógusokat és árverési kumulatív jegyzékeket kellene tartania ahhoz, hogy otthonában is biztonsággal tudjon tájékozódni. Ezeknek egy része valóban beszerezhető, más része esetleg CD formájában megvásárolható, a többiekhez legfeljebb könyvtárakban tud hozzáférni. Természetesen a felsorolt műcímek csak a legfontosabb támpontok nyújtásához elegendők, a speciális témákkal foglalkozó tapasztalt könyvgyűjtők még számtalan kézikönyvet használnak.

Mint már szó volt róla, a régi és ritka könyv elnevezés nem mindig fedi egymást. Az ehhez kapcsolódó gyakorlati tudnivalókról a modern bibliofil könyvekkel foglalkozó rész beszél részletesen.

A modern bibliofília kialakulásának korszaka a 19. század vége volt, amikor a nagyipari könyvtermelés ezrével ontotta óriási példányszámban a silányabb vagy igényesebb kiállítású könyveket. Ahhoz, hogy az olvasó megértse, miért is lehet ritka egy újabb kori könyv, azt is meg kell magyarázni, mit jelent a modern bibliofília. A könyvművészeti-ileg kiemelkedő alkotások nem azért ritkák, mert példányszámuk jelentős része az idő viharaiban elpusztult, hanem mert olyan kispéldányszámban megjelent, exkluzív, művészileg tökéletesen megtervezett kiadványokról van szó, amelyek a megjelenés pillanatában is nehezen voltak hozzáférhetőek. Ezeknek a kiadó által tudatosan megalkotott könyveknek az előállítási költsége se volt csekély. Külön-

legességüket nemes anyagukkal, magas színvonalú illusztrációs technikájukkal is kifejezték és egyedi jellegüket számozással, aláírásokkal, dedikálásokkal fokozták. Természetesen ezek a kispéldányban megjelenő művek sem maradtak meg hiánytalanul az utókor számára.

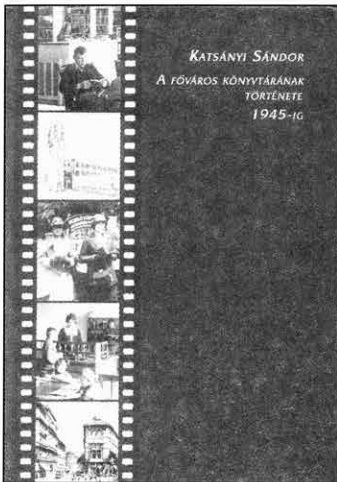
A szerző sorra veszi azokat az elemeket, amelyek egy könyvet művészileg magas színvonalúvá avatnak. Bevezet minket a betűből, a sorból és a szövegtömbből alkotott könyvtest harmonikus felépítésébe, a tipográfiai díszek elhelyezésének követelményeibe, felhívja figyelmünket a szöveggel való harmonizáció fontosságára és a címlapnak, a könyv kötésének, borítójának összhangjára.

Végül külön részben tárgyalja a modern bibliofília egy érdekes és eléggé feldolgozatlan területét, a hasonmás kiadások problematikáját. Nemcsak a bibliofilek számára jelent különleges, gyönyörködtető élvezetet egy hasonmás kiadvány, hanem a kutatóknak is fontos segítséget nyújt. A szerző röviden felvázolja a faksimile kiadások történetét a kézi másolástól kezdve napjainkig, bőségesen illusztrálva példákkal a történetet. Amellett a kezdő könyvgyűjtő számára pontosan megmagyarázza a reprint és a hasonmás (faksimile) közti különbséget is. A faksimile joggal sorolható a modern bibliofília gyűjtési területei közé, hiszen egy régi kódex vagy nyomtatvány kiadása különleges szakmai, technikai és tudományos felkészültséget igényel, a végeredmény azonban egy vitathatatlanul könyvművészeti értékű kiadvány.

Mindent összevetve, a *Kalauz* olvasása kapcsán megállapítható, hogy ennek a műnek a megjelenése nagy jelentőségű a könyvgyűjtők számára. Bár a kötetben azt írja a szerző, hogy művét a kezdő könyvkedvelőknek ajánlja, de én azt hiszem, hogy a régi, tapasztalt könyvgyűjtők is haszonnal forgathatják, legfőképpen akkor, ha saját gyűjtési terülről újabb témák felé akarnak elkalandozni. Ezeket az ismereteket természetesen sok utánaolvasás és hosszú gyakorlat során önállóan is meg lehet sze-

rezni, de így, egybegyűjtve megtakaríthatja a *Kalauz* az erre szánt időt. Ezen kívül a kiadványt akár tankönyvként méltán lehet ajánlani olyan könyvtárosok számára, akik régi és ritka könyvekkel most kezdenek foglalkozni, mivel a magyar nyelvű szakirodalomban ilyen összefoglaló és minden területre kiterjedő munkával aligha találkozhatnak.

Galli Katalin

KATSÁNYI Sándor
A fővárosi könyvtárának
története 1945-ig / Katsányi Sándor.
- Bp. : Fővárosi Szabó Ervin
Könyvtár, 2004. 420 p.
ISBN 963 581 434 8

Új monográfia született a fővárosi könyvtárának első negyven évéről

„1904. október 15-én nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt Budapest új, pontosabban két elődjéből újjászervezett könyvtára. Kerek száz év távlatából visszapillantva, óhatatlanul ünnepi fénytörésben jelenik meg előttünk ez a pillanat. Mit sem von le az esemény szimbolikus jelentőségéből, ha tudjuk, hogy a valóságban csupán egy tizenhat férőhelyes olvasókabinet ajtóit tárultak fel az egyelőre gyér érdeklődést mutató publikum előtt, avatóbeszédék és egyéb külsőségek nélkül. A szerény kezdeteket híven tükrözi az a levlérszlet, amelyben az aktusról az új könyvtár egyik szakalkalmazottja – ketten voltak összesen – mintegy két hét elteltével tudósítja az ekkor Párizsban időző munkatársát: „Az igazgató úr [Körösy József] óhajára október 15-én megnyitottuk a könyvtárt, illetőleg levettük a 'zárva van' cédulát az ajtóról, s azóta egy és más kutatóval is van dolgunk.” A levél feladóját Gárdonyi Albertnek hívták, a címzettet pedig Szabó Ervinnek.” – olvasható a könyv előszavában, amelyben – Fodor Péter főigazgató ünnepi bevezetője után – a két szerkesztő, Kiss Bori és Sándor Tibor foglalja össze a fővárosi könyvtár történeti előzményeit és a kötet céljait.

A Fővárosi Szabó Ervin könyvtár száz évét feldolgozó mű első kötete, amelyet a téma legjobb ismerője, Katsányi Sándor jegyez szerzőként, a fenti esemény századik évfordulójára készült el – a másodikra sem kell sokáig várni, amelyek már szinte napjainkig, 2004 végéig követi a bibliotéka életútját –, de nem az első feldolgozás e tárgyban: Remete László monográfiája – ugyancsak 1945-ig dolgozva fel az intézmény történetét – lassan negyven esztendeje látott napvilágot (*A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története*, 1966), de már előzőleg is születtek hosszabb, rövidebb tanulmányok – elsőként 1931-ben *Kelényi Béla Ottóé* –, melyekre a szerkesztők az előszóban hívják fel a figyelmet.

Szaktudásunk nemcsak azért örvendezhet, mert a jubileumra végre született egy fontos, közel négyszáz oldalas könyvtártörténet, hanem mert a szerző alapos, minden forrást felkutató és mérlegelő kutatómunkája nyomán friss és gazdag képet kapunk a fővárosi könyvtárának fejlődésének fontos korszakairól és (szükségszerűen) az országos jelentőségű könyvtárügyi eseményekbe ágyazva minden fontos elvi kérdéssről. Ismertetésünk során csupán a mű egy-egy fontosabb elemét ragadjuk ki, a mű érdemeit csak egy jóval hosszabb terjedelmű értékelés tudná méltatni igazán.

A kötet tizenegy fejezetből épül fel; az első három az előzményeket dolgozza fel. *Pest és Buda könyvtári nyilvánosságának kialakulása* után a szerző a *Könyvtáralapító kezdeményezések a kiegyezés és a városeejesítés* című fejezetben a különböző terveket és elképzeléseket veszi számba – benne Toldy Ferenc 1868-as tervzetét is –, majd a közvetlen előzményeket, a városi statisztikai hivatal és a levéltár könyvtárának történetét dolgozza fel *Az 1890-es évek kezdeményezései: Budapest fő- és székesfővárosi könyvtára* fejezetben. Ezt követően négy fejezetben már a fővárosi könyvtár megszületését és működésének első évtizedét tárgyalja a kötet, időben az első világháborúig eljutva.

Az újjászervezéstől a társadalomtudományi könyvtárig (1903-1909) fejezettel indul voltaképpen az

eseménytörténet – benne a két könyvtár, a statisztikai és a közigazgatási gyűjtemény összeolvasztása, feldolgozása és a városháza Károly körüti helyiségeinek megnyitása –, a rendszeres állománygyarapítás megindulása – a közigazgatási irodalom beszerzése mellett a Szabó szerint legfontosabb társadalomtudományi gyűjtemény tervszerű kialakítása – aktív információs szolgálattal (olykor erejüket meghaladó, fontos tematikus bibliográfiák közreadásával). Ekkor indul *A Fővárosi Könyvtár értesítője*, zajlik a nevezetes pécsi szabadtanítási kongresszus (1907), ahol Szabó Ervin is kifejti álláspontját a közkönyvtárakról, és 1907 és 1909 között fogalmazódik meg, hogy a városi könyvtára a tágabb olvasóközönség igényeit kielégítendő a közművelődési könyvtári funkciókat is vállalja.

A városi könyvtár új modelljének kialakítása (1909-1911) és *A nyilvános könyvtár megalapozása és indulása (1911-1914)* fejezetekben a könyvtár egyik legmozgalmasabb korszakát ismerhetjük meg: ekkor születik meg Szabó Ervin nevezetes *Emlékirat közszéki nyilvános könyvtár létesítéséről* című írása (1910), lesz nyilvános a könyvtár (1911), készül el a könyvtár szakmai terve, kerül sor a pályázat kiírására (1911), nevezik ki Szabó Ervint igazgatónak, és ekkor dolgozza ki Lajta Béla építész a könyvtárpalota terveit (1912). Ekkor térnek át a tizedes osztályozásra (1913), indul a *Könyvtári Szemle*, és kezdődik meg a fiókhálózat intenzív kiépítése is. A különböző nehézségek miatt és a helyhiány nyomására költöznek azután a Gróf Károlyi, a mai Ferenczi István utca 8-ba (1913-ban), és nyitják meg 1914. május elsején – ekkor lesz önálló részleg a Budapest Gyűjtemény –, s maradnak még tizenhét évig, mivel a könyvtárpalota nagyszabású tervének megvalósítását meghiúsította a háború.

A továbbiakban a korszakolás a megszokott kerékvágásban halad: a háborús körülmények között (*A könyvtár az első világháború éveiben (1914-1918)*) a könyvtárnak új feladatokkal kellett megbirkóznia: az addig elért színvonalat meg kellett tartania, ki kellett alakítani a magyar public library optimá-

lis formáját, és meg kellett találni a mozgásteret a háborús viszonyok közepette. Ezekben az években jelentősen nőtt mind a forgalom, mind az olvasótábor (két és félszeresére). A korszak végén a könyvtár igazgatója, Szabó Ervin rövid betegség után meghalt (1918. szeptember 30.), utódja helyettese, Dienes László lett.

A könyvtár a forradalmak korában (1918-1919) fejezet egy rövid, de mozgalmas időszakot tekint át, amelyben számtalan terv született, s a munkatársak politikai szerepvállalása miatt a könyvtár Szabó Ervin által képviselt politika-semleges státusza is megváltozott a proletárdiktatúra hónapjaiban. Az 1919. augusztusi „fordulat” nyomán ezért is vesztette el alkalmazottainak felét, és vált kiszolgáltatottá ellenfeleivel szemben. A kiválasztott ideiglenes, majd véglegesített vezető, a „rangidős” Kremmer Jenő, a *Budapestensia* addigi irányítója lett a következő szakasz meghatározó személyisége.

A *Válság – váltás – konszolidáció* időszakában (1920-1926) a „szükség és nélkülözés keserves évei” következtek (Klebersberg). A gyarapodás a felére esett vissza, a gyűjtőkör is módosult (elvben) a humaniorák javára, de a társadalomtudományok továbbra is domináns részei maradtak az állományban. 1923-tól a fiókhálózat és a külön-gyűjtemények fejlődésnek indultak, sikerült a könyvtárnak az elszigeteltségből kilépnie – és az eredeti szakmai struktúrárt megtartva – „a század eleji radikális értelmiség markáns jegyeit viselő könyvtárból a két világháború közötti középosztály igényeit kielégítő közkönyvtárrá” válnia, a korszak adta lehetőségek között.

A második fénykor, árnyékokkal (1926-1939) fejezetben viszonylagos fellendülésről, a gazdasági válságot követő évek nehézségeiről és a társadalmi változások közepette filozófiájának újragondolásáról olvashatunk. Kremmer halála (1926.) után a régi munkatárs, az addigi aligazgató, Enyvvári Jenő került az igazgatói székbe. Az 1926 és 1929 közötti kedvező periódusban oldódott meg a központi könyvtár legnagyobb problémája a Wenckheim-pa-

lota megvásárlásával, amelyben méltó körülmények közé került a könyvtár. (A megnyitóra 1931. április 21-én került sor.) A könyvtár társadalmi elfogadása egyre javult, így a gazdasági válság után vezető értelmiségiek csoportja emelte fel szavát érdekében, olvasói körében egymillió kötetet forgalmazott. (Látogatói között számos fontos alkotó, író, tudós és művész nevét jegyezték fel.) Ismét kiadásra kerültek az *Aktuális kérdések irodalma*, majd 1933-tól az *Aktuális nemzetpolitikai kérdések a Fővárosi Könyvtárban* sorozat füzetei. A gyűjteményben a szociológia irodalmának minden jelentősebb műve megvolt, és számos új folyóíratra is előfizettek. A (túlméretezett) hálózatfejlesztési tervek ugyan nem valósulhattak meg (minden kerületben – sőt a peremvárosokban is – fiókkönyvtárak létesítése!), de ezen a téren is volt minőségi fejlődés.

Az utolsó fejezetből (*A könyvtár a második világháborúban*) megtudjuk, hogy a hadi események következtében 1943-ig a működési feltételek nem romlottak lényegében, de az alkalmazottak katonai szolgálata miatt a fiókkönyvtárakban többször csökkentek a nyitva tartási napok, és az állomány gyarapodása is visszaesett. Ugyanakkor az olvasó kedv dinamikus emelkedett. A német megszállás után, 1944-ben a „távoli” háború elérte Magyarországot is, és betört az „addig viszonylag konszolidált intézmény belső világába is” (az ellentétes politikai meggyőződésű csoportok nyílt szembefordulása, a zsidótörvény következményei, majd a nyilas hatalomátvétel után a vezetés leváltása stb.). A kötet Budapest ostromával és a háborús károk számbavételével zárul (*Mint a hajótörtek...*).

A külső történések – köztük a főváros vezetésének szándékai és hathatós (vagy kevésbé hatékony) segítsége – mellett jelentős szerepet játszottak természetesen a mindenkori igazgatók és munkatársak: Szabó Ervin (1912-1918) személye és munkássága viszonylag jól ismert – Katsányi Sándor számtalan új adattal szolgál az ő munkásságával kapcsolatban is –, de az őt követő vezetők talán kevésbé, így

Dienes László (1918-1919), Kremmer Dezső (1919-1926), Enyvváry Jenő (1927-1944) és az utolsó vezető, Homa Gyuláé. (A könyv természetesen minden fontosabb munkatárs tevékenységére is kitér, Kőrösy Józseftől Hamvas Béláig.)

Az eseménytörténet, a körülmények és koncepciók bemutatása mellett fontos szálakat jelent ebben a könyvtártörténetben a gyűjtőkör változásai és a gyarapítási tevékenység, a feldolgozás, a tudományos és publikációs tevékenység, a korszerű szolgáltatások bevezetése, a különgyűjtemények fejlődése, az olvasótábor alakulása, a fiókhálózat fokozatos kiépítése is, melyeket az időrendbe ágyazva, árnyaltan mutat be rendkívül arányosan, tárgyilagosan, a részletek megismerésére vágyókat a bőséges jegyzetanyaghoz kalauzolva. (A részkérdések feldolgozásáról itt csak annyit, hogy a fontosabb személyekről kislexikon-szerű „betétek” adnak részletes információkat a főszövegnél kisebb típussal szedve, többnyire arcképpel, rövid pályaképpel és értékeléssel.)

A jegyzetanyag gazdag, a nyomtatott és a levéltári forrásokra egyaránt utal; a kötetet záró apparátus is sokrétű: a kronológia mellett mutatók (név- és szakmutató) segíti a keresőt. Ritkán tapasztalni olyan figyelmességet, hogy két könyvjelző-szalagot is kapjunk a könyvhöz: egyet a főszöveghez, egyet

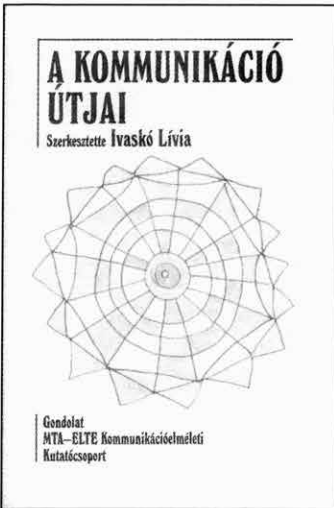
pedig a jegyzetanyaghoz. A könyvet gondosan szerkesztették, ennek eredménye a borítófedéltől az illusztrációkig (fényképekig, rajzokig), a fejezeteken és a jegyzeteken átvonuló élőfejtől a betűtípusokig hozzáértő kezek munkáját dicséri. (A sajtóhibák a jubileum sürgető közelségének tudhatók be, ezeket egy új kiadás könnyen kiiktathatja.)

Befejezésül a kötet februári bemutatóján elhangzott értékelésből idézzük Pók Attila történész találó szavait:

„Katsányi Sándor korszerű szemléletű, adatokban gazdag, mégis olvasmányos munkája többre vállalkozik, mint az utolsó félszáz év fehér feltjének az elűntetésére: a mű a fővárosi könyvtár teljes múltját bemutató és a régebbi időszakokra vonatkozóan is új szintézis. Elsősorban azt vizsgálja, hogy milyen felfogások éltek a közkönyvtárak szerepéről a polgári nyilvánosság kiterjesztésében, és vajon miképpen felelt meg ezeknek az elvárásoknak egyes életszakaszaiban a fővárosi bibliotékája.”

A könyv jóval több intézménytörténetnél, hiszen a tárgyalt időszak minden szakmai koncepcióját, vitáit, dilemmáit és kompromisszumait napirendre tűzi és elemzi, ezért minden szakmabeli figyelmébe ajánljuk.

Murányi Lajos

A kommunikáció útjai / szerk.
Ivaskó Livia. – Bp. : Gondolat ;
MTA-ELTE Kommunikációelméleti
Kutatócsoport, 2004. 196 p. –
(Jel-Kép könyvtár ;
ISSN 1416 4264)
ISBN 963 9567 02 7

A kommunikáció útjai

A kommunikációkutatás és -tudomány viszonylag fiatalnak tekinthető a tudományok sorában. Első művelői közül jó néhányan angol nyelvterületről származtak, s ezekben az országokban már sok évtizedes múltra tekint vissza mind a kutatás, mind pedig az oktatás. A Szegedi Tudományegyetem Médiatudományi Tanszéke 2002-ben *Kommunikációkutatás* címmel szervezett konferenciát azzal a szándékkal, hogy egymás mellett, együtt jelenhessenek meg azok a szakemberek – pszichológusok, etológusok, informatikusok, nyelvészek, pszichoterapeuták –, akik a saját szakterületükön, de a kommunikáció szempontjából vizsgálnak egy adott problémát. Mindannyian a kommunikációt elemezték, de mindannyian más és más aspektusból tették. Az *Ivaskó Livia* által szerkesztett kötetben olvasható tanulmányok mint mozaikdarabkák állnak egymás mellett, és jó betekintést adnak arról, hogy jelenleg hol tartunk e tudományterület vizsgálatában.

A kötet két nagy egységből áll: az első részben (Szociálpszichológiai, szociológiai és evolúciós pszichológiai irányvonalak a kommunikációkutatásban) azok az írások kaptak helyet, amelyek szociálpszichológiai, szociológiai és evolúciós pszichológiai szempontból közelítenek, míg a másodikba a pragmatikai szempontot előtérbe helyező tanulmányok kerültek (Pragmatikai szempontok a kommunikációkutatásban). A szerzők között – a teljesség igénye nélkül – olyan nevek találhatók, mint *Siklaki István*, *Horányi Özséb*, *Terestyéni Tamás* vagy *Ivaskó Livia*.

A kommunikációkutatás történetét végigkíséri a terminológia sokszínűsége. Vagyis, nem alakult ki eme szakterület egységes szakszókincse, nem született a szakemberek között szaknyelvi konszenzus. De ez nem csupán magyar sajátosság, mert a többnyire az angoltól átvett kifejezések és azok magyarítása mellett e tudomány szakirodalmát olvasva, gyakran találkozhatunk mi magunk is például a franciából vagy a németből átvett kifejezésekkel. A *Kommunikáció útjai* című kötetben is az egyes szerzők az általuk, illetve a saját tudományterületük által elfogadott szakszókincset használják, a kötetet ebből a szempontból is a sokszínűség jellemzi.

A továbbiakban az egyes tanulmányok részletes ismertetése helyett inkább egy-egy gondolat több helyütt való megjelenése esetén igyekszem rámutatni az egyes tanulmányokban meglévő a közös vonásokra, illetve felhívni a figyelmet arra, hogy a szerzők mely szempontból vizsgálják a kérdést, s hová helyezik a hangsúlyt.

A kötetet kézbe véve szembetűnik, hogy jó néhány szakterület képviselője állította vizsgálódása középpontjába a médiát. *Síklaki István* szociálpszichológiai megközelítése mellett a *Tóth Péter*, *Gál Szimona*, *Tóth Borbála* szerzőhármás evolúciós pszichológiai aspektusból vizsgálja ugyanezt; *Tóth Benedek* érdeklődése pedig *Niklas Luhmann* munkásságának e részét állítja a középpontba.

Síklaki István (Kommunikációs automatizmusok és a tudatlan befolyásolás) a kommunikáció tudatos, explicit síkján túli, a tudattalanra ható, az előzővel párhuzamosan zajló folyamatot mutatja be, azt, ahogyan bizonyos viselkedéseknek okokat, motívumokat tulajdonítunk, s azt is, hogy ezek miként hatnak társas magatartásunkra. Példaként, egy 1970-es londoni zavargás lefolyását és annak a sajtóban való megjelenítését elemzi a Fowler és munkatársai által kidolgozott tranzaktív és non-tranzaktív nyelvtani szerkezetek segítségével. Előbbi szerkezetek egyértelmű és explicit módon közlik, hogy ki mit tesz, és a cselekvés milyen tárgyra irányul. Ezzel szemben a non-tranzaktív szerkezetekből csak a cselekvés alanyáról és tárgyról kapunk információt. Az angol kutatók két napilap, egy baloldali és egy konzervatív napilap ugyanarról az eseményről közölt híradásai alapján levont eltérő politikai következtetéseit elemezte. Megfigyelhető volt, hogy pusztán azáltal, hogy az egyes tudósításokban mások voltak az ágensek, az eseményekért is más tettek felelőssé.

A Tóth–Gál–Tóth szerzőhármás a szappanoperákban megjelenő agresszió női nézőkre gyakorolt hatását kutatja, azt, hogy a médiában megjelenő agresszió hatással van-e viselkedésünkre *A szappanoperák hatása a női nézőkre: egy evolúciós pszichológiai megközelítés lehetősége* c. írásban. A probléma azért különösen érdekes, mert bár folytak és folynak ilyen irányú kutatások, egyértelmű választ mindezekig nem kaptunk a felvetett kérdésre. Mint az a különböző iskolák által képviselt hatásértelmezésekből kiderül *R. Huesmann* és *L. Eron* vélekedése szerint a médiában bemutatott agresszió egyértelműen növeli a nézők agresszivitását. G.

Gerbner ellenben azt állítja, hogy a képernyőn látható agresszió nem az agresszív magatartást, hanem alapvetően az erőszak iránti attitűdöt befolyásolja. *J. L. Freedman* a televízióban jelen lévő erőszak hosszú távú hatásának nem bizonyított voltára hívja fel a figyelmet, valamint hangsúlyozza, hogy a kérdést nem lehet laboratóriumban vizsgálni, mivel így jelentősen torzulnak az eredmények. A szerzők még számos elméletet, megközelítést ismertetnek a fentiekén túl, de talán ezek a legjellemzőbbek. *Tóth Péter* és munkatársai fontosnak tartják leszögezni, hogy ezen vizsgálatok egyikének sem sikerült tartós negatív hatást bizonyítaniuk.

Tóth Benedek: Niklas Luhmann és a német médiatudomány c. tanulmányában a német nyelvterület médiatudományról vallott nézeteinek ismertetésére vállalkozott, elsősorban Niklas Luhmann és Max Weber munkásságára koncentrálna. A 20. század első két évtizedében Németországban megalakultak az „újságtudományi” (Zeitunswissenschaft, Zeitungskunde) intézetek, melyek jellegzetessége az volt, hogy kizárólag a napisajtóval foglalkoztak. Max Weber 1910-ben megjelent, s kevés visszhangot kiváltó írásában olyan kérdéseket tárgyalt, amelyek nemrégiben kerültek ismét a tudományos diskurzus középpontjába. Ő az, aki az újságot mint kapitalista üzleti magánvállalkozást határozza meg, és elsődlegesen elemzendőnek tekinti azt a viszonyrendszerrel, amely a politikai pártokhoz, az üzleti világhoz és egyéb csoportokhoz fűzi. Véleménye szerint egy lapot, annak tartalmát alapvetően két ügyfélkör határoz meg: a vásárlóké és a hirdetőké. Részletesen elemzi az újság és a közvélemény viszonyát, valamint azt a hatalmat, amellyel egy lap rendelkezik. Kitér az újságírók személyének vizsgálatára is, arra, hogy miféle szakmai követelményeknek kell megfelelnie egy újságírónak. A Weber által felvetett problémák és vizsgálati területek számbavételéből is jól látható, hogy egy évszázad után is aktuálisak a felvetett kérdések. A német publicisztikatudomány a '60-as évektől magán viseli az amerikai iskolák hatását, amely leginkább azzal jellemezhető, hogy az érdeklődés homlokterébe az empiria ke-

rült. A német nyelvterületen egymás szinonimáiként használják a kommunikációtudomány, a publicisztikatudomány, az újságtudomány és a médiatudomány kifejezéseket, a zszurnaliztika megnevezéssel egyetemben. A szakemberek vélekedése szerint a különbség pusztán a hangsúlyokon van, mivel minden elnevezés mögött ugyanaz a tárgy található, vagyis mindegyik a nyilvánosságban lezajló kommunikáció folyamatával foglalkozik. Egyes vélekedések szerint nem egy tudományról, hanem tudományok összességéről beszélhetünk, amelyek interdiszciplináris kapcsolatban állnak egymással. Mások azonban úgy tartják, hogy létezik egyrészt a kommunikációkutatás és mellette különálló tudományként a médiatudomány, amelynek része a publicisztikatudomány. Tóth Benedek tanulmányának második felében a zszurnalizmus diszkuszióját mutatja be, illetve annak kapcsolatát a Niklas Luhman nevéhez köthető rendszerelméleti megközelítéshez.

A könyv *Pragmatikai megközelítések* címet viselő második részéből érdemes említést tennünk *Nemesi Attila László* (Udvariasság és racionalitás a nyelvhasználatban) *Ivaskó Livia* (A pragmatikai kompe-

tencia nyelvelméleti érvek, és neurolingvisztikai realitás) tanulmányára. Mindkét szerző nagy teret szentel az udvariassági és az együttműködési elvek ismertetésének. Nemesi részletesen foglalkozik az udvariasság értelmezéseivel, a racionális kommunikáció elveivel, valamint felállít egy kétszintű modellt, amely feloldja a problémával korábban foglalkozó kutatók által korábban megfogalmazott ellentmondásokat. Míg Nemes a kérdést szociálpszichológiai megközelítésből vizsgálja, addig *Ivaskó* ugyanezt neurolingvisztikai aspektusból teszi.

A könyv erénye, hogy számos olyan megközelítési módot jelenített meg egy helyütt, amelyek korábban ilyen formában nem találkozhattak egymással. A téma iránt érdeklődő olvasó – legyen az akár szakember, akár laikus – élvezettel ismerkedhet meg a nézőpontok sokszínűségével, s élvezheti az egyetlen téma sokoldalú megközelítéséből adódó változatosságot. A szerzők és a szerkesztő alapos munkáját dicsérik a tanulmányok végén fellelhető irodalomjegyzékek, amelyek az érdeklődőket igazítják útba a tovább- és utána olvasásnál.

Péterfi Rita

A soproni Nyugat-Magyarországi Egyetem Központi Könyvtára 2005. november 8-9-én rendezte meg az NKA támogatásával a 6. könyvtári és közgyűjteményi napokat, melynek mottója

„Alapít a múltra – épít a jelenre – és lát a jövőbe” volt.

A konferencia vendégei a könyvtár, levéltár, muzeális gyűjtemények, valamint régi könyvek és kéziratok számítógépes feldolgozásáról, teljes körű gépesítéséről, ezek közös platformon való megvalósításáról hallhattak előadásokat.

A második napon műhelymunka keretében az első nap felmerült témák, kérdések gyakorlati megvalósításáról esett szó.

A konferencia kiadványaként jelent meg a NKA, az eCorvina és a Nyugat-Magyarországi Egyetem támogatásával a „Közös katalogizálás Magyarországon: múlt – jelen – jövő” c. tanulmánygyűjtemény hagyományos könyv és CD-ROM formátumban is. Tartalma a könyvtári automatizálás és a közös katalogizálás történetét, valamint jelenét és a várható tendenciákat dolgozza fel és hasznos gyakorlati útmutatót ad a könyvtári adatbázisok használatához, elérhetőségükhöz is. A kötet elérhető a <http://ilex.efc.hu> címen MOKKA menüpont alatt. *(Tompa Zsoltné beszámolója alapján, Katalist, 2005. november 21.)*

A tudományos publikációkhoz való szabad hozzáférés magyarországi irodalmának bibliográfiája

A <http://www.jfk.szie.hu/IKT/szabadbibl/szabadbibl.htm> címen elérhető a szabad hozzáférés magyarországi irodalmának bibliográfiája. Közlését nem a Magyarországon megjelent írások nagy száma indokolja, hanem annak szükségessége, hogy a szabad hozzáférés eszméjét minél szélesebb körben tegyék ismertté a magyar könyvtárosok és a kutatói társadalom előtt.

A szabad hozzáférés lényege, hogy a felhasználónak nem kell fizetnie azért, hogy tudományos közleményeket az Interneten olvasson, azokat kinyomtassa, nem-kereskedelmi célokból tovább is adhassa, és mindez korlátozások nélkül tehesse.

A bibliográfia összeállításához (részben autopsziával) vizsgáltuk a nyomtatott és elektronikus magyar könyvtári szaksajtót.

Mivel a témát feldolgozó cikkek száma viszonylag kicsi, a szabad hozzáférést feldolgozó referátumokat és híreket is számba vettük.

A bibliográfia nyomtatott változata egy tanulmány kíséretében megjelenik majd a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 2006. 3. számában.

A bibliográfia építését online formában tovább folytatjuk.

Igyekezünk minden, a fenti definíciók tág értelmezésének megfelelő publikációt felkutatni.

Ha mégis kimaradt volna valamely cikk, referátum, vagy hír, örömmel vesszük, ha ezekről értesítenek.

A későbbiekben megjelenő írásokról is szívesen fogadunk értesítést.

Koltay Tibor

*A Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai
Kar Informatikai és Könyvtártudományi
Tanszékén és a Berzsenyi Dániel Főiskola
Könyvtár- és Információtudományi Tanszékén
főiskolai docens
Koltay.Tibor@jfk.szie.hu*

Tóth Erika

*A Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai
Kar Informatikai és Könyvtártudományi
Tanszékén főiskolai tanársegéd
Toth.Erika@jfk.szie.hu*

**KÖNYVTÁR- ÉS
INFORMÁCIÓTUDOMÁNY****Általános kérdések****05/291**

STEIERWALD, Ulrike: Fünf Thesen zur aktuellen Entwicklung der Bibliothekswissenschaft in Deutschland = Information. 56.Jg. 2005. 3.no. 149-152.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol nyelven

Öt tézis a német könyvtártudomány aktuális helyzetéről

Informatika; Könyvtártudomány

A 2004/2005-ös tanév téli szemeszterének kezdetén a Darmstadti Egyetem Információ- és Tudásmenedzsment Tanszékén a szerző öt tézist ismertetett a német könyvtártudomány fejlődési irányairól: 1. A könyvtár mint speciális szakterület elhatárolása mára már elavulttá vált, a könyvtártudományt „az információtudomány szellemében” kell újra meghatározni. 2. Az információ- és könyvtártudomány a jelenleg érzékelhető oktatási válság és átfogó oktatási reformok idején a tudományos gondolkodás alapvető alkotórészévé válik. 3. A könyvtártudomány jelentős szerepet játszik a könyvtárak funkcióinak újrafogalmazásában: a könyvtárak oktatási és kulturális intézményként való újjászervezése azonban alapvetően az oktatáspolitikai előfeltételektől függ. 4. A szakma professzionalizálódása még nem fejeződött be: a szakosodás és a munkakörök ezzel egyidejű bővülésének folyamatát állandó kihívásként kell kezelni. 5. A könyvtártudomány Né-

Külföldi

FIGYELŐ

metországban többé már nem képzelhető el nemzetközi tapasztalatcsere nélkül.

(Autoref.)

05/292

LOR, Peter Johan – BRITZ, Johannes: Knowledge production from an African perspective. International information flows and intellectual property = Int. Inf. Libr. Rev. 37.vol. 2005. 2.no. 61-76.p. Bibliogr.

A tudás előállítása afrikai szemmel: a nemzetközi információáramlás és a szellemi tulajdon

Információáramlás; Könyvtáresetika; Tudományos kutatás

A cikk az új ismeretek előállításának (knowledge production) jelenlegi trendjeit és a nemzetközi információáramlásra gyakorolt hatását vizsgálja. Az információáramlásnak három irányát (észak–dél, dél–észak és dél–dél) elemzi, afrikai nézőpontból. A szellemi tulajdon kérdését inkább erkölcsi, mint jogi szempontból közelíti meg. A szerzők aggodalma abban áll, hogy a közjavak és az egyéni érdekek közötti egyensúly felbomlott. Feltételezik, hogy léteznek olyan általános erkölcsi normák, amelyek a döntések alapjául szolgálhatnak a fent említett információáramlási irányokkal kapcsolatban. Három ilyen etikai „oszlopot” említ: társadalmi igazságosság, emberi jogok és a közös jó fogalma. Megvizsgálja, hogy a tudományos publikáció és a szellemi tulajdonjog jelenlegi fejleményei hogyan befolyásolják az észak–dél közötti információáramlást, és megnézi, milyen válaszok születtek a szerzői jogok tulajdonosai és a szerzők között egyre növekvő szakadék problémájára (pl. nyílt archívum mozgalom). Ezek a fejlemények a dél–észak irányú információáramlásra is kihatnak, ahol az afrikai ismeretforrások kizsákmányolása és negligálása ellen egyaránt fel kell lépni. Végül az afrikai országok közötti (dél–dél) információáramlással foglalkozik.

(Autoref.)

Történet

Lásd 300, 324, 329-330, 364

Kutatás

05/293

CURRY, Ann: Unreliable research: are librarians liable? = IFLA J. 31.vol. 2005. 1.no. 28-34.p. Bibliogr.

Res. francia, német, orosz és spanyol nyelven

Megbízhatatlan kutatási eredmények: felelősek-e a könyvtárosok?

Könyvtáresetika; Könyvtártudományi kutatás; Tudományos kutatás

A tanulmány érdekes kérdéskört, a hamis, etikátlan vagy egyéb negatív jelzővel illelhető tudományos közleményeket vizsgálja, magyarán az inkorrekt vagy plagizált kutatási eredményeket közreadó cikkeket, könyveket. Két típus kerül szóba: a könyvtárosok kutatási eredményei és a többi szaktudományos eredmény, amelyek a könyvtárakban hozzáférhetők.

Az inkorrekt kutatási eredmények nem mai keletűek. *Ptolemaioszt*, a híres tudóst azzal vádolják mostanában, hogy valótlan eredményeket tett közzé. Amikor a 18. században a csillagászok ellenőrizték adatait kiderült, hogy számításainak zöme hibás, és az adatok többnyire korábbi csillagászkoktól származnak. Galilei esetében is kétségek merültek fel a pisai ferdetoronnyban végzett kísérletek eredményeit illetően, de Newton sem restellte az elméletéhez „igazítani” mérési eredményeit (legalábbis R. Westfall szerint). A tudományos mérések eredményeinek meghamisítása oly gyakori volt a 19. században, hogy Charles Babbage, a számológép feltalálója könyvet szentelt a témának 1830-ban, a hamisításokat három nagy csoportba sorolva. (Felosztása ma is megállja a helyét.)

Felvetődik a kérdés, miért vetemednek a tudósok csalásra? Ennek oka az elismertség iránti vágy és a karrier (mindenáron), illetve a publikálási kényszer. A becsstelenségre való hajlamot három tényező erősítheti: a várható eredmény nagysága, a lebukás veszélyének csekély volta és az erkölcsi érzék hiánya. Példaként két amerikai kutatóorvos esetét ismerteti – mindkettő a 80-as években esett meg. Roland Darsee szívspecialista (Harvard Medical School) évekig közölt hamis adatokat több száz cikkében, mígnem ezeket a gyógyszereszek nem igazolták, és vizsgálat nem indult. Elias Alsabti pedig mások cikkeit közölte saját neve alatt, majd amikor a sértett kollegák sarokba szorították, felmondott, és egy másik államba költözött. Az érintett folyóiratok szerkesztői és a lektorok sem vették észre a csalást. A *British Medical Journals* szerint képtelenség az orvosi folyóiratok magas száma (8000!) miatt megállapítani, hogy egy cikk megjelenése már valahol, a lektorok pedig jóhiszeműek, nem tételezik fel a tudósokról, hogy csalnak. Szerepet játszik az is, hogy a várható büntetés nagysága és a lebukás veszélye csekély, hiszen a folyóiratok, illetve a munkahelyek nem szívesen „verik nagydobra” a történeteket: igyekeznek azt csendben elsimítani. A tudósok és a kiadók abban bíznak – tévesen –, hogy a csalásra előbb vagy utóbb fény derül, de ez csak akkor lenne igaz, ha a gyakorlat támogatná a kutatások időnkénti megismétlését; ez nem így van: a folyóiratok csak eredeti kutatási eredményeket szeretnek közölni. A elektronikus publikálás megjelenése, az információmennyiség növekedése és terjedési sebessége is a megbízhatóság és a pontosság iránti igényt erősíti.

A publikáló könyvtárosok körében eddig még nem fordult elő csalás: ennek több oka is van. Egyrészt nem érdemes, olyan kis összegekkel támogatják a szakmai kutatást, és maga a szakmai közösség is kicsi; itt is előfordul publikálási kényszer, elsősorban a könyvtárosképző intézmények oktatói és az amerikai egyetemi könyvtárak munkatársai körében

(utóbbiak a tanszemélyzethez tartoznak). Azért apróbb vétségek előfordulnak: az eredmények „kozmetikázása”, olykor az etikai szabályok megsértése, pl. a személyes adatok kezelésében. (A képzés sem helyez megfelelő hangsúlyt a kutatómódszer-tan és -etika fontos kérdéseire.)

A tanulmány befejező része arra keres választ, felelősek-e a könyvtárosok az állományukban felelhető inkorrekt tartalmakért. Csak a saját szakmai eredményeikért – véli a szerző. Jogilag még senkit sem ítélték el ezért, bár nagyon kevés támpont áll rendelkezésre; egy-két mű segít csak eligazodni a régi könyvek hamisításával, illetve a „problemátikus” történeti munkákkal kapcsolatban, illetve az orvosi könyvtáraknak a megbízhatatlan eredményeket kiszűrő gyakorlatáról. (A MEDLINE csatolásai ma már ezt feleslegessé teszik). Az interneten burjánzó téves és hamis információkról is akad már útmutató (Piper, 2000). Végső soron egy megfelelő állománygyarapítási szabályzat és gyakorlat, valamint a vonatkozó jogszabályok ismerete megfelelő védelmet ad a könyvtárak számára.

Fontosabb kérdéstről van szó, ha a szellemi szabadság védelmének kontextusában vizsgáljuk az inkorrekt kutatási eredményeket. Valamennyit számúnk kellene a könyvtárakból? Akkor honnan fogjuk tudni, mi is volt a kérdéses műben? Sokszor éppen a tévedések tartalmazhatják az igazságnak azt a kis morzsáját, amelyből új felismerések születhetnek. A könyvtáros tehát legyen becsületos, ha kutatást végez, ne cenzúrázzon, és az olvasóknak mindig korrekt szakirodalmat adjon a kezébe.

A cikk teljes szövege hozzáférhető a <http://www.ifla.org/IV/ifla70/prog04.htm> címen is.

(Murányi Lajos)

SHENTON, Andrew K.: Publishing research in LIS journals = Educ.Inf. 23.vol. 2005. 3.no. 141-163.p. Bibliogr.

A kutatási eredmények közzététele a könyvtári-tájékoztatói szakfolyóiratokban

Folyóirat -könyvtári; Könyvtártudományi kutatás; Publikációs tevékenység

A publikálási késztetésnek többféle oka lehet. Van, aki szereti a nevét nyomtatásban látni, van, aki szakmai előrehaladását tartja szem előtt, van, aki magasabb pozícióba szeretne kerülni, más tudományos hírnevét kívánja biztosítani. A PhD hallgatók számára előírják a publikálási kötelezettséget, és akár eredményeik eredetiségét is tesztelhetik a közlési folyamat során, amikor a lektorok alaposan átnézik a benyújtott cikkük szövegét. Van, aki csak egyszerűen szeretné közzétenni munkája eredményeit. A felsőoktatási intézmények oktatói és a kutatók számára egyenesen előírják a publikálási kötelezettséget. A szerzők a legkritikább esetben kapnak honoráriumot, van viszont olyan eset, amikor nekik kell fizetniük a közlésért.

A közlendő sokféle lehet, leggyakrabban a következő formái fordulnak elő: a szakirodalom szemlézése, esetleg a gyakorlati következtetések levonásával; kutatásokról való beszámoló; valamely kutatás gyakorlati hasznának ismertetése; módszertani elemzés.

A publikálás helyét aszerint határozzuk meg, hogy milyen olvasóközönséghez kívánunk szólni. Vannak lektorált és nem lektorált folyóiratok. Az előbbieknél a szerkesztő maga dönt a közlésről, az utóbinál a döntési folyamatba bekapcsolódik két-három névtelen lektor is. Néhány olyan lap is létezik, amelynek egyes cikkeit lektoráltatják, másokat nem. Tudományos körökben a referált folyóiratokat hitelesebbnek tartják; a referált folyóiratokban hosszabb, tudományos, személytelen stílusban íródott cikkek találhatóak. Vannak, akik különbséget tesznek az igényes tudományos és a gyakorló szakembereknek szánt szakmai folyóiratok között.

Egyetemi körökben előfordul, hogy az oktatókat arra ösztönzik, hogy a „legjobb” folyóiratokban publikáljanak. Megfontolás tárgya legyen a folyóirat profilja is, az, hogy tisztán könyvtártudományi, több tudományterületet érintő vagy interdiszciplináris folyóiratban szeretnénk közzétenni írásunkat.

Hogyan válasszunk folyóiratot? Van, ahol szerzőket keresnek, és van, ahová nem könnyű bejutni. A választást befolyásolhatják a korábbi kutatási tapasztalatok; meríteni lehet ötleteket könyvtárunk gyűjteményéből; megvizsgálhatjuk hivatkozásainkat és az azokban szereplő folyóiratok neveit; belelapozhatunk az adott szakterület referáló lapjaiba és indexeibe; ötletet adhatnak a szakmai egyesületek összeállításai és természetesen a kollégák is.

A szerzőnek a publikálás előtt egyeztetnie célszerű munkahelyével, társszerzőivel, figyelemmel a szerzői jogi kérdésekre. Nem szabad elfeledkezni a közzétételnyilvánításról, továbbá arról sem, hogy a legtöbb szerkesztő arra számít, hogy folyóirata egyedülként kapja meg a kéziratot mérlegelésre.

A közlemények szokásos szerkezete kutatási beszámoló esetén: bevezetés (háttér), a szerző speciális hozzájárulása a témához, a vizsgálat empirikus elemei, az alkalmazott módszertan, a vizsgált minta és az elért eredmények a korábbi kutatások fényében, ajánlásokkal a gyakorlat és a jövőbeni kutatások számára.

A szerkesztők és a lektorok a következőkre ügyelnek: a mű eredetisége; mennyire felel meg a cikk tárgya és intellektuális szintje az adott folyóirat olvasóközönségének; mennyire átfogóan dolgozza fel a vonatkozó friss szakirodalmat; mennyire megbízhatónak tűnik a kutatási beszámoló; tárgyalja-e a vizsgálat korlátait; mennyire világos és logikus a közlemény; ad-e a gyakorlat és a további kutatások számára ötleteket; mennyire van összhangban a többi vizsgálattal; hivatkozásai, stílusa, nyelvezete és helyesírása megfelelnek-e a folyóirat követelményeinek.

A benyújtott cikket vagy elfogadják közlésre változtatlan formában; vagy kisebb-nagyobb módosításokat írnak elő a szerkesztők/lektorok; vagy a cikk

közlését elutasítják. A szerzőnek érdemes feljegyeznie a következőket a cikke közreadása során: mikor kereste meg először a szerkesztőt e-mailben; mikor nyújtotta be először a kéziratot; milyen módosításokat kértek tőle; mikor adta be a javított cikket; mikor kapta meg a korrektúrát; mikorra ígérték a cikk közlését és a tiszteletpéldányok megküldését; mikor jelent meg a cikk.

A publikáló szerzőnek bizonyos készségekkel és képességekkel feltétlenül rendelkeznie kell: igények felismerése, mérlegelés, önértékelés, információk felderítése, íráskészség, elektronikus üzenetek küldése és fogadása, szövegszerkesztési ismeretek, instrukciók követése, önálló munka, határidő betartása, a munkafolyamat adminisztrálása, prioritások meghatározása, tervezés, mások teljesítményének megbecsülése, a kritika elfogadása, kezdeményező-készség, kitartás, rugalmasság, türelem.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 292

Tudománymetria, bibliometria

05/295

SMITH, Alastair G.: Citations and links as a measure of effectiveness of online LIS journals = IFLA J. 31.vol. 2005. 1.no. 76-84.p. Bibliogr.

Res. francia, német, orosz és spanyol nyelven

A hivatkozások és a linkek mint az online könyvtártudományi folyóiratok hatékonyságának mércéi

Elektronikus folyóirat; Felmérés; Folyóirat -könyvtári; Hatékonyság; Hivatkozásmutató

A cikk a hivatkozási gyakoriság és webes linkek használatát vizsgálja az online könyvtár- és információtudományi folyóiratok értékelésére. Az ún. „impakt faktor”, a folyóiratok összehasonlításának hagyományos mérőszáma a folyóiraatra való hivat-

kozás gyakoriságát méri egy bizonyos időn belül, összehasonlítva a folyóiratban publikált, hivatkozható cikkekkel. A szerző a „web impakt faktor” (WIF), azaz a webes hivatkozási gyakoriság fogalmának bevezetését javasolja a webhelyek mérőszámaként. A WIF durván úgy határozható meg, mint a webhelyre mutató linkek és a webhelyen található információs egységek (pl. oldalak) számának aránya. A cikk az online könyvtártudományi folyóiratok webhelyeinek kiválasztott körében hasonlítja össze a WIF-et a hagyományos hivatkozási gyakorisággal. Az online folyóiratokra mutató linkeket gyakran egyenrangúnak tekintik a hivatkozásokkal, azonban jelentős a különbség a kettő között. A szerző rámutat, mennyire hatékony az online médium a könyvtár- és információtudományi kutatási eredmények közzétételére, és segítséget nyújt a szerzőknek és folyóirat-szerkesztőknek ahhoz, hogy hatékonyabban használják az online folyóiratokat.

(Autoref.)

05/296

VALLEJO RUIZ, M. – OCANA FERNÁNDEZ, A. [et al.]: Producción científica sobre educación multicultural contenida en las bases de datos Social Sciences Citation Index y Arts & Humanities Citation Index (1956-2003) = Rev.Esp.Doc.Cient. 28.vol. 2005. 2.no. 206-220.p. Bibliogr. 23 tétel.

Res. angol nyelven

A multikulturális oktatás-nevelés szakirodalmára a Social Sciences Citation Index és az Arts & Humanities Citation Index adatbázisokban 1956-tól 2003-ig

Adatbázis -társadalomtudományi; Bibliometria; Felmérés [forma]; Hivatkozásmutató

Az SSCI és A&HCI adatbázisokban (az *educat** and (*multicult** or *intercult**) deszkriptorláncsal) végzett keresés összesen 1293 dokumentumot eredm-

nyezett. Ezek közel háromnegyede (71,6%) folyóiratcikk, 18,3%-a könyvrecenzió.

A témába vágó első cikk 1956-ban jelent meg, 1992-ben érzékelhető a mennyiségi ugrás (az addigi 0-22 dokumentum/év darabszámról 60-ra), a két kiemelkedő év 2000 és 2001 volt (100, ill. 115 dokumentum), az adatgyűjtés 2003-mal zárult (96 dokumentum). A szerzők tekintetében egy főnek van 11, 95-nek 2-9 publikációja, 1120 fő minősül alkalmi szerzőnek 1-1 publikációval. Az összesen 1144 szerző között mindössze ötnek van öt, vagy annál több publikációja (valamennyien egy-egy amerikai egyetem munkatársai). A legeredményesebb intézmények is amerikai egyetemek: Wisconsin 45, Washington 32, Indiana 23 publikációval áll az élen, a 14., a felsorolásban az utolsó helyen áll az egyetlen nem USA-beli, az angol Wawrick Egyetem 11 publikációval.

A folyóiratok sorát a cikkek száma szerint a *Journal of Teacher Education* vezeti 48 publikációval (a JCR szerinti impakt-faktora 0,677), majd a *Teacher College Record* 34 (0,914), *International Journal of Intercultural Relations* 32 (0,430), *Journal of Negro Education* 31 (0,016) következik. Érdekes, hogy két további, e témára szakosodott folyóirat csak a 9. *Journal of Multicultural Counselling and Development* 18 (0,824), illetve 13. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 14 (nincs adat) helyen áll. A publikációk több mint felére (52,09%) senki nem hivatkozott, 1-2 hivatkozást kapott 21,5%, és csak 6,93% dicsekedhet tíznél több hivatkozással.

(Mohor Jenő)

05/297

LUNA MORALES, M.E. – COLLAZO REYES, F.: Repercusión de un descubrimiento Big Science, de acuerdo a dos modelos de comunicación científica: el caso del quark top = Rev.Esp.Doc.Cient. 28.vol. 2005. 1.no. 11-21.p. Bibliogr. 28 tétel.

Res. angol nyelven

Egy felfedezés visszhangja a tudományos kommunikáció két modellje szerint: a top quark részecskék esete

Hivatkozásmutató; Publikálás -tudományos kiadványoké

Az elemi részecskék fizikájával kapcsolatos 1994-2002 közötti tudományos irodalom bibliometriai elemzését végezték el annak megállapítása érdekében, hogy a mexikói kutatók milyen részt vállaltak ebben a tevékenységben, illetve, hogy a top quark részecskék felfedezése milyen hatással volt a publikációkra és a hivatkozásokra.

Két információs rendszer: a *Science Citation Index* és a *Stanford Public Information Retrieval System in High Energy Physics* tartalmát vizsgálták. Az SCI a hagyományos, míg a SPIRES az informális tudományos kommunikációs modellt képviseli; az utóbbi főként az e-printeket, előbbi a tudományos folyóiratokban publikált végső változatokat tárja fel. Megállapításuk szerint a SCI válogatási mechanizmusa és az általa lefedett irodalom nem dokumentálja teljes körűen a felfedezést. A top quarkok esete azt mutatja, hogy az elemi részecskék fizikájának területén az e-printek nélkülözhetetlen dokumentumok a tudományos tevékenység rekonstrukciójához.

(Mohor Jenő)

Lásd még 357

Információszerzés

05/298

CARDEN, Mark: Library portals and enterprise portals. Why libraries need to be at the centre of enterprise portal projects = Inf.Serv.Use. 24.vol. 2004. 4.no. 171-177.p.

A könyvtári és a vállalati portálok. Miért legyenek a könyvtárak a vállalati portálok létrehozásának kulcsfigurái?

Portál; Üzemi tájékoztatási központ

Mialatt a könyvtárosok a könyvtári OPAC könyvtári portállá alakításával foglalkoznak, amit meta-keresést nyújtó kapuk hozzáadásával érnek el, fenn-

tartó intézményeik átfogó intézményi portál kifejlesztését kezdik el (amit gyakran „vállalati portálok”-nak neveznek) olyan technikák, módszerek és technológiák felhasználásával, amelyek ismeretlenek a könyvtárosok számára. Ennek következtében olyan vállalati portálok alakulnak ki, amelyek nélkülülzik az információszerzési tapasztalatokat, s ez a helyzet veszélyezteti a könyvtár szerepét és láthatóságát. A cikk tisztázza a könyvtári és a vállalati portálok között különbséget, és esettanulmányt mutat be a könyvtárosok számára annak bizonyítására, hogyan lehet részt venni és vezető szerepet vállalni a vállalati portálok kialakításában.

(Autoref.)

Lásd még 319

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGV

Általános kérdések

05/299

OPPENHEIM, Charles – SMITH, Victoria: Censorship in libraries = Inf.Serv.Use. 24.vol. 2004. 4.no. 159-170.p. Bibliogr. 66 tétel.

Cenzúra a könyvtárakban

Cenzúra; Felmérés; Közművelődési könyvtár; Olvasáskorlátozás

A cenzúra olyan téma, amely végig jelen volt az írott történelem folyamán. Kezdetben egyének és csoportok arra használták, hogy megakadályozzák és ellenőrizzék elméletek és információk létrehozá-

sát, elérését és terjesztését. Különböző formákat öltött és különböző okokból nyilvánult meg. A könyvtárosok és a cenzúra viszonya mindig ellentmondásos volt. A nehézséget az a konfliktus okozza, amely a könyvtárosnak a használók szolgálata iránti és a könyvtárat fenntartó szervezet iránti elkötelezettsége között áll fenn. A vallás, a politika és a szex különös gondot okoz. A tanulmány azt vizsgálja, mi a könyvtáros szerepe a vitatható információkhoz való hozzáférés megkönnyítésében. A szerzők szerint a szellemi szabadság – amelyet a könyvtárban gyakran nehéz megvalósítani – olyan ideál, amely a könyvtárosi hivatás lényegének tekinthető.

(Autoref. alapján)

Nemzetközi könyvtárügy

05/300

TAX CHOLDIN, Marianna: Libraries in continental Europe: the 40s and the 90s = J.Doc. 61.vol. 2005. 3.no. 356-361.p. Bibliogr.

Európai könyvtárak a 40-es és a 90-es években: folyóiratban 1945-ben és 1994-ben közreadott cikkek elemzése és összehasonlítása alapján.

Cenzúra; Könyvtárosi hivatás; Könyvtártörténet -nemzeti; Szakirodalmi szemle [forma]

Az angol folyóirat – folytatva a „60 év legjobb könyvtártudományi írásai” sorozatot – négy cikkét adja közre ismét: első évfolyamából (1945) hármat, az ötvenedikből (1994) pedig egyet; ezeket veti össze és elemzi a szóban forgó ötödikben amerikai szerzőnk.

Amikor a folyóirat indult, éppen véget ért a második világháború, az ötvenedik évfolyam megjelenésekor pedig teljesen megváltozott a világ képe. Nem meglepő tehát, ha az írások között hasonlóságok találhatók; 1945-ben a két amerikai és a lengyel szerző fellélegezhetett, hiszen a borzalmak véget értek, és a háborús évek szűkössége és pusztításai után helyreállt a normális élet a könyvtárakban; mindhárom cikk optimista hangvételű.

Az 1994-ben megjelent közlemény is optimista: az egyesített Németországban is megváltozott az élet, az addigi titkok már nem voltak azok többé. Mindkét korszakra az volt a jellemző, hogy a sanyarú idők múltával a könyvtárosok egy jobb jövőben bíztak – bár ez nem bizonyult tartósnak.

H. M. Lydenberg és D.J. Comins az Amerikai Könyvtáros Egyesület nemzetközi kapcsolatok hivatalának tevékenységét, illetve a háborús károkat szenvedett könyvtárakat segítő bizottság programját (*The Joint Committee on Books for Devastated Libraries*) ismertetik, míg a lengyel Maria Danilewicz

cikke számszámra sorolja fel a szétdúlt, elpusztított könyvtárakat, és ismerteti a nácik okozta könyvpusztítást (*The post-war problems of continental libraries*).

A második világháború után az amerikai szakmai közönség továbbra is törődött a világ más tájain működő könyvtárakkal; az ALA 9,5 millió dollárt fordított nemzetközi programokra a háború befejezésétől a nyolcvanas évek végéig, de az IFLA is jelentős szerepet játszott a nemzetközi kapcsolatok újjászervezésében és a globális szakmai közösség összefogásában. (A kilencvenes évek újabb fellendülést hoztak a segítségnyújtásban: elsősorban Kelet- és Közép-Európa országai élveztek ennek előnyeit, de ma már Afrika is a figyelem középpontjába került, s hamarosan a Közel-Kelet is sorra került.)

A kilencvenes évek elején drámai változások zajlottak a rendszerváltó országokban élők információellátásában az egykori szocialista és szovjet államokban is. Az Európai Közösség és az Európai Bizottság számos programot indított a régió – és az ezt igénylő nyugati országok – számára. Az amerikai Kongresszusi Könyvtár a volt szocialista országok parlamenti könyvtárainak nyújtott jelentős segítséget, de a Mellon- és a Soros-Alapítvány is komoly összegekkel támogatta ezen országok könyvtárait.

A cikk befejező része L. Mertens cikkét ismerteti, amely az NDK-ban készült és titkosnak minősített disszertációk bibliográfiáját elemzi (*A state secret – dissertations in the German Democratic Republic*), és kitér a régió könyvtárainak zárt anyagaira is. Felveti, milyen jó lenne többet olvasni e korszak hozzászólásairól és annak „sötét oldaláról” – a cenzúráról –, valamint történeti és politikai háttéréről.

Írását azzal zárja, hogy napjaink terrorista fenyegetései közepette nehéz megtalálni a helyes egyensúlyt a szellemi szabadság iránti igény és a nemzetbiztonság érdekei között.

(Murányi Lajos)

Nemzeti könyvtárügy

05/301

HANNESDÓTTIR, Sigrún Klara: Library development in the electronic environment: Iceland 2005 = IFLA J. 31.vol. 2005. 2.no. 151-161.p.

Res. francia, német, orosz és spanyol nyelven

Izland könyvtárügyének fejlődése az elektronikus korban

Könyvtárügy

Izlandon az első olvasóköroket 1790-en alapították elsősorban tudósok, akik megosztották, cserélgettek egymás között a külföldről beszerzett szakirodalmat. Ezután sorra alakultak a hosszabb-rövidebb ideig élő olvasókörok azzal a céllal, hogy javítsák az életszínvonalat, és emeljék a műveltség színvonalát.

Izland *nemzeti könyvtárát* 1818-ban alakították külföldi támogatással és európai adománygyűjtő akció segítségével. 1825-ben 1545 kötetel kezdte el működését a reykjavíki székesegyház padlásterében. A könyvtár 1881-ben költözött a parlament épületébe, majd 1909-ben önálló épületbe. A nemzeti könyvtár hamarosan az izlandi kiadványok gyűjtőhelyévé vált, 1886-tól kötelezpéldány-szolgáltatásban részesül, és 1888 óta adja ki az izlandi nemzeti bibliográfiát.

Az *Izlandi Egyetemet* 1911-ben alapították három iskola összevonásával, melyeknek mind külön könyvtárai voltak. Az egyetemet először a parlament épületében helyezték el a nemzeti könyvtárral együtt. Önálló épületet 1940-ben kapott, külön hellyel a könyvtár számára. Ebben az időben az egyetemnek 280 hallgatója volt. Eleinte a könyvtár egy főállású alkalmazottal működött, de az összeolvadásakor már 33 munkatárs (26 főállású) dolgozott a könyvtárban. Az automatizálás 1986-ban kezdődött az első CD-ROM-ok megvásárlásával, és 1991-ben indult a teljesen automatizált könyvtári

rendszer, a Libertas, amely több tudományos könyvtár központi katalógusa (Gegnir) is volt egyben, többek között a Nemzeti Könyvtáré is.

A jelenlegi *Izlandi Nemzeti és Egyetemi Könyvtárat* 1994-ben hozták létre a két legnagyobb könyvtár összevonásával. Az új, egyesített könyvtár egy tagas, újonnan épített könyvtár épületbe költözött. Az új épület 13 000 m² alapterületű, felszerelve a modern kor minden vívmányával; 700 férőhelyes olvasóterem, számos számítógépes állomás áll a látogatók rendelkezésére. Ez azonban 2005-ben már nem igazán elegendő, hiszen az Izlandi Egyetemnek közel 8000 hallgatója, és 1000 munkatársa van. A könyvtárnak kettős feladata van. Egyrészt, mint nemzeti könyvtár megőrzi, és elérhetővé teszi a nemzeti örökséget, másrészt, mint tudományos könyvtár támogatja az oktatást és a kutatást.

A tudományos könyvtárak száma Izlandon 40-50 közé tehető. A legnagyobb nemzeti tudományos intézmény, amely nagyon fontos könyvtári állománnyal rendelkezik, a Tengeri Kutatóintézet. A legtöbb tudományos intézet rendelkezik könyvtárral, a kutatás és fejlesztés területén egyre fontosabb az elektronikus források szerepe.

A *közkönyvtárak* a régi olvasókörokre alapozva jöttek létre. Csak 1955-ben fogadta el az izlandi parlament az első közkönyvtári törvényt, mely szerint az országot 30 kerületre osztották. Minden kerületnek, csekély állami támogatás mellett, magának kellett megteremtenie a közkönyvtári ellátás lehetőségét. A 1976-os új könyvtári törvény a közkönyvtári ellátás működtetésének feladatát teljes egészében a helyi önkormányzatok kezébe tette. Ebben az időben 170 könyvtár működött az országban. 1997-ben fogadták el a legújabb könyvtári törvényt, amely nagy hangsúlyt fektet a lakosság információellátására, melyet számítógépek segítségével szeretnének megoldani. A törvény megszületése óta a közkönyvtárak hatalmas fejlődésen mentek keresztül. Az internetkapcsolat általánossá vált, szinte valamennyi közkönyvtár csatlakozott az or-

szágos közös katalógushoz, a Gegnirhez. A legnagyobb közkönyvtár a Reykjavíki Városi Könyvtár, mely 1923-ban nyílt meg, és 6 fiókkönyvtárral és egy bibliobusszal működik. Éves látogatóinak száma 2003-ban 651 ezer volt 1,3 millió kölcsönzött dokumentummal.

Az első általános iskolai könyvtárakat az 1970-es években hozták létre, először csak egyéni kezdeményezések útján. Az izlandi parlament 1974-ben fogadta el az oktatási törvényt, melynek egy cikkelye kötelezővé teszi az általános iskolák számára a könyvtár fenntartását. Iskolai könyvtári módszertani központot hoztak létre, mely segítette az új iskolai könyvtárak létrehozását, és jelenleg is működve beszerzi, feldolgozza számukra az igényelt dokumentumokat, online katalógust is építve.

A könyvtárosképzés 1956-ban indult, és elsődleges célja a két nagykönyvtár szakemberigényeinek kielégítése volt. A képzés hároméves és BA fokozatot nyújt, de 2004 óta MA szintű diploma megszerzésére is van lehetőség a másoddiplomás képzés keretében. Az izlandi könyvtárosok nagy része külföldi egyetemeken szerezte az MA fokozatát távoktatási formában.

2003 májusában vált elérhetővé a nagyközönség számára is a *Gegnir*, amely országos könyvtári hálózat és központi katalógus egyben. Minden könyvtárnak van hozzáférése a weben keresztül, de még nem minden könyvtár csatlakozott, és kisebb könyvtárak rekordjainak felvitele még várat magára. A katalógus ingyenesen elérhető az interneten.

A *Nemzeti Elektronikus Könyvtár* létrehozása a Nemzeti és Egyetemi Könyvtár vezetésével kezdődött. A könyvtár már korábban digitalizált régi izlandi dokumentumokat, és célul tűzte ki az összes digitalizált dokumentum összegyűjtését egy állományba. Régi térképek digitalizálásával kezdődött az új projekt, majd folytatódott 150 ezer oldalnyi, az izlandi mondakörhöz kapcsolódó kéziratok anyaga és az 1920 előtti hírlapok és folyóiratok digi-

talizálásával. A digitális könyvtár a www.timarit.is weboldalon érhető el.

Az izlandi kormány által kiadott, a 2004-2007 közötti időszakra vonatkozó információs stratégia szerint a könyvtárak lényegi szerepet játszanak az információs társadalom megvalósításában, és ehhez megfelelő támogatást is kapnak a kormánytól.

(Bognárné Lovász Katalin)

05/302

FEDOROV, Viktor Vasil'evič: Kul'turnaâ i informacionnaâ politika gosudarstva: vzglâd iz biblioteki = Bibliotekovedenie. 2005. 1.no. 17-22.p.

Az állam kulturális és információs politikája a könyvtárak szemszögéből

Könyvtárpolitika; Vezetés

A világ legtöbb országában a könyvtárügy távlati fejlesztése az információs politika alkotórésze, ami a vonatkozó dokumentumokban tükröződik is. Az oroszországi gyakorlat lényegesen eltér ettől a megközelítéstől.

A nemzeti információs politika kialakulását a külföldi szakemberek a következő szakaszokra osztják.

- az 1950-1970-es években a figyelem középpontjában a tudományos információ átadása volt, szükség volt az állam aktív részvételére, nagy befektetéseire a tudományos-műszaki információs rendszerekbe;
- az 1970-1990-es években csökkentek az állami befektetések, ugyanakkor rohamosan fejlődött a magánszektor;
- az 1990-es évek elején született az információs társadalom kialakításának koncepciója, a legtöbb országban az állam központi felelőssége helyett azt az elméletet kezdték követni, hogy az optimális információellátás biztosítékát a piaci erők jelentik.

A nemzeti információs politika általános megközelítésében két szélsőséges álláspontot lehet kiemelni:

- neoliberális, amelynek képviselői szerint már az is elegendő a nemzeti információs infrastruktúra kialakításához, ha az állam nem avatkozik be a piaci versenybe;
- irányító-beavatkozó, amely szerint az államnak döntő szerepe van a verseny szabályozásában az információs piacon, ugyanakkor az állam a legnagyobb felhasználó, és jelentős pénzügyi eszközöket fordít az információs politika céljainak elérésére. Ezt a nézetet követik például Japánban.

Az elmúlt évtizedben az orosz könyvtárpolitika alakulására a legnagyobb hatást a piacgazdaság kialakulása és az információs technológia gyors bevezetése gyakorolta. A fejlődés bonyolultságát akkor látjuk, ha átnézzük az elmúlt tíz évben évenként tartott szakmai fórumok anyagait. Ezekből a következőket érdemes kiemelni:

- 1993: a könyvtárak könyvellátásának és számítógépesítésének új rendszere, nemzetközi együttműködés;
- 1994: a társadalom informatizálása és a könyvtárak szerepének elismerése;
- 1996: a könyvtárpolitika prioritása – a könyvtárak informatizálása;
- 1999: az állami politika könyvtárak tekintetében az állami kulturális politika része;
- 2001: az össznemzeti könyvtárpolitikát a föderatív, az állami, a regionális könyvtárpolitika, a nem állami szervezetek könyvtárpolitikája alkotja;
- 2004: a könyvtárpolitika az állam hatalmi és irányítási szerveinek, a társadalmi struktúráknak, az önálló szervezeteknek olyan tevékenysége, amelyet a felsoroltak céljai határoznak meg, és amely a könyvtárak/könyvtárügy korszerűsítési folyamatainak szervezésére és ösztönzésére irányul.

Az utóbbi években számos szakmai rendezvényen hangsúlyozták, hogy a Kulturális Minisztériumhoz tartozó könyvtárak maradtak meg a legjobban, konszolidálódtak és fejlődnek. Ez igaz ugyan, csak arról nem szabad megfeledkezni, hogy a Kulturális Minisztériumhoz mindössze a könyvtárak 37%-a tartozik. Ebből következik, hogy könyvtárpolitikai kérdések megoldásnál keresni kell az együttműködést a többi ágazattal, a tudománnyal, az oktatással és az információs technológiával. Ha ezt nem tartják szem előtt, valamennyi határozat a Kulturális Minisztérium szintjén marad.

A könyvtári állományok alapján az elmúlt tíz évben számos információs rendszer jött létre. Néhány ezek közül:

- LIBNET – a Kulturális Minisztérium irányítja és finanszírozza, a nemzeti és regionális könyvtárak információs forrásait egyesíti;
- RIBK (Rossziskij informacionnyj biblioteenyj konszorcium = Oroszországi Információs Könyvtári Konzorcium) a TACIS (EU) program finanszírozza, öt oroszországi könyvtár forrásait fogja össze;
- ARBIKON – 13 szigorúan önálló konzorcium és egyesülés hálózata;
- A disszertációk elektronikus könyvtára – egyedülálló információforrás, amelyet az Oroszországi Állami Könyvtár állami költségvetési eszközökből hozott létre.

A könyvtárvezetőknek az állami információs politikával szembeni elvárásait három csoportba lehet sorolni:

- Menedzseri elvárások: szorosan összefüggnek a könyvtárak finanszírozásával, valamint a könyvtárak vezetőinek jogkörével. Ez különösen aktuális, mivel kidolgozás alatt van az önkormányzati törvény.
- Szakmai elvárások: az ismert problémák mellett, mint az állománygyarapítás, a tulajdonlás vagy hozzáférés dilemmája, a legnagyobb felada-

tot az osztott könyvtári állományok és a letéti könyvtárak rendszerszintű megközelítése jelen-ti.

- a több ágazatot érintő problémák megoldásával kapcsolatos elvárások (ide tartoznak például a jogi normák, a kulturális-oktatási-tudományos szféra együttműködése, föderatív célprogramok előkészítése és megvalósítása).
- A föderatív célprogramok kritikája:
- Az „Oroszország kultúrája” nem felel meg a nevének: mint központi célprogram anyagi támogatást kellene nyújtania a jó és megalapozott feladatokhoz. Ezúttal azonban semmiféle komplex célirányosságot nem vettek figyelembe. Példaként említhető „A disszertációk elektronikus könyvtára”, amelyre 8 millió rubelt irányoztak elő. Ez az összeg 5-6 millió rubellel kevesebb, mint amennyi az évi 25 ezer disszertáció digitalizálásához szükséges. A projekt valóban állami célt szolgál, rengeteg pénzt lehet megtakarítani a több mint 50 virtuális olvasóteremből történő eléréssel, az ágazatok azonban nem vesznek részt a finanszírozásban.
- Az „Elektronikus Oroszország” célprogram a hálózatépítésre összpontosít, a tartalmat figyelmen kívül hagyja.
- Az „Oroszország információs fejlesztésének nemzeti stratégiája” c. új program az információs és hírközlési minisztérium hatáskörébe tartozik.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 326

Központi szolgáltatások

05/303

WIMMER, Ulla: Kompetenznetzwerk für Bibliotheken – das erste Jahr = Bibliotheksdienst. 39.Jg. 2005. 2.no. 191-200.p.

Könyvtári Szakértői Hálózat – az első év

Együttműködés -belföldi; Együttműködés -nemzetközi; Központi szolgáltatások; Módszertani központ; Statisztika; Szabvány -könyvtári

Németországban a könyvtárügy országos és a nemzetközi feladatait a kilencvenes évek végéig nagyrészt a Német Könyvtári Intézet látta el, megosztva feladatát a Könyvtárszövetséggel, a nemzeti könyvtárral (Die Deutsche Bibliothek) és a közkönyvtárak Szakmai Ellátó Központjaival. A 2002-ben véglegesen megszüntetett Német Könyvtári Intézet utóda, a Könyvtári Innovációs Központ lényegesen kisebb kapacitással dolgozik, az országos és nemzetközi feladatok nagyobb részének átvételére nem volt lehetősége. A probléma megoldása érdekében azok az intézmények, melyek addig az országos könyvtárügyi feladatokat végezték, javaslattal fordultak a Kultuszminiszteri Konferenciához. Ajánlatuk lényege az volt, hogy a korábbi tervekkel ellentétben ezeket a feladatokat ne egy újonnan szervezett intézményre bízzák, hanem osszák meg a jelenleg is működő intézmények között. A jelentős költségmegtakarítással járó javaslatot 2003 novemberében minden tartomány aláírta. Az együttműködési kört Könyvtári Szakértői Hálózatnak (Kompetenznetzwerk für Bibliotheken, KNB) nevezik.

A Szakértői Hálózat célja, hogy a szövetségi és a tartományi vezetők számára tervezésükhöz és döntéseikhez információkat és adatokat szolgáltatson; megfogalmazza a stratégiai prioritásokat; erősítse, támogassa a könyvtárak nemzetközi kapcsolatait és

szerepvállalásukat; támogassa a könyvtárak innovációs és fejlesztési potenciáját.

A Szakértői Hálózat tevékenységét hattagú vezetőség koordinálja, a hálózat munkájában részt vevő hat intézmény képviselői. Jelenleg a következő feladatok ellátása történik ebben az új szervezeti formában:

1. *A német könyvtári statisztika vezetése.* – Ezt a munkát 2003-ban az észak-rajna-vesztfáliai Könyvtáros Főiskolai Központ (Köln) vette át, 2004 óta a Könyvtári Szakértői Hálózat finanszírozza. Az adatfeldolgozás kizárólag gépi úton történik.
2. *Könyvtári szabványosítás.* – A szakértői költségeknek mintegy harmadát biztosítja a Könyvtári Szakértői Hálózat, hozzájárulva a német szakemberek részvételéhez a nemzetközi munkacsoportok tevékenységében. Ezt a feladatot a megszüntetett Könyvtári Intézet helyett most részben a frankfurti Deutsche Bibliothekben működő Szabványosítási Iroda végzi, részben a Berlinben működő Könyvtár- és Dokumentációügyi Bizottság.
3. *Nemzetközi együttműködés.* – Ennek szervezési feladatait jelenleg (2004 januárjától) a Német Könyvtáros Szövetség (DBV) látja el, a tervek szerint a jövőben egy másik intézménnyel közösen: az EU-kapcsolatok a berlini Állami Könyvtár EUBAM titkárságához fognak tartozni.
4. *A Könyvtári Szakértői Hálózat szervezési feladatai.* – Az új intézmény adminisztrációját, koordinációs és kommunikációs feladatait a DBV mellett működő koordinációs munkacsoport fogja ellátni.

A Szakértői Hálózat a jelenleg ellátott feladatok mellett a jövőben újak vállalását is szükségesnek tartja, erre azonban csak akkor lesz lehetőség, ha a finanszírozás forrását is megtalálják. Három fontos feladatot látnak: 1. A 70 közkönyvtár által elindított Német Internetkönyvtár továbbfejlesztését. 2. A könyvtári statisztikára épülő BIX könyvtári in-

dex munkálatainak továbbvitelét. 3. Könyvtárügyi információs szerver létrehozása, mely a német könyvtárügy egészéről közölné a tervezési, statisztikai és információs adatokat.

A három konkrét megvalósításra váró feladat mellett a Szakértői Hálózat – anyagi helyzetének megerősödése után – távlatilag más feladatokat is lát maga előtt: a könyvtárak számítógépesítési kezdeményezéseinek ösztönzését, a könyvtár és a permanens művelődés, a könyvtár és az iskola átfogó koncepciójának kidolgozását, innovációs modellek, programok támogatását.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 322

Együttműködés

05/304

WOLDERING, Britta: TEL-ME-MOR = Dial.Bibl. 17.Jg. 2005. 2.no. 30-32.p.

A TEL-ME-MOR projekt

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Nemzeti könyvtár

2005. február 1-jén indult az Európai Bizottság IST-programjának 6. keretprogramja által támogatott új projekt, a TEL-ME-MOR (The European Library Modular Extensions For Mediating Online Resources), melynek koordinátora a német nemzeti könyvtár, a Die Deutsche Bibliothek (DDB) lett. A TEL-ME-MOR ([ttp://www.telmemor.net](http://www.telmemor.net)) célja az, hogy a tíz új tagország nemzeti könyvtárai is teljes jogú tagok legyenek a *European Library*-ben, továbbá hogy az új tagállamok is bekapcsolódjanak az európai kutatási programokba.

A *European Library* (<http://www.theeuropeanlibrary.org>) az európai nemzeti könyvtárak új webszolgáltatása, amely integrált keresést biztosít azoknak

a nemzeti könyvtáraknak a katalógusaiban és gyűjteményeiben, amelyek teljes jogú tagként metaadatokot szolgáltatnak (jelenleg: Finnország, Franciaország, Hollandia, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország, Portugália, Svájc és Szlovénia). A keresőfelület a részt vevő országok nyelvén használható. A katalógusban való keresésen kívül bekerült a *European Library*-ba (EL) a *Gabriel* korábbi webes anyaga is, így 43 nemzeti könyvtár adatai érhetőek el benne. Az EL hosszabb távú célja az összes európai nemzeti könyvtár integrálása; 2005 áprilisa óta kilenc új tagországgal áll már összeköttetésben, a projekt folyamán pedig újabb tíz régi tagország fog csatlakozni hozzá.

A tíz új tagország szervezeteinek és intézményeinek az európai uniós fejlesztési programokba való bekapcsolására tájékoztató kampányokat terveznek, melyek nem csak a közgyűjteményi szférára, hanem a képző és állami intézményekre, politikai döntéshozókra, kutatókra, valamint az információ-technológia területén működő kis- és középvállalkozásokra is irányul majd.

A TEL-ME-MOR-projekt feladatait négy munkacso-magra osztották:

1. a kutatási tevékenység igényeinek felmérése a tíz új tagországban – vezetője a cseh nemzeti könyvtár;
2. a nemzeti dokumentumokhoz való hálózati hozzáférés fejlesztése – vezetője a holland nemzeti könyvtár;
3. a hálózat többnyelvűségének fejlesztése – vezetője a szlovén nemzeti és egyetemi könyvtár, valamint a Schweizerische Landesbibliothek (Bern);
4. a kutatási együttműködés információs hálózatának kiépítése és marketingje – vezetője az észt nemzeti könyvtár (amely a projekt PR-felelőse is egyben).

A TEL-ME-MOR-projekt két évre szól, és 1,4 millió euróval gazdálkodik. A konzorciumban a koordinátor DDB mellett 15 tag vesz részt: a tíz új tagállam

nemzeti könyvtára (illetve fenntartó minisztériumuk), az Európai Nemzeti Könyvtárak Konferenciája (CENL), továbbá egyéb partnerek (a holland, a svájci nemzeti könyvtár, a British Library és az Eremo srl nevű olasz tanácsadó cég, a projekt tudományos koordinátora).

(*Murányi Lajos*)

05/305

GRZEMPA, Ewa – LOKAJ, Janusz Maciej: Zehn Jahre grenzüberschreitende Zusammenarbeit der öffentlichen Bibliotheken der Euroregion Neisse = Bibliotheksdienst. 29.Jg. 2005. 3.no. 331-334.p.

A közkönyvtárak határokat átszelő együttműködésének tíz éve (1993-2003) a Neisse eurorégióban

Együttműködés -nemzetközi

A lengyel, német és cseh határ találkozáspontjánál fekvő terület, a Neisse menti eurorégió könyvtársai között intenzív szakmai kapcsolat jött létre. Az együttműködés kezdete az 1970-es évekre nyúlik vissza, akkor azonban a pártszemponatok meghatározták a kooperáció jellegét is. Az 1989/90-es politikai változások után a kapcsolatok új alapokra épültek. A lengyel Jelenia-Góra városi (akkor: járási) könyvtára 1993-ban együttműködést kezdeményezett a közkönyvtárak drezdai Szakmai Ellátó Központjával, majd két évvel később Liberec Tudományos Könyvtárával.

Az első lengyel-német könyvtárosi együttműködési szerződés 1994/95-re szól, és főleg szakmai tapasztalatszerzésre, könyvtári kiadványok és információs anyagok cseréjére terjedt ki. A jelenlegi (2004/2005-re szóló) háromoldalú szerződés témaköre gazdagabb, magában foglalja kongresszusok tartását, közös publikációkat könyvtári szakfolyóiratokban, német, lengyel, szorb és cseh nyelvű különgyűjtemények kialakítását és közös kiállítások szervezését.

Az elmúlt tíz év együttműködésének legfontosabb eredményei:

- Hét közös könyvtári kongresszus rendezése lengyel, cseh és német könyvtárosok részvételével
- Négy közös kiadvány: Tájékoztató a régió könyvtárainról; Tájékoztató e könyvtárak információs szolgáltatásairól; Nyelvi kalauz a régió könyvtárainak használatához három nyelven; Háromnyelvű illusztrált könyvtárhasználati kalauz gyerekek részére.
- Illusztrációs verseny szervezése gyerekek és fiatalok részére. Témája: „Az Óriáshegység szellemei: Krakonoš – Rübenzahl – Rzepior.” Több mint kétszáz fiatal küldött be festményt, rajtot vagy szobrot, ezek javát a lengyel, cseh és német könyvtárakban kiállították.
- Jelenia Góra és Liberec könyvtára német kiadótól 6000 kötet könyvet kapott, (60 ezer EU értékben) nyelvi különgyűjteményük részére. A könyvek intenzív igénybevétele nyomán várható, hogy német részről a projekt folytatása következik.

(Katsányi Sándor)

05/306

DEL CORNO, Andrea: L'Italian Studies Library Group (ISLG): attività e collaborazione tra biblioteche inglesi = Boll.AIB. 44.vol. 2004. 4.no. 501-502.p.

Az olasz érdekeltségű angol könyvtárak tevékenysége és együttműködése

Együttműködés -belföldi; Együttműködés -nemzetközi; Könyvtártudományi tájékoztatás

Az *Italian Studies Library Group* (ISLG) mint a jelentős olasz érdekeltséggel rendelkező angol könyvtárak együttműködésének formája 2001-ben jött létre a British Library égisze alatt. Célja, hogy az olasz tanulmányokat segítő központ legyen bármilyen típusú könyvtárak számára; hogy a brit könyvtárakban található, olasz vonatkozású gyűjteményekről információkat szerezzen és terjesszen; hogy kvalifikált olvasók minél szélesebb rétegét be-

vonva teremtsen alkalmat megbeszélésekre és találkozásokra az érdekeltek körében; hogy bátorítsa a különböző intézmények közötti együttműködést; hogy együttműködjön más hasonló csoportokkal. Tevékenységében egyetemi könyvtárak (London, Cambridge, Manchester, Reading, Warwick stb), a British Library, a skót nemzeti könyvtár, és más intézmények (pl. *The London Library*, *Natural History Museum*) vesznek részt. Az ISLG évente általában kétszer ülésezik (ezek egyike tematikus rendezvény), hírlevelet ad ki, és honlapot (www.bl.uk/collections/wider/italian/italianstulib/html) tart fenn.

(Mohor Jenő)

05/307

MARTIN, Di: InforM25: the M25 Consortium initiatives on resource discovery = New Rev.Acad.Lib. 10. vol. 2004. 2.no. 139-153.p.

InforM25, az M25 konzorcium kezdeményezései online tájékoztatási források felderítésére

Egyetemi hallgató; Együttműködés -belföldi; Online információkeresés; Referenz; Tájékoztatási eszköz

InforM25 néven a hallgatók, oktatók és kutatók számára online forrásokat közvetítő szolgáltatást hoztak létre a London környéki felsőoktatási könyvtárak 150 tagú M25 konzorciumának keretében, amelyhez más közgyűjtemények is csatlakoztak, és amely közel egymillió használó számára szolgáltat. Az InforM25 négy integrált szolgáltatást nyújt egy közös interfészen: Find-a-Library (kb. keress meg a megfelelő könyvtárat), Visit-a-Library (keress fel a könyvtárat – jelenleg még kísérleti fázisban), Search Catalogues (keress a katalógusokban) és Union List of Serials (ULS, időszaki kiadványok központi katalógusa) néven.

A megfelelő könyvtár kiválasztása egy Minerva-adatbázis segítségével történik, a gyűjtemény erősségei és földrajzi szempontok alapján. A katalógusokban való keresés egyszerre több tagkönyvtár katalógusát felhasználva történik (Z39.50 technológiá-

val; szerző, cím, tárgy, kulcsszó és szabványos azonosító szerinti kereséssel; időszaki kiadványokra is lehet keresni. A kiválasztott könyvtárat a használók felkereshetik vagy könyvtárközi kölcsönzést kezdeményezhetnek saját könyvtáruk bevonásával. A szolgáltatás jövőjére nézve a következő kérdésekkel kell foglalkozni: több adatbázis közös lekérdezése, az üzleti webes keresőszolgáltatások térhódítása, szabványos megoldások alkalmazása, országos forrás-felderítési kezdeményezések, a nyilvános hozzáférésű folyóiratok és az online intézményi archívumok fejleményei, a virtuális tanulás környezet. Az új trendek között a digitális teljes szövegek felkutatása, a más szolgáltatásokkal való integráció, a személyre szabott szolgáltatások merültek fel. A használók elvárásai így foglalhatók össze: gyors, egyszerű, személyre szabott, teljes szövegű online szolgáltatás bármikor és bárhol.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 303, 313, 316, 322, 331, 374, 386

Könyvtárosi hivatás

05/308

GLEYZE, Alain: Quelles compétences pour les bibliothécaires? Diversité des fonctions et référentiels = Documentaliste. 41.vol. 2004. 6.no. 22-25.p.

Milyen jártasságokra van szükségük a könyvtárosoknak? Funkciók és irányelvek

Irányelvek -könyvtári; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Munkakör

A könyvtárosi tevékenységekre és jártasságokra vonatkozó irányelvek elkészítése értékes segítséget jelent a könyvtárosképzési és továbbképzési kurzusok kialakítása vagy átszervezése során. Ám két tényező nagyban akadályozza ezt a törekvést: a könyvtárosok egyre szélesebb körűen jellemzik a

saját munkájukat, aminek az a kockázata, hogy „el-mossák” szakmájuk határvonalait és jellegzetességeit; másrészt rengeteg olyan mindennapi, nem szakmai teendővel is foglalkoznak, amelyek elvégzése elkerülhetetlen. Hogyan lehet akkor olyan irányelveket kidolgozni, amelyek szilárd alapot jelenthetnek a képzés megtervezéséhez vagy átalakításához?

(Autoref.)

05/309

ANDREWS, Anne M. – ELLIS, David: The changing nature of work in library and information services in the UK: An analysis = Educ.Inf. 23.vol. 2005. 1/2.no. 57-77.p. Bibliogr. 31 tétel.

A könyvtári és információs munka változó természete az Egyesült Királyságban: elemzés

Dokumentáló -felsőfokú; Felmérés [forma]; Könyvtárosi hivatás; Munkabér, alkalmazás; Munkakör

A tanulmány arról a kutatásról számol be, amelynek célja az információs szakemberek képességeinek-készségeinek meghatározása volt, feltárva a könyvtári és információs munka hasonlóságait és különbözőségeit is. A téma 2002 áprilisa, az angol könyvtáros egyesület (Library Association) és az Információs Szakemberek Intézete (Institute of Information Scientists) egybeolvadása óta különösen időszerű. A szerzők a két hivatás olyan hasonló területeit vetették egybe, mint az egyre növekvő fontosságú információtechnológiai, menedzsment ismeretek, a használókkal való kapcsolat, és olyan különbözőeket, mint például az információs munkában az aktív információközvetítés hangsúlyozása. A tanulmány röviden összefoglalja, az eredmények hogyan hathatnak a két hivatás gyakorló szakembereire.

(Autoref.)

05/310

HEIMER, Gail L.: Defining electronic librarianship. A content analysis of job advertisements = Public Serv. Q. 1.vol. 2002. 1.no. 27-43.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Az elektronikus könyvtáros munkakörével összefüggő feladatok, képesítési és egyéb követelmények meghatározása álláshirdetések tartalom-elemzésével

Elektronikus könyvtár; Képesítés; Könyvtáros -felsőfokú; Könyvtárosi hivatás; Pályázat -állás betöltésére

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A technológiai fejlődés mélyreható változásokat idéz elő a könyvtárakban. Az új elektronikus környezet sok „ága-boga” miatt egyre szélesebb körű szaktudásra van szükség. Ennek az úrnek a betöltésre újabban két új munkakör jelent meg az amerikai könyvtárügyben: az „electronic services librarian” és az „electronic resources librarian”. Az ún. elektronikus könyvtárosi munkakör feladatainak, képzettségi követelményének, szervezeti és fizetési jellemzőinek alakulása céljából a szerző megvizsgálta az *American Libraries* 1989–1998-as számainak álláshirdetési rovatát. A cikk ennek a kutatásnak az eredményeit foglalja össze.

(Autoref. alapján)

05/311

TONKERY, Dan: Seven helpful steps to get you to the top = Inf.Outlook. 9.vol. 2005. 9.no. 20-21.p.

Hét hasznos tanács ahhoz, hogy magasabb pozícióba jussunk

Továbbképzés; Vezetés

A szerző 35 éves pályafutása során igazán imponáló karriert futott be. Vezető posztot töltött be a Nemzeti Orvosi Könyvtárban (National Library of

Medicine), dolgozott az UCLÁ-nál (University of California, Los Angeles) igazgatóhelyettesként, majd átlépett az üzleti szférába, ahol elnöke volt a Faxon Corporation-nek, elnöke és vezérigazgatója a ReadmoreInc. részvénytársaságnak, alapítója és elnöke a Horizon Information Services vállalatnak. 2001 óta az EBSCO üzletágfejlesztéssel foglalkozó alelnöke. A törekvő és céltudatos fiataloknak tehát érdemes odafigyelni tanácsaira.

Első jó tanácsa: „alapozd meg szakmai erősségeidet”. Jó, ha az ember több területen is szakértővé képezi magát – ő például biológiai és számítástechnikai alapképzettsége mellett bőségesen szerzett szerződés-kötési és pénzügyi tapasztalatokat is. Ezen kívül nélkülözhetetlennek vallja a jó kommunikációs készséget, a széles körű számítógépes ismereteket. Életében meghatározó volt a bibliográfiai számbavétel – melyet „sötét korokban” katalógizálás néven ismertek – jelentőségének felismerése. Ez alapozta meg sikert hozó információszervezési képességeit.

Kapcsolatok, kapcsolatok, kapcsolatok! Már pályád kezdetén kezd építeni szakmai kapcsolataidat – tanácsolja. Ez legyen állandó folyamat, hiszen az emberek előbb-utóbb nyugdíjba mennek, és helyettük új kollégákat kell bevonni a személyes hálózatba. A szerző maga jól ismerte például a legjelentősebb amerikai könyvtárak igazgatóinak utolsó hat nemzedékét.

Ahol csak lehet, önkéntes munkát kell vállalni, lehetőleg olyat, melyben az irányítást, vezetést is gyakorolhatjuk. Bármennyire is újnak, bonyolultnak is tűnik egy-egy önként vállalt feladat, vágjunk bele, és gyűjtsünk minél több tapasztalatot. Ha sikerrel oldottuk meg, elismerést és ismertséget fogunk szerezni kollégáink körében. Tonkery legmegbízhatóbb „harcostársait” különböző szakmai testületekben és bizottságokban szerezte.

Az ismeretlentől és a kudarcélménytől való félelmünkben gyakran a végsőig ódzkodunk a kockázatvállalástól. Pedig kockázat nélkül nincs nyereség – az eredményes emberek minden nap kockáztatnak. Tanulni pedig legjobban a sikereinkből és a hibáinkból tudunk.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni a folyamatos – élet-hosszig tartó – tanulást. Minden új feladat új készségeket, új tudást igényel.

És ha valami mégsem úgy sikerül, ahogy szeretnénk? Vagy úgy gondoljuk, jelenlegi helyünkön már nem tudunk újat tanulni, fejlődni? Mindannyiunknál elérkezhet a pillanat, mikor úgy érezzük, megrekedtünk szakmai pályánkon. Ez az a pont, mikor túl kell lépniünk veszteségeinken, és tovább kell állnunk.

A legfontosabb tanács pedig, hogy válasszunk magunknak mentort szakmánk sztárjai közül. Keresjük a lehetőséget a bemutatkozásra – erre kiváló lehetőséget adhatnak például az országos szakmai rendezvények. Célszerű több területen is támogatóra szert tenni. Tonkery büszkén emlékszik vissza, hogy mentorai a legjobbak közül kerültek ki. És a tapasztalatok hatására ma már ő az, akihez tanácsért, támogatásért fordulnak a mai ifjú könyvtárosok.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 292, 294

Oktatás és továbbképzés

05/312

KIM, Hak Joon – KUSACK, James Michael: Distance education and the new MLS: The employer's perspective = J.Educ.Libr.Inf.Sci. 46.vol. 2005. 1.no. 36-52.p. Bibliogr.

A távoktatás és az egyetemi könyvtári végzettség: a munkaadók elvárásai

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtáros-utánpótlás; Munkabér, alkalmazás; Távoktatás

A távoktatás egyre inkább központi szerepet játszik a könyvtárosképzésben. Növekvő jelentősége ellenére még kevés vizsgálat foglalkozott azzal, hogyan

vélekednek a munkáltatók ezekről a programokról és az ott végzettekről. A tanulmány szerzői kérdőív felmérést végeztek 202 olyan könyvtár részvételével, amelyek álláshirdetést adtak fel a LIBJOBS levelezőlistára kezdő vagy alacsony szintű könyvtárosi munkahelyekre. A vizsgálat számos fontos megfigyelést eredményezett. Először is, annak ellenére, hogy a távoktatási programok az elmúlt évtizedben egyre szaporodtak, hatásuk a könyvtárosi munkaerőpiacra viszonylag jelentéktelen maradt. Másodsor: a könyvtári munkaadók nem tesznek különbséget a távoktatás és a hagyományos oktatás keretében végzettek között. Mindazonáltal néhány munkáltató kétségét fejezte ki a távoktatási programok minőségével kapcsolatban, és kifogásolta a szociális és kommunikációs készségek elsajátításának csekély lehetőségét. Végül sok munkáltató úgy véli, hogy a gyakorlati könyvtári ismereteknek is helyet kell kapniuk a távoktatási programokban.

(Autoref.)

05/313

HARRIS, Colin: NoWAL: developments in staff development and training and procurement of e-books = New Rev.Acad.Librariansh. 10.vol. 2004. 2.no. 119-127.p.

A NoWAL konzorcium tevékenységéből: a személyzet fejlesztése és képzése, e-könyvek beszerzése

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyv; Minősítés; Tapasztalatcsere; Továbbképzés

Anglia észak-nyugati részének felsőoktatási könyvtárait tömöríti a *North West Academic Libraries – NoWAL* konzorcium. 2000-ben alapították a manchesteri egyetemi könyvtári konzorcium (CALIM) tagjai és a régió más könyvtárai. Jelenlegi 14 tagja összesen kb. 10 millió kötetet és 50 ezer folyóiratcí-

met tartalmaz, használóik népessége megközelíti a negyedmilliót.

Működésének egyik kiemelkedő területe a személyzet képzése és továbbképzése. Az évente kb. 40 alkalmat tartalmazó általános program részben személyiség és szakmai fejlesztő (pl. emocionális intelligencia, gyorsolvasás stb.) részben újdonság-ismerető (pl. a blogok és a könyvtár), részben menedzsment (elsősorban újonnan kinevezett, illetve alacsonyabb szintű vezetők számára) tematikájú foglalkozásokból áll. A CLIP (*Certificate in Library and Information Practice*) programot a könyvtári végzettséggel nem rendelkező munkatársak számára fejlesztették ki. Az egységekből álló, kreditrendszerű tanfolyam témái: olvasószolgálat, hátrányos helyzetűek segítése, szóbeli és írásbeli kommunikációs készségek 30 órában); illetve (60 órás, kétszeres kreditpontot érő tárgyak) információtechnológiai, internetes készségek, önmagad és mások irányítása, oktatási és tanulási készségek. Ma a NoWAL szervezi az eredetileg a Manchester városi egyetem által indított, majd a CALIM által is folytatott alaptanfolyamot (*CALIM Standard Professional Training Programme*). Külön továbbképzést tartanak a felsőbb vezetőknek, melyek a költségvetés, menedzsment és vezetői kvalitások, tervezési és menedzsment-szolgáltatások témáit tekinti át.

A konzorciumok fontos célkitűzése az állomány közös építése és használata: ennek jelentős lépését tette meg a NoWAL, amikor 30 hónapra (2006 júliusáig) megszerezte a netLibrary szolgáltatást, amely több mint 12 ezer árazott és 3800 szabadon hozzáférhető elektronikus könyvet tartalmaz (valamennyihez az OPAC-ban megjeleníthető MARC rekord jár). A dokumentumok egy része a szerződés lejártá után a konzorcium tulajdonában marad.

(Mohor Jenő)

Lásd még 308, 311, 363

Szabványok, normatívák

05/314

TAJOLI, Zeno: DOI: uno strumento per costruire la biblioteca digitale = Boll.AIB. 45.vol. 2005. 1.no. 75-84.p. Bibliogr. 34 tétel.

Res. angol nyelven

DOI: a digitális könyvtárak építésének egyik eszköze

Dokumentumazonosítás; Elektronikus publikáció; Szabvány

A digitálisobjektum-azonosító (*Digital Object Identifier – DOI*) nem tudományos alapokon és nem tudományos célokkal jött létre, hanem a szerzői jogok által védett digitális dokumentumok kiadóinak és internetes terjesztőinek szükségleteit hivatott kielégíteni. A DOI valójában egyben az ANSI/NISO Z39.84-2000 számú szabványa is. Szintaxisa rendkívül egyszerű, mindössze egy /-lal elválasztott két számsorból áll, melyek közül az első az adott DOI-t létrehozó szervezethez kapcsolódik, a második jelentés nélküli. Eredeti javaslata az amerikai kiadók egyesületétől (*Association of American Publishers – AAP*) származik 1996-ból, és olyan közös alapként jelent meg, amely az összeköttetést teszi lehetővé a különböző azonosító rendszerek (ISBN, ISSN, PII, SICI stb.) között. Mivel az AAP közvetlenül nem kívánt foglalkozni a DOI-val, 1998-ban e célból létrejött az *International DOI Foundation* (IDF).

A DOI-val különösen 1997 és 2002 között, a kezelésére és elősegítésére szolgáló infrastruktúra kialakítása idején foglalkoztak sokat. Felmerült, hogy a DOI kereskedelmi jellege a felhasználók számára kedvezőtlen tulajdonságokat is rejt, ezért jobb lenne azt a jogokat kezelni kívánóakra hagyni, a könyvtárak pedig teremtsék meg a saját azonosító rendszerüket. Lévén a DOI jelentés nélküli számsor, szükségessé vált metaadatok kisebb-nagyobb együttesével összekapcsolni, e célra az *Idecs* keretrend-

szert dolgozták ki. Míg a DOI eredeti célja mindössze annyi volt, hogy egy DOI-hoz egy URL járuljon, semmi több, a használók azt kívánták, hogy egy azonosító több célra is felhasználható legyen. Az IDF tanulmányi és fejlesztői tevékenysége kezdettől erre irányul, és különösen akkor erősödött meg, amikor a CrossRef megkezdte szolgáltatását széles felhasználói körnek kínálni. Ennek egyik eredményeként integrálták az OpenURL szabványt. 2002-ben javaslat született a DOI-hoz egy egységes forrásazonosító (*Uniform Resource Identifier – URI*) kidolgozására, azonban az IDF nem tudta véghezvinni mindazt a munkát, ami az internetes szabvánnyá váláshoz szükséges, így az URI-tervezet hivatalosan immár nem létezik. Ami a DOI jövőjét illeti, kihívója és versenytársa valószínűleg a nyílt archívumoknak az OAI-PMH (*Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting*) protokollban megjelent azonosítója lesz, bár az a DOI-nál kevésbé robusztus. A jövőbeli helyzet alighanem a kapcsolódó szolgáltatások minőségétől és a nyílt archívumok elterjedésétől függ.

(Mohor Jenő)

05/315

SHREEVES, Sarah L. – HABING, Thomas G. – HAGEDORN, Kat [et al.]: Current developments and future trends for the OAI Protocol for Metadata Harvesting = *Libr.Trends*. 53.vol. 2005. 4.no. 576-589.p. Bibliogr.

A metaadatok begyűjtésére szolgáló OAI protokoll új fejleményei és jövőbeni fejlődési irányai

Gépi dokumentumleírás

Az Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting (OAI-PMH) nevű protokoll 2001-es bevezetése óta széleskörűen elterjedt. A különféle elektronikus archívumok egyesített elérése kifejlesztett, „metaadat-begyűjtés”-re épülő eszközről azóta bizonyosodott, hogy széles körű használó igények kielégítésére alkalmas. A két évvel ezelőtt megjelent 2.0 változat óta sok érdekes fejlesztés tör-

tént, az érdeklődő használói csoportok igényeik megfelelően. A jelenlegi fejlesztés azt célozza, hogy az OAI protokoll túllépjen a hagyományos metaadat-gyűjtés keretein, ám ezzel kapcsolatban még mindig komoly kihívásokkal kell szembenéznük a szolgáltatóknak. A cikk áttekinti az OAI jelenlegi kereteit, és végiggondolja a jövőbeli fejlesztés irányait.

(Autoref. alapján)

05/316

GUERRINI, Mauro: Verso un codice internazionale di catalogazione. Dieci domande a Barbara Tillet = *Boll. AIB*. 45.vol. 2005. 1.no. 9-15.p.

Res. angol nyelven

Egy nemzetközi katalogizálási szabályzat felé. Tíz kérdés Barbara Tillethez

Dokumentumleírasi szabályzat; Együttműködés -nemzetközi; Gépi dokumentumleírás

A 2003-as frankfurti szakértői összejövetellel (*IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code – IME ICC*) megkezdődött az a folyamat, amely az 1961-es párizsi alapelvek elemzése és az azóta született fontosabb katalogizálási szabályzatok (európaiak és az AACR2) összevetése alapján eljut egy új nemzetközi katalogizálási kódex kimunkálásához.

A 2004-es IME ICC2 (Buenos Aires) után B. Tillet (az IFLA *Bibliographic Division* és az IME ICC elnöke, az AACR *Joint Steering Committee – JSC* – tagja) válaszaiban kifejtette, hogy a katalogizálás hozzáadott értéknek tekintendő, mely kiegészíti a metaadat-sémákat és a keresőgépek működését. A metaadat-szabványok csak a regisztrálandó adatok típusát határozzák meg, de általában nem írják elő az adattartalmak strukturálásának módját, és azt sem, hogy az illető adatot milyen forrásból állapítsa meg a leíró. Az ISBD-k már arra is rámutatnak, hogy milyen adatokat, milyen sorrendben illesszünk a leírásba, s hogy milyen típusú adatnak mi a fő forrása. A katalogizálás gazdagabbá teszi az

információforrás leírását és a hozzáférési pontokat (amelyeket a Google és a Yahoo mellett újabban fejlődő keresőgépek is használni tudnak), és a katalogizálás hordozza az *authority control* értékét is, ami a visszakeresés és a csoportosítás pontosságát garantálja.

A latin-amerikai szakértők az IME ICC2-n elfogadták a frankfurti elveket, néhány kiegészítő és módosító javaslatukról most folynak az egyeztető tárgyalások. A folyamat az egész világot át akarja fogni, talán a Közel-Keleten is, majd 2006-ban Ázsiában (Szöul) lesz összejövetel, így remélhető, hogy 2007-re, az afrikai összejövetelekre elkészül a tervezet, mely előreláthatólag három részből: a nemzetközi katalogizálási kódex elveinek megfogalmazásából, egy glosszáriumból, mely az elvekben használt fogalmakat tisztázza és a jövőbeli szabályzatra vonatkozó ajánlásokból áll majd. Minden szakértői csoport egyetértését meg kell szerezni, és ez időigényes, a költségek csökkentése érdekében pedig az összejövetelek az IFLA-kongresszusokhoz vannak kötve, így a korábbi befejezés nem lehetséges.

Ugyancsak 2007-re várható az AACR revíziójának eredményeként létrejövő új szabályzat (jelenleg ajánlott címe szerint *Resource Description and Access* – forrásleírás és hozzáférés), amely a szándékok szerint az IFLA nemzetközi katalogizálási elvein alapul majd. Az eddigi munkálatok alapján egyetlen területen sem merült fel ellenmondás, vagy ellentét. Az AACR2 JSC szoros munkakapcsolatban áll az IFLA-val és az *ISBD Review Group* pppal, így minden esély megvan a szabályzat és az elvek összhangjának fenntartására.

(Mohor Jenő)

Az egységesített besorolási rekordok funkcionális követelményeinek elméleti modellje

Besorolási adatok jegyzéke; Dokumentumleírási szabályzat

Öt évvel az FRBR megjelenése után az IFLA UBCIM FRANAR (*Functional Requirements and Numbering of Authority Records*) elnevezésű munkacsoportja kidolgozta az egységesített besorolási adatok rekordjai funkcionális követelményeinek elméleti modelljét. Az 1998-ban alakult munkacsoport fő célja volt, hogy:

1. meghatározza az „authority rekordok” funkcionális követelményeit, folytatva azt a munkát, amit az FRBR végzett a bibliográfiai rekordok tekintetében;
2. tanulmányozza az ISADN (*International Standard Authority Data Number*) megvalósíthatóságát és használatát, használóinak körét, azon authority rekord típusokat, amelyek számára szükségesek, vizsgálja ezen azonosító kód struktúráját és kezelésének típusát;
3. működjön együtt az authority fájlokkal foglalkozó más munkacsoportokkal.

A tervezetet, mely nyitott a nemzetközi szakértők kommentárjainak fogadására, ám nehezen képzelhető, hogy szerkezetében gyökeres változások következzenek be, G. Patton mutatta be az IFLA múlt augusztusi konferenciáján Buenos Airesben. Az FRBR-hez hasonlóan ez a modell is entitásokon alapul és tizenhat, a szerzővel, címmel, a művel, a kifejezéssel és a fizikai megjelenéssel és a példánnyal kapcsolatos entitást, valamint az azokhoz kapcsolódó attribútumokat és az entitások relációit határozza meg, a leírás besorolási adatai tekintetében, de nem elemzi a tárgyi feltárás authority rekordjait.

(Mohor Jenő)

Lásd még 323

05/317

SARDO, Lucia: Functional requirements for authority records. Un modello concettuale = Boll.AIB. 44.vol. 2004. 4.no. 455-470.p.

Res. angol nyelven

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Nemzeti könyvtárak

05/318

NEMCOVÁ, Eva: Národní knihovna – pojem, funkce a význam pro společnost na prahu 21. století = Nár. Knih. 15.roč. 2004. 4.no. 255-265.p. Bibliogr. 23 tétel.

Res. angol nyelven

A nemzeti könyvtár fogalma, funkciója és társadalmi jelentősége a 21. század küszöbén

Nemzeti könyvtár; Szakirodalmi szemle [forma]

A nemzeti könyvtár állami eszközökből finanszírozott, a nyilvánosság számára hozzáférhető, az adott területen publikált dokumentumok gyűjtésére szolgáló intézmény.

Az UNESCO 1970-es meghatározása szerint: a nemzeti könyvtárak felelősek a területükön megjelenő publikációk törvény által szabályozott gyűjtéséért, tárolásáért, a nemzeti bibliográfiák készítéséért, az adott területről szóló külföldön megjelenő kiadványok gyűjtéséért, nemzeti bibliográfiai központként működve, retrospektív nemzeti bibliográfiát, közös katalógusokat építve. Az ISO 5127: Információ és dokumentáció szabvány szerint a nemzeti könyvtár adott területen megjelent publikációk gyűjtéséért és megőrzéséért különös felelősséggel tartozó könyvtár.

A nemzeti könyvtárak keletkezése a 15. századig nyúlik vissza, az európai és amerikai kontinensen a 19-20. század jelentette a kialakulásukat és kiteljesedésüket. Kezdetben a nemzeti könyvtárak maximális teljességre törekedtek, céljuk a teljes nyomtatott irodalom gyűjtése volt. A 20. század első feléig

a nemzeti könyvtárakra konzervatív politika jellemző a nyilvános szolgáltatások és a hozzáférés szempontjából. A század közepétől a technikai fejlődéssel és a népességrobbanással párhuzamosan kezd a nemzeti könyvtárak kivételes és zárt szerepe megváltozni.

Az IFLA és az UNESCO az 50-es években a nemzeti könyvtár fogalmi meghatározásában fő feladatának a nemzeti irodalom rendszeres gyűjtését és őrzését tartotta, kiemelve, hogy az nem csak a nyomtatott dokumentumokra vonatkozik. Tevékenységei közé sorolták a kurrens és retrospektív nemzeti bibliográfia készítését, a patriotika irodalom gyűjtését, közös katalógus építését, az országos és nemzetközi könyvtárközi kölcsönzést. A 60-as évek végére a feladatokat alap és kiegészítő összetevőkre bontották. A könyvtárközi kölcsönzési szolgálat, a kéziratok gyűjtése és a könyvtártudományi kutatások végzése került a kiegészítő feladatok közé. A nem nélkülözhetetlen funkciók közé a dokumentumok nemzeti és nemzetközi cseréjét, a vakok számára gyűjtött irodalom biztosítását, a könyvtárosképzést és a könyvtárak módszertani segítését sorolták.

A 20. század utolsó 20 évében négy nagy összefoglaló tanulmány jelent meg a témában IFLA/UNESCO támogatással, szerzőik: Sylvestre, Guy [1987], Line, Maurice, B. [1989], Cornish, Graham, P. [1991], Lor, Peter Johan [1997]. Sylvestre a nemzeti feladatkört alap-, ajánlott és önkéntes funkciókra osztotta, és a döntést az államok fejlettségéhez mérten, nemzeti hatáskörbe sorolta. Line a feladatokat 11 csoportra bontotta, és az állam hatáskörébe utalta annak az eldöntését, hogy szükség van-e nemzeti könyvtárra. Cornish az új információs technológi-

ák nemzeti könyvtári funkciókra gyakorolt hatását vizsgálta, 72 nemzeti könyvtárban készített kérdőív felmérés segítségével, 15 nemzeti könyvtári funkciót különböztetve meg egymástól. Lor elsősorban a nemzeti könyvtári tevékenységek törvényességi kereteit részletezte.

A technikai fejlődés napjainkban három területen érinti a könyvtárak fejlődését: a nagy tömegű szövegek és képanyagok elektronikus tárolása, a nemzeti és világméretű kommunikációs hálózat működése és az alacsony költségű publikálás elterjedése (desktop publishing = DTP).

Az elektronikus publikációk növekedésével egyidejűleg a könyvtárak csökkenthetik a fizikai példányok számát, de az elektronikus őrzés nehézségeivel kell szembenézniük.

A mai feladatkörök megfogalmazásában három stratégiai terület emelhető ki: a nemzeti könyvtárak a nemzeti kultúra és identitás, a nemzetgazdasági fejlődés és a nemzetközi hozzáférés közvetítői.

Feladatkörükben kiemelt helyet kap továbbra is a területükön megjelenő publikációk minél nagyobb teljességre törekvő gyűjtése, tekintet nélkül a formátumukra. Nélkülözhetetlen a kötelepéldányokról szóló törvényi rendelkezések aktualizálása, a különböző hordozókra való teljes körű kiterjesztése.

A „nemzeti” fogalmát sokféleképpen értelmezik, a legtöbb helyen az „állami” kifejezés szinonimájaként használják, máshol nyelvhez és etnikumhoz kapcsolják. Az állami könyvtárak mellett létezhetnek etnikumhoz vagy nyelvhez kapcsolódó nemzeti könyvtárak is. A soknemzetiségű országokban a nemzeti könyvtár működése az állam egy konkrét területéhez, etnikumához kapcsolódik (pl. Katalán Nemzeti Könyvtár, Spanyolország).

A kulturális nemzeti könyvtárak mellett léteznek világméretű keretek között működő nemzeti könyvtárak is, mint a zsidó állam nemzeti könyvtára, mely egyben a zsidóság egyetemes könyvtára, ugyanakkor egyetemi könyvtár is.

A nemzeti funkciót valamelyik nagy egyetemi könyvtár is megvalósíthatja (pl. zágrábi). Az egyetemi és nemzeti könyvtári közös funkció hátránya a használók rendkívül magas számában nyilvánul meg, veszélyeztetve a dokumentumok védelmét.

A nemzeti könyvtárak tudományos könyvtárként is működhetnek, néhány nemzeti könyvtár egyidejűleg nyilvános könyvtár is. Ez a kapcsolat főként a kevésbé fejlett országokra jellemző (India). Arra is van példa, hogy a nemzeti könyvtár parlamenti könyvtári funkciót is ellát (Kongresszusi Könyvtár), de nem felel meg néhány alapvető nemzeti könyvtári funkciónak. Az ISO 5127-es szabvány a szakterületi anyagokat nemzeti méreteken gyűjtő könyvtárakat szakkönyvtáraknak tartja. Az országos feladatkörű szakkönyvtárak funkcióját egyetemi vagy egyetemes nemzeti könyvtárak is elláthatják. A szakkönyvtárak mellett léteznek a hátrányos helyzetűek önállóan működő nemzeti könyvtárai (pl. National Library for the Blind, Stockport).

A nemzeti könyvtárak kétszáz éves történetében jelentős funkcióbeli és szerepváltozások történtek. Jelenleg a nemzeti könyvtárak jóval több feladatot látnak el, mint ami a kötelességük lenne. Fontos, hogy a kiegészítő funkciók egyike sem veszélyeztetheti, vagy korlátozhatja az alapfeladatok ellátását, az adott terület publikációinak gyűjtését és őrzését.

(Prókai Margit)

05/319

PISANSKI, Jan – ZUMER, Maja: National libraries and their websites = Alexandria. 17.vol. 2005. 1.no. 49-58. p. Bibliogr.

A nemzeti könyvtárak weblapja

Honlap; Nemzeti könyvtár

A nemzeti könyvtárak hagyományos szerepkörük mellett egyre inkább nyitnak a nagyközönség felé. Az elsők között éltek az internet lehetőségeivel, és az információk őrzői helyett azok szolgáltatóiként

léptek fel, valamint a számítógépes hálózaton kezdtek népszerűsíteni szolgáltatásaikat és állományukat. Ebben fontos szerepet kaptak a nemzeti könyvtárak weblapjai.

A szerzők egy felmérés keretében kilenc európai ország (Ausztria, Bosznia-Hercegovina, Dánia, az Egyesült Királyság, Horvátország, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Szlovénia) nemzeti könyvtárának weblapját elemezték. Közülük négy nemzeti könyvtár (a bosnyák, a dán, a horvát és a szlovén) egyetemi könyvtári funkciókat is ellát. A weblapok elemzését segítette, hogy tartalmuk jelentős része angol nyelven is rendelkezésre áll.

Az elemzés szempontjai különböző általános és speciálisan a nemzeti könyvtári weblapokra vonatkozó irányelvek alapján a következők voltak: tartalommal kapcsolatos jellemzők (De Niet irányelvei alapján: alapvető információk, fontos dokumentumok, történet, használói interakciós lehetőségek, gyűjtemények, katalógusok, nemzeti bibliográfia, digitális gyűjtemény, szolgáltatások, kiállítások, események, csatolások) és nem tartalommal kapcsolatos jellemzők (Ulbiak nemzeti könyvtári irányelvei alapján: kontextusfüggő információk, elérhetőség, szerkezet, esztétikum, szakmai színvonal, navigációs elemek, grafika, többnyelvűség, keresés a weblapon, honlap-térkép).

A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a fejlettebb országok weblapjai jobban követik a tartalmi irányelveket. A nem a tartalomra vonatkozó irányelvekre lényegében ugyanez áll, de ezeknél még sok a teendő. A vizsgálat a következő hibákra hívja fel a figyelmet: elírások, szükségtelen és zavaró előugró ablakok, agresszív hirdetések, a figyelmet elvonó animáció, az opciók feltüntetésének hiánya, a kontextusfüggő információk (utolsó frissítés, felelős szerkesztő) közlésének elmulasztása, következetlen terminológia, „halott” csatolások, a fontos csatolások nem megfelelő elhelyezése, elavult információk közlése, a legkorszerűbb információtechnológia azonnali alkalmazása (vannak, akik még fej-

letlenebb eszközöket használnak), a csatolásokhoz nincs magyarázat, olvashatatlanok a betűtípusok, zavaróak a színek, nem élnek a hipertextes lehetőségekkel.

A tartalmat illetően az elemzők kiemelték az alapvető információk fontosságát. Amire a használat feltétlenül szüksége van: a nyitvatartási idő, az elérhetőségi adatok, rövid történet, szerepkör, küldetés, szabályozó dokumentumok. A könyvtár gyűjteményét tekintve tájékoztatni kell arról, hogy mi áll rendelkezésre, és – ez talán még fontosabb is lehet – arról is, hogy mi nem. A hagyományos szolgáltatások (és termékek) mellett az online szolgáltatások bemutatására is sort kell keríteni. Általában véve célszerű a szolgáltatások teljes választékát ismertetni. Az online katalógusokat kiemelten kell feltüntetni, megfelelő és célratoró információk kíséretében. A nemzeti bibliográfiák megjelenítésére nagyon sokféle megoldást alkalmaznak a könyvtárak; ajánlatos a honlapról közvetlen csatolást létesíteni. Hasonlóképpen meg kell jeleníteni a kötelezpéldányok beszolgáltatására vonatkozó teendőket (a jogszabály teljes szövegével egyetemben) a kiadók munkáját segítő. A digitális gyűjteményekre a jövőben nagy igény várható, azért – ha a weblap fejlesztése egyébként már előrehaladt – a legkeresettebb dokumentumok felsorolását marketing céljából lehetőség szerint közre kell adni. A szerzők óvják a weblapok szerkesztőit attól, hogy a jövő használóját tartsák szem előtt, esetleg a mai használó igényeinek rovására.

(Hegyközi Ilona)

05/320

GUDAJTIS, V.: Nacional'naâ biblioteka Litvy v nacional'noj infrastrukture informacii = Vestn. Bibl. Ass. Evrazii. 2005. 1.no. 79-80.p.

Litvánia nemzeti könyvtára a nemzeti információs infrastruktúrában

Gépesítési terv; Gépi könyvtári hálózat; Nemzeti könyvtár

A litván parlament 2001-ben fogadta el a nemzeti stratégiát, a kormány pedig az információs társadalom fejlesztésének nemzeti koncepcióját, és hirdette meg, hogy az információs társadalom fejlesztése kiemelt főirány az ország fejlesztésében. Ezekben a dokumentumokban számos határozat a könyvtárak feladataira vonatkozik.

Litvániában 3677 könyvtár működik (beleértve a fiókkönyvtárakat is), közülük 1449 tartozik a Kulturális Minisztériumhoz. A többi könyvtár megoszlása: 5 megyei könyvtár, 61 városi könyvtár 1365 fiókkönyvtárral. (A városi könyvtári hálózat állandó mozgásban van, a közigazgatási és az oktatási reform hatásai nem mindig kedvezőek a közkönyvtárak számára.)

Az utóbbi két évtizedben a nagy tudományos könyvtárakban megkezdődött a könyvtári és információs források integrálásához szükséges stratégiai lépések kidolgozása. A Nemzeti Könyvtár kezdeményezésére készült a „Litvánia integrált információs-könyvtári rendszere” (Integrirrovannaâ informacionno-bibliotecznaâ sistema Litvy = LIBIS) c. koncepció, amely tartalmazza a rendszer céljait, feladatait és szervezeti-működési felépítését. A LIBIS koncepció 1995-ben a kulturális miniszter rendeletével hivatalos dokumentummá vált. A rendszer tervezésére és bevezetésére irányuló munkák szervezésével, koordinálásával a Nemzeti Könyvtárat bízták meg. A munka irányítására létrehozott testületben a nagykönyvtárak képviselői kaptak helyet. A kormány 1996-ban külön határozatot fogadott el a LIBIS programról, 1997-ben pályázatot hirdettek a

rendszer tervezésére és üzembe állítására. A pályázatot a Sigmanta részvénytársaság nyerte meg, ugyanakkor 1998-ban 15 felsőoktatási könyvtár bejelentette, hogy a továbbiakban nem vesz részt a projektben, és együttesen megvették az Ex Libris ALEPH-500 rendszerét. Ennek ellenére közülük több könyvtár is bekapcsolódott a LIBIS alapú központi katalógus építésébe.

A LIBIS fő célja a társadalom információellátásához szükséges eszközök fejlesztése. Ezért a Nemzeti Könyvtárban történt kipróbálás után valamennyi elkészült alrendszert átadják a könyvtáraknak, elsősorban azoknak, amelyek a Kulturális Minisztériumhoz tartoznak. 2001-ben a LIBIS 48 könyvtárban működött (a megyei könyvtárak mindegyikében, 35 városi és 8 tudományos könyvtárban).

A LIBIS programot a Kulturális Minisztérium finanszírozza „Az információs társadalom kialakítása” elnevezésű program eszközeiből, valamint a városi önkormányzatok és különböző alapítványok (elsősorban a Nyitott Litvánia Alapítvány) segítségével.

A Litván Könyvtárügyi Tanács megbízásából a Kulturális Minisztérium elkészítette a könyvtárak 2003-2013 évekre szóló korszerűsítési tervét, amelyben különös hangsúlyt helyeztek az információs munka fejlesztésére, az új technológia alkalmazására.

A Nemzeti Könyvtár folytatja a könyvtárak körében a hagyományos módszertani munkát is, módszertani és tudományos műveket ad ki, tudományos kutatásokat folytat a könyvtárügyben és a háttérterületeken. A könyvtárak is aktívan részt vesznek a különböző munkákban:

- a közös katalógus építésében (előfordul, hogy közkönyvtár vagy annak falusi fiókjá kap olyan dokumentumot, amely nincs meg a nagy tudományos könyvtárakban);
- a közös katalógust saját könyvtárak elektronikus katalógusának építésében hasznosítják;

- 2005 elejétől a LIBIS könyvtárak analitikus szinten is feltárják a kiadványokat (leírják a helyi kiadványok cikkeit, és megküldik a Nemzeti Könyvtárnak);
- felelősek a program minőségéért és minél gyorsabb bevezetéséért, ezért kötelességük kiegészítő pénzügyi eszközöket keresni, figyelemmel kísérni a program menetét.

A Nemzeti Könyvtár nem zárkózik be falai közé, nemcsak saját belső problémáival foglalkozik, hanem Litvánia valamennyi könyvtárát igyekszik bevonni az információs társadalom fejlesztésébe.

(Viszocsekné Péteri Éva)

05/321

BRINDLEY, Lynne: The British Library and e-learning = IFLA J. 31.vol. 2005. 1.no. 13-18.p.

Res. francia, német, orosz és spanyol nyelven

Hogyan támogatja a British Library a tanulást?

Nemzeti könyvtár; Oktatás információellátása; Számítógép-hálózat

A British Library (BL) egy nagy nemzetközi tudományos könyvtár, nemzeti kulturális intézmény, a természettudományok, a műszaki tudományok és az innováció művelői számára alapvető forrás, valamint az Egyesült Királyság könyvtári rendszerének egyik legfontosabb eleme. A tanulmány bevezetőjében öt fontos használói csoportot (kutatók, üzletemberek, könyvtárak, tanulók, nagyközönség) és számos fontos szolgáltatást sorol fel.

A gyűjteményei és szolgáltatásai által segített tanulás tevékenységük egyik fontos eleme, és bárki, aki használja a könyvtárat, valamilyen értelemben „tanuló” is. A technológia fejlődése lehetővé teszi a könyvtári szolgáltatások javítását (elektronikus cikkek küldését, virtuális kiállítások rendezését, jobb minőségű online katalógusokat és keresési lehetőségeket).

A BL *oktatási programja* a gyermekeket (középiskolásoktól „felfelé”) és a felnőtteket egyaránt szolgálja. Az internet a tanulás új lehetőségeit és modelljeit kínálja különböző formában – a szervezett tanulástól az önképzésig. Az e-learning révén olyan új lehetőségek adódnak, amelyek a hagyományos tanulásban nem voltak lehetségesek (egyévre szabott és csoportos tanulás, rugalmas tanulás, új tanári eszközzrendszer).

A BL küldetésnyilatkozatában kiemelten szerepel a tanulás támogatása: a könyvtár a forrásközpontú tanulás és kutatás, a tantervi megújulás és a kreatív oktatás kiválósági központja kíván lenni, célul tűzték ki a diákok inspirációját és az e-learning környezet átalakítását (digitális képek, szövegek és hangok biztosításával), de az intézmény ugyanakkor a csoportos látogatások kiváló színtere is.

A BL kutatást támogató szakértelme az intézmény e-learning stratégiáját is segíti: olyan értékes anyaggal rendelkeznek ugyanis, amikhez másutt nem lehet hozzáférni, és ezek köré építik fel tanulási programjaikat. A fő cél az, hogy egyéni kutatómunka révén fejlesszék a kutatási készségeket. (Gazdag elektronikus forrásaik vannak a diákok, a tanárok és az élethosszig tanulók számára, és ezek mind interaktívak.)

2003-ban indult egy új online forrás, a *21st Century Citizen*, amely az állampolgári ismeretek elsajátítását segíti (www.bl.uk/learning [- illetve a <http://21citizen.co.uk/live/citizenship/>] címen). Fontos, a tanulást segítő forrásgyűjteményük a *Collect Britain* (<http://www.collectbritain.co.uk>), amely a könyvtár eddigi legnagyobb digitalizálási projektje (a New Opportunities Fund 3,25 millió fonttal támogatja!). A 2004 őszére tervezett átadás után közel 100 ezer képet és 350 óra hangfelvételt fog tartalmazni. (A látogató téma és helységek szerint is kereshet benne.)

Terveik között szerepel további két program megvalósítása a JISC (Joint Information Systems Committee) 3 milliós támogatásával: a 19. századi újság-

állományuk, valamint hangzóanyagaik digitalizálása. Oktatási segédanyagok készítése, valamint az olvasási módszerekről a környékbeli iskolák számára tartott nyári tanfolyamok egészítik ki a könyvtár oktató tevékenységét.

A széles körű hozzáférést egy új keretkezdeményezés is segíti, amit 2004-ben indított el a nemzeti fejlesztő központ, a Museums, Libraries and Archives Council (MLA); az *Inspiring Learning for All* (Mindenkinek tanulásra ösztönzünk!) alapelvei a mindenkinek számára elérhető és őket befogadó közgyűjtemények feladatait definiálják. A kezdeményezést úgy alakították ki, hogy ösztönözze az ott dolgozókat, koncentráljanak arra, miképpen segíthetnék még jobban az ott folyó tanulást – a tanulást persze a lehető leghatékonyabban értelmezve [<http://www.inspiringlearningforall.gov.uk/default.aspx>].

A tanulmány, mely az IFLA 70. konferencián előadásként hangzott el (Buenos Aires-ben), végül három fontos, az e-learninggel kapcsolatos kérdést próbál megválaszolni, amellyel a BL szembesült az új lehetőségek alkalmazása során.

(Murányi Lajos)

05/322

MISSINGHAM, Roxane – BOSTON, Tony: *Libraries Australia: creating a new national resource discovery service* = *Online Inf.Rev.* 29.vol. 2005. 3.no. 296-310.p. Bibliogr.

„Libraries Australia” – új országos szolgáltatás az ausztráliai információforrások felkutatására

Együttműködés -belföldi; Ember-gép kapcsolat; Gépi információkeresési rendszer; Központi katalógus -online; Nemzeti könyvtár

Az ausztrál nemzeti könyvtár 1981 óta nyújt online hozzáférést a nemzeti bibliográfia adatbázisához, mely tartalmazza az országos központi katalógus (*National Union Catalogue*) anyagát is. Elsődleges célja az osztott katalógizálás (illetve a könyvtárakban folyó példány-katalógizálás) támogatása volt,

de használták a könyvtárközi kölcsönzés és az állománygyarapítás segítő eszközeként is. Egy webalapú keresőfelület kifejlesztése után a szolgáltatás a „végfelhasználók” számára is elérhetővé vált, elsősorban a felsőoktatási könyvtárakban. Ez már lehetővé tette a könyvtárközi kölcsönzési központként, fizetős szolgáltatásként való működést (melynek üzleti modellje az OCLC WorldCat-jához hasonló).

A *Kinetica* (www.nla.gov.au/kinetica/) elnevezésű szolgáltatás lehetővé teszi az RLG Union Catalog, az OCLC WorldCat adatbázisokban, Új-Zéland és Szingapúr központi katalógusaiban való keresést is, tartalmaz egy katalógizáló modult, valamint az említett könyvtárközi kölcsönzési rendszert. Kétéves fejlesztő, és a Kinetica szolgáltatás egészét átértékelő munka után 2004 decemberében indult el a „*Libraries Australia*” elnevezésű új keresőrendszer. 2004-2005-re tervezték a Kinetica teljes újjáfejlesztését, annak érdekében, hogy olyan moduláris felépítésű rendszer legyen, amely az új technológiák használatával egy országos forrásfeltáró és hozzáférés-nyújtó szolgáltatássá váljon. Az átalakítás céljai közt szerepelt a keresés funkcionalitásának javítása és a válaszidők csökkentése, további (kínai, japán, koreai) szolgáltatások beépítése, új keresőfelület fejlesztése. Az új rendszer moduljai:

1. *National bibliographic utility* – valamennyi bibliográfiai és katalógizálási funkció támogatására;
2. *Search & products* – az ausztrál nemzeti bibliográfiai (és egyéb) adatbázisokban való nem katalógizálási célú keresések támogatása a *Libraries Australia* interfészen keresztül;
3. *Customer management* – az adminisztratív funkciók (hozzáférés ellenőrzése, statisztikák, számlázás stb.) ellátására;
4. *Document delivery* – a könyvtárközi kölcsönzés ellátására. A *Libraries Australia* három különböző szintű keresési lehetőséget nyújt: egy Google-szerű egyszerűt (Boole-operátorokkal),

egy „haladó” megoldást, a legördülő boxokból választható indexek segítségével és egy Z39.50 alapú parancsszavas keresést.

(Mohor Jenő)

Lásd még 304

Felsőoktatási könyvtárak

05/323

ARANT, Wendi – BENEFIEL, Candace R.: Hours of operation and service in academic libraries. Toward a national standard = Public Serv.Q. 1.vol. 2002. 1.no. 71-85.p. Bibliogr.

A felsőoktatási könyvtárak nyitva tartása és szolgáltatásai: az országos normatívák kialakítása felé

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Normatívák, mutatószámok; Nyitvatartási idő; Szolgáltatások

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A hallgatók és oktatók sokszor kifogásolják az egyetemi könyvtárak nyitva tartását. Erről sok szó esik a szakirodalomban is, de még nem sikerült normatívákat alkotni ezen a téren.

Sokan szeretnék, ha a 24 órás nyitva tartás válna jellemzővé, de inkább a realitásokból kell kiindulni. A Texas A & M University két könyvtárosa felmérést kezdeményezett az ARL (a tudományos könyvtárak szövetsége) 97 könyvtárában, amelynek során külön vették szemügyre az épület és a szolgáltatások elérhetőségét. Van olyan eset ugyanis, amikor az épület nyitva van ugyan, de a raktári és a kölcsönzési szolgáltatások nem működnek. A nyitva tartás különböző lehet emellett a tanév különböző időszakában.

A vizsgálat során az interneten elérhető adatokból indultak ki, és csak adathiány esetén küldtek elektronikus levelet, majd keresték meg telefonon a könyvtárakat.

Az épületek elérhetősége 13 és 24 óra között változott. A tájékoztató szolgálat természetesen kevesebb órában (általában 3 órával kevesebbet) tart nyitva, mint az épület maga. Kevés olyan könyvtár volt, amely hétfégenként korlátozottan vagy egyáltalán nincs nyitva.

24 órás nyitva tartásra összesen öt könyvtár vállalkozott, közülük a hét összes napján csak a Columbia egyetem könyvtára (pontosabban olvasóterme) tart nyitva. Három könyvtárban csak helybeni tanulásra van mód, a raktár használatára, kölcsönzésre és a tájékoztatási szolgáltatások igénybevételére nincs lehetőség. Az öt könyvtár egyike, a North Carolina State University-é heti 138 órás nyitva tartással dolgozik, erre azért tértek át, mert bevezették, hogy a hallgatóktól könyvtárhasználati díjat szednek, és abból fedezik a személyzet ügyeleti díját.

Az adatokat összevetették az IPEDS (Integrated Post Secondary Education Data System) felmérési eredményeivel, amely 3272 könyvtár adatait tartalmazza. Közülük 163 tart hetente 40 órában vagy annál rövidebb ideig nyitva. A legtöbb főiskolai könyvtárat napi 8,5 óra, heti 60 óra jellemzi.

A nyitva tartás meghatározásánál figyelembe kell venni a finanszírozási lehetőségeket és a használók biztonságát. A döntésben minden bizonnyal a használók igényei esnek latba a legnagyobb súllyal. A szolgáltatások távoli elérése, amely egyre jellemzőbbé válik, nem oldja meg azt a problémát, hogy az egyetemi hallgatók helyet igényelnek a tanuláshoz. A felmérés arra a következtetésre jutott, hogy országos normatívát nem lehet kialakítani, de más könyvtárak gyakorlatának megismerése fontos kiindulópontot adhat a helyi döntésekhez.

(Hegyközi Ilona)

05/324

BAKOWKSA, Ewa: The Jagiellonian Library, Cracow: its history and recent developments = Libr.Rev. 54.vol. 2005. 3.no. 155-165.p. Bibliogr.

A Krakkói Jagelló Könyvtár története és fejlődése

Egyetemi könyvtár; Könyvtártörténet -nemzeti

A Jagelló Könyvtár története egybefonódik az 1364-ben alapított egyetemével, melynek 1429-es statútuma már két „*custodes librariae*”-t említ. Az 1500-as évekből maradt fenn az első, a 18. századig használt kölcsönző könyv, benne mindazok nevével, akik a könyvtárból kölcsönöztek. A felvilágosodás korában számos elkülönült gyűjteményt egyesítettek egyetlen általános egyetemi könyvtárrá, mely nyilvános könyvtárként működött (napi hatóság nyitva tartással), és nyomtatott katalógussal rendelkezett. 1795-ben Lengyelország több mint 120 évre elvesztette függetlenségét, és az Ausztriához tartozó Krakkóban a könyvtár tevékenysége erősen korlátozódott. A 19. század utolsó negyedében *Karol Estricher* volt a könyvtár igazgatója, aki teljes polonica-gyűjtemény kialakítására törekedett, és a lengyel kultúra gazdagságát kívánta a világnak bemutatni. (Fő műve, a *Bibliografia Polska* ma is az egyik fő forrásmunka a 20. század előtti lengyel nyomtatványok tekintetében.) 1931-1939 között épült fel a könyvtár új, korszerű épülete. Az átköltözés azonban már a német megszállás alatt, a *Staatsbibliothek Krakau*”-ba történt, amikor más állományokat is oda költöztettek.

A Jagelló Könyvtár különös jelentőségre tett szert, mivel Krakkót kevés bombatámadás érte, míg a varsói gyűjteményeket súlyos veszteségek érték. Második nemzeti könyvtári funkcióit kötelesepéldányok is segítik. További funkciói: egyetemi könyvtár, tudományos könyvtár és – 18 éven felüliek számára – nyilvános könyvtárként is működik. Olvasótermeiben 55 ezer kötetes kézikönyvtár áll rendelkezésre. 2003-as statisztikai adatok szerint állománya majdnem 4 millió (közel 1 900 000 monográfia, kb. 700 ezer folyóiratkötet), látogatóinak szá-

ma százezer volt. Különgyűjteményeiben többek között 27 500 kézirat, 105 500 régi és 3634 ősnymotatvány, 44 480 térkép található.

A régi épülethez csatlakozó új, mely 2001-ben nyílt meg, 50 százalékkal növelte meg a könyvtár tereit. Együttes nagyságuk 145 284 légméter, 32 891 négyzetméterből a raktárak 27 287-et foglalnak el. A tíz általános és szakolvasóteremben összesen 480 férőhely van, a tereket két kiállító és egy konferenciaterem egészíti ki. 2003-ban 27 ezer beiratkozott olvasót regisztráltak, az olvasótermek átlagos látogatottsága napi 500 fő volt. A katalóguscélú számítógépek mellett további 17 áll az olvasók rendelkezésére az internet és a könyvtár által előfizetett adatbázisok hozzáférése céljából.

1992-ben a VTLS integrált könyvtári rendszert vásárolták meg, 2004-re minden 1800 után nyomtatott könyv számítógépes katalogizálása megtörtént, a kezdetektől 1949-ig valamennyi nyomtatott dokumentumot tartalmazó nagylapos betűrendes katalógust pedig szkennelték. 2003 óta a könyvtár katalógusa elérhető a www.bj.uj.edu.pl/PKA/index.php címen. Legújabbban egyes gyűjteményrészek digitalizálási programján dolgoznak, és részt vesznek a kormány „*Polska Biblioteka internetowa*” projektjében is.

(*Mohor Jenő*)

05/325

PUDAS, Annamari: Mobilipalvelua Lapin korkeakoulukirjastoissa = Kirjastolehti. 98.vsk. 2005. 1.no. 26.p.

Mobiltelefonos szolgáltatások Lappföld Főiskolai könyvtáraiban

Főiskolai könyvtár; Szolgáltatások; Telefon

Kemi, Tornio és Rovaniemi szakirányú főiskolai könyvtárai, valamint a lapp egyetemi könyvtár közös beszerzés keretében útjára indította a szöveges üzenetet továbbító mobiltelefonos szolgáltatást használói számára. Finnország más könyvtáraiban is megjelent az új termék és vele az új szerkesztői gárda.

Közművelődési könyvtárak

05/326

AUDUNSON, Ragnar: How do politicians and central decision-makers view public libraries? The case of Norway = IFLA J. 31.vol. 2005. 2.no. 174-182.p.

Res. francia, német, orosz és spanyol nyelven

Hogyan látják a politikusok és a központi döntéshozók a közkönyvtárakat? Norvégia példája

Állami irányítás; Felmérés; Könyvtárkép; Közművelődési könyvtár

A cikk norvég parlamenti képviselőkkel folytatott interjúkon alapul, amelynek keretében azt vizsgálták, hogyan látják és értékelik a közkönyvtárak szerepét. A politikusok igen pozitívan látják a közkönyvtárakat. Mindazonáltal a könyvtárak feladatkörét arra korlátozzák, hogy a könyvkölcsönzéssel és a különböző szintű oktatás támogatásával népszerűsítsék az irodalmi értékeket és a kulturális örökséget. A demokrácia és a szociális egyenlőség előmozdításában játszott könyvtári szerep nem áll központi helyen a politikusok gondolkodásában. Meglepő módon ugyanez érvényes a Norvég Levéltári, Könyvtári és Múzeumi Hatóság fejlesztési elképzeléseire is, amelynek megjelenése után a parlament ennek megfelelően határozta el a könyvtári szektor újjászervezését. Az IFLA oslói konferenciája – amelyet jelentős állami pénzzel (is) finanszíroztak – előtt nem sokkal a norvég parlamenti tagok számára az IFLA neve teljesen ismeretlen.

(Autoref.)

A mobiltelefonos szolgáltatás része a három könyvtár és a lapp egyetem közös fejlesztési projektjének. A szolgáltatás kifejlesztője a tamperei INA Finland Oy cég. Finnország első könyvtári használatra kifejlesztett mobiltelefonos szolgáltatást nyújtó csomagját ez a cég most három, Voyager rendszerrel használó könyvtár számára adaptálta.

A mobiltelefon az ismertebb könyvtári szolgáltatásokon kívül teljesen új szolgáltatásokat is nyújt. Segítségével az olvasók lapozhatnak a könyvtár honlapján, megújíthatják saját kölcsönzéseiket, automatikus üzenetet rendelhetnek a kölcsönözni kívánt könyv beérkezéséről, emlékeztetőt kérhetnek a kölcsönzés lejártáról. Kívánságra megkaphatják a könyvtár automatikusan kiküldött hírlevelét az aktuális eseményekről és a kivételes nyitvatartási időpontokról. Ezenkívül az olvasó megrendelésre található az úgynevezett készírekből is. Ezek többnyire a könyvtárakat érintő általános tudnivalók. A szolgáltatás új elemeket is tartalmaz: a felhasználó választhat a finn, svéd vagy az angol nyelv közül. Egy alkalommal megújíthatja a már kikölcsönzött összes, vagy pedig csak egy kiválasztott könyvet. A szolgáltatás tartalmaz webes könyvtári tájékoztatósi oldalakat is, amelyeket a könyvtár készírekből és az aktuális friss információkból állít össze.

A szolgáltatás főleg mobilhálózaton érhető el és a könyvtárak maguk dönthetik el, mennyit számolnak fel, vagy szednek-e egyáltalán díjat érte. 2004 októberében vezették be először Kemi és Tornio főiskolai könyvtárában, majd más könyvtárak is követték a példát 2005 folyamán.

A mobilszolgáltatással kapcsolatban bővebb információ található Kemi-Tornio főiskolai könyvtárának honlapján: www.token.fi/kirjasto/ címen. A rendszerértékesítés e-mail útján történik a mobi-le@ina-finland.fi címen.

(Kránit Lászlóné)

Lásd még 334, 337, 345, 348, 350, 366, 370-372, 378-379, 381

05/327

GHOSH, Maitrayee: The public library system in India: challenges and opportunities = *Libr.Rev.* 54.vol. 2005. 3.no. 180-191.p. Bibliogr.

A közkönyvtári rendszer Indiában: kihívások és lehetőségek

Információtechnológia; Közművelődési könyvtár

A közkönyvtári rendszer Indiában a tömegek aktuális információs igényeinek kielégítésére szolgál. A legtöbb közkönyvtár rossz körülmények között működik, saját épülettel sem rendelkezik, és nem több mint a helyi nyelven megjelent szórakoztató olvasmányok gyűjtőhelye. A 29 indiai állam közül csak 11 rendelkezik könyvtári törvénnyel, amely a közkönyvtári rendszerről is rendelkezik. Nehéz általános képet felvázolni, mivel nincsen országos szintű statisztikai adatgyűjtés a közkönyvtárakról, amelyek sok esetben különböző fenntartókhoz tartoznak. India növekvő népessége ugyanakkor innovatív támogatást és szolgáltatásokat vár a könyvtáraitól, az ország az információtechnológia egyik vezetője és a szellemi dolgozók egyik legnagyobb exportőre lett. A közkönyvtáraknak vezető szerepet kellene játszaniuk a „digitális szakadék” áthidalásában, ehhez azonban fel kell zárkózniuk az információtechnológia alkalmazásában és a modernizációban, amihez hozzáértő személyzetre (is) szükség van. A szerző néhány lehetséges megoldást mutat be arra, hogyan lehet a digitális szakadékot digitális lehetőségekké változtatni.

(Autoref. alapján)

05/328

ČERMÁKOVÁ, Blanka: Metodický pokyn Ministerstva kultury ČR k vymezení standardu veřejných knihovnicových a informačních služeb poskytovaných knihovnamí zřizovanými a/nebo provozovanými obcemi a kraji na území České republiky = *Čtenář.* 57.roč. 2005. 5.no. 161-164.p.

A cseh kulturális minisztérium módszertani irányelvei a nyilvános könyvtári és információs szolgáltatások szabályozására a köztársaság települési és területi könyvtáraiban

Irányelvek -könyvtári [forma]]; Közművelődési könyvtár; Szolgáltatások

A nyilvános könyvtári és információs szolgáltatás meghatározását a 257/2001-es könyvtári törvény 4. §-a tartalmazza, amely szerint ez a szolgáltatás az esélyegyenlőség elve alapján megkülönböztetés nélkül mindenkit megillet. A szolgáltatás minőségi és mennyiségi követelményeit és a hozzáférés körülményeit azonban semmilyen jogszabály nem részletezi.

Az ismertetett irányelvek ajánlásokat tartalmaz a nyilvános könyvtári és információs szolgáltatások minőségi és mennyiségi szempontjainak meghatározásához a szolgáltató könyvtáraknak.

A nyilvános könyvtári és információs szolgáltatás szabványosítási törekvéseinek célja a használók hozzáféréseinek és ellátásának javítása, a szolgáltatások mennyiségi és minőségi összehasonlíthatóságának biztosítása, a szolgáltatások szabványos szempontjainak motíválása és anyagi hátterének biztosítása.

A nyilvános könyvtári és információs szolgáltatások szabvány tárgya az alábbi kategóriákat és elvárásokat tartalmazza:

- a könyvtárak nyilvános hozzáférési idejének megjelölése
- könyvtári gyűjtemény és információs források biztosítása
- nyilvános internetes munkaállomások száma
- olvasóhelyek és terek a könyvtárhasználók számára
- a nyilvános könyvtári és információs szolgáltatások hozzáféréseinek általános elvei.

A szolgáltatások biztosításához a feltételek a települések nagyságától, lakosságának számától függenek.

Az egyes mutatók értéke a kategóriákon belül a település lakosainak a számához, az országos átlaghoz viszonyítva jelenik meg. Az irányelvek a lakosok száma szerint hat kategóriát határoz meg, ennek függvényében adja meg a heti nyitva tartás ajánlott óraszámát feltüntetve a jelenlegi országos átlagot is, pl. 500 lakos alatti települések esetében az ajánlott érték 5-10 óra, 40 ezer feletti településeken 50 óránál több. A könyvtárak nyilvános hozzáférési idejének meghatározásában fontos szempont, hogy a lakosság a munkaidején kívül is maximálisan igénybe tudja venni a szolgáltatásokat. A nyilvános hozzáférés időtartama nem azonos a teljes könyvtári tevékenység munkaidejével, amely 1000 lakosig számítva körülbelül egyharmaddal több, mint a nyitvatartási idő.

A 10 ezer lakosnál nagyobb településeken a gyűjteményt rendszeresen gyarapítani kell audiovizuális és multimédiás dokumentumokkal is. Mutatóként az egy naptári évben beszerzésre fordított összeg egy lakosra jutó átlaga használható. Az ajánlott érték 25-35 korona/lakos, az országos átlag 2002-ben 22 korona/lakos volt. A beszerzett egységek mutatóit az infláció követése miatt célszerű évente összevetni. A mutató a naptári évben beszerzett könyvtári egységek száma. Az ajánlott érték pl. 1001-5000 lakosú települések esetében 150-750, 10001-40000 lakosú településeken 1500-7500.

Az olvasói helyek és terek a használók számára individuális és csoportos használatot tesznek lehetővé, olvasótermek és tanulóhelyek biztosításával. Mutatója az olvasói helyek száma. Ez az érték 5001-10000 lakosú településeknél 750-1500, 10001-40000 lakosú településeken 28-75. A 10 ezer lakosnál nagyobb településeken, főként az alapkönyvtárakban, az olvasóhelyek egy részét technikailag audiovizuális és számítástechnikai eszközök használatára alkalmassá kell tenni.

Nyilvános internetes munkaállomások biztosításánál a gépek ajánlott száma 5001-10000 lakosú településeknél 5-7, 10001-40000 lakosú településeken

7-15. Ha a településen más nyilvános elérésű internetes szolgáltatás is működik, csökkenthető az internetes elérések száma.

A nyilvános könyvtári és információs szolgáltatások általános elvei közé tartozik az esélyegyenlőség biztosítása, a bármilyen szempontból hátrányos helyzetűek hozzáféréseinek kiemelt támogatása, távoli használók számára információk szolgáltatása a honlapon keresztül, a könyvtár székhelyének a település központjában való elhelyezése, a könyvtárak telepítések, rekonstrukciók a minisztérium és az UNESCO/IFLA 1994-es nyilvános könyvtárakról szóló manifesztumának ajánlásait is figyelembe véve.

A szolgáltatás szabványosságának értékelését helyi szinten a fenntartó, területi szinten a területi könyvtár, országos szinten a nemzeti könyvtár végzi. A teljesülés értékelése a statisztikai jelentések mutatói alapján történik, melynek eredményeit a területi és a nemzeti könyvtárak legalább két évente az interneten nyilvánosságra hozzák.

(Prókai Margit)

05/329

GABEL, Gernot U.: 150 Jahre Boston Public Library = Bibliotheksdienst. 39.Jg. 2005. 2.no. 185-190.p.

150 éves a Boston Public Library

Könyvtártörténet -nemzeti; Városi könyvtár

A Bostoni Public Library a legrégebbi olyan amerikai nagyvárosi könyvtár, amelyik könyvtári adóból tartotta fenn magát. A 19. század első felében rendkívüli gyorsasággal növekvő iparvárosban (lakóinak száma 1820-1850 között 43 ezerről 136 ezerre növekedett) az új beköltözők között 1840 után már többségben voltak azok, akik nem az angolszász kultúrkörből érkeztek, egyre hangsúlyosabban merült fel az új rétegek kulturális integrációjának kérdése. Ekkor lépett fel a keleti partvidék új nagyvárosainak békeapostola, a francia származású Alexan-

der Vattemare, (egyébként hivatásos hasbeszélő), az összes civilizált nemzet szellemi értékeit tartalmazó könyvtár tervével. Bár terve utóbb megvalósíthatatlannak bizonyult, egy Párizsból érkező könyvküldemény hozzájárult a városi könyvtár létesítésének megindulásához. 1848-ban engedélyezték könyvtári adó szedését a létesítendő intézmény számára, 1852-ben a városi tanács leszögezte, hogy egy mindenki számára szabadon hozzáférhető, kölcsönzést is engedélyező, tudományos és népszerű könyveket egyaránt tartalmazó, széles gyűjtőkörű könyvtárt kíván létrehozni. Rövidesen mecénás is jelentkezett: Joshua Bates, egy bankház tulajdonosa; biztosítani akarta a fiatal generációk számára azt az ingyenes művelődési lehetőséget, ami neki ifjúkorába nem adatott meg, ezért 50 ezer dollárt ajánlott fel a könyvtár számára.

A könyvtár 1854-ben nyílt meg egy iskolaépület két termében, 16 ezer kötettel. Néhány héten belül a polgárok ezrei iratkoztak be, (egy személy csak egy könyvet kölcsönözhetett), a rendkívüli érdeklődés arra készítette a város vezetését, hogy már a következő évben új könyvtárépületet tervezzen, 200 ezer kötet befogadására, 150 ülőhellyel. 1858-ban nyílt meg az új épület, 70 ezer kötettel. Tíz év múlva a Boston Public Library a Kongresszusi Könyvtár után Amerika második nagykönyvtára lett. 1870-ben az egyik külvárosban fiókkönyvtárat nyitottak, ez volt az első ilyen kezdeményezés az Egyesült Államokban.

Egy negyed század múltán az épület ismét kicsinynek bizonyult. Ekkor New-York sztárepítésze, Charles F. McKim kapott megbízást új könyvtár tervezésére, aki reneszánsz palota stílusú épületet emelt. (1973-ban nemzeti műemlékké nyilvánították.) Az 1895-ben megnyíló új könyvtárnak 500 ezer kötete volt, egyre nagyobb számú fiókkönyvtára, (1920-ban egy kifejezetten üzleti információt szolgáltató fiókkönyvtár is nyílt) és egy 3000 kötetes gyermekrészlege, (amit néhány év múlva a nagy látogatottság miatt meg kellett kétszerezni.)

Az 1930-as években a gazdasági válság megállította a könyvtár fejlődését, a stagnálás csak a háború utáni időszakban szűnt meg. Ekkor több jómódú polgár milliós adománnyal járult hozzá a tervezett épületbővítéshez. (Az egyik adományozó üzletember arra hivatkozva, hogy annak idején fiatal utcai árusként a könyvtártól kapott információk indították el sikeres útjára, most 3 millió dollárt ajánlott fel.) 1972-ben a régi könyvtárépület mögött megszerzett háztömbnyi telekre 750 ezer kötet befogadására alkalmas épületet emeltek.

Jelenleg a könyvtár 400 online adatbázist kínál olvasóinak, 27 fiókkönyvtára, 470 fős személyzete van. A kölcsönzések évi száma 2,4 millió, az éves költségvetési keret 38,4 millió dollár. A mecénás-hagyomány ismét újjászületett: az 1992-ben létesült „Boston Public Library Alapítvány” 48 millió dolláros tőkét gyűjtött össze; a mecénások közé tartozik a miniszterelnök-jelölt John F. Kerry felesége is.

(Katsányi Sándor)

05/330

GABEL, Gernot U.: Zwischen zwei Nationen – die Stadtbibliothek Metz 1804-2004 = Bibliotheksdienst. 39. Jg. 2005. 1.no. 13-19.p.

Két nemzet között – a Metzi Városi Könyvtár kétszáz éve (1804-2004)

Könyvtártörténet -nemzeti; Városi könyvtár

A lotaringiai Metz könyvtárának sorsát két évszázadon át – csakúgy, mint magát a városét – a francia-német történelmi viszonyok határozták meg. A könyvtár állományának alapját a francia forradalom idején államosított szerzetesi és más egyházi könyvgyűjtemények képezték. 85 ezer kötetet gyűjtöttek össze a város központi iskolájában, ebből alakították meg 1804-ben a Városi Könyvtárat, melyet az egykori karmelita kolostor kápolnájában helyeztek el. 1811-ben nyitotta meg kapuit az olvasók előtt, csak helyben olvasásra nyújtva lehetőséget,

korlátozott időben. A főleg teológiai és jogtudományi művekből álló gyűjteményt csak igen szerény mértékben gazdagították, 50 év alatt 4 ezer kötettel.

Az 1870/71-es német-francia háború végén Elzász-Lotaringiát a Német Birodalomhoz csatolták. A könyvtár jellegét a változás csak később érintette, mivel még évekig a korábbi francia vezető maradt az intézmény élén; 1887-től azonban a német J. B. Alfeld kapott megbízást a vezetésre, aki a német irodalom beszerzését helyezte előtérbe. A könyvtár német vagy francia orientáltságának kérdése kulturális harchoz vezetett: amíg a franciabarát párt egy hagyományos polgári elitkönyvtárat kívánt fenntartani, német részről a széles néprétegeket kiszolgáló közkönyvtár megvalósítására törekedtek, mely műszaki és természettudományi könyveket is gyűjt. 1907-ben a kolostor egyik oldalszárnyában népkönyvtárat nyitottak, mely a modern francia és német irodalom nyújtása révén egy év alatt megháromszorozta olvasói számát. 1912-ben különálló gyermekrészleg is nyílt, elsőként Franciaországban.

Az első világháború után, 1918-ban Metzét visszacsatolták Franciaországhoz. A könyvtárat – muzeális értékű régi állományára való tekintettel – a „municipális rangú könyvtárak” közé sorolták, mint nyilvános népkönyvtárat azonban a minisztérium nem nézte jó szemmel, a német kultúra trójai falóvának tekintette. A lotaringiai tartományi vezetés azonban türelmesebb volt, engedélyezte a népkönyvtár további működését. (A gyerekrészleget viszont megszüntette.) A francia irodalom dominanciájának visszaállítása érdekében könyvgyűjtő akciót szerveztek, néhány hónap alatt 6500 francia könyvvel gazdagodott a könyvtár. Korlátozták a korábbi olvasóbarát szolgáltatásokat, csökkent a nyitvatartási idő, bonyolultabb és lassabb lett az adminisztráció. Az olvasók száma 7 ezer körül stagnált, a kölcsönzések száma visszaesett.

A második világháború alatti német megszállás radikális fordulatokat hozott a könyvtár életében. 1940 júliusában a város német körzetvezetője elren-

delte az 1939 szeptembere óta zárva tartó könyvtár megnyitását, s egyúttal utasítást adott a könyvtár francia nyelvű könyveinek nyilvános elégetésére. A két francia könyvtáros a duplumok és az elrongyolódott könyvek elégetésével tett látszólag eleget az utasításnak, de két hónap múlva az új (Speyerből jött) könyvtárvezető, A. Recker 235 ezer francia nyelvű publikációt szállíttatott be Metzből a központi gyűjtőhelyre. (A könyvek német szakkönyvtárakba, francia fogolytáborokba kerültek vagy megsemmisültek.) A könyvtárat a nemzetiszocialista párt előírásai szerint „a német irodalom legjobbjai”-val egészítették ki. Az olvasók száma azonban radikálisan csökkent.

1944-ben, a front közeledtekor a könyvtárosok megkísérelték az állomány legértékesebb részét megmenteni. A központi óvóhelyen azonban 1944. augusztus 31-én tűz ütött ki, így elpusztult 720 régi kézirat, 370 ősnymtatvány és 3000 egyéb könyv. Feltételezhető, hogy a tűz egy nagyszabású műkinclopás leplezésére szolgált: a német hatóságok másnap rendelték el a város elhagyását. (A veszteségek ellenére a könyvtárnak ma is 700 későkorszaki ill. korai reneszánsz kézírata van.)

A háború után a könyvtár csak lassan tért magához. Az 1960-as évek elején kezdték a fiókhálózatot kiépíteni, de voltaképpen csak az 1968-as diáktüntetések után ébredtek rá a hatóságok, hogy a nyilvánosságot nem lehet semmibe venni. Egy 1971-es helyzetjelentés arról tájékoztatta a városi tanácsot, hogy a könyvtár alulfinanszírozott, helyiségei elöregedtek és elavultak, személyzete kevés, állománya nem kielégítő. 1975-1977-ben a városközpontban a könyvtár számára egy új beton- és üvegpalota épült, 5400 m² alapterülettel. Az intézmény megindult a modernizáció útján, napjainkra minden tekintetben korszerű városi könyvtárrá vált, megőrizve régi értékeit.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 299, 336, 344, 369, 377, 379, 392

Tudományos és szakkönyvtárak

05/331

MATHESON, Ann: The Consortium of European Research Libraries (CERL): the European printed archive = Alexandria. 17.vol. 2005. 1.no. 1-11.p. Bibliogr.

Az európai tudományos könyvtárak konzorciuma, a CERL – az európai nyomtatott dokumentumok archívuma

Együttműködés -nemzetközi; Jelentés -évi, többévi [forma]; Könyvkiadás története; Nyomdászat-történet; Tudományos és szakkönyvtárak

Az Európai Tudományos Könyvtárak Konzorciuma (Consortium of European Research Libraries, CERL) 1994-ben alakult azzal a céllal, hogy előmozdítsa a tudományos könyvtárak együttműködését az európai és az egyetemes kéziszajtó idejéből származó (hand press period) nyomdatermékek számbavételére és hozzáférhetővé tételére a tudományos kutatás számára. Alapításának tizedik évfordulójára könyvadatbázisa (Hand Press Book Database) fontos kutatási forrássá vált, amelyet a világ tudományos könyvtárai folyamatosan fejlesztenek. A konzorcium eredeti célját a kutatók szorgalmazására egyéb kezdeményezésekkel egészítették ki, például: többnyelvű hely-, szerzői és impresszum-tezaurusz a korai nyomtatványokhoz, keresőrendszer a kéziratokhoz és nyomtatványokhoz, a tagoknak nyújtott szolgáltatások. Lépéseket tettek az európai, ill. globális „információs tájképen” a konzorcium által betöltendő úr meghatározására. A további fejlesztés egyik fontos szempontja a tagság minél nagyobb mértékű kiszélesítése új tudományos könyvtárak, könyvtörténészek, az antikvár könyvkereskedelem, egyéni kutatók és a korai európai írásbeli örökséggel kapcsolatos munkában érdekelt személyek bevonásával. Fontos lépést jelent ebben az irányban a konzorcium kiszélesítése a szű-

ken vett európai „diaszporán” kívül eső országok könyvtáraival és történelmi gyűjteményeivel.

(Autoref.)

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

Lásd 391

Iskolai könyvtárak

05/332

BUDDY, Juanita Warren – WILLIAMS, Mercuria Chase: A dream deferred: school libraries and segregation = Am.Lib. 36.vol. 2005. 2.no. 33-35.p.

Beteljesületlen amerikai álmok: iskolai könyvtárak és faji megkülönböztetés

Általános iskolai könyvtár; Általános iskolás; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó

Az Amerikai Egyesült Államokban az 1954-es történelmi jelentőségű bírósági ítélet nyomán – mely kimondta, hogy fehér és színes bőrű gyerekek egy iskolában tanulhatnak – gyökeres változások következtek be az oktatási rendszerben. Abban az időben az afro-amerikai gyerekek külön iskolába jártak, melyek általában rosszul felszerelt osztálytermekkel és nem megfelelő könyvtárakkal rendelkeztek.

Martin Luther King az állampolgári jogok harcosaként 1955-től azon fáradozott, hogy a faji integráció, az afro-amerikai lakosság beilleszkedése az amerikai társadalomba megvalósuljon.

De vajon 50 év elmúltával annyira mások az amerikai iskolák? A Harvard Egyetem munkatársa által 2003-ban végzett kutatás szerint nem. Az Egyesült Államokban legalább 60 olyan iskola van, mely Martin Luther King nevét viseli. A cikk szerzői eze-

ket az iskolákat és könyvtáraikat keresték fel, hogy megkérdezzék a könyvtárosokat arról, hogy a fent említett kutatás eredményei vajon helytállóak-e, és mik azok a kihívások, melyekkel szembe kell nézniük.

Az amerikai kultúrában a szegregáció szavon általában jogi, „kierőszakolt” elkülönülést, elkülönítést értenek, de az egyik megkérdezett könyvtáros szerint, ez így nem igaz az ő iskolájukra. Az, hogy javarészt feketék járnak ebbe az iskolába, inkább választás kérdése, és nem elkülönítésé. Az iskola összetétele híven tükrözi a környék lakosságának faji összetételét. A szülők legtöbbször azért választják ezeket az iskolákat, mert a gyerekek jobban érzik magukat a többi afro-amerikai gyerek társaságában, és nem kell hosszan utazniuk a legközelebbi „másfajta” iskoláig. A gyerekek azonban tudatában vannak annak, hogy az iskola faji összetétele nem tükrözi az Amerikai Egyesült Államok társadalmának faji összetételét.

Az Egyesült Államok lakossága egyre inkább multikulturális, ezzel ellentétben egyre több szegregált iskola jön létre. A cikk szerzői választ szerettek volna kapni arra a kérdésükre, hogy vajon az iskolák jobb oktatási környezetet tudnak-e biztosítani, ha a tanulói többfajta kulturális környezetből jöttek. Alfred Quirouet szerint, aki több mint húsz éve iskolai könyvtáros, a sokféle kultúra keveredése jobb tanulási környezetet biztosít a tanulók számára, és növeli megértésüket a más kultúrák iránt. Azonban előnyét is látja annak, ha a diákok szegregáltan tanulnak. Egy kulturálisan „kevert” iskolában a diákok nem tanulnának afro-amerikai írókról és más meghatározó szerepű fekete bőrű személyiségről, és csak februárban, a Fekete Történelem Hónapjában esne szó róluk. A gyerekeknek később is lehetőségük lesz az integrálódásra, de előbb az a fontos, hogy megtudják, kik is ők, honnan jöttek, milyenek a gyökereik, a kulturális örökségük. Könyveken, zenén, képzőművészen, táncon, színházon keresztül mutatják be a diákoknak kulturális

örökségük olyan tényezőit, melyekről nem tanulnának egy „vegyes” iskolában.

A szegregált iskolákba járó diákok nagy része szegény családból származik, és nem érte túl sok intellektuális inger az iskolába kerülésük előtt. Nem használják a helyi közkönyvtárakat, és a szülők sem tartják fontosnak az olvasást.

Az iskolai könyvtáraknak nyújtott, évről-évre csökkenő állami támogatás nem elegendő ahhoz, hogy naprakész nyomtatott, audiovizuális és elektronikus dokumentumokat tudjanak beszerezni. Az iskolai könyvtárosok ezért alternatív pénzforrások után kutatnak. Ilyenek lehetnek a pályázatok és olyan akciók, mint a könyvkiadás vagy adományok gyűjtése.

Az online források óriási lehetőséget jelentenek ezeknek az iskoláknak a számára, az internet végtelen meghódítható és felfedezendő univerzum a diákoknak. A könyvek beszerzésénél figyelembe veszik az iskola oktatási és nevelési céljait, de a diákok érdeklődési körét és származását is.

Az iskolai könyvtárosok feladata az, hogy emlékeztessék a tanárokat és a diákokat a polgárjogi harcok örökségére. Megerősítsék mindenkiben, hogy minden ember értékes, és hogy mennyire fontos egymás elfogadása. Talán az iskolai könyvtárosok is segíthetnek abban, hogy egy napon elérhessék Martin Luther King álmát, azt az Egyesült Államot, ahol mindenkinek egyformán lesz lehetősége megvalósítani az álmait.

(Bognárné Lovász Katalin)

05/333

LA MARCA, Susan: The three A's: attitude, access and ambience = New Rev.Child.Lit.Librariansh. 11.vol. 2005. 1.no. 87-109.p. Bibliogr.

A könyvtárostánár szerepe az olvasóvá nevelésben. A három legfontosabb tényező: pozitív hozzáállás, megfelelő választék és kellemes környezet

Esettanulmány [forma]; Könyvtártudományi kutatás; Középiskolai könyvtár; Ifjúság nevelése olvasásra

A cikkben ismertetett esettanulmány azokat a hozzáállási és környezeti tényezőket vizsgálta, amelyek a könyvtárostánárak tevékenységét befolyásolják az ideális olvasási környezet megteremtésében a középiskolai könyvtárakban. A szerző a saját adatai és a szakirodalom alapján a legfontosabb három tényezőt („hozzaállás”, „hozzáférés” és „léggör”) tárgyalja.

(Autoref.)

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

05/334

BODI, Sonia – MAIER-O'SHEA, Katie: The Library of Babel: making sense of collection management in a postmodern world = J.Acad.Librariansh. 31.vol. 2005. 2.no. 143-150.p. Bibliogr.

A bábeli könyvtár – a gyűjteményépítés értelmezése a posztmodern korban

Állományalakítás; Elektronikus könyvtár; Főiskolai könyvtár -humán tudományi; Költségvetés; Oktatás információellátása

A hagyományos könyvtárban a gyűjtemények formátum szerint elrendezve, helyi tulajdonként, osztályozási rendszer szerint szervezve, dokumentumként a maguk helyén voltak, korlátozott hozzá-

férési pontokkal. A határok elmosódásával, a hierarchia és az irányítás csökkenésével és a nemlineáris gondolkodással jellemezhető, posztmodern világban a gyűjtemény a helyi és a távoli, a papír és az elektronikus, a birtokolt, kölcsönzött, bérelt és megosztott dokumentumok (források) keveréke.

Galbreath szerint a gyűjteményt inkább alapvetően intellektuális konstrukciónak kellene tekinteni, mintsem fizikai tárgyak együttesének. A nyugati világ tradicionálisan lineáris jellegével, logikus gondolkodásával szemben az online környezet nem lineáris, sőt, esetenként amorf. A hipertext a nemlineáris gondolkodáson alapul, és az osztályozási rendszerek kategoriális gondolkodása helyett lehetővé teszi az interdiszciplináris módú keresést, gondolkodást és megértést. Ahhoz, hogy a bölcsész jellegű felsőoktatási könyvtárak hogyan építhetnének erősebb, az olvasók (különösen a diákok) elvárásai-

nak megfelelő gyűjteményt a posztmodern világban, három területet kellene megvizsgálni.

A gyűjteményépítés vezérelve még mindig a tanmenet, a tananyag támogatása, vagy a posztmodern könyvtár már nagyobb hangsúlyt fektet a tanulási folyamat végeredményére? A végeredmény milyen módon befolyásolja a gyűjteményt, amelyet fejlesztünk, illetve amelyhez hozzáférést teremtünk? A chicagói North Park University könyvtára úgy döntött, hogy az alsóbb évesek általánosabb igényeinek kielégítésére erős helyi maggyűjteményt épít, a felsőbb évesek szűkebb szakterületi, illetve a végzősök diplomamunkájához szükséges egyedi igényeket inkább a konzorciumi tagsággal járó lehetőségek révén és könyvtárközi kölcsönzés útján elégíti ki.

Hogyan tudjuk hatékonyan, a jövő gyűjteményépítéséhez is segítséget adó módon értékelni gyűjteményeinket? Még feltételezni is túl egyszerű lenne, hogy van egyetlen értékelő formulakészlet, amely minden tudományterületre és azok nyomtatott és elektronikus forrásaira egyaránt alkalmazható. A North Park megoldása az, hogy az értékelést szakterületekre, vagy még kisebb tematikus részekre bontják, és az adott szakterülethez leginkább alkalmazkodó értékelő eszközök egész sorát használják. A tanszékeken folyó munka végeredményével vetik össze gyűjteményeiket, a tanárokkal való kommunikáció útján. A velük folytatott értékelő interjúk különösen fontosak, ha eltérés van az érzékelt szükségletek, a mennyiségi adatok és a gyűjtemény használata között.

Mennyire ésszerűen osztjuk el anyagi forrásainkat? A hagyományos költségvetés formátumok szerint, majd azon belül tanszékenként osztotta el az anyagiakat. A formátum azonban egyre kevesebb információt nyújt a tekintetben, hogy mit költöttünk egy-egy szakterületre, a posztmodern világ pedig egyébként is inkább interdiszciplináris jellegű. North Parkban megkíséreltek egy „holisztikus költségvetést” összeállítani, amely együtt kezeli a könyveket, folyóiratokat, adatbázisokat és a mindenféle

médiát minden egyes tanszék számára, hogy teljesen megismerhessék, mennyit költöttek könyvtári forrásokra.

(Mohor Jenő)

Állományvédelem

05/335

DAWES, Trevor A.: Is RFID right for your library? = J.Access Serv. 2.vol. 2004. 4.no. 7-13.p. Bibliogr.

Megfelel-e a rádiófrekvenciás azonosítás az Ön könyvtára számára?

Biztonsági berendezés; Gépi állomány-nyilvántartás; Gépi kölcsönzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A rádiófrekvenciás technológiát még kevés könyvtár alkalmazza (a cikkben szereplő becslés szerint 2004-ben háromszáz intézmény), de 2006-ig évi 30%-os növekedés várható ezen a téren. Előnyei a költségtakarékosságban, az önkiszolgálásban, a leltári nyilvántartás könnyebb kezelésében és a biztonság növekedésében mutatkoznak meg. Számos forgalmazó cég van a piacon, például a Bibliotheca, Checkpoint, 3M és a VTLS. A technológia a mikrochipet és a rádiófrekvenciát együtt alkalmazza. Az 1980-as években fejlesztették ki, elsősorban az ipar számára, számos nagykereskedelmi cégnél van használatban.

A rádiófrekvenciás rendszerrel kezelt gyűjtemény minden darabját címkével kell ellátni, amely mikrochipet és egy antennát tartalmaz, amely a rádiófrekvenciás olvasóval, majd annak segítségével a könyvtár integrált rendszerével kommunikál. A programozható címkére felviszik legalább az illető dokumentum vonalkódját, lehetőség szerint rövid

Különgyűjtemények

05/336

GOODBODY, Margaret G. – EVANS, Jennifer R.: Protecting access and materials in public library special collections = Tech.Serv.Q. 22.vol. 2005. 3.no. 19-28.p.

A hozzáférés és a dokumentumok védelme a közkönyvtárak különgyűjteményeiben

Állományvédelem; Felmérés [forma]; Hozzáférhetőség; Közművelődési könyvtár; Különgyűjtemény

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A tanulmány a Washingtoniana Division, D.C. közkönyvtár projektjéről számol be, amelynek célja a különleges értékű dokumentumok állománybiztonságának javítása. A projekt részeként a könyvtárosok hasonló közkönyvtárak különgyűjteményekkel kapcsolatos gyakorlatát mérték fel. Hetvenhárom kérdőívet küldtek szét, 47-et kaptak kitöltve vissza. Az eredmények sokszínű gyakorlatról tanúskodnak, de az alapvető gond mindenütt a szabad hozzáférés és a különgyűjteményekre vonatkozó korlátozások közötti egyensúly fenntartása, valamint a közkönyvtári környezettel és a használókkal való együttműködés. A melléklet részletesen ismerteti a felmérés eredményeit. A szerzők véleménye szerint a közkönyvtári különgyűjtemények azért különböznek a magán- vagy felsőoktatási könyvtárban őrzött anyagtól, mert a közkönyvtári gyűjteményeknek a szabad hozzáférésre kell törekedniük.

(Autoref.)

bibliográfiai leírását is. További információk is felvihető, de ezt adatvédelmi okokból nem ajánlják, kivéve az elhelyezési adatokat. A címkékkel kapcsolatos konverziós munkafolyamat könnyen megtanulható, óránként 200 tételes teljesítményt könnyen el lehet érni.

A címkék a könyv borítóján keresztül leolvashatók, akár kb. egy méter távolságból is; egy menetben több (4-6) dokumentum címkéit is képes a rendszer leolvasni. A ki nem kölcsönzött dokumentum riasztja a könyvtár biztonsági rendszerét. Sajnos új biztonsági rendszerre van szükség, a könyvtárakban szokásos biztonsági rendszerekkel a rádiófrekvenciás megoldás nem működik együtt.

A rádiófrekvenciás rendszer számos előnnyel jár. Csökken a kölcsönzések nyilvántartására fordított idő és munkabefektetés, az önkiszolgáló kölcsönzés tehermentesíti a személyzetet. Néhány rendszer arra is képes, hogy a könyveket visszavegye, sőt a visszaadott könyvek első, durva rendezését is el tudja végezni. A leltári ellenőrzést kézi szkennerral lehet lebonyolítani. A rendszer biztonsági aspektusairól egyelőre még nem állnak rendelkezésre adatok (ti., hogy csökkent-e egy-egy könyvtárban a lopások száma bevezetése után).

A megoldás hátránya, hogy megvalósítása jelentős költséggel, azon belül is nagy kezdeti beruházással jár. (A cikk 250 ezer kötetes könyvtár esetében 333 500 dolláros tételt említ. Az eszközök költsége nagyobb könyvtárak esetében sem nő jelentősen, de a címkék sokba – 0,6-0,9 dollárba – kerülnek.) A beszerzések megkönnyítése érdekében a könyvtárak számára pályázatíráshoz irányelveket közölt a Library Technology Reports című folyóirat 2003. évi novemberi száma.

A nagykereskedelemben és azt iparban szabványokat alkalmaznak (ISO 15693, ISO 18000). Könyvtári szabvány egyelőre még nem született, kivéve a rádiófrekvenciás rendszer és a könyvtári integrált rendszer közötti adatátvitel kérdését (NISO szabvány).

(Hegyközi Ilona)

Feldolgozó munka

05/337

HURLBERT, Terry – DUJMIC, Linda L.: Factors affecting cataloging time: an in-house survey = Tech.Serv.Q. 22.vol. 2004. 2.no. 1-14.p.

Milyen tényezők befolyásolják a katalogizálási időt? Egy belső felmérés eredményei

Egyetemi könyvtár; Feldolgozó munka; Felmérés; Hatékonyság

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

2001 tavaszán a Carnegie Mellon Egyetem Könyvtárának katalogizálói „házilag” tervezett adatlap segítségével azt mérték fel, mennyi idő szükséges a dokumentumok feldolgozásához a gyarapítási osztályra való bekerülésüktől a „polcra kész” állapot eléréséig, és milyen tényezők befolyásolják a katalogizálási időt. A felmérésben részt vevő 7 és fél katalogizáló és más könyvtári munkaerő monográfiákat, kottákat, videókat és disszertációkat katalogizált. A résztvevők által vizsgált tényezők között szerepelt az, hogyan szerezte be a könyvtár a dokumentumot (pl. rendelés vagy ajándék), létezik-e és mennyire teljes a példányrekord, és olyan kérdések, amelyek az OCLC és a helyi könyvtári rendszer használatával kapcsolatosak. A cikk a felmérés néhány eredményéről számol be, feltárva a dokumentumok főbb kategóriáinak feldolgozásához szükséges időmennyiséget (az összes dokumentumtípus 82%-ának katalogizálásához 15 percnél kevesebb időre volt szükség, 4%, köztük 18 disszertáció esetében 30-60 percet igényelt a feldolgozás), és részletes információkat közöl egyes tényezők katalogizálási időre gyakorolt hatásáról.

(Autoref. alapján)

05/338

TURNER, James M. – COLINET, Emmanuel: Scénarios de production pour l'indexation d'images animées = Documentaliste. 42.vol. 2005. 1.no. 12-21.p. Bibliogr. 21 tétel.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Mozgófilmek indexelése a forgatókönyv alapján

Film; Gépi indexelés

A tanulmány egy mozgóképek automatikus indexelésével foglalkozó sorozat része. Audiovizuális dokumentumok szövegeit (forgatókönyvek, feliratok a hallássérültek, audiovizuális információk a gyengén látók részére) használják fel kulcsszavak kinyerésére, amelyekkel részenként indexelik a filmeket. A módszert és az eredményeket a cikk egy adott példa alapján tárgyalja. Elméletileg megalapozza az audiovizuális dokumentumok gyártásának (beleértve az elő- és utómunkálatokat is) során előállított szövegek forrásként való felhasználását.

(Autoref.)

05/339

GIL-LEIVA, I. – ALONSO-ARROYO, A.: La relación entre las palabras clave aportadas por autores de artículos de revista y su indización en las bases de datos ISOC, IME e CYT = Rev.Esp.Doc.Cient. 28.vol. 2005. 1.no. 62-79.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Összefüggés a folyóiratcikkek szerzői által adott kulcsszavak és a spanyol adatbázisok indexelése között

Adatbázis; Deszkriptor; Felmérés [forma]; Kulcsszó; Tárgyi feltárás

A spanyol kutatási főtanács három adatbázisában (ISOC – társadalom- és humán tudományok, IME – orvostudomány, ICYT – műszaki és természettudományok) feldolgozott, és a szerzők által kulcsszavakkal ellátott, témánként 360 (összesen 1080) fo-

lyóiratcikket vizsgáltak meg, a kulcsszavak és az adatbázisok indexelési gyakorlata közötti összefüggések feltárása céljából.

A társadalomtudományi és a műszaki cikkek szerzői 3-5, az orvosiaké 2-5 kulcsszót adtak, az összes kulcsszavak száma a társadalomtudományoknál 1443, a műszaki cikkekénél 1528, az orvosiaknál 1301. Az adatbázisokban szereplő deskriptorok száma 2-6 között van cikkenként: az összes deskriptor száma az ISOC-ban 2298, az ICYT-ben 1707, az IME-ben 1753. A kulcsszavak és a deskriptorok egybeesése átlagosan 30% fölött van: az ISOC esetében 31,7%, az ICYT-nél 27,42%, az IME-nél 36,43%. Az orvostudományi cikkek esetében a magas százalék valószínűleg azzal magyarázható, hogy a folyóiratok a Medline MeSH deskriptorainak használatát javasolják. Ha „szabványosabban” tekintjük, azaz azokat a kulcsszavakat vesszük figyelembe, amelyek közvetlenül (vagy indirekt módon) olyan fogalmat jelölnek, amely deskriptorként is megjelenik, más képet kapunk: ISOC: 30,18%, ICYT: 32,23%, IME: 29,31%. A szerzői kulcsszavak és az indexelők deskriptorainak találkozása az adatbázisokban 60% körül van: ISOC: 60,48%, ICYT: 58,09%, IME: 64,83%.

Tanulság: a profi indexelők munkájának eredménye nem helyettesíthető a szerzők által adott kulcsszavakkal, ám azok jelentős források a cikkek elemzéséhez és végső soron beépíthetők az indexelés folyamatába, sőt, az automatizált indexelés metodológiájában is szerepet kaphatnak.

(Mohor Jenő)

Lásd még 315-317, 341-342, 352.

Katalógusok

05/340

BEALL, Jeffrey: 10 ways to improve data quality = Am.Lib. 36.vol. 2005. 3.no. 36-37.p.

10 lépés az online katalógus adatminőségének javítására

Hatékonyság; Online katalógus

A könyvtári katalógusok hibás és nem kellően karbantartott adatai idő-, pénz- és információvesztéget okoznak. Ezek elkerülése érdekében:

1. Minden besorolási adatnál ellenőrizd egységesített formáját (*authority control!*)
2. Minden könyvtári anyag minden vonatkozásában kövesd a nemzeti katalogizálási szabvány előírásait!
3. Keress meg és javíts ki minden elírást, gépelési hibát!
4. Bizonyosodj meg arról, hogy az önéletírások esetében a szerző tárgyszóként is szerepel!
5. Kövesd naprakészen a tárgyszójegyzék módosulásait!
6. Keresd meg a tárgyszó nélküli rekordokat (gyűjtsd össze a véletlenül megtaláltakat, vagy – ha a rendszer lehetővé teszi ilyen kritérium alapján a válogatást – végezz keresést) és pótolod a hiányt!
7. Javítsd ki a címkezdő névelők kezelésével kapcsolatos hibákat!
8. Ellenőrizd, hogy a példányok valóban ott vannak-e, ahol a katalógus szerint vannak (kézi-könyvtár, szabadpolc, raktár stb.)!
9. Szervezz polcrendezéssel együtt járó leltározást (a talált könyvekről készíts rekordot, a hiányzóakat jelöld a katalógusban, keresd rendszeres időközönként, majd töröld a rekordot)!
10. Vond be az egész személyzetet az adatkarbantartásba (legyen – lehetőleg a katalogizálók közül – egy személy, akinek bárki, aki hibát talál, jelentheti azt)!

Az online katalógusok hibáinak eltüntetését célzó koordinált erőfeszítés a minőség iránti elkötelezettséget jelzi, és olvasóink számára a könyvtári anyagokhoz való jobb hozzáférést eredményezi.

(Mohor Jenő)

Lásd még 354, 389

Információkeresés

05/341

YU, Holly – YOUNG, Margo: The impact of Web search engines on subject searching in OPAC = Inf.Technol.Lib. 23.vol. 2004. 4.no. 168-180.P. Bibliogr.

A webes keresőgépek hatása a tárgy szerinti keresésre az online katalógusban

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Használói szokások; Online információkeresés; Online katalógus; Számítógép-hálózat; Tárgyi feltárás

A tanulmány a Kaliforniai Állami Egyetemen (CSU-LA) a tranzakciós logok elemzésével nyert eredményeket ismerteti, és vizsgálja, milyen hatással járt a web alapú OPAC és az új használói felület alkalmazása. A szerzők szerint a használók sikere a tárgy szerinti keresésben továbbra is problematikus. A sikeres keresések a könyvtári katalóguson kívüli forrásokban a 2000-2002 közötti időszakban növekedtek jelentősen. A szerzők ezt a növekedést a webes keresőgépek jelenlétének tulajdonítják, és tapasztalataik szerint a metakeresés, a relevancia sorrendjében rendezett találatok és a relevancia jelzése („hasonló találatok”) az, amit a használók elvárnak a kereséseik során, ezért ezeket keresési opcióként integrálni kell az online katalógusokba.

(Autoref.)

05/342

GROSS, Tina – TAYLOR, Arlene G.: What have we got to lose? The effect of controlled vocabulary on keyword searching results = Coll.Res.Lib. 66.vol. 2005. 3.no. 212-230.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Mit veszíthetünk? Az ellenőrzött szótár hatása a kulcsszavas keresés eredményeire

Gépi katalógus; Könyvtártudományi kutatás; Kulcsszó; Online információkeresés; Tárgyszó

A könyvtári katalógusokban az ellenőrzött szótárakon alapuló kulcsszavas keresés – a szolgáltatás ki-

alakításának és fenntartásának költségei miatt – már korábban is élénk vitákat váltott ki. Míg a 19. században, sőt a 20. század nagy részében is a katalógusokban való tárgyi keresésnek nem volt túlságosan nagy jelentősége, az 1990-es évektől elterjedt online katalógusok használatának tanulmányozása azt mutatta, hogy a használók gyakran keresnek tárgykör szerint. A korai adatbázisokban azonban ez nem volt könnyű. A használó nem ismerhette a tárgyszókészletet, így arra kényszerült, hogy a tárgykör szerinti keresést is a cím-, illetve más indexekben végezze.

Mivel úgy látszik, a legtöbb olvasó kulcsszavakra keres, többen javasolták, hogy az ellenőrzött tárgyszavakat távolítsák el a katalógustételekből. A tanulmány szerzői arra kerestek választ, hogy a kulcsszavas keresések találatainak mekkora része az, ami kimondottan a tárgyszónak köszönhetően kerül a találati halmazba. A Winthrop Egyetem könyvtárának katalógusához tartozó naplófájlok alapján 227, az olvasók által lefolytatott kulcsszavas keresést vizsgáltak meg. Ezekben használtak egy és több kulcsszóból, illetve összetett kifejezésből álló kérdéseket is. A kísérleti kereséseket – angol nyelvű dokumentumokra korlátozva – a Pittsburgh-i Egyetem több millió tételt tartalmazó katalógusában végezték. A vizsgálat kimutatta, hogy a tárgyszavak megszüntetése a találatként kapott rekordok átlagosan több mint harmadának elvesztéséhez vezetne. A veszteség függ attól, hány kulcsszóból állt a keresőkérdés, de az egyes kereséseket külön-külön szemlélve ugyancsak erős eltérések tapasztalhatók.

További kérdés, változtat-e a helyzeten az az újabb terjedő gyakorlat, hogy a könyvekhez tartozó katalógustételeket tartalomjegyzékkel is ellátják. A kísérletet ezért az eredeti mintán megismételték az időközben tartalomjegyzékekkel kiegészített katalógusban. Bár jelentősen csökkent az eredménytelen keresések és a veszteségek aránya, megnőtt az irrelevantis találatoké is. A tárgyszavak tehát feltétlenül szükségesek ahhoz, hogy egy katalógusból a kere-

sett tárgykörben kielégítő hatásfokkal releváns bibliográfiai tételeket kapjunk.

(Vajda Henrik)

05/343

RAIELLI, Roberto – INNOCENTI, Perla: L'innovazione possibile nella prospettiva del MultiMedia Information Retrieval (MMIR) = Boll.AIB. 45.vol. 2005. 1.no. 17-47.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Lehetséges innovációk multimédiás információkeresésben

Gépi információkeresés; Keresőkép; Multimédia

A multimédiás információkeresés (MMIR), mint a vizuális (VR), a videó (VDR), az audio (AR) és a szöveges (TR) keresőrendszerek szerves egysége még csak a számítástechnikai szakemberek, mérnökök és matematikusok számára ismerős, de a könyvtárosoknak is meg kell ismerniük. Az MMIR fejlődése ugyanis számos területet érinthet, az orvostudománytól és a földrajztól a mérnöki tudományokon át a képzőművészetig és a zenéig.

Az említett keresőrendszerek mindegyike egymástól elkülönülten, a klasszikus információ-visszakeresési technikák alapján, alapvetően szöveges keresőrendszerként fejlődött, azonban a digitális, multimédiás objektumok hatékony kereséséhez egy ezeket egyesítő metarendszerre, az MMIR-re van szükség. Ezt a tartalom alapú (*content-based*) indexelés és keresés teheti lehetővé, ami minden típusú dokumentum esetében a természetére leginkább jellemző nyelvezetet (illetve annak elemeit) használja fel (azaz pl. a vizuális keresés esetében formákból és színekből, nem pedig azok megnevezéséből állítja össze a keresőkérdést). A digitális technológiák lehetővé teszik az álló- és mozgóképek és a hangrögzítések, mint digitális tartalmak visszakeresését (a hasonlítás, a mértékek és értékek viszonyítása és hasonló módszerek szerint) alakok, textúrák, körvonalak, színek, hangok, keretek, mozdulatok

stb. „keresőkifejezőkénti” használatával. A fogalmi alapú (*term-based*) keresés jó szolgálatot tesz – nagy mennyiségű dokumentumok esetében – a tematikai területek, nevek vagy címek szerinti szűréskor, illetve a tartalom alapú keresés eredményének az elkerülhetetlen „zajoktól” való végső megtisztításakor. Az igazán hatékony keresést azonban – különösen a nagyon összetett dokumentumok esetében – a két eljárás állandó együttműködése szolgálja, amikor egyetlen keresőkép összetevői közt alakok, hangok, szövegek egyaránt megtalálhatók.

(Mohor Jenő)

Lásd még 307, 322, 368, 389

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

05/344

MURRAY, Janet – TSCHERNITZ, Cindy: The impact of electronic information delivery on reference enquiries = Online Inf.Rev. 29.vol. 2005. 2.no. 157-167.p. Bibliogr.

Az elektronikus információk növekvő elérhetőségének hatása a referenz szolgáltatások használatára

Elektronikus publikáció; Közművelődési könyvtár; Referenz; Regionális könyvtár; Szolgáltatások használata

A cikk azt vizsgálja, hogy az elektronikus információkhoz való nagyobb hozzáférhetőség milyen hatást gyakorol a referenz kérdésekre. A vizsgálat irodalomkutatásból, kérdőíves felmérésből, valamint ausztrál és külföldi referenz könyvtárosokkal folytatott interjúkból állt. Nem bizonyosodott be az a feltételezés, hogy a nagyobb mértékű internet-hozzáférés és -használat a referenz kérdések csökkenéséhez vezet. A szerző befejezésül összefoglalja az állami és közkönyvtárak referenz szolgáltatásai

ra vonatkozó trendeket, előrejelzéseket és „forgatókönyveket”, különös tekintettel az ausztráliai helyzetre.

(Autoref. alapján)

05/345

BRADFORD, Jane T. – COSTELLO, Barbara – LENHOLT, Robert: Reference service in the digital age: an analysis of sources used to answer reference questions = J.Acad.Libariansh. 31.vol. 2005. 3.no. 263-272.p. Bibliogr. 20 tétel.

Referenz szolgáltatás a digitális korban: a referenz kérdések megválaszolásához használt források elemzése

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Online információkeresés; Referenz; Tájékoztató eszköz

A Stetson Egyetem tájékoztató csoportja a 2002-2003-as tanév folyamán kétszer két hónapon át rögzítette a beérkező referenz kérdéseket és a megválaszolásukhoz felhasznált forrásokat. Céljuk az volt, hogy megállapítsák, milyen arányban használják a tájékoztatásban a nyomtatott és elektronikus forrásokat, illetve a 23 előre megállapított forrástípust.

A két időszakban 2491 referenz kérdés megválaszolásához összesen 3487 forrást vettek igénybe. Ezek közül legtöbbször az adatbázisokban, a könyvtár katalógusában, belső weblapokon és kézikönyvekben kerestek. A felhasznált források elsöprő többségben az előbbi néhány típusból kerülnek ki. Az esetek mintegy negyedében a könyvtárosnak semmiféle segédletre nem volt szüksége. Ezt csak az adatbázisok használata előzte meg. A vizsgálat igazolta azt a feltevést, hogy a tájékoztatásban az online források dominálnak (60%-kal). Kézikönyvekből a válaszok 10%-a származott. A könyvtár saját állományú referenz műveinek pedig nem egészen 2%-át használták fel a válaszadáshoz

Bár nem volt a vizsgálat közvetlen célja, világossá vált egyes források kiemelkedő használati értéke, el-

sősorban a könyvtár honlapjának az online folyóiratokra és adatbázisokra mutató részei, illetve a kormányzati honlapok esetében.

(Vajda Henrik)

05/346

DE GROOTE, Sandra L.: Questions asked at the virtual and physical health sciences reference desk. How do they compare and what do they tell us? = Med.Ref.Serv.Q. 24.vol. 2005. 2.no. 11-23.p. Bibliogr. 13 tétel.

A számítógépes hálózaton és a referenz pultnál feltett kérdések összevetése és elemzése egy egészségügyi felsőoktatási könyvtárban

Egyetemi könyvtár -egészségügyi; Felmérés; Online információkeresés; Referenz; Számítógép-hálózat; Tájékoztató -egészségügyi

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az információhoz való távoli hozzáférés megváltoztatja magát a tájékoztató szolgálatot is. A könyvtárak távolról való használat következtében csökken a helyszínen föladott referenz kérdések száma, s növekszik az e-postán és chat formában érkező megkeresések mennyisége.

Több vizsgálat és felmérés foglalkozott az 1980-as évektől kezdve az orvostudományi könyvtárak tájékoztató szolgálatához érkezett kérdések összetételével, típusával, a kérdezők személyi összetételével, valamint az online adatbázisok hatásával. A szolgálat igénybevétele általában növekedést mutatott a 90-es évek végéig, ettől kezdve azonban csökkent a megkeresések száma. Manapság már sok könyvtár nyújt digitális referenz szolgáltatás chat vagy e-posta formájában. A kérdések típusában azonban nem történt lényeges változás: a hagyományos tájékoztató szolgálatban a kérdések 32-35%-a volt

eligazítás kérő (gyorsreferenz), a digitális úton kért felvilágosítások pedig 30%-ot tettek ki.

A University of Illinois (Chicago) Orvostudományi Könyvtárában lefolytatott vizsgálat célja az volt, hogy elemezze a tájékoztatási kérdések típusát és a használók összetételét mind a digitális, mind a hagyományos (tényleges, fizikális) tájékoztató pultnál.

Kiindulásul az 1997-2003 közötti időszak tájékoztató tevékenységét feldolgozó statisztikát vették. A kérdések száma itt is csökkent 1999 óta, viszont a nulláról 508-ra növekedett az elektronikus úton beérkezett megkeresések száma. Magát a felmérést 2003 novemberében folytatták le, s gondosan kidolgozott módszer alapján rögzítettek minden tájékoztatási kérést akár elektronikus, akár hagyományos (személyesen, telefonon) úton érkezett. A főbb eredmények a következők:

38 e-postás, 48 chates, 156 telefonos és 697 személyesen feltett kérdést dolgoztak fel. A kérdések 30%-a eligazítást, felvilágosítást kért, 55%-a referenz-tájékoztató jellegű volt. Részletes megoszlásukat, a kérdezők demográfiai összetételét táblázatok tartalmazzák, kitérve arra is, hogy a megválaszoláshoz elegendő volt-e az általános könyvtárosi ismeretanyag, vagy szakterületi jártasságra is szükség volt.

Figyelemre méltó, hogy még az elektronikusan beérkező kérdések 13, illetve 15%-a is eligazítást kért. A kérdések összetételében egyébként nem mutatkozik változás az 1980-as, 1990-es évekhez képest, tekintet nélkül a megkeresés módjára: a könyvtár politikája, szolgáltatásai, folyóiratok és könyvek megléte, keresés az adatbázisokban, a használatban való eligazítás teszi ki a kérdések zömének tartalmát. Csökkennek a bibliográfiai hivatkozások megerősítésére és az egészségügyi szolgáltatások igénybevételére vonatkozó kérdések, növekszenek viszont a távoli adatbázisok használatára, az online folyóiratokra vonatkozó és a technikai jellegű kérdések.

A kérdések túlnyomó többségét továbbra is személyesen teszik fel. Az a mód, ahogyan az olvasók a könyvtárat használják, megváltozhatott a távoli online hozzáférésnek köszönhetően, de információs igényeik meglehetősen állandóaknak bizonyulnak.

(Papp István)

05/347

LAVENDER, Kenneth – NICHOLSON, Scott – POMERANTZ, Jeffrey: Building bridges for collaborative digital reference between libraries and museums through an examination of reference in special collections = J.Acad.Libariansh. 31.vol. 2005. 2.no. 106-118.p. Bibliogr.

Könyvtárak és múzeumok közös digitális referenz tevékenysége: a különgyűjtemények tájékoztató munkájának tanulságai

Külo ngyűjtemény; Múzeum; Referenz; Online információkeresés

Miközben egyre több könyvtári digitális referenz szolgálat válik közös referenz hálózatok részévé, más szervezetek – pl. bizonyos szakgyűjtemények és múzeumok – nem csatlakoztak ezekhez a hálózatokhoz, jóllehet ők is egyre több referenz kérdést válaszolnak meg az interneten keresztül. A cikk megvizsgálja a hagyományos referenz szolgálatokhoz illetve a szakgyűjteményekhez elektronikusan beérkező kérdések közötti különbségeket, továbbá igyekszik kikutatni, hogy a szakgyűjtemények digitális referenz szolgálatának jobb megértése hogyan segítheti elő olyan eszközök és modellek kifejlesztését, amelyekkel át lehetne hidalni az általános felsőoktatási könyvtárak, a szakgyűjtemények és a múzeumok gyakorlatában kialakult különbségeket a használókkal folytatott elektronikus kommunikáció területén.

(Autoref.)

05/348

GODA, Donna – KILLINGSWORTH, Elizabeth K. – BASCO, Buenaventura B.: *University of Central Florida Librarians on Location = Public Serv.Q.* 1.vol. 2002. 3.no. 13-19.p.

A University of Central Florida könyvtárosainak Librarians on Location („a könyvtárosok házhoz mennek”) programja

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Könyvtárpropaganda; Oktatás információellátása; Referenz; Számítógép-hálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A florida állambeli (USA) Orlandóban 1968-ban alapított egyetemen (*University of Central Florida*) közel 36 ezer diák tanul. Az egyetemi könyvtár három tájékoztató munkatársa egy új kezdeményezésről (*A könyvtárosok házhoz mennek = Librarians on Location*) és annak eddigi tapasztalatairól számolnak be cikkükben.

A központi könyvtárban már eddig is több új tájékoztató formát vezettek be: a csoportos könyvtárismereti foglalkozásoktól a hálózati szakértői segítségig, a tájékoztató kérdések elektronikus levélben történő megválaszolásától a szinkron (real time) online tájékoztatásig. *A könyvtárosok házhoz mennek* projekt során két campusra heti két alkalommal egy-egy tájékoztató könyvtáros települt ki hordozható, vezeték nélküli számítógépekkel, és teljesített szolgálatot a diákok és – szükség szerint – tanáraik számára, összesen heti négy órában. Az volt a céljuk, hogy elébe menjenek olyan hallgatók és oktatók információs igényeinek, akik egyébként nem ismernék meg a könyvtár gazdag információforrásait. A projekt során szembesültek a „digitális nemzedék” eltérő információkereső stílusával – annak megszokott környezetében felbukkanva.

A campuson megjelenő könyvtárosok jelenlétével javult a „láthatóságuk” mind az oktatók és hallgatók, mind az egyetem vezetése előtt; azok a diákok is éltek a lehetőséggel, akik egyébként „féltek” bemenni valamilyen okból a központi könyvtárba. Megnőtt a tanárok által kezdeményezett csoportos könyvtárismertetések iránti igény is.

A cikk kitér a kísérleti program negatívumaira is; a kezdeményezés gondot okozott az amúgy is létszámhiánnyal küzdő könyvtárnak, és a kérdések száma sem volt túl magas: a 2000/2001. tanévben 165 (két tájékoztatóval), a 2001/2002. tanévben 71 (eggyel), de úgy vélik, érdemes új lehetőségeket keresni, és még aktívabb szerepet játszani az oktatás és kutatás segítésében. (További információk találhatóak a könyvtárról a <http://library.ucf.edu> címen.)

(*Murányi Lajos*)

05/349

SCHMIDT, Aaron – STEPHENS, Michael: *IM me = Libr.J.* 130.vol. 2005. 6.no. 34-35.p.

Az IM (Instant messaging) használata a könyvtárban

Online üzem mód; Referenz

Az instant messaging (IM) szolgáltatást egy 2004. szeptemberi felmérés szerint már 53 millióan használják napi rendszerességgel az Egyesült Államokban. Használóinak száma a munkahelyeken is növekszik, jelenleg 11 millió. Mindez már önmagában is készítené a könyvtárak számára ahhoz, hogy alkalmazni kezdjék a kapcsolattartásnak ezt az új módját, de az IM jelentősége különösen nagy lehet abban, hogy a könyvtárak megközelítsék, és olvasóként megtartsák a számítógépet magától értetődő természetességgel használó fiatal nemzedéket.

Az IM-nek a könyvtári tájékoztatásban már régebb óta használatos megoldások között kell megtalálnia helyét. Jól használható gyakran feltett kérdések azonnali megválaszolásához vagy elektronikus cik-

kek küldéséhez. Egyesíti az azonnali visszajelzés lehetőségét az írott, így megőrizhető válasszal. Kevésbé hivatalos hangvétele a számítógépes csevegésre emlékeztet, de szerényebb rendszerigényei miatt működése közben ritkábban lép fel hiba. Az Egyesült Államokban néhány könyvtár már bevezette az IM-et.

A könyvtárosok könnyen szert tehetnek a kellő gyakorlatra, ha az intézményen belül is módjukban áll IM-en kapcsolatot tartani. Itt elsősorban a régebben telefonon zajló informális kommunikáció jöhet számításba.

Másutt viszont egyenesen tiltják a csevegés és az IM használatát a tájékoztatásban, egyes iskolai könyvtárakban az olvasók számára is. A könyvtárosok egy része attól tart, hogy elárassztják őket a kérdések, míg mások túlságosan is el vannak foglalva az egymás közti csevegéssel. Az IM szorgalmazói mindezt átmeneti problémának látják, és állítják, hogy az IM növelni fogja a hatékonyságot.

Az IM-en alapuló tájékoztatáshoz is nélkülözhetetlen a képzés és a tervezés. Az új szolgáltatás tudatosításához minden nyomtatott és elektronikus eszközt meg kell ragadni. A használók általában szünet nélküli szolgáltatást várnának el, ez azonban személyzeti okokból különösen a közkönyvtárak számára megoldhatatlan.

(Vajda Henrik)

Lásd még 307, 367

Kölcsönzés

05/350

PEERENBOOM, Klaus – SIEBERT, Irmgard: Prozessoptimierung am Beispiel der Nutzung der Selbstausleihe. Ein Projekt der Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf in Zusammenarbeit mit der 3M Deutschland GmbH = Bibliotheksdienst. 29.Jg. 2005. 4.no. 474-486.p.

Folyamat-optimalizálás önkiszolgáló kölcsönzés alkalmazásával. A Düsseldorf-i Egyetemi és Tartományi Könyvtár és a 3M Deutschland GmbH közös projektje

Egyetemi könyvtár; Ésszerűsítés; Hatékonyság; Kölcsönzés -önkiszolgáló; Munkaelemzés; Szolgáltatások használata

A Düsseldorf-i Egyetemi és Tartományi Könyvtárban évente 400 ezer dokumentumot kölcsönöznek, két szolgálati ponton: a kölcsönzések fele a szabadpolcos és tankönyvgyűjteményi részlegről kerül ki, a többi a raktári kérésekből, előjegyzett és könyvtárközi kölcsönzésben kért művekből. 2003-ig mindkét szolgálati pont egységesen naponta 9-20 óráig volt nyitva, ekkor azonban az esti nyitvatartási időt meghosszabbították 22 óráig és kiterjesztették szombat-vasárnapra is, viszont a most meghosszabbított időtartam alatt csak állományvédelmi felügyeletet biztosítottak, könyvtárosi szolgáltatást nem. Ennek következtében a késő esti órákban csak a helyben olvasásra nyílt lehetőség, a kölcsönzési adminisztráció nem üzemelt, ami törést jelentett a könyvtár évek óta érvényesülő és népszerű alapelvében: a teljes nyitvatartási idő alatt minden szolgáltatás igénybe vehető.

A megoldás a személyzet munkaidejének növelésével nem volt lehetséges, ugyanis az egyetem intézményeiben 2004-2009 között az alkalmazottak létszámát 10%-kal csökkenteni kell. Ezért technikai megoldást választottak: az olvasók által kezelt önműködő kölcsönzés-nyilvántartó szerkezetet helyeztek üzembe. (A könyvek visszavétele már korábban is automatikusan történt: az olvasó akár az utcáról betehette visszahozott könyveit egy gyűjtőbe.)

A kísérleti szakasz kezdetén párhuzamosan folyt az automatikus és a könyvtáros által hagyományosan végzett könyvkiadási adminisztráció. Az első eredmények nem voltak biztatóak: az olvasóknak csak 23%-a volt hajlandó az önkiszolgálást választani. Ekkor a könyvtár egy külső szakértői céghez fordult (3M GmbH), ez projektet dolgozott ki az olva-

sók megnyerésének céljából. A nagy szakértői apparátussal, számos adatelemzéssel végzett eljárás (Six Sigma minőségmenedzsment-módszer) segítségével megállapították, hogy az olvasókat eleinte segíteni és bátorítani kell az új szerkezet használata érdekében. Ez most, az új kísérleti szakaszban meg is történt: egy időlegesen alkalmazott egyetemista segítette a használókat, ezenkívül plakátokkal és röplapokkal is bátorították a látogatókat, a könyvtár dolgozóit pedig meggyőzték róla, hogy ez a feladat része a könyvtár stratégiai céljainak, az elkerülhetetlen személyzetcsökkentés érdekében.

Az intézkedések hatására az önkiszolgálást választók aránya az első kísérleti hónapban 23%-ról 50%-ra emelkedett, a következő hónapban pedig – miután a hagyományos könyvkiadó helyet megszüntették, elérte a 93,5%-ot. A könyvtár elérte célját: az új eljárással évi 60 ezer euró munkabért takaríthat meg. Az eljárás iránt már több nagyobb német könyvtár is érdeklődik.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 335

Dokumentációs eljárások és termékeik

05/351

ALIMOHAMMADI, Dariush: Annotated webliography of webliographies: a proposal = El.Libr. 23.vol. 2005. 2.no. 168-172.p. Bibliogr.

„Webliográfiák” annotált „webliográfiája” – javaslat

Ajánló bibliográfia; Másodfokú bibliográfia; Számítógép-hálózat

A könyvtárosok tevékenységéhez hagyományosan hozzátartozik az információforrások felderítése, beszerzése, kezelése, keresése és terjesztése. Az infor-

mációforrások osztályozására az 1920-as évektől kezdődően nagy erőfeszítések történtek. Máig vannak viták arról, hogyan definiáljuk az első-, másod- és harmadfokú forrásokat. (Például a tankönyveket az első- és a másodfokú kategóriába, a szótárakat a másod- és a harmadfokú kategóriába egyaránt be szokták sorolni.)

A probléma megoldására a szerző azt javasolja, hogy az információforrásokat az általuk betöltött szerep szerint soroljuk be. Eszerint az elsőfokú források első kézből származnak és „nyers” adatokat/információt adnak; a másodfokú források a használókat az elsődleges forrásokhoz vezetik el; a harmadfokúak pedig a másodlagos forrásokat mutatják be rendezett összeállításban. Tehát a folyóiratcikkek vagy a weblapok elsőfokú források, ha információt nyerünk ki belőlük; a bibliográfiákat és a webliográfiákat, amelyek segítségével forrásokat azonosítunk, másodfokú forrásoknak tekinthetjük; a bibliográfiák bibliográfiája és a webliográfiák webliográfiája pedig harmadfokú forrás. Ilyen holisztikus szemlélettel akár negyed-, ötöd-, hatodfokú (és így tovább) forrásokat is lehet majd azonosítani.

A weben harmadfokú források is vannak, ezek a webliográfiák annotált webliográfiái, amelyek sajátos digitális referenz eszközök. A webliográfiák hipertextes csatolások felsorolásai, a tudományos információ internetes forrásai, amelyek tartalmazhatnak annotációkat is. Lényegében a bibliográfiák digitális megfelelői. A szakirodalom hangsúlyozza, hogy a webliográfiák előállítására a könyvtárosok feladata.

Hierarchikus megközelítéssel a webliográfiák webliográfiáit meta-webliográfiáknak is nevezhetjük. Összetett szerkezet és – az esetleges szűréssel biztosított – magas színvonal jellemzi őket. A webliográfiák szerkesztésére vonatkozó útmutatók a másodfokú webliográfiák esetében is alkalmazhatók. A címet követően rövid annotáció helyezhető el, amely az összeállítás egészét mutatja be, mit tar-

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

Lásd 332

talmaz, mire nem vállalkozik, és hogyan kell használni. Az egyes tételek (webliográfiák) egyedi címből, annotációból és URL-ből állnak. Az összeállításához részletes betűrendes mutatót szokás csatolni, amelyhez a címek és az annotációk kulcsszavai jó forrásként szolgálhatnak. Fontos, hogy az összeállító neve és elérhetősége is szerepeljen.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 380

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Hálózatok, regionális rendszerek

05/352

NAVARRO BONILLA, D. – TRAMULLAS SAZ, J.: Directorios temáticos especializados: definición, características y perspectivas de desarrollo = Rev. Esp. Doc. Cient. 28.vol. 2005. 1.no. 49-61.p. Bibliogr. 31 tétel.

Res. angol nyelven

A tematikus webportálok jellemzői és fejlődési látásaik

Portál; Tájékoztatás; Tárgyi feltárás

A tematikus webportálok a szisztematikus forrásfeltárást támogató internetszolgáltatások. Kapcsolódást nyújtanak az elsősorban az interneten elérhető forrásokhoz (dokumentumok, objektumok, webhelyek vagy szolgáltatások). A szolgáltatás a forrásleíráson alapul. Fontos jellemzőjük a forrá-

sok böngészés révén való elérése. Számos előnyös tulajdonságuk van a keresőgépekkel szemben. A keresőgépeket az informatikai programok által létrehozott gyűjtemények, az indexelés teljességének előbbisége és a metaadatok automatikus generálása jellemzi. Ezzel szemben a tematikus portálok esetében a gyűjteményeket emberek hozzák létre, a jó minőségű információforrások kínálatát helyezik előtérbe, és a leíró fázisban emberek állapítják meg a metaadatokat. Hét tematikus webportált (Dmoz – dmoz.org; Informine – informine.ucr.edu; BUBL Link – bubl.ac.uk; SOSIG – sosig.ac.uk; Librarian Index to the Internet – lii.org; Renardus – renardus.org; BIOME – biome.ac.uk) vizsgáltak meg, hogy általános jellemzőiket megállapítsák, az alábbiak szerint:

1. A specializáltság foka (pl. a BUBL Link, SOSIG, BIOME szűkebb szakterületre szakosodott, a másik négy általánosabb.)
2. A válogatás minőségi kritériumai és a befogadott információk elemzése (a DESIRE –

Development of a European Service for Information on Research and Education – projekt különbséget tesz a tartalom, a külső és a belső minőség kritériumai között, a társadalomtudományi SOSIG portál pedig egy 15 pontból álló, bármely portál számára alkalmas kritériumrendszert használ, melyben többek között a forrás reputációja, exkluzivitása vagy egyedisége, az információk összetétele és szervezettsége, a szabványok alkalmazása, az illegális információk kizárása szerepel a szempontok között.)

3. Osztályozás, indexelés és a források leírása (a források tartalmi feltárására a legkülönbélebb eszközöket használják: ETO-t (SOSIG) és Dewey-t (BUBL, Renardus), LCSH-t (Infomine, LII), vagy annak módosított változatát, mások teauruszt, saját rendszert alkalmaznak. A leíró és a kritikai annotációk esetében inkább olyan mintákat alkalmaznak, mint a Dublin Core által ajánlott séma.)

További fontos jellemzők:

4. A létrehozás, fenntartás és az aktualizálás módja;
5. A kínált szolgáltatások;
6. A megjelenítés;
7. A hiperlinkek.

A tematikus portálok jelenlegi állapotukban is fontosak mind az információforrások szervezése, mind azok lokalizációjának és hozzáféréseinek biztosítása terén. Ugyanakkor komoly változásokra is szükség van – fontossági sorrendben – a következőkben: A leírások színvonalának és jellemzőinek különbözősége legalább egy minimumszabvány alkalmazását sürgeti. Szükség van a portálok közötti együttműködés kimunkált eszközeire. A felhasználói felületek jelenleg nem kielégítőek (különösen a nem csoportosított szöveges információk miatt – a Renardus kivételével).

(Mohor Jenő)

05/353

RÖSCH, Hermann: Vernetzung oder Zentralisierung? Strukturelle Alternativen eines nationalen Wissenschaftsportals = BuB. 57.Jg. 2005. 2.no. 112-116.p.

Res. angol és francia nyelven

Összekapcsolás vagy centralizálás? Országos tudásportál létrehozásának strukturális lehetőségei

Kutatás információellátása; Portál; Számítógép-hálózat

Az információ- és tudománypolitika tervezése és az erről folyó viták során egyre gyakrabban merül fel egy országos tudományportál kifejlesztésének szükségessége. Az ilyen fajta portált általában a tudományos publikációk és információk tároló helyeként képzelik el. A portál funkcióira, strukturális felépítésére és a tudományos kommunikációban elfoglalt helyére vonatkozó elképzeléseket azonban eddig még nem dolgozták ki részletesen. Valójában akár egy központi mega-könyvtárról, akár valamilyen virtuális mega-könyvtárról születik döntés, mindkettő számos területre kiható következményekkel jár. Ezenkívül fel kellene térképezni a tudományos közösség elvárásait a jelenlegi és a jövőbeni szolgáltatásokról, mivel ennek közvetlen hatása lesz az országos tudományportál struktúrájára és funkcióira. A cikk szerzője a portál struktúrájának egy lehetséges megvalósítását mutatja be.

(Autoref.)

05/354

RU, Yanbo – HOROWITZ, Ellis: Indexing the invisible web: a survey = Online Inf.Rev. 29.vol. 2005. 3.no. 249-265.p. Bibliogr.

A láthatatlan web indexelése: felmérés

Felmérés [forma]; Gépi indexelés; Számítógép-hálózat

Az ún. láthatatlan web folyamatos növekedése komoly kihívást jelent az internetes keresőgépek számára. A jelen cikk célja az e tárgyban folyó munká-

latok fő feladatainak és problémáinak áttekintése, nevezetesen: a láthatatlan weboldalak keresőfelületeinek automatikus felderítése; a láthatatlan weboldalak automatikus osztályozása; címkézés és űrlapok kitöltése; információk kivonása az eredményként kapott oldalakból; a keresőrendszer keresőnyelvének elsajátítása; a láthatatlan webhely tartalmi összefoglalójának elkészítése; a megfelelő adatbázisok kiválasztása; a láthatatlan keresőfelületek integrálása; hozzáférés a láthatatlan webhely által produkált eredményhez. A láthatatlan webhelyek indexelésére alkalmas jelenlegi technológiák kétféle módszert követnek: indexelik a webhely használati felületét, vagy megvizsgálják egy részt a webhely tartalmából, és ennek eredményét indexelik.

(Autoref. alapján)

05/355

BAR-ILAN, Judit: Information hub blogs = J.Inf.Sci. 31.vol. 2005. 4.no. 279-307.p. Bibliogr. 53 tétel.

A szakmai információt közvetítő blogok információközvetítő szerepének elemzése

Számítógép-hálózat; Szétsugárzás

Blogok készítése manapság fontos tevékenységgé vált a weben, a weblogok száma rendkívül gyorsan nő, s ezt a jelenséget nem szabad figyelmen kívül hagyni. A tanulmány két hónapon keresztül (2003 szeptemberében és októberében) vizsgálta a blogok bizonyos körét, és leíró statisztikai módszerek és tartalomelemzés segítségével jellemezte őket. Ún. „témára irányuló”(topic-oriented) blogokat választottak ki, azaz olyan blogokat, amelyek célja szakmai információ közvetítése. Az eredmények azt mutatják, hogy e blogok többsége kiváló információközvetítő: rövid összefoglalókat is közöl, és csatolásokat ad a blog témájával kapcsolatos főbb kérdések irodalmához.

(Autoref.)

05/356

ROMARY, Laurent – AUBRY, Christine – JANIK, Joanna: Les archives ouvertes: enjeux et pratiques = Documentaliste. 42.vol. 2005. 2.no. 127-131.p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Nyílt archívumok: kérdések és gyakorlat

Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké; Számítógép-hálózat

A tudományos és műszaki információkhoz való nyílt hozzáférés mozgalma annyira elterjedt, hogy mára a kutatási eredmények közzétételének elfogadott módszerévé vált. A könyvtárosoknak és információs szakembereknek támogatniuk és bátorítaniuk kell a kutatókat, hogy eredményeik minél hatékonyabb elterjesztése céljából fogadják el a publikálásnak ezt az új módszerét. Ennek „hogyan”-járól a francia könyvtáros egyesület kiadott egy útmutatót. A cikk ennek előszavát és bevezetőjét adja közre, hogy felhívja a kutatói társadalom figyelmét a lehetőségre, illetve az információs szakemberek figyelmét az őket érintő következményekre.

(Autoref.)

Lásd még 298, 319-320, 346-347, 351, 360, 368-369, 371, 383, 388

Orvostudományi tájékoztatás

Lásd 346, 393

Könyvtártudományi, informatikai tájékoz- tatás

05/357

HAKANSON, Malin: The impact of gender on citations. An analysis of College and Research Libraries, Journal of Academic Librarianship, and Library Quarterly = Coll.Res.Libr. 66.vol. 2005. 4.no. 312-322.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

A szerző nemének hatása a hivatkozásokra. Néhány könyvtártudományi magfolyóirat közleményeinek elemzése 1980 és 2000 között

Folyóirat -könyvtári; Hivatkozás; Női munkaerő; Publikációs tevékenység

A szerző három könyvtártudományi folyóiratot (College and Research Libraries, Journal of Academic Librarianship és Library Quarterly) vizsgált 1980 és 2000 között annak kiderítésére, hogy a cikkek szerzői, illetve az általuk hivatkozott szerzők között milyen a férfiak és nők aránya. Kiderült, hogy a vizsgált időszakban a női szerzők száma növekedett, de a kvantitatív hivatkozéselemzés eredménye elgondolkasztató eltérést mutatott a férfi és női szerzők hivatkozási gyakorlata között. Annak

ellenére, hogy a női szerzők száma növekedett, még mindig feltételezhető a nemek szerinti elfogultság a könyvtártudományi publikálás gyakorlatában. Egyéb szempontok (pl. a cikkek tárgya) hatásának megállapítására további vizsgálatokra lenne szükség.

(Autoref.)

Lásd még 295, 306, 390, 395

Kutatás és termelés információellátása

Lásd 331, 353, 394

Oktatás információ- ellátása

Lásd 307, 321, 334, 348, 380

Zenei tájékoztatás

Lásd 383

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Általános kérdések

05/358

MORLEY, Gabriel: Five things right, five wrong = Libr. J. 130.vol. 2005. 7.no. 60.p.

Öt helyes, öt helytelen lépés – egy fiatal könyvtár-igazgató tapasztalatai

Vezetés

A cikk szerzője egy 30 éves könyvtárigazgató, aki magát új generációs könyvtárosnak vallja. Két kisgyermek apukája, lakókocsiban lakik, tele van tetoválásokkal, és szíve szerint Toyota helyett Harley Davidsonnal járna munkába. Alkalmazkodott azonban új pozíciójához, hiszen levágatta a haját, leborotválta a szakállát, és vett három öltönyt.

2004 decemberében végzett az egyetemen, de már az év július óta a Louisiana-i Washington Parish Könyvtári Rendszer igazgatója. A rendszernek nyolc fiókkönyvtára, 21 alkalmazottja (9 teljes munkaidős), közel 50 ezres állománya van, és egyre szűkülő az anyagi kerete.

A szerző szerencsésnek tartja magát munkája miatt, de úgy véli, hogy a könyvtárosképzés során nem készítették fel arra, hogyan irányítson egy csapat olyan embert, akik „már akkor könyvekkel foglalkoztak, mikor ő még pelenkás volt”. Hathónapos igazgatói tevékenységének a tapasztalatait foglalja össze az alábbi listában.

„Öt dolog, amelyet rosszul tettem:

- Nem mondtam semmit, amikor az egyik olvasó a kulcscsomóját hozzávágta az egyik könyvtárhoz (csak ültem, mint egy megbabonázott bábu.)

- A többi alkalmazott előtt azt mondtam az egyik könyvtárosnak, hogy ne felejtse el, ki a főnök. (Az illető hangosan veszekedett velem arról, hogy ő az, aki eldönti, hová kell küldeni a duplumokat.)
- Nem fizettem tovább négy részdíós alkalmazott egészségbiztosítási járulékát, és erről nem tájékoztattam őket előre, így csak a másnapi újságból tudták meg.
- Túlértékeltem a Hősök Napi (Veterans' Day) programok szervezésével megbízott alkalmazott képességeit, és nem adtam elegendő támogatást neki.
- Azt mondtam az egyik fiókkönyvtár alkalmazottjainak, hogy én egy magam jobban tudnám működtetni az egész könyvtárat.

Öt dolog, amelyet jól tettem:

- Nem fizettem tovább egy korábbi alkalmazott kórházi ellátásának biztosítását, megtakarítva ezzel 800-1000 \$-t havonta.
- Visszatettem a polcokra pultok alatt dugdosott szexualitással, boszorkánysággal és más kifogásolható témával foglalkozó könyveket.
- Teljesen átdolgoztam, és aktualizáltam a szervezeti és működési szabályzatot.
- Felmásztam a tetőre, hogy kitisztítsam az ereszcatornát, füvet nyírtam, villanyégőt cseréltem, és dolgoztam a kölcsönző pultnál néhány hétvégén.”

A cikk írója szerint az általa jól tett dolgok mind vezetési, menedzsment funkcióhoz kötődnek, míg a rosszul tett emberi kapcsolatokhoz. Erre nem döbbsent rá addig, míg fel nem hívták rá a figyel-

mét. Listájának is ez a lényege, hogy többet megtudjon magáról, mint könyvtárosról, vezetőről.

Igazgatói munkáját, véleménye szerint, leginkább közvetítői munkának lehetne nevezni. Napjai nagy részét azzal tölti, hogy meghallgatja az alkalmazottakat, ügynököket, politikusokat, olvasókat. Elmondja nekik a véleményét, irányt mutat, majd útkra bocsátja őket. Néha jól sikerülnek a dolgok, néha nem. De tanul, a saját kárán is.

A legfontosabb dolog, amelyet megtanult munkája során, hogy az emberek szeretik elmondani a saját történeteiket. Nemcsak azt akarják, hogy meghallgassuk őket, hanem, hogy meg is értsük. A szerző számára ez nem túl nagy kérés. „Hallak, és együtt érzek veled” – mondja naponta többször is. És ez elégedettséggel tölti el az embereket.

(Bognárné Lovász Katalin)

05/359

HOKKA-AHTI, Ritva: Pahoinvointi pysäytettiin = Kirjastolehti. 98.vsk. 2005. 2.no. 5.p.

Hová tűnt a nevetés? Gondolatok a munkahelyi közérzetről egy finn munkaegészségügyi vizsgálat nyomán

Munkahelyi légkör

A szerző vezércikkében érdekes következtetést von le egy közelmúltban lefolytatott finn reprezentatív, 10 településre kiterjedő munkaegészségügyi felmérésből a könyvtári munkahelyi közérzetre, illetve a vezetői teljesítményre vonatkozóan.

Már Dosztojevskij, az emberi lélek mélységeinek, a szorongás mesteri ábrázolója szerint is „ahol jóízű nevetés hallatszik, ott jó emberek vannak.” E megállapításra visszautalva a szerző emlékezett egy felmérésre, miszerint míg egy finn az 50-es években átlagban naponta 17 percet nevetett – ami nemzetközi összehasonlításban nem számított túl előkelő helynek, addig ez manapság napi 6 percre zsugorodott.

A munkahelyeket jelenleg nem jellemzik a jókedvű emberek. A munkahelyi légkört vizsgáló felmérésben a megkérdezettek vallomásai szorongásra, munkahelyi stresszre engednek következtetni. Egy legújabb, Jussi Vahtera kutatóprofesszor által vezetett felmérés már kisebb pozitív változásról is beszámol. „A rossz közérzet terjedését meg kell állítani a munkahelyeken!” – figyelmeztet a professzor a legnagyobb finn napilapban.

Bár a megkérdezettek szerint a vezetői ismeretek javulóban vannak, még sok csiszolnivaló akad. A mindennapok vezetési kultúrájában még sok alacsonyabb szintű munkastílusra utaló elem fordul elő.

A vezetői munka hiányosságainak legáltalánosabb oka a feszített tempóban, az általános „rohanásban” keresendő. A rohanás az a kulcsfogalom, amely majdnem minden szolgáltatásra rányomja a bélyegét. Mi az oka az általános sietségnek a könyvtári munkában, és miért uralkodó jelenség ez csaknem mindenütt? Miért emlékeztetnek a munkahelyi értekezletek hovatovább egy nyomasztó minisztériumi költségvetési szemináriumra, mintsem egy fontos szerepet betöltő művelődési intézmény elmélyült eszmecseréjére?

A feszített tempó, a rohanás oka munkatársi jelzés szerint a túlórázásban keresendő, amelynek terhére a munkatársak egyre több új teendő ellátását vállalják úgy, hogy a korábbiakat is el kell végezniük. A régiyek is megmaradnak, miközben a könyvtárosok számtalan új feladatot kapnak.

Sokszor téma a prioritás, az automatizálás által szabadított idő újrahaznosítása a sürgősségi feladatok javára számos könyvtári részterületen. Ennek ellenére még nem sikerült megoldást találni a túlhasználat kiküszöbölésére, épp ellenkezőleg. Az értekezletek egyre jobban elnyúlnak, és persze magyarázatokból sincs hiány. Legfőbb ideje lenne tehát szigorúan meghatározni, hogy a munkatársak erőtartalékai mire elegendőek és mire nem.

A Kirjastolehti – a finn könyvtárosok vezető sajtóorgánuma – a munkahelyi problémák felvetésével foglalkozik, de nem célja a gondok túlságosan komor színekben való bemutatása. A folyóirat küldetése a pozitív szellemű újítások, vívmányok közzététele. A tartalom megújításában a szerkesztőség törekszik a színesebb anyagokra, a könnyedebb és személyesebb hangvételre. Így a lap margóján megtalálhatóak az internetes oldalak címei, melynek csevegőfórumain sokszor élénk véleménycseré bontakozik ki.

Elégedettségre adnak okot a résztvevők hozzászólásai, melyekből kitűnik, hogy a könyvtárügy mennyi új látásmódra lelkesít.

Ami pedig a humort illeti – bár a kiadványnak nem profilja – ennek sem ártana helyet találni. Így a munkahelyi feszültségek keltette stressz, levertség, fejfájás stb. enyhülhetne, és ezzel együtt a dosztovjevskij megfogalmazás rólunk is szólhatna.

(Kránitcz Lászlóné)

Lásd még 311

Munka- és rendszer-szervezés, értékelés

05/360

SOMMERS, Patrick C.: The role of the library in a wired society – compete or withdraw: a business perspective = *El.Libr.* 23.vol. 2005. 2.no. 157-167.p.

A könyvtár szerepe egy „behálózott” világban: vedd fel a versenyt, vagy szállj ki belőle

Adatbázis-szolgáltató vállalat; Ésszerűsítés; Fejlesztési terv; Információtechnológia

Az információpiac szereplőinek mai helyzete emlékeztet a kréta időszakban kihalt dinoszauruszok helyzetére. Bár esélyeink jobbak, a felgyorsult válto-

zások bennünket éppúgy gyors alkalmazkodásra kényszerítenek, mint őket az éghajlat változása.

A szerző ezt az alkalmazkodást saját cége, a könyvtári számítástechnikai alkalmazásokat fejlesztő Sirsi példájával világítja meg. A Sirsi három évvel ezelőtt jutott el abba a stádiumba, ahol a további fennmaradáshoz és fejlődéshez meg kellett válaszolni a cég jövőjét érintő kérdéseket. Az ekkor elkészített küldetésnyilatkozat a cég teljes tevékenységét szabályozza, célokat határoz meg, melyekből körvonalazódnak a szükséges intézkedések és ellátandó feladatok.

A könyvtárak működése épp úgy elemezhető egy üzleti terv mentén, mint a Sirsié és hasonló cégeké. A főbb területek a következők: tevékenységek, szervezeti felépítés, finanszírozás, partnerkapcsolatok, verseny, bevételek, védett áruk és szolgáltatások. A gazdasági, társadalmi és technikai kihívások az információpiac összes szereplőjét érintik. A működés, a szolgáltatások fenntartása és az állandó megújulás egyszerre csak úgy lehetséges, ha a könyvtárak széles látókörűek, innovatívak, rugalmasak és készek az együttműködésre. Olyan jövőképre van szükség, amelyben az emberek szakmai, művelődési és szórakozási igényeikkel elsősorban a könyvtárhoz fordulnak. 21. századi szerepünk kibontakoztatása érdekében újra kell értelmeznünk és keresnünk kell az együttműködést, a közösségeket, az élethosszig tartó tanulásban betöltendő szerepüket és a tudáshoz való hozzáférés lehetőségeit. A Sirsi trendkutatói szerint a könyvtárakra – hosszabb távon – leginkább ható tényezők a kommunikációs forradalom, az intelligens (környezettől és használatától függő) hálózati elemek megjelenése, és a munkahelyi infrastruktúra átalakulása következtében a munkaszervezés és -megosztás korábban példátlan lehetőségei.

A számtalan új technológia közül már rövid távú terveinkhez is szem előtt kell tartanunk néhányat. Az OpenURL lehetővé teszi, hogy egyetlen kereséssel megkapjuk a kapcsolódó rekordokat és minden

olyan forrást, melyhez a könyvtárnak hozzáférése van. Ez virtuálisan egyesíti a különböző adatbázisokból származó többféle szurrogátumot, a hivatkozási indexeket, a dokumentumküldő szolgáltatásokat és más online forrásokat. A több forrásból történő azonosítás zavartalanná teszi a használatot, kiküszöböli azokat az akadályokat, amelyeket az IP-cím, jelszavak, vonalkódok, proxy szerverek stb. okozhatnak. A társadalom egésze számára alapvető forrásokat – a fajlagos költségeket csökkentve – célszerű sok helyre, központilag beszerezni, integrálni az oktatásba, biztosítani hozzáférhetőségüket bárhol, az online katalógusokban pedig alkalmazni az Amazon és a Google több millió használójának már oly otthonos borítóképeket, recenziókat, bibliográfiákat és linkeket. Mindez amellett, hogy nagyban hozzájárul az állományok, a források, a pénz és a munkaerő hatékony felhasználásához, fontos lépés jövőképünk megvalósítása irányában is.

(Vajda Henrik)

05/361

DI DOMENICO, Giovanni: Autovalutazione, qualità, eccellenza: il modello EFQM in biblioteca = Boll.AIB. 44. vol. 2004. 4.no. 429-444.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Res. angol nyelven

Önértékelés, minőség, kiválóság: az EFQM modell könyvtári alkalmazása

Hatékonyaság; Munkaszervezés

A 90-es évektől kezdve kapott egyre nagyobb szerepet a könyvtári világban a minőségközpontú szervezeti kultúra, elsősorban a teljes körű minőségmenedzsment (TQM) tanulmányozása és alkalmazása, az ISO vonatkozó szabványainak bevezetése és a fogyasztó/felhasználó (a.m. az olvasó) elégedettségének figyelembevétele révén. A könyvtárakban meghonosodott minőségbiztosítási rendszerek gazdagításának különösen gyümölcsöző és funkcioná-

lis modelljét ajánlja az EFQM (*European Foundation for Quality Management*) módszere. E módszert is főként a TQM inspirálta, azonban nincs olyan kötelező érvényű jellege, és elismeri, hogy a kiválóság elérésének számos megközelítése lehet.

Az EFQM a szervezetek számára elérhető értékelési eszközként kínálja magát, amely segíti a kiválóság irányába mutató fejlődés rendszeres és globális mérését, a késlekedések és mulasztások megértését, a jobbító megoldások megtalálását. Erénye, hogy tovább lát a minőségbiztosításánál (a pusztán certifikációnál), de könnyen összeköthető az ISO 9000 szabvány alkalmazásával. A modell logikai alapja a RADAR (*Results, Approach, Deployment, Assessment, Review*), azaz: az elérni kívánt célok meghatározása; a célokkal koherens, követni kívánt megközelítések együttesének megtervezése; e megközelítési módok szisztematikus telepítése, elterjesztése a teljes szervezetben; ezek értékelése az eredmények elemzésén keresztül; a megközelítések és az eredmények áttekintése, újbóli megvizsgálása, rendszeres mérések és értékelések útján, melyek gazdag technikai készlete áll rendelkezésre.

Az EFQM modell az ISO minőségi szabványoknál lényegesen érzékenyebb maguknak a folyamatoknak, a termékeknek, és a szolgáltatásoknak a folyamatos tervezésére. Általánosabban fogalmazva, a minőség és a kiválóság kultúrája, amit az EFQM modell kifejez, nem csak „pluralista” célkitűzéseit tekintve ajánlott, hanem azért a világos hangsúlyért is, amit a szakmai készségek fejlesztésére helyez. Elismert fontosságot tulajdonít a kiválóság és a tudás kapcsolatának (ami alapvetően hiányzik az ISO 9001:2000 és 9004:2000 szabványokból), bátorítja az együttműködés fejlett formáit, és egyes elemi a minőség szociális hatásainak témája felé nyitnak.

(Mohor Jenő)

Lásd még 350, 394

Pénzügyi és gazdasági kérdések

Lásd 335, 372

Gépesítési kérdések

Lásd 360

Személyzet

05/362

Le renouvellement des générations = Bull.Bibl.Fr. 50. tom. 2005. 3.no. 5-54.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Generációváltás a könyvtárakban. Tematikus szám, 7 cikk

Könyvtáros-utánpótlás; Munkabér, alkalmazás; Vezetés

A tematikus szám cikkei: 1. *A generációk közötti ismeretátadás megszervezése: hogyan kerülhető el a munkaerő minőségének romlása.* A szerző kanadai példák segítségével azt vizsgálja, hogy megfelelő munkaszervezéssel hogyan lehet a távozó munkatársak szakértelmét megőrizni az intézmény számára. 2. *Nyugdíjazási és helyettesítési stratégiák helyi közösségi könyvtárakban.* A Tourcoing-i városi könyvtárban szerzett tapasztalatai alapján a szerző különféle módszerek (toborzás, képzés, átszervezés stb.) vizsgálatát javasolja a távozó nyugdíjasok pótlására. 3. *„Hűség” vagy mobilitás? Milyen hosszú időt töltsön valaki ugyanabban a munkakörben?* A cikk földrajzi és demográfiai tényezők figyelembevételével a hosszas szolgálat, illetve a mobilitás alternatíváját mérlegeli. 4. *A generációváltás problémája könyvtárvezetők esetében.* Franciaországban a

könyvtárak igazgatóinak fele 2010 előtt visszavonul. A szerző a következő, ún. menedzser-technikus generáció jellemzőit elemzi. 5. *Generációs szakadék: könyvtárosok öt nemzedéke.* Egy kérdőíves felmérés szerint jelenleg öt generáció dolgozik egyidejűleg a francia könyvtárakban. A cikk bemutatja őket, és ismerteti hozzáállásukat a többi korcsoportokhoz. 6. *A szakma előregedése és generációs problémák a könyvtárakban.* Az ún. „baby boom” generáció előregedése kapcsán a szerző a könyvtárosok és a használók közötti különbség problémáját emeli ki. 7. *Fiatalok szerződéses foglalkoztatása: segíti-e a könyvtárosi pályára lépésüket?* Franciaországban sokéves gyakorlat, hogy iskolás és egyetemista fiatalokat szerződéssel alkalmaznak a könyvtárakban. A cikk azt vizsgálja, hogy ez a gyakorlat hozzájárul-e ahhoz, hogy a fiatalok a könyvtárosi pályát válasszák.

(Autoref. alapján)

05/363

HOLT, Rachel – STROCK, Adrienne L.: The entry-level gap = Libr.J. 130.vol. 2005. 8.no. 36-38.p.

Egyesült Államok: a frissen végzett könyvtárosok elhelyezkedésének növekvő nehézségei

Könyvtárosi hivatás; Munkabér, alkalmazás

A könyvtári munkaerőpiacot a szakképzett könyvtárosi munkahelyek csökkenése, a nyomott fizetések, az álláshelyek „deprofesszionizálása”, a szakképzettek elhelyezkedési nehézségei jellemzik egyfelől, másfelől a mesterfokozatot nyújtó tanintézetek erőteljes toborzó kampányai, a könyvtárigazgatók panaszai a kevés pályázóról a megnyílt állásokra jellemzik.

A helyzetet az is jellemzi, hogy 2004 június-júliusában 900 meghirdetett információs-könyvtári állás közül csak 99-re pályázhattak frissen végzettek, de ezek felét is már 4-5 éve munkában állók nyerték el.

Becslések szerint évente kb. 5000 mesterfokozatot szerzett könyvtáros végez, s 2010-ig előreláthatólag évi 4100 állás nyílik. Éppen azokat az állásokat szüntetik meg vagy csökkentik a könyvtárak, illetve fenntartóik, amelyekben a frissen végzettek szakmai tapasztalatokat szerezhethének. Ami fenyeget: a mesterfokozatot szerzettek közül egyre többen hagyják el a szakmát.

Az egyetemi könyvtárak a szakképzett könyvtárosi állásokat egyre inkább technikus állásokra módosíthatják; ezek betöltői között 37%-kal kevesebben rendelkeznek mester fokozattal. Másutt az egyetem könyvtárosi állásra a szakterületnek megfelelő PhD fokozatot elnyert személyeket alkalmaz, hogy könyvtára presztízsét növelje. A közkönyvtárak pedig a szakképzett könyvtárosi állásaikat részidősökké változtatják, vagy nem szakképzettekkel töltik be költségvetési meggondolásból.

A szakképzett könyvtárostól az ALA nem csak mester fokozatot vár el, hanem ugyanakkor megfelelő szakmai gyakorlatot is. Ugyanakkor a mester fokozatot szerzettek azon csodálkoznak, miért nem kaptak megfelelő praktikus képzést tanulmányaik során. Az ALA az akkreditációs eljárásban azonban továbbra is az elméleti alapokra helyezi a súlypontot.

A hallgatók nem kapnak eligazítást arra vonatkozóan, milyen nehézségekkel fognak találkozni álláskeresésük göröngyös útján. Azzal találják magukat szemben, hogy a könyvtároság egy olyan szakma, amelyben a múlt teljesítményei többet nyomnak a latban, mint a jövő lehetőségei. Pedig nagyon is szükség volna új eszmékre, új technológiai ismeretekre, új trendekre, amelyek a frissen végzettektől várhatók. Ők azt hallják a könyvtárigazgatóktól, hogy nincs elég szakképzett utánpótlás, s azt kérdezik maguktól, hát ki az, ha nem mi? Az akkreditált könyvtárosképző intézeteknek több segítséget kell nyújtaniuk hallgatóiknak az álláskeresés nehéz folyamatában. Nem elég intenzíven toborozni új hallgatókat, hanem gondoskodni kell elhelyezkedésük

előmozdításáról is. Ne legyenek arra kényszerülve, hogy részfoglalkozásúakként vagy nem szakképzettséget igénylő munkakörökben helyezkedjenek el, vagy több előmenetel és nagyobb jövedelmet ígérő területekre váltsanak át.

Ha így megy tovább, az igazgatók bajban lesznek a vezetői pozíciók betöltésénél is, és arra fognak kényszerülni, hogy megszüntessenek álláshelyeket, vagy a szakmán kívülről próbáljanak meg megfelelő munkaerőt találni. Ez azonban egy lefelé lejtő spirált nyit meg.

Amire szükség van, az a hallgatók felkészítése és segítése az elhelyezkedés folyamatában, bevezetni a mentorálást a frissen végzettek számára, partnerséget kialakítani a könyvtárak és képzőintézmények között, a mesterprogramokon való részvétel előfeltételül bizonyos gyakorlatot előírni.

(Papp István)

Lásd még 310, 312

Marketing, közönségkapcsolatok

05/364

LEAR, Bernadette A.: The hippest history = Libr.J. 130.vol. 2005. 9.no. 52-53.p.

A könyvtár történetének kiaknázása a reklámozás, a támogatás-szerzés és a szakmai elismerés érdekében

Könyvtártörténet -nemzeti; Marketing

Kevés könyvtáros hasznosítja könyvtára történetét, pedig nagy segítségére lehet igazgatási kérdések megoldásában, támogatások megszerzésében, a marketingben, s egyben erősítheti szakmai büszkeségét, értéktudatát.

A könyvtár története csak évfordulók megünneplésére készülvén jut eszünkbe, holott ez ugyanolyan

java a könyvtárnak, mint vagyontárgyai, alkalmazottai, gyűjteménye stb., s ezért éppen úgy kell kezelni, gondozni, mint azokat, s investálni is belé.

A történelem tényei felhasználhatók sajtóközleményekben, marketingeszközökben, logókban, márkajelekben, a belső terek díszítésében, az új munkatársak tájékoztatásában, honlapokon, rendezvényekben, kampányokban. A könyvtár története felkeltheti más tudományágak képviselőinek (történészek, kultúrtörténészek, a népmozgalom kutatói, könyvtörténészek, építészek, urbanisták stb.) érdeklődését is.

Függetlenül az évfordulóktól a könyvtárnak kötelessége, hogy gyűjtse, megszervezze és megőrizze a saját történetére vonatkozó dokumentumokat. Nagy könyvtárakban ezek különböző helyeken rejtőzhetnek: ha fizikálisan nem is lehet egy helyre csoportosítani őket, legalább egységes nyilvántartásukról kell gondoskodni. Szervezett módon kell megoldani a könyvtár mindennapjai során keletkezett dokumentumok gyűjtését, hogy ezek később hűen tükrözhessek az intézmény történetét. Brosúrák, adminisztratív nyomtatványok, fényképek, emlékeztetők és jegyzőkönyvek, régi kollégákkal készített interjúk, sajtóközlemények, eseménynaptárak, jelentések, kiállítási forgatókönyvek stb. mind érdemek az archiválásra.

Össze kell gyűjteni a könyvtárral foglalkozó irodalmat visszamenőlegesen is. A könyvtári szaksajtón és kiadványokon túlmenően át kell tekinteni a kapcsolódó irodalmat, sőt levéltári anyagot is. Sok érdekes tényre, információra lehet bukkanni első pillantásra érdektelen forrásokban. A könyvtári dolgozók életrajzi adatait kutatva hasznos áttekinteni az iskolai, főiskolai egyetemi évkönyveket, kiadványokat, nyilvántartásokat.

Kézenfekvő, hogy a könyvtár állandóan frissítse honlapját. A könyvtár történetének dokumentálásában kulcsszerepet tölthet be az ezzel megbízott kolléga. Ezért célszerű éppen őt megbízni ezzel a feladattal. Fontos, hogy munkaköri leírásában is szerepeljen ez a teendő, ugyanis így nincs kitéve a személyes érdeklődésnek a történeti dokumentumok gyűjtése és kezelése, hanem a feladat beépül a könyvtár munkaszervezetébe.

A munkát célszerű egy visszamenőleges és folyamatosan vezetett kronológia felfektetésével kezdeni, mindenekelőtt a házon belül hozzáférhető dokumentumok feldolgozásával.

A könyvtártörténet nem olyan projekt, amelyen tízévenként egyszer kell dolgozni. Akár régi, akár új a könyvtár, mindenképpen hasznára válik saját történetének tudatosítása.

(Papp István)

Lásd még 348

Általános kérdések

05/365

BUREK PIERCE, Jennifer: The scoop on patron privacy = Am.Lib. 36.vol. 2005. 2.no. 30-32.p.

Egyesült Államok: a terrorizmus elleni harc veszélyezteti a használói adatvédelem biztonságát

Adatvédelem; Használó

Egy gyakorló könyvtárossal (aki egyben az ALA szellemi szabadsággal foglalkozó bizottsága magánszféra albizottságának az elnöke), egy városi-megyei könyvtár igazgatójával és egy egyetemi oktatóval folytatott beszélgetés során az alábbi, a használók magánszféráját fenyegető veszélyekre mutattak rá:

A szeptember 11-e után indult terrorellenes háború jelenti az eddigi legnagyobb fenyegetést az olvasóközönség és a könyvtárhasználók magánéletére. A személyes és a nemzeti biztonságra való hivatkozás ad alapot a kormányzati ügynökségeknek az adatok gyűjtésére és elemzésére, olvasói profilok elkészítésére. A hazafias törvény és 2004-es kiegészítése nyomán a könyvtárak már nem mondhatják használóiknak, hogy minden körülmények között megőrzik személyes adataikat. A könyvtárosi etikai kódex szellemében az ALA ugyan bátorít a hatalommal visszaélő kormányzat ellen, de sohasem biztat törvényszegésre.

A személyes adatok gyűjtésével kapcsolatban a könyvtárakat elgázíthatja, ha felteszik maguknak a kérdést: az adott szolgáltatás nyújtásához szükség van-e rájuk vagy sem? Például a kölcsönzés megkívánja néhány azonosító adat rögzítését, de az internetes terminálok használata már nem. Mindenesetre egyre nehezebb betartani azt a szabályt, hogy ha

valamely adatra szüksége van a könyvtárnak, meg is kell védenie azt. Ezért is nagyon fontos a számítógépes tranzakciókba beépíteni a személyes adatok törlését.

Abszolút bizalomnak kell érvényesülnie a használókkal való kapcsolatban tekintet nélkül az olvasó korára, a használt forrás formátumára, a referenz kérdés jellegére vagy a késedelmi díj mértékére.

A használókat mindenképpen tájékoztatni kell arról, hogy a törvényi rendelkezések nyomán milyen veszélyek fenyegetik magánszférájukat. Egyes könyvtárak minden kölcsönzési terminálnál elhelyezik az erre vonatkozó értesítőt, s továbbra is törlik a kölcsönzési adminisztráció adatait. Érdemes két alapelvet szem előtt tartani: 1. milyen adatokat és miért kell megőrizni, 2. a rekordoktól meg kell szabadulni, mihelyst nincs szükség rájuk.

A magánszféra inkább személyes jog, semmint közérdek. Szeptember 11-e után konfliktus támadt a személyes jogok és a kormány közérdekért viselt felelőssége között. A fokozódó információgyűjtés és az állami tevékenység kivonása a nyilvánosság ellenőrzése alól táplálja azt a hitet, hogy a veszélyek kiküszöbölhetők. Így várják el a könyvtáraktól is, hogy váljanak az állami biztonsági rendszer részévé, működjenek együtt az állammal a polgárok felügyeletében.

A könyvtáraknak azonban, mint a szellemi szabadság intézményeinek lojális ellenállást kell tanúsítaniuk az állam totális ellenőrzésével szemben. Az állampolgárok egyre inkább tisztában vannak azzal, milyen veszélyek fenyegetik magánszférájukat, s hogyan védekezzenek ellenük, másfelől azonban az állam arra törekszik, hogy az állandó szükségállapot érzését keltse, s ezzel igazolja a magánszférát sértő intézkedéseket. Nehéz a jövőbe látni, de ne-

héz elképzelni, hogy az állam valaha is hirtelen elveszítené érdeklődését a magánszféra iránt.

Ma még előre nem látható fenyegetések fogják érni a használók magánéletét akár a technika oldaláról (például a kölcsönzés meggyorsítására a könyvekbe helyezett, rádiófrekvenciás azonosító címkék), akár más szempontokból (például a gyermekek bizalmának megrendítése vagy a szerzői jog gyakorlata).

(Papp István)

05/366

VAUGHAN, Jason: Policies governing use of computing technology in academic libraries = Inf.Technol.Lib. 23.vol. 2004. 4.no. 153-167.p.

A számítástechnika használatára vonatkozó szabályok a felsőoktatási könyvtárakban

Felmérés [forma]; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárhasználati szabályzat; Számítógép; Számítógép-hálózat

A számítógépes hálózati környezet alapvető fontosságú információforrás a felsőoktatási könyvtárakban. Az egyre növekvő igénybevétel arra ösztönzi a könyvtárakat, hogy átfogó számítógép-használati szabályzatot dolgozzanak ki. Az egyetemek gyakran rendelkeznek a számítástechnika használatára vonatkozó általános szabályzattal, ami segíti az intézmény berendezéseinek, szoftvereinek és hálózatának védelmét a nem megfelelő használattal szemben. A könyvtáraknak is hasznára válik, ha van kiegészítő szabályzatuk, amely hangsúlyozza a magasabb rendű szabályok meglétét és legfontosabb pontjait, valamint kitér a könyvtárat speciálisan érintő helyi szabályokra és rendszerekre. Az egyetemi és könyvtári szintű számítógép-használati szabályzat segít abban, hogy átfogó útmutatást nyújtsunk e létfontosságú forrás hatékony és megfelelő használatához.

(Autoref.)

05/367

HIEBERT, Jean Tate: A new kind of weeding. It's getting crowded in here = Coll.Res.Lib.News. 66.vol. 2005. 4.no. 298-300.p.

Hogyan védjük meg az olvasóterem csendjét a mobiltelefonoktól?

Kommunikáció -használókkal; Olvasóterem; Telefon

A tudás kertjeiben újfajta dudva ütötte fel fejét. Gyorsabban szaporodik, mint a parlagfű, és folyamatos kihívást jelent a könyvtárosok számára. Neve: mobiltelefon. Hihetetlen iramban szaporodik, és még az elmélyült munkára, tanulásra szánt csendes helyeken is egyre nehezebb kordában tartani.

2004 áprilisában 162 386 355 előfizetőt regisztráltak, számuk óráról órára nő. Különösen a fiatalok körében terjed, hiszen a személyes biztonságérzetnek, a társadalmi érintkezésnek, a szülői felügyeletnek, az élet megszervezésének és az imázsépítésnek egyaránt részévé és eszközevé vált. A telefonálás valaha magánügy volt, mára viszont tömegek előtt zajló, nyilvános aktus, és nincs igazi közmeg egyezés a telefonálás szabályaira nézve. Vannak, akik betartják az íratlan etikettet és vannak, akik füttyülnek rá.

Egy használói elégedettséget vizsgáló felmérés során az East Carolina State University Joyner Könyvtárában arra derült fény, hogy az olvasók között vannak olyanok, akiket kifejezetten zavar a parttalan telefonálgatás, hiányzik nekik a csend és nyugalom az olvasóteremben. Az ötvenes években Magyarországon közismert csengőfrászt a fiatalok szerencsére már nem ismerik, ám manapság sokan szenvednek a telefonfrásztól, melynek ismertetőjele, hogy szenvedő alanya a megszólaló telefoncsengésre ijedtében ugrik egyet. Még viccesebb a „telefonpaskolás” jelensége, mikor egy megszólaló csengőhangra emberek egész csoportja veregeti zsebeit önkéntelenül, telefonját keresve. Sajnos mindezt

sok könyvtárhasználó egyáltalán nem találja szórakoztatónak.

Hogyan reagálhatnak a könyvtárak és könyvtárosok a zavaró tényezőre? Van, ahol meghatározott helyet jelölnek ki a telefonálásra, máshol Faraday ráccsal akadályozzák, vagy egész egyszerűen kitiltják az épületből. A megkérdezettek közül a legtöbben az önfegyelmet tartották a megfelelő megoldásnak – például a telefon átállítását csengésről rezgő módra. A figyelmeztető táblák használatát is elfogadhatónak tartották, de erősen ellenezték, hogy a telefont a bejáratnál le kelljen adni. A könyvtárosok közül a többség vonakodik az erőteljes közbelépéstől, inkább a pozitív, barátságos zajkezelést részesíti előnyben.

A Joyner Könyvtárban jó módszert találtak ki arra, hogy a használókat a kulturált telefonhasználatra buzdítsák. Kis kártyákat kezdtek osztogatni mindenhol, ahol felcsengett egy-egy telefon. A kártyákon a CellManners.com honlapján talált muris feliratok figyelmeztették barátságosan a renitenseket, hogy állítsák rezgőre a készüléket, és beszélgetéseiket ne a tájékoztató pult mellett bonyolítsák.

A cédulák fogadtatása a legkülönbözőbb volt az enyhe bosszúságtól a helytelenítő szemfogatásig, de valamennyi érintett eleget tett a kérésnek. Három hét alatt sikerült elérni, hogy az olvasók a tájékoztató térségbe érve maguktól rezgőre állították mobiljukat, és ha hívták őket, önként elhagyták a terepet. A könyvtár ugyan nem nyerte vissza az elmélyült munkát szolgáló teljes csendet, de legjobb úton van afelé, hogy sokat visszakapjon az elvesztett nyugalomból.

(Fazokas Eszter)

Használat- és igényvizsgálat

05/368

HOKKA-AHTI, Ritva: Surffaajat parveilevat sousikki-osoitteissa = Kirjastolehti. 98.vsk. 2005. 2.no. 21.p.

Az internethasználat ellentmondásossága, avagy a szörfözők kedvenc oldalai a világhálón a finn tapasztalatok tükrében

Gépi információkeresés; Számítógép-hálózat

A világhálón milliónyi internetes cím létezik, amelyek közül jó néhány megszámlálhatatlanul sok felhasználó kedvenc kereső oldala. Olyan hívószavak válnak mézesmadzaggá szörfözők millióinak mint pl. „britney spears”, „paris hilton” vagy „usher”.

A kikapcsolódás és a kíváncsiság motiválja a szabadidős internethasználatot. Ha információt szeretnénk kapni arról, milyen oldalakra látogatnak világszerte leggyakrabban a felhasználók, érdemes rákattintani a www.alex.com portál oldalaira. Az információk pontosságának mérlegelésében figyelembe kell venni, hogy az Alexa csak az Internet Explorer keresőcímeit regisztrálja. A Netscape, Konqueror és más internetszolgáltatók felhasználói kimaradnak a statisztikából, bár feltehetőleg ez lényegesen nem változtatna a toplistán még az ingyenes Linux felhasználóit tekintve sem.

Aligha meglepő, hogy az óriás keresőrendszerek uralják az Alexa Top 500-as listáját. A célvonal körül egyedülként hajrázik a Yahoo, melynek oldalait internetezők milliói keresik fel naponta. A felhasználók fele a rendszert e-mail küldésre, azaz „saját irodaként” működteti, mások a böngészésre, a friss információk szerzésére veszik többnyire igénybe.

A következő óriás keresőrendszer az MSN a Yahoo-tól csak kissé lemaradva. E rendszer legkedveltebb, fölényesen vezető szolgáltatása a Hotmail levelezőrendszer, amelyet a szolgáltatást igénybe

vevők 70%-a napi rendszerességgel felkeres. A versenyben a harmadik a *Google*. A Top 500 élvonalában találjuk a keresőrendszerek mellett a legkedveltebb internetes áruházakat, mint pl. az Ebay vagy Amazon.com címetek, az elektronikus értékesítés „bajnokait”.

A lista azonban meglepően gyors tempóban változik, ha délebbre vagy keletebbre tekintünk. Már a spanyol és olasz kedvenc listákon olyan nevek találhatóak, amelyekről errefelé nem is hallani. Nem is beszélve Japán és Oroszország kedvenc webcímlistáiról. A nyelvi korlátok itt már komoly, átjárhatatlan akadályokat jelentenek.

A Google keresőrendszer története arról tanúskodik, hogy a finn internetezők szenzációéhesek és kapcsolatteremtésre vágyanak. A finnek kedvenc oldalainak első helyezettje az IRC-Galeria, ahová pl. óránként mintegy 12 500 felhasználó regisztráltatta magát. Második, illetve harmadik helyen tallóznak a finnek a két vezető esti újság, az Ilta Sanomat és az Ilta Lehti oldalain, negyedik helyen állnak meglepő módon a macskával kapcsolatos weboldalak, ötödik a Runescape számítógépes játékaival, hatodik a Micimackó (Nalle Puh), majd a mobil csengőhangok, a Harry Potter, állásbörze-oldalak és nagy meglepetésre 10. helyre feljutott a finn szauna is.

Az ismeretek felkutatása a legismertebb portálokról nem túl bonyolult, de nem is nagyon megbízható. Minden szolgáltató kínál ilyen elérhetőséget a saját oldalain, ahová eljutva azonban legtöbbször kiderül, száraz statisztikai adatokat rejt az oldal. Végül leginkább azon lehet elámulni, hogy az internet őskorában a statisztika által bálványozott kulcsszavak, mint szex és pornó teljességgel eltűnőben vannak a világhálóról.

Ami a könyvtárat illeti, mi az internetet az ismeretszerzés eszközeként szeretjük látni. A valóság azonban az, hogy az átlagfelhasználó a világhálót a kapcsolódás és a szórakozás szándékával használja.

(*Kránitcz Lászlóné*)

05/369

NOVOTNÁ, Eliška: Veřejný internet v malých vesnických knihovnách z pohledu municipálního managementu = Čtenář. 57.roč. 2005. 4.no. 113-117.p. Bibliogr. 6 tétel.

A nyilvános internet a kistelepülési könyvtárakban a helyi management szemszögéből

Közszégi könyvtár; Számítógép-hálózat; Szolgáltatók használata

Podjavoriěko, dél-csehországi kistérség, tíz település önkéntes szövetsége, ahol minden település rendelkezik könyvtárral, a könyvtárak fele pedig nyilvános interneteléréssel.

Az állami támogatásnak köszönhetően a kistérség lakosainak 85%-a használhatja a világhálót. A kérdőíves felmérés feltételezése szerint az internetet a kistérségben két célcsoport használja leginkább: a gyerekek, az ifjúság és a térség turisztikai látogatói.

A könyvtárakban a regisztrált használók egyharmada használja a webet, ami kevésnek tűnik. A használók többsége gyermek- vagy ifjúsági korú, a fiatal olvasóknak mégis csupán kétharmada él ezzel a lehetőséggel. A települések vezetői úgy érzik, olyan lehetőséget teremtettek, amely nincs kellően kihasználva. A nyilvános internet a kistérségben nem volt elég vonzó, kevés új használót hozott a könyvtárakba. A használóknak csak a 15%-a nem regisztrált olvasó.

A könyvtárosok szerint az internethasználók keresései homogének és nagyon „szegényesek”. A helyi felnőtt lakosok általában foglalkoztatási vagy szünidei információkat keresnek. A felnőtt turistákat az elektronikus levelezés és a közlekedési információk érdeklik. Az általános iskolások fele iskolai dolgozatokhoz keres anyagot, másik fele játszik. A gyermekhasználók az egyetlen csoport, akik szakmai segítséget kérnek a könyvtárostól. A középiskolások elektronikus levelezést, közlekedési információkat, tanulmányi anyagokat keresnek. A felsőoktatási

hallgatók leginkább az elektronikus bankszolgáltatást és az online kereskedelmet használják.

A kistérség lakosainak passzivitása az internet kínálta lehetőségeket érintően a potenciális használók szükségleteiből ered. A vidéki lakosság a jól informáltsághoz alacsonyabb szinteken is talál megfelelő forrásokat, a vidéki értelmiségiek körébe tartozók pedig otthon is rendelkeznek internettel. Az internettel nem rendelkező családok gyermekei és fiataljai többnyire szórakozásból használja a netet. Az iskolában ingyenes az internet, a könyvtárban fizetni kell érte. Így a szociálisan hátrányos helyzetű fiatalok nem is jönnek a könyvtárba internethasználatért. A plzei területen végzett kutatások igazolták, hogy a regisztrált olvasók 78%-a azért nem érdeklődött az internet iránt, mert az iskolában 40% ingyen hozzáfér, 14% pedig otthon rendelkezik vele.

Az internet elérése nem vonzott jelentősebb számú használót a könyvtárakba a kistérségben. A potenciális használók az internet kedvéért sem váltak könyvtárhasználókká. Egyedül a diákság, a közép- és felsőoktatási hallgatók köre tekinthető a regisztrált olvasók közül a legaktívabb internethasználónak.

A használók legkisebb csoportja a helyi felnőtt lakosság köréből kerül ki, többségük egy papírkára felírt címmel érkezik, amit valaki ajánlott nekik. Ők egyszeri, célzott és ritka használók. Szituációs használónak tekinthetők: az internet segít nekik valamilyen szituáció megoldásában és az iránta való érdeklődésük ezzel meg is szűnik.

Az internet eszközként való használatához szükség volna a tartalmasabb és hatékonyabb kereséseket elősegítő képességeknek és készségeknek, az információs írástudás ismereteinek elsajátítására. Tanítani csak tanultan lehet: az internetet, mint az élethosszig tartó tanulás eszközét először azoknak kell megtanulniuk, akik a többiekét tanítják.

A kistérség lakói között végzett felmérés szerint a nyilvános internethasználatot a potenciális 85%-ból csupán a lakosság 5%-a vette igénybe. A digitális szakadék csökkentéséhez és a digitális lehetősé-

gek kihasználásához az információs társadalomnak nem csak a vidéki területeken vannak még megoldásra váró feladatai.

(Prókai Margit)

05/370

DOKTER, Gunter: Benutzer-Attraktivität von Hochschulbibliotheken = Bibliotheksdienst. 39.Jg. 2005. 1.no. 20-49.p.

Az egyetemi könyvtárak „vonzóereje”

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Könyvtárhasználat; Működési feltételek

Az egyetemi könyvtárak „vonzóerejének” mutatószáma: a beiratkozott olvasók száma osztva az egyetemi hallgatók számával. (A német könyvtári statisztika „beiratkozott olvasó”-nak azt tekinti, aki egy évben legalább egy alkalommal kölcsönzött.) Ha minden hallgató beiratkozott olvasó lenne, a mutató 100%-ot jelezne, de mivel az egyetemi könyvtáraknak számos külső használója is van, ez a szám lényegesen magasabb, a német egyetemi könyvtárak átlagában 150% körül mozog. Az elmúlt évek során jelentős változás nem történt, a mutatószám 1990 után némileg emelkedett, majd 1996/97 után kissé süllyedt, ma valamivel az 1990-es állapot alatt van.

A vizsgálat az egyetemi könyvtárak három típusát különböztette meg: 1. „Egyszintű” könyvtárak, (új típusú intézmények, egy közös nyilvános szolgálati térrel); 2. „Kétszintű” könyvtárak, (ahol a központi könyvtár mellett decentralizált fakultási vagy intézeti könyvtárak is működnek); 3. Az „új tartományok”, az egykori NDK egyetemi könyvtárai. – A németországi átlagnál nagyobb a vonzóereje az új tartományok könyvtárainak és az egyszintű egyetemi könyvtáraknak, míg a hagyományos kétszintű egyetemi könyvtárak gyengébb mutatószámot produkáltak.

Milyen mértékben használják az egyetemi hallgatók és oktatók (tehát az egyetemhez tartozók) saját

könyvtárakat? Az egyes intézménytípusok között nagy a különbség: a „kétszintű” (hagyományos) egyetemi könyvtár az érintetteknek kb. a fele, az „egyszintűeket” háromnegyede használja, míg az új tartományokban az érintettek csaknem teljes köre igénybe veszi a saját könyvtárát. Még nagyobb a különbség a külső használókat illetően. Ezek száma egyetemenként változik; van, ahol a hallgatóknak csak 0-10%-át teszi ki, egy-két helyen viszont a hallgatók kétszeresét, sőt háromszorosát is. (Hamburg, Stuttgart, Erfurt.)

Milyen tényezők növelik az egyetemi könyvtárak vonzóerejét? A könyvtár térbeli nagysága (a hallgatók számához viszonyítva) kimutatható olvasó-csalogató erő, különösen az egyetemen kívüli olvasókat illetően. Az alapterületen belül elsősorban a szabadpolcos tér viszonylagos bősége vagy szűkössége a meghatározó. A szabadpolc szegényessége és a raktári könyvre való hosszú várakozás kimutathatóan csökkenti az olvasótábort, az olvasóhelyek magasabb száma viszont növeli.

A nyitvatartási idő az elmúlt évtizedben jelentősen növekedett a német egyetemi könyvtárakban: 1990-ben átlagosan heti 64 óra volt, 2003-ban heti 70 óra. A nyitva tartás és az olvasási vonzerő között a vizsgálat szoros összefüggést mutatott ki: a legrövidebb ideig nyitva tartó könyvtár vonzerejének mutatószáma 73% volt, a leghosszabbé 134%. Viszont az is kimutatható, hogy az optimális időn túl történő nyitva tartás fokozza ugyan az olvasók elégedettségét, de nem növeli létszámukat.

A régi könyvtárak – az 1900 előtt alapítottak – csekély mértékben (5%) több olvasót vonzanak. A viszonylag új alapítású intézményeknél (az 1960-as és 1970-es években szervezett egyszintű könyvtáraknál), ezzel szemben fordított jelenség figyelhető meg: minél újabbak, annál vonzóbbak.

Az állomány nagysága önmagában nem jelent vonzerőt, legfeljebb a külső használókra. Annál szorosabb az összefüggés az állománygyarapításra fordított (egy hallgatóra jutó) összeg és az olvasók szá-

ma között. Németország minden tartományára érvényesen megállapítható: elsősorban a könyvek vásárlására fordított összeg eredményez nagyobb olvasói létszámot. A folyóiratok beszerzésénél nem volt ilyen összefüggés kimutatható, sőt a számítógépen olvasható folyóiratok számának növelésével csökken a kölcsönzésre beiratkozók száma.

Összességében megállapítható, hogy a vizsgált tényezők hatása elsősorban az egyetemen kívülről jövő olvasók számában jelentkezik, azoknál, akik alapvető igényeiket a közkönyvtárakban is ki tudnák elégíteni, de az egyetemi könyvtárak ezen túlmenő gazdagsága ide csábítja őket.

(Katsányi Sándor)

05/371

GIBBS, Harry: Student preferences in the design of library web pages. A UK, further education perspective = New Rev.Child.Lit.Lib.ariansh. 11.vol. 2005. 1.no. 33-45.p. Bibliogr.

A brit egyetemi hallgatók és a könyvtári weblapok külső megjelenése

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Honlap

A brit felsőoktatás ún. further education college-ai, amelyek a 16 éven felüliek oktatásával, szakképzésével és felnőttoktatásával foglalkoznak, szolgáltatásikat gyakran az intézmények weblapjainak közvetítésével nyújtják. 2003-ban hat fős, mindkét nemet tartalmazó, vegyes évfolyamokból származó fókuszcsoportok segítségével azt vizsgálták a Yeovil College of Further Education-ban, milyennek szeretnék látni a 16-19 évesek ezeket a honlapokat, mit látnak fontosnak.

Az interjúkat megelőzően tíz percben a diákok szemügyre vehették az oldalakat, ha esetleg nem ismerték volna azokat. A legfontosabbnak a tartalmat és a használhatóságot ítélték, jelentős szempontnak tartották a vizuális megjelenést. Felvetették még a könnyű kezelhetőség, a súgók és a tájékoztatás kérdését, a könyvtári terminológia érthe-

etlen voltát, a keresőmotoroknál megszokott lehetőségeket, a használóképzés és a könyvtárosok és az oktatók közötti konzultáció fontosságát. Nagyra értékelték, ha egy-egy tárgyhoz egy helyen találták meg a szükséges forrásokat (one-stop shop). Feltették, hogy megfelelő irányításra van ugyan szükségük, de szívesen önállósulnának egy idő után. A sűgők közreadására két javaslatot tettek: vagy egérrel előhívható magyarázatokra vagy oktató jellegű PowerPoint prezentációkra lenne szükség.

A diákok nagyra értékelték a honlapon közzétett elhelyezkedési, munkavállalási és önségítő információkat. Feltették, hogy a használók képzése során időt kellene szakítani a honlap bemutatására. A küszöbfelelem leküzdésében segítene például, ha egy interaktív térkép vagy a könyvtárosok arcképe és munkaterülete megjelenne a honlapon.

Kiderült, hogy az interneten böngészve bizonyos ismeretekkel már rendelkeznek, és a keresési lehetőségeket, a grafikai megoldásokat, a letöltés sebességét és a profi megjelenést azoknak megfelelően várják el. A kutatási eredményeket látva felmerült, hogy további, részletesebb vizsgálatokra lenne szükség, amelyek témáira a kutatók ajánlásokat fogalmaztak meg: a könyvtári weblapok nyelvezete, vizuális megjelenése, népszerűsítésének eszközei, a keresőmotorok és a könyvtári weblapok összevetése.

(Hegyközi Ilona)

05/372

ENG, Susanna – GARDNER, Susan: Conducting surveys on a shoestring budget = Am.Lib. 36.vol. 2005. 22.no. 38-39.p.

Hogyan végezzünk használói felmérést minimális anyagi ráfordítással?

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Gazdaságosság -könyvtárban

36 órán keresztül kellemes izgalom vibrált a Los-Angeles-i University Southern California Thomas and Dorothy Leavey könyvtárában. Könyvtárosok

és a könyvtárban dolgozó hallgatók karneváli hangulatban cikáztak ide-oda, percenként cserélt gazdát a ceruza, papír és a klaviatúra. Egy felirat ingyen édességek felé irányította az arra járókat, egy másik sorsjátékot hirdetett. De aki nem nyerte el az áhított nyereményt, az sem távozott üres kézzel. A nagy felfordulás mindenkit megállásra, bámszokásra készítetett.

Mindez egy alacsony költségvetésű használói elégedettségvizsgálatból fakadt. A könyvtárosok ugyanis megakarták tudni, hogy kik és miért járnak hozzájuk, mennyire elégedettek a szolgáltatásokkal és hová máshová mennek még, ha hasonló szolgáltatásra vágnak.

Pénz nemigen állt a könyvtárosok rendelkezésére, ezért elhatározták, hogy egy teljesen hagyományos, papír-ceruzás kérdőívet készítenek nyolc kérdésel. A vizsgálatot nem a nulláról kezdték, áttanulmányozták a hasonló felmérésekről szóló szakirodalmat, és ennek alapján állították össze saját kérdéseiket. Gondosan kiválasztották a vizsgálat időpontját, vigyáztak, nehogy szünidőre vagy vizsgaidőszakra essen. 1000 kérdőívet szándékoztak összeszedni, de a vizsgálati időszakban majdnem kétszer ennyit sikerült összegyűjteni. A munkában részt vevő diákok lelkesek és hatékonyak voltak, kiválóan együttműködtek a könyvtárosokkal.

Mivel a fénymásolt kérdőíveket nem a szokásos másoldában rendelték meg, hanem saját másológépükön készítették, máris 200 dollárt spóroltak. Beruháztak 144 ceruzára, hét felíró táblára, 120 dollárt pedig édességre költöttek. A színes figyelemfelhívó táblákat szintén házilag gyártották. Vettek még 5 dollárért tombola jegyeket, valamint két 25 dolláros könyvtulványt. Kézügyben volt két darab Leavey Library-s póló, valamint az egyetem Informatikai osztályának jóvoltából 130 dollár értékű zip disk. A diákok munkadíjára mindössze plusz 47 dollárt kellett költeniük, vagyis mindösszesen 243 dollárba került a vizsgálat – na, meg a rengeteg munkába, ami még hátra volt.

Ugyanis – habár azt gondolták, hogy a nehezen már túl vannak – most jött csak a java. Mit kezdjenek a rengeteg összegyűjtött adattal? Szerencsére módszertani segítséget kaptak a társadalomtudományok statisztikai adatainak kezelésére szolgáló szoftver szakértőjétől, és az ő útmutatásai alapján először Excel táblázatban rögzítették az adatokat, majd áttették az SPSS-be (Statistical Package for the Social Sciences), és gyönyörű grafikonokat, táblázatokat és statisztikákat kaptak. Mindenesetre az 1982 kérdőív adatainak rögzítése hatalmas munka volt, legközelebb erre vagy önkénteseket toboroznak, vagy inkább online kérdőíveket fognak kitölteni.

Végül összeállították a beszámolót, melyben felvázolták a trendeket, megjelölték a fejlesztésre szoruló területeket és azokat a szolgáltatásokat, melyekkel a használók nagymértékben elégedettek voltak.

Napjainkban a könyvtárak többsége anyagilag „nincs túl jól elerestve”. Mégis szükséges és fontos, hogy tisztában legyenek a használók igényeivel, használati szokásaival. A Leavey Library-ban végzett vizsgálat példa arra, hogyan lehet költséghatékony módon összegyűjteni az erre vonatkozó fontos adatokat.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 344, 350, 391

Olvasáskutatás

05/373

RANKOV, Pavol: Četba beletrie v konkurenci televize a rozhlasu: nekteré v ýsledky výzkumu četby na Slovensku, 1-2. časť = Čtenář. 57.roč. 2005. 4.no.; 5.no. 124-127.; 169-171.p.

A média konkurenciája a szépirodalom olvasásában: szlovákiai olvasáskutatási eredmények

Felmérés; Olvasás; Szabadidő felhasználása; Szépirodalom

2004-ben Szlovákiában összehasonlító vizsgálatot végeztek az olvasás és a média kölcsönhatásairól, 1500 fős, felnőtt reprezentatív mintával.

A gyakoriság szerint a lakosság több mint egyegyede legalább hetente egyszer vagy gyakrabban olvas szépirodalmat. A gyakoriságot demográfiai jegek (nem, életkor, végzettség) befolyásolják. A nők nagyobb arányban olvasnak szépirodalmat (12,1%) minden nap, mint a férfiak (3,3%). A középfokú végzettségűek többen olvasnak naponta szépirodalmat (10,6%), mint a felsőfokú végzettségűek (8,8%). Az életkor nincs hatással a gyakoriságra, de nagy a jelentősége a nemolvasók között. A 15-17 éves fiataloknak mindössze 18,2%-a nemolvasó, 60 év fölött ez az arány már 45,1%.

A szakirodalmat olvasók sokkal nagyobb arányban aktív szépirodalom-olvasók, mint az összlakosság, rendkívül ritka a szépirodalmat nem olvasók aránya köztük, kivétel a tipikusan férfi szakirodalom (autó, sport). Szoros a kapcsolat a szakirodalmat és szépirodalmat egyaránt olvasók között a női témák körében (kézimunkázás, lélektan, gyermeknevelés, testápolás). Köztük kétszer annyi a minden nap szépirodalmat olvasók aránya, mint az összlakosság körében.

A számítógép és az internet pozitív viszonyban áll a szépirodalom olvasásával. Az internettel rendelkező családok között többen vannak a szépirodalmat olvasók és kevesebben az egyáltalán nem olvasók. Feltételezte a kutatás, hogy szoros összefüggés állapítható meg a televízió előtt töltött órák száma és a szépirodalom olvasási gyakorisága között. A szlovák lakosság 38,6%-a 1-2 órát, 46,5%-a 3-4 órát, 13,8%-a 5 vagy több órát tölt a tv előtt. A népesség 1,1%-a egyáltalán nem tévézlik. Az egyáltalán nem tévézők körében kétszer annyi volt a szépirodalmat

nem olvasók aránya, mint a népesség összességében. A tévé előtt töltött órák száma alig van hatással az olvasási gyakoriságra, de az irodalomhoz való negatív viszony a több mint 5 órát tévézőkre jellemző, köztük jóval magasabb a nemolvasók aránya (40,7%), mint az összlakosság körében (32,3%).

A szépirodalom olvasási gyakoriságát az aktív rádióhallgatás sem veszélyezteti. A rádiót egyáltalán nem hallgatók között rendkívül magas a nem olvasók aránya (44%). A rádiózás mellett más tevékenységre is lehet figyelni. A napi sajtó olvasása közben rendszeresen vagy gyakran rádiót hallgat a megkérdezettek 25, 7%-a, kivételesen vagy soha 74,4%. Szépirodalom olvasása közben mindössze 8% hallgat rádiót rendszeresen vagy gyakran, 92% kivételesen vagy soha. A felnőtt rádióhallgatók körében népszerűek a szépirodalmi műsorok. A dramatizált mesék iránti igény az életkorral arányosan növekszik. Legkisebb irántuk az érdeklődés a középisko-

lások között, legnagyobb a nyugdíjasok körében. A nők kétszer gyakrabban hallgatnak irodalmi műfajokat a rádióban, mint a férfiak. A versek hallgatása a rádiózók körében utolsó helyre került. A nők a férfiakkal, a középfokú végzettségűek a felsőfokúakkal szemben nagyobb érdeklődést mutatnak ebben is. Ellentétes tendenciaként, a gyakran szépirodalmi műveket hallgatók 12%-a egyáltalán nem olvas szépirodalmat.

A televíziós adások közül a legsikeresebbek a hírműsorok, játékfilmek és versenyek. A vers az utolsó helyen végzett: a nézők 2,2%-a gyakran, 76%-a soha nem választja. A nőknek tévés előadásban is jobb a viszonyuk a versekhez, mint a férfiaknak. A versek iránti érdeklődés mérsékelten nő az életkorral és megugrik az iskolai végzettséggel.

Az elmúlt években végzett kutatásokkal Szlovákiának némileg sikerült felzárkóznia azokhoz az országokhoz, ahol évtizedek óta rendszeresen folytatnak olvasáskutatási vizsgálatokat.

(Prókai Margit)

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS -TERJESZTÉS

Digitalizálás

05/374

MIDDLETON, Ken [ed.]: Collaborative digitization programs = Libr.Hi Tech. 23.vol. 2005. 3.no. 145-264.p. Bibliogr.

Egyesült Államok: digitalizálási együttműködési programok. Tematikus szám, kilenc cikk

Digitalizálás; Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Portál

A tematikus szám első cikke bevezetőt közöl a következő nyolc cikkben tárgyalt digitalizálási progra-

mokhoz. 1. *Portál kialakítása Texas történelméhez.* A University of North Texas Libraries által kifejlesztett portál Texas múltjára vonatkozó fontos eredeti dokumentumok tárolását és hozzáférését teszi lehetővé. 2. *Metaadat-kihtvások konzorciumi környezetben.* A North Carolina's Exploring Cultural Heritage Online (NC ECHO) nevű tagállami szintű digitalizálási projektet ismerteti, különös tekintettel a metaadatokkal kapcsolatos kérdésekre. 3. *Ohio Memory Online Scrapbook: tagállami szintű digitális könyvtár létrehozása.* A cikk a fenti projekt alapján egy modellt kíván közreadni a tagállami szintű együttműködésre épülő digitalizálási programokhoz. 4. *A jövő digitalizálóinak oktatása.* Részletesen ismerteti az Illinois Digitization Institute „Basics and Beyond” nevű képzési programját. 5. *A „Making of Modern Michigan” projekt leckéi.* Megvizsgálja a program tervezését és bevezetését, amelynek célja egy digitális gyűjtemény kifejlesztése Michigan történelméről, továbbá képzés, berendezések és műszaki erőforrások biztosítása kis és közepes michigani könyvtárak számára első digitalizálási programjuk elkezdéséhez. 6. *Osztott digitális állományok összevonása a Mountain West Digital Library (MWDL) program keretében.* Ismerteti az Utah és Nevada államokra kiterjedő projekt létrehozását és technikai megoldásait, különös tekintettel a DiMeMa Inc. aggregátor-szoftverének alkalmazására. 7. *Alabama Mosaic: Alabama történelmének közkinccsé tétele.* Összefoglalja az Institute of Museum and Library Services-től nyert hároméves pályázati támogatás keretében létrehozott tagállami szintű digitális gyűjtemény munkálatait. 8. *A Columbia River Basin Ethnic History Archive bemutatása.* Ismerteti a Washington Állami Egyetem és három tagállam (Washington, Oregon, Idaho) történelmi társaságainak együttműködését egy közös történelmi archívum létrehozására.

(Autoref. alapján)

05/375

Google at the gate = Am.Lib. 36.vol. 2005. 3.no. 40-43.p.

„Google a kapunál” – négy szakember véleménye a Google nagyszabású digitalizálási projektjéről

Digitalizálás; Fejlesztési terv

A 2004 decemberében közzétett Google-bejelentés – mely szerint négy amerikai nagykönyvtár anyagát kívánják digitalizálni és online szolgáltatni – óriási visszhangra lelt szerte a világon. A folyóirat szerkesztője, *Gordon Flagg* arra volt kíváncsi, hogy a Google tervei kihatnak-e hosszú távon a könyvtárak tevékenységére, ezért arra kérte *Michael Gormant*, a California State Library (Fresno) egyik vezetőjét, *Deanna B. Marcumot*, a Library of Congress munkatársát, *Susan McGlamery-t*, az OCLC egyik vezető munkatársát és *Ann J. Wolpertet*, az MIT Libraries igazgatóját, válaszoljanak az alábbi hét kérdésre (ezeket e-mail-ben tette fel, lehetővé téve, hogy a válaszolók egymás véleményére is reagálhassanak):

1. A Google digitalizálási terve nagy vihart kavart a könyvtárosok és mások körében; hogyan ítélik meg egy hónap elteltével ennek a könyvtárakra gyakorolt hatását?
2. Osztják-e azok aggodalmát, akik úgy vélik, nem helyes, ha egy profitérdekelt vállalat lesz az emberi tudáskincs őrzője?
3. Miért van az, hogy ezek a tekintélyes könyvtárak, a New York Public Library, Oxford és mások szerződtek a Google-lal, míg mások, a Library of Congress, a Carnegie Mellon, a Bibliotheca Alexandrina, valamint a kínai és indiai egyetemi könyvtárak inkább Brewster Kahle szövegarchívum (*Text Archives*) projektjét választották?
4. Amikor a könyvek digitalizálásáról beszélünk, többnyire az eleve nyomtatott könyvekről van szó, de évek óta a könyvek már digitális formában születnek. A könyvtárak (vagy a Google)

tudnak-e a kiadókkal együttműködni ezeknek fájloknak a megőrzésében vagy újrafelhasználásában?

5. Vajon a Google nem tárja-e szélesre a kaput a könyvtárak kommercializálódása felé?
6. Meg tudják-e majd győzni a könyvtárak a fenn tartókat, hogy a digitalizált tartalmak is egy formátumot jelentenek, amit ugyancsak meg kell őrizni, és az eredeti nyomtatott példányokat sem kell kidobni?
7. A Google vállalkozása veszélyes-e a kisebb könyvtárak számára, vagy ellenkezőleg, meg tudják majd nyergelni azt saját keresőeszközeik propagálására?

Itt nincs mód a vélemények részletes ismertetésére, de nagyjából egyetértettek abban, hogy

- a digitalizált szövegek révén több szolgáltatásra nyílik lehetőség a könyvtárakban, a terv azonban nem járul hozzá a tudás megőrzéséhez, mert a formátum instabil (Gorman);
- az aggodalom sem indokolt, mert a tervezett mennyiség csak kis töredéke az emberi tudásnak, és a könyvtárak szerepe sem fog csorbulni;
- a két projekt kiegészíti egymást, nem pedig versenytársai egymásnak;
- a Google nem foglalkozik ezzel a problémakörrel, de a Library of Congress már együttműködik a kiadókkal (Marcum);
- a terv nem veszélyezteti a könyvtárakat, hiszen „csak” 4 millió múrról van szó, ellenben (Gorman szerint) ürüggyel szolgálhat azok számára, akik szakképzett könyvtárosok helyett szakképzetlen alkalmazottakkal akarják felváltani a könyvtári személyzetet;
- a tárolás és megőrzés nagyon fontos (az elektronikus dokumentumokat más formátumban is célszerű tárolni McGlamery szerint), de ezzel a Google projektje nem foglalkozik (Gorman);

- Gorman szerint a kis könyvtáraknak semmilyen előnye vagy hátránya nem származik a tervből, a többiek azonban úgy vélték, kibővíti lehetőségeiket.

(Murányi Lajos)

05/376

ŠKODOVÁ, Vesna: Digitální projekty a programy v České republice a v angloamerické oblasti, 1-2. část = Čtenář. 57.roč. 2005. 6.no.; 7/8.no. 192-194.; 251-252.p.

Digitális tervek és programok a Cseh Köztársaságban és angol-amerikai területen

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Megőrzés

Az internet által lehetővé váló nyilvános könyvtári szolgáltatások közé tartozik a szabad hozzáférést biztosító digitális gyűjtemények elérése. A tematikailag vagy intézményileg összetartozó cseh digitális könyvtárak hét nagy csoportba sorolhatóak: 1. nemzeti könyvtári digitális könyvtári projektek, 2. a Cseh Parlament digitális könyvtára, 3. chrudimi digitális könyvtár, 4. történeti dokumentumok elérését biztosító projektek, 5. kisebb magánkönyvtárak, 6. jogi könyvtárak, 7. speciális digitális könyvtárak látássérültek számára.

A nemzeti könyvtár az UNESCO, az IFLA, a G7 nemzetközi együttműködési keretében valósítja meg digitalizálási tevékenységét. Ezekhez a Memoriae Mundi Series Bohemica (<http://digit.nkp.cz>) és a Digitális Könyvtár (www.cdh.nkp.cz) projektek kapcsolódnak.

Az első projekt, a Bibliotheca Universalis nemzetközi program részeként kéziratok és régi nyomtatványok digitalizálását és hozzáférését biztosítja 1993-tól. A több útvonalról elérhető projekt honlapján cseh, német vagy angol nyelvet választva léphetünk be. A nyitó úrlapon a helyre, tulajdonosra, keresési lehetőségekre és indexekre vonatkozó mezők találhatóak. Kitöltésével megjelennek a dokumentum bibliográfiai adatai, annotációja és digitalizált

részletei. A teljes digitális dokumentumot is meg lehet jeleníteni, de nem minden anyag esetében.

A második projekt Digitális Könyvtár néven a cseh kulturális örökség részét képező dokumentumok digitalizálását biztosítja nem csak speciális használók, hanem a nyilvánosság számára is. Hozzá tartozik a nemzeti könyvtárban hosszú távon őrzött digitális hangfelvételek kötelempéldányainak tárolása. A programhoz más, digitális dokumentummal rendelkező könyvtárak és intézmények is csatlakozhatnak, ha a projektnek megfelelő szabványokat és formátumokat alkalmaznak.

A nemzeti könyvtár által megvalósított programot a könyvtárak nyilvános információs szolgáltatására létrehozott alprogramból finanszírozzák, mely hatalmas archiválási és hozzáférési kapacitást biztosít a digitális dokumentumok számára. 2000-ben kijelölték azoknak a dokumentumoknak a körét, amelyek első körben kerültek digitalizálásra. A hozzáférés a használó technikai feltételeitől is függ: 4, 5-ös vagy magasabb Netscape böngésző a legalkalmasabb, ImGear a klasszikus képformátumokkal való manipulációhoz és DjVu Plug-in modul a képek kezeléséhez. A digitális képek JPEG és TIFF formátumúak. A programhoz való hozzáférés csak regisztrált használók számára lehetséges, minimális azonosító adatok megadása mellett. A regisztrált használó három állományrészben (periodika, kéziratok, monográfiák) kereshet.

A Cseh Parlament Digitális Könyvtára (www.psp.cz/eknih/) az országgyűlési dokumentumok (törvényjavaslatok, indoklásaik) teljes szövegű elérését, a gyorsírással készült jegyzőkönyvi anyagok, és 1861-től napjainkig további parlamenti dokumentumok elérését teszi lehetővé. Dokumentumtípusai között találhatóak meghívók a parlamenti ülésekre, gyorsírással készült jelentések, előterjesztéses dokumentumok (törvényjavaslatok, nemzetközi egyezmények, interpellációk stb.), határozatok. A parlamenti dokumentumok hozzáférése a nyilvánosság számára a demokrácia egyik eszközét, a honatyák munkájának támogatását, a parlament presztízsének emelését és a jövő számára való megőrzés célját egyszerre teljesíti.

A Chrudimi Városi Könyvtár digitális projektje (www.knihovna-cr.cz/chrudimsko_digitalne.html) az egyetlen, amely városi szintű digitalizálást valósít meg. Célja a régió irodalmának és forrásainak digitalizálása. A digitalizált honismereti anyag eredetijének zöme a második világháború előtt keletkezett. A program első részében a regionális irodalom, második fázisában a helyi sajtótermékek, a harmadikban pedig a jelentős levéltári anyagok digitalizálására kerül sor. Az első fázissal elkészülve, a dokumentumokat 13 nagy földrajzi vagy szakterületi csoportba sorolták be. Az online verzió mellett a digitalizált anyag CD-ROM-on is elérhető, de csak a városi könyvtárban használva.

(A további projektekről a következő számunkban közlünk ismertetést – A szerk.)

(Prókai Margit)

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

05/377

DEARNLEY, James – MORRIS, Anne – MCKNIGHT, Cliff [et al.]: *Electronic books in public libraries. A feasibility study for developing usage models for web-based and hardware-based electronic books* = *New Rev.Inf.Netw.* 10.vol. 2004. 209-246.p. Bibliogr.

Elektronikus könyvek a közkönyvtárakban. Megvalósíthatósági vizsgálat webalapú és hardveralapú e-könyvek használati modelljeinek kialakítására Essex megye közkönyvtáiraiban

Elektronikus könyv; Használói szokások; Könyvtár-tudományi kutatás; Közművelődési könyvtár; Model-lálás; Szolgáltatások

A cikk egy kutatási jelentés szerkesztett és rövidített változata, amely az elektronikus könyveknek az essexi közkönyvtárakba való 2004-es bevezetésé-

nek megvalósíthatóságáról közölt részletes adatokat. A kutatás az e-könyvek kézi számítógépen (HP iPAQ) történő kölcsönzését, illetve a kiválasztott címeket a használó a saját kézi számítógépére vagy PC-jére (OverDrive, ebrary) való letöltését vizsgálta. A Laser Foundation által finanszírozott projekt a Loughborough Egyetem, az Essex Public Libraries és a Co-East együttműködésében valósult meg. A kutatás eredményeinek tárgyalásán kívül a cikk irányelveket ad más könyvtáraknak, amelyek e-könyv gyűjteményt szeretnének kialakítani, és a használatot mobil technológiával szeretnék megoldani. A szóban forgó kutatásról két másik cikk is megjelent, az egyik az iPAQ kísérleteket (Dearnley et al, 2004), a másik az OverDrive az ebrary jellemzőit ismerteti (Dearnley et al., 2005).

(Autoref. alapján)

05/378

JONCHERE, Laurent: Quel avenir pour le livre électronique dans les bibliothèques universitaires françaises? = Documentaliste. 42.vol. 2005. 1.no. 26-30.p. Bibliogr. 19 tétel.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Az elektronikus könyvek jövője a francia egyetemi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Információpiac

Az elektronikus könyvek piaca lassan, de biztosan növekszik. Számos kísérleti projekt van folyamatban, leginkább az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában, de Franciaországban is akadnak hasonló programok. A cikk ismerteti a legújabb fejlesztéseket, amelyek nyomán az elektronikus könyvek már felveszik a versenyt a nyomtatott könyvekkel, és tárgyalja a folyamatban lévő programokkal kapcsolatos együttműködés szükségességét a kiadók, az aggregátorok és a könyvtárak között. Az utolsó rész áttekinti, milyen kilátásai és feltételei

vannak az elektronikus könyvek bevezetésének a francia egyetemi könyvtárakban.

(Autoref.)

05/379

BIN, Feng – MIAO, Qihao: Electronic publications for Chinese public libraries: challenges and opportunities = El.Libr. 23.vol. 2005. 2.no. 181-188.p.

Elektronikus kiadványok a kínai közkönyvtárakban: kihívások és lehetőségek

Elektronikus publikáció; Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Közművelődési könyvtár

Habár sok kínai könyvtár szolgáltat elektronikus dokumentumokat, főleg CD-ROM-on és online változatban, ezek használata könyvtárról könyvtárra változó. Míg a nyomtatott kiadványokkal kapcsolatos folyamatok már kikristályosodtak, az elektronikus publikációk használatának szabályai most vannak kialakulóban; a legtöbb modell még kísérleti jellegű. A cikkben ismertetett vizsgálat célja annak megállapítása volt, hogy miféle és mennyi elektronikus kiadványt kell a könyvtáraknak beszerezniük és az olvasóik rendelkezésére bocsátaniuk. A néhány vezető nagykönyvtárra kiterjedő felmérés azt mutatta, hogy az elektronikus kiadványok használata tekintetében nagy különbség van az egyetemi és a közkönyvtárak között. Ennek okai: a közkönyvtárakban a szükségletek szerteágazóbbak, kisebb a használatukkal kapcsolatos jártasság, térítéses szolgáltatásnak minősülnek, a kínai piacon kevés az általános jellegű e-dokumentum, és az eltérő díjazási politikák hátrányosan érintik a közkönyvtárakat. A szerzők bíznak benne, hogy a cikkben felvázolt javaslataik nyomán a közkönyvtárak magasabb szintre emelik e-dokumentum szolgáltatásaik színvonalát, beleértve a tárgyi választék kiszélesítését, konzorciumok létrehozását, az olvasási körülmények, a használói képzés és az olvasószolgálat javítását.

(Autoref.)

05/380

KNIEVEL, Jennifer E.: Library databases as writing-course anthologies. Implications of a new kind of online textbook = Public Serv.Q. 1.vol. 2003. 4.no. 67-79.p. Bibliogr.

A teljes szövegű könyvtári adatbázisok mint az egyetemi jegyzeteket pótló online források

Egyetemi hallgató; Használói szokások; Elektronikus könyv; ankönyv; eljes szövegű adatbázis

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az információhordozók változása a könyvtári használóképzés változását is maga után vonta, elsősorban a felsőoktatási könyvtárakban. Az elérhető szakirodalom növekedésével ma már nem a hagyományos könyvtárhasználati készségek, hanem – mint az információs jártasságra vonatkozó felsőoktatási irányelvek is tükrözik – a kritikus gondolkodás, a kritikus, értékelő kutatási módszer átadása a fő cél. A Colorado Egyetem több ezer hallgatója egy program keretében az egyetem könyvtárában elérhető teljes szövegű online adatbázisok anyagából közösen elkészített és használ egy jegyzetgyűjteményt. A hasonló programok elősegíthetik a könyvtár és az egyetemi közösség, illetve oktatás szorosabb együttműködését, jobban megismertethetik a hallgatók körében a könyvtári információforrásokat, és jelentősen javíthatják a jegyzetellátást.

(Autoref.)

05/381

KOUFOGIANNAKIS, Denis – RYAN, Pam – DAHL, Susan: Just another format: integrating resources for users of personal digital assistants = Acq.Lib. 33/34.no. 2005. 133-145.p. Bibliogr.

Elektronikus könyvtári források integrálása kézi számítógépet használók számára

Ilomány; Elektronikus könyv; Felsőoktatási könyvtár; Kézi szám tógép; Munkafolyamat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Mind a LISA-ban végzett keresések, mind az internetes források böngészése arra mutat, hogy a PDA is egyre inkább a digitális szolgáltatások felhasználásának eszközevé válik. Az Albertai Egyetem Könyvtára (Kanada egyik legnagyobb tudományos gyűjteménye) mégis azért döntött külön PDA-használók számára fejlesztett weboldal létrehozása mellett, mert egyre több olvasónál (főként orvostanhallgatóknál) láttak PDA-t a könyvtárban.

A PDAZone elnevezésű, valamennyi szolgáltatást összegyűjtő weboldal kialakítása mellett sikeres továbbképzéseket szerveztek „hozd ki a legtöbbet PDA-dból” címmel. Címelistát készítettek a PDA-használó olvasókról, a könyvtár hírlevelét PDA formátumra is konvertálták, és létesítettek egy infravörös portot azok számára, akik katalógus- vagy adatbázis-használatuk eredményét közvetlenül PDA-ra akarják letölteni. A PDA-val használható források éppúgy licencelhetők (és épp ugyanazokkal a gondokkal járnak), mint az egyéb elektronikus források. A meglévő források egy része is alkalmas, illetve alkalmassá tehető PDA használatra. További lehetőség a PDA-k kiegészítő memóriakártyáin tárolt elektronikus könyvek kölcsönzése (itt a gondokat az állomány kezelése és biztonsága okozza: a postabélyeg méretű kártyákat dossziékba kell helyezni, hogy polcra tehetőek legyenek, semmiféle állománybiztonsági címkét nem lehet rájuk ragasztani).

Még korai lenne a PDA szolgáltatások, vagy a PDA-specifikus gyűjtemények és források sikerét mérni. A könyvtárak az ilyen szolgáltatások beveze-

tésének kezdetén járnak. A licencmodellek most vannak kialakulóban, és a könyvtári politika, a jó módszerek és eljárások is most fejlődnek. A bevezetés mindenestre befolyásolja a gyűjteményépítést, a referenzs szolgálatot és a felhasználóképzést. A PDA-használó olvasó igényeihez való alkalmazkodás – úgy tűnik – nem igényel megvalósíthatatlannal nagy anyagi és időbeni ráfordítást. Érdemes kicsiben kezdeni, értékelni az olvasók igényeit, és fokozatosan kiterjeszteni a szolgáltatásokat.

(Mohor Jenő)

05/382

KAYE, Alan: Digital dawn = Libr.J. 130.vol. 2005. 9.no. 62-65.p.

Digitális forradalom – a régi formátumok elavulása és az új AV korszak hatása a könyvtárakra

Audiovizuális anyag; Audiovizuális eszköz; Digitalizálás

Az audiovizuális dokumentumok mára végérvényesen összekapcsolódtak a számítástechnikával, és kiszorították az analóg dokumentumokat a használatukhoz szükséges berendezésekkel együtt. Az amerikai közkönyvtárak az analóg korszakban vonakodás nélkül hozták létre és gyarapították audiovizuális gyűjteményüket, hogy elébe menjenek a helyi közösség igényeinek.

A formátumok változása már akkor is okozott gondokat. Az elmúlt tíz évben azonban a digitális trend hatására sok könyvtár teljesen kivonta állományából a filmcsíkokat, 8 és 16 mm-es filmeket és hanglemezeket. Csak a hangkazettán rögzített hangos könyveknek és a videokazettáknak kegyelmeztek meg egyelőre. A videokazettáknak ugyan még mindig van egy mérsékelt kölcsönzési forgalma, de csak idő kérdése, mikor lanyhul arra a szintre, amely mellett a legtöbb könyvtár már csak DVD-n szerez be filmeket. A DVD-k iránt óriási az olvasói érdeklődés, egyes könyvtárak pedig még a szórakoztató DVD-k terén is versenyeznek a köl-

csönzőhelyekkel. A hangkazetták, illetve az ilyen hangos könyvek jövőjét az teszi kétségessé, hogy az új gépkocsikban ezek lejátszása már nem magától értetődő. Elképzelhető, hogy végül azért nem lesz értelme gyűjteni őket, mert a letölthető digitális hangos könyv a gépkocsiban, hordozható készüléken vagy otthon egyaránt lejátszható lesz.

Adott formátumú dokumentum gyűjtését kézenfekvő elsősorban ahhoz kötni, hogy lehet-e abban a formátumban színvonalas tartalomra számítani. Érdemes megfontolni a szükséges berendezés árát, egyszerű kezelhetőségét és megbízhatóságát. Bizonyos piaci jelenségek azonban jóval bonyolultabbá teszik az audiovizuális szolgáltatások tervezését.

A speciális hardvert igénylő e-könyvek tündöklése és bukása után az OCLC hardverfüggetlen e-könyv szolgáltatást kínál, a Google könyvtár digitalizálási projektjének köszönhetően pedig egy internetkapcsolattal és egy böngészővel bárki óriási mennyiségű irodalomból válogathat majd. A kis könyvtárak esetenként óvakodnak attól, hogy korlátlan hozzáférést átalanýdíjat fizessenek. A hozzáféréssel arányos díjszabású e-könyv-szolgáltatásra ugyan nem érett meg az igény, de ebben már a közeli jövőben változásra számítanak. Közben a korlátlan hozzáférés árai valószínűleg csökkenni fognak, így a legjobb megoldás a kettő kombinációja lehet.

A CD-n rögzített digitális hangos könyv megjelenése után nem sokat váratott magára a letölthető változat sem. Az OCLC az elterjedt MP3 formátumban kínálja letöltésre egyre nagyobb választékát (csak lejátszóra, számítógépre nem). Az OverDrive az illetéktelen letöltések ellen a könyvtárakkal megfizetett szoftverrel védekezik. Mindkét szolgáltatás igen költséges; a kisebb települések könyvtárainak nincs módjuk arra, hogy akár próbaidőre bevezessék. A hardverfüggetlen szolgáltatás egyelőre csak ott tud meghonosodni, ahol a lakosság számottevő részének van MP3 lejátszására alkalmas készüléke, és igényli a hangos könyvet. Máshol a hardverhez kötött szolgáltatás igénybevétele és a lejátszó készülék (mint például az Apple iPod) kölcsönzése mel-

lett döntöttek. Az új, megbízható online audiovizuális szolgáltatások kialakulásáig azonban a kis települések zömében egyelőre a több együttműködő könyvtár állományán alapuló kölcsönzést folytatják.

(Vajda Henrik)

05/383

ANDERIES, John: The promise of online music = Libr.J. 130.vol. 2005. 10.no. 44-46.p.

Az online zene ígérete

Formátum -gépi; Online üzemmód; Zenei könyvtár; Zenemű

Az audioformátumok évtizedenként változnak, és a könyvtárak ennek megfelelően építik át zenei gyűjteményeiket a 78 fordulatú „normál” lemeztől az LP-n át a CD-ig, aminek a jövőjét még mindig nem látjuk tisztán. Ma ismét formátumváltás zajlik, és a könyvtárosok megkísérik azt nyújtani, amit az olvasó igazán akar, ez pedig az online audio.

A váltás élén a felsőoktatási könyvtárak állnak, sokuknak már több éves tapasztalatai vannak e téren, de csak egyes tantárgyakhoz vagy évfolyamokhoz kötődő, jelszóval védett házi rendszerek tekintetében. Az elsődleges cél a hozzáférés biztosítása a hallgatni valóhoz, éppen úgy, mint a könyvtár többi anyagához, este is, a kollégiumi szobában is stb. Másrészt, a digitalizált hangfelvételen több rejlik, mint lejátszás, szünet, gyorsan előre-hátra. Megszülettek a saját fejlesztésű, majd a kereskedelmi rendszerek. A saját fejlesztések közül említést érdemel az Indiana University Variations elnevezésű, 10 ezernél több digitalizált hangfelvételt tartalmazó adatbázisa és 2001-ben elindított Variations2 szolgáltatása, mely a hangfelvételek mellett szkennelt partitúrákat is hozzáférhetővé tesz. Bár maga a rendszer most is csak az egyetemen használható, a technológiát az egyetem forgalmazza.

Az első kereskedelmi szolgáltatás az 1999-ben indult *Classical Music Library* (melyet 2004-ben felvásárolt az *Alexander Street Press*), 32 lemezcég több

mint 35 ezer felvételét tartalmazza, a komolyzene minden területéről, ami a tulajdonosváltás óta kiegészült a *Smithsonian* 35 ezres folklór anyagával, valamint afrikai és indiai népzenei gyűjteményekkel. A 2004-ben indult *Naxos Music Library* 85 ezer felvétele között a klasszikus zene mellett dzsessz, népzenei és világzenei anyag is található.

A zenetanulóktól természetes követelmény, hogy az adott zeneművet partitúrával a kézben hallgassák; az új technológia könnyűvé teszi ezt a párosítást. A Naxos nyújt ilyen szolgáltatást, könyvtárak számára ez akkor érhető el, ha (diszkont áron) mellé a *SheetMusicNow* szolgáltatásra is előfizetnek (mely jelenleg kb. 14 ezer online partitúrát kínál, ám teljes operák pl. nem szerepelnek benne, legfeljebb egyes áriák). Az online audio gyűjtemények szövegekkel is gazdagodhatnak, ha mást nem, az eredeti hangrögzítés (LP, CD) borítószovegét, vagy kísérfüzetét is digitalizálják. A *Classical Music Library* ellátta a hangfelvételeket saját készítésű referenz kalauzzal, ám ennek minősége nem egyenletes. Megbízhatóbb, hogy lehetővé teszi a közvetlen kapcsolódást a *New Grove Dictionary of Music and Musicians*-hoz (feltéve, hogy ennek online használatára a könyvtár előfizetett).

Az online audio rendszerek első napjainál tartunk, még a bennük rejlő lehetőségeket sem ismerjük igazán. Az kétségtelen, hogy szinte ugyanazokat a kihívásokat állítják eléink, mint amikkel az online folyóiratok tartalmának kezelésekor találkoztunk.

(Mohor Jenő)

Lásd még 314, 338, 387

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárépítés, -berendezés

05/384

BRAUN, Volker: Leit- und Orientierungssysteme in Bibliotheken = Bibliothek. 28.Jg. 2004. 3.no. 327-333.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és francia nyelven

Eligazító jelzések a könyvtárakban

Eligazító jelzés; Enteriőr

A cikk a könyvtári tájékoztató és eligazító rendszerek tervezésének és megvalósításának olyan aspektusait tárgyalja, amelyek lehetővé teszik, hogy a használók a lehető legkönnyebben tudjanak tájékozódni a könyvtárban. Először a térbeli tájékozódás pszichológiai alapját foglalja össze, majd az építészeti és belsőépítészeti lehetőségeket vizsgálja. Bemutatja az eligazító rendszerek tervezésének és elhelyezésének alapelveit (feliratok, elektronikus navigációs rendszerek és nyomtatott anyagok). Az utolsó részben arra hívja fel a figyelmet, a szakemberekkel való együttműködés során mit tehetnek meg maguk is a könyvtárak, és hogyan valósítsák meg elképzeléseiket.

(Autoref.)

Számítógépes könyvtári rendszerek

05/385

MAISONNEUVE, Marc: Informatisation des bibliothèques: les enseignements de dix ans d'étude du marché = Documentaliste. 42.vol. 2005. 2.no. 118-123.p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Könyvtárgépesítés – tíz év piackutatásának tapasztalatai

Információpiac; Integrált gépi rendszer; Szoftverválasztás

A Tosca tanácsadó vállalat (Tosca Consultants) évente felméri a könyvtári szoftverek franciaországi piacát. A szerző tíz év felmérési eredményeit összegzi e változó piac főbb trendjeinek megállapítására. A következőket vizsgálja: a kis- és nagykönyvtárak számára kifejlesztett programcsomagok forrásai; a forgalmazási adatok változásai; a piacfelvezés fázisai, a nyílt forráskódú termékek megjelenése, a szolgáltató vállalatok feldarabolódása, segéd-szolgáltatások kifejlesztése (link-kezelés, portálok és erőforrás-szervező rendszerek), névváltozások, exportálás. Az ilyen és hasonló új elemek megjelenése egyre bonyolultabbá és bizonytalanabbá teszi a piacot, és megnehezíti a választást.

(Autoref.)

05/386

DIETZ, Roland – GRANT, Carl: The disintegrating world of library automation = Libr.J. 130.vol. 2005. 11.no. 38-40.p.

A könyvtáru automatizálás megosztott világa – a megoldás a szolgáltatók és a könyvtárosok együttműködése

Adatbázis-szolgáltató vállalat; Együttműködés -belföldi; Könyvtárpolitika

A Google és az Amazon innovációi nyomán a könyvtáraknak és az integrált könyvtári rendszerek szállítóinak együtt kell tevékenykedniük annak érdekében, hogy a könyvtári rendszerek ne csak önmagukkal, hanem más belső, és még inkább külső rendszerekkel kompatibilisek legyenek.

Ezek a webalapú szolgáltatások nem fogják helyettesíteni a könyvtárakat. Éppen ellenkezőleg: újabb módját nyújtják annak, hogy a használók felfedezék és igényeljék könyvtárunkat és szolgáltatásait. A Google és az OCLC WorldCat összekapcsolása révén az olvasó megkeresi a számára szükséges dokumentumot, és megbizonyosodik róla, hogy az könyvtárunkban megvan. Távolról akar hozzáférni. Felkészült-e a könyvtár az e-kereskedelem eszközeivel arra, hogy az ezért járó díjat beszedje, vagy a Google rendszerén belül, de saját könyvtári rendszerét használva könyvtárközi kölcsönzést bonyolítson a távoli olvasó könyvtárával? Még nem, de már látjuk a közeljövő megoldandó problémáit.

A megoldás egyik módja a szállítók közti együttműködés: ha valamelyik új termékkel vagy szolgáltatással áll elő, a többieknek nem hasonlót kell fejleszteni, hanem licencelni, ami a szabványosítással együtt a könyvtári rendszerekbe való könnyebb integrációt segíti. (Az „átlicencelés” jó példái a metakereső és a kapcsolódást (*link*) megoldó rendszerek esete.) Megoldandó problémák: a könyvtári rendszerek integrálása olyan szolgáltatásokkal, mint a virtuális tanulás, távoktatás, keresés a weben valamint az e-kereskedelem adaptálása. Mindez a rendszerszállítók és a könyvtárak szoros együttműködését igényli.

(Mohor Jenő)

05/387

ALWERUD, Anna – JORGENSEN, Lotte: ELIN: Electronic Library Information Navigator – towards the „one stop shop” = Acq.Lib. 33/34.no. 2005. 85-95.p.

Az ELIN (Electronic Library Information Navigator) elektronikus folyóirat-kezelő rendszer, a lundi egyetem fejlesztése

Elektronikus folyóirat; Gépi folyóiratkezelés; Integrált gépi rendszer

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerzhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A lundi egyetemi könyvtár központi könyvtára fejlesztette ki és 2001-ben indította el az ELIN@ (Electronic Library Information Navigator) rendszert az elektronikus folyóiratok kezelésére és szolgáltatására. A rendszert tíz svéd felsőoktatási könyvtár használja. Az ELIN@ segítségével a különböző kiadók elektronikus folyóirataiban a cikkek szintjén lehet keresni egyetlen közös interfészen, más forrásokkal, például adatbázisokkal, konferencia anyagokkal és elektronikus archívumokkal együtt. A használónak nem is kell tudnia, hogy a keresett cikket melyik kiadó adta közre, vagy hogy melyik könyvtár fizet rá elő. A könyvtárosnak csak annyit kell mondania, hogy „nézze meg az ELIN-ben!”, használóképzésre nincs is szükség. A használók számára személyre szabott szolgáltatásokat (tartalomjegyzék- és témafigyelési szolgáltatást) nyújtanak. A rendszerben készülő statisztikai jelentések segítik a kiválasztási és a gyarapítási munkát. A kiadóknak is érdekük, hogy bekerüljenek a szolgáltatásba, mert így csökken annak a veszélye, hogy a könyvtárak törlik az előfizetésüket.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 325

Elektronikus könyvtár

05/388

CLOONAN, Michele V. – DOVE, John G.:
Ranganathan online = Libr.J. 130.vol. 2005. 6.no.
58-60.p.

Megsértik-e Ranganathan harmadik törvényét az elektronikus könyvtárak?

Elektronikus könyvtár; Gépi információkeresési rendszer; Hozzáférhetőség; Könyvtártudomány; Számítógép-hálózat

Ranganathan törvényeinek mai értelmezése:

A könyvek használatra valók: biztosítsd, hogy az online források ott és akkor legyenek hozzáférhetőek, ahol és amikor szükség van rájuk!

Minden olvasónak a maga könyvét: szüntess meg minden akadályt, ami gátolja az olvasót az elektronikus források hatékony használatában!

Minden könyvnek a maga olvasóját: integráld az elektronikus forrásokat a virtuális tanulás környezetébe és az intézmény többi weboldalára!

Takarékoskodj az olvasó idejével: nyújts metakeresési lehetőséget, hogy az olvasó az elektronikus források nagyobb készleteiben tudjon keresni és rendelj hozzá kapcsolódási lehetőségeket, hogy az olvasó hozzáférhessen a legjobb forráshoz!

A könyvtár növekvő szervezet: kínálj 7 napi 24 órá – mindig, mindenhol – hozzáférést a könyvtárhoz!

Az inkább az összefüggésekkel, mintsem a pusztá tartalommal foglalkozó harmadik törvény szinte azt mondja, „a forrás keresi az embert”. A könyvtáros dolga tehát, hogy segítse a forrásokat, hogy megtalálják azokat az embereket, akiknek a legnagyobb szükségük van rájuk. Ranganathan a jól elrendezett gyűjteményekről is szól; ma a „jól elrendezett” elektronikusforrás-gyűjtemény létrehozása a kihívás, melyet az olvasó használni is tud. Az ol-

vasó pedig gyakran fordul a Google-hoz információért, mert könnyen használható és igen gyorsan ad nagy mennyiségű (hol helyes, hol téves) információt, tehát eleget tesz a negyedik törvénynek, kivéve, ha a találatok mennyisége lassítja le a használót. (Bár a Google nem könyvtári forrásnak készült, ma már annyira elterjedt a könyvtárakban, hogy a könyvtári elvekhez kell mérni, és fel kell tenni a kérdést, vajon megfelel-e a harmadik törvény elvárásainak.)

Ahogy Ranganathan korában a raktárakba zárt könyvek jelentették a láthatatlan könyvtárat, ma a fogyasztóközpontú keresőgépek teszik hozzáférhetetlenné a web egy jelentős részét, ez alkotja a láthatatlan webet. Meg kell alkotni tehát az elektronikus szabadpolcos könyvtárat, ahol számos hozzáférési út áll rendelkezésre, ahol a webforrások a katalógusban is és a tanulmányi weboldalakba integrálva is megjelennek, ahol metakeresési lehetőségek és megbízható tartalmi linkek vannak.

Vét a harmadik törvény ellen, aki nem katalogizálja elektronikus forrásait; aki mindent a csak napi tíz órán át, a referenz szobában használható nyomtatott forrásokra költ, amikor ugyanaz a forrás rendelkezésre állna 24/7 rendszerben távolról is; aki elektronikus forrásait a kiadó, vagy a cég neve szerint rendez; aki belemegy, hogy a szállító a használat vagy az egyidejű felhasználási lehetőség szerint szedjen díjat; aki feltételezi, hogy teljes olvasótáborra hozzáfér az elektronikus forrásokhoz, csak mert a könyvtár megvette és installálta azokat; aki elmulasztja végiggondolni, hogy olvasói egyes csoportjai milyen akadályokba ütközhetnek.

A harmadik törvény szellemében az jár el, aki anynyi elérési lehetőséget épít be, amennyit csak lehet; aki olyan források beszerzésére összpontosít, amelyek szemantikus (és nem csak címszintű) linkekkel rendelkeznek; aki tematikus portálokat létesít; aki a könyvtár honlapján és e-levelezéssel az elektronikus források releváns részét kínálja; aki személyes referenz támogatásról gondoskodik „bárhol

és bármikor” e-mail, chat referenz stb. útján; aki figyelmet fordít a marketingtevékenységre, és felhívja mindazok figyelmét, akiknek szükségük lenne az elektronikus források használatára, de nem tudnak róluk, vagy nem tudják használni azokat.

A digitális megosztottság még fennáll. Az elektronikus hálózatok még nem érhetők el mindenki számára, és vannak információk írástudási akadályok. Míg ezek meg nem szűnnek, Ranganathan 2. és 3. törvényéből nem válik realitás.

(*Mohor Jenő*)

05/389

KELLY, Brian – CLOSIER, Amanda – HIOM, Debra: Gateway standardization. A quality assurance framework for metadata = *Libr.Trends*. 53.vol. 2005. 4.no. 637-650.p. Bibliogr.

Minőségbiztosítási módszerek a brit digitális könyvtári programokhoz: a SOSIG országos társadalomtudományi „zsilip” megoldásai a metaadatok felhasználására

Elektronikus könyvtár; Gépi dokumentumleírás; Hatékonyág; Online információkeresés; Tájékoztatás-társadalomtudományi

A digitális könyvtári szolgáltatások nagykorúvá válásával olyan szisztematikus folyamatok kifejlesztésére van szükség, amelyek biztosítják a tartalom minőségét, a szolgáltatás megfelelő működését, a használók és gépi eszközök széles köre számára való hozzáférhetőséget, és az egyéb szolgáltatásokkal való együttműködést. A cikk egy minőségellenőrzési módszert ismertet, amelyet az Egyesült Királyság felsőoktatási és továbbképzési szektorában működő digitális könyvtári szolgáltatások támogatására fejlesztettek ki. Bemutatja a SOSIG (Social Science Information Gateway) erőfeszítéseit egy olyan országos szolgáltatás kifejlesztésére és üzemeltetésére, amely biztosítja a minőségi metaadatok használatát. Ezután felvázolja a minőségbiztosítás eszköztárát, amelyet a JISC (Joint Information

Systems Committee) digitális könyvtári programjainak és metaadat-alkalmazásának támogatására dolgoztak ki. Befejezésül azt az önműködő ellenőrző rendszert mutatja be, amely gondoskodik róla, hogy a szolgáltatók az összes kulcsfontosságú területet „megcélazzák”.

(*Autoref.*)

05/390

ARENCEBIA JORGE, R. – SANTILLÁN ALDANA, J. – SUBIRATS COLL, I.: Iniciativas de acceso abierto en Ciencias de la Información y Documentación. Evolución y perspectivas de E-LIS = *Rev. Esp. Doc. Cient.* 28.vol. 2005. 2.no. 221-232.p. Bibliogr. 19 tétel.

Nyílt hozzáférési kezdeményezések a könyvtár- és információtudományban. Az E-LIS fejlődése és perspektívái

Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Könyvtártudományi szakirodalom; Publikálás -tudományos kiadványoké

Az E-LIS (*Eprints for Library and Information Science* – <http://eprints.rclis.org>) nemzetközi szakértői együttműködés révén 2003 januárja óta épül, azzal a céllal, hogy a könyvtári, információs és dokumentációs tudományok legnagyobb elektronikus könyvtárát tegye hozzáférhetővé a terület szakemberei számára.

Kétéves működését tekintve fejlődése kétségtelenül pozitív. Megállapítható, hogy az információtudomány felsőoktatási és tudományos közössége elfogadta és elismeri a szakirodalomhoz való szabad hozzáférést, mint érdekes fejleményt és látványos alternatívát, és ezen okokból részt is vesz az E-LIS-ben. A jelentősen növekvő érdeklődés, és az elhelyezett publikációk növekvő mennyisége nagyrészt a szerkesztői testület erőfeszítéseinek köszönhető, akik folyamatosan azon dolgoznak, hogy az „önarchiválás” előnyeit megismertessék az oktató és kutató közösséggel. Egy ilyen információ-repozitórium fő célja, hogy biztosítsa a szerzők láthatóságát,

megkönnyítse kapcsolatteremtésüket egymás között, elősegítse az elhelyezett dokumentumok megvitátását, hozzájáruljon a hivatkozások, azaz a műveknek a nemzetközi tudományos közösségre gyakorolt hatásának növeléséhez.

Az E-LIS néhány jellemző adata: 2004 februárjától 2005 februárjáig a dokumentumok száma 500-ról 2200-ra, a napi átlagos látogatottság 2003 októberétől 2005 februárjáig 180-ról 1793-ra növekedett. A 2200 dokumentumból 706 online, illetve 660 nyomtatott folyóiratcikk, a konferencia-előadások száma 407 (plusz 12 konferencia-poszter). A dokumentumtípusok kínálata rendkívül széles, az említettekén kívül többek között műszaki dokumentációk, könyvtárosképzési tananyagok, preprintek, tézisek, prezentációs anyagok is megtalálhatók. A legtöbb (közel 250) szerző európai, az amerikaiak száma a százat, az ázsiaiaké az ötvenet nem éri el, ennek ellenére jelentős tény, hogy olyan országok, mint Brazília, India, Kuba, Mexikó is felismerték az E-LIS lehetőségeit. A nyelvek sokféleségét a kötelező angol nyelvű rezümé (az eredeti nyelvű mellett) és a visszakeresést segítő kulcsszavak hidalják át. Az általános témákat tekintve az információ forrásai és csatornáit vezető (607 dokumentum), ezt az információkezelés, információszolgáltatások (442), az információ használata és információszociológia (425), a könyvtár- és információtechnológia (422), végül a könyvtár, mint fizikai gyűjtemény (255) követi. A szűkebb témák közül az élen a szellemi tulajdon jog (57), az adatbázisok és azok hálózatai (48), a bibliometriai módszerek (41), a közkönyvtárak (38), az OPAC-ok (35) és az elektronikus folyóiratok (35) állnak.

(Mohor Jenő)

05/391

DRUIN, Allison: What children can teach us. Developing digital libraries for children with children = Libr. Q. 75.vol. 2005. 1.no. 20-41.p. Bibliogr. 60 tétel.

Amit a gyerekektől tanulhatunk... Digitális könyvtár kialakítása gyermekek számára – gyermekek részvételével

Elektronikus könyvtár; Gyermekolvasó; Interdiszciplináris problémák; Könyvtártudományi kutatás

A könyvtárhasználó gyermekek körében ritkán végeznek igénykutatásokat, és – bár a számítógépes technológiák és a digitális eszközök lelkes használói – marginális felhasználói csoportnak számítanak. A Maryland Egyetemen információs és számítástechnikai szakemberekből, tanárokból, művészekből és pszichológusokból álló interdiszciplináris csoport hét (7-11 éves) gyerekkel együttműködve tervezett egy új digitális gyermekkönyvtárat.

A két legfontosabb kérdés a gyűjtemény építése és a hozzáférés biztosítása volt, azaz: milyen könyveket szeretnének a gyerekek, és milyen módon szeretnék keresni azokat. A gyerekek főként más kultúrák illetve más történelmi korok gyerekeiről, állatokról szóló, a valódit a hamissal szembeállító, és a jó állapotban lévő könyveket szeretnék olvasni. Kiseb (4-7 éves) gyermekek egyik elsődleges választási (keresési) kritériuma a könyv külleme, a nagyobbaknál (8-11 év) pedig az, hogy a könyv milyen érzéseket kelt bennük (a „boldog” vagy az „ijesztő” könyveket keresik). A kisebb lányoknál fontos választási szempont a szín, a nagyobb fiúk műfaj szerint is keresnek. Jelentős lépés lenne az olvasóközpontú katalogizálás felé, ha a metaadatok ilyen kritériumok (pl. az érzések) kifejezésére is alkalmasak lennének. Mind a keresés, mind eredményeinek megjelenítésében a grafikus használói felületet részesítik előnyben, azaz szívesebben kattintanak a kereső-kategóriák ikonjaira, mintsem kulcsszavakat gépelnek be, és szívesebben látják eredményként pl. a könyvek címlapjait, mint a szerzők

és címek betűrendes sorát, vagy éppen a könyv nyelvének leírását. Szeretnék az olvasnivaló megjelenését is „személyre szabni” (színek, betűméret stb.).

Negyéves munka alapján született meg az *International Children's Digital Library* – ICDL, melyhez két keresőfelületet fejlesztettek ki. A Java-ban írt, széles sávú ICDL Enhanced 2002 novembere óta, a kisebb sáv szélességet és számítógép-teljesítményt igénylő ICDL Basic (HTML-Javascript verzió) 2003 júniusa óta működik. Egyéves működése alatt az ICDL több mint 90 ezer látogatást regisztrált (65% a Basic változatot használta). Így több mint 1,5 millió könyvoldalhoz fértek hozzá, ami kb. 200 ezer elolvasott könyvnek, átlagosan használónként 4 könyvnek felel meg. A Basic változat működésének első három hónapja alatt az olvasók 190 ezer keresést végeztek; a keresésre fordított idő 90%-ában az ICDL grafikus eszközeit használva, és csak az idő 10%-ában végeztek szöveges, kulcsszavas keresést. Mindkét változat legnépszerűbb keresési kategóriái a kor-szint, a nyelv, tárgy, műfaj és a szín voltak. Az ICDL-t 168 országból keresték fel, legtöbben az USA-ból (több mint a használók fele), majd Tajvan, Kanada, Hong Kong, Anglia, Kína, Ausztrália és Japán következett.

Az irodalomból és a tervező csapat tapasztalataiból leszárt, digitális gyermekkönyvtárak tervezésekor figyelembe veendő elvek a következők:

1. A gyerekek fontos információkkal járulhatnak hozzá, éppen ezért bevonandók könyvtáraik tervezésébe.
2. A digitális könyvtáraknak különböző kultúrákat reprezentáló, különféle nyelvű, régi és kortárs műveket is kell tartalmazniuk.
3. A gyermekeknek többféle keresési lehetőségre van szükségük (pl. kategóriák szerinti böngészés és kulcsszavas keresés), de a legfontosabb a vizuálisan (ikonokkal) megjelenített kategóriák kifejlesztése.

4. A gyermekek világlátásának megfelelő kiegészítő kategóriák bevezetésére van szükség már a katalogizálás során (metaadatok) pl. a könyv színe, alakja, hossza, a könyv által keltett érzések.
5. A felhasználói felület legyen személyre szabható.
6. A digitális könyvtári eszközök legyenek alkalmasak otthoni használatra és több gyerek, vagy szülő és gyerek általi együttműködő használatra is.
7. A fejlesztőknek egyensúlyt kell teremteniük az innovatív célok és a széles körű felhasználói hozzáférés szükséglete között.

(Mohor Jenő)

05/392

SHARP, Sandra: Fast forward to the future: e-enabling in Leeds libraries = *El.Libr.* 23.vol. 2005. 2.no. 237-243.p.

Ugrás a jövőbe: a leedsi könyvtárak „elektronizálása”

Elektronikus könyvtár; Gépi könyvtári hálózat; Könyvtárpolitika; Számítógép-hálózat; Városi könyvtár

A cikk megvizsgálja, hogy a Leedsi Könyvtári és Tájékoztatási Szolgálat (Leeds Library and Information Service) 56 könyvtára milyen eredményeket ért el az Egyesült Királyság „e-government” nevű kezdeményezésének keretében megvalósítandó programok bevezetésével kapcsolatban (pl. People's Network projekt, az összes könyvtár automatizálása a Talis Library Management System alkalmazásával, új elektronikus szolgáltatások bevezetése, pl. webes katalógus, elektronikus könyvrendelés, önkiszolgáló kölcsönzés, közösségi webhelyek). A Szolgálat kifejlesztett egy ún. tanulási tervet, melynek keretében különböző szintű hozzáférést biztosítanak az információs és kommunikációs technológiákhoz, és megkísérlik a képzést és az információs techno-

lógia használatát kiterjeszteni a hátrányos helyzetű és nehezen elérhető felhasználói csoportokra.

(Autoref. alapján)

05/393

NIKOLAIDOU, Mara – ANAGNOSTOPOULOS, Dimos-thenis – HATZOPOULOS, Michael: Development of a medical digital library managing multiple collections = *El.Libr.* 23.vol. 2005. 2.no. 221-236.p. Bibliogr.

Digitális könyvtári központ kifejlesztése különféle orvostudományi témájú gyűjtemények kezelésére

Állományalakítás; Elektronikus könyvtár; Munkaszervezet; Szakkönyvtár-orvostudományi

Az athéni orvosegyetem digitális könyvtára (Athens Medical School Digital Library) a cikkben ismertetett fejlesztés eredményeként lehetővé teszi a különböző laboratóriumokban előállított orvosi dokumentumokhoz való hozzáférést a kutatás és oktatás céljaira. Mivel ezek a dokumentumok típusaik és szerkezetük tekintetében különbözőek, a keresési eljárások is eltérők. Minden állománynak két-nyelvűnek kell lennie (görög és angol). A digitális könyvtári szolgáltatásoknak az átlagosnál magasabb követelményeknek kellett megfelelniük, a következő okok miatt: a közvetlen használók aktívan részt vesznek a katalogizálási folyamatban; a különböző állományokhoz tartozó dokumentumokat egységes, egyszerű formában kell katalogizálni; teljesíteni kellett a különböző használói csoportok eltérő keresési igényeit. E követelményeknek megfelelően a szerzők bevezették a „dinamikus állománykezelés” fogalmát, ami azt jelenti, hogy a rendszer automatikusan definiálja és egységesen kezeli a különböző állományokat egy integrált könyvtári környezetben.

(Autoref. alapján)

05/394

DEB, Subrata – KAR, Debal C.: Setting up an electronic library: the case of TERI = *El.Libr.* 23.vol. 2005. 2.no. 189-199.p.

Egy elektronikus könyvtár létrehozása: az indiai TERI példája

Elektronikus folyóirat; Elektronikus könyv; Elektronikus könyvtár; Gépi könyvtári hálózat; Munkaszervezés

A szerzők ismertetik a TERI (The Energy and Resources Institute, New Delhi, India) elektronikus könyvtárának létrehozását, amellyel hatékonyabb szolgáltatásokat kívántak nyújtani az intézeti kutatók számára. A cikk célja az eddigi tapasztalatok megosztása, valamint „meghívás” kommentárookra és javaslatokra a további fejlesztés előmozdítására. A TERI útján online forrásokhoz, e-folyóiratokhoz és virtuális forrásokhoz lehet hozzáférni. Az interneten elérhető forrásokból sikerült egy többé-kevésbé teljes elektronikus könyvtárat kiépíteni, amely kiválóan alkalmas a böngészésre és a keresésre. Az ún. virtuális információs központon kívül a TERI témafigyelési szolgáltatásokat is nyújt. Kifejlesztettek egy fizikai elektronikus könyvtárat is, amellyel az intézeti kutatók a TERI szerverén keresztül a helyi hálózaton elérhető CD-ROM-okhoz, elektronikus könyvekhez és folyóiratokhoz férhetnek hozzá állandó, ingyenes letöltés céljából. A kutatók körében a projekt sikeresnek bizonyult; a jövőben még dinamikusabbá kívánják tenni a szolgáltatásokat.

(Autoref. alapján)

Lásd még 304, 310, 374-376

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység**05/395**

KAZAČENKOVA, L.A.: Vypusk professional'noj otraslevoj literatury po bibliotečnomu delu: opyt Izdatel'skoj grupy „GRAND-FAIR”. Naskol'ko sladok pirog? = Naučn.Teh.Bibl. 2005. 3.no. 36-40.p.

Könyvtártudományi szakirodalom kiadása: a GRAND-FAIR kiadói csoport tapasztalatai

Könyvkiadás; Könyvtártudományi szakirodalom

A könyvkiadóknak és -terjesztőknek Oroszországban is piaci versenyben kell helyt állniuk. Ugyanakkor keresik az előnyös együttműködési lehetőségeket, például a könyvtárügy területén. Az eredmények magukért beszélnek. A GRAND-FAIR kiadói csoport folyamatosan fejlődő vállalat, sajátos holding, könyvkiadással és -terjesztéssel foglalkozik, emellett a könyvtárak állománygyarapításával, és a könyvek nyomtatásához szükséges, kisméretű berendezések előállításával. Oroszország harminc legnagyobb kiadója között foglal helyet, ismert külföldi és hazai szerzők népszerű-tudományos könyveit adja ki. Együttműködik a legnagyobb angliai, amerikai és német kiadókkal.

2003-ban a GRAND-FAIR kiadói csoport meghirdette a könyvtáraknak szóló speciális kiadói projektjét. A 20. századi fejleményekkel foglalkozó első kötetet a krími konferencián mutatták be. A bemutató óta eltelt 11 hónap alatt újabb 12 kötet látott napvilágot, és még kilenc szerkesztési szakaszban volt. Ezek nagyon eltérnek egymástól témájuk, műfajuk, kivitelezésük tekintetében, de mindegyik megfelel a korszerű könyvtári szakmai követelmé-

nyeknek, és mindegyiket a könyvtárakkal szoros együttműködésben állították össze.

Bármely tudományterületet vizsgáljuk, a szakirodalom kiadása soha sem volt nyereséges vállalkozás, ezért vagy állami költségvetésből finanszírozzák, vagy olyan kis példányszámban adják ki egy-egy projekt keretében, hogy nem érhető el a kívülállók számára. Az okok világosak: nagy tudású szerkesztőkre van szükség, kicsi a piac stb. Az a kiadó, amely a szakirodalom kiadására vállalkozik, sokat kockáztat. Ezért ezt a tevékenységet teljes joggal befektetésnek is lehet tekinteni.

A speciális kiadói projekt ötletét a könyvtárosokkal folytatott munka adta. A könyvtárosoknak szóló szakirodalom elemzése arra a felismerésre vezetett, hogy ezen a téren nagyon kevés az igazi szakmai kiadvány. A könyvtárügy területén működő Libereá kiadó és a Biblioteka c. folyóirat vezető helyet foglal ugyan el, de elsősorban időszaki kiadványok előállításával foglalkoznak. A szakmai kiadványok között megtalálhatók a Paškov dom és a Professia kiadó termékei is, és a könyvtárak maguk is adnak ki könyveket kis példányszámban. De ezek együtt véve sem töltenék meg egy könyvesbolt egy polcát. Ugyanakkor a könyvtárakban tehetséges emberek dolgoznak, alkotó és intellektuális potenciáljuk rendkívül magas, és minden kétséget kizáróan széles körben hasznosítható. Ez a felismerés adta az ötletet a GRAND-FAIR kiadónak a speciális könyvtári projekt indításához.

A projekt alapját a következő tevékenységek képezik:

- ágazati szakirodalom kiadása (a könyvtárosok készek megosztani tapasztalataikat, de sokszor

nem jutnak el odáig, hogy kézírataikat egy kiadónak megküldjék);

- a legjobb és legfrissebb könyvtári szakirodalom kiadása (a külföldi kiadókkal együttműködve);
- olyan tájékoztató jellegű kiadványok, kézikönyvek közreadása, amelyeket a könyvtárak elsősorban saját olvasóiknak készítettek, de sokaknak hasznos;
- segítségnyújtás a könyvtáraknak abban, hogy jó minőségű nyomdatechnikával tudjanak könyveket, gyűjteményes kiadványokat, konferenciákról és egyéb rendezvényekről szóló füzeteket kiadni. Ezen a részterületen az UNESCO „*Információt mindenkinek*” programja keretében összeállított kiadványokkal már megkezdődött a munka.

A projekt finanszírozását úgy tervezik, hogy a kiadó és a könyvtárak egyenlő jogú résztvevőként anyagi lehetőségeiknek megfelelően együtt viselik a költségeket.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 293, 297, 356-357

Az ismertetett cikkek forrásai

Acq.Lib. – The Acquisitions Librarian (US)
Alexandria – Alexandria (GB)
Am.Lib. – American Libraries (US)
Bibliotekovedenie – Bibliotekovedenie (RU)
Bibliothek – Bibliothek. Forschung und Praxis (DE)
Bibliotheksdiens – Bibliotheksdiens (DE)
Boll.AIB – Bolletino AIB (IT)
BuB – BuB Forum Bibliothek und Information (DE)
Bull.Bibl.Fr. – Bulletin des Bibliothèques de France
Coll.Res.Lib. – College and Research Libraries (US)
Coll.Res.Lib.News – College and Research Libraries News (US)

Čtenář – Čtenář

Dial.Bibl. – Dialog mit Bibliotheken (DE)
Documentaliste – Documentaliste (FR)
Educ.Inf. – Education for Information (I)
EL.Lib. – The Electronic Library (I)
IFLA J. – IFLA Journal (I)
Inf.Outlook – Information Outlook (US)
Inf.Serv.Use – Information Services and Use (I)
Inf.Technol.Lib. – Information Technology and Libraries (US)
Int.Inf.Lib.Rev. – International Information and Library Review (I)
J.Acad.Libariansh. – Journal of Academic Librarianship (US)
J.Access Serv. – Journal of Access Services (US)
J.Doc. – Journal of Documentation (GB)
J.Educ.Lib.Inf.Sci. – Journal of Education for Library and Information Science (US)
J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)
Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)
Libr.Hi Tech. – Library Hi Tech (US)
Libr.J. – Library Journal (US)
Libr.Q. – Library Quarterly (US)
Libr.Rev. – Library Review (GB)
Libr.Trends – Library Trends (US)
Med.Ref.Serv.Q. – Medical Reference Services Quarterly (US)
Nár.Knih. – Národní knihovna (CZ)
Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)
New Rev.Acad.Libariansh. – New Review of Academic Librarianship (GB)
New Rev.Child.Lit.Libariansh. – New Review of Children's Literature and Librarianship (GB)
New Rev.Inf.Netw. – New Review of Information Networking (GB)
Online Inf.Rev. – Online Information Review (I)
Public Serv.Q. – Public Services Quarterly (US)
Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Española de Documentación Científica (ES)
Tech.Serv.Q. – Technical Services Quarterly (US)
Vestn.Bibl.Ass.Evrazii – Vestnik Bibliotечноj Assamblei Evrazii (Fx)

Útmutató a Könyvtári Figyelő szerzői és közreműködői számára

- ☉ *A lap célja:* a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtáriügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.
- ☉ *Műfajok, terjedelem:* eredeti tanulmányok (20-25 A/4-es oldal), az ennél hosszabb tanulmányokat több részben jelentjük meg, szemletanulmányok (10-20 A/4-es oldal), tömörítések, fordítások (5-15 A/4-es oldal), recenziók (3-6 A/4-es oldal), referátumok (1-2 A/4-es oldal). A megadott terjedelemtől a szerkesztővel megegyezve, el lehet térni.
- ☉ *Szövegszerkesztővel* készült kéziratokat e-mailben (csatolt fájlként) vagy mágneslemezen lehet küldeni (a lemezt visszaküldjük). A formázás nélkül írt szöveget tudjuk a legkönnyebben használni; a címhierarchiát számozással célszerű jelölni. Idézeteket, neveket, fontosnak ítélt részleteket lehet kurziválni. Jó, ha a mondandó áttekinthetősége érdekében alcímekkel tagolják a szöveget. A rövidítések, betűszók feloldását az első előfordulásuk után kérjük megadni. A gépelte kéziratokat egy példányban 25 soros (50-52 betűhelyes, kettes sortávolságú) A/4-es oldalon, folyamatos oldalszámozással, egy példányban kérjük benyújtani.
- ☉ *Javítás, tipográfia:* a szerkesztőség stílári és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat, a tartalmat érintő változtatást csak a szerző jóváhagyásával lehet végrehajtani. Az írások tipográfiai kialakítását a szerkesztőség végzi el, a szerző kérheti a betördelt cikket korrektúrára.
- ☉ *Illusztrációk:* illusztrációkat (ábrák, táblázatok, grafikonok stb.) a kézirat mellékleteként kell beadni és a szövegben, a margón kell megjelölni a helyüket. Az ábrákat számozzák be (folyamatosan, arab számokkal) és adják meg az ábrafeliratot.
- ☉ *Tartalmi összefoglaló:* a Tanulmányok és a Kitekintés rovat írásaihoz az angol és német nyelvű rezümék elkészítéséhez kb. 10-15 mondatos tartalmi összefoglalást is kérünk mellékelni.
- ☉ *Irodalomjegyzék, hivatkozások:* A szövegben említett hivatkozások forrásait a cikk végén irodalomjegyzékben kell megadni Irodalom vagy Jegyzetek cím alatt. A szövegben a felső indexbe írják a hivatkozás számát. A lábjegyzetet csillaggal kérjük jelölni és az oldal alján lehet megadni. Ha 3-nál több a megjegyzések száma, folyamatos sorszámozással kérjük a jegyzeteket, de ilyenkor a cikk végén az irodalomjegyzékbe beépítve Jegyzetek cím alatt közöljük majd.

Folyóiratcikkre történő hivatkozás az Irodalomban:

1. ROCKMANN, I. M.: Coping with library incidents.

In: College and Research Library News, vol. 56. 1995. no. 7. pp. 456-457.

Vagy

1. TÓTH Gyula: Áttörések. A public library megjelenése, első térhódítása Magyarországon.

In: Könyvtári Figyelő. 1999. 45. évf. 2. sz. 223-235. p.

Könyvekre történő hivatkozásnál:

1. Magyar helyesírási szótár. A Magyar Tudományos Akadémia szabályai szerint.

Szerk. Deme László, Fábián Pál, Tóth Etelka. Bp.: Akad. K., 1999. 587 p.

1. BATÁRI Gyula: Fejezetek a külföldi magyar sajtó történetéből. (1853-1920).

Bp.: OSZK, 1999. 88 p. (Az Országos Széchényi Könyvtár Füzetei, 12.)

Könyvrészletre történő hivatkozásnál:

2. MARX György: Az informatikai kultúra. In: Trendek magyar módra. Bp.: OMIKK, 1989. 116-126. p.

- ☉ *Honorárium:* A szerzőkkel felhasználási és megbízási szerződést köt a szerkesztőség, mely alapján a folyóirat szám megjelenése után tiszteletdíjat fizetünk. A felhasználással kapcsolatos részleteket a felhasználási szerződés tartalmazza. Támogatjuk a szerző által leszámított tiszteletdíj kifizetését is.
- ☉ *Szerzői jog:* amennyiben a folyóiratban közölt írások máshol is megjelennek, kérjük hivatkozzanak a folyóiratban történt közlésre.
- ☉ *Tiszteletpéldány:* a Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle, CD-ROM bemutató című rovatok szerzőit a folyóirat megjelenése után 1 tiszteletpéldány illeti meg.

A
KÖVETKEZŐ
SZÁM
TARTALMÁ-
BÓL

HOL VANNAK A RECENZIÓK?
(AZ IRODALMI KRITIKÁK FELTÁRTSÁGA)

GYAKORISÁGI SZÓTÁRAK
(MAGYARORSZÁGI HELYZETKÉP)

TÖRVÉNYRŐL TÖRVÉNYRE
(A MAGYAR KÖNYVTÁRÜGY JOGI
SZABÁLYOZÁSA A MONARCHIA IDEJÉN)

NÉMET NYELVŰ KÖNYVEK BESZERZÉSE
3 BUDAPESTI NAGYKÖNYVTÁRBAN
1900-1999. (2. RÉSZ)

DIGITALIZÁLÁS DJVU-VAL, MAGYARUL

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.

ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

